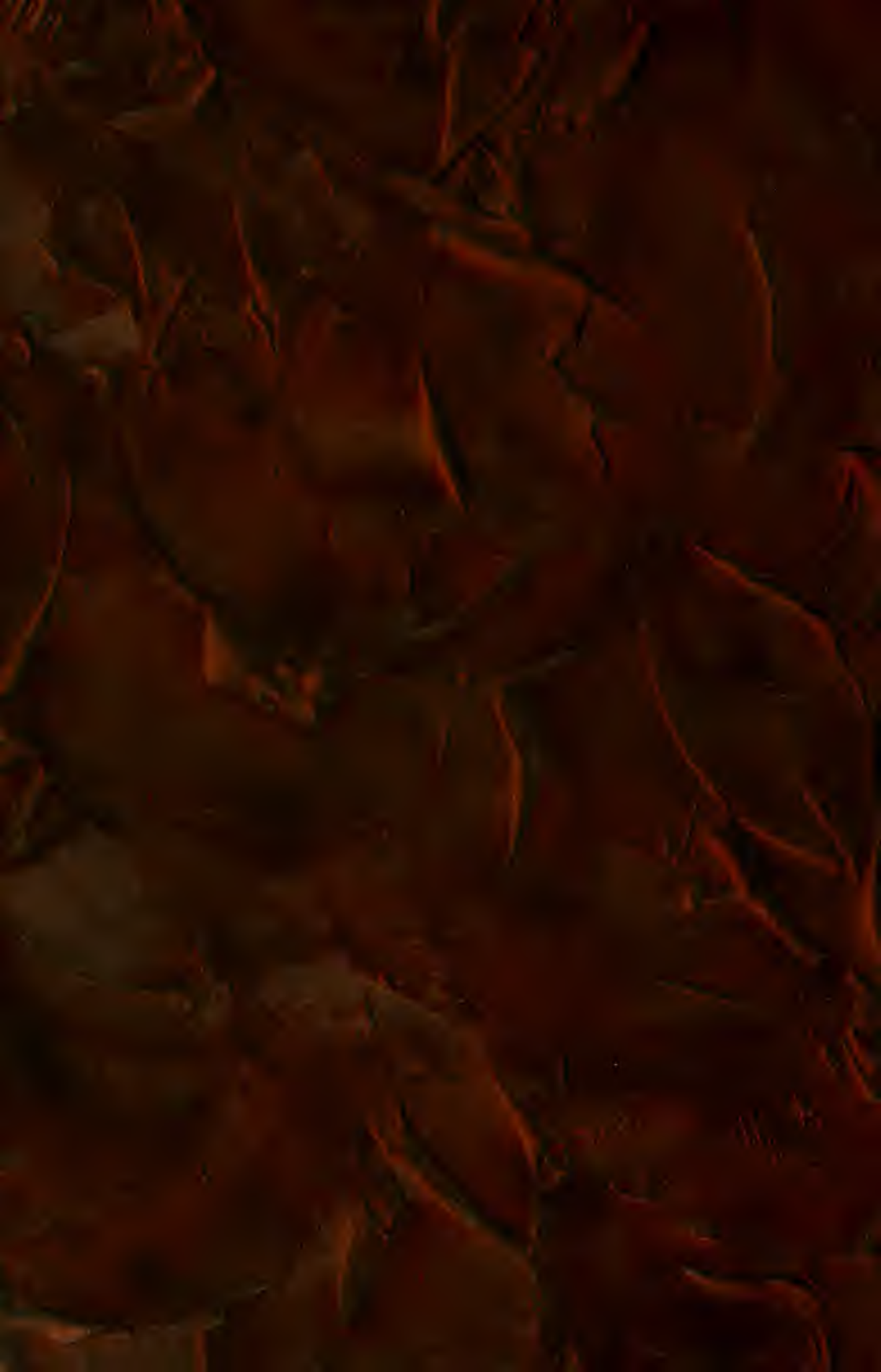

PARLEMENTAIRE REDEVOERINGEN

PARLEMENTAIRE

REDEVOERINGEN

DOOR

Dr. A. KUYPER

DEEL III

MINISTERIEELE REDEVOERINGEN

II.

AMSTERDAM
VAN HOLKEMA & WARENDORF

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
Princeton Theological Seminary Library

http://www.archive.org/details/parlementairered03kuyp

TWEEDE KAMER.

ZITTING 1903—1904 (Tweede Gedeelte).

WETSONTWERP tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het Hooger Onderwijs.

VERGADERING VAN 24 FEBRUARI 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen te mogen constateeren, dat de beraadslagingen in deze Kamer bij de behandeling van dit ontwerp niet alleen een hooger peil bereikten dan gewoonlijk, maar zelfs zulk een peil, dat in sommige oogenblikken ons het genot werd gegeven van eene parlementaire welsprekendheid, die het beste Parlement in Europa tot eere en sieraad zou verstrekken. Ik heb met name den heeren Van Idsinga, Nolens en Heemskerk dank te betuigen voor de klem en de kracht, waarmede zij onderscheidene bedenkingen, tegen het ontwerp ingebracht, hebben weerlegd en het ontwerp in beginsel hebben verdedigd. Dien dank breng ik ook, en zelfs in bijzonderen zin, aan den geachten afgevaardigde uit Goes, die, ten deze van de Regeering, wat de motieven betreft, principieel verschillende, niettemin geoordeeld heeft, niet ternauwernood, maar met warmte, zijn stem aan dit ontwerp te kunnen toezeggen. Hij heeft daarmede blijk gegeven, voor te staan die hooge liberaliteit, die, ook bij principieel verschil van gevoelen, toch een ander het licht in de oogen gunt. Ik hoop op dit punt straks nog nader terug te komen, maar meen, dit woord van dank aan den geachten afgevaardigde uit Goes te meer te mogen brengen, daar het aan de linkerzijde niet heeft ontbroken aan pogingen, om hem met het oog op het verleden te prikkelen. Zelfs een man, zoo humaan en zacht in zijn optreden als de geachte afgevaardigde uit Leiden, heeft het „*Μακαρίοι οἱ εἰρηνην ποιοῦντες*", — zalig zijn zij, die den

vrede bevorderen, — ten deze niet in practijk gebracht. Soms was het mij, of ik een gepolijsten, in rondboog afgevijlden, nagel zich bewegen zag naar eene roof op eene oude wond, met eene poging om de roof van die wond af te trekken. En als iemand als lid van het Parlement de zelfbeheersching bezit, om door die prikkeling zich niet te laten bewegen in de richting, welke hij die prikkelt, wenscht, behoort dit als een hoog teeken van karakter ook in deze Kamer gewaardeerd te worden.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam III heeft mij ditmaal teleurgesteld. Ik had gemeend, dat hij, zelf man van studie, althans bij dit onderwerp een breeder standpunt zou hebben ingenomen en van uit het licht der wetenschap dit ontwerp zou hebben bezien. Toch stem ik toe, dat ik op die teleurstelling voorbereid kon wezen. Is men toch eenmaal een stelsel toegedaan, dat aan het geestelijk leven geen zelfstandig bestaan toekent, maar al het geestelijke laat zijn het product van materieel-oeconomische werkingen, dan blijft men in de lijn van zijn stelsel, als men ook dit onderwerp uitsluitend met het oog op zijn homogene arbeiders beziet.

Ik zal, Mijnheer de Voorzitter, tot mijn leedwezen niet elk argument, door elken spreker aangevoerd, afzonderlijk kunnen beantwoorden. Ik meen daarom het best te doen, aan mijn rede deze marschroute voor te schrijven, dat ik thans uitsluitend bespreek de vrijmaking van het hooger onderwijs, als in de eerste plaats liggende in de lijn der historie, als in de tweede plaats in het aanhangig ontwerp op billijke wijze bevorderd en als in de derde plaats geëischt door den tegenwoordigen stand in het proces van de wetenschap. Vooraf echter heb ik enkele détailpunten te bespreken, die, zijwaarts afliggende van den hoofdweg, toch recht hebben op een antwoord, en daarna heb ik nog een drietal vragen te beantwoorden, die mij in meer stringenten zin als zoodanig zijn voorgelegd.

Het eerste punt, dat ik bespreek, is het aangeroerde door den geachte afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, in zake het partieel karakter van deze herziening. Ik breng intusschen dit punt niet ter sprake zonder eerst mijn waardeering te hebben uitgesproken voor de loyauteit, waarmede die geachte afgevaardigde erkend heeft, dat men zich van de zijde van de openbare Universiteiten wat mij betreft niet had te beklagen over partijdige behandeling. Ik stel dit op prijs, zooals ik het op prijs gesteld heb, dat ook een hoogleeraar te Leiden, de heer Holwerda, op bladz. 33 van zijn brochure: „Bijzondere Universiteiten en bijzondere „professoren" schreef: „Zoo hebben onze Universiteiten zich over deze regeering niet te beklagen en zij, die werkelijk op de hoogte zijn

van hetgeen er aan de Leidsche Hoogeschool in het laatste anderhalf jaar van regeeringswege in het belang van studie en onderzoek verricht werd, zullen gereedelijk toegeven, dat deze lang niet altijd zulk een goeden tijd beleefd heeft." In verband hiermede dank ik ook den geachten afgevaardigde uit Leiden voor zijn constateeren, dat onder de zestien voordrachten, die ik ter benoeming van hoogleeraren heb gedaan, er slechts twee zijn geweest, waarbij zijn voorgedragen personen, die hij qualificeerde als geloovige mannen. Natuurlijk zou ik, als Minister ontvangende eene aanbeveling van heeren curatoren, mij telkens de vraag kunnen stellen, of ik ook een ander voor den aanbevolene in de plaats zou kunnen nemen, die mijn beginselen toegedaan was. Dat ik dit niet gedaan heb, was niet, gelijk de geachte afgevaardigde oordeelde, omdat geen andere mannen beschikbaar zouden zijn geweest. Integendeel zijn o.a. twee aanbevelingen gedaan voor een hoogleeraar in de psychiatrie. En de geachte afgevaardigde zal wel weten, dat door onze bemoeiingen op het gebied van het krankzinnigenwezen de psychiatrie dezerzijds tot zoodanige ontwikkeling is gekomen, dat het waarlijk niet moeilijk ware geweest, andere mannen te vinden. Ik heb echter gemeend, daar, waar geen bijzondere oorzaken bestonden, om van de gedane aanbeveling af te wijken, geen gebruik te mogen maken van de tijdelijk mij in handen gelegde macht, om disorganisatie in de *coöptatie van onze Universiteiten* te brengen.

De geachte afgevaardigde, de heer Röell, heeft er bezwaar tegen gemaakt, dat hier wordt aangeboden eene partieele wetswijziging, en wel onder bijvoeging, dat dit Kabinet dit zoo veel doet. Hij wees o.a. op de voorgedragen wijzigingen in de Gemeentewet en in andere wetten. Verder was hij van oordeel, dat dit niet alleen het zich op de hoogte houden van de Nederlandsche wetgeving bemoeilijkte, maar ook, dat men daardoor de draagwijdte van hetgeen men voorstelde niet doorzag. Ik moet intusschen afweren de voorstelling, alsof het indienen van partieele wetswijzigingen een eigenaardige trek is van het tegenwoordige Kabinet. Ik meen er aan te mogen herinneren, dat door het Kabinet, waarvan de geachte afgevaardigde de formateur was, niet minder dan 39 partieele wetswijzigingen aan de Kamer zijn aangeboden. Bovendien zal hem niet onbekend zijn, hoe bijna al onze belangrijke wetten keer op keer partieele wijziging hebben ondergaan. Zoo is de wet op de nationale militie 9 maal gewijzigd, de wet op het middelbaar onderwijs 5 maal, de wet op de besmettelijke ziekten 5 maal, de Hinderwet 6 maal, de wet op het hooger onderwijs 6 maal, de wet op het lager onderwijs 11 maal; en zoo zou ik kunnen doorgaan. Na die cijfers genoemd te hebben meen ik te kunnen constateeren, dat de bewering, dat partieele herzieningen

bijzonder in den smaak van dit Kabinet liggen, metterdaad allen grond mist.

Dat men bij partieele wijziging niet altijd de draagwijdte van wat men voorstelt, doorziet, moge waar zijn, maar de Ongevallenwet was geen partieele wijziging en ik mag vragen, of de geachte afgevaardigde meent, dat, toen hier en in de Eerste Kamer over dat ontwerp gestemd werd, ieder lid van de Staten-Generaal de volle portée van dit ontwerp heeft doorzien? Reeds thans zijn er in de Staten-Generaal stemmen opgegaan van leden, die verklaard hebben: als ik geweten had, wat de strekking was, had ik er nooit mijn stem aan gegeven.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde, de heer Schokking, eene formeele bedenking opgeworpen en heeft hij gevraagd, of het niet beter ware geweest, om, wanneer men overging tot deze partieele wijziging, eerst het algemeene standpunt bloot te leggen, dat het Kabinet, wat het hooger onderwijs betreft, voor de toekomst acht te moeten innemen. Het komt mij voor, dat de bevrediging van dit verlangen in strijd zou geweest zijn met den aard van eene partieele wijziging. Eene partieele wijziging moet de oeconomie van de bestaande wet eerbiedigen en mag niet anders zijn dan eene wijziging, die zich in het stelsel van de wet laat inlasschen. In de tweede plaats zou het mijnerzijds in hooge mate onvoorzichtig zijn geweest, zoo ik, reeds eer de organisatie in generalen zin aan de orde is, in eenige volzinnen mijn denkbeelden voor eene toekomstige regeling had kenbaar gemaakt. Bovendien zou het m. i. ook onkiesch zijn geweest, daar eene commissie benoemd is, die zich op dit oogenblik met een groot deel van dit vraagstuk bezighoudt.

Wanneer die geachte afgevaardigde mij vraagt, of ik geen denkbeelden heb over het hooger onderwijs, dan antwoord ik van ja. Maar wanneer men hier staat, leert men onmiddellijk beseffen, dat men, in hetgeen men wellicht eenmaal hier *zal voorstellen*, volstrekt niet altijd de volheid van zijn eigen denkbeelden, geheel uitgewerkt, *kan neerleggen*; dat veel van eigen overtuiging zich moet schikken en voegen, om zich aan te passen aan de omstandigheden en de eischen der historie en van het leven, zoodat men voor het uitkomen voor dergelijke algemeene inzichten en ideeën zich wel leert wachten.

Er zijn mij drie vragen gedaan en op elk van die wil ik een antwoord geven. In de eerste plaats is mij door den heer Schokking gevraagd, of, waar bij dit onderwerp wordt voorgesteld, de mogelijkheid te creëeren van aanstelling van bijzondere hoogleeraren aan de Rijksuniversiteiten, het niet in dezelfde lijn zou kunnen liggen en goed zou zijn, aan vereenigingen het recht te geven, aan de verschillende Univer-

siteiten eene reeks van voordrachten te doen houden door door haar aangewezen personen en wel onder dit verband, dat de curatoren localiteiten van de Universiteiten daarvoor openstellen, indien deze niet bezet zijn. Ik erken, dat dit denkbeeld ligt in de lijn van het voorgedragen stelsel, en wanneer de geachte afgevaardigde bij amendement eene poging mocht doen, om het denkbeeld in het ontwerp op te nemen, zal ik mij, indien de formuleering bij mij geen bedenking oplevert, waarschijnlijk daarmede kunnen vereenigen.

In de tweede plaats is gevraagd, hoe ik stond ten opzichte van het in meer dan één zin opgeworpen en toegejuichte denkbeeld, om den effectus civilis te laten varen en daartegenover het verleenen van *bevoegdheid om benoemd te worden tot ambten* in handen te stellen van een of meer Staatscommissiën. Reeds in de stukken heb ik duidelijk genoeg doen uitkomen, dat ik, wat mij betreft, dien weg gaarne wil opgaan. Door de ondervinding, daarmede in Duitschland opgedaan, is gebleken, dat dit metterdaad èn voor den Staatsdienst èn voor de Universiteit ten goede zou werken. Wat ik in de stukken heb geschreven over het feit, dat de tegenwoordige senaten der Universiteiten met dit denkbeeld nog minder ingenomen zijn dan thans het geval is met de hoogleeraren aan de Duitsche Universiteiten, is gerescontreerd door den geachten afgevaardigde uit Zutphen met de opmerking, dat in eene vroegere periode de hoogleeraren zich vóór dit denkbeeld hebben verklaard. Ik vat de klem van dit betoog niet. Als thans nog dezelfde heeren van toen hoogleeraren waren en vaststond, dat zij niet van overtuiging waren veranderd, dan zou dat kloppen; maar daar er nu een heel ander stel van hoogleeraren is, heb ik natuurlijk niet gerekend met wat men vroeger heeft gezegd, maar met wat de tegenwoordige senaten hebben verklaard. Waar nu alle senaten eenparig dat denkbeeld krachtig en met klem hebben bestreden, was er voor mij geen bedenking, te verklaren, dat thans voor dit denkbeeld niet op sympathie bij de hoogleeraren van de Rijks-universiteiten valt te rekenen. Op zich zelf echter sta ik dat denkbeeld nog voor, o.m. wijl met name in het belang van den Staatsdienst de tegenwoordige gang van zaken m. i. niet de noodige waarborgen oplevert. Op zich zelf heeft een Staatsexamen dit voordeel, dat het zich splitst in onderscheidene examens voor de onderscheiden ambten, zoodat men daardoor niet een generalen, maar een meer gespecificeerden effectus civilis verkrijgt. En voor de Universiteit heeft het m. i. het voordeel, dat het aan deze beter teruggeeft haar uitsluitend wetenschappelijk karakter en dat het de professoren ontslaat van veel, wat thans bij druk bezochte Universiteiten een groote last mag heeten. Thans, nu

het getal studenten aan onze Rijks-universiteiten nog betrekkelijk klein is, gaat het nog, maar zoodra het aantal klimmen gaat tot eene hoogte als die, welke aan buitenlandsche Universiteiten wel wordt bereikt, dan wordt metterdaad de examenlast voor de hoogleeraren ondragelijk.

Vraagt men, waarom ik in dit wetsontwerp niet heb voorgesteld de invoering van Staatsexamens, dan antwoord ik, dat ik de reden daarvan heb uiteengezet in de stukken. Ik zie niet in, waarom ik datgene, wat in de stukken duidelijk is behandeld, nogmaals zou moeten zeggen. De heeren, die mij deze vraag stelden, moeten maar eens beproeven, ze bij amendement in het wetsontwerp in te lasschen. Dan zullen ze zelf bemerken, welke de bezwaren zijn, waarop men stuit. Men zal bij dit wetsontwerp niets anders kunnen doen, dan alle artikelen, rakende den effectus civilis, daaruit lichten. Maar als men dit voorstelt, dan mist de Staat alle waarborgen, dat de personen, uit wie hij zijn dienaren kiest, zullen hebben die geschiktheid, welker bezit men thans uit de universitaire examens en promotiën meent te mogen afleiden. Eene dergelijke regeling kan alleen tot stand komen bij eene afzonderlijke wet, die te gelijk uit de wet op het hooger onderwijs zou moeten lichten de artikelen, welke op den effectus civilis betrekking hebben. Vraagt men, of ik dat niet had kunnen doen, en een tweede wetsontwerp naast dit had kunnen leggen, dan antwoord ik bevestigend; maar wanneer men eene algemeene reorganisatie van het hooger onderwijs in het zicht heeft en eene commissie bezig is, deze zaak te onderzoeken, dan vraag ik, of het niet van luchthartigheid zou getuigen, indien men eene zoo belangrijke wijziging, welke in het geheele leven van onze Universiteiten en in het geheele Staatswezen ingrijpt, eens *beiläufig*, bij een geheel iets anders bedoelend wetsontwerp, inlaschte.

Men vergete bovendien niet, dat men met te spreken van een Staatsexamen volstrekt niet van de zaak af is. Wanneer men een Staatsexamen gaat instellen, doen zich dadelijk drie vragen voor. De eerste vraag is, of men aan hen, die tot dat examen willen worden toegelaten, zal stellen den eisch van universitaire studiën of wel van het bezit van academische diploma's. In de tweede plaats de vraag, of men een ongelimiteerd aantal zal toelaten, of dat men den weg zal opgaan, die nu voor Nederlandsch-Indische ambtenaren wordt ingeslagen, en het aantal beperken, en wel met dien verstande, dat men dan, zooals in Duitschland het geval is, aan degenen, die geslaagd zijn, dadelijk een *stage* geeft en hun daardoor een zekeren waarborg biedt van reeds terstond zeker inkomen te hebben, en van, wanneer de tijd daar is, eene plaats in den Staatsdienst te zullen ontvangen. De derde moeilijkheid is de vraag, hoe

men zulk eene examencommissie of zulke examencommissiën zal samenstellen. Wij hebben op dit oogenblik voor het artsexamen zulk eene commissie, die eigenlijk van universitaire examencommissiën in niets verschilt, omdat de hoogleeraren van Universiteiten de pretentie hebben, dat zij in die examencommissiën moeten zitten. Het is mij bij het bespreken van deze zaak met de senaten der Universiteiten gebleken, dat ook zij die pretentie hebben en terwijl het in Duitschland zoo geschikt is, dat men voor de helft neemt hoogleeraren en voor de helft ambtenaren, wordt er over dit *alterum tantum* voortdurend tusschen Regeering en Universiteit geredekaveld. Tevredenheid is er ook daar niet, en het blijkt daar, dat men niet zoo maar zeggen kan, dat men Staatsexamen wil, maar dat men, zich in de zaak indenkende, moet komen tot eene moeilijkheid, die, zachtst genomen, een zeer ernstig onderzoek vordert.

De derde vraag, die mij gedaan is, raakt de theologische faculteit. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam II, dr. De Visser heeft gezegd, dat de indeeling van het universitaire onderwijs in vijf faculteiten een geheel willekeurig iets is. Ik ben zoo vrij, daarin van hem te verschillen, en zonder nu over die indeeling in faculteiten breed te willen uitweiden, meen ik toch te mogen zeggen, dat er eene volkomen logische gedachte in ligt. Men zegt, dat er ééne faculteit moet zijn, die onderzoekt de kennisse Gods; dat er twee faculteiten moeten zijn, die den mensch naar zijn uitwendige en naar zijn inwendige zijde tot voorwerp van studie kiezen, de medische en de litterarische; dat er eene vierde faculteit is, die de verhouding van menschen onder menschen regelt, de juridische; terwijl verder buiten den mensch staat de natuur, die vanzelf onderwerp wordt van eene vijfde faculteit. Men heeft dat — ik zal niet zeggen, dat ik het er volkomen mee eens ben — organisch zóó voorgesteld, dat de vijf faculteiten het lichaam vormen, waarvan de twee voeten, waarop de *scientia* staat, de natuurkundige en de litterarische faculteit zijn, terwijl de twee handen gevormd worden door de juridische en de medische faculteit, en de kop de theologische faculteit is.

Ik wil over die qualificatie van de theologische faculteit niet redetwisten, maar moet toch dit uitspreken, dat de tegenwoordige Rijks-universiteiten voor mij zijn, als ik bij het beeld mag blijven, een romp zonder kop. Ik zie wel de twee beenen en de twee handen, maar niet het hoofd. Want of men op dien romp al een doodshoofd gezet heeft in den vorm van eene godsdienstfaculteit en daarop geplakt heeft den naam van godgeleerde faculteit, dat opplaksel maakt voor mij het doodshoofd niet levend. Er is geen plaats in de *unitas scientiarum* voor eene faculteit van de godsdienstwetenschap, en wel om deze reden niet.

De godsdienst is een verschijnsel in het menschelijk leven, zooals er allerlei verschijnselen in het menschelijk leven zijn, b. v. de kunst. Het is eene levensuiting. En nu vormt nooit eene enkele levensuiting het object, het voorwerp van onderzoek van eene bepaalde faculteit. Wanneer men dus de godsdienstwetenschap wil doceeren en wil gedoceerd hebben aan de Universiteiten, dan behoort die thuis in de faculteit, waarin het menschelijk bewustzijn in philosophie, geschiedenis en letteren tot uiting komt, en moet al wat daarop betrekking heeft in de letterkundige faculteit worden ondergebracht. Vraagt men, of ik het niet in hooge mate wenschelijk zou achten, dat aan onze Rijks-universiteiten — altijd als ik hetzelfde beeld mag blijven gebruiken — zich weer een levende kop ontwikkelde, dan moet ik die vraag bevestigend beantwoorden, maar zou wel willen vernemen, hoe men dat resultaat kan verkrijgen. Het regulatief vermogen van de menschelijke natuur is niet zoo groot als van den salamander en het is niet mogelijk om datgene, wat er in germe, in kiemt, niet in zit, er uit te laten opkomen.

Nu zijn omtrent dit punt wel denkbeelden geuit, o. a. door den heer Schokking, maar ik zou van hem nadere explicatie moeten hebben om te kunnen ingaan op zijn denkbeelden, want indien ik iets niet begrijp, is het mij ook niet mogelijk, er over te spreken. Ik kan mij wel indenken het standpunt van hem, die zegt: wij zijn een Christelijk volk, wij vormen dus ook een Christelijken Staat en hebben eene Christelijke Overheid, wij moeten alzoo Rijks-universiteiten hebben op Christelijken grondslag en dus moet er ook bij die Christelijke Universiteiten zijn eene Christelijke godgeleerde faculteit. Maar — gelijk ik gezegd heb in de stukken — dat is naar mijn vaste overtuiging niet het standpunt van de Grondwet. Daarom kan ik er mij niet over uitlaten, of ik bij eventueele grondwetsherziening (ze is door de heeren van de Linkerzijde reeds in tweeërlei vorm aan de orde gesteld) mijnerzijds invloed zou aanwenden om in dien zin eene wijziging aan de orde te brengen.

Mijn standpunt ten deze is bekend. Ik heb ten deze altijd kleur bekend en jarenlang gestreden voor de overtuiging, dat, zooals wij in Nederland leven met eene geheel gemengde bevolking van allerlei verschillende principiën en opiniën, de Staat niet bij machte is om ten deze eene keuze te doen zóó, dat wij in die keuze een bepaald beginsel tot heerschappij brengen. Ik zou mij dan ook alleen kunnen denken, dat, wanneer wij de theologische faculteit aan de Rijks-universiteiten, die haar nu niet hebben, zouden willen herstellen, wij zeiden: wij stellen de gelegenheid open voor elk der verschillende kerkgenootschappen, daar eene faculteit te stichten en wij willen de bepalingen van artt. 103 en 104 — waarbij

subsidiën zijn verzekerd, niet alleen aan de reeds bestaande kweekscholen en seminaria, maar ook aan de leerstoelen of scholen, die na 1876 door de Hervormde Kerk nog mochten worden opgericht — ook in dien zin verder uitbreiden. Of er bezwaar tegen zou bestaan om dergelijke theologische faculteiten dan te incorporeeren, — of men iets kan incorporeeren hangt af van de vraag, of het eens geestes is —, wanneer men „incorporeeren" begrijpt als „in de corporatie opnemen", bloot formeel, uitwendig, dan zou ik daarentegen op dat oogenblik geen bedenking zien.

Wanneer men nu neemt het denkbeeld, dat door den heer Talma is ontwikkeld, en men zegt: dat zal in den eersten tijd nog wel niet komen, want zoover zijn wij nog niet, maar laat de faculteit van de godsdienstwetenschap, die toch niets is, worden weggenomen, en laat er dan gebruik worden gemaakt van het recht om bijzondere leerstoelen te scheppen, en laten die vereenigd worden, zóó, dat ze te zamen het volle onderwijs kunnen geven, dat eene faculteit betreft, — dan behoef ik niet te zeggen, dat m. i. daartegen niet de minste bedenking bestaat, en ik niet kan zien, waarom het zoo niet zou worden gedaan. De eenige vraag, die overblijft, is deze, of eene dergelijke groep van op zich zelf staande personen ook kan vereenigd worden tot eene faculteit. Ik verheel mij niet, dat dit een stap verder gaat dan het ontwerp. Hierin is alleen sprake van het scheppen van bijzondere leerstoelen, zonder dat over de vereeniging daarvan tot eene faculteit gesproken wordt. Ik voor mij zie er echter niet het minste bezwaar in, dat een aantal bijzondere leerstoelen tot eene faculteit zouden worden vereenigd.

Ik kom thans — na aldus de drie vragen beantwoord te hebben — tot mijn eigenlijke rede, die de vrijmaking van het hooger onderwijs ter sprake brengt, en wel in de eerste plaats als liggende in de lijn van het verleden. Men heeft opgemerkt, dat het geen vrijmaking is, die dit ontwerp aan de orde stelt, maar dat het meer is eene poging om gelijkstelling te verkrijgen. Enkele van de sprekers meenden zelfs, dat het eene poging was om tot een privilegie te komen. Ik heb nooit kunnen inzien, dat er tusschen vrijheid, gelijkheid en broederschap eene zoodanige dubbele grens ligt, dat men die drie begrippen ooit geheel van elkander zou kunnen isoleeren. Vrijheid bestaat keer op keer niet anders dan door gelijkmaking. Als ik mij b. v. denk in een gesloten hof een Ulmer dog en een St. Bernard, de Ulmer dog met een muilkorf aan den kop en de St. Bernard vrij om zijn tanden te gebruiken, kan ik dan zeggen, dat de Ulmer dog vrij rondwandelen kan zooveel hij wil? Ik voor mij zeg, dat hij niet vrij is, tenzij den St. Bernard eerst een muilkorf wordt omgedaan of den Ulmer dog de muilkorf

wort ontnomen. De heeren zullen zeggen, dat ik altijd met beelden kom, maar ik zie niet in, waarom ik dat niet zou doen. Onze kinderen hebben groot gelijk met veel te houden van aanschouwelijk onderwijs. En wat wij — ik spreek in den pluralis majestatis — wat wij menschen met onze beeldspraak doen, is eenvoudig met voorstellingen werken daar, waar werken met de rede veel langzamer gaat. Kan men tegenspreken, dat iemand zonder degen, die aangevallen wordt door een ander met een degen in de hand, niet vrij is, en dat het geven van een gelijk wapen het eenige middel is om hem vrijheid te geven?

Zoo is het ook met de broederschap. Waar men gelijkheid van wapenen zal krijgen, moet het betreffen een gemeenschappelijk belang en moet bij beide partijen ten opzichte van dat gemeenschappelijk belang zooveel liefde bestaan, dat men in de bevordering van dat belang zijn hoogere eenheid vindt. Wanneer het openbaar en het bijzonder hooger onderwijs tegenover elkander komen te staan, moet bij beide bestaan liefde voor de wetenschap, en moet die liefde de broederschap teweeg brengen. Ik kan ook niet anders dan constateeren, dat de hoogleeraren van de Rijks-universiteiten en Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam — een enkele man uitgezonderd — de hoogleeraren van de Vrije Universiteit altijd zeer kameraadschappelijk hebben bejegend. De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft daarvan in zijn rede opnieuw blijk gegeven, door niet te zeggen, zooals mannen als b.v. dr. Bronsveld doen: dat zijn geen professoren, maar door hier te spreken van zijn geachten collega professor D. P. D. Fabius.

Laat mij nu nagaan, hoe het antwoord moet luiden op de vraag, welke in het verleden de lijn is geweest, welke de vrijmaking van het hooger onderwijs heeft gevolgd. Het is notoir en er is hier telkens aan herinnerd, dat in de dagen van onze republiek geen vrijheid van hooger onderwijs in den hier bedoelden zin bestond. Het hooger onderwijs aan de Universiteiten of de toenmalige Academiën was wel degelijk gebonden aan de confessie van den confessioneelen Staat, en het is niet het eerst met professor Van der Mark te Groningen geweest, dat de moeilijkheden zijn gekomen, maar nog in het hartje van onzen strijd met Spanje is met professor Vossius een nog wèl zoo groot geschil gerezen Dat heeft geduurd totdat onze Republiek is ondergegaan en wij de nieuwe Staatsinstellingen hebben gekregen. Maar toen in de Constitutie of Staatsregeling, gelijk zij genoemd werd in die dagen, voor het eerst de zaak van het onderwijs werd opgenomen, — dat was in het jaar 1814 —, toen is daarbij evenwel van vrijmaking of vrijgeving van het onderwijs met geen woord sprake geweest. Het toen aangenomen artikel

luidde: „Ter bevordering van godsdienst als een vasten steun van den Staat en ter uitbreiding van kennis is het openbaar onderwijs op de hooge, middelbare en lagere scholen een aanhoudend voorwerp van de zorge der Regeering." Van het vrijgeven van het onderwijs is met geen woord sprake. Ook in het voorstel van 1840 was alleen sprake van openbaar onderwijs. In 1844 dacht nog niemand er aan en stelden de negen mannen voor, het artikel te doen luiden: „De inrichting van het publiek onderwijs wordt met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen door de wet geregeld."

Het eerst is de formule om alle onderwijs vrij te geven opgenomen in den voorslag van de Staatscommissie van 1848, hoewel beperkter dan zij in de Grondwet van 1848 opgenomen werd. In den voorslag van de Staatscommissie kwam de bepaling voor, dat het bewijs van bekwaamheid en zedelijkheid der onderwijzers gevorderd werd; maar in 1848 heeft men eene groote vordering gemaakt door in de Grondwet de bepaling op te nemen, dat het geven van onderwijs vrij is, terwijl de vrijheid van het hooger onderwijs door niets anders beperkt werd dan door het toezicht van de Overheid. Zegt men, dat men reeds in 1815 in het organiek besluit de vrijheid van onderwijs uitriep, dan is dat, wat de zaak betreft, materieel althans, slechts zeer gedeeltelijk waar. Art. 2 van dat organiek besluit luidt: „Het staat ieder, die zich daartoe geschikt voelt, vrij, in de onderwerpen van dit onderwijs aan anderen onderrigt te geven, doch bij de tijdsberekening der studiën zal alleen in aanmerking komen het onderwijs, genoten van inrigtingen, door algemeen openbaar gezag bevestigd en erkend." Er staat niet: *of* erkend, maar: *en* erkend. Daar wordt dus uitgesproken, dat het vrije hooger onderwijs niet medetelt; men kan het wel genieten, maar het rekent niet mede. In het organiek besluit van 1815 was, gelijk den heeren bekend is, bepaald, dat er in de rechten 3, in de medicijnen 4 jaren gestudeerd moest worden om te kunnen promoveeren. Gebonden aan dien studiegang kon men dus, al werd er privaat hooger onderwijs gegeven, daarmede niet verder komen. Het eenige, waarop het sloeg, was, dat er zoovele predikanten waren, die hun zoons zoogenaamd gymnasiaal onderwijs gaven, en die hen zoover brachten, dat daardoor de studietijd iets bekort kon worden. Maar van vrijmaking van het onderwijs was toen geen sprake. Men kon anderen onderricht geven, maar van bijzondere scholen gewaagde het besluit niet; aan geen vereeniging of Kerk werd het recht gegeven, scholen op te richten, en seminariën en kweekscholen werden verklaard te behooren tot het openbaar onderwijs.

Maar al staat dit in het besluit, welken waarborg geeft het? Evenals dit organiek besluit door den Koning is uitgevaardigd, kon het ook door den Koning weer gewijzigd en ingetrokken worden; en noch in de wet, noch in de Grondwet heeft men tot 1848 eenigen waarborg gezet. Die waarborg is eerst gekomen, toen in 1848 in de Grondwet het geven van onderwijs vrij gemaakt is. Men heeft er in het Verslag op gewezen, dat ten onrechte door mij op de bepaling van art. 192 der Grondwet, „het geven van onderwijs is vrij", een beroep zou gedaan zijn om te pleiten voor de gedachte, die dit wetsontwerp uitwerkt. Zelfs heeft men goed gevonden, te vragen, of het soms ook een „lapsus linguae" is.

Ik heb die vraag niet kiesch gevonden. Wanneer iemand op deze plaats zich verspreekt en de loyauteit heeft, te erkennen, dat het een „lapsus linguae" is geweest, is het niet nobel van de zijde der leden der oppositie, daarop toespelingen te maken. Hier is van een „lapsus linguae" geen sprake; hier wordt erkend, dat het geven van onderwijs vrij is. In de Memorie van Toelichting heb ik alleen bedoeld, dat, wanneer ik spreek van *vrije* Universiteit, van *vrij* hooger onderwijs, dat woord *vrij* niet slaat op gebondenheid aan een beginsel, maar uitsluitend bedoelt, zooals de Grondwet het woord gebruikt: vrij van de Overheid; dàt, en dat alleen. En dit beginsel, dat de Overheid vrijheid aan de burgers geeft om hooger onderwijs te geven naar hun goedvinden, alleen onder haar toezicht, is de bedoeling, die vaststaat.

Intusschen zijn wij bij 1848 niet blijven staan. Na 1848 hebben wij de wet van 1876 gekregen en in de wet van 1876 is het beginsel van de vrijheid van het hooger onderwijs nader geformuleerd en omschreven en wel in dien breeden zin, dat de eisch van den studietijd verviel en aan een ieder, waar hij ook de kundigheden had opgedaan, toegang werd verleend tot de examens. In de tweede plaats werd bepaald, dat niet alleen één persoon, maar van nu af aan ook vereenigingen, stichtingen en Kerken het recht bezaten, scholen voor hooger onderwijs op te richten. In de derde plaats werd deze wijziging aangebracht, dat nu ook een diploma, afgegeven niet door de Overheid, bij de Overheid erkenning vindt in art. 16, sub lit. *i*, van de wet. In de vierde plaats werd aan bijzondere scholen voor hooger onderwijs subsidie verleend en ook voor toekomstige kweekscholen subsidie toegezegd. Men moet niet zeggen, gelijk in het Verslag gezegd is, dat dit historische inrichtingen waren. Want dat is de quaestie niet. Die inrichtingen golden tot dusver als inrichtingen van openbaar onderwijs. In de wet van 1876 zijn het geworden inrichtingen van bijzonder

onderwijs en nu zijn aan die inrichtingen van bijzonder onderwijs gewaarborgd dezelfde revenuen, die zij vroeger als openbare inrichtingen ontvingen. En dit niet alleen. Aan de Hervormde Kerk, die dergelijke scholen niet bezit, werd de gelegenheid gegeven om, als zij zulke scholen opende, voor die scholen geld te ontvangen uit de Staatskas.

Nadat wij langs die lijn zoover waren voortgeschreden, is in 1901 eene poging gedaan om, wat het gymnasiaal onderwijs betreft, het beginsel van art. 16, sub lit. *i*, nog uit te breiden en ook aan die gymnasia, die als bijzondere gymnasia bekend stonden, het recht van diplomeeren te geven onder toezicht van Staatswege. Tot zoover waren wij gekomen. Thans deed zich de vraag voor, of hiermede alle, ik zeg niet gewenschte, maar noodzakelijke vrijheid verkregen was. Ik spreek van noodzakelijke vrijheid, en versta daaronder die vrijheid, welke het bijzonder onderwijs behoeft om te kunnen bestaan en zich te kunnen handhaven. Mij is het voorgekomen, dat, gelijk de zaak ook na 1901 stond, het vrije onderwijs niet die gelijke rechten van Staatswege ontvangen had, die aan de vrije scholen voor hooger onderwijs moesten gegeven worden om ze werkelijk te maken tot wetenschappelijke inrichtingen, die op voet van gelijkheid, wat de burgerrechten betreft, zouden staan met de overige.

Wij willen in ons Staatsrecht geen civil disabilities meer en toch is er indirect een civil disability voor mij, wanneer ik, die een volkomen gelijk recht heb als de heer Goeman Borgesius of wie ook, en die als Nederlander voor niemand heb onder te doen, eenmaal in de overtuiging leef, dat de opleiding, tot welke betrekking in den lande ook, niet goed kan verkregen worden dan bij het vrije hooger onderwijs. Dan mag ik daarin niet in rechten bij hem achterstaan en daarom eischte de vrijheid van het bijzonder onderwijs nog deze gelijkmaking van wapenen, dat ook dat vrije onderwijs in staat werd gesteld, diploma's af te geven, die voor de Overheid in waarde gelijk staan met de diploma's, afgegeven door de openbare Universiteiten. In de tweede plaats kwam het mij voor, dat, aangezien er vrienden en voorstanders van het vrije hooger onderwijs zijn, die oordeelen, dat hun aan de Rijks-universiteiten gelegenheid moet worden gecreëerd, om aldaar hun overtuiging uit te spreken, hun inzichten mede te deelen en aan te bevelen aan de academische jongelingschap, de weg hun daartoe moest worden ontsloten. En eindelijk in de derde plaats, dat, waar de kosten van het gymnasiaal onderricht zeer hoog loopen, het billijk was, dat van Rijkswege ook aan de bijzondere gymnasia, evenals aan de gymnasia der gemeenten, gegeven werd een steun voor hun oprichting en instandblijving.

Wanneer ik nu tot het tweede gedeelte van mijn betoog kom, om aan te toonen, dat dit wetsontwerp, dat die gelijkmaking in de wapenen biedt, een billijk en een rationeel voorstel is, dan moet ik beginnen met de opmerking, dat de oppositie tegen dit voorstel keer op keer gevoerd is met argumenten, die dit ontwerp niet raken. Keer op keer heb ik het betoog moeten hooren: aan die Vrije Universiteit of aan welke andere ook kunnen wij het diplomeeringsrecht niet geven, want daar is geen goede opleiding, dat is eene drilschool, eene isoleeringsmachine, eene africhtingsschool, met eene bekrompen opleiding, waarbij van wetenschap geen sprake is. Wanneer de heeren, die dat zeggen, het meenen en den moed hebben hunner overtuiging, dan wacht ik van hen een amendement om de artt. 99 en 85 uit de wet te lichten. Maar op het oogenblik is de zaak zoo gelegen, dat, wanneer er iemand komt — ik zeg niet van de Vrije Universiteit, want dat is geen drilschool — van eene wezenlijke drilschool, uit de zalen van een repetitor, of iemand, die geheel autodidactisch zich heeft gevormd, bij wien van wetenschappelijke opleiding of vorming geen sprake is geweest, en zich presenteert aan de faculteit om examen te doen, deze het examen moet afnemen. Wanneer hij voldoet aan de eischen, dan moet zij hem toelaten en krijgt hij den effectus civilis. Alles dus, wat ontleend is aan den tegenwoordigen stand van het universitair onderwijs ten onzent en aan mogelijke Universiteiten, die in de toekomst zullen bestaan, en waar niet is de goede opleiding, waar niet is eene wetenschappelijke vorming, raakt mijn voorstel met geen tittel of jota. Want de tegenwoordige wet, zooals zij daar ligt, kent aan iemand, hoe ook gevormd of niet gevormd, het recht toe, examen te doen. En wie aan dat examen voldoet, krijgt een diploma met effectus civilis. Ik zal dus afwachten, of de heeren, die in dien zin hebben geargumenteerd, eene conclusie zullen trekken uit hun praemisse, en met zulk een amendement zullen komen. Wanneer zij dat niet doen, zal dit een bewijs zijn, dat het standpunt, dat zij innemen tegenover de Vrije Universiteit, is non-avenu, omdat het in strijd is met de bestaande wet. Neen, het eenige wat bij dit ontwerp wordt voorgesteld in het kader van de wet, en wat uitsluitend ter beoordeeling staat, is dit, of, waar de Staat een oordeel wil hebben over de primitieve geschiktheid van hem, die zich aanbiedt om den Staat te dienen, de Staat dan, gelijk tot dusverre, het onderzoek aan één soort van examencollege zal blijven toevertrouwen, of wel, dat de Overheid ook van andere examencolleges dienzelfden dienst zal vragen. Men vergete niet, dat wat de Universiteit bij het verleenen van den effectus civilis te doen heeft, uitsluitend is in het belang van den Staat en van den Staatsdienst, en

dat daarbij de faculteiten geen anderen dienst doen dan van door het Rijk aangestelde examencolleges, niet voor het verleenen van wetenschappelijke diploma's, maar om te beoordeelen, of iemand geschiktheid voor den Staatsdienst bezit.

De vraag is nu alleen, of in dit ontwerp, waarin voorgesteld wordt, ook van andere examencolleges dienzelfden dienst te vragen, aan die andere colleges door den Staat dezelfde bevoegdheid zal worden verleend als aan de examencolleges, die tot nog toe bij uitsluiting dat recht bezaten. Dat is alleen de quaestie. Wij hebben hier in het minst niet uit te maken de vraag, die van alle zijden is gesteld, of de bijzondere Universiteiten zullen zijn werkelijk wetenschappelijke instellingen, of dat zij zullen zijn verderfelijk voor den lande. Art. 99 van de wet op het hooger onderwijs kent aan hem, die de meest subversieve denkbeelden wil leeraren, het volkomen recht toe, eene Universiteit op te richten en daar doctorale graden te verleenen. Daaraan kan de Overheid met de tegenwoordige wet in de hand niets doen. Ik spreek ook van doctoraten verleenen, want in de statuten van de Vrije Universiteit is ook het verleenen van doctorale graden opgenomen. En die statuten zijn bij Koninklijk Besluit goedgekeurd. Ik weet wel, dat die goedkeuring niet inhoudt eene goedkeuring van de inrichting als zoodanig, maar wel, dat datgene, wat in de statuten staat, niet is in strijd met de wet, want anders zou er geen Koninklijke goedkeuring zijn verkregen. Met het geheele betoog van de heeren over het karakter van de Universiteit, of het wetenschappelijk is of niet, heeft de Regeering dus niets te maken. Dat punt zal eerst aan de orde komen, indien de heeren komen met een amendement om art. 99 te schrappen; dan zullen wij elkander nader spreken.

De heeren moeten het mij ten goede houden, dat ik mij zoo krachtig uitspreek. Ik heb hier toch een ontwerp te verdedigen, en wanneer men daartegen opkomt met allerlei argumenten, die geheel buiten het ontwerp omgaan, dan heb ik ook het volle recht, die ter zijde te laten liggen. Ik zeg niet, dat ik er geen woord over zal spreken, want de lippen branden mij; maar ik zal dit punt bewaren tot het derde gedeelte van mijn betoog.

Ik kom nu tot de vraag, de eenige vraag, waarmede ik te maken heb, of de faculteit van eene bijzondere Universiteit bij deze regeling genoegzame waarborgen oplevert van te zijn een deugdelijk examencollege, aan welks oordeel de Overheid gewicht kan hechten en waarde kan toekennen. Of dus de Overheid kan zeggen, dat zij in aanmerking komt om te beoordeelen of iemand, die zich aanmeldt voor den Staatsdienst, al dan niet daarvoor mag worden aangenomen. Verder

gaat het niet. Men vergete toch niet, dat de effectus civilis niet de zekerheid geeft op eene betrekking. Wanneer men het diploma van de Rijks-universiteit *cum effectu civili* verkregen heeft, krijgt men daardoor nog geen ambt, geen bestaan. Men krijgt alleen het recht, benoemd te kunnen worden. Men behoeft de lijst van sollicitanten maar te zien om te bemerken, hoe groot de afstand is tusschen het verkrijgen van den effectus civilis en de benoeming; men moet eens vragen, hoevelen er zijn, die, na den effectus civilis verkregen te hebben, er mede in het graf gaan, zonder er ooit pleizier van te hebben gehad. Men moet het toch niet voorstellen, alsof de Overheid met de erkenning van zulk een examencollege afstand doet van eigen oordeel; de Overheid behoudt volkomen haar eigen oordeel over de vraag, of iemand, die solliciteert, benoemd moet worden of niet. Hier is van niets anders sprake dan van eene voorloopige triage van de massa, die zich anders zou aanmelden, eene voorloopige triage, die men bij elke benoeming houdt. Ik zou wel wat liefs willen geven om een middel te hebben tot het instellen van een effectus civilis voor de Rijksverzekeringsbank, met welke wij staan voor de moeilijkheid, een klein aantal ambtenaren te benoemen uit een kleine 4000 sollicitanten. Eene dergelijke keuze is verbazend moeilijk voor een Minister, wanneer er vooraf geen triage bestaat. Bestond deze niet voor verschillende Staatsambten, dan zouden er bij elke vacature duizenden en duizenden sollicitanten zijn. Dit moet worden voorkomen en daarom houdt de faculteit eene voorloopige triage. Meer recht hebben de Rijks-universiteiten niet gekregen en meer recht wordt ook voor de bijzondere Universiteiten niet gevraagd.

Nu is de vraag, welken waarborg dit ontwerp biedt. Wanneer men eng partijdig op het eenmaal ingenomen standpunt staan blijft, zooals dit door velen aan de Linkerzijde wordt gedaan, dan heet het, dat de waarborgen niets waard zijn; zij zijn eigenlijk niet om aan te zien, en men begrijpt niet, hoe iemand er mede durft komen. Maar mag ik vragen, of die waarborgen aan de Rijks-universiteiten dan zooveel grooter zijn? Laten de heeren eerst zeggen, welke waarborgen daar bestaan en of de triage daar altijd doeltreffend is. Wij hebben over wat aan de Rijksuniversiteiten geschiedt al enkele staaltjes gehoord. Men moet niet vergeten, dat ik er ook geweest ben er ook alles van weet; bovendien heb ik veel van mijn vrienden gehoord, en dit waren nu niet mijn tegenwoordige geestverwanten, maar volbloed liberalen, zoodat hun oordeel niet partijdig kon zijn. En wanneer ik dan naga, wat ik in die dagen van examens en tentamens hoorde, en wie ik zag, dat er al zoo doorkwamen, dan herinner ik mij, hoe wij er onder elkander wel eens om lach-

ten, want de studenten zijn doorgaans zóó op de hoogte van elkanders kennis en zij wegen elkander zóó op een goudschaaltje, dat er eigenlijk geen betere examencommissie en geen beter triagemiddel zou zijn dan de studenten zelf. Zij weten doorgaans, al vóór dat de student in de examenkamer binnengaat, of de examinandus den eersten, tweeden of derden graad hebben, dan wel zakken moet, en na den uitslag van het examen hoort men dan doorgaans onder de studenten de meening verkondigen, dat de uitslag goed of verkeerd is geweest.

Het eenige, dat men heeft bij de Rijks-universiteiten en bij de andere mist, is, dat de benoeming geschiedt door de Koningin, op voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken en op aanbeveling van curatoren van de zich coöpteerende faculteit. Maar als men meent, dat elk hoogleeraar aan de Rijks-universiteit medebrengt een brevet, niet van geleerdheid, — want geleerd zijn die heeren allen, het zijn allen matadors —, maar van te zijn een goed examinator, dan is dat toch niet juist. Niets is zoo moeilijk als goed examineeren. Ik heb aan meer dan één faculteit gestudeerd en de gelegenheid gehad, heel wat examinatoren gade te slaan, maar ik moet zeggen, dat een goed examinator werkelijk is een *rara avis*. De Koninklijke benoeming op voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken levert ten deze niet den allerminsten waarborg.

Welke waarborgen biedt nu dit ontwerp? Naar mijn idee moeten in het belang van den Staatsdienst tweeërlei dingen worden beoordeeld: 1°. of iemand de noodige kennis bezit om in den Staatsdienst te kunnen optreden, en 2°. of iemand de noodige wetenschappelijke geoefendheid en vorming bezit. Hoe wordt nu het oordeel over dit laatste aan de Rijks-universiteit bepaald? Kan een hoogleeraar, die hier tegenwoordig is, zeggen, dat hij elken student, die vóór hem komt, kan beoordeelen naar zijn wetenschappelijke vorming? In de verste verte niet. Een groot aantal studenten kent men niet persoonlijk en daarom kan men bij het examen of tentamen wel enkele vragen doen, om te zien, of de student begrip heeft van wetenschappelijke methode, maar het beste bewijs is het proefschrift, waaraan de student zelf werken moet.

Dit verschil is er tusschen hetgeen aan het college van de Rijks- en aan dat van de bijzondere Universiteit wordt toevertrouwd, dat het bij de Rijks-universiteit mogelijk is, het diploma *cum effectu civili* te krijgen zonder proefschrift, terwijl hier de eisch van een proefschrift gesteld wordt. Hier wordt met nadruk de eisch gesteld, dat de verdediging van het proefschrift moet geschieden in het openbaar. Men kan dit ridiculiseeren, maar dan verwijs ik naar het Organiek Besluit van 1815,

waarin in art. 110 was bepaald, dat er zou zijn eene private en eene publieke promotie. Met de private promotie kon ieder volstaan, die 3 of 4 jaar aan de hoogescholen gestudeerd had, maar iemand van buiten af, een autodidact, die niet aldaar had kunnen studeeren, werd niet toegelaten tot de private promotie, maar — en dit subintreerde aan de 3 of 4 jaren studie — moest in het openbaar zijn proefschrift verdedigen. Die zware eisch, in het Organieke Besluit van 1815 geldende als equivalent van het niet doormaken van die jaren studie, wordt nu in dit ontwerp gesteld voor allen, die van eene dergelijke bijzondere Universiteit zullen ontvangen het diploma *cum effectu civili*. Wanneer de heeren dus goedvinden, ook dien zeer ernstigen eisch te ridiculiseeren, verwijs ik naar hetgeen in het wettelijk voorschrift voorkwam, om aan te toonen, dat niet van mijn zijde, maar van liberale zijde vroeger anders daarover gedacht is. Bovendien wordt er in dit wetsontwerp iets aan toegevoegd, dat niet voorkwam in het Koninklijk Besluit, namelijk dat de waarborg moet worden gegeven, dat die openbare verdediging van het proefschrift niet is een sham.

Hoe zijn de colleges samengesteld, die het examen afnemen? Zij zullen in de eerste plaats moeten bestaan uit mannen, die òf het jus ubique docendi bezitten, òf, zoo dit niet het geval is, mannen, wier aanstelling door de Kroon bekrachtigd is. Dit subintreert dus hetzelfde, als wat wij hebben bij de Rijks-universiteiten. In de tweede plaats moeten het zijn mannen, die zelf in de vakken, waarover het examen loopt, jaar in jaar uit onderwijs hebben gegeven, en het examen zal moeten afgenomen worden in al dezelfde vakken, die door de colleges aan de Rijks-universiteiten worden geëischt. Dus vooreerst: examen in alle vakken, en ten tweede: onderwijs in al dezelfde vakken, gegeven door de mannen, die examineeren. In de derde plaats moeten zij zijn in een zeker getal, namelijk drie, als minimum. Over dat getal 3 heeft men ook al weer gelachen. Daarom wil ik deze zaak eens terugbrengen tot haar juiste proportiën. In de Groninger juridische faculteit zijn 5 hoogleeraren in de rechten. Eén is er uitsluitend voor vakken, die in aanmerking komen bij het doctoraat in de Staatswetenschap. Aan eene bijzondere Universiteit zullen doctorale diploma's alleen te krijgen zijn voor bepaald aangewezen doctoraten. De juridische faculteit behoeft dus niet aanstonds het jus promovendi te verkrijgen èn voor de rechts- èn voor de Staatswetenschap. Men moet er voor instaan, dat voor elk doctoraat, dat wordt verleend, in alle vakken volledig onderwijs wordt gegeven. Wanneer dit niet het geval is, zou zulk eene faculteit alleen voor de rechtswetenschap mogen doctoreeren,

en dan zijn er in Groningen 4, aan de Vrije Universiteit in Amsterdam 3. Is nu dit verschil van dien aard, dat men moet zeggen, dat het getal 3 nergens naar lijkt?

Ook in andere landen is men beneden dit cijfer gegaan. In de wet van Pennsylvanië op de oprichting van eene Universiteit en in den Staat New-York is bepaald, dat de naam „University" gevoerd mag worden door inrichtingen, die ten minste 6 hoogleeraren hebben. In het ontwerp is dat cijfer gesteld op 9. Ik weet wel, dat dit getal klein is, maar ik vind het bij de Rijks-universiteiten ook pover klein. Men hoort tegenwoordig veel van Japan. Laat ik daarom de heeren mogen zeggen, — voor zoover zij het niet mochten weten —, dat aan de Universiteit van Tokio alleen voor de juridische faculteit 42 leeraren zijn en aan de gezamenlijke Universiteit 375. Ik heb er in de stukken op gewezen, dat, indien men ook voor de overige faculteiten het cijfer van onze Rijks-universiteiten vergelijkt met dat in het buitenland, het zeer klein is. Daarop heeft men geantwoord: dit bewijst tegen u, want gij maakt het getal nog kleiner. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dit bewijst niet tegen mij, want als de oppositie het getal, dat hier is aangegeven, gebruiken wil als norm, antwoord ik, dat in die cijfers geen norm, geen maatstaf ligt, wijl, wanneer men wil gaan vragen, wat eigenlijk noodig is, die norm, die maatstaf veel te klein en te onbeduidend is.

Over het aantal faculteiten is men evenzoo gevallen. Drie faculteiten was te weinig om eene Universiteit te kunnen vormen, men moest er minstens vijf hebben. Ook hier vraag ik weder, waarop dat steunt. De beroemde „John Hopkins University", waar ik geweest ben, heeft er slechts twee. Vlak over onze grenzen, te Münster, is eene Universiteit, die door 1283 studenten wordt bezocht, doch slechts 3 faculteiten heeft. Hoe komt men er bij, te zeggen: ge moet er juist 5 hebben? Ik kan mij begrrijpen, dat er bij ieder zekere assimileeringszucht bestaat en dat ieder gaarne heeft, dat een ander het evenbeeld van zichzelf wordt, maar dat de Rijks-universiteiten 5 faculteiten hebben, is nog geen reden om te zeggen: ge moet er ook 5 hebben. Zoo iets is alleen te deduceeren uit den aard en het karakter van de wetenschap.

Ik stem toe, dat, wanneer eene Universiteit volwassen zal zijn, zij 5 faculteiten moet hebben, maar omdat men moet komen tot 5 faculteiten, daarom is men nog niet genoodzaakt, daarmede te beginnen. Eene Universiteit kan evengoed als elke andere instelling op den groei gemaakt worden. Ik wil wel zeggen, dat, wanneer de Vrije Universiteit te Amsterdam bleef bij drie faculteiten en niet binnen een afzienbaren

tijd uitgroeide, zoodat ze ook de overige faculteiten formeerde, zij m. i. dan zou toonen, niet door den rechten drang van het geheel van wetenscharp te worden bewogen. Maar juist ook de instelling van bijzondere leerstoelen zal aan die Universiteit, en zoo straks aan eene andere, de gelegenheid kunnen ontsluiten, tot vorming ook van die andere faculteiten te komen, zonder dat daaraan hooge kosten zullen verbonden zijn, welke anders de stichting van dergelijke zelfstandige faculteiten na zich zou sleepen.

Men kan zeggen, dat, al moge ik dat nu voldoende vinden, men toch blijft meenen, dat het meer moest zijn. Daarop is reeds volkomen terecht geantwoord, dat men liever het opkomen van die bijzondere hoogescholen geheel en al niet zag, dat men liever zag, dat ze wegbleven en dat men daarom de levensvoorwaarden zoo wilde gesteld hebben, dat het opkomen en in stand blijven daarvan onmogelijk zou zijn. Voor hen, die dit standpunt innemen, is er in het wetsontwerp nog een waarborg gegeven, nl. deze, dat die inrichtingen niet maar vanzelf, rechtens, het diplomeeringsrecht aan zich kunnen nemen, maar dat ze daarvoor moeten worden aangewezen en dat, zoo ze blijken niet te voldoen aan de voorwaarden en niet te zijn wat men meende te kunnen verwachten, de aanwijzing weder kan worden ingetrokken. Zeer terecht is er door den heer De Savornin Lohman op gewezen, dat men de intrekking niet moet beperken, wijl juist de mogelijkheid van die intrekking de groote prikkel en drijfkracht voor het bijzonder onderwijs blijft, die het doet zorgen, dat het zich wetenschappelijk op de hoogte houdt, ook waar uit eigen aandrift geen verlangen tot uitbreiding mocht bestaan.

Bovendien is in het wetsontwerp nog iets opgenomen. Men moest, waar men van Staatswege zulke colleges als examen-colleges wilde erkennen, wel op zijn hoede zijn tegen het zeer ernstige bezwaar, dat pseudo-universiteiten, een soort van drilscholen of repeteervereenigingen, eenig misbruik zouden maken van deze positie, die hier wordt voorgesteld gecreëerd te worden, en zoo geheel tegen de bedoeling van den wetgever zouden ingaan. Daarom is aangenomen, dat die vereenigingen in het bezit zullen moeten zijn van een kapitaal van f 100.000, dat geheel gesupponeerd blijft voor het doel van die Universiteit. Men mag daarover oordeelen zooals men wil, maar men begrijpt toch wel, dat een paar repetitoren niet maar zoo spoedig een ton gouds bij elkaar brengen, om die in handen van de Overheid te stellen. Daar ligt als zoodanig altoos zekere waarborg in.

Nog één punt is er hierbij te bespreken, nl. de vraag, vooral door den geachten afgevaardigde, den heer Roessingh, aan de orde gesteld,

waarom de theologische faculteit is vrijgesteld van de voorwaarden, die voor de andere faculteiten gelden. Mij dunkt, dat het antwoord gemakkelijk te geven is. Er is hier sprake van om van Staatswege in te stellen een examencollege, dat triage voor den Staatsdienst maakt. Welnu, waar in Staatsdienst geen predikanten gebruikt worden, waar geen *doctores theologiae* door den Staat worden gebezigd, kan er uit den aard der zaak geen sprake van zijn, ook ten opzichte van die faculteit beperkende bepalingen toe te passen. Ja, zegt de heer Roessingh, maar zoo'n man zou toch privaat-docent kunnen worden. De geachte afgevaardigde ziet hier voorbij, dat, als er bijzondere leerstoelen worden ingesteld, die man nog wel meer kan worden, dat hij zelfs hoogleeraar kan worden, en de geachte afgevaardigde zal toch wel inzien, dat zoo iemand dan geen vrede nemen zal met het privaat-docentschap. In plaats van zich in te denken in het gebruik van zoo'n bijzonderen leerstoel, waagt de geachte afvaardigde zich aan eene uitspraak, die niets beteekent. Maar bovendien, waaruit maakt de geachte afgevaardigde op, dat ik niet zou kunnen voordragen, privaat-docenten aan te stellen, ook al waren zij geen doctores hier te lande bij eene openbare Universiteit? Waarom zou ik geen personen, die in het buitenland een doctoraat hebben verkregen, kunnen aanstellen? Er staat geen enkele beperking bij. De geachte afgevaardigde heeft er nog wel dit op gevonden, dat in dit ontwerp art. 192 der Grondwet geschonden wordt, — want, zegt hij, gij laat het toezicht niet over de theologische faculteit gaan —, maar hier heeft de geachte afgevaardigde zijn doel geheel gemist. Gevraagd mag toch worden, of de tegenwoordige wet in strijd is met de Grondwet. Wordt daarbij geen toezicht uitgeoefend? Natuurlijk. Maar waarin bestaat dat toezicht? Zooals de zaak nu geregeld is, in één ding, nl. dat zulk een persoon of zulk eene vereeniging, die eene bijzondere school heeft, een jaarverslag moet zenden aan het gemeentebestuur en aan den Minister. Dat zal ook geschieden ten opzichte van de theologische faculteit, en dat is dan juist hetzelfde wat nu reeds plaats heeft. Alleen wordt niet toepasselijk verklaard het toezicht op het examencollege, daar niet voor den Staatsdienst wordt opgeleid.

Voorts heeft de geachte afgevaardigde nog Hammurabi ter sprake gebracht. Nu de geachte afgevaardigde op hem gekomen is, moet de Kamer mij toch vergunnen, daarover een enkel woord te zeggen. Hij heeft zich wel beroepen op een deskundig onderzoeker, maar op een man, die zijn naam niet noemt. Kent de geachte afgevaardigde zijn naam, laat hij het dan zeggen; in elk geval staan hier twee partijen tegenover elkander. Er zijn hier in het land tal van deskundigen, die op het gebied van het Oude Testament de school van Wellhausen-Kuenen waren

toegedaan. Wanneer men zich nu beroept op de onderzoekingen van die heeren, die hier rechter zijn in eigen zaak, moet men daartegenover stellen mannen, die vroeger op dat standpunt stonden, maar nu eerlijk tot de erkenning zijn gekomen, dat zij metterdaad verkeerd hebben gezien en een anderen weg op moeten. Daarom zal ik mij er toe bepalen, — ik kan aan de theologische studiën tegenwoordig zooveel niet meer doen —, te verwijzen naar het werk van dr. Dav. Heinrich Müller: *Die Gesetze Hammurabi und ihr Verhältnis zur mosaischen Gesetzgebung sowie zu den XII Tafeln,* waarin hij op bladz. 213 zegt: „Die Feststellung, dasz die wichtigsten Gesetze des Bundesbuches dem Urgesetze entstammen, ändert mit einem Schlage den „kritischen Standpunkt".” In denzelfden geest laat zich uit professor Johann Jeremias in zijn werk „Moses und Hammurabi", waar hij schrijft: „Ob durch den Codex Hammurabi die Wahrscheinlichkeit sich steigert, dasz Mose an der Codifizierung der Thora beteiligt war, wird fernerer Untersuchung vorbehalten bleiben. Jedenfalls wird für die literarkritische Auffassung des Alten Testaments viel gewonnen sein, wenn wir die alten, durch die Bibel wohlverbürgten Syzygieen: Mose und Gesetz, Gesetz und Propheten, wieder zu ihrem Rechte kommen lassen. Das Gesetz is nicht ohne Mose entstanden: der Fund von Susa erhebt diese Behauptung auf der Höhe der geschichtlichen Wahrscheinlichkeit".

Ik heb dit even moeten zeggen, hoewel ik niet inzie, wat het met dit ontwerp te maken heeft. Maar indien ik er op aangevallen word, meen ik het recht te hebben om mij te verweren.

Thans kom ik tot de bedenking, die gemaakt is tegen deze wetsvoordracht, nl. dat het aantal studenten, Universiteiten en professoren te zeer groeien zou. Men vergunne mij, den heer Schokking, die dit te berde bracht, erop te mogen wijzen, dat wij in 1815 hadden eene bevolking van nog geen $2^1/_2$ millioen zielen, dat wij toen hadden drie openbare Hoogescholen en dat daarbij nog kwamen athenaea; dat wij nu eene bevolking hebben, dubbel zoo groot, van $5^1/_2$ millioen, en dat wij nu hebben vier Universiteiten en eene kleine. Ik geloof, dat men met het oog hierop zal moeten erkennen, dat het aantal universiteiten, in plaats van toegenomen, proportioneel verminderd is. Wat het aantal studenten betreft, merk ik op, dat op 100.000 inwoners in België zijn 83 studenten, in Noorwegen 72, in Zweden 57 en hier 56, zoodat, ook al is het proletariaat metterdaad te vreezen, dit cijfer niet zoo hoog is.

Wat betreft de vraag, of het aantal professoren te groot zal worden, wijs ik er op, dat Zwitserland eene bevolking heeft van niet meer dan 3.300.000 inwoners, dat daar bestaan zes Universiteiten en dat die zes

te zamen hebben 399 professoren, terwijl wij in een land met 5½ millioen zielen er niet meer dan 175 hebben, alles te zamen, de vrije Universiteiten er bij geteld. Ik geloof dus, dat, al komen metterdaad die cijfers in aanmerking, wij niet mogen zeggen, dat zij het gevaar scheppen, dat het aantal, hetzij van de Universiteiten, hetzij van de studenten, hetzij van de professoren, te zeer zou toenemen.

Vraagt men, waarom ik meende, als Minister dit ontwerp te moeten indienen en daarbij ook het diplomeeringsrecht voor de bijzondere Universiteiten te moeten voorstellen, dan is mijn eerste antwoord daarop, dat ik als Minister meende, dat wij daar, waar een wetenschappelijk pogen zich openbaart, daaraan niet de krenking mogen aandoen van moedwillige vernedering. Alle wetenschappelijk pogen heeft recht op eerbiediging. En niemand kan tegenspreken, dat het voor eene Universiteit, welke ook, vernederend is, wanneer zij de goedkeuring, het „fiat" op haar werk moet gaan vragen aan eene andere Universiteit. Wie dat wil ontkennen, eerbiedigt niet den ernst van het wetenschappelijk streven, dat zich openbaart.

In de tweede plaats achtte ik het noodzakelijk, omdat ik de tegenwoordige inrichting studiebedervend vind. Ik moet zeggen, dat ik ook hier weer van de oppositie niets begrepen heb. De oppositie wil — als ik het wel heb — zorgen, dat ook de jongelui van de bijzondere Universiteiten goed studeeren, wetenschappelijk zich oefenen, aan het werk blijven; dat hun studie degelijk en ernstig zij; dat zij niet alleen collegeloopen, maar ook aan eigen studie doen. Maar daarvoor wil men hen dubbele examens laten doen. Want wel zegt die oppositie: neen, dat behoeven zij niet te doen, zij kunnen volstaan met examen te doen aan eene openbare Universiteit, maar zoo kan men alles goedpraten. Wanneer men eene eigen Universiteit heeft, die zelf examineert, zou het eenvoudig karakterloos zijn en zich zelf wegwerpen, als men niet eerst aan zijn eigen Universiteit examen deed. Laat ons nu elkander over dat doen van dubbele examens niets wijsmaken. Het vereischt in den regel het volgen van twee stel colleges of het volgen van een stel colleges en het bestudeeren van een ander stel dictaten. De heeren moeten mij ten goede houden, dat, als zij spreken van de hoogere intellegentie aan de openbare Universiteiten, deze mijns inziens zich bepaalt, gelijk in elke andere maatschappelijke verhouding, tot een klein minimum. De eerste klasse is altoos dun bezet, de tweede gewoonlijk gevuld en de derde, waarvan elke Universiteit gaarne verlost zou worden, dikwijls al te zwaar bezet. Wat de jongelui van de eerste klasse academische passagiers, betreft, geef ik toe, dat dezen, ook al hebben ze geen college geloopen aan eene openbare Universiteit, toch wel aan zulk eene Univer-

siteit examen kunnen doen. Ik zelf heb ook in Leiden examen gedaan en was met de professoren daar op goeden voet. Maar de angst en de zenuwachtigheid, die ik altijd doorstond in het zoogenaamde „zweetkamertje", als ik examen had gedaan, brachten mij altijd twee dagen overstuur. En dit verschijnsel heb ik niet alleen waargenomen bij mij zelf, maar heb het ook gezien bij vrienden. Zoo heb ik een mijner vrienden, iemand, dien ik zeer van nabij kende, een intiemen vriend, lang geen onbekwaam man, door Cobet hooren examineeren, terwijl de eene vraag na de andere falikant beantwoord werd. Eindelijk vroeg Cobet: quis est futurum verbi βυγεύω? en ook dit wist hij niet, waarop Cobet zeide: wij zullen er maar mee uitscheiden. Hij kreeg den tweeden graad. Zoo gaat het bij examens. Dat jongelui van de tweede en derde klasse goede examens zullen doen, acht ik dan ook eenvoudig ondenkbaar, tenzij, — dit voeg ik er bij — men onder college geven verstaat het in een aantal jaren afdoen van een bepaald stuk, zoodat men in twee, drie jaar een geheel dictaat ten einde heeft en bepaaldelijk daarover examen moet doen. Maar als wetenschappelijk onderwijs wordt gegeven en de onderzoekmethode uit de bronnen moet worden geleerd, is het onmogelijk, dat men de vragen van een vreemden professor verstaat.

In de derde plaats acht ik het noodzakelijk, de wet op het hooger onderwijs in dezen zin te veranderen, omdat het de plicht van de Overheid is, de wetenschap in het land aan te moedigen. Zoo straks heeft de geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, gezegd, dat, wanneer het denkbeeld, — door een van de andere leden geopperd —, dat, als het Rijk onderwijs moest gaan geven op Christelijken grondslag, men dan wel de Rijks-universiteiten kon afschaffen, ingang mocht vinden, men dan met de Grondwet in strijd zou komen. Ik versta dat niet. De Grondwet bepaalt, dat het hooger onderwijs een voorwerp moet zijn van de aanhoudende zorg van de Regeering. Wil de geachte afgevaardigde daaruit afleiden, dat er uit dien hoofde Rijks-universiteiten moeten zijn? Maar in het volgende artikel van de Grondwet staat, dat de armenzorg een voorwerp van aanhoudende zorg der Regeering is. Zal de geachte afgevaardigde daaruit afleiden, dat eene algemeene Rijksarmenzorg moet worden ingevoerd? Immers neen. Maar als dit niet volgt uit art. 193, dan volgt het andere ook niet uit art. 192. Uit dat argument is niets te putten. Alleen volgt daaruit, dunkt mij, dat men kan zeggen, dat men de wetenschap, bij wier bloei het geheele land en geheele volk belang heeft, moet aanmoedigen, en dat, wanneer niet op behoorlijke wijze door anderen voorzien wordt in hetgeen eisch is van die wetenschap, de Staat er niet van tusschen kan, — omdat zij personen, die een wetenschap-

pelijke opleiding hebben genoten, noodig heeft —, te zorgen, dat er Rijksuniversiteiten zijn. Maar in elk geval staat dit vast, dat uit „de aanhoudende zorg van de Regeering" moet volgen aanmoediging van elk wetenschappelijk pogen, evenals zij moet aanmoedigen liefdadigheid, barmhartigheid en voorziening in de nooden van de armen. De regeering, die uit eng partijbegrip ging zeggen: particuliere liefdadigheid mag ik niet helpen, die mag niet bloeien, want mijn Staatsarmenzorg moet de heerschende macht worden, zou niet conform, maar in strijd met de Grondwet handelen. Precies zoo staan wij tegenover het hooger onderwijs: wanneer het van particuliere zijde opkomt en baan breekt, moet de Overheid dat aanmoedigen en bevorderen. Het komt hierbij aan op de offervaardigheid, in verband waarmede ik den geachten spreker wijs op Amerika. Niet ééne Universiteit hier kan in hulpmiddelen wedijveren met de Harvard- of Philadelphia-Universiteiten. Daar bestaat het particulier initiatief, daar wordt het aangemoedigd, en men ziet, hoe het bloeit. Bij ons bestaat zoo iets niet. Vooral onder de hoogere klassen van de maatschappij wordt voor het hooger onderwijs luttel weinig gedaan. Hetgeen jaarlijks door de gegoede klassen bijeen wordt gebracht, is bijna niets. Alleen in Amsterdam is er eene vereeniging, die een en ander bij elkander brengt, maar als men vraagt, wat daar het motief van het geven is, de jaloerschheid van de hoofdstad op haar naam of wezenlijke ijver voor het hooger onderwijs, dan geloof ik, dat menigeen, die Amsterdam kent, zal toegeven, dat het de liefde is voor Amsterdam en niet die voor het hooger onderwijs, die de beurzen losmaakt.

Hier is offervaardigheid bij den kleinen man. Dr. Holwerda heeft in zijn brochure geschreven: „Ik ben er trotsch op, Nederlander te zijn, wanneer ik zie, dat hier een breede kring uit de lagere standen is, die toont voor het hooger onderwijs wat over te hebben." En waarom moet dit dubbel op prijs gesteld worden? Omdat de kringen, waaruit dat geld komt, na eerst te hebben medebetaald aan kerkgenootschappen, aan universitair, gymnasiaal, middelbaar en openbaar onderwijs, bovendien nog te betalen hebben voor eigen kerk en leeraren, eigen kerkgebouwen, eigen gymnasia, eigen lagere scholen, eigen middelen van onderwijs en dan boven dit alles nog het geld opbrengen voor de bijzondere Universiteiten. Wanneer er in deze Vergadering mochten zijn, die daarvoor geen eerbied hebben, dan wil ik gaarne zeggen, dat, toen bij de stichting der Vrije Universiteit Allard Pierson ons kwam complimenteeren, hij het uitsprak, dat dit opkomen van zulk eene stichting juist uit de lagere standen der maatschappij moed gaf voor de toekomst van ons volk en ons vaderland.

Is nu de ervaring, opgedaan met de Vrije Universiteit, van dien aard,

dat zij afschrikkend werken moet? Ik sta tegenover die oppositie altijd sterk, omdat geestverwanten dier oppositie het eerst met eene vrije Universiteit begonnen zijn. Toen in België eene Roomsch-Katholieke Universiteit te Leuven ontstond en Rijks-universiteiten te Gent en te Luik, die volgens de heeren niet liberaal genoeg waren, heeft men in Brussel gesticht de „Université libre." Vrije Universiteiten zijn er, behalve te Brussel, in Amerika in grooten getale gesticht, en ook in Europa, in Zwitserland te Freiburg, heeft men het gedaan. In Angers, Lille en andere plaatsen heeft men eveneens „Universités, facultés libres" op zeer groote schaal. Ik weet niet, of de heeren de Vrije Universiteit te Rijssel wel eens gezien hebben. Daarin zijn zeer uitgebreide, breede faculteiten opgenomen met laboratoria, conservatoria en observatoria, alles wat de heeren maar zouden kunnen wenschen.

De heeren zullen wellicht zeggen, dat dit het buitenland betreft, maar dat hier de menschen weinig wetenschappelijk van zin zijn. Dit is eene opvatting, die geen wetenschappelijke beteekenis heeft. Ik vraag toch, of de ervaring, met onze Vrije Universiteit opgedaan, zoo slecht is. Volgens de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III is zij inderdaad slecht; want hij heeft gebladerd in eene oratie, getiteld: „De evolutie", en bevonden, dat zij niets beteekent. Wanneer die geachte afgevaardigde eens lezen wil de recensie van die oratie, gegeven door een hoogleeraar aan eene openbare Universiteit, dan wijzigt zich wellicht zijn opinie; ik geloof, dat hij beter gedaan had, over die oratie te zwijgen.

Wanneer men nagaat de recensiën van dissertatiën en van oratiën der Vrije Universiteit, — recensiën alle van tegenstanders, men houde dit vooral in het oog, van menschen, die zich niet bepaald gedrongen gevoelen, er veel moois over te zeggen —, dan durf ik vragen, of het oordeel, in de wetenschappelijke wereld daarover geveld, wel metterdaad zoo ongunstig is. Wanneer ik vraag, hoe de mannen bekend zijn, die daar onderwijs geven, dan vind ik het antwoord in het feit, dat ik van leden van beide zijden dezer Kamer, van deze tafel en ook in de Eerste Kamer dikwijls genoeg getuigenissen gehoord heb, strekkende om te verklaren, dat men de wetenschappelijke beteekenis van die mannen allerminst wenschte te verkleinen en haar volkomen eerbiedigde. En wanneer men nu zegt, dat zij wetenschappelijke waarde hebben, en dat die dissertaties wel goed zijn, maar dat het is eene polemische Universiteit, die niets anders doet dan propageeren, — het was de geachte afgevaardigde uit Leiden, die dit het eerst zeide —, dan verwacht ik het bewijs. Late hij uit de uitgekomen oraties, dissertaties en andere werken eens aantoonen, dat daarin in verkeerden zin — want tot op zekere

hoogte propageeren wij allen — propaganda of polemiek is gedreven. En dan wil ik hem gaarne eene lijst geven, die ik heb laten opmaken, van al de oraties en dissertaties, die uitgekomen zijn, opdat hij kunne bewijzen, hoe hij op die gezamenlijke werken kan doen rusten het oordeel, dat hij heeft uitgesproken. Dat zij propaganda drijven, is juist, want dat doet een ieder; maar dit is de vraag niet. De vraag is, of het wetenschappelijk karakter opgeofferd wordt aan de zucht tot propaganda en polemiek. Overigens moet ik verklaren, dat ik niet begrijp, hoe men hoogleeraar kan zijn en niet propageeren.

Ik wensch er, wat den geachten afgevaardigde betreft, bij te voegen, dat hij het nu of een vorig maal als een van de aangenaamste herinneringen gekenmerkt heeft, dat hij leerlingen gehad heeft, waarvan de een sociaal-democraat, een ander anti-revolutionair en een derde radicaal geworden is. Hij meende, dat dit een zekere eerekrans was, waarmede hij zich kon sieren. Dat men zegt: het is mij eene vreugde, als ik ook bij degenen, *met wie ik van richting verschil*, de erkenning vind, dat ik hun vrijheid niet heb belemmerd, dat kan ik verstaan, maar hoe iemand eene wetenschappelijke overtuiging kan hebben en er geen leed over gevoelt, wanneer zijn leerlingen uitkomen bij eene tegenovergestelde overtuiging, dat kan ik met mijn begrip van liefde voor de waarheid niet rijmen.

Men heeft gezegd, dat de leerlingen van de Vrije Universiteit eenvoudig napraters worden, mannen, die eene geleerde les opzeggen. Van die leerlingen is er één aan het woord geweest, de geachte afgevaardigde, dr. Schokking, en ik mag toch wel vragen, of de heeren, die dr. Schokking gehoord hebben, van oordeel zijn, dat hij iemand is, die zijn leermeesters napraat? Ik geloof, te mogen zeggen, dat hij gesproken heeft met de waardigheid van karakter, die eenerzijds kan toonen piëteit voor zijn leermeesters en aan den anderen kant volkomen zelfstandigheid van oordeel. Ik zal niet zeggen: ex uno disce omnes, want dat geldt noch voor de heeren van de overzijde, noch voor mij. Maar waar de heer Schokking in dezen kring optreedt als leerling van de Vrije Universiteit zooals hij deed, mag ik hopen, dat daardoor genoegzaam bewezen is, dat bij ons eene vrije ontwikkeling bevorderd wordt.

Mijnheer de Voorzitter, ik ben ongeveer toegekomen tot aan het midden van mijn rede. Waarschijnlijk zal het voor de leden aangenaam zijn, wanneer ik haar morgenochtend voortzet. Ik ben echter tot den dienst der Kamer, maar indien gij het goed vindt, zou ik nu kunnen eindigen en mijn rede morgen voortzetten.

Handelingen, blz. 1356—1364.

VERGADERING VAN 25 FEBRUARI 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gisteren eene poging gewaagd, om in de eerste plaats aan te toonen, dat onze staatsrechtelijke historie zich bewogen heeft in de lijn van steeds ruimere vrijmaking van het hooger onderwijs, welke, formeel genomen, zelfs geacht kan worden reeds bijna absoluut te zijn; maar dat, zal die vrijheid niet alleen formeel toegekend, maar ook reëel bestaanbaar zijn, het noodig, is dat de groote ongelijkheid in de wapenrusting vermindering onderga.

In de tweede plaats heb ik gepoogd, aan te toonen, dat dit ontwerp daarvoor het geschikte middel aan de hand doet, een middel, dat aanspraak kan maken zoowel op doeltreffendheid als op billijkheid. Bij dit tweevoudig betoog kunnen alle principieele quaestiën blijven rusten, en ik handhaaf mijn beweren van gisteren, dat, wat aangaat het formeele van het ontwerp, dit met de principieele quaestiën niets uitstaande heeft.

Toch heb ik gisteren doen uitkomen, dat het allerminst in mijn plan lag, een principieel debat te ontwijken. Dat ik daartoe op dit oogenwensch over te gaan, is intusschen niet uit preutschheid, of omdat het mij zelf aangenaam is, in die wateren te kunnen varen, want daarvoor zou zich ook elders wel de gelegenheid aanbieden. Maar wel hangen de principieele quaestiën in zooverre rechtstreeks met dit ontwerp samen, dat er voor elk ontwerp moet zijn een ratio sufficiens; het moet blijken, dat er een voldoende reden voor bestaat, met een ontwerp bij de Staten-Generaal te komen. En daarom heb ik reeds gisteren gezegd, dat ik mij wilde veroorloven, een drievoudig betoog te voeren over de zakelijkheid van de indiening van het ontwerp, voor zoover dit voortvloeit uit den tegenwoordigen stand in het proces der wetenschap.

Ik veroorloof mij daarbij, drieërlei te onderzoeken: in de eerste plaats de bestemming der Universiteit, in de tweede plaats het karakter van het hooger onderwijs, in de derde plaats den eisch der wetenschap.

Intusschen moet ik, om verwarring te voorkomen en helderheid in het debat te houden, terstond op zijde zetten de meening, alsof het bijzonder onderwijs in onze wet en in dit ontwerp zoo te onderscheiden ware, dat, waar het openbaar hooger onderwijs uit den aard der zaak was indifferent in uitgangspunt, het bijzonder hooger onderwijs krachtens zijn aard in uitgangspunt principieel was. Wordt dit ontwerp wet, dan zal het volstrekt niet onmogelijk zijn, hetzij aan eene Roomsch-Katholieke, hetzij aan eene Calvinistische Universiteit, de hier aanbevolen rechten toe te kennen, maar dan zullen diezelfde bevoegdheden ook

kunnen toegekend worden aan eene Universiteit van bijzonderen aard, die zich zou willen modelleeren naar het voorbeeld van de Université Libre te Brussel. Het is niet ondenkbaar, dat, bij den veldwinnenden invloed van de Christelijke beginselen in ons vaderland, laat mij eens zeggen over een 25 of 30 jaar, elk curatorium en de meeste katheders aan de Rijks-universiteiten bezet zullen zijn met mannen van Christelijke overtuiging. De toestand zou kunnen intreden, dat de heeren, die universitair onderwijs wenschen met indifferent uitgangspunt, met dien toestand niet tevreden, zelf behoefte en neiging gevoelden, om eene bijzondere Universiteit met indifferent uitgangspunt op te richten. Men heeft in het naburig zusterland na 1830 daaraan de behoefte gevoelt; die behoefte zou ook hier kunnen opkomen, en ik wensch daarom van meet af duidelijk uit te spreken, dat niet mag geïdentifieerd worden het begrip van bijzonder hooger onderwijs met het begrip van hooger onderwijs met principieel uitgangspunt. Ik zal daarom ook de uitdrukking bijzonder en openbaar hooger onderwijs in mijn verder betoog niet bezigen, maar spreken van het indifferente en het principieele stelsel.

Wanneer ik vraag, wat de bestemming is van eene Universiteit, dan heb ik mij hier niet te stellen op een standpunt, dat ik persoonlijk mij zelven zou wenschen te kiezen, maar heb ik mij bij de verdediging van het ontwerp te stellen op het standpunt van de wet. Omtrent de bestemming van eene Universiteit is tweeërlei meening hier verdedigd. Eenerzijds de meening, dat eene Universiteit is een instituut van vorming en opleiding, en anderzijds de meening, dat eene Universiteit is een instituut voor de wetenschap.

Ik mag en kan geen oogenblik aarzelen om, wanneer wij vragen naar de finis primus van de Universiteit, zooals deze door onze wet van 1876 bepaald is, beslist en stellig uit te spreken, dat de bestemming van eene Universiteit ligt in de vorming en voorbereiding, die ten goede moet komen aan de kweekelingen, ten einde zoowel verkregen worde hun wetenschappelijke formatie als hun geschiktheid voor het bekleeden van openbare betrekkingen. Dit staat in art. 1 zoo duidelijk uitgesproken, dat ik niet versta, hoe men in eene Kamer als deze, waar men zich met wetgeving bezighoudt en zich niet in eene academische gehoorzaal bevindt, andere denkbeelden verkondigt, en hoe men op dit punt een oogenblik van mij zou kunnen verschillen. Wanneer er geen behoefte bestond aan vorming of voorbereiding van kweekelingen voor de toekomst, dan ware het mogelijk, dat men allerlei inrichtingen in het leven riep en niet de Universiteiten, zooals zij krachtens onze wet op het hooger onderwijs bestaan.

Daartegen is tweeërei aangevoerd. Men heeft gezegd: dat dit niet zoo is, kunt gij duidelijk hieraan zien, dat wij hebben laboratoria, observatoria en nosocomia, die niet zijn voor de jongelui; deze inrichtingen zouden er niet zijn, wanneer het enkel voor het onderwijs was; zij zijn voor het eigen onderzoek van de professoren. Die tegenstelling versta ik niet. Wanneer ik als hoogleeraar in de sterrenkunde onderwijs zal geven en zal vormen en voorbereiden voor wetenschappelijke bekwaamheid, kan ik dat niet doen met enkel boeken voor mij. Ik moet in de gelegenheid zijn om te observeeren. Dergelijke inrichtingen komen in de wet dan ook voor onder de bepaling: hulpmiddelen voor het onderwijs. Anders zijn zij in de wet niet bekend. Aan den anderen kant zou ik willen vragen, hoe men een medicus wetenschappelijk zou kunnen vormen en voorbereiden zonder hem bij het ziekbed en kraambed te brengen. Wanneer men een wis- en natuurkundige wetenschappelijk voorbereiden zal, hoe zal men dit doen zonder chemisch en physisch laboratorium! Feit is dan ook, dat de groote uitbreiding van dusdanige laboratoria hieraan te wijten is, dat er zoo weinig jongelui te gelijk aan één tafel in een laboratorium kunnen werken. In den regel niet meer dan vier, als de gelegenheid op zijn best is: één aan elken kant. Ik kan dan ook niet anders doen, dan constateeren, dat laboratoria, observatoria, en dergelijke inrichtingen wel degelijk gesubordineerd zijn aan de hoofdbestemming van de Universiteit, de vorming en voorbereiding van de jongelui tot wetenschappelijke personen, geschikt voor de verschillende betrekkingen, die zij later zullen waarnemen.

In de tweede plaats is aangevoerd, dat er toch wel professoren benoemd zijn, die zoo goed als geen college geven, of ook, wanneer zij het geven, zeer weinig toehoorders hebben. Wij hebben gisteren van den heer Aalberse gehoord, dat een zoo belangrijk college als dat over de wijsbegeerte van het recht, gegeven door een zoo uitnemend geleerde als de geachte afgevaardigde uit Leiden, den heer Van der Vlugt, een man, die bovendien zoozeer de gave bezit, door zijn voordracht zijn hoorders te boeien, niet zelden zelfs maar door één toehoorder werd bezocht, hoewel er 150 à 200 juridische studenten in Leiden waren. Reeds daaruit de gevolgtrekking af te leiden, dat het onderwijs in de wijsbegeerte van het recht niet ten doel zou hebben de wetenschappelijke vorming van juristen, is eene conclusie, die niemand trekken zal; maar dan kan men ook niet *per se* uit het klein aantal toehoorders bij een ander hoogleeraar de gevolgtrekking maken, dat zijn aanwezigheid aan de Universiteit niet is een uitvloeisel van het karakter, dat aan de Uni-

versiteit als onderwijsinrichting toekomt. Intusschen geef ik toe, dat men, ten opzichte van een professor in het Chineesch, niet categorisch de vraag kan stellen, of er nu werkelijk behoefte bestaat, daardoor vorming te verleenen. Ik zou in dit opzicht, vooral bij de wending, die de gebeurtenissen in Oost-Azië nemen, dit niet grif willen ontkennen, maar geloof veeleer, dat het voor een land als het onze, — dat koloniën bezit, waar eene talrijke Chineesche bevolking is —, van belang is, te zorgen, dat de gelegenheid tot opleiding en wetenschappelijke vorming in de kennis van de Chineesche taal- en volkenkunde aanwezig is. Maar gesteld, dat er leerstoelen zijn, die dit karakter niet dragen, dan zou ik in de tweede plaats willen zeggen, dat de heer Van Idsinga het standpunt, dat eene Universiteit eene onderwijsinrichting is, naar mijn overtuiging te absoluut heeft ingenomen. Wel is waar, dat de finus primus van eene Universiteit ongetwijfeld zoodanig moet geformuleerd worden, dat zij is een instituut van onderricht en vorming, maar van den anderen kant mag men niet ontkennen, dat er ook kan zijn „Heterogenie der Zwecke" en dat, al is zulk eene inrichting primair zeer stellig eene onderwijsinrichting, zij te gelijker tijd ook eene gesubordineerde tweede bestemming kan hebben.

(De heer VAN IDSINGA: Ik heb dat niet ontkend.)

De geachte afgevaardigde zegt, dat hij dit niet betwist heeft. Het doet mij genoegen, dat ik ook in dit tweede opzicht zijn instemming mag verwerven.

(De heer VAN IDSINGA: Ik ben het volkomen met u eens.)

De geachte afgevaardigde, de heer Bos, zoo min als ik van beelden afkeerig, heeft de Universiteit genoemd: eene open markt, waar allerlei wetenschappelijk fruit te verkrijgen is, maar erkende, dat het wel eens zou kunnen gebeuren, dat er giftig fruit onder is. Hij neemt dus aan, dat wij te doen hebben met eene markt zonder marktmeester. Natuurlijk, want op eene andere markt zouden voor de gezondheid schadelijke producten geweerd worden. Kan het nu worden toegestemd, dat in dien zin de Universiteit moet zijn eene open markt zonder marktmeester? Ik ontken dit ten stelligste. De Universiteit omvat niet de wetenschap. Het terrein der wetenschappen en der instituten, waarover zij beschikt, is veel uitgebreider dan de Universiteit en wanneer men zelfs vraagt naar inrichtingen, die als finis primus bevordering der wetenschap ten doel

hebben, dan is eene inrichting als de Koninklijke Academie van Wetenschappen en dan zijn allerlei vereenigingen van wetenschappelijken en historischen aard, die in ons land bestaan, veel meer in uitsluitenden zin wetenschappelijke inrichtingen.

Tegen inperking van het begrip „markt van wetenschap" tot Universiteit kom ik te sterker op, daar de heer Bos zoo goed als ik in staat is, zonder naar Leiden, Groningen of Utrecht te gaan, op tafel zich alle wetenschappelijk fruit te verschaffen. Zelf moet ik zeggen (ik weet niet, hoe hij er over denkt), dat, telkens als ik een college gehoord had en daarna in een geschrift van denzelfden hoogleeraar dezelfde stof kon vinden, juist zoo goed gedisponeerd, juist zoo nauwkeurig en zoo goed toegediend, ik daaraan veel meer had. Daar komt bij, dat op een college de *viva vox* voorbijgaat, terwijl ik, als ik het boek bij mij heb, datgene wat daarin staat, nog eens herlezen kan, en dat ik het op het college dikwijls moet hooren, ook indien het, als in mijn gedachtenkring niet aansluitend, niet van pas komt, terwijl ik het in het geschrift kan opzoeken op het moment, dat ik het noodig heb. Neen, de groote markt der wetenschappen is bij de boekverkoopers, niet aan de Universiteit. De groote markt der wetenschappen is in het Britsch Museum; daar vindt men, wanneer men wetenschappelijken honger heeft, of zich wetenschappelijk wil tracteeren, alles uit den loop der eeuwen, wat men hebben wil. En al is het, dat men tal van mannen met bijzondere systemata, omdat zij gestorven zijn, niet meer kan hooren, ook al wilde men er voor naar Leiden gaan, de gelegenheid ligt ten volle open, om hun werken ons aan te schaffen.

Wanneer de geachte spreker de Universiteit genoemd had eene voorraadschuur van wetenschap, die voor de daar komende kweekelingen en voor de professoren bij het zich voorbereiden voor het onderwijs noodig is, zou ik met hem kunnen instemmen. Ik erken n.l. gaarne, dat de Universiteiten metterdaad zijn de groote centra van wetenschap in ons land. Nergens komt zoo groot gezelschap te zamen en nergens vindt men de hulpmiddelen voor de wetenschap zoo geheel bijeen, maar dat alles kan niets afdoen aan de eerste bestemming van de Universiteit, te zijn en te blijven eene onderwijsinrichting.

Ik kom nu tot de vraag, hoe wij te oordeelen hebben over het karakter van het hooger onderwijs. Ik stel gaarne op den voorgrond, dat wij den geachten spreker uit Leiden dankbaar mogen zijn, dat hij ons, in het trilogisch noemen van conservatorium, observatorium en laboratorium, een zeer gelukkig middel aan de hand heeft gedaan om het karakter van het hooger onderwijs nader te stipuleeren. Op den

voorgrond zij gesteld, dat het hooger onderwijs in de eerste plaats strekt om te conserveeren de tot dusver verkregen wetenschap en dat tot die conservatie noodig is het hebben van bibliotheken en van musea van allerlei aard. Moeten de kweekelingen van eene Universiteit zich laten inpompen eene zekere dosis van vroeger verworven kennis? Dat zou ik noemen het tegendeel van hooger onderwijs. Een hoogleeraar is er m. i. niet om den arbeid voor de jongelieden te verrichten en hun de noodige kennis als gesneden brood voor te zetten. Maar wat de hoogleeraar wel heeft te doen is, hen bekend te maken met de voorhanden kennis en hun den weg te wijzen, om zich daarin verder te bekwamen. Een hoogleeraar, die niets doet dan een handboek uitgeven en tot zijn discipelen zeggen: leert dat van buiten, dan kunt ge examen doen, verstaat zijn roeping niet. Neen, de schat van kennis van het verleden, die in de boekenwereld aanwezig is, is niet voor iedereen, die aan de Universiteit komt, dadelijk eene open markt. Men moet bekend gemaakt worden met de litteratuur; meer nog, men moet leeren aan de Academie, hoe men aan litteratuur kan komen. En wanneer men daarachter is, moet geleerd worden, hoe men door de enorme massa litteratuur den weg vindt, en op welke wijze men tot het goede gebruik van boeken komt.

In de tweede plaats moet dit het karakter van het hooger onderwijs zijn, — zooals uit den aard van een observatorium voortvloeit —, dat de kweekelingen zelf moeten leeren observeeren, zelf moeten leeren zien, zelf moeten leeren opmerken, en bij dat opmerken zelf moeten weten te discerneeren, dat wil zeggen waarheid van leugen, het goede van het kwade weten te onderscheiden. Het observeeren moet hen leiden tot critiek. Hij, die tot de lagere kringen in de maatschappij behoort, kan daartoe niet geraken, omdat hem de middelen en de tijd ontbreken. Hij kan niet anders doen dan zich laten instrueeren en daarop afgaan. Maar de kweekelingen van het hooger onderwijs moeten daarentegen weten, dat zij zelf hebben te oordeelen, dat zij uit eigen oogen moeten leeren zien, en met hun overtuiging moeten staan op eigen beenen. Daaruit volgt, dat zij, in onderscheiding van de anderen, zelf verantwoordelijk zijn voor de overtuiging, die zij naderhand de wereld zullen indragen, en dat het daarom aan eene Academie geen pas geeft, dat men de jongelui, op welke wijze ook, wil noodzaken de colleges bij te wonen. Dat moeten zij zelf weten en de gevolgen ervan zelf aanvaarden. Wanneer een student van oordeel is, dat hij zijn tijd het nuttigste besteedt met op zijn kamer te werken en in een boek te zoeken, wat hem daar wordt geboden, dan moet hij dat op eigen verantwoordelijkheid kunnen doen, er volkomen vrij

in zijn. Dat gaat zoo niet op de school; daar moet men komen voor een bepaald aantal jaren; daar wordt men aangeteekend, als men er niet is; dat is op school goed, terwijl juist velen van diegenen, die het minst college loopen, naderhand gebieken zijn de meest intelligente personen te wezen, die den grootsten invloed hebben uitgeoefend.

In de derde plaats moet eene Universiteit ook zijn een laboratorium. De man van wetenschappelijke vorming, die straks de wereld ingaat, moet zelf op wetenschappelijk erf weten voort te werken, en het is dus niet genoeg, dat hij den weg weet te vinden in het constateeren van de voorhanden kennis; niet genoeg, dat hij in de tweede plaats door eigen observatie critisch tegenover dien voorhanden schat van kennis komt te staan; maar hij moet ook leeren werken, en om wetenschappelijk te leeren werken, moet hij methode leeren. Dat moet hem worden voorgedaan, en hij moet het onder toezicht probeeren. Dat eigen werken doet de medicus vooral in het nosocomium, de chemicus in het laboratorium. Maar dat laboratorium, waarin hij leert werken, is even goed zijn eigen studeerkamer, het dispuutcollege, dat hij met studenten houdt, het studentengezelschap, met wetenschappelijk doel in het leven geroepen.

Wellicht vraagt men: telt gij dan in het geheel niet den omgang met professoren, en het onderling verkeer der studenten? rekent dat bij u niet mee? Daarop antwoord ik: niet in dien omvang, waarin het hier is voorgesteld, niet alsof de hoogleeraren van de vijf faculteiten onderling elkander oefenden in het rechte begrip van de wetenschap en alsof de studenten dat ook zoo onder elkander deden. Ik kan het in dien omvang niet doen, omdat men gezegd heeft, dat er eene wiskundige faculteit moet zijn om de natuurwetenschappelijke methode te leeren. Maar ik heb te Leiden gestudeerd en ik heb de natuurwetenschappelijke methode volkomen leeren kennen, doch ik heb haar niet van de professoren geleerd, ook niet op de colleges, en ook hebben mijn medestudenten het mij niet verteld. Ik heb een ordentelijk geschrift genomen, dat erover handelde en het duidelijk en klaar uiteenzette. En toen ik dat bestudeerd had, is het er nooit meer uitgegaan.

En wat betreft den wetenschappelijken omgang van de professoren onder elkander, zou ik wel eens aan de geachte hoogleeraren, die wij de eer hebben in ons midden te zien, willen vragen, of zij wezenlijk de kennis der natuur van hun collega's hebben gekregen. Vooreerst is de omgang tusschen collega's van de onderscheiden faculteiten volstrekt niet zoo druk. De heer Van der Vlugt knikt van ja. De geachte afgevaardigde heeft echter meermalen doen uitkomen, dat hij eene bijzondere gesteldheid des gemoeds heeft en daarom heeft hij misschien een

wetenschappelijken band met een van de andere hoogleeraren gehad. Maar ik spreek niet van één geval, doch over den regel, en dan zeg ik, dat de regel deze is, dat de omgang tusschen professoren en studenten bijna niet bestaat. Wanneer ik aan de hoogleeraren, hier tegenwoordig, vraag, met hoeveel van de te Leiden studeerende jongelieden — het juiste cijfer weet ik niet, ik meen, dat er ongeveer 900 zijn — zij dagelijks omgang hebben, dan denk ik, dat zij zullen antwoorden: *homo sum,* ik kan niet te gelijk met al die heeren omgaan, vooral niet bij mijn drukke werkzaamheden. En wat de jongelieden betreft, weet ik zeer goed, dat aan de Academie meestal bestaat een omgang van theologen met theologen, van juristen met juristen, van medici met medici, en dat slechts hier en daar op de grens een onderlinge omgang bestaat. Maar, Mijnheer de Voorzitter, al is het zoo, al meent men te kunnen verklaren, dat die omgang met professoren en die omgang met studenten metterdaad voorbereidend en vormend werkt, — iets wat ik in absoluten zin niet ontken, alleen ontken ik het in den zin, waarin het hier is gemoveerd —, dan voeg ik er toch bij, dat er bij het hooger onderwijs op moet gelet worden, dat die hoogere opvatting van het hooger onderwijs, zooals ik die gaf en wel door niemand in de Kamer betwist zal worden, niet voor alle studenten is de meest gewenschte vorm. De hier geteekende weg is voor de meest intelligenten onder de jongelieden en ook voor degenen, die er het naast bijkomen, inderdaad *de* weg. Maar daartegenover vindt men steeds aan de Universiteit eene zeer breede schaar van op zulk eene ontwikkeling niet aangelegde jongelui, bij wie het dan ook tot zoodanige wijze van studeeren nimmer komt, en ik meen daarom, dat men bij het hooger onderwijs te idealistisch te werk gaat, indien men datgene, wat alleen voor de besten de juiste methode is, ook voor de groote massa als zoodanig als het eenig goede en bruikbare voorstelt. Ik voeg er bij, Mijnheer de Voorzitter, dat ik het voor studenten bovendien eene zaak van hoog gewicht acht, om eminente mannen te gaan hooren. En waar nu elke Universiteit in den regel slechts zeer enkele van die eminente mannen als sieraden bezit, zoo volgt daaruit, dat de in Duitschland gevolgde methode om niet aan ééne Universiteit zijn studiën te volbrengen, maar van Universiteit naar Universiteit te trekken, een systeem is, dat veel heeft, waardoor het zich aanbeveelt. Ik wenschte wel, dat èn de kweekelingen van openbare, èn die van bijzondere Universiteiten dat denkbeeld meer dan tot dusverre in praktijk brachten.

Hiermede is tevens beantwoord de vraag, mij gisteren gedaan door den geachten afgevaardigde uit Zutphen. Uit het feit, dat ik hem interrom-

peerde, bleek dunkt mij de juiste opvatting van eene interruptie. Eene interruptie is dan op haar plaats, wanneer iets aangevoerd wordt, dat op eene misvatting berust en waarop een heel betoog zou moeten volgen, welk betoog, wanneer die misvatting blijkt, kan bespaard worden. Welnu, in het gisteren voorgelezene heb ik mij over deze zaak niet uitgelaten, en zeer ten onrechte is daaruit de conclusie getrokken, dat ik aan de leerlingen van bijzondere Universiteiten het bezoeken van andere colleges zou afraden. Ik heb daarom thans uitgesproken, dat ik het voor alle kweekelingen, altijd als zij het kunnen bekostigen, van hoog aanbelang vind, dat zij eminente mannen van andere Universiteiten gaan hooren. En ik voeg er bij, dat ik wel zou willen, dat men zich daarbij niet bepaalde tot de eminente mannen hier in ons land, want ons landje is zoo klein en er zijn zooveel eminente mannen buiten onze grenzen. Ik wil wel zeggen, dat het in den kring, waartoe ik behoor, niet alleen voorkomt, maar zeer dikwijls wordt aangeraden, — als de middelen er zijn —, om, nadat de eerste studiën volbracht zijn, ook in het buitenland eminente personen te gaan hooren. Wanneer daarentegen gevraagd wordt, of ik het kan goedkeuren, dat men twee stel colleges moet loopen, ten einde twee examens te kunnen doen, dan zeg ik nog eens, dat ik dit studiebedervend acht en afkeur.

Thans ben ik genaderd tot de vraag, of met het oog op het karakter van het hooger onderwijs een indifferent of een preferent stelsel moet worden gekozen. Dit is eene paedagogische quaestie. Het gaat hier n.l. om de vraag, op welke wijze men het zoo straks omschreven doel, de vorming en voorbereiding voor wetenschappelijke bekwaamheid en geschiktheid voor betrekkingen, beter bereikt, door bij het onderwijs als uitgangspunt te nemen de veelheid, om daaruit op te klimmen tot de eenheid, of wel door als uitgangspunt te nemen de eenheid en daarvan tot de veelheid af te dalen. Dit is een vraagstuk, waarvan geldt, dat het in utramque partem disputare voor de hand ligt; in alle eeuwen is over dat stelsel verschillend gedacht. De een acht het uit paedagogisch oogpunt ter bereiking van het doel beter, als uitgangspunt te nemen de eenheid; de ander zegt: neen, dat moet gij niet doen, gij moet de veelheid als uitgangspunt nemen en daaruit zullen de kweekelingen zelf hun eigen levens- en wereldbeschouwing opbouwen. De geachte afgevaardigde, de heer Bos, sprak zelfs van brokstukken, waaruit dat gebouw moest worden opgetrokken.

Wanneer men mijn gevoelen vraagt, antwoord ik, dat ik volkomen eerbiedig het gevoelen van degenen, die er anders over denken, en het mij aangenaam zal zijn, als bijv. de geachte afgevaardigde uit Leiden mij, als ik in Leiden kom, met een 10- of 12-tal van die heeren in aanraking brengt, die zoo hun eigen levensbeschouwing hebben opgebouwd; ik wil gaarne die uit

verschillende brokstukken samengestelde gebouwen zien. Maar ik moet zeggen, dat, als al die negenhonderd of duizend jongelui zoo hun eigen levens- en wereldbeschouwing moeten optrekken, Kant, Hegel en dergelijke menschen kinderen geweest zijn, vergeleken bij de tegenwoordige studenten, want Kant en Hegel hebben er met hun eminente intelligentie jaren lang over getobd en zijn eerst op rijperen leeftijd tot het vormen van eene eigen wereld- en levensbeschouwing gekomen. Wanneer men nu nog sprak van de keuze van eene levens- en wereldbeschouwing, dan zou ik niets zeggen, maar wanneer men zegt, dat zij hun eigen levens- en wereldbeschouwing moeten opbouwen, dan moet ik zeggen, dat wij een Leidsch korps hebben van mannen, die met Kant en Hegel op eene lijn staan en waarvoor ik respect heb. Evenwel heb ik dat genus onder de jongelieden nog niet ontdekt.

Er zijn er echter, die er anders over denken, en het is, zooals gezegd, eene paedagogische quaestie, waarover ik mij niet warm zal maken, en ik heb van deze plaats noch het een, noch het andere stelsel te verdedigen. Maar wat ik wel wil doen is, zeggen wat ik versta onder het principieele stelsel, omdat dat in deze Vergadering niet het meest bekende is. Het indifferente stelsel kennen de heeren allen, zij zijn bijna allen zelf aan Universiteiten geweest; maar ik wil eens zeggen wat ik versta onder het principieele stelsel, daargelaten of ik het goedkeur of niet, wijl ik daarmede op dit oogenblik niet van doen heb.

Ik heb van dat principieele stelsel wel eens eene caricatuur gezien, die hier en daar in het debat ook even is komen doorgluren. Het wordt namelijk voorgesteld alsof men heeft een zeker stel dogma's en gegevens, waaraan niet mag getornd worden zooals ze daar liggen; daarvan uitgaande heeft men dan verder zijn wetenschappelijke studies te doen. Ik zou dat echter niet durven noemen het principieele stelsel. Ik versta onder het principieele stelsel, dat men een vast uitgangspunt kiest; dat men dit maakt tot het voorwerp van wetenschappelijk onderzoek; dat men dat wetenschappelijk onderzoek, zooals ik dit bij een vorig debat met den geachten spreker uit Leiden heb aangegeven, moet beginnen met dezelfde gegevens in mensch en wereld, die men op een ander standpunt kiest; dat men bij geen wetenschappelijke studie, welke ook, ooit anders kan uitgaan dan van den bestaanden mensch, zooals die is, en van de bestaande wereld, en dus altijd moet beginnen, ook bij het principieele stelsel, met te redeneeren uit de realiteit, uit de dingen der natuur en uit hetgeen men door de rede in de natuur ziet. De geschiedenis toont aan, dat men daar, waar het principieele stelsel gehuldigd werd, aan het onderzoek der dingen en de aanwijzing der „necessitas"

altijd de uiterste zorg besteed heeft. Ik noem als voorbeeld, dat, wanneer wij, Christenen, Christus belijden als onzen Verlosser, in de meeste scholen der theologie nauwkeuring de „necessitas" aangetoond wordt, niet alleen van eene verlossing, maar van *zulk* eene verlossing te hebben; en die necessitas kan alleen uit de bestaande orde der dingen verklaard worden. Wanneer de heeren dit willen nazien in de werken van de vroegere principieele richting, zullen zij bevinden, dat, wanneer over de „loci de Sacra Scriptura" gehandeld werd, het altijd eerst was over de „necessitas de locis de Sacra Scriptura". In die necessitas ligt, naarmate men de natuur en de menschen ziet, het aangewezen middel om er uit te concludeeren. Voorts is er nooit eene deductie uit dit uitgangspunt geweest, die niet nauwkeurig onderzocht is geworden.

De vraag, wat men doen moet, als men bij zijn onderzoek komt tot eene overtuiging, die doet oordeelen, dat het uitgangspunt niet deugt, beantwoord ik aldus, dat men natuurlijk de waarheid belijden en voor de waarheid zich zelf ten offer stellen moet. Want ik versta niet, hoe men op wetenschappelijk gebied, waar men niets anders bedoelt dan de waarheid te zoeken, te aanvaarden, te handhaven en te propageeren, ooit iets anders kan bedoelen dan wat men voor zich zelf als waarheid erkent. Ik begrijp niet, hoe bijv. dr. De Visser heeft kunnen zeggen, dat het bij de studie niet te doen is om waarheid, maar om juistheid. Ik kom daarop later terug en misschien zal ik dan het punt toucheeren, waarop hij komen wilde. Ik wensch dit te doen, omdat ik het ellendig zou vinden, als uit dien kring eene stem opging, die den schijn kon wekken, dat er aan gedacht werd, niet de waarheid volgens zijn overtuiging uit te spreken en zoo te eeren en hoog te stellen, dat men er elk offer, zelfs dat van zijn leven, voor over zou hebben. De leuze is niet: de waarheid *bovenal*, maar: de waarheid *alleen*, want iets anders dan de waarheid kan noch volgens het indifferente, noch volgens het principieele stelsel worden bedoeld en aanvaard.

Laat mij er op wijzen, dat beide stelsels, het indifferente zoowel als het principieele, m. i. vóór- en nadeelen hebben. Ik stem gaarne toe, dat het indifferente stelsel, dat met de veelheid begint, om op te klimmen tot de eenheid, verscheidene voordeelen bezit, o. a. het voordeel, dat het bij de bewegingen op wetenschappelijk gebied vrijer uitgaat, dat men ruimer keuze voor hoogleeraren schept en dat het zich meer aansluit aan de dispositie voor twijfel, die tegenwoordig in vele zaken heerscht. Maar ik stel er tegenover, dat het indifferente stelsel het nadeeel heeft, dat het, vooral voor de opleiding van de middenklasse van studenten, atomistisch van aard, indifferentisme kweekt en niet zelden leidt tot sceptisme. Gevolg daarvan is dan ook, dan men niets in den breeden

kring van onze beschaafde wereld, als vrucht van het indifferente stelsel, zoozeer mist als wijsgeerige bepalingen, dat men niets zoozeer mist als eene besliste overtuiging bij de levens- en wereldbeschouwing, en dat men aan dat hesitante, dat juist in die kringen gevonden wordt, in niet geringe mate moet toeschrijven het wankele, dat in ons intellectueele en hoogere leven in Nederland stellig de vastheid van overtuiging en de vastheid van karakter niet bevordert.

Van de andere zijde erken ik, dat het principieele stelsel tegen zich heeft, dat het meer gevaar oplevert voor eenzijdigheid. Ik erken ook, dat het principieele stelsel, wanneer het principe te uitsluitend geestelijk wordt gekozen, het gevaar met zich mede kan brengen, waarop dr. De Visser heeft gewezen, sprekende van scholastiek. Ik zal dien naam, die eene historische beteekenis heeft, liever niet gebruiken, maar stem toe, dat het er toe leiden kan om vele dingen, waarin men minder belang stelt, te verwaarloozen. Wanneer men houdt van het tooneel en het bezoek van schouwburgen, dan zal men waarschijnlijk met belangstelling lezen, wat in de bladen voorkomt omtrent eerste opvoeringen te Parijs, te Brussel of te Berlijn en dan is dit eene kleine verkwikking. Daar ik bij den tegenwoordigen stand van het tooneel voor mijzelf niet aan dat bezoek deelneem heb ik daaraan niets, hoewel de tooneelkunde als zoodanig mij zeer interesseert.

(De heer TROELSTRA: En de danskunde?)

Ik moet zeggen, dat de geachte afgevaardigde op dit punt niet geestig is. Ik beschouw, als levensverschijnsel, de tooneelkunde — en ik wil er wel bijvoegen: met inbegrip van de danskunde -- als zeer mijn studie waardig en ik heb er dan ook een oordeel over, al kan ik niet zeggen, dat alles wat geschiedt op het tooneel mij interesseert.

Ook meen ik te mogen zeggen, dat aan het principieele stelsel dit gevaar verbonden is, dat, wanneer er hoogleeraren en kweekelingen zijn, die, om hun principes te verdedigen, uitsluitend gebruik maken van geestelijke principes, dit te eenzijdig zal werken, waardoor hun belangstelling, wat de phenomena van het leven betreft, dikwijls niet sterk genoeg en hun waarneming niet scherp genoeg zal zijn, om die zijde van de wetenschap tot haar recht te doen komen.

Nog een laatste vraag, wat dit punt betreft, de vraag nl. naar de grens van de vrijheid, die, zoowel bij het indifferente als bij het principieele stelsel, moet worden gesteld. De geachte afgevaardigde uit Leiden is voorstander van het indifferente stelsel en hij heeft toch gezegd, dat er

eene limite is, en dat wat ingaat tegen de openbare orde en de goede zeden, niet kan worden toegelaten. Daaruit blijkt dus, dat ook bij het indifferente stelsel door de voorstanders daarvan eene limite noodzakelijk wordt gekeurd. Vroeger heette het: *nil contra Deum et bonos mores*, maar voor den *Deus* heeft de geachte afgevaardigde nu in de plaats gesteld de openbare orde. Dat men uit principieel standpunt eene limite stelt, spreekt vanzelf, dat behoef ik dus niet nader aan te toonen. Maar nu moet toch gevraagd, waaraan de geachte afgevaardigde uit Leiden den maatstaf voor zijn limite ontleent. Wat verstaat hij onder de openbare orde? Laat mij een voorbeeld mogen kiezen. Er is een docent aan eene openbare inrichting van onderwijs, die veroordeeld is wegens het opzetten van militairen tegen de Overheid. Acht de geachte afgevaardigde dat in strijd met de openbare orde of niet? Zoo ja, waar is dan de marktmeester geweest, die in deze van Academische zijde is opgetreden? Indien hij daarentegen zegt: neen, dat kan er heel goed mee door, dan zou ik willen vragen, waaraan hij dan de idee ontleent voor den maatstaf, die zijn limite bepaalt. Hij kan dat niet willekeurig doen. In het indifferentisme is er geen eigen stelsel; hij moet dus een ander idee hebben, waaruit die maatstaf voortvloeit. De geachte afgevaardigde heeft wel gezegd, dat hij zeer zeker het anarchisme van de daad, als men dat predikte, zou afkeuren, maar is dat nu het eenige, wat men neemt als strijdende met de openbare orde, of is er nog meer? Ik vind het zeer interessant, dit te mogen vernemen van een hoogleeraar in de rechten, die deze grenzen wel zóó zal weten te trekken, dat hij aantoont, hoe de passer gesteld moet worden, waarmede de omtrek van de limite wordt getrokken.

En wat de goede zeden betreft, wat zijn die? Wat wordt door dat begrip te kennen gegeven, niet voor zijn opvatting, maar in het stelsel van het indifferentisme als uitgangspunt van de wetenschap? Stel, dat iemand leert aan de Academie, dat de tegenwoordige zedelijke begrippen niet de juiste zijn, dat die veranderd moeten worden; of dat iemand zegt, dat er geen zedelijke begrippen zijn, anders dan als uitvloeisel van buitenethische omstandigheden en dat die begrippen telkens wisselen. Waar zal de geachte afgevaardigde dan den maatstaf vinden, waarmee hij afmeet wat volgens hem tegen de goede zeden strijdt? Laat mij eene enkele concrete vraag ook hier mogen doen. Wanneer er een hoogleeraar in de medicijnen is, die optreedt tegen een Haagschen kring van medici — in welken met beslistheid wordt uitgesproken, dat de jonge man buiten het huwelijk rein moet blijven leven — met de duidelijk uitgesproken bewering, dat de poging daartoe onnatuurlijk is en ongewenscht,

en dat men als medicus alleen zulk een advies aan een jongen man mag geven met het oog op de gevaarlijke gevolgen, die eene andere gedragslijn ten gevolge van eene rondsluipende ziekte in zekere kringen met zich kan brengen, — acht hij het dan metterdaad goed, voorbereidend en vormend voor de wetenschappelijke beoefening en maatschappelijke betrekking, wanneer een jonge man eene dergelijke opinie aanneemt?

Ik ga nog verder. Wij hebben gehad het vijfde Congrès International voor crimineele anthropologie. Door een docent aan eene Universiteit met indifferent stelsel is toen ten opzichte van de zonde, die ik niet zal noemen, maar die ik zal aanduiden met de herinnering aan de in de Zoutzee begraven steden, de meening verkondigd, dat deze gruwel niet alleen geheel gelijk stond met het huwelijk, maar zelfs, dat het plegen van dien gruwel bevorderlijk was voor het welzijn van de maatschappij. Zijn woorden waren: „du moment qu'on reconnaîtra que l'uranisme a le droit d'exister autant que l'hétérosexualité puisqu'il n'est, comme celle ci, qu'une manifestation sexuelle; dès ce moment les uranistes pourront être utiles à la société tout comme les hétérosexuels." Toen die stelling in debat kwam, heeft een vreemdeling zich aldus daarover uitgesproken (dat was niet een belijdend Christen, maar een medicus, en wij weten het, medici durven nog al wat aan): „j'avoue que j'ai été également effrayé, car je me suis demandé où l'on arriverait." En zelfs Lombroso en Ferri hebben naar aanleiding daarvan gezegd, dat zij de bespreking van het kwaad alleen in zoover vruchtbaar konden achten, als zij er toe leiden zou, de maatschappij voor dien gruwel te bewaren. Lombroso heeft zelfs gezegd, dat men hen, die den gruwel bedreven, hier door een docent aan eene Universiteit verheerlijkt als nuttig voor de maatschappij en als even heilig als het huwelijk, moest „renfermer", om te zorgen dat het kwaad geen voortgang kreeg.

Met het oog hierop vraag ik den geachten afgevaardigde: ligt dit aan deze zijde van de grens of aan de overzijde? Wanneer de geachte afgevaardigde niet geheel op de hoogte van deze zaak is, ben ik gaarne bereid, hem de handelingen van het congres tijdelijk af te staan. Ik wil nu alleen van hem vernemen, of hij meent, dat dit binnen of over de limite ligt. Mocht het over de limite liggen, dan wensch ik te vragen, of hij weet, wat de marktmeesters hebben gedaan om deze limite te doen eerbiedigen.

De positie van de hoogleeraren komt bij verschil van stelsel ongetwijfeld in aanmerking. Bij het indifferente stelsel zullen de hoogleeraren er wel niet altijd zeker van zijn, hun positie te kunnen

behouden, maar er is geen quaestie van, dat de beperking, aan de professorale vrijheid opgelegd, bij het idefferente stelsel kan genoemd worden $^1/_{1000}$, vergeleken bij het gevaar, dat hun positie bedreigt bij het principieele stelsel. En het is deze omstandigheid, die in het debat met klem en nadruk is gereleveerd. Ik wensch daarover het mijne te zeggen, en merk daarom op, dat die moeilijkheid voor de hoogleeraren zich in den regel bijna uitsluitend voordoet in de eerste jaren van het bestaan en dat, zoodra eene inrichting van universitair karakter met principieel uitgangspunt een tijdlang bestaan heeft, die moeilijkheid ophoudt. Kort na de stichting van de Leidsche Universiteit heeft zich die moeilijkheid voorgedaan met Vossius, maar daarna zijn tientallen en nogmaals tientallen van jaren verloopen, dat wij er niet van hoorden. Leuven is eene Universiteit met principieel stelsel, en laat men eens zeggen, welke moeilijkheden de zaak in Leuven, over 50 jaar genomen, heeft opgeleverd. Daarom moet men niet doen, wat hier gedaan is, en uit de korte historie van eene enkele inrichting tot de algemeenheid besluiten, maar men moet de zaak in het generaal beschouwen. Intusschen geef ik toe, dat bij een principieel stelsel de grondslag zóó nauw kan worden gekozen, dat iemand, die te goeder trouw een leerstoel aanvaardde aan eene Universiteit, die op dat stelsel is gebaseerd, toch na eenigen tijd gevoelt, dat het niet gaat, en dan wordt natuurlijk zulk een hoogleeraar het slachtoffer van zijn overtuiging. Op zich zelf kan dit intusschen tegen het principieele stelsel geen afdoend argument zijn, want het spreekt wel vanzelf, dat, omdat wel eens iemand, die een instituut of eene inrichting dient of leidt, niet langer daarin kan blijven en daardoor buiten het geding geraakt, dit instituut niet behoeft veroordeeld te worden. Want dan zou er bijna geen enkel instituut kunnen bestaan. Wanneer een officier tot de inzichten van Tolstoï komt of indentiek gaat denken met zekeren Terwey, dan zal hij geen officier kunnen blijven en eene andere betrekking moeten zoeken. Hetzelfde doet zich voor in de Kerk en eveneens wanneer in de theologische faculteit een van de hoogleeraren Roomsch-Katholiek of Israëliet of Mohammedaan wordt. Want wel is gezegd, dat hij dan toch blijven kan en niet afgezet behoeft te worden, maar al is dit waar, de curatoren zouden toch onmiddellijk zeggen, dat het niet ging, want natuurlijk liepen alle theologische studenten weg, en om de Universiteit te behouden zou men dus genoodzaakt zijn, den een of anderen maatregel te nemen. Daarom staat dit geval niet op zich zelf. In het leven komt het op allerlei wijzen voor, dat men niet langer in zijn functie blijven kan. Een onderwijzer bij het bijzonder onderwijs,

die met zijn overtuiging breekt of deze niet langer in dat onderwijs terugvindt, kan daarbij niet blijven.

Zoo ontstaat echter de vraag, — en deze is door den geachten afgevaardigde, den heer Talma, juist beantwoord —, of, wanneer het er om gaat, òf een van die hoogleeraren op te offeren òf wel de stichting zelf te laten bezwijken, dan de stichting aan den hoogleeraar mag worden opgeofferd. De vraag is natuurlijk niet, hoe men er over denkt bij een klein verschil, maar bij een groot verschil van overtuiging. Formeel blijft de zaak evenwel precies dezelfde. Wanneer aan de Universiteit te Leuven een hoogleeraar overging tot de Gereformeerde of Luthersche Kerk, dan, dat gevoelt iedereen, zou hij niet kunnen aanblijven en het is een steeds nog onopgelost probleem, hoe men met het oog hierop het best de vrijheid en de positie van de hoogleeraren ook voor de toekomst verzekeren kan, zonder dat men de stichting opoffert, waaraan zij waren. Intusschen wordt het kwaad in aanmerkelijke mate verhoogd, indien zulk eene Universiteit leeft niet van fondsen, maar van contributiën, die voor een groot deel gegeven worden door mannen en vrouwen, die niet geacht kunnen worden een wetenschappelijk oordeel te kunnen vellen. Men heeft gesproken van „broodheeren" en even zeker als het is, dat men, juist waar zulk eene Universiteit van contributies leeft, door niet toe te zien op de handhaving van het principe zijn contribuanten verliest en de stichting begraaft, even beslist zal men aan den anderen kant toestemmen, dat men niet in die kringen moet zoeken de judices, waarvan de betrokken hoogleeraar het eerst zal kunnen erkennen, dat zij bevoegd zijn.

De heer Van Idsinga heeft daarom gevraagd: zou het niet zoo zijn in te richten, dat de Universiteit zelf het recht kreeg, en dat aan curatoren uitsluitend de bevoegdheid bleef tot oordeelen? Ik dank den geachten afgevaardigde voor dien raad, maar moet hem antwoorden, dat het niets zou geven. Want door wien worden die curatoren of gemachtigden gekozen? Het kan niet anders of men zal bij een systeem, waarbij de Universiteit van contributies leeft, altoos voor de moeilijkheid staan. Daarom is het in hooge mate wenschelijk, dat elke stichting zoo spoedig mogelijk haar kracht zoeke in eigen kapitaal, om daardoor de onzekerheid, die op het oogenblik heerscht, zooveel mogelijk te weren. Ik wil er aan toevoegen, dat het mijn ideaal zou zijn, dat alle openbare Universiteiten en bijzondere Universiteiten van karakter veranderden; dat wij in plaats daarvan kregen ééne enkele Universiteit van Rijkswege, — zij het in twee of drie steden —, op de rijkste wijze ingericht en voorzien van alle hulpmiddelen, voor het onderzoek en de

bevordering der wetenschap noodig, en dat iedere vereeniging onder bepaalde voorwaarden recht kreeg, hoogleeraren te benoemen en faculteiten in te richten. Kringen, die er geen belang in stelden, zouden niet vertegenwoordigd zijn; andere kringen wel, en deze zouden eene faculteit oprichten. Maar dan zou het gewenscht zijn, dat de benoeming van hoogleeraren voor goed aan de Overheid onttrokken werd, opdat men niet met den band, daardoor gelegd tusschen den Staat en het universitair onderwijs, voortdurend te worstelen hadde.

Wat is ten deze de eisch der wetenschap? Met die vraag kom ik tot het laatste punt, dat ik aan de orde gesteld heb. Ik moet van de Kamer vragen, dit deel van mijn rede met bijzondere welwillendheid aan te hooren, omdat ik mij hierbij begeven moet op methodologisch en encyclopaedisch terrein, dat gemeenlijk voor de discussie der Kamer gesloten blijft. Maar ik mag — nu daarover van verschillende zijden gesproken is — van mijn zijde het stilzwijgen niet bewaren,

Ik begin met te vragen: wat is wetenschap? Mij dunkt, waar zooveel over wetenschap gesproken is, zouden de verschillende sprekers niet kwaad hebben gedaan, eerst het begrip te definieeren, waarover zij spraken. Laat mij dit nu echter doen, doch dan niet uit mij zelven, maar door de definitie te geven van Kant in zijn: *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft.* Ik kies dit werk, omdat daar juist de twee hier werkende krachten met elkander in collisie komen. De definitie staat in de uitgave van Rosenkranz in het Vde deel, bladz. 306. Daar zegt Kant: „Eine jede Lehre, wenn sie ein *System*, d. i. ein nach Principien geordnetes Ganze der Erkenntnis sein soll, heiszt Wissenschaft." Alzoo spreekt Kant uit, dat de wetenschap niet denkbaar is dan als systeem, en wel het systeem, dat het geordnetes Ganze geeft van het gebied der Erkenntnis. Hoe bedoelt Kant dit? Hier kom ik op de tegenstelling, gemaakt door den heer De Visser over data en principia. Kant zegt, en zeer terecht, zooals dat door den geachten afgevaardigde, den heer De Visser, is gezegd, dat data, zonder meer, op zich zelf, geen wetenschap zijn. En wel om deze reden, dat, zal iets wetenschappelijk voor mij vaststaan, altoos de noodzakelijkheid daarvan moet worden ingezien. De wetenschap moet dwingend zijn; zij draagt een dwingend karakter. Men heeft ze ook genoemd: „Allgemeingültigkeit." Wanneer ik niets heb dan data, bij voorbeeld een elementum simplex uit de natuur, dan kan ik nooit noodzakelijk aantoonen, dat dit elementum simplex moet bestaan, en eerst wanneer ik de relatie van verschijnselen bij dit object aanneem en naga en in verband breng met de overige daarnevens bestaande, dan werkt voor mij in die gegevens de gedachte en dan kan

mijn denken een poging wagen, om die gedachte, nadenkende en bij dit eene object gedacht, in verband te brengen met de gedachte, die ik krijg uit de overige objecten, die ik waarneem, en daaruit opbouwen een beeld, omdat ik, geloovende aan den organieken samenhang van den kosmos, moet vinden, wanneer het object juist en goed is, in mijn denken, de organieke samenhang, waaruit mijn denken bestaat.

In den beginne was de Logos en die Logos was God en zonder dien Logos is niets geschapen; daaruit volgt, dat in het geschapene niet de brute stof is geschapen, maar in onderlingen samenhang, en de werking daarvan is het product van denken. Voor ons is God de Oerdenker van alle gedachte, die in den kosmos ligt uitgedrukt, en heeft de wetenschap ten doel om hetgeen daarin uitgedrukt ligt met ons denkend bewustzijn op te nemen en niet te rusten, eer wij dat in volkomenheid en in organischen samenhang in ons eigen bewustzijn kunnen terugvinden. Waar het zoo staat met het begrip van wetenschap, daar treedt in onze tegenwoordige maatschappij, in het stadium, waarin het proces der wetenschap thans gekomen is, op eene macht, welke zegt: dat is *de* wetenschap, of zooals professor Holwerda het noemde, de ware wetenschap. Die wetenschap heeft de pretentie van alleen waarheidbrengend te zijn en stelt zich, evenals de Kerk, op het standpunt, dat haar wetenschap mag gestempeld worden als de orthodoxe en dat alles wat buiten haar heiligdom zich beweegt, sectarisch is. In de adviezen, welke ik van de senaten der Universiteiten heb ontvangen, is ook het woord „sectarisch" gebezigd, terwijl eveneens de geachte afgevaardigde uit Leiden het gebruikte.

Wat ligt er in, wanneer men zegt: dat is de ware wetenschap en wie met haar niet medegaat is een sectariër? Een kring van mannen werpt zich op, — hier en in andere landen —, die, eene zekere lijn op het gebied der wetenschappen volgende, uitkomen bij zekere resultaten en nu zeggen, dat de resultaten, langs die methode verkregen, vormen hetgeen zal zijn *de* wetenschap en dat voor de macht dier wetenschap alles moet zwichten. Morgen aan den dag gaat men iets nieuws onderzoeken; men komt op dat gebied tot een resultaat; dan is dit weder resultaat van *de* wetenschap. Ik weet wel, dat het kwaad, dat ik daar brandmerkte, bij de hoogleeraren volstrekt niet in de scherpste mate uitkomt. Integendeel, hoogleeraren staan te hoog om die opvatting van *de* wetenschap te kunnen huldigen. Er zijn er, die het doen, brutaalweg, maar volstrekt niet allen. Integendeel, bij de hoogleeraren bestaat in dit opzicht zeer wel een besef van het „ignoramus". Maar wat is de zaak? De wateren der Universiteit druppelen naar beneden in

haar kweekelingen, en door dezen komen zij bij het middelbaar onderwijs, in allerlei betrekkingen, in de pers, en dan duurt het niet lang of dan wordt in die kringen uitgesproken, dat datgene, wat ze indertijd geleerd hebben (dikwijls toch hebben zij nog niet eens hun wetenschap bijgehouden), is *de* wetenschap, die zoo oordeelt!

Ik heb laatst over eene lagere school eene klacht gekregen. Een openbaar onderwijzer doceerde aan de kinderen het skelet van den mensch en daarvoor had hij genomen het skelet van een aap. Immers *de* wetenschap zegt, dat men, om den mensch te begrijpen, moet teruggaan tot den aap. En in de *Nieuwe Courant* — toch waarlijk niet een rood blad— werd onlangs nog gezegd, naar aanleiding van het Häckelfeest — men weet, hoe Häckel is de meest krachtige uitlooper van de mechanische wereldbeschouwing —: twintig jaar geleden zou men over de afstamming van den mensch van de dieren nog veel tegenspraak gehoord hebben, maar men is nu zoover, dat dit is afgedaan.

Tegenover dit denkbeeld, dat er is *ééne* wetenschap, welke al deze problemen afdoet en met haar macht en autoriteit de wereld ingaat, is zich langzamerhand eene zekere andere macht gaan verheffen. Hoe is die macht opgekomen? Op zeer begrijpelijke wijze. Men heeft in vroeger tijd gehad eene wetenschappelijke ontwikkeling, die te veel uitsluitend de psychische, de onzienlijke zij van het leven zag, en op de zienlijke zij, de *visibilia*, niet het oog had zooals het moest. Dit leidde er toe, om vanzelf het principieele uitgangspunt te prefereeren boven het indifferente. Wanneer men de historie van de Leidsche Universiteit nagaat, dan zal men zien, dat haar roem niet eerst is begonnen op het oogenblik, dat men het indifferente stelsel aanvaard heeft. Ik geloof, dat de tegenwoordige hoogleeraren nog genieten van den roem en de glorie, die in die vroegere dagen van de Leidsche Universiteit afstraalde. Maar het kan niet ontkend worden, dat zoowel de theologische als de andere faculteiten eenzijdig — ik zeg niet uitsluitend, maar eenzijdig — den nadruk gelegd hebben op de onzienlijke zijde van den kosmos. Dat heeft ten slotte gevoerd tot rationalisme, want rationalisme is niets anders dan dit, dat men die psychische eenzijdigheid uitsluitend op het verstand toepast, alles van uit het verstandelijke wil zien, en zoo komt tot het stelsel van Wolff met de mathematische bewijzen van de *Principien*. Dáártegen is reactie gekomen, eene reactie, waarvoor wij niet dankbaar genoeg kunnen zijn. In de vorige eeuw zijn, ten gevolge van allerlei, dikwijls buiten de wetenschap liggende, motieven en factoren, de oogen opengegaan voor de roeping van den mensch, die ik schriftuurlijk liefst zóó zou weergeven, dat de mensch heerschen moet over

de geheele natuur. Die roeping, eene last en eene opdracht, is blijkens het scheppingsverhaal reeds bij de schepping aan den mensch gegeven, maar zij is verwaarloosd. Zoodra men zich echter geworpen had op die natuur, is van lieverlede en met eene ongelooflijke snelheid, door eene door hypothesen bepaalde methode van natuuronderzoek, eene zóó groote macht van kennis over zichtbare en natuurlijke dingen te onzer beschikking gekomen, als waarvan men in vroegere eeuwen nooit had gedroomd. En niet alleen, dat ons daardoor toegekomen is een groote schat van kennis, maar daardoor is ons ook toegekomen eene macht over de natuur en over de verschillende factoren van de natuur, zóó groot, dat de mensch tegenwoordig tegenover de natuur eene gansch andere plaats inneemt dan vroeger. In de derde plaats is ten gevolge van die macht over de natuur het leven zoo mondiaal in onderlingen samenhang gebracht, dat ook de menschelijke samenleving als zoodanig een gansch ander aspect dan vroeger verkregen heeft.

Was het te verwonderen, dat, waar die methode geleid had tot zóó verrassende en zóó heerlijke resultaten, men zich de vraag ging stellen, of misschien het aanwenden van diezelfde natuurkundige methode ons verder zou leiden, ons zou doen doordringen op psychisch gebied en tot de wereld van het oneindige, of de methode, bij de *visibilia* zoo profijtelijk gebleken, ook op de *invisibilia* kon worden toegepast? Gezegd moet worden, dat ook in dit opzicht de genomen proef tot uiterst gelukkige resultaten heeft geleid. Wat men vroeger te veel vergeten had was, dat onze ziel samenhangt met ons lichaam, dat niet de ziel is geschoven in een zekeren uitwendigen vorm zonder er iets mede te maken te hebben, maar dat er tusschen ziel en lichaam een organisch verband bestaat. Toen heeft men de psyche van den physischen kant trachten te naderen. Men heeft dat o.a. gedaan op onderwijsgebied en op velerlei ander gebied. Men heeft alle verschijnselen, die van de ziel uit zich openbaren in het uitwendige, met groote nauwkeurigheid samengevat en ik ontken niet, dat men metterdaad ook van die zijde vorderingen heeft gemaakt. Maar al spoedig is men tot het inzicht gekomen, dat wij tot het wezen van het geestelijke niet kunnen doordringen; en toen heeft men den eenvoudigen weg ingeslagen van te zeggen, dat alles wat niet volgens die natuurkundige methode gaat, geen wetenschap is.

De heer Bos schudt van neen, maar mag ik hem vragen, of niet het woord „science" in het Engelsch alleen die beteekenis heeft en of niet in het Fransch onder het woord „sciences exactes" — men voegt er het woord „exactes" bij — uitsluitend verstaan wordt die wetenschap, welke berust op waarnemingen, metingen, wegingen, enz?

Ik geef volkomen toe, dat in ons land het woord „wetenschap" die exclusieve beteekenis niet heeft. Toch is men van lieverlede op het standpunt gekomen, waarop men zegt: wij zullen datgene, wat wij langs onze methode kunnen waarnemen en observeeren, onderzoeken en door hypothesen trachten te begrijpen, maar wij erkennen, dat daarnaast nog een ander gebied ligt. Dat andere gebied evenwel verwijst men naar de mystiek. En eenmaal die haven der mystiek ingezeild zijnde, heeft men er ook geen bedenking tegen om zelfs spiritisme, theosophie, Boeddhisme en allerlei andere verschijnselen van dien aard, niet aan de Academie, maar in den kring der beschaafde en der wetenschappelijk gevormde mannen, die voortgekomen zijn uit die indifferente Universiteiten, weer te erkennen en te huldigen met eene warmte, waarover men verbaasd staat. Was het daarbij echter gebleven, dan vermoed ik, dat in ons land niet licht een verzet zou zijn opgekomen tegen die wetenschap, welke is opgetreden met de pretentie van orthodox te zijn. Maar wat is geschied? Men heeft het daarbij niet gelaten; men heeft niet alleen thetisch gehandeld, maar is ook antithetisch opgetreden. Men heeft uit diezelfde kringen met groote beslistheid zich er toe gezet om alles, wat in de geloovige kringen der Christenen heilig was, anti-thetisch aan te tasten en te verklaren, dat het alles op illusie en dwaling berustte, zoo niet erger.

De strijd is begonnen met den strijd over de mogelijkheid van wonderen. Die strijd is voortgezet, door de Heilige Schrift van alle kanten zóó te behandelen, dat er van de Schrift als Schrift niets overbleef. Die strijd heeft zich eindelijk voortgezet tegen den heiligen persoon van den Christus, want waar in de kringen der Christenen die Christus niet de Christus is, tenzij men voor Hem kan knielen met de betuiging: mijn Heere en mijn God, heeft men in de kringen van die wetenschap hem verlaagd tot den Rabbi van Nazareth, een uitnemend godsdienststichter, een prediker van lieflijke barmhartigheid en ontferming. Welnu, Mijnheer de Voorzitter! toen het zoover gekomen was, toen is men in de kringen der Christenheid, — ik bedoel nu niet, dat ik anderen menschen den naam van Christen betwist, en moet duidelijkheidshalve eigenlijk zeggen: in de kringen van hen, die in Christus het middelpunt van den ganschen kosmos, het centrum van de geheele historie vinden, datgene wat hij zelf genoemd heeft toen hij zeide: ik ben de weg, de waarheid en het even, d.i.: ik ben de methode, de waarachtige methode en de waarheid in haar zuiverste openbaring, niet eene abstracte maar eene reëele waarheid en daarom *de* waarheid, èn het leven, — toen is men in de kringen, die zoo oordeelen, eerst onthutst en verbaasd geworden; doch daarna heeft

men zich afgevraagd, of het niet beter was, dat wij ons van het terrein van de wetenschap terugtrokken en dat overlieten aan anderen. Maar aan den anderen kant is ook gevoeld, dat dit niet kon; er moest positie worden genomen. En toen is gevindiceerd de majesteit van het subject, dat wil zeggen, dat, waar men in die periode van het wetenschappelijk proces het subject nauwelijks had laten meespreken en zich bijna uitsluitend met het object had beziggehouden, het subject ten slotte gevoelde, dat het zich had te verweren, omdat het subject is, en dat het is de waarneming, waaruit de wetenschappen voortkomen, die in organisch verband met andere subjecten te zamen de wetenschap voorbrengt, alzoo dat gevonden wordt niet het phenomenale, maar de zekerheid, de waarheid. Welnu, toen het subject zijn rechten hernam, kwam het tot het inzicht, dat aan alle wetenschap en zekerheid geloof ten grondslag ligt. De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft erkend, dat geloof en wetenschap zeer wel vereenigbaar zijn. Ik zeg het sterker: zonder geloof geen wetenschap. Alle uitgangspunten bij elke redeneering zijn altoos ten slotte gebaseerd op eene axiomatische zekerheid van het bewustzijn. Professor Holwerda zou zich zoo uitdrukken: er zijn subjecten, in welke nog een ander proces plaats vindt. Er zijn subjecten, die bij latere ontwikkeling gevoelen, dat er er iets anders in hun binnenste is omgegaan, en dat zij eene transformatie ondergingen, die hun oordeel heeft gewijzigd. Ik sprak zoo straks ervan, dat eene wetenschap nooit iets anders kan doen dan nàdenken den Oerdenker, God. En nu ligt tusschen hen, die uitsluitend het object bezien, en hen, die in deze het subject tot zijn recht willen doen komen, de groote vraag: of er al dan niet zonde is. Is alles, waarover wij ons beklagen in deze wereld als slecht en ellendig, eenvoudig een voorloopige staat van zich normaal verder voortzettende ontwikkeling, of wel is er eene breuke in het leven gekomen, en is het die breuke, waaruit èn dat kwaad èn die ellende voortgekomen is?

Zij, die de zonde belijden en erkennen, staan niet alleen. Alle eeuwen door heeft er nooit op dieper toon een „de profundis" uit het hart van alle volken geklonken dan in de oogenblikken, dat het schuldbesef in de conscientie ontwaakt was. En waar tot hen, die dit gelooven en belijden, de sprake komt, dat de Oerdenker, God, ons niet in dien staat aan ons zelf heeft overgelaten, maar tot ons heeft gesproken, Zijn licht voor ons heeft laten schijnen, Zijn Woord ons heeft gegeven en van de ellende dezer wereld in Christus centrale redding heeft toegezegd, daar is het dit feit, dat door deze subjecten erkend, boven alles geloofd en uitgejubeld wordt. Kon het anders, of daardoor moest eene

tegenstelling ontstaan tusschen de beoefening van de wetenschap door de subjecten, in welke dat proces niet plaats had, en die, waarin het wel plaats greep?

En nu vraag ik, of de wetenschap gebonden is, of dat zij te hoog staat om gebonden te worden. En wanneer in ons land evenzeer als daarbuiten twee groepen van mannen staan, die erkend worden te zijn wetenschappelijk ontwikkelde mannen, waarvan de eene groep, de onze, zegt, dat zij naar onze overtuiging, niet anders kunnende, de lijn moet volgen van de wetenschap, optredende met pretentiën, straks geschetst, en waarvan de andere daar naast en tegenover staat en zegt, dat haar subject haar leidt tot een ander uitgangspunt en brengt tot andere resultaten, — moet dan beslist worden, dat alleen die eerste groep de wetenschap representeert en de andere niet? Een rechter tusschen beide is er niet. Om gezamenlijk over eene zaak te kunnen redetwisten, moet er een gezamenlijk uitgangspunt zijn. Dit ontbreekt, wanneer die uitgangspunten tegenover elkander staan. Mag de Overheid, waar dit zoo is, zich het recht aanmatigen van te zeggen: de eene wetenschap zal ik bevredigen en de andere op eigen kracht laten uitgaan? Neen, de Overheid als zoodanig heeft geen wetenschappelijke keuze. De Overheid als zoodanig heeft in zich geen macht om op wetenschappelijk gebied te beslissen, wat wèl en wat niet wetenschappelijk is.

Ik begrijp ten volle, dat jarenlang die scheiding, die tegenstelling, niet aan het licht getreden is en dat men aan de Rijks-universiteiten gevraagd heeft, hoogleeraren te kiezen naar hun kennis en niet naar hun beginselen. Het kon ook niet anders, omdat in die jaren de tegenstelling tusschen de twee uitgangspunten van wetenschap niet gevoeld werd en door de betrokkenen zelf ook niet beleden werd. Er kon hier geen quaestie van zijn, zich te beroepen op die hoogleeraren, die vroeger aan de Universiteiten geweest zijn. Het is uit de wetenschap van die dagen en niet uit de hoogleeraren, dat het groote bederf, dat sedert 1848 te Leiden heerschte, is opgekomen. Ik noem bijv. professor Cobet, van wien het bekend was, dat hij 's Zondags ter kerk ging en bij voorkeur bij orthodoxe predikanten; en zoo zou ik nog verscheidene anderen kunnen noemen, die niet tot de ongeloovige richting behoorden. Maar doet dit iets ter zake? Aan sommige Oostenrijksche Universiteiten zijn niet anders dan Roomsch-Katholieke hoogleeraren; slechts loopt er een enkele onder, die niet Roomsch-Katholiek is, zooals bijv. aan de Evangelische faculteit te Weenen. Niettegenstaande dit hebben 16 aartsbisschoppen en fürst-bisschoppen een mandement laten

uitgaan om te zeggen, dat het noodzakelijk is, in Salzburg eene Roomsch-Katholieke Universiteit te stichten. Is dit onbegrijpelijk? In het minst niet, omdat bij de bestaande Universiteit het trekken van conclusiën soms buiten het geloof omgaat. Daar staan belijdenis en wetenschap naast elkander. Zegt men, dat er hier ook van onze mannen bij zijn, dan antwoord ik, dat dit volkomen juist is. Wijlen professor De Geer van Jutphaas te Utrecht doceerde het Romeinsche recht; maar of dit eene studie is, bij welke het onderwijs naar onze beginselen het best uitkomt, waag ik te betwijfelen. Maar al was het, dat iedere Universiteit voor het Staatsrecht anti-revolutionaire hoogleeraren gehad had, dan nog vraag ik: wat zegt het, wanneer, indien er twee principieele richtingen zijn, die tegenover elkander staan, van de 170 hoogleeraren slechts 10 of 12 tot de eene richting behooren? Eerst dan kan er sprake zijn van billijkheid en van recht, als elke principieele richting niet voor één, maar voor alle vakken vertegenwoordigd is met volkomen gelijke rechten. Vroeger is een denkbeeld opgeworpen, dat niet gegouteerd is, nl. om ééne Universiteit voor elke richting beschikbaar te stellen; daarin lag de gedachte om gelijk tegenover gelijk te stellen. Maar wat niet kan, is, dat eene richting overheersche, hetzij, zooals nu in de openbare Universiteiten, de indifferente, hetzij de principieele. Het gaat niet aan, dat van burgers, die als wetenschappelijke mannen gelijke rechten van bestaan en van overtuiging hebben, de een door de Overheid als zoodanig wordt vooropgeschoven en de ander achteruitgezet.

Er is gisteren door den geachten afgevaardigde, den heer Goeman Borgesius, gesproken over de rede van den geachten afgevaardigde uit Goes, alsof die daarin iets zeer zonderlings had gedaan door zoo kras en zoo beslist het principieele universitaire stelsel te bestrijden en anderzijds toch te verklaren, dat hij met warmte zijn stem zou geven aan dit voorstel. Het komt mij voor, dat de heer De Savornin Lohman daarbij het eenige standpunt heeft ingenomen, waarbij de liberaliteit tot haar recht kwam. Niemand is verplicht om, wanneer hij hier stemt over een wetsontwerp, de motieven voor zijn rekening te nemen, die de Regeering tot het voordragen van dat wetsontwerp genoopt hebben. En wanneer men van alle stemmen voor een wetsontwerp eene persoonlijke motiveering kon eischen, dan zou men noodzakelijkerwijze tot de overtuiging komen, dat hier vele wetten en wettelijke bepalingen zijn aangenomen door leden van de Kamer, waarbij de motieven, waarom men er zich voor verklaarde, zeer ver uiteenliepen. Welk recht had de heer Goeman Borgesius dan, den heer De Savornin Lohman

hard te vallen, wijl die geachte afgevaardigde, de motieven van de Regeering niet deelende en het standpunt bestrijdende van de principieele universitaire opleiding, op andere motieven, die voor hem volkomen concludent zijn, met warmte voor het voorstel opkomt? Ik zou zelfs durven vragen, of de heeren aan de Linkerzijde, ook al mogen zij de motieven, door de Regeering aangevoerd, niet deelen, niet wèl zoozeer de vaan der liberaliteit omhoog zouden houden, wanneer zij van eene oppositie, als hier gevoerd is, afzagen. Ik weet wel, dat door den geachten afgevaardigde, den heer Bos, en gisteren door den laatsten spreker, gezegd is, dat hier begunstiging, bevoorrechting in het spel is. Als de geachte laatste spreker van gisteren eens die bevoorrechting en die begunstiging en dat privilege niet maar had aangeduid, maar had omschreven, dan zou hij zelf gezien hebben, hoe bijna niets beduidend het is. De heer Bos heeft althans iets aangevoerd. Hij heeft gezegd: gij geeft aan de leeraren en curatoren van de bijzondere gymnasia meer vrijheid van beweging voor hun leerplan. Dat is volkomen juist. Maar wat zou nu de conclusie van den heer Bos moeten geweest zijn? Dat dezelfde vrijheid moest worden gegeven aan het openbare onderwijs. Ik begrijp niet waarom, als het beginsel goed is, men ten opzichte van de bijzondere gymnasia die slechte bepaling zou moeten behouden. Wat het standpunt, door den heer Bos ingenomen, betreft, ben ik het met hem eens, dat bij het gymnasiaal onderwijs veel afhangt van de salarisregeling en de organisatie van de gymnasia. Maar mag ik den geachten afgevaardigde vragen, of niet de organisatie van de inrichting met het beginsel wetenschappelijk samenhangt. Hoe kan hij dan den eisch stellen, dat de organisatie van de bijzondere gymnasia niet anders zal zijn dan van die, welke leven uit een ander beginsel? Maar wanneer de heeren werkelijk meenen, dat de bevoorrechting van het principieele stelsel zoo groot is, laten zij dan gelijk oversteken, laten zij ons geven de positie, die nu de openbare gymnasia en de Rijks-universiteiten hebben en daartegenover de positie nemen van het vrije onderwijs, zooals die thans wordt voorgesteld te regelen. En wanneer de heeren zeggen, dat zij daar niet aan denken, dan moeten zij die beschuldiging van bevoorrechting nader adstrueeren of intrekken.

In ons land staan twee principieel onderscheiden groepen. Is het nu liberaal, te zeggen: mijn hand zal u drukken en ik zal u mijn stelsel opleggen? Of wel, eischt de liberaliteit, die niet alleen aan de liberale partij eigen is, maar die elke goede Staatspartij moet voorstaan, te zeggen: waar eene diepe overtuiging ons scheidt, zullen wij van Staatswege de rechten gelijk maken en uw wetenschappelijk optreden

even goed eerbiedigen als gij het onze doet? Maar dat standpunt neemt men niet in, doch stelt zich, vooral aan de Linkerzijde, op het standpunt, dat hetgeen men daar eenmaal aan macht op het gebied der wetenschap bezit, onverkort moet blijven.

De Rijks-universiteiten zijn niet in het geding want zij worden met geen vinger aangeroerd; haar inkomsten, haar eer, haar invloed, haar autonoom karakter, kortom alles wat zij hebben, wordt haar gelaten. Er wordt niets anders gevraagd, dan dat aan andere groepen in het land, die uit heilige overtuiging iets anders willen, de gelegenheid zal worden gegeven om te kunnen opkomen. En zegt dan de afgevaardigde uit Zutphen, dat, als dit geschiedt, als men aan die wetenschappelijke groep, die de Christelijke overtuiging op wetenschappelijk gebied wil verdedigen, dit kleine recht wil geven, dit een ramp zou zijn voor het land en een verderf voor het volk, dan Mijnheer de Voorzitter, accepteer ik dit, want dan is daarmede uitgesproken, voor zoover ik dien geachten afgevaardigde niet alleen als chef de file, maar ook als porte parole van de Linkerzijde mag beschouwen, dat de Linkerzijde het een ramp acht voor het land en het verderfelijk voor het volk noemt, indien de Christelijke levensovertuiging zich beter dan tot dusver op wetenschappelijk gebied zal kunnen handhaven.

Handelingen, blz. 1366—1373.

VERGADERING VAN 3 MAART 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Braakensiek, een onzer eerste caricaturisten, heeft voor niet zoo lange dagen mij den volke op even humoristische als artistieke wijze vertoond in het beeld van een lijder aan chronische loslippigheid. Ge zult u dus kunnen denken de verrassing van dezen patiënt, toen hij bij de eerste repliek uit den mond van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, de verzekering ontving, dat hij een meester was in het zwijgen. Of daarmede de kwaal voorgoed zal geweken zijn, zij daargelaten, maar het geeft toch hoop op herstel. De geachte afgevaardigde heeft mij van dat zwijgen geen verwijt, veel minder een grief gemaakt; zelfs verklaarde hij, het te kunnen begrijpen. Maar zijn breed terugkomen op speciale punten, door hem in eersten termijn gemoveerd, liet bij mij toch den indruk achter, dat het hem niet aangenaam was geweest, daarop geen repliek te ontvangen, en om tegenover zijn bekende welwillendheid zelf niet onwelwillend te schijnen, ga ik dan ook kortelijk de door hem gemoveerde punten na.

In de eerste plaats heeft die geachte afgevaardigde aanmerking gemaakt op het partieel karakter van dit wetsontwerp. En toen ik daartegen aanvoerde, dat onder zijn eigen Kabinet 39 partieele wetswijzigingen waren voorgedragen, heeft hij geantwoord, dat hij dit wel wist, maar dat hij uitsluitend bedoeld had partieele wijzigingen, die voorloopers waren van eene algemeene herziening der wet. Daar nu de geachte afgevaardigde in zijn eersten termijn met name gewezen heeft op de twee wetsontwerpen tot wijziging van de Gemeentewet, wijs ik er op, dat door mij in de Eerste Kamer der Staten-Generaal uitdrukkelijk is verklaard, dat van mij geen generale herziening van de Gemeentewet is te wachten. Ik kan alzoo zijn opvatting niet deelen.

In de tweede plaats heeft hij gevraagd, waarom wel in het wetsontwerp op het middelbaar onderwijs, maar niet in dit wetsontwerp afgesneden worden de gemeentelijke en provinciale subsidiën voor vrije scholen. De reden daarvan is, dat de beslissing of eene gemeente eene school voor middelbaar onderwijs zal oprichten, staat aan het believen van die gemeente, terwijl daarentegen, wat de gymnasia betreft, wanneer eene gemeente 20.000 zielen telt, het gymnasium er komen moet, tenzij bij Koninklijk verlof dispensatie worde verleend. Bij de gymnasia bestaat dus niet het gevaar, dat de gemeenten, om zich van den last te ontdoen, bij een bijzonder gymnasium een goedkoop onderkomen zouden zoeken. De Regeering toch zou daar, waar dit het motief was, nooit dispensatie verleenen. Zij mag het alleen doen, wanneer niet op een genoegzaam bezoek te rekenen is. En waar dit geval zich voordoet, zal ook wel geen bijzonder gymnasium gevestigd worden. Van bijzondere gymnasia kan alleen sprake zijn in groote steden, die voor het bestaan van meer dan één gymnasium gelegenheid opleveren.

In de derde plaats heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, waarom ik in eene rede, door mij als afgevaardigde gehouden in 1896, bij andere desiderata ook niet gewezen heb op hetgeen nu wordt voorgesteld. Ik kan daaromtrent kort zijn. Ik sprak toen namens de anti-revolutionaire partij, en in den boezem van die partij was men nog niet tot eene beslissing gekomen, wat de voorkeur verdiende, eene Staatscommissie of „effectus civilis". Waar dit in den boezem dier partij niet beslist was, ontbrak mij het recht, het in mijn discours op te nemen.

De geachte afgevaardigde heeft terecht gewezen op eene foutieve interpretatie, door mij gegeven van het Organiek Besluit van 1815. Hij heeft aangetoond, ook uit de historie, dat seminariën en andere kweekscholen niet beschouwd moesten worden als te behooren tot het

openbaar onderwijs. Mijn vergissing was, dat ik in art. 2 het woord „algemeen" over het hoofd gezien heb. Daarin staat: „door algemeen openbaar gezag gevestigd en erkend," zoodat ook stedelijke gymnasiën daaronder niet begrepen zijn.

Mijn kort antwoord aan dien geachten spreker wordt daardoor gewettigd, dat ik bij de beschouwing van de zaak in het generaal haar verder zal opnemen. Daaruit mogen de leden, die dergelijke bijzondere opmerkingen gemaakt hebben, echter niet afleiden, dat ik op elk van hunne opmerkingen zal ingaan. Zelfs de Romeinsche Senaat schijnt dikwijls last gehad te hebben, dat er te veel gesproken werd, hetgeen wordt uitgedrukt door het gezegde „sat prata biberunt". Ik meen de details zooveel mogelijk te moeten laten rusten om tot de hoofdzaak te komen. Ik zal daarom niet ingaan op het gemoveerde door den heer Roessingh, die in zijn tweeden termijn staande hield, dat hij in zijn eersten termijn zou bedoeld hebben het toezicht op de theologische faculteit, zooals het bij dit wetsontwerp geregeld wordt. In zijn eerste rede lees ik: „En telt men toch die faculteit mede onder het samenstellend drietal eener bijzondere Universiteit, hoe rijmt men dit dan met art. 192 van de Grondwet: „Het geven van onderwijs is vrij, *behoudens het toezicht van de Overheid*"? Hoe kan eene faculteit medetellen waar dat toezicht wordt ter zijde gesteld? Hieruit blijkt, dat de geachte spreker bij zijn tweeden termijn vergeten had, wat hij in zijn eersten termijn gezegd had.

Evenmin zal ik in debat komen met den heer Troelstra over de vraag, of achter mijn verklaring, dat ik zelf met dit wetsontwerp niet ingenomen was, niet eene gevaarlijke adder verscholen was. De geachte afgevaardigde zou die opmerking niet gemaakt hebben, indien hij zich de moeite gegeven had, de zinsnede na te lezen, waarin ik geëxpliceerd heb, waarom ik daarmede niet ingenomen ben. Zij luidt aldus: „Eene herziening van de geheele wettelijke regeling van onze Universiteiten zou hem veel sterker hebben toegelachen." Evenmin zal ik in debat treden over de vraag, of ik in mijn eerste rede voldoende geantwoord heb. Wanneer moest uitgemaakt worden, of elk lid, dat spreekt, wel voldoende consequent en altijd logisch gesproken heeft, zou ik wel eens willen weten, wanneer dan het debat zou eindigen. En waar de geachte afgevaardigde gezegd heeft: wij sociaal-democraten zijn dapper en moedig, wij durven midden onder de menschen gaan en daar ten volle voor onze meening uitkomen, maar gij zijt van bangen aard en verschuilt u liever in een hoekje, — daar ga ik dit verwijt onbeantwoord voorbij. Ik wijs slechts op de historie der Christenen

en van de mannen der Rechterzijde, in hooger en lager kringen. Ook in mijn eigen leven is genoeg reëel protest tegen die beschuldiging te vinden, dan dat ik mijnerzijds thans daartegen ook maar zou behoeven op te komen.

De geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, heeft hetzelfde scherper uitgesproken en stelt het zelfs voor, alsof hij voorzien was van een dubbel gebit om te bijten, terwijl wij veel hadden van eene tandelooze bes. Ik laat dergelijke vergelijkingen rusten. Alleen was opmerkelijk de sterke progressie voor het Darwinisme. Hij stelde het voor, alsof, als de St. Bernhards en de Ulmer doggen niet goed bijten kunnen, dit de schuld is van hun vaders, in welk verband het woord „vaders" moest verstaan worden als „menschen".

Voorts laat ik nog iets geheel onbeantwoord, nl. de concrete opmerkingen over de bestaande Vrije Universiteit te Amsterdam. Ik weiger beslist, mij op dien weg te laten lokken. Dit voorstel is niet in de pen gegeven om maatregelen te nemen ten gerieve van eene bepaalde Universiteit. Het schept gemeen recht en erkent niet het bestaan van de eene of andere Universiteit hier te lande, maar raakt een wereldprobleem, dat aan de orde is in bijna alle beschaafde landen, zoowel in Europa als in Amerika, en dat daarom vooral zoo groot van beteekenis is, omdat het, hoewel hier in quaestie, niet nu pas uitgevonden of uitgedacht is, maar het geheele verleden doortrekt. Wat beteekent het dan, of men tegen een dergelijk voorstel, als hier is ingediend, opkomt met eene critiek op ééne bestaande Universiteit? Verraadt dit eigenlijk wel iets anders, dan dat men het voorstel zelf niet behoorlijk kan aanvallen en daarom afleiding zoekt in critiek op eene bestaande instelling, die alle welwillendheid mist?

De geachte afgevaardigde uit Leiden zeide, dat hij gewoon is, zijn tegenstanders op hun best voor te stellen. Wij moeten dus den indruk gekregen hebben, dat hij over de Vrije Universiteit gesproken heeft op zijn best; maar dan eerst blijkt duidelijk, met welke laatdunkendheid hij eigenlijk in zijn hart op die Universiteit neerziet, want dan is zij eigenlijk veel minder dan hij haar voorstelde. Hij nam haar immers op zijn best!! Dezelfde opmerking geldt ook ten opzichte van het bekende citaat uit het blad van ds. Sikkel. Ds. Sikkel wordt als tegenstander op zijn best voorgesteld, door uit het citaat het middengedeelte, waarop het aankomt, weg te laten, evenals twee woorden aan het einde, waardoor de zin geheel omkeert.

(De heer VAN DER VLUGT: Ik heb gemeend, die woorden veilig te

kunnen weglaten, omdat ik gedachtig was aan de woorden van den Minister zelf, in antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Bodegraven gesproken, dat het geen verschil maakt of de contrôle rechtstreeks uitgeoefend wordt door eene vergadering van contribuanten, dan wel middellijk door gekozen curatoren.)

De tegenwerping van den geachten afgevaardigde snijdt in het minst geen hout. De vraag, waarop het aankomt, is niet, wat ik toen geantwoord heb aan den geachten afgevaardigde uit Bodegraven, of namelijk de contribuanten, of laat ik liever zeggen de leden, het in hun macht zullen hebben, de directeuren of curatoren later te vervangen, maar wel, aan wie door de vereeniging het vellen van een oordeel was opgedragen.

De heer Van der Vlugt is een jurist, hij is hoogleeraar in de juridische faculteit, en het dunkt mij, dat althans een jurist steeds heeft te bedenken, dat, wanneer hij iemand attaqueert, het *audi et alteram partem* zijn plicht is. En wel verre van eenige notitie te nemen van hetgeen van andere zijde tot verweer is gezegd, is hij afgegaan op enkele phrases, waarmede hij de Kamer heeft weten te vermaken, over schoenmakers en bierbrouwers. Wanneer hij behoorlijk de geschiedenis had nagegaan, zou hij geweten hebben, dat ds. Sikkel niet het eerst van die uitdrukkingen gebruik heeft gemaakt, maar dat door ds. Bronsveld en anderen een aanval was gedaan op de Vrije Universiteit, dat daarbij gesproken was van bierbrouwers en schoenmakers, en dat ds. Sikkel bij rejectie die woorden heeft overgenomen, zooals men dat in de polemiek altoos doet.

De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft blijkbaar zich doen kennen als iemand, die liefde heeft voor wat de Franschen noemen het *aigre-doux*, aldus vertoonende een trek, dien een humorist niet onaardig eens heeft voorgesteld door een olie- en azijnstel; men neemt eerst eenige druppels van de zachte, zoete slaolie, om daarna een scheut van den scherpen azijn te geven. Zoo heeft de geachte afgevaardigde er blijkbaar lust in gehad, uit de tobbe vuil goed den vuilsten doek voor den dag te halen en dien op het kruispunt van den weg voor aller oog op te hangen. Waar ik mij tot bewijs van de zelfstandige vorming der studenten van de Vrije Universiteit had beroepen op mr. dr. Schokking, waagde hij zelfs eene poging, mij dat argument te ontnemen; maar zijn uitval was zoo mis, dat hij onmiddellijk zeide: „ik zal er niet mede voortgaan."

Waar ik den geachten afgevaardigde gevraagd had, aan te toonen, dat metterdaad de bijzondere Universiteit een verkeerd polemisch karakter

moet dragen, en daarbij natuurlijk niet alleen doelde op de Amsterdamsche, maar op de bijzondere Universiteiten in het algemeen, die hier en elders bestaan, daar heeft hij één hoogleeraar en ééne oratie genoemd en gezegd, dat die verkeerd was. Een oogenblik aannemende, dat de geachte afgevaardigde gelijk had bij hetgeen hij op het oog had, vraag ik toch, wat daaruit dan blijkt. Dat aan één hoogleeraar aan ééne Vrije Universiteit een verkeerd polemisch karakter eigen is. Maar volgens de eigen verklaring van den geachten spreker is dit aan zijn eigen Universiteit nog erger bij professor Bolland, van wien hij zegt: si quis alius. Mij dunkt, waar dit zoo is, had de geachte spreker beter gedaan, van andere mannen aan andere Universiteiten niet aldus te spreken.

De geachte spreker heeft mij verder gevraagd, wat Gereformeerde chemie toch wel mocht zijn. Dat die vraag zóó gesteld is, doet mij vermoeden, dat de geachte spreker een ander begrip heeft van wetenschap dan ik. Ik heb ook bij mijn spreken daarover niet, zooals hij meende, Kant met stilzwijgen voorbijgegaan, maar hem genoemd en geciteerd met de pagina er bij.

(De heer VAN DER VLUGT: In een ander verband).

Daarover straks. Ik heb Kant wel degelijk genoemd en zijn definitie van wetenschap overgenomen. Wanneer de geachte afgevaardigde het met die definitie niet eens was, dan had hij eene andere moeten geven, maar wanneer hij deze aanneemt, moet ook hij toegeven, dat het geheel der wetenschappen een organisch verband vormt, en dan volgt daaruit vanzelf, dat — al zal de eigenaardige karaktertrek niet in elk deel, in elken tak, in elken twijg, in elk blad even sterk uitkomen — toch het geheel in al zijn deelen tot zijn uitersten toe beheerscht wordt door het eigenaardig levensbeginsel, waarvan wordt uitgegaan. De bewering, dat, wanneer men een huis moet bouwen op arduinsteenen grondslag, dan ook de hanebalken van arduinsteen moeten zijn, mist allen grond. Waar echter in het geheele wetsontwerp geen woord over Gereformeerd voorkomt, daar ben ik toch niet gehouden, de Kamer te vermoeien met eene breede explicatie, hoe elke detailwetenschap bij slot van rekening beheerscht wordt hetzij door Katholieke, hetzij door Luthersche, of rationalistische beginselen. Ik behoef er den geachten afgevaardigde alleen maar aan te herinneren, dat het niet de theologische maar de natuurkundige faculteit, met name de botanie is, die tegenwoordig de moderne levensbeschouwing aan de Universiteit determineert. Bij de

geheele leer van de evolutie is de botanist aan het woord, en waar deze zich opmaakt om te zoeken naar het laatste atoom, daar nadert hij het terrein, waar de chemicus hem ontmoet.

Ik zal daar nu niet verder op ingaan, maar liever antwoord geven op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, of ik alsnog bereid ben, de adviezen van de senaten over te leggen. Ik heb gemeend, een gedeelte van het advies te mogen bekend maken, n.l. dat het Staatsexamen bij de senaten niet in goede aarde is gevallen, omdat de quaestie van het Staatsexamen raakte de belangen en de rechten van de Rijks-universiteiten en de hoogleeraren; zij zouden een capitis diminutio hebben ondergaan, indien dat stelsel ware gevolgd. Doch daaruit volgt niet noodwendig, dat ik de andere vragen, waarbij zij niet persoonlijk zijn betrokken, ook moet mededeelen.

Na dit voorop gesteld te hebben, kom ik tot de zaak zelf. Ik zal, hetgeen ik daarover te zeggen heb, in vier punten samenvatten. In de eerste plaats wensch ik dan te mainteneeren, dat het in de historische lijn van ons Staatsrecht ligt, de vrijmaking ook van het hooger onderwijs door te zetten. Men is op dit punt teruggekomen en heeft gevraagd, — met name de geachte afgevaardigde uit Utrecht deed zulks —, of niet in het Organiek Besluit van 1815 ook bij art. 102 erkend was de mogelijkheid om toegang te verkrijgen ook zonder den cursus te hebben gevolgd. Ik heb dit zelf in mijn eerste rede aangegeven. Maar ik blijf volhouden, — hoe Hogendorp zich hierover ook heeft uitgelaten —, dat, wat in een Koninklijk Besluit is geregeld, geen rechten waarborg geeft aan de natie, omdat een Koninklijk Besluit altijd, buiten de Staten-Generaal om, weer kan worden gewijzigd. Wat men bij zulk eene ernstige zaak mag verlangen, is ten minste een waarborg bij de wet, zooal niet bij de Grondwet. De opmerking van de Staatscommissie van 1848 toont meer dan genoegzaam aan, dat de vrijheid eerst kan worden gewaarborgd door eene bepaling in de wet.

De geachte afgevaardigde heeft zich beroepen op eene schoone passage van den heer Groen van Prinsterer. Wat deze daar heeft gezegd, is zeker zeer schoon, en ik zal, wat den rijkdom van teekening betreft, gaarne de schoonheid ervan erkennen. Maar schrijvers doel was niet om die teekening te geven, maar om door middel van die teekening te komen tot eene conclusie, gelijkluidend aan die van dit wetsontwerp. Want wat is op bladz. 446 zijn conclusie? Zij is deze: „Het middel, dat ik voorsta, is geen ander dan hetgeen door de commissie op den voorgrond is gesteld. Vrijheid! vrijheid voor bijzondere inrichtingen

van hooger onderwijs, afschaffing der verplichting om college te houden, mogelijkheid om privaat-docenten aan het academisch onderwijs te verbinden. Daartegenover een stelsel van deugdelijke examina, als waarborg, dat de vrijheid niet zal worden misbruikt. De commissie verlangt geen *primitief* maar een *repressief* systeem."

Juist het tweede, de mogelijkheid om bijzondere inrichtingen van hooger onderwijs te laten optreden en ook mannen van anderen geest te verbinden aan de Rijks-universiteiten, was hetgeen hij wenschte. Dat is in 1848 metterdaad verworven en verkregen. Dus niet hetzelfde, wat in art. 102 van het Organiek Besluit van 1815 stond, want daar stond nog slechts, dat men het recht had, anderen te onderrichten, maar ieder weet, dat „onderrichten" en „onderwijs geven" twee verschillende begrippen zijn. „Onderwijs" onderstelt, althans bij middelbaar en hooger onderwijs —, want bij het lager onderwijs heeft men nog huisonderwijs —, eene instelling, eene geheele organisatie met al wat tot het instandbrengen en instandhouden dier organisatie noodig is. Welnu, toen die vrijgeid van hooger onderwijs in de Grondwet was gekomen, heeft Groen van Prinsterer er op aangedrongen, dat zij ook geëxecuteerd zou worden, en dat is dan ook in 1876 geschied. Toen is metterdaad de bepaling van de Grondwet van 1848 opgevat in dien breeden zin, dat nu niet alleen de enkele persoon, maar ook eene school, eene instelling, eene vereeniging, eene kerk tot het stichten van eene bijzondere inrichting van hooger onderwijs kon overgaan; en in de tweede plaats werd bij art. 85 vrijgesteld de toegang tot de universitaire examens, waar men ook opgeleid was. In de derde plaats kwam in diezelfde wet voor, in art. 16, sub litt. *i*, de erkenning van een diploma, gegeven door een ander dan een Staatscollege. Evenzoo het verleenen aan hoogleeraren van bijzondere instellingen van rang en zitting nevens de hoogleeraren der openbare Universiteit bij plechtigheden der Universiteit. Eindelijk werd in 1901 ook het diplomeeringsrecht van de bijzondere gymnasia in de wet erkend.

Wie nu beweren wil, dat er geen vooruitgang, geen zeer gelukkige vooruitgang is, en dat wij nog staan op het standpunt van 1815, heeft eene opvatting van onze wetten, die ik niet kan verstaan. De geachte afgevaardigde heeft zelf erkend, dat, terwijl het hooger onderwijs geregeld was in het Organiek Besluit van 1815, wel degelijk in de veertiger jaren maatregelen zijn genomen op het gebied van het lager onderwijs, die een geheel anderen geest ademen.

Dit nu is de vrijheid, zooals ze in onze wetgeving is gekomen naar de idée, maar zij was niets meer dan eene eenvoudige afleiding

uit een principe van liberaliteit, dat op den voorgrond was geschoven. En wanneer wij dan zien, dat zulk een *nudum praeceptum* of *nuda libertas* in de wet stond, zonder dat uit het leven zelf eene actie opkwam, die gegadigden of belanghebbenden er toe bracht, daarvan gebruik te maken, dan dringt zich de vraag op, wat ten slotte in den boezem der natie zulk eene breede beweging heeft in het leven geroepen als tegen de openbare Universiteiten gericht is geworden.

Eene wereld- en levensbeschouwing maakt geen kind en geen student; eene wereld- en levensbeschouwing is eene uiting van het bewustzijn, die in een breeden kring, in eene breede strooming allengs opkomt, geboren wordt, klaarder wordt en meer en meer tot helder bewustzijn ontwaakt. Ik bedoel daarmede niet een soort van populaire philosophie, zooals Van Heusde gaf, ook niet het eclectisch samenvatten van eene zekere agglomeratie van ideeën, waarvan men zegt: zoo denk ik er over. Dit noem ik geen wereld- en levensbeschouwing. Daarvoor is dat woord veel te hoog. In het begin der vorige eeuw is volstrekt niet het bewustzijn algemeen geweest, dat thans openbaar is geworden in de moderne levens- en wereldbeschouwing. Allen leefden in tamelijk gelijk bewustzijn en daarom was men met de Hoogeschool, gelijk zij bestond, tevreden. Er kwam geen andere behoefte op. Maar de tijden zijn veranderd, niet alleen in ons land, — want zoo zelfstandig even wij, althans op het gebied van het bewustzijn, niet —, maar in het algemeen. In de wereld van het menschelijk bewustzijn heeft zich meer en meer doen kennen eene breuke met het vroegere menschelijk bewustzijn, gelijk dit oudtijds nog in een deel van de 18de eeuw algemeen door het Christelijk beginsel beheerscht werd. Die breuke is niet plotseling gekomen, maar langzamerhand. Wat eerst één kleed was, is uit elkander getrokken. Als voorbeeld wil ik vermelden, dat ik, toen ik aan de Academie was, nog door Scholten de wonderen heb hooren verdedigen. Dit bewijst, dat de moderne levensbeschouwing zich bij Scholten begon te vormen, maar dat hij nog niet definitief tot eene conclusie was gekomen. De twee levensbeschouwingen zijn uiteengegaan. Men is zich in de kringen, waarin men niet met de moderne levensbeschouwing wenschte mee te gaan, gaan afvragen, of het op het gebied van het hooger onderwijs wel in orde was.

Tot het wekken van ontevredenheid hebben velerlei practische oorzaken medegewerkt. De eerste practische oorzaak, die de beweging in het leven geroepen heeft, was hetgeen gebeurde in de studentenwereld. Er werd uit de studentenwereld zooveel bekend, vooral uit de groendagen en van de kroegfeesten, dat men zich werkelijk afvroeg, of men in zulk eene

omgeving zijn eigen kind zou wagen. Ik mag er van spreken, want ik ben van soortgelijke dingen getuige geweest. Ik weet, hoe nu gelukkig een andere geest begint door te dringen, maar toen was het er om te doen, iemand te stuiten in al wat vroom in hem was, zijn schaamtegevoel te dooden en hem op allerlei wijze in te leiden in een *vie de bohême*, wat natuurlijk bij ouders en degenen, die kinderen liefhebben, weerzin wekte. Ik wil gelooven, dat er beterschap is gekomen, maar niemand weet beter dan professor Van der Vlugt, dat niet zoo lang geleden soortgelijke klachten over studenten der Leidsche Universiteit aan mij zijn medegedeeld.

In de tweede plaats — het is door den geachten afgevaardigde uit Leiden toegestemd — is als oorzaak te noemen de opzettelijke exclusie, uitgeoefend ten opzichte van mannen, die aangewezen waren om leiders des geestes te zijn. Waren Bilderdijk, Da Costa en Groen van Prinsterer mannen geweest der heerschende richting, men zou ze niet alleen hebben willen benoemen, maar zou alles wat men kon gedaan hebben, om hen te bewegen, een katheder te aanvaarden.

In de derde plaats kwam er bij, dat veel ouders van Christelijken zin, die hun zonen naar de Academie stuurden, zagen, dat hun zonen, die hadden leeren bidden en waarlijke vroomheid in zich droegen, na eenigen tijd weer thuis komende, het bidden hadden afgeleerd en alles, wat vroeger de kracht van hun zedelijk leven had uitgemaakt, hadden prijsgegeven. Ook daar kan ik zelf van meespreken. Ik ben als geloovige jongen aan de Academie gekomen en toen ik er anderhalf jaar was, was mijn overtuiging omgezet geworden in die van het meest absolute denk-rationalisme. En het is niet aan de Academie geweest, maar eerst nadat ik de Academie verlaten had, dat, uit gansch andere bron, de macht weer op mij gewerkt heeft, de tinctuur mij is ingedruppeld, die het oude geloovige bewustzijn heeft doen terugkeeren.

In de vierde plaats is de ontevredenheid hierdoor gewekt, dat men van de Academie naar de gymnasia, de hoogere burgerscholen en allerlei organen van de pers en de litteratuur dezelfde denkbeelden zag uitdragen, maar dan overgegoten in den cynischen vorm van de *second hand*, waardoor zoo langzamerhand deze toestand ontstond, dat de beschaafde klasse in Nederland voor een zeer aanmerkelijk deel met de vroegere Christelijke wereld- en levensbeschouwing had gebroken. Men heeft eerst gepoogd, medisch daartegen te werken, in de Christelijke huisgezinnen, zooals de geachte afgevaardigde uit Leiden dat aangaf. Ik wil hier wel uitspreken, dat mijn beste, trouwe vader in die periode uren en uren lang met mij doende is geweest, om den schadelijken invloed

van de Academie te breken. Maar, hoewel hij zelf aan eene Rijksuniversiteit gestudeerd had, was het hem toch niet gegeven om op het gebied van Erkenntnistheorie, van materialisme en verschillende andere wetenschappen te ondervangen de aanvallen, die op het Christelijk geloof werden gedaan. Waar dit voor hem onmogelijk was, hoe wil men dat dan vragen van eene moeder, van eene weduwe, of van een man, die Bankgeschäfte heeft, of in dergelijke sociale bezigheden zijn roeping vindt? Neen, dat kunnen zij niet. Wat de Christelijke gezinnen wel hebben gedaan, is, dat zij er naar gestreefd hebben om de jongelieden, die naar de Academie zouden gaan, niet meer te zenden naar scholen, die op zichzelf reeds buiten alle godsdienstig verband liggen. Het is dit verband, dat gelegd is tusschen godsdienst en kennis op de lagere scholen, en godsdienst en wetenschap op de gymnasia, waardoor men metterdaad er in geslaagd is, die verkeerde ebbe van het Christelijk leven te stuiten, zoodat dan ook de geachte afgevaardigde uit Leiden erkend heeft, dat tegenwoordig de Christelijke richting aan de Academie weer aan de winnende hand is. Dit mag niet zóó verstaan worden, alsof alles Christelijk werd. Wij weten, dat de socialisten ook aan de winnende hand zijn en dat steeds meer en meer de uitersten de geesten trachten aan te trekken.

Maar men heeft nog iets anders gedaan. Predikanten en pastoors hebben begrepen, dat godsdienstonderwijs voor degenen, die naar de Universiteit zouden gaan, anders moest zijn dan voor de overigen en een hooger ontwikkelend karakter moest dragen dan voor de gewone burgers. Ook heeft men opgericht aan de openbare Universiteiten clubs, waarvan door den geachten afgevaardigde uit Utrecht gesproken is. Deze komen niet, gelijk hij meende, uitsluitend van Roomsche zijde, — het is vreemd, dat de Linkerzijde alleen maar oog heeft voor wat van Roomschen kant komt —, maar zijn evenzeer van Gereformeerde zijde in het leven geroepen.

En er is geen quaestie van, of door die drieërlei maatregelen: door dat werken in de Christelijke gezinnen, door het op richten van clubs en door het verschaffen van bijzonder gymnasiaal onderwijs, is een dam opgeworpen, waarachter meer beveiliging mogelijk is. Wat is daarvan het resultaat geweest? Gode zij dank dit, dat er meer in Hem geloofd wordt, maar van den anderen kant heeft dat ons gegeven dat bekende genre van amphibieën, die breede reeks van mannen, die, als men vraagt, of zij zijn van Christelijk geloovige opvatting, bevestigend antwoorden, maar naast die positief Christelijke belijdenis eene kennis en eene beschouwing van hun wetenschappelijke vakken hebben, welke

genomen zijn uit de moderne, niet-Christelijke levensbeschouwing. Natuurlijk, dergelijke amphibische toestanden moet men doormaken, die zijn er steeds bij de worsteling van twee richtingen geweest; maar even zeker is het, dat zij op den duur geen stand houden.

Evenwel zijn er twee dingen gebeurd, welke gemaakt hebben, dat men van Christelijke zijde van die medische maatregelen langzamerhand is overgegaan tot het nemen van meer algemeene maatregelen. Lange jaren hebben wij gestaan voor eene moderne wetenschap, welke, waar ze zich niet in onderscheiden naturalistische, philosophische scholen verloor, eenvoudig brokstukken van wetenschap leverde als resultaat van het natuurkundig onderzoek. Wat er aan ontbrak was de eenheid, wat Kant in de reeds door mij gememoreerde definitie noemde *ein nach Principien geordnetes Ganze der Erkenntnis*. Dat heeft men aan die zijde steeds terdege gevoeld. Zoolang men met enkele brokstukken stond tegenover de Christelijke levens- en wereldbeschouwing, die eene eenheid had, gevoelde men zich zwak. En dat het Darwinisme met zoo groote voor zich uitstuwende kracht alle geesten — ik mag wel zeggen in minder dan 10 jaren — in die kringen heeft veroverd, is alleen daaraan toe te schrijven, dat men steeds behoefte aan eenig systeem, aan eene eenheid had gevoeld, maar deze niet bezat, en dat men in die evolutieleer meende gevonden te hebben niet alleen een systeem, maar ook eene eenheid van levensbeschouwing, welke het geheel doordringt en omvat en geen twijfel overlaat, omdat men meende, het met de feiten en de data te kunnen bewijzen. Van den anderen kant is de tegenstelling scherper geteekend geworden ten gevolge van wat ik in mijn vorige rede noemde het weder opkomen van de majesteit van het subject.

Wat het eerste betreft, lag het in den aard der zaak, dat, zoodra de levensbeschouwing, welke tegenover de Christelijke stond, eene gesloten eenheid werd, door een actief beginsel geschraagd, de Christelijke levensbeschouwing vanzelf er op bedacht moest zijn, ook haar eigen positie ten aanzien van deze dingen helder en klaar te maken. Wat het andere betreft, lag het evenzeer in den aard der zaak, dat, waar het verschil tusschen Christenen en niet-Christenen — ik bedoel Christenen van positieve belijdenis — hierin is gelegen, dat in het subjectieve bewustzijn van den een zich een ander proces afspeelt dan in het subjectieve bewustzijn van den ander, het meer op den voorgrond dringen van het subject de tegenstelling tusschen moderne en Christelijke levensbeschouwing meer op den voorgrond bracht.

De geachte afgevaardigde uit Leiden, die altijd zijn tegenstanders op hun best voorstelt, heeft mij dan ook z. i. op mijn best voorgesteld door

te zeggen, dat ik achtte, dat dit opkomen van de majesteit van het subject de vinding was van het neo-Calvinisme? Hij had het recht niet, dat te zeggen, — door het toch te doen gaf hij weer een scheutje azijn —, want ik heb met geen woord van het neo-Calvinisme gesproken. Hij had ook het recht niet, dat te zeggen, omdat ik de tegenstelling gemaakt heb in generalen zin, omdat ik gesproken heb over het geloof, volstrekt niet enkel in confessioneele, maar ook in generale beteekenis, en omdat ik gesproken heb, wat betreft den grondsteun van het Christelijk standpunt, van de algemeene gegevens, van de zonde en van de verlossing, van de zonde en van den persoon van den Christus, terwijl de geachte afgevaardigde zoo goed als ik weet, dat dit volstrekt niet is eene private belijdenis van het neo-Calvinisme, maar wel ter dege is en blijven zal de groote belijdenis van allen, die den naam van den Christus hoog houden, zoowel van den Luthersche en den Gereformeerde, als van den Roomsche en den Griek. Dat zijn de grondwaarheden, waarop overal en ten allen tijde de Christelijke levens- en wereldbeschouwing zal berusten.

Het komt mij voor, dat, waar men in eene vergadering als deze, waarin men, gelijk de geachte afgevaardigde weet, somtijds er toe overgaat, met het neo-Calvinisme den draak te steken, het voorstelt, alsof ik eene kleinzielige, bekrompen opvatting van die twee wereldbeschouwingen had verdedigd, mij onrecht wordt gedaan. Wat de geachte afgevaardigde daartegen heeft aangevoerd, ten betooge, dat toch ook aan de Universiteit te Leiden en aan de openbare Universiteiten in het algemeen wel ter dege langzamerhand andere beginselen wortel gaan schieten, had niet de minste kracht van bewijs ten opzichte van het subject. Want noch wat professor Lorentz ten opzichte van de gequalificeerde atomen van de electriciteit, noch wat professor Hugo de Vries ten opzichte van de mutatie met sprongen in het Darwinistische proces, noch wat Rudolf Stammler ten opzichte van de noodzakelijkheid om achter het positief recht een hooger recht te erkennen, gezegd hebben, heeft met het subject iets te maken. Hetgeen de geachte afgevaardigde daarmede aantoonde was slechts, dat, terwijl men dusver gemeend heeft, gereed te zijn met zijn evolutie-voorstellingen, nu achteraf gebleken is, dat dit niet het geval is en dat men stuit op allerlei vragen, die blijken veel ingewikkelder te zijn dan men zich had voorgesteld. Maar daarom geeft de wetenschap, die zich langs die lijn beweegt, het volstrekt niet op. Zij blijft doende om ook die sprongen en het gequalificeerd zijn van de atomen der electriciteit nader te onderzoeken. Dan eerst zullen wij verder gekomen zijn, wanneer openlijk door de weten-

schap erkend is, dat men, zooals het genoemd is, niet alleen te doen heeft met cellen, of nog fijnere beginselen van wezens, maar ook met directieven, die daarmede noodzakelijk verbonden zijn, en dat juist de verklaring hiervan niet kan liggen in de blinde stof, maar moet liggen in een Denker, die ze alle voorbedacht en tot aanzijn geroepen heeft, dat is in den Creator, die ze heeft geschapen. Als men dáár gekomen is, zal het valsche beginsel overwonnen zijn, maar daarvan heeft men dusver nog niets gehoord. Ik weet wel, dat een enkel botanicus en sommige anderen tot de erkenning zijn gekomen van een Hooger Wezen, maar de richting, die overheerscht, is de oude, en wanneer ik zie de verheerlijking, die aan Häckel, den „grooten" man van de absolute, mechanische wereldbeschouwing, nog dezer dagen ten deel is gevallen, heb ik de overtuiging, niet te veel te hebben gezegd.

Waar deze twee wereldbeschouwingen tegenover elkander staan, daar is er niemand aan de Rechterzijde, die niet van harte beaamt en mij volkomen nazegt, dat het de plicht van den Christen is, om bij de tegenwoordige antithese voor de Christelijke beginselen te ijveren en op te komen, en om te trachten, die beginselen tot meer doordringen in het maatschappelijk en nationaal leven te doen geraken. Maar natuurlijk, wanneer men bij een kranke een dokter roept en men haalt er nog een tweeden en een derden bij, dan is het bij den tegenwoordigen stand der medische wetenschap niet zoo zeker, dat allen het eens zijn. Zoo is het ook hier. Het staat zóó, dat wij allen gelooven in de belijdenis van den Christus, niet alleen soteriologisch, maar ook als uitgangspunt van de wetenschap. In dat opzicht zijn wij het allen eens, maar als men vraagt, welke middelen moeten worden aangewend, dan gaan de gevoelens uiteen. Dan zegt de een, bijv. de heer Schokking: ik geloof, dat wij het verst zullen komen door aan de Rijks-universiteiten de Christelijke beginselen tot grondslag te maken; dan zegt de ander, bijv. de geachte afgevaardigde uit Goes: ik geloof, dat men het best en het meest vordert, indien men aan de Universiteiten bijzondere leerstoelen vestigt; en dan zijn er weer anderen, die zeggen: neen, ik voor mij houd het er voor, dat het scheppen van eene eigen Universiteit bij den tegenwoordigen stand der zaak onmisbaar is, omdat het bij de kleine krachten noodig is, te concentreeren en het innerlijke bewustzijnsleven helder, klaar en principieel door te denken.

Wanneer dat zoo is, is er dan eenige reden voor de heeren van de Linkerzijde om erover te jubelen, dat er onder ons verschillende adviseurs zijn? Komt dan de kracht van de actie uit de verschillende adviezen, of wel komt de kracht van de actie uit het geloofsbeginsel? En wanneer

het geloofsbeginsel aan de geheele Rechterzijde bestaat in het aanbidden van den Christus als den Zone Gods en zelf God en dus als het centrum van de absolute waarheid, dan mogen de heeren van de Linkerzijde zich vroolijk maken over verschillende adviezen onder ons, maar dan staan wij toch als éénheid, als één man. Dan moeten de heeren niet zeggen, dat hetgeen behandeld wordt slechts eene kleine groep interresseert, — de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III, op statistische gegevens belust, becijferde die op ruim acht procent van de bevolking —, maar dan moet men rondgaan in de kringen, waarvan hier sprake is, en vragen, of niet hetgeen ik zeg het eenparig gevoelen van de Rechterzijde weergeeft. En als men dan die vraag ontkennend beantwoordt in die kringen, dan geef ik mij gewonnen.

Maar nu rijst hierbij eene gewichtige quaestie, die ik in eersten termijn zoo vrij was te stellen als het verschil tusschen het indifferente en het principieele stelsel. Aan de Linkerzijde is door den geachten afgevaardigde uit Leiden dat principieele stelsel beschouwd als antiwetenschappelijk. Als het dat is, dan zal naar die meening een van zijn collega's aan de Rijks-universiteit te Leiden voor ontslag behooren te worden voorgedragen als een onwetenschappelijk man. Ik heb hier toch voor mij liggen een schrijven niet van prof. Holwerda, maar van een ander hoogleeraar te Leiden, en verzoek de aandacht der Vergadering ten zeerste voor de verdediging, welke die geleerde geeft van het principieele stelsel, want ik heb zelf dikwijls gepoogd, dat stelsel te verdedigen, maar ik heb het nooit beter en completer gedaan dan deze hoogleeraar aan eene Rijks-universiteit het doet. Ik zal het voorlezen: „Wanneer het onderwijs in een vak aan ééne Universiteit door *twee* hoogleeraren wordt gegeven, dan moet eene nadeelige tweeslachtigheid van dat onderwijs daarvan het gevolg zijn. Nookzakelijk toch hebben de twee hoogleeraren ten aanzien van een groot aantal onderwerpen, die vaak zelfs de methoden van het onderzoek betreffen, uiteenloopende, ja tegenstrijdige meeningen en inzichten. Daardoor geraken de leerlingen reeds bij den aanvang hunner studie in eene ontmoedigende onzekerheid. Bij het hooren der verschillende meeningen weten zij niet, aan wien der twee hoogleeraren zich te houden, en in plaats van liefde voor de wetenschap en voor het vak hunner studie wordt bij hen wantrouwen daarin gewekt. De toch al voor beginnelingen zoo moeilijke studie wordt voor hen nog zwaarder gemaakt en de kans is groot, dat zij ten slotte noch de opinie van den eenen, noch die van den anderen hoogleeraar goed leeren kennen en zich eigen maken. Al moge voor der zake kundigen het leeren kennen van verschillende meeningen somtijds

een dieper inzicht in de behandelde onderwerpen geven, eerstbeginnenden hebben behoefte aan de vaste hand van één leidsman."

Nu vraag ik, Mijnheer de Voorzitter, of nu ooit het principieele stelsel als paedagogisch het eenig goede beter gerefereerd en gehandhaafd is dan het hier door een hoogleeraar van de medische faculteit der Leidsche Universiteit geschiedt. Waarom wijs ik hierop? Omdat door meer dan één spreker aan de Linkerzijde de poging gewaagd is, om het principieele stelsel en het stelsel van de bijzondere Universiteit als identiek te doen voorkomen. Natuurlijk echter is het identifieeren van die twee volkomen onjuist. Ik heb er de vorige maal reeds op gewezen, hoe in Brussel eene vrije Universiteit bestaat, die het principieele stelsel niet alleen niet huldigt, maar dat stelsel ook verwerpt en bestrijdt. Maar nu ben ik verder gegaan en heb aangetoond, hoe ook heden ten dage de geachte afgevaardigde uit Leiden in zijn onmiddellijke nabijheid een man als collega heeft, van wien hij, als hij op hem, wat dit betreft, denzelfden maatstaf wil toepassen, dien hij op mij heeft toegepast, zou moeten verklaren, dat het onmogelijk is, dat die man wetenschappelijk denkt. Ik, mijnerzijds, trek deze conclusie niet, maar concludeer, dat uit dit gegeven blijkt, dat het eene paedagogische vraag is, of een jongmensch beter tot wetenschappelijke geoefendheid gebracht wordt door het principieele dan door het indifferente stelsel. En dit is eene vraag, waarover men aan beide zijden verschillend denken kan. Zoo is aan de Rechterzijde de geachte afgevaardigde uit Goes van meening, dat het indifferente stelsel de voorkeur verdient, terwijl de geachte afgevaardigde, de heer Heemskerk, voor het principieele stelsel is. En mag ik nu als man, die 20 jaar lang encyclopaedisch college heb gegeven, daarover ook niet mijn opinie hebben? Natuurlijk. Maar wat ik niet mag en mij ook niet aanmatig, is, dat ik mijn opinie overbreng in de wet. Integendeel, ik heb verdedigd en handhaaf nog het standpunt, dat de Staat in paedagogische quaesties van dezen aard niet te beslissen heeft.

Ik weet wel, dat de geachte afgevaardigde, de heer Bos, gezegd heeft: gij vergist u daarin, ik meen, dat de gewone man wel degelijk zijn denkbeelden heeft en, wanneer hij maar van allerlei dingen kennis krijgt, er ten slotte wel in slaagt, door de actie van zijn eigen geest daarin eene zekere overeenstemming te brengen. Dat was wat hij noemde uit brokstukken eene wereldbeschouwing samenstellen. Ik heb daar niets op tegen. Ik ken een groot aantal van die menschen, ook in de Christelijke kringen, waartoe ik zelf behoor. Bij veel gewone werklieden heb ik gevonden een diep indenken in wat wij noemen philosophische

problemen. En zij danken dit niet aan de wijsbegeerte van de Universiteiten, maar aan den Catechismus en de over dien Catechismus geschreven boeken. Maar al stem ik dit dien geachten afgevaardigde toe, daarmede wint hij niets, want het gaat hier niet om de levensbeschouwing van een Marker visscher of om die van een man van de Veluwe, maar het gaat hier om de levens- en wereldbeschouwing van iemand, die wetenschappelijke geoefendheid moet bezitten. En nuzeg ik, dat, handelt de geachte afgevaardigde aldus, hij vernietigt het begrip van wetenschap, want in eene wetenschap moet alles organisch samenhangen; brokstukken uit verschillende systemata of denkbeelden, eclectisch saamgebracht, geven geen organisch, maar een mechanisch geheel.

Er is op het gebied van de Erkenntnistheorie langzamerhand eene actie gaan werken, die vermoedelijk de Christelijke levensbeschouwing zal behouden. Men heeft eene eerste poging gezien in het neo-Kantianisme, maar die heb ik niet beschouwd als iets, dat ons verder zal brengen. Daarom ging ik in dit verband Kant met stilzwijgen voorbij, omdat het mij voorkomt, dat eene school, die meer en meer het phenomenale en mystieke gebied van elkander scheidt, hetzij mystisch, hetzij agnostisch, hetzij met het ignorabimus gedekt, ons nooit zal brengen tot een algeheel omvattend zelfbewustzijn. Als ik het in beeld mag brengen, zou ik zeggen, dat die richting op mij den indruk maakt van de wetenschap voor zich te hebben, zooals men vroeger had kaarten van Afrika of zooals men tegenwoordig nog wel kaarten van Australië vindt, met een zelfkant van allerlei rivieren, havens enz., maar in het midden een groot vak, waarin niets is — het groote onbekende. Welnu, zoo doet ook de neo-Kantiaansche wetenschap zich aan mij voor: ik zie ze niet verder komen dan tot het phenomenale leven in omtrek; men erkent, dat er iets in het midden ligt, dat veel grooter is, maar men heeft geen rapport daarmede. Het verschil tusschen de positieve Christenen en de anderen is dit, dat de eersten zeggen, dat zij wel rapport hebben, ook voor hun bewustzijn, met dat onbekende, dat er tusschen ligt. Ik heb in de Aristotelische wijsbegeerte, wat dat onbekende betreft, veel meer overeenstemming met onze denkbeelden gevonden.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam III wil zeker wel van mij aannemen, dat ik dáárom zijn betoog met genoegen gevolgd heb, dat hij de zaak zuiver objectief heeft voorgesteld, al kwamen er passages in voor, die ik zou weggelaten hebben. Ik erken, dat de geachte spreker het object juist aangegeven heeft. Degenen, die de uitspraak van den Christus kennen: „Ik dank U, Vader, Heere des Hemels

en der aarde, dat Gij deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen hebt en ze den kinderkens hebt geopenbaard," — kunnen daarmede niet anders uitspreken, dan dat zij, die den Christus in positieven zin belijden, in hun subjectief bestaan rapport hebben met die onbekende wereld, welk rapport zij niet hadden voordat zij tot die overtuiging kwamen. Wanneer iemand den buitenkant, den zelfkant van Afrika doorzoekt en de kennis daarvan op prijs stelt, terwijl anderen, agnostici of ignorantes, tegenover hem staan, omdat zij een ander subject hebben, en die eerste zegt, dat hij wel zekerheid heeft, is daarop dan iets aan te merken?

Ik heb Kant medegebracht om hem niet met stilzwijgen voorbij te gaan; ik wil iets voorlezen uit: „Der Streit der philosophischen Facultät mit der theologischen." Het is uit zijn bekende verhandeling over de drie faculteiten. Daarin zegt Kant van het binden van de wetenschap aan den Bijbel dit: „Die Bibel enthält in sich selbst einen, in praktischer Absicht hinreichenden, Beglaubigungsgrund ihrer (moralischen) Göttlichkeit, durch den Einflusz, den sie, als Text einer systematischen Glaubenslehre, von jeher, sowohl in katechetischem als homiletischem Vortrage auf das Herz der Menschen ausgeübt hat, um sie als Organ, nicht allein der algemeinen und inneren Vernunftreligion, sondern auch als Vermächtnis (neues Testament) einer statutarischen, auf unabsehliche Zeiten zum Leitfaden dienenden Glaubenslehre, auf zu behalten."

Dit zegt hij in verband met het onderwijs aan de faculteit, en dan zegt hij dit van de Bijbelverwerpers: „Die Keckheit der Kraftgenies, welche diesem Leitbande des Kirchenglaubens sich jetzt schon entwachsen zu sein wähnen, sie mögen nun, als Theophilanthropen, in öffentlichen, dazu errichteten Kirchen, oder als Mystiker, bei der Lampe innerer Offenbarungen, schwärmen, würde die Regierung bald ihre Nachsicht bedauern machen, jenes grosze Stiftungs- und Leitungsmittel der bürgerlichen Ordnung und Ruhe vernachlässigt und leichtsinnigen Händen überlassen zu haben. Auch ist nicht zu erwarten, dasz, wenn die Bibel, die wir haben, auszer Credit kommen sollte, eine andere an ihrer Stelle emporkommen würde; denn öffentliche Wunder machen sich nicht zum zweiten Male in derselben Sache."

Ik geloof, dat ik goed deed met op dit citaat van Kant eens te wijzen, om te doen inzien, dat er ook menschen zijn, die niet kunnen gerekend worden tot de menschen van positief Christelijke belijdenis, en die toch van oordeel zijn, dat het denkbeeld om bij de wetenschap ook met de Schrift te rekenen, en in de Schrift een band zich te zien aangelegd, nog niet zoo uitzinnig is.

Thans kom ik tot de vraag, of, waar het zoo staat, de Staat, de Overheid, recht heeft om in paedagogische quaestiën te beslissen. Ik laat de geheele vraag daar, of de Staat in deze het recht heeft om de doctoraten te beheerschen of niet; dit is eene geheel andere quaestie. Het geldt hier alleen de vraag, wat de meest geschikte, de meest gezonde, de meest verstandige wijze is om een jongmensch, van het gymnasium komende, wetenschappelijk te vormen, op te leiden en geschikt te maken tot eene betrekking. Wanneer daarover de meeningen verschillen, dan ontken ik, dat de Staat het recht heeft om te zeggen, dat het uitsluitend zal geschieden naar het indifferente of uitsluitend naar het principieele stelsel.

Intusschen moet mij hier eene opmerking van het hart. Meer dan één van de geachte sprekers heeft het voorgesteld, alsof ik de bedoeling had, te zeggen, dat het indifferente stelsel de ongeloovige richting is, en alsof die indifferente richting die is, welke op het oogenblik aan de openbare Universiteiten gerealiseerd is. Ik heb dit niet gezegd en heb het ook niet kunnen zeggen. Want ik heb als kenmerk van het indifferente stelsel opgegeven, dat het uit de veelheid opklimt tot de eenheid. Om het indifferente stelsel tot zijn recht te doen komen — dit heb ik er bij gevoegd — zullen onze Rijks-universiteiten al de verschillende richtingen moeten representeeren; er zou niet voor eene enkele zaak een enkel man, maar er zou voor de drie groote richtingen aan elke Rijks-universiteit, bij elke faculteit, een volledig stel hoogleeraren moeten aanwezig zijn.

De heer Bos, anders zoo nobel in zijn spreken, heeft, waar hij aan de Vrije Universiteit te Amsterdam dacht, zich toch niet geheel kunnen onthouden van het gebruiken van een, ik zou zeggen, hem niet waardig woord. Hij heeft namelijk gezegd, dat die Universiteit eigenlijk was eene vetmesterij en dit is voor de studenten, die daar studeeren, niet aangenaam.

(De heer Bos: Over Amsterdam heb ik niet gesproken, noch in mijn eerste, noch in mijn tweede redevoering.)

Waar was dan die vetmesterij?

(De heer Bos: Ik bedoelde in het algemeen inrichtingen, waar men de kennis inpompt aan de leerlingen en hun niet eene vrije keuze geeft.)

In elk geval valt de Amsterdamsche Universiteit er volgens u dan toch onder.

(De heer Bos: Misschien; dat zegt u.)

De geachte afgevaardigde heeft gequalificeerd wat hij bedoelde met die uitdrukking van vetmesterij; hij wenscht, dat de studenten de keuze hebben. Welnu, die hebben zij aan de Rijks-universiteiten niet. Dit ben ik geheel met hem eens, dat, wanneer men het indifferente stelsel aanneemt, men uit de veelheid van richting tot de eenheid moet opklimmen. De verschillende richtingen moeten aan de jongelieden niet voorgesteld worden door tegenstanders, — daar hebben wij nu alles van gehoord —, maar de mannen, die zelf die richtingen zijn toegedaan, moeten hun eigen woorden spreken en dan is het een eisch, dat aan elke Rijks-universiteit althans de hoofdrichtingen volledig in de faculteiten gerepresenteerd zijn. De geachte afgevaardigde, de heer Bos, mag dat nu idealistisch wel zoo voorstellen, — en dan ben ik het in dat stelsel met hem eens —, maar dan erkenne hij, dat het aan de Rijksuniversiteit zoo niet staat. Neen, daar bestaat in naam het indifferente stelsel, maar in de realiteit wat ik nu niet zal noemen eene vetmesterij, doch een stelsel, dat hierop neerkomt, dat ééne wereld- en levensbeschouwing daar zóó praedomineert, dat de enkelen, van anderen zin of geest, die daarbij komen, niet medetellen en geen gewicht in de schaal leggen. Waar zoo de dingen staan, heeft dit wetsontwerp eene poging gewaagd, om aan de verschillende verlangens, die bij de verschillende groepen der Rechterzijde bestaan, om voor de Christelijke levens- en wereldbeschouwing eene betere en meer gewenschte positie te verkrijgen, te voldoen. Het beoogt daartoe tweeërlei. Vooreerst om aan degenen, die wenschen aan de Rijks-universiteiten ook andere inrichtingen te hebben, te geven het stelsel van de bijzondere leerstoelen. Men moet niet zeggen, dat ik dit eigenlijk maar toegegeven heb, om daardoor zekere fractiën der Rechterzijde te winnen, want wanneer ik den heer Troelstra dat hoor zeggen, zou ik willen vragen, of hij dan steeds tegenover zijn vrienden of de andere heeren van de sociaaldemocratische partij pleegt uit te rekenen, wat hem het meeste voordeel aanbrengt. Er is ook eene erkenning van anderer overtuiging, als hebbende precies dezelfde rechten als die, welke men voor eigen overtuiging vraagt. Maar terwijl dit aan de eene zijde geboden werd, moest aan de andere het principieele stelsel mogelijk worden gemaakt.

Doch nu is er nog eene derde groep, die aan het woord gekomen is bij monde van dr. De Visser en ten deele ook van dr. Schokking. Het is ook daarover, dat ik een enkel woord zeggen wil. De vraag, die gesteld is door dr. De Visser, is spoedig beantwoord,

de vraag namelijk, of er geen mogelijkheid zou zijn, ook aan de hoogleeraren, bedoeld in artt. 103 en 104, dezelfde rechten te geven, die de hoogleeraren voor de bijzondere leerstoelen zullen krijgen. Natuurlijk, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het niet noodig geacht, dit afzonderlijk te regelen, maar iederen hoogleeraar, die volgens artt. 103 en 104 aangesteld wordt, kan men tevens laten optreden als voor een bijzonderen leerstoel, zoodat men de gevraagde rechten op eenvoudige wijze kan verkrijgen. Maar wanneer de geachte afgevaardigde er prijs op mocht stellen, voor het min of meer onaangename, dat er voor de door hem bedoelde kerkelijke hoogleeraren in gelegen is, als bijloopers beschouwd te worden, eene remedie te vinden, dan wil ik hem gaarne een ambtenaar van het Departement ter beschikking stellen, indien hij hulp mocht willen hebben om een amendement ter zake in zoodanigen vorm te brengen, dat het in het geheel van het wetsontwerp past.

Verder is mij gevraagd, of ik bereid zou zijn, weer, evenals vóór 1876, de dogmatiek op te nemen onder de leervakken van de nu bestaande theologische faculteit. Daarop moet ik vooreerst antwoorden, dat deze quaestie diep in het geheel van onze universitaire organisatie ingrijpt, gelijk het door dr. Schokking dan ook begrepen en op den voorgrond is gesteld, en, waar dit punt, waarvan ik het belang erken, noch van de zijde der Kamer, noch van die der Regeering in de gewisselde stukken in behandeling is gekomen, daar is het eene onmogelijkheid, te komen tot eene conclusie, tenzij de behandeling daarvan alsnog eerst schriftelijk behoorlijk is voorbereid. In de tweede plaats antwoord ik daarop, dat, indien de geachte afgevaardigde zijn denkbeelden daaromtrent niet nader ontwikkelt, hij uit den aard der zaak van mij geen antwoord verwachten kan, want dogmatiek is niet een algemeen begrip, maar een, dat historisch getypeerd is. Men moet dus, wanneer men van dogmatiek spreekt, tevens daarbij de vraag beantwoorden, welke dogmatiek men bedoelt, de Hervormde, Roomsch-Katholieke, Luthersche, Grieksche, of welke andere. Eerst wanneer dit begrip nader wordt gedefinieerd, kan daarover worden gesproken. Wat de heer Schokking heeft gevraagd komt, indien ik hem wel heb begrepen, hierop neer, dat hij aan onze Rijks-universiteiten niet het indifferente stelsel wil laten, maar daarbij wil invoeren het principieele stelsel, omdat ook in vroegere eeuwen onze Hoogescholen hebben gestaan op den grondslag van de Christelijke beginselen. Hij meent, dat dit nu wederom zoo zal moeten worden. Dit hangt echter af van twee zaken: òf van wetswijziging, òf van eene strooming in het leven. Wat het laatste betreft, zal, wanneer de wet blijft gelijk ze is, vanzelf dit verkregen

worden, dat, zoolang de hoofdstrooming in het nationaal leven de moderne levensbeschouwing blijft toegedaan, diezelfde strooming ook aan de Rijks-universiteiten zal bovendrijven. Maar ook in den hoogeren kring van het leven zal omgekeerd, wanneer in de hoofdstrooming het Christelijk beginsel weer tot uiting komt, dat element doorwerken in al onze instellingen, en zoo ook aan de Rijks-universiteiten eveneens weer haar Christelijk karakter verleenen.

Iets anders is het echter, wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat die Christelijke levensbeschouwing voor de Universiteiten bij wet of voorschrift moet worden voorgeschreven. Wel weet ik, dat op dit oogenblik voor den geachten afgevaardigde de hoofdzaak is de theologische faculteit, omdat, waar de theologische faculteiten domineeren, zij vanzelf — zoo acht hij — het geheele academieleven beheerschen. Feitelijk moet ik dit echter betwisten. Op dit oogenblik wordt in Leiden de Universiteit niet beheerscht door de theologische, maar door de wis- en natuurkundige faculteit. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat dit komt, omdat die theologische faculteit niet zoo is geregeld, als hij he wel wenschen zou, dan stem ik dit wel toe, maar dan zijn wij nog niet veel gevorderd met alleen te spreken van de theologische faculteit, want juist de theologische faculteit is indertijd door den heer Thorbecke en velen van de liberale richting aangehouden, om er voor te waken, dat het Christelijk beginsel niet te veel macht zou krijgen onder de predikanten. Het is bij de debatten in 1876 duidelijk gebleken, dat van de Linkerzijde de theologische faculteit niet is bepleit om het Christelijk beginsel meer tot macht te brengen, maar juist omgekeerd. En wanneer de geachte afgevaardigde mocht zeggen, dat hij bij wettelijk voorschrift het zoo wil regelen, dat er geen andere theologische faculteit zij dan eene Christelijke, dan gevoel ik ook daarvoor zeer veel, maar dan ben ik met zijn eenvoudige korte aanwijzing niet veel verder, en moet ik hem vragen, in dat opzicht zijn denkbeelden nader te preciseeren. Het geldt hier toch een punt, dat den geheelen grondslag van ons Staatsgebouw raakt en zonder eene voorafgaande schriftelijke voorbereiding kunnen wij desaangaande niet tot helderheid komen. Ik ben bereid, al datgene te doen, wat onder het tegenwoordige verband kan geschieden, om aan het verlangen van de beide heeren te gemoet te komen ten aanzien van de positie van de kerkelijke hoogleeraren, maar op de andere punten kan ik niet ingaan, voordat die zaak behoorlijk is voorbereid. Het zou eenvoudig onverantwoordelijk zijn, nu botweg een *nuda declaratio* te geven, — die onmiddellijk opgeteekend en mij naderhand voorgehouden zou worden —, terwijl die zaak nog in de verste verte niet rijp is voor beslissing.

Ik kom thans tot de opmerking, dat de examens aan de Rijksuniversiteiten zoo gemakkelijk zijn en zoo weinig bezwaar opleveren, dat men niet kan inzien, waarom er urgentie zou bestaan, hierin wijziging te brengen. Ik heb een vorig maal reeds aangetoond, dat dit niet de eenige vraag is, maar dat de groote vraag deze is, of men de bijzondere inrichtingen van hooger onderwijs wenscht te blijven vernederen. Waar dit punt echter weer gemoveerd is, wil ik toch even er op antwoorden, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden ook daaromtrent ons alle hoop op welwillendheid ontnomen heeft. Hij heeft toch blijkens bladz. 1388 van de *Handelingen* dit gezegd: „Zelfs de zeer weinigen, die van het vrijgevig art. 85 gebruik maken, zouden toch, althans wanneer zij kwamen aankloppen bij mijn faculteit, al bijzonder luttel kans op slagen hebben, indien zij zich eenvoudig aan eene drilschool een zekeren voorraad van positieve kennis mechanisch hadden laten inpompen. Ik zie en hoor al in gedachten, hoe mijn hooggeschatte ambtgenoot Oppenheim zulk een rampzalige, zulk een gedresseerde papagaai, met eene zekere animositeit allesbehalve zachthandig zou te lijf gaan."

Zie, Mijnheer de Voorzitter, waar de geachte afgevaardigde uit Leiden zelf in die faculteit zit, weet hij, hoe het daar toegaat en is hij dus een betrouwbaar getuige.

(De heer VAN DER VLUGT: Een gedresseerde papagaai is toch immers niet synoniem met een student van eene bijzondere Universiteit?)

Heb ik dat gezegd?

(De heer VAN DER VLUGT: Maar ik heb het ook niet gezegd!)

De geachte afgevaardigde mag niet vergeten, dat de heer Troelstra wel degelijk van die Universiteiten gezegd heeft, dat het niets zijn dan drilscholen, en indien deze geachte afgevaardigde nu eens benoemd werd tot hoogleeraar in de juridische faculteit te Leiden, dan zou hij, handelende naar de methode van den heer Oppenheim, toch zulk een rampzalige moeten afwijzen.

(De heer TROELSTRA: De heer Lohman heeft in zijn brochure „*Seinpost*" aangetoond, dat er geen sprake van is, dat de leerlingen van de bijzondere Universiteit bezwaar behoeven te hebben, zich aan het examen van de openbare Universiteiten te onderwerpen.)

(De VOORZITTER: Eene dergelijke opmerking gaat buiten het kader der toe te laten interrupties.)

Moet ik dan op alles wat de heer De Savornin Lohman zegt „ja en amen" zeggen? Als vrij man heb ik toch mijn eigen oordeel. Wij weten uit gegevens, die geen weerspraak lijden, dat er tal van studenten aan de Leidsche Universiteit zijn, die niet eens op eene soort drilschool gaan, maar — nog minder — door één repetitor worden onderricht. Op eene Christelijke school onderstelt men nog opleiding door ten minste drie mannen, terwijl een repetitor maar alleen is, en wanneer nu professor Oppenheim ook de aldus opgeleide examinandi te lijf gaat, wat zal die man zich dan voortdurend boos maken! In elk geval is nu duidelijk uitgesproken, dat men in strijd met art. 85 handelt, ja, wat meer zegt, de geachte afgevaardigde heeft zich niet ontzien, hier zelfs de uitdrukking te bezigen: te lijf gaan. Wat dunkt u van een professor, die, als hij examineert, den lust voelt opkomen een der rampzaligen te lijf te gaan? Doet dit denken aan een kalm examinator, of veeleer aan een man, die driftig wordt? Ik meen daarom, dat niemand sterker dan professor Van der Vlugt zelf het bewijs heeft geleverd, dat ik niet te veel gezegd heb, toen ik het uitsprak, dat ik die dubbele examens studiebedervend acht.

De heer Röell — om niet te vergeten, wat hij gezegd heeft, en om het verwijt van zwijgen te ontgaan, kom ik er nog op terug — zeide, dat ik in „Strikt genomen" indertijd eene andere opinie heb verkondigd. „Il faut juger les écrits d'après leurs dates." De heer Röell weet, dat ik, toen ik dit schreef, nog geen ervaring had en niet van professor Oppenheim had gehoord. Toen kwam het er voor mij, die geen enkelen student had, op aan, de zaak niet van haar zwartsten kant voor te stellen. Dit wil ik wel in vertrouwen zeggen en dit zal de heer Röell wel begrijpen kunnen. Hij heeft voor de Utrechtsche Universiteit zoo veel hart, dat het soms den schijn heeft, alsof hij de wetenschap uitsluitend uit Utrechtsch standpunt beziet, en waar zijn curatorenhart zulke afdwalingen vertoont, had hij kunnen begrijpen, dat ook het hart van den oprichter zulke afdwalingen kent, en dat hij dezen zulks 25 jaar na dato niet behoefde te herinneren.

Ten slotte blijft nog de quaestie van de waarborgen over. Men heeft gezegd: alles goed en wel, maar geef dan voldoende waarborgen. Of eigenlijk, dat heeft men niet gezegd. Ik moet tusschen mijn tegenstanders wel onderscheiden. Er zijn er onder de bestrijders van dit ontwerp, — gelijk de heer Nolens in zijn korte maar allesomvattende rede van gisteren

nog heeft opgemerkt —, die inderdaad van hun standpunt niets anders kunnen begeeren, dan dat elke bijzondere inrichting van hooger onderwijs verdwijne en dat, als consequentie, art. 85 van de wet worde geschrapt. Dit zijn de mannen van het moderne clericalisme, die de heer Van Houten geteekend heeft, die van geen vrijheid willen weten en het gezag en de macht van den Staat opeischen voor zich zelf. Naast hen staan anderen, gelijk de geachte afgevaardigde, de heer Röell, die metterdaad erkennen, dat zij gaarne den weg van verzoening zouden willen vinden en de bijzondere inrichtingen helpen, indien deze behoorlijke waarborgen gaven. Wanneer hij aan dit punt toekomt, stelt hij echter waarborgen, waarvan hij zelf wel weet, dat er niets van kan komen. Daarom moet ik zeggen, dat het mij tamelijk onverschillig is, of ik conditioneel word ter dood gebracht, of wel, dat een absoluut vonnis geveld wordt.

Zijn de waarborgen, die geboden worden, al of niet voldoende? Als antwoord op die vraag merk ik op, dat er tweeërlei waarborg gegeven moet worden voor tweeërlei gevaar. Het eerste gevaar wil ik aanduiden als het gevaar-Chicago. In Chicago heeft zich eene drilschool gevormd, die diploma's uitgeeft, zoodat men zelfs hier circulaires krijgt met de vraag, of men een diploma wil hebben, moyennant zooveel. Met zorg moet worden toegekeken, dat, wanneer men de diplomeeringsbevoegdheid geeft aan bijzondere inrichtingen van hooger onderwijs, dergelijke misbruiken niet kunnen voorkomen. Welnu, die waarborgen worden geboden in tal van bepalingen, die ik niet meer zal opsommen. Maar ook moet de waarborg worden geboden, dat, waar het diplomeeringsrecht cum effectu civili wordt toegekend, het college, dat hier zal beslissen, waarborgen biedt voor de noodige geschiktheid. De heeren moeten niet zeggen, dat het op de opleiding aankomt, dat men de examinatoren desnoods nog zou kunnen vertrouwen, maar dat de opleiding niet deugt, want de principieele opleiding is, na hetgeen ik voorlas van een Leidsch hoogleeraar, in een ander licht komen te staan. Maar bovendien weiger ik absoluut, over opleiding hier in debat te treden. De opleiding is bij dit wetsontwerp niet aan de orde, en dat de heeren goed hebben gevonden, te zeggen, dat het beroep, dat door de heeren Nolens, De Savornin Lohman en mij gedaan is op de wet, om aan te toonen, dat er alleen sprake is van opleiding voor examens, niet opgaat, toont alleen dit aan, dat zij zich zwak gevoelen en zich geworpen hebben op het gebied van de opleiding, waarover zij redeneeren kunnen. Daarom blijf ik mainteneeren, — en dat is logisch en mathematisch niet aan tet asten, — dat, wanneer het tegenwoordige art. 85

jongelieden van de Vrije Universiteit en andere zonder eenige opleiding toelaat tot de universitaire examens, niemand dan kan en mag beweren, dat hier de opleiding als zoodanig in het spel is. De effectus civilis hangt niet samen met eene opleiding, welke ook, maar laat elke opleiding in het midden. Het doet er niets toe, of de geachte afgevaardigde uit Leiden zegt, dat het eene exceptie is en geen regel. Het is juist regel, maar wat de geachte afgevaardigde meent is, dat het niet gebruikelijk is. Natuurlijk, gewoonlijk gaat ieder eene universitaire opleiding zoeken en het is eene exceptie, wanneer men naar eene drilschool gaat, of door een repetitor wordt opgeleid.

Er moeten waarborgen zijn voor kennis en geoefendheid in de wetenschap. Hoe moet men die eischen stellen? Moeten dat zijn absolute eischen? Moet men uitdenken, wat men zoo al zou kunnen nemen om het geheel vast en sterk in elkaar te schroeven? Neen, wij hebben hier eene verwijzing naar het recht, dat de examen colleges van de openbare Universiteiten uitoefenen. Er wordt niet een nieuw recht geschapen, maar er wordt naar hetzelfde examen verwezen. Wanneer wij dus in hetzelfde ontwerp niet voor twee gelijksoortige zaken willen nemen een verschillenden maatstaf, dan moet de maatstaf ontleend worden aan hetgeen de openbare Universiteit als zekerheid biedt. En welke waarborgen biedt dan de Rijks-universiteit voor het examen? Laat ik mij bepalen tot de juridische faculteit; niet, omdat ik de aanstaande juristen alleen als eigenlijke studenten beschouw, maar omdat hier bijna uitsluitend over de faculteit der rechtsgeleerdheid gesproken is. Wanneer ik nu vraag, welke waarborgen de openbare Universiteit biedt ten opzichte van den meesterstitel, mag ik daar dan bijvoegen de vraag, of niet erkend is, dat vele van de heeren, die den meesterstitel verworven hebben, aan de Academie zoo goed als geen studiën hebben gemaakt, maar dat zij, toen het eindelijk tijd werd, te scheiden van de alma mater, zich met een repetitor hebben beholpen? En verder, als men vraagt, welke bewijzen van geoefendheid en wetenschappelijke vorming die heeren hebben geleverd, kan men dan naar iets anders verwijzen dan naar de promotie op stellingen?

Welnu, in het wetsontwerp wordt voor de bijzondere Universiteiten geëischt, dat de jongelieden zullen geëxamineerd worden in dezelfde vakken als bij de andere Universiteiten, maar dat zij ook nog — en dit wordt van de juristen aan de openbare Universiteit niet geëischt — een proefschrift schrijven. Dit kan men niet doen of men moet eenige wetenschappelijke vorming hebben gekregen. Men kan niet zeggen, dat er maar wat van gemaakt wordt, want ook wordt

voorgesteld, de mogelijkheid te laten, dat onderzoek kan worden gedaan naar de vraag, of het proefschrift inderdaad eigen werk is. Maar, in de tweede plaats, terwijl in het Koninklijk Besluit van 1815 als straf op het niet hebben bijgewoond van de colleges werd gesteld het verplicht promoveeren in het publiek, wordt hier de publieke promotie als algemeene eisch gesteld. Bovendien wordt er aan toegevoegd, dat — wat bij de openbare Universiteiten ook niet het geval is — toezicht zal worden gehouden door mannen, die der Regeering kunnen voorslaan, de geheele stichting het aangewezen recht te ontnemen. Wanneer ik dus met elkander vergelijk de waarborgen aan de openbare Universiteit en die aan de bijzondere Universiteit, dan zijn ze bij deze laatste meerder en zwaarder.

Vraagt men, of er dan wel zekerheid is, dat men zulke knappe hoogleeraren kan krijgen als aan de Rijks-universiteit, en zegt men, dat men daarvoor toch geen waarborgen heeft, dan vraag ik op mijn beurt, sedert wanneer het zijn van een knap man bewijs is, dat men goed examineert. Dikwijls heb ik middelmatige mannen uitstekend hooren examineeren en daarentegen hoogleeraren, die het gansch verkeerd deden. Maar welke waarborgen bestaan er hier? Er wordt geëischt, dat zij zijn *viri docti*. Ik stem toe, dat, wanneer men een alumnus van de Rijks-universiteit, die bij een repetitor was klaar gemaakt en eenvoudig op stellingen was gepromoveerd, tot hoogleeraar benoemde, men groot gevaar zou loopen. Maar vergeten zij, die zoo spreken, niet, dat, wanneer men te doen heeft met eene wetenschappelijke inrichting, er in die inrichting zelf een aandrift zit om vooruit te komen, en dat in haar eigenbelang en in den ijver der stichters of verzorgers voor hun beginselen veel strengere waarborgen zijn gelegen, dat ze niet dan het beste zullen nemen, dat aan eenige Rijksuniversiteit kan geboden worden? Eene bijzondere inrichting, die niet het beste zocht, zou eenvoudig zelfmoord plegen.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde uit Zutphen zegt, dat ze dan toch die bevoegdheid krijgen, dan moet ik opmerken, dat ik in mijn kring een zelfstandiger en rijper oordeel over den toestand heb gevonden dan hij blijkbaar in den zijnen. Want wanneer er in de kringen, die ik ken, een dokter is, die blijkt een prul te zijn, dan heeft de man heel spoedig gedaan, dan heeft hij geen positie, dan mislukt die man. En wanneer er een advocaat is, die blijkt niet te kunnen pleiten, dan mag die man nog zooveel malen op zijn deur schrijven: „advocaat en procureur", maar de menschen komen niet. Ik heb dan ook nooit iets anders kunnen bemerken, dan dat òf aan al die titels, die verleend worden, geen waarde wordt gehecht, òf dat men even hoog schat een

titel, behaald aan eene buitenlandsche Universiteit, die hier te lande op geenerlei wijze effectus civilis voor haar bullen bezit. En nu weet ik wel, dat de heeren ook liever zouden zien, dat geen andere titels mochten gevoerd worden dan die verleend zijn aan eene Nederlandsche openbare Universiteit, maar niemand minder dan Kappeyne van de Coppello, toch niet de eerste de beste, heeft de statuten, waarin dat recht is opgenomen, voor de eenige Universiteit, die voor dat recht in aanmerking kwam, aan de Koningin ter goedkeuring voorgedragen. Neen, wanneer zoo'n recht beduidde, — men versta mij wel —, dat degene, die zulk een diploma krijgt, uit dien hoofde recht had onmiddellijk of binnen zeker aantal jaren in den Staatsdienst te treden, dan zou ik het toegeven. Maar dan moet ik er bij zeggen, dat het dan aan de Rijks-universiteit ook niet deugt. Maar nu de zaak zoo niet staat en er niets plaats heeft dan eene *triage*, wat niemand heeft weersproken, en de Staat geheel vrij blijft om alleen degelijke mannen in betrekkingen te benoemen, vraag ik, wat al dat opdrijven en opzetten van die waarborgen heeft te beduiden.

De geachte afgevaardigde, de heer Röell, heeft gezegd, dat aan de Rijksuniversiteiten ten minste Staatsambtenaren zijn. Welke kracht heeft een dergelijk argument dan toch? Erkent dan niet de wet op het hooger onderwijs reeds nu in art. 16, sub litt. *i*, dat menschen, die niet door Staatsambtenaren zijn geëxamineerd, kunnen worden aangewezen om onderwijs te geven? Is het niet waar, dat ook de bijzondere gymnasia, waar geen Staatsambtenaren les geven, reeds het diplomeeringsrecht hebben? Dat in allerlei examencommissiën ook zitting hebben onderwijzers van de bijzondere school? Dat op elk gebied, bij allerlei examens, voortdurend menschen medewerken, die geen Staatsdienaren zijn? Maar, zal de geachte afgevaardigde aanvoeren, zij worden toch aangewezen door den Staat. Doch dat geschiedt ook hier. Het is uitsluitend een gevolg van de aanwijzing, dat de bijzondere Universiteit dat recht zal krijgen. Nog sterker: indien iemand in een examencollege benoemd wordt, ontheft men hem niet zoo licht van zijn functie, als later mocht blijken, dat hij niet aan de verwachtingen beantwoordt, maar hier kan de aanwijzing terstond weer ingetrokken worden. Daarom zie ik metterdaad niet in, wat men met dit argument bedoelt. Het is eenvoudig de vraag van de aanwijzing, die bij allerlei commissiën plaats heeft. En wanneer de geachte afgevaardigde nog vasthoudt aan de stelling, dat het Staatsdienaren moeten wezen, dan moet hij er ook op staan, dat het amendement van den heer Lohman, hetwelk die stelling opheft, weer worde ingetrokken. Het zit in de lucht,

er is een streven in allerlei kringen om toch de Staatsexamens bij het onderwijs af te schaffen en ook aan de Rijks-, de gemeentelijke en de bijzondere kweekscholen te geven het recht van diplomeering. Zal de geachte afgevaardigde ook tegen dien stroom oproeien en zeggen, dat dit niet mag? Maar, heeft de geachte afgevaardigde uit Zutphen gezegd, laat het zoo wezen, dat het kundige mannen zijn, maar is de onpartijdigheid van die mannen voldoende gewaarborgd? Mijnheer de Voorzitter, wanneer de geachte afgevaardigde uit Zutphen spreekt, is het mij niet altijd gemakkelijk, mij het type van den onpartijdigen man klaar en helder voor oogen te stellen. Ik wil niet zeggen, dat hij het hier niet ernstig en goed bedoelt, maar vraag wel, vanwaar toch dat gedurige wantrouwen komen mag. Rust niet geheel ons maatschappelijk leven daarop, dat wij uitgaan van den regel: *justus habetur donic probetur contrarius?* En dan mag ik wel vragen, of er aanleiding bestaat, in de uitoefening van het recht van diplomeering, nu reeds, door de bijzondere gymnasia of door andere inrichtingen, om te zeggen, dat het dien bijzonderen inrichtingen er slechts om te doen is, haar leerlingen er door te helpen, en dat het met partijdigen zin gaat. Mag ik vragen, of, gelijk de geachte afgevaardigde weet ....

(De heer GOEMAN BORGESIUS: Ik heb daarvan niets gezegd).

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat er twee eischen moesten gesteld worden, die van kunde en die van onpartijdigheid. Mag ik daarom vragen, of men over onze grenzen, te Leuven, waar ook eene bijzondere Universiteit bestaat, of ook ten aanzien van andere soortgelijke inrichtingen, zoo over partijdigheid heeft hooren klagen? In het minst niet; maar in één ding heeft de geachte afgevaardigde gelijk. Eene principieele bijzondere inrichting staat niet onverschillig en niet indifferent tegenover een examinandus, die zich aanbiedt en haar beginselen weerspreekt. Te eischen een indifferent examen bij eene principieele inrichting, dat is eene contradictio in terminis. Maar ik weet bij eigen ervaring, hoe dikwijls partijdigheid voorzit bij examens aan de Rijks-universiteit. Dat zich ook bij eene bijzondere Universiteit moeilijkheden kunnen voordoen, stem ik toe; maar altoos blijft dit verschil, dat dit bij eene Rijks-universiteit van persoonlijke dingen afhangt, terwijl het bij bijzondere inrichtingen afhangt van een beginsel, van een principe, van een regel, dien de jongeman vooraf gekend heeft. En wanneer hij dien dan gekend heeft en hij blijkt niet bij zulk eene Universiteit te kunnen promoveeren, dan

verlaat hij deze, zoodra hij gevoelt, dat hij het met die Universiteit niet eens is. En wanneer hij zich dan aanmeldt bij de Rijks-universiteit te Leiden, dan kan men er zeker van zijn, dat professor Oppenheim hem niet te lijf gaat, maar dat hij met open armen zal worden ontvangen.

In dit wetsontwerp wordt niets afgedongen op de Rijks-universiteiten. Integendeel, de Rijks-universiteiten worden door dit ontwerp verrijkt, want zij krijgen buitengewone hoogleeraren en bijzondere leerstoelen. Bovendien wordt het technisch onderwijs op hooger peil gebracht en, gelijk wij gehoord hebben, zijn er aan de Linkerzijde velen, die deze aanvullingen toejuichen. Als nu desniettegenstaande dat kleine, tot juiste proportiën herleide minieme recht, dat nu ook aan de bijzondere Universiteiten zal kunnen worden toegekend, zulk een weerzin aan de Linkerzijde opwekt, dat men daar zoo mordicus tegen is, dan rijst de vraag, of daar niet een ander motief achter zit. Ik wil mij over dat motief niet uitlaten, maar ik moet toch verklaren, dat de gevoerde oppositie niet gerechtvaardigd is door de motieven, welke daarvoor zijn aangevoerd.

Er is een beroep gedaan op de liberaliteit, en de heeren hebben toen wel gehoord, dat wij ook van hetgeen van de Linkerzijde komt datgene, wat werkelijk liberaal is, weten te waardeeren. Maar zij hebben beweerd, dat die liberaliteit voortvloeit uit het liberale beginsel. Dat kunnen wij niet toegeven, want wij hebben daar eene andere ervaring van. Mag ik er op wijzen, dat ik juist hedenochtend, de *Indépendance* lezende, daarin het volgende vond? Er was sprake van de moeilijkheid, waarin de heer Combes te Parijs was bij het tot stand brengen van de wet, waardoor het vrije onderwijs van de congregatiën zal worden vernietigd. En nu schrijft de hoofdredacteur van de *Indépendance*, de chef van de liberalen in België, dat dit voor den heer Combes wel eenige moeilijkheid zou kunnen opleveren: „puisque beaucoup de républicains, même des avancés, restent attachés au principe de la liberté de l'enseignement." Het werd dus erkend, dat het niet allen waren, maar slechts „beaucoup"; er werd in de tweede plaats gezegd, dat zij „restent attachés", er nog aan blijven hechten, maar er toch van af moeten; en er werd te kennen gegeven, dat de redacteur van de *Indépendance* zelf dit palstaan voor het vrijheidsbeginsel betreurt.

Daarom zeg ik nogmaals, dat ik vind, dat de liberaliteit niet in het liberale beginsel wortelt; het volgt nooit uit één beginsel, dat absoluut optreedt, want elk absoluut beginsel is exclusief. Maar dit is liberaliteit, dat men, voor zijn beginsel ijverende, en ziende, dat men met landgenooten samenwerkt, die de overtuiging niet deelen, welke men zelf

is toegedaan, ook hun de levenspositie mogelijk maakt. Welnu, dit is het juist, wat gevraagd is, èn door den geachten afgevaardigde uit Goes, èn door mij, van de leden der Linkerzijde. Waar zij niet kunnen ontkennen, dat tweeërlei levensbeschouwing in ons land tegenover elkaar staat, de moderne en de Christelijke; waar zij niet kunnen ontkennen, dat het voor die beide richtingen van het hoogste belang is, zich wetenschappelijk tot zelfbewustzijn te ontwikkelen, — daar kunnen zij ook niet ontkennen, dat dit belemmerd wordt, wanneer de bijzondere inrichtingen in eene vernederende positie tegenover de openbare blijven. En wanneer uit dien hoofde gevraagd wordt, dat men het kleine recht, dat hier wordt voorgesteld, ook toestaan zal, en men zegt dan „neen", dan blijf ik volhouden, dat het juiste begrip van liberaliteit hier metterdaad niet tot zijn recht komt. Wel weet ik, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden gezegd heeft: „ja, maar zoo gaat het eenheidsbesef van ons volk teloor", maar wat beteekent dit? Kan de geachte afgevaardigde ontkennen, dat metterdaad tweeërlei levens- en wereldbeschouwing in ons volk woelt en werkt? En wanneer dat nu eenmaal niet te ontkennen is, hoe kan het dan bij eenige mogelijkheid tot een eenheidsbesef leiden, wanneer niet elk van die beide richtingen tot haar recht komt? Van 1874 tot 1876 was ik ook lid van deze Kamer, toen door de Linkerzijde ten aanzien van het lager onderwijs dezelfde argumenten werden gebezigd. Het was mij dan ook, alsof ik terugliep en 25 jaar jonger was geworden, toen ik thans de Linkerzijde hoorde spreken. Maar wat is de uitkomst geweest? Ten slotte heeft de historie over dien strijd op het gebied van het lager onderwijs recht gedaan en nu zal de historie ook recht doen over den strijd, die hier voor de vrijmaking van het hooger onderwijs gevoerd wordt. En het is juist dat oordeel van de historie, dat de Regeering ten aanzien van dit wetsontwerp met vertrouwen afwacht.

Handelingen, blz. 1436—1445.

VERGADERING VAN 3 MAART 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Naar het mij voorkomt is men in 1876 den verkeerden weg opgegaan door de propaedeusia van de Universiteit af te nemen en over te brengen naar het gymnasium. Om deze reden zal, naar mijn wijze van zien, de toestand stellig niet verbeteren, wanneer men van dien eenmaal verkeerdelijk ingeslagen weg niet terugkomt. Ik ben het met den eersten geachten spreker geheel eens, dat men,

wanneer men examens, vooral examens waarvan veel afhangt, aan het einde van het jaar in uitzicht stelt, zoo niet het geheele, dan toch een groot deel van het jaar voor den gang der ontwikkeling bederft. Wanneer ik die zaak zoo zou kunnen inrichten, als ik dit het liefst wilde, dan zou ik niet alleen de overgangsexamens van klasse tot klasse, maar ook de eindexamens willen zien afgeschaft, en het eenvoudig aan het korps leeraren, onder goedkeuring van curatoren, willen zien overgelaten, te verklaren, of iemand in staat is al dan niet de universitaire lessen te volgen.

Wanneer men te doen heeft met een zeer groot getal jongelieden, zooals dit het geval is bij de Universiteit, dan bestaat er bij degenen, die te oordeelen hebben, niet die persoonlijke bekendheid met de individueele jongelieden, waardoor de hoogleeraar in staat is om te zeggen, dat die of die bekwaam is. Maar aangezien op het gymnasium, waar de hoogste klasse toch niet uit meer dan 20 of 25 leerlingen bestaat, de leeraar het geheele jaar door met de leerlingen in aanraking komt, meestal zelfs al een vier of vijf jaar met hen in aanraking is geweest, is naar mijn overtuiging het oordeel van den leeraar over de jongelieden wel gevestigd, ook zonder dat een examen volgt. Dat examen is veelal niets dan eene vertooning. Maar wanneer men die regeling invoerde, zou men daarbij aan de gecommitteerden het recht moeten geven, om den een of anderen leerling er uit te nemen en dien aan een examen te onderwerpen, om te zien, of er ook misbruik plaats had. Doch in dien toestand verkeeren wij nog niet. Tot dusverre is het overgangsexamen van klasse tot klasse regel geweest, en afschaffing van het eindexamen is een denkbeeld, dat alsnog bij de meesten geen ingang heeft gevonden. Zelfs de afschaffing van de overgangsexamens zoude wellicht nog te veel bezwaar opleveren, indien niet de gemeenteraad de vrijheid behield om, waar hij dit noodig oordeelt, eene gemeentelijke regeling vast te stellen, welke de overgangsexamens handhaaft.

Wat dit ontwerp doet, is niets anders dan ze als obligatoir opheffen, maar deed men nu reeds een voorstel om ook die eindexamens als zoodanig weg te nemen, dan weet ik niet, of men slagen zou. Ik meen, dat men moet uitgaan van het standpunt, dat zij althans voorloopig nog blijven, en gebeurt dit, dan zou ik ze liefst niet te lang wenschen en ze in hoofdzaak overgelaten willen zien aan het oordeel van hen, die de jongelieden kennen en onderwezen hebben. Natuurlijk moet er eene zekere contrôle zijn. Al gaat men ook uit van het denkbeeld, dat alle menschen engelen zijn in oprechtheid en goede bedoeling, toch valt niet te ontkennen, dat nu en dan aan het licht komt, hoe zekere fraude heeft

plaats gehad en hoe althans het eindexamen weinig anders was dan een vertoon van hetgeen eene repetitie in den laatsten tijd had opgeleverd. Nu zeg ik niet, dat zulk eene repetitie altijd per se verkeerd is. Wanneer ik als rector van een gymnasium te doen had met een jongmensch, dat ik kende als solide onderlegd en goed voorbereid, geschikt om naar de Universiteit te gaan, maar tevens als een rampzalige, die op een examen nu eenmaal niet uitkomt, dan zou ik het niet kwaad vinden, dat eene poging werd gedaan, niet om hem in een valsch, maar om hem in zijn ware licht te doen uitkomen. Men begrijpt echter, dat men hier een terrein betreedt, waarbij veel van individueele en subjectieve inzichten afhangt en dat men spoedig gevaar zou loopen, dat alle contrôle illusoir werd, en dat mag en kan niet.

Die contrôle is dusver zóó geregeld, dat het examen wordt afgenomen, „ten overstaan van" gecommitteerden, maar die uitdrukking „ten overstaan van" heeft begrijpelijkerwijze aanleiding gegeven tot onzekerheid ten aanzien van de vraag, of zij het recht van ingrijpen in het examen insloot of uitsloot, en er zijn dan ook leeraren geweest, die tegen zulk een ingrijpen van gecommitteerden hebben geprotesteerd. Waar nu wordt voorgesteld om de uitdrukking „ten overstaan van" te veranderen in „onder toezicht van", bedoelt dit slechts het eindexamen te stellen „onder contrôle". Die contrôle nu acht ik noodig, en wel in die mate, dat aan de gecommitteerden het recht moet worden gegeven om, waar vermoeden van fraude bestaat, in te grijpen. Op het oogenblik echter brengt ons dit niet verder, want waar gecommitteerden eenmaal meenen, de uitdrukking „ten overstaan van" zoo te mogen expliceeren, dat zij reeds nu dat recht van ingrijpen hebben, daar ontbreekt elke teugel hun aangelegd, elke bepaling, die dit recht beperkt. Komt er daarentegen een algemeene maatregel van bestuur, die eenerzijds hun recht van ingrijpen erkent, maar anderzijds dit recht beperkt tot die momenten, waarvoor het gegeven wordt, dan wint men m. i. twee dingen: aan de eene zijde krijgt men zekerheid voor gecommitteerden en aan de andere zijde meerdere zelfstandigheid van het gymnasium. Het doet mij genoegen, van den geachten afgevaardigde te hebben gehoord, dat hij van deze regeling geen gevaar ducht voor de bijzondere gymnasia en dat ook hij daarin ziet een waarborg voor de deugdelijkheid van het onderwijs.

Wanneer men nu zegt, dat hoogleeraren gecommitteerden kunnen zijn, die paedagogisch slecht op de hoogte zijn en het gymnasiaal leven zóó slecht kennen en verstaan, dat zij allicht eischen zullen stellen, die het gymnasiaal leven bederven, dan wil ik dit niet ont-

kennen. Evenwel zie ik niet in, dat het noodzakelijk is, in de toekomst uitsluitend hoogleeraren te committeeren. In overweging kan worden genomen, — en daar zou veel voor te zeggen zijn —, om ook oud-leeraren van gymnasia en lectoren als zoodanig te laten optreden. Reeds thans geschiedt dit eene enkele maal. Ik meen intusschen, te hebben aangetoond, dat deze wijziging vooreerst ten doel heeft onzekerheid weg te nemen, in de tweede plaats recht van ingrijpen te geven en in de derde plaats, dat het in de bedoeling ligt, dit recht zóó te geven, dat aan het ingrijpen zelf een teugel wordt aangelegd, zoodra het suprematie van de gecommitteerden zou ten gevolge hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet beweren, dat, wanneer de zaak bleef zooals zij is, zij niet tamelijk goed zou loopen, maar men heeft toch uit den vorm van het thans geldende artikel zien opkomen zekeren strijd van opiniën en eenige onzekerheid. Van Regeeringswege moet door gecommitteerden worden goedgekeurd wat de leeraren beslissen en zoo is onzekerheid ontstaan omtrent de wederzijdsche bevoegdheden. Dit valt niet tegen te spreken. De vraag is nu, of het beter is, die onzekerheid en haar gevolgen te bestendigen, of wel, dat het beter is verandering aan te brengen en de zaak zoodoende zeker en goed vast te leggen? Is er niet tevens iets gewonnen, wanneer de algemeene maatregel van bestuur een einde maakt aan de willekeur, welke zoo vaak uit deze zaak voortvloeit? Wij kunnen te doen hebben met hoogleeraren die wellicht wel niet hooghartig zijn, maar die toch op leeraren van het gymnasium uit de hoogte neerzien en een verkeerden maatstaf aanleggen, door een gymnasium professoraal en niet gymnasiaal te beoordeelen. Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Goes, dat hij er niet tegen zou hebben, wanneer de zekerheid bestond en de algemeene maatregel van bestuur werd gegoten in den vorm, door den tegenwoordigen Minister bedoeld, maar dit is iets, waarvoor een Minister, die eene wetsvoordracht verdedigt, niet kan instaan. Toch geloof ik, waar dit zoo pertinent verklaard is, dat, wanneer een opvolgende Minister een algemeenen maatregel van bestuur invoerde, geheel in strijd met het hier gesprokene, èn de geachte afgevaardigde uit Goes èn die uit Winschoten wel op hun qui vive zouden wezen, om hem tot de orde te roepen. Ik kan mij niet voorstellen, dat de Kamer, hoe zij ook moge veranderen van politieke kleur, ooit zoo zou veranderen van paedagogische inzichten, dat zij eene dergelijke handelwijze straffeloos zou toestaan.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Nolens, heeft er zeer te recht op gewezen, dat het laten staan van wat er nu staat, juist ook in het systeem van den geachten afgevaardigde uit Goes een gevaar met zich brengt. Wanneer het blijft gelijk het is, blijft de bevoegdheid van gecommitteerden eene ongeregelde. Als nu die bevoegdheid eene ongeregelde blijft en dus tot willekeur aanleiding kan geven, en niettemin aan die gecommitteerden, wier bevoegdheid ongeregeld blijft, absolute macht wordt gegeven om een jongmensch, waarover zij ontevreden zijn, af te wijzen, wordt dat jonge mensch het slachtoffer. En niet alleen dat jonge mensch, maar ook de instelling kan er het slachtoffer van worden, wanneer het aan het arbitrair al of niet goedvinden van die gecommitteerden blijft overgelaten.

Nu zeg ik niet, dat het artikel niet ongewijzigd had kunnen blijven, indien de quaestie niet opgeworpen was, maar nu ze is opgeworpen en de zaak in de Kamer behandeld wordt, zou het verwerpen van het voorstel der Regeering geen ander gevolg hebben, dan dat de gecommitteerden dientengevolge zouden kunnen doen wat zij willen. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat deze algemeene maatregel van bestuur, als hij door mijn ambtsopvolger wordt voorgesteld, een geheel ander karakter zou kunnen dragen, dan zij het mij vergund, er aan te herinneren, dat het nu en vroeger hier te lande steeds eene goede gewoonte is geweest, dat, al had Kabinetswisseling plaats gehad, zoodat een Kabinet van andere kleur was opgetreden, de bestaande wetten uitgevoerd werden in den geest van degenen, die ze hadden voorgedragen. Men kan niet ontkennen, dat dit door de verschillende elkaar opvolgende Kabinetten, met name ten opzichte van de wetten, die betrekking hebben op het lager onderwijs, metterdaad gedaan is. Ik geloof, te mogen zeggen, dat ook door het tegenwoordige Kabinet in gelijken zin is gehandeld. Ook meen ik, dat, wanneer een eventueel ambtsopvolger, zelfs na het hooren van het advies van den Raad van State, rechtstreeks inging tegen het nu uitgesprokene, zoowel in de Memorie van Toelichting als in het mondeling debat, hij dan van eene verkeerde markt zou thuis komen. Zulks is nooit de gewoonte geweest en het zou zijn het breken met de bestaande antecedenten. Ik geloof dit te meer, waar nu de geachte afgevaardigde, de heer De Savornin Lohman, zoo positief en beslist heeft uitgesproken, dat hij niet wenscht krenterige bemoeilijking van het gymnasiale leven, en zoodoende een dienst heeft bewezen aan de zaak der vrijheid. Juist zijn spreken en optreden zal het nog

onmogelijker maken voor mijn eventueelen ambtsopvolger, tegen den nu aangenomen koers rechtstreeks in te gaan.

Handelingen, blz. 1447—1449.

Mijnheer de Voorzitter! Het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, door den heer Röell, ligt geheel in de lijn van de strooming, die thans in de geesteswereld waarneembaar is. Men is meer en meer tot de overtuiging gekomen, dat het zoo vroeg beslissen over de toekomstige carrière van een jongmensch een gevaar met zich brengt, hetzij dat hij geen behoorlijke preparatie kan verkrijgen voor het vak, waarin hij naderhand feitelijk zou moeten optreden, hetzij dat men hem, als hij naderhand van studie wil veranderen, bewegen wil, bij zijn eerstgekozen vak te blijven. Ik ben ook kind van mijn tijd en dergelijke denkbeelden vinden ook bij mij wel instemming, en al mocht het zijn, dat de ineenschakelingscommissie niet voorstelde, in dien geest te werken, ik wil wel zeggen, dat het in mijn voornemen ligt, dan toch dien weg op te gaan. Maar voor zoover ik de leden van die commissie persoonlijk ken, kan ik den geachten afgevaardigde verzekeren, dat deze vraag ook door de commissie ernstig overwogen wordt, zoodat ik niet vrij ben van het vermoeden, dat het advies van de commissie ook in die richting leiden zal. Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat hij het rapport van de commissie nog niet zoo spoedig ziet. Voor zoover daarin mocht schuilen eene bedekte blaam, dat de commissie niet ijverig arbeidt, moet ik daar als Minister zeer bepaaldelijk tegen opkomen. In tegenstelling met vele andere commissies maakt deze den indruk, de zaak met ernst en spoed te hebben aangevat.

Vraagt men nu, of reeds onmiddellijk iets in dien geest kan worden gedaan, dan wil ik wel verklaren, dat ik dat bij de vaststelling van den algemeenen maatregel van bestuur gaarne wil overwegen.

De geachte afgevaardigde, dr. Nolens, wees op de moeilijkheid, waarin zich een jongmensch bevinden kan, die het gymnasiaal eindexamen A of B heeft gedaan en dan wenscht over te gaan naar eene studie, waarvoor het andere diploma vereischt wordt, en heeft gevraagd, of de algemeene maatregel van bestuur ook hiervoor een uitweg kan scheppen. Die algemeene maatregel van bestuur kan zich over niets anders uitlaten dan over vrijstellingen bij het examen, bedoeld in art. 12. Wanneer dus een jongmensch, na eerst eindexamen A te hebben gedaan, naderhand bij de Staatscommissie komt om examen B te doen, dan bestaat er, zooals ik de zaak thans inzie, geen bezwaar, in dien alge-

meenen maatregel van bestuur de bepaling op te nemen, dat bij het tweede examen alleen geëxamineerd wordt in de vakken, die niet of niet in gelijke mate bij het eerste examen vereischt zijn. In hoever het misschien voor den jongeling verkieslijk zal zijn, zich in plaats van aan het examen, bedoeld in art. 12, aan dat, bedoeld in art. 86 der wet op het hooger onderwijs, te onderwerpen, zal dikwijls afhangen van den jongeling zelf. Misschien — en ik vermoed wel, dat dit het geval zal zijn — komen de bepalingen, waaraan men zich heeft te onderwerpen volgens art. 86 meer in het gevlei dan het overdoen van het Staatsexamen, al was het alleen maar daarom, dat men bij het eindexamen aan een vasten termijn gebonden is, terwijl het examen van art. 86 meer op den tijd, die den betrokkene gelegen komt, kan plaats hebben. Ik geloof daarom, dat het niet noodzakelijk is, zich aan het een of aan het ander te binden. Ik geloof, dat de jongeling in art. 86 een uitweg vindt. Voor zoover het van mij afhangt, verklaar ik mij gaarne bereid, dien uitweg zoo gemakkelijk mogelijk te maken. *Handelingen*, blz. 1450.

VERGADERING VAN 3 MAART 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund, te beginnen met eene dankbetuiging aan de geachte afgevaardigden, de heeren dr. Nolens en dr. Bos, voor den steun, door hen verleend aan de hoofdgedachte van het onderwerp, waartoe wij thans genaderd zijn. Het was mij aangenaam, te vernemen, dat ook dr. Bos de theorie, waarop door Thorbecke de indeeling van ons onderwijs gegrond is, niet meer van onzen tijd acht, en dat hij, zonder zich in bijzonderheden uit te laten, toch meer sympathie had voor de theorie, die ik daarvoor in de plaats heb geschoven.

Ik heb nog in een ander opzicht aan dien geachten afgevaardigde mijn dank te brengen, te weten voor den steun, door hem gegeven aan het denkbeeld, opgenomen in art. 32*d*, om namelijk onder de vakken, die aan de Technische Hoogeschool zullen worden gedoceerd, niet uitsluitend op te nemen technische vakken, maar daar ook eene plaats te geven aan de vakken, die de algemeene ontwikkeling beoogen, die meer den zedelijken kant raken. Men kan toch niet ontkennen, dat metterdaad aan inrichtingen van dien aard het gevaar dreigt, dat, aangezien de kweekelingen bijna uitsluitend worden opgeleid in de natuurkundige vakken, indien ik dien algemeenen naam hier mag noemen, er zich in hun ontwikkeling eene betreurenswaardige eenzijdigheid zal voordoen. Zij zullen bijna uitsluitend leeren zien naar datgene, wat dien kant van het leven

raakt, en daardoor niet ontvangen de algemeene ontwikkeling, die zij zoo zeer noodig hebben. Zelfs zou ik zeggen, dat dergelijke inrichtingen een tegenwicht noodig hebben tegen die dreigende eenzijdigheid en dat dit tegenwicht niet anders kan worden gevonden dan door voor de kweekelingen, die zich op dat terrein in hoofdzaak begeven, de gelegenheid te openen om ook in het algemeen een kijk, en een ernstigen kijk, op een ander terrein van het leven te nemen. Wellicht zal bij art. 32*d* door den geachten afgevaardigde, den heer Van Karnebeek, worden voorgesteld, de vakken, die hierbij in aanmerking komen, uit de lijst te lichten. Ik kan thans van dit punt afstappen; zoolang er nog geen amendement van dien aard is ingediend, geloof ik, met deze korte verklaring te kunnen volstaan.

Het hoofdpunt, waarop het hier aankomt, is de vraag, of door de Kamer, evenzeer als door de Regeering, wordt ingezien, dat op het oeconomische terrein van het leven niet kan volstaan worden met een lager of, wil men, middelbaar onderwijs, dat bruikbare mannen aflevert voor den practischen dienst, maar aan hen, die daarvoor in aanmerking komen, toch niet geeft de hoogere ontwikkeling, waardoor zij ook in ons land tot eigen wetenschappelijk onderzoek worden in staat gesteld, een onderzoek, dat zich natuurlijk meer bepaald moet richten op de toestanden, waarmede wij hier in Nederland te doen hebben. De behoefte aan dergelijke hoogere ontwikkeling als hier in aanmerking komt, is door onderscheidene kweekelingen van onze technische school zoozeer gevoeld, dat zij in niet zoo geringen getale naar het buitenland zijn gegaan om daar die hoogere opleiding te zoeken, die hun daar meestal met welwillendheid wordt versterkt; en niet weinigen keeren herwaarts terug, gesierd met den doctorstitel, waarop men vooral zeer veel prijs stelt. Het valt echter niet te ontkennen, gelijk ook in het adres van de Groninger Maatschappij van Landbouw uitvoerig is aangetoond ten opzichte van den landbouw, dat juist het hooger onderwijs, waarvan hier sprake is, niet draagt een algemeen karakter en niet voor alle landen hetzelfde kan wezen, maar zich moet richten naar de bijzondere toestanden en gesteldheden, die in de onderscheiden landen bestaan. Door de zooeven genoemde maatschappij wordt er op gewezen, hoe de kennis van de gewassen, die in Nederland bijzonderlijk dienst kunnen doen om den grond rendabel te maken, hoe de aard van den grond, niet alleen van den boven- maar ook van den ondergrond, anders is dan in andere landen en hoe derhalve ook zij, die elders die hoogere ontwikkeling hebben verkregen, waarvan hier sprake is, niet afgericht zijn, als ik dien term bezigen mag, op de hier speciaal bestaande toestanden.

Dit geldt natuurlijk nog meer ten opzichte van de kennis der wetgeving. Of de jongelieden, die het hier geldt, op de buitenlandsche Hoogescholen al krijgen een dieper inzicht in de daar bestaande administratieve wetgeving, wat geeft dat hun wanneer zij hier te lande terugkomen, indien dat terrein voor ons land bij hen braak is blijven liggen? Nu mogen wij gelukkigerwijs, *nemine contradicente*, zeggen, dat het onderwijs, op de Polytechnische School te Delft gegeven, reeds sedert geruimen tijd het karakter van hooger wetenschappelijk onderwijs draagt, en het was mij, toen ik mij een paar jaren geleden te Berlijn bevond om mij op de hoogte te stellen van den toestand van dit onderwijs in Duitschland, een voorrecht, daar te hooren, dat men aan het Unterrichtsministerium goed op de hoogte was van de toestanden te Delft, en tevens de verklaring te vernemen, dat de Polytechnische School, reeds zooals zij nu bestaat, het karakter draagt, dat eene Technische Hochschule in Duitschland heeft. Is dat nu zoo, dan is er alleszins reden om eene school, die feitelijk, dank zij de liberaliteit, waarmede Regeering en Staten-Generaal steeds gelden voor die inrichting hebben beschikbaar gesteld en niet minder de kunde en de toewijding van hen, die daar gedoceerd hebben en nog doceeren, zulk eene hoogte bereikt heeft, te lichten uit het middelbaar onderwijs en haar ook bij de wet het karakter toe te kennen van hooger onderwijs. Maar terwijl het technisch onderwijs in ons land zoo gelukkig is geweest, reeds tot die ontwikkeling te geraken, kan men er niet genoeg verbaasd over staan, dat voor een land, waar de landbouw en de handel, veel meer nog dan de industrie, de hoofdbronnen opleveren voor het nationaal bestaan, het handels- en het landbouwonderwijs zoo achterlijk zijn gebleven.

Ik zal niet uitweiden over de landbouwschool te Wageningen, maar ik meen toch wel te mogen zeggen, dat men thans vrij eenparig toestemt, dat die school eene mislukking is geweest, zoowel wat de wijze van opzet betreft, als wat aangaat de verkregen resultaten. En wel heeft men voor het handelsonderwijs in Amsterdam eene handelsschool, die zeer zeker vruchten afwerpt, maar zij heeft toch buiten tegenspraak het karakter van hooger onderwijs niet. In andere landen, zoowel ten oosten als ten zuiden van onze grenzen, heeft men reeds voor lang de behoefte gevoeld om daarin wijziging te brengen, en ik meen, dat ook voor ons land het oogenblik is gekomen om niet langer stil te zitten, maar van Rijkswege in dit tweevoudig opzicht aan het nationaal leven te geven, wat het noodig heeft.

Het komt mij toch voor, dat men geheel miskent de gewijzigde positie, waarin ook de landbouw is gekomen, indien men meent, dat

men met het tot dusver verrichte kan volstaan. De toenemende bevolking dwingt de menschen, aan eenzelfde terrein zoo mogelijk steeds meer voedsel te ontwringen. En de groote en sterke concurrentie, die onzen landbouw door vroeger weinig ontgonnen streken wordt aangedaan, en de gevolgen van de snellere gemeenschap, waardoor de markt een mondiaal karakter heeft verkregen, noodzaken ons, te zorgen, dat wij niet minder dan andere landen doen, maar doen wat in ons vermogen is om ons diezelfde kennis eigen te maken, en het inzicht trachten te verkijgen en ook te verspreiden, waardoor werkelijk de landbouw tot een hooger peil kan worden opgevoerd.

Wat den handel betreft, kan ik ongeveer hetzelfde zeggen. Onze handel verkeert niet in een bloeienden toestand. Hij is zeer zeker, wanneer wij de totaalcijfers van de statistiek raadplegen, voor een land met eene bevolking van ruim 5 millioen zielen, zeer aanzienlijk, maar ook hier geldt: ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas. Wanneer men van die totaalcijfers aftrekt niet alleen wat als transito in de statistiek is opgegeven, maar wat feitelijk geen andere dan eene transito-beteekenis heeft, dan kan ik niet anders dan er mij over bedroeven, dat onze eigen reëele handel over het algemeen niet die hooge vlucht heeft genomen, waarop men had durven hopen. Ik zeg niet, dat er op onze handelskantoren geen degelijke mannen zijn, ook niet, dat men theoretisch geen koopman vormen kan, maar te ontkennen valt het niet, dat de jongemannen uit die landen, waar het handelsonderwijs eene hoogere vlucht heeft genomen dan hier te lande, niet alleen in hun eigen land, maar ook daarbuiten, niet alleen eene plaats kunnen krijgen, maar zelfs zeer gezocht zijn.

Duitschland bezit thans vier Handelshochschulen. En wanneer men vraagt, hoe het in Amerika en in andere groote centra van den handel gelegen is met het percentage van Duitsche jongelieden op de kantoren, dan kan men zich kwalijk onttrekken aan den indruk, dat die betere Geschultheit aan hen metterdaad de voorkeur doen geven. Daarbij komt, dat de handel zelf allengs ten gevolge van veranderde omstandigheden een ander karakter heeft verkregen en dat het bij den handel veel meer dan vroeger aankomt op eene degelijke warenkennis, op een degelijk ingeleid zijn in financieele kennis en niet minder in kennis van de mondiale statistieken, gelijk die ten opzichte ook van den handel openbaar gemaakt worden; het is niet genoeg, die statistieken eenvoudig als minder ingewijde eens te raadplegen, maar men moet in al die stukken een verbonden inzicht krijgen, opdat macht en kracht geboren worden, die het initiatief steunen en bij de concurrentie in het binnenland en

met het buitenland betere kans bieden. Het heeft mij dan ook genoegen gedaan, dat men blijkens het Verslag het algemeene denkbeeld, om ook dit soort van onderwijs onder het hooger onderwijs op te nemen, met welwillendheid heeft ontvangen.

Men heeft in Duitschland ook nog uit een ander oogpunt de noodzakelijkheid ingezien om meer eene complex-voorbereiding te geven. Daar toch de ongevallenverzekering zoo'n breede plaats gaat innemen in het leven, heeft men begrepen, dat het er op aankomt, ambtenaren te vormen, die op dit gebied voorzien zijn van al de praeparatoire kundigheden, die er voor noodig zijn, en in het verzekeringswezen zelf en in de verschillende deelen daarvan eene behoorlijke opleiding hebben ontvangen. Te dien einde heeft de Pruisische Regeering aan de Universiteit te Göttingen onder leiding van den hoogleeraar Lexis een complex van studiegangen ingericht, die maakt, dat degenen, die dit complex onder einheitliche leiding volgen, metterdaad de mannen worden, die èn de Regeering over het verzekeringswezen zullen hebben te adviseeren èn daarin als administratieve personen zullen hebben op te treden.

Nu kom ik tot de tweede vraag, of deze vakken van het hooger onderwijs gedoceerd moeten worden aan de Universiteiten, of dat het raadzaam is, ze te laten doceeren aan afzonderlijke Hoogescholen. De opmerking van den geachten afgevaardigde, den heer Van Dedem, dat het onderwijs aan eene Hoogeschool een lager karakter zou dragen dan dat aan eene Universiteit, moet ik principieel bestrijden. Met een gradueel verschil hebben wij hier in geen enkel opzicht te maken. De bedoeling van hooger onderwijs is altoos om in te leiden tot in de diepste motieven, die het verschijnsel, dat men onderwijst en onderzoekt, beheerschen. Op de Hoogeschool — en dus ook te Delft — gaat dit onderzoek even diep als op de Universiteit, er mag geen diepte ongepeild en ongeboord gelaten worden. De Hoogescholen staan dan ook onder art. 1 der wet. Of het betreft eene Universiteit of eene Hoogeschool, bedoeld art. 1 blijft regeeren en beheerschen den aard en het karakter van het te geven onderwijs. Er is dus in graad tusschen het onderwijs aan eene Universiteit en dat aan eene Hoogeschool niet het allerminste verschil.

Vraagt men nu, of de oprichting van afzonderlijke Hoogescholen noodig is en alle hooger onderwijs niet kan worden gegeven aan de Universiteit, dan zal ik zeggen, waarom dit niet gaat. Eene Universiteit is in naam en wezen een vlottend en voor evolutie vatbaar begrip. De Universiteiten waren niet altijd wat zij nu zijn en zij zullen ook wel

niet altoos het karakter blijven dragen, dat zij thans bezitten. Op zich zelf laat het zich zeer goed denken, dat men zegt, dat alle hooger onderwijs, van welken aard en soort ook, aan de Universiteit moet worden ondergebracht, maar dan vergete men niet de consequentiën, waartoe men komt. Wanneer men het technische hooger onderwijs, het landbouwhooger onderwijs en het handels- hooger onderwijs en — gelijk ook gevraagd is, — het veeartsenijkundig hooger onderwijs wil brengen onder de Universiteit, dan is er geen reden, waarom men weerstand zou bieden aan den wensch, die ook is opgekomen, om het militair hooger onderwijs en het marine- hooger onderwijs ook daaronder te brengen. En dan rijst toch de vraag, bij welke faculteit dat alles moet worden ondergebracht. Het gaat moeilijk in de theologische, de medische of de juridische faculteit. De literarische biedt er ook weinig ruimte voor aan, zoodat men dat alles brengen moet onder de wis- en natuurkundige faculteit. Maar dan vraag ik, welk een monster-faculteit dit dan wordt? Wanneer men bedenkt, dat men nu in Delft wenscht te stichten vijf afdeelingen en naderhand de gelegenheid wenscht open te houden om dat aantal nog te vermeerderen, en wanneer men nagaat het aantal professoren, dat werkzaam is in Delft — verminderd met die hoogleeraren, die bij aansluiting zouden kunnen vervallen —, dan wordt de heele omvang, niet alleen wat het personeel, maar ook wat de laboratoria, instituten en hulpmiddelen betreft, zoo groot, dat eene ernstige disproportie zou ontstaan tusschen die monsterfaculteit en de overige. Maar toch is het niet uitsluitend die omvang, die mij beweegt, aan eene Hoogeschool de voorkeur te geven. Wanneer de universitaire opleiding zoo wordt uitgebreid, dat alles er onder begrepen wordt, dan stuit men ook nog op het bezwaar, dat, bij de jaloezie van de Universiteiten onderling, elke Universiteit zou vragen al wat aan de andere was gegeven. Waar Amsterdam zijn bevoegdheid heeft gekregen onder voorwaarde, dat men het onderwijs in gelijken omvang zou geven als aan de Rijks-universiteiten, zou men al spoedig de finantiën van Amsterdam nog in meerdere ongelegenheid brengen dan waarin zij reeds thans zijn. Maar dat is toch niet het hoofdmotief, waarom ik aan eene Hoogeschool de voorkeur geef en niet licht zou kunnen medewerken tot opneming van deze studie aan de Universiteit.

Ik kan nu de Polytechnische School buiten rekening laten, omdat — gelijk de heer Van Karnebeek zelf heeft gezegd — men daar eene geprejudicieerde quaestie heeft. Die school was in Delft en had daar eene groote inrichting en hulpmiddelen verkregen, en er was iets voor te

zeggen, om niet alles voor afbraak te verkoopen, maar liever te voltooien, wat er was. Maar dit alles raakt de quaestie van het principe niet. De quaestie van het principe, die hier voor mij den doorslag geeft, is deze, dat, mijns inziens, onderscheid moet gemaakt worden tusschen wat is algemeene wetenschap en tusschen hetgeen is de applicatie of de toepassing van het weten op een bepaald deel van het oeconomische leven. Men werpe mij daarbij niet tegen, dat de medische faculteit eene faculteit is, die zelf applicatie geeft. Ik herinner aan het werk van Kant, waaruit ik gisteren citeerde, — en men zal het wel met Kant eens zijn —, dat de drie hoogste faculteiten geheel andere origine en beteekenis hebben dan de twee lagere. Het valt niet tegen te spreken, dat de letterkundige en wiskundige faculteiten oorspronkelijk geen faculteiten geweest zijn, maar uitsluitend voorkwamen onder den naam van scolae artistarum en uitsluitend strekten voor de voorbereidende studiën, welke voor de drie eigenlijke faculteiten van noode waren. Nu geef ik toe, dat daarin langzamerhand wijziging gekomen is, maar die wijziging, strekt nooit verder dan daartoe, dat die faculteiten mannen afleveren om onderwijs te geven. De drie andere faculteiten — gelijk Kant het keurig heeft aangetoond — bestaan om te voorzien in de behoefte aan drie groote klassen van mannen, die de leiding onder het volk hebben. De theologische faculteit voor de predikanten; de juridische voor de Staatsambtenaren, rechterlijke ambtenaren en andere; de medische om het land te voorzien van artsen. Maar noch de letterkundige, noch de wis- en natuurkundige faculteit bestaat voor de productie — de aflevering, als ik het zoo noemen mag — van eene groote klasse van mannen, die in de maatschappij, als zoodanig, als eigen organen optreden. Integendeel, hetgeen in hoofdzaak daar gezocht wordt en uit de studie voortkomt, strekt om onderwijs te geven in de verschillende scholen. Daarbij blijven zij in het karakter van faculteit door te zijn in haar oorsprong praeparatoire scholen.

Juist dit maakt, dat de wis- en natuurkundige en de letterkundige faculteiten een geheel generaal karakter dragen, dat wil zeggen, dat daar de studien gedreven en voleind worden, niet met het oog op eene bepaalde roeping of een bepaalden stand in de maatschappij, maar om de algemeene wetenschappen, die, ten opzichte van de verschillende vakken, te doen hooren eisch is, na te gaan, te critiseeren, zoo mogelijk te verrijken. Maar nu is het eigenaardige van de wis- en natuurkundige faculteit juist dit, dat zij het gewetene en nog te wetene onderzoekt, geheel in het algemeen, zonder daarbij de applicatie op een

bepaald deel van het maatschappelijk leven voor oogen te hebben. Dat kan ook niet anders, omdat zoowel de applicatie als de uitoefening van hetgeen men tot applicatie dier wetenschap naderhand in het leven verkrijgt inderdaad een geheel ander karakter vertoont en wel in drieërlei opzicht.

Vooreerst in zoover men voor de applicatie in die vakken en voor de latere uitoefening der oeconomische beroepen noodig heeft een complex van vakken, dat in geen faculteit aan de Universiteit als zoodanig aanwezig is. Men kan b. v. bij den landbouw volstrekt niet volstaan met het hooger onderwijs in de natuurkundige vakken, maar men heeft evenzeer de oeconomische vakken noodig. Men kan zelfs zeggen, dat physiologie en biologie van de cultuurproductie en tevens de oeconomische kennis, welke daarop betrekking heeft, te zamen het complex uitmaken, dat daarvoor noodig is. Is dit zoo, dan ontbreekt, wanneer men aan de Universiteit deze studie onderdak brengt, het daarvoor noodige complex. Ik zeg niet, dat niet verschillende van die vakken bij andere faculteiten wel te vinden zijn, maar dat is de quaestie niet. Het universiteitsleven berust niet daarop, dat men bij allerlei faculteiten eens rondloopt en ter markt gaat; neen, de universitaire inrichting berust ook op het stelsel van examens, van diplomata, van doctoraten, en nu kan niet een deel haar wettigen koers krijgen, wanneer twee of drie faculteiten daartoe zouden moeten medewerken.

In de tweede plaats merk ik op, dat, al is het zoo, dat de wis- en natuurkundige faculteit al de onderscheidene grondvakken doceert, welke, hetzij voor het landbouw-, hetzij voor het handelsonderwijs, noodig zijn, en dat evenzoo in de juridische faculteit de oeconomische vakken onderwezen worden, zij toch niet die specialiseering der vakken geven welke, waar het op geappliceerde wetenschap aankomt, onmisbaar is. Het is, om een voorbeeld te noemen, voor de textiel-industrie van het hoogste belang, de chemie der elementen, welke de kleurstoffen in oorsprong en menging beheerschen, tot in haar laatste bijzonderheden te achtervolgen. Maar het spreekt wel vanzelf, dat een professor in de scheikunde als zoodanig wel dit punt zal behandelen, maar dat hij zich, waar voor hem dat belang niet dringt, krachtens den aard van zijn onderwijs moet houden aan de meer algemeene behandeling van deze onderdeelen. Wat ik hier noem ten aanzien van een enkel verschijnsel, geldt wel van verreweg de meeste. Daarom moet altoos eene voorbereidende school, eene applicatoire inrichting, het onderwijs ook in de algemeene vakken specialiseeren op punten, waar het aan de algemeene Universiteit niet gespecialiseerd kan worden.

In de derde plaats wijs ik er op, dat het groote vraagstuk, waarvoor men komt te staan bij de poging om de vruchten van de wetenschap ten profijte van het oeconomisch leven te doen strekken, dat van de toepassing is. Nu heeft omtrent die toepassing van de wetenschap tot dusver een zeer ernstig misverstand bestaan. Het is n.l. zóó opgevat, alsof, indien men maar in de grondvakken de noodige kennis had verkregen, de toepassing, de applicatie, daarvan vanzelf wel volgde. Dat nu is een misverstand, waartegen niet ernstig genoeg kan worden opgekomen. Ik sprak van de textiel-industrie. Welnu, de chemische kennis van de kleuren in haar wording en menging is eene gansch andere dan de vraag, hoe het best de kleuren geappliceerd worden op de textiele stof. De applicatie van de kleuren op de textiele stof is tegenwoordig — ik behoef het hier niet nader uiteen te zetten — eene der hoofdvragen voor het succes van degenen, die in de textiel-industrie hun fortuin wagen. Welnu, die vragen van de toepassing, die op elk terrein zich herhalen, zijn vragen van methode, die, evenzeer als de grondvakken zelf, wetenschappelijk onderzocht moeten worden. Men kan niet de samenstellende deelen wetenschappelijk onderzoeken en de applicatie maar in den blinde laten plaats vinden. Neen, ook de vraag van de toepassing der gegevens is evenzeer eene quaestie van wetenschap. Zoo bezien zal de geachte afgevaardigde, de heer Van Dedem, gevoelen, naar ik hoop, de juistheid van wat ik zooeven zeide, namelijk dat wij hier metterdaad te doen hebben, in even sterke mate als bij het universitair onderwijs, met een wetenschappelijk vraagstuk. Welnu, dat wetenschappelijk karakter kan de toepassing niet krijgen aan eene Universiteit, om de eenvoudige reden, dat het vraagstuk van de toepassing verschilt voor elk stuk van het oeconomisch leven, bijna voor elk onderwerp, voor elk voorwerp waarbij de oeconomische behandeling in aanmerking komt. Daarom schijnt het gewenscht, ja noodzakelijk, om in eene afzonderlijke school van hooger onderwijs te geven datgene, wat de Universiteit als zoodanig krachtens haar aard, wanneer zij blijft zooals zij is, niet geven kan, namelijk in de eerste plaats de algemeene vakken in hun grondgedachten en in de tweede plaats eene nadere specialiseering voor zoover bepaalde deelen van die grondgedachte bij het oeconomisch object meer dan andere in aanmerking komen. Vooral kan zij aan de toepassing zelf geen wetenschappelijk onderzoek verschaffen en daardoor die toepassing niet werkelijk profijtelijk doen worden.

Ik wensch in dit deel van mijn rede iets te zeggen over de veeartsenijkunde, en wel in dit verband, dat in het ontwerp alleen wordt voorgesteld een drietal Hoogescholen en dat er niet gesproken wordt

van eene Veeartsenijkundige Hoogeschool. Die indeeling in drieën is niet willekeurig genomen, maar is daarom gekozen, dat het groote oeconomische terrein in de drie groote deelen van landbouw, industrie en handel zich afbakent. Nu komt intusschen de veeartsenijkunde — ook de geachte afgevaardigde, de heer Zijlma, wees daarop — om ook voor haar onderwijs eene zelfstandige positie te vragen. De vraag is nu maar, of men dat metterdaad verdedigen kan. Kan men zeggen, dat er eene indeeling van het terrein is te maken, waarbij de veeartsenijkunde gecoördineerd komt te staan naast de overige deelen? Aan eene goede Landbouwhoogeschool zal men niet alleen het hooger onderwijs voor de bewerking van den bodem, maar ook de hoogere wetenschappelijke kennis van het vee moeten geven. Het zal dus niet mogelijk zijn, zulk eene landbouwinrichting te krijgen, of men zal daarbij ook de wetenschappelijke kennis van het vee in zijn normalen gezonden toestand moeten onderwijzen.

Aan eene veeartsenijkundige school daarentegen zal men de pathologische kennis van het vee moeten versterken en tevens de kennis van de medicatie. En het is toch absoluut ondenkbaar, dat men de kennis der pathologie behoorlijk zou kunnen onderwijzen, indien men niet begon met de kennis van het vee in zijn normalen toestand. Daaruit volgt dadelijk, dat men bij splitsing eenzelfde onderwijs moet gaan geven aan twee inrichtingen. Bovendien kan men zeggen, dat de hoogere kennis op landbouwgebied niet voltooid is, wanneer men alleen rekent met het gezonde vee. Behoort niet bij den landbouw zelf ook de kennis van de pathologie? Is het niet waar, — om iets te noemen —, dat de wijze van voeden, van bewaren en van verzorgen van het vee ook wel degelijk met de pathologische verschijnselen samenhangt? Bovendien geloof ik, dat men, sprekende van het landbouwonderwijs in hoogeren zin, niet uit het oog mag verliezen, dat het landbouwonderwijs ook op andere terreinen zich meer en meer uitbreidt. Zal men onder landbouwonderwijs alleen verstaan het onderwijs en de productie, of zal men daaronder ook begrijpen de verwerking der producten, m. a. w. zal men daaronder b. v. alleen verstaan de kennis van de melk, of ook de kennis van de kaas en van de boter? Kaas en boter zijn niet eenvoudige producten, maar bewerkte fabrikaten van de grondstof melk. Als dat zoo is, kan men dan zeggen, dat de kennis van de zuivelindustrie, de kennis van de door gisting uit de oorspronkelijke stoffen verkregen producten, van het landbouwonderwijs is af te leiden? De groote Gährungsschule te Berlijn, die op zeer uitgebreide schaal ingericht is, heeft meer en meer het besef verlevendigd, dat men inder-

daad te doen heeft met verschijnselen, met elementen, die met het landbouwonderwijs in eng verband staan.

Dat men nu de veeartsenijkunde gaarne op zich zelf wil laten staan en zelfstandig wil laten optreden, omdat men van het landbouwonderwijs tot dusverre een lager begrip heeft gehad, versta ik, maar eene geheel andere vraag is het, of de veeartsenijkunde niet vanzelf onder het landbouwonderwijs zou moeten worden gerangschikt, zoodra dat onderwijs op hooger peil komt. Ik behoef er slechts aan te herinneren, dat te Kopenhagen èn het veeartsenijkundig onderwijs èn het landbouwonderwijs in een Veterinair- og Landbo-Hoiskole vereenigd zijn. Er is — dat is niet te ontveinzen — bij de veeartsen een zeker gevoel van ontevredenheid, omdat de doctoren, die de menschen gezond maken, eene geëerde positie in de maatschappij hebben, terwijl zij, ook dokters, die het vee gezond maken, eene lagere positie innemen. En daarom is er bijna onder geen stand zulk een sterken Heiszhunger naar het doctoraat als juist bij die heeren. Nu komt het niet bij mij op, de beteekenis, die de veeartsen en de veeartsenijkunde voor de welvaart van ons land hebben, ook maar eenigermate te willen onderschatten, maar toch zie ik niet in, dat eene neiging, die hoofdzakelijk voortkomt uit de aangegeven motieven, en die het onderscheid tusschen de pathologie en de medicatie van den mensch en de pathologie en de medicatie van het dier wil effaceeren, behoort te worden aangemoedigd.

De geachte afgevaardigde, de heer Zijlma, heeft gewezen op het buitenland, en heeft gezegd, dat daar de opneming althans van den landbouw — over den handel heeft hij zich niet uitgelaten — onder het universitaire onderwijs regel is geworden. Ik ontken dat, want de zoogenaamde Landbouwacademiën, die op initiatief van Albrecht Thaer in het leven zijn geroepen en tamelijk talrijk zijn geweest, droegen volstrekt niet het karakter van hooger wetenschappelijk onderwijs en hebben niets gemeen met wat hier als Landbouwhoogeschool wordt voorgesteld. Die Academies zochten hierin haar kracht, dat bij de school zeer uitgebreide terreinen, zelfs tot 4000 hectaren, in gebruik werden genomen; maar het is zeer goed te begrijpen en natuurlijk, dat die Academies, die geen hooge- maar middelbare scholen waren, het reeds hadden afgelegd en reeds bezweken waren vóór het optreden van von Liebig. Het is volkomen juist, dat von Liebig den spijker op den kop heeft geslagen, toen hij den strijd aangebonden heeft tegen elke poging om het landbouwonderwijs als eene afzonderlijke wetenschap te houden buiten de algemeene grondvakken van wetenschap, die in hun diepsten grond ook den landbouw beheerschen. Von Liebig heeft

niet gezegd, dat het landbouwonderwijs aan eene Universiteit moest worden gegeven, maar wat hij te recht heeft doorgedreven is, dat men ook voor den landbouw moest teruggaan op de grondvakken, die de kennis van het menschelijk leven beheerschen, vooral op de scheikunde, en dat men daarin zoo diep moest doordringen als bij elke andere wetenschap, wijl men eerst uit die diepte van wetenschap komen kan tot eene juiste beoordeeling van de verschijnselen op landbouwgebied. Daardoor is eene groote revolutie op dit terrein in het leven geroepen. Dat men in Duitschland aan universitair onderwijs in den landbouw de voorkeur heeft gegeven, — welk onderwijs te Halle, maar ook in andere plaatsen metterdaad tot bloei is gekomen —, hangt samen met een ander verschijnsel in het Duitsche leven, dat wij in ons land niet hebben, namelijk dat van de groote oeconomen of landbezitters. Waar nu de mannen dier groote klasse van bezitters van zeer groote terreinen, bij wier bezit het landbezit in ons land eenvoudig niet te vergelijken is, meest herkomstig zijn uit kringen, waarin de studie aan eene Universiteit toch reeds regel is, ligt het geheel in den aard van de zaak, dat men in zulk een land er naar streeft om ook die klasse van personen aan de Academie te gelijk met hun broeders, die daar in de philosophie of in een ander vak studeeren, te laten opleiden. Maar wanneer men om die reden bij ons het universitair landbouwonderwijs zou willen in het leven roepen, dan zou men eenvoudig de kweekelingen niet krijgen, want dat genre van personen bestaat in ons land niet.

Wat ziet men in andere landen, die met het onze meer overeenkomen? Denemarken heeft ook geen groote oeconomie, doch is een land, dat in dit opzicht met het onze, veel beter dan met Duitschland, is te vergelijken. Denemarken mag ik daarom te meer noemen, omdat het op landbouwgebied niet alleen eene hooge waarde heeft, maar ons ook zoo zeer vooruitgekomen is, dat het ons door de kracht der concurrentie een stoot gegeven heeft, waardoor een groote ommekeer hier te lande teweeggebracht is. Welnu, in Denemarken heeft men het landbouwonderwijs niet aan de Universiteit verbonden, maar is te Kopenhagen eene Koninklijke Landbouwhoogeschool in het leven geroepen. Noorwegen, ook voor vergelijking met ons vatbaar, heeft hetzelfde gedaan te Åås. Portugal, eveneens een land van geringe grootte, deed hetzelfde.

Nu geloof ik, dat er voor ons, met een land van geen groote proportiën, aanleiding bestaat, de vraag te stellen, of wij niet beter doen, dienzelfden meer beperkten weg in te slaan. De heer Van Karnebeek heeft de zeer juiste opmerking gemaakt, dat, waar men eene

eigen Landbouwhoogeschool wil en de vakken niet onderbrengt bij eene Universiteit, te onderzoeken is, of zulk eene Landbouwhoogeschool is te plaatsen ergens afzonderlijk op het land, of wel in eene stad, waar eene Universiteit aanwezig is. In dit opzicht, zou ik zeggen, wijst Denemarken ons den weg. Denemarken heeft de Landbouwhoogeschool gebouwd in eene stad, waar een Universiteit is.

Ik kom nu even terug op de zaak, waarop de geachte afgevaardigde, de heer Zijlma, wees. Zooals hem bekend zal zijn, zijn twee van die Academies in Duitschland langzamerhand van karakter veranderd en heeft men hooger onderwijs als doel van de inrichting verkregen, en wel aan de school van Möglin bij Berlijn en die van Poppelsdorf bij Bonn. De school bij Berlijn is uitdrukkelijk door de Regeering verheven tot Landbouwhoogeschool. Die school, geplaatst bij eene Universiteit, werkt uitnemend en heeft met de vroegere Academie hoegenaamd niets meer te maken. De Academie bij Bonn, welke die groote transformatie niet ondergaan heeft, kan de vergelijking met die bij Berlijn niet doorstaan.

Wat mij betreft zou ik het dan ook zeer betreuren, indien eene poging gedaan werd om de landbouwschool te Wageningen op te voeren tot eene school van hooger onderwijs; ik zou dit verloren moeite achten; van die school is, wanneer men den weg van hooger onderwijs op wil, krachtens haar oorsprong, niets te maken. Ik ben van meening, dat alles er vóór pleit om dergelijke scholen bij eene Universiteit te vestigen, vooral omdat dit de gelegenheid ontsluit, te voorkomen hetgeen de geachte afgevaardigde, de heer Van Karnebeek, vreest, nl. groote kosten. Ook naar mijn inzien moet men op de kosten letten. Maar omgekeerd zal de geachte afgevaardigde mij wel toestemmen, dat, wanneer het hooger onderwijs op landbouwgebied er werkelijk toe zal leiden, — en dat is toch het eigenlijke doel van alle landbouwonderwijs —, de rentabiliteit der in cultuur gebrachte gronden aanmerkelijk te verhoogen en de nog niet in cultuur gebrachte gronden in cultuur te brengen, dit noodwendig eene vermeerdering van inkomsten, ook voor het Rijk, ten gevolge zal hebben, die — laat mij het maar laag schatten — allicht twee à drie ton zal bedragen. Aan de Landbouwhoogeschool te Kopenhagen zijn 21 professoren verbonden met 6 „honorierte Dozenten" en 10 assistenten en de uitgaven voor deze school bedragen per jaar ongeveer *f* 120.000. Ik meen echter, dat het argument van de kosten niet te zwaar mag wegen, maar integendeel, dat het hier geheel weggecijferd wordt door het profijt, ook voor het Rijk, verkregen door verbetering van de landbouwtoestanden in het algemeen.

Nu hebben de heer De Savornin Lohman en anderen gevraagd

geopperd, of het mogelijk is, — al is men zeer beslist voorstander van het stelsel van eene Landbouwhoogeschool —, het landbouwonderwijs bij eene Universiteit onder te brengen. Ik heb daaromtrent eene overtuiging, die ik niet lichtelijk prijs zal geven. De heer De Savornin Lohman vroeg: moeten wij eene zoo gewichtige zaak onmiddellijk bij dit wetsontwerp beslissen? Ik heb dit bezwaar zelf zeer goed gevoeld en daarom heb ik in mijn eerste ontwerp de zaak facultatief en niet imperatief gesteld. Men is in het Verslag daartegen echter opgekomen en van de zijde van de Kamer is gezegd, dat men het imperatief moest stellen. Nu had ik daar wel neiging toe, omdat ik voor mij zelf met mijn overtuiging gereed was, en ook uit een ander opzicht. Ik vreesde namelijk, dat, wanneer men deze zaak nu opzettelijk weder niet tot beslissing bracht, dan metterdaad de zaak op de lange baan zou worden geschoven. Ik acht het echter van het grootste belang voor onze nationale welvaart, dat ons landbouwonderwijs zoo goed mogelijk zij. Wanneer men nagaat, met welke enorme concurrentie onze landbouwproducten thans reeds hebben te worstelen tegenover de Zwarte-zeelanden, Argentinië, Amerika en zelfs Voor-Indië, dan schijnt het absoluut noodzakelijk om niet te treuzelen. Maar daar komt bij, dat men niet mag vergeten, dat de toestanden in Siberië onzen landbouw bedreigen met eene nog zwaarder concurrentie. Het is bekend, dat in het district Altaï de hectoliter graan van 80 Kg. verkocht wordt voor *f* 1 à *f* 1,20; dat de volwassen runderen verkocht worden voor *f* 15 à *f* 20 en dat de uitvoer van boter uit Siberië zelfs naar Parijs en Londen zulk een omvang heeft gekregen, dat hij in den tijd van twee jaren van 3 millioen tot 18 millioen Kg. gestegen is, zoodat reeds nu het transport laag genoeg is om de boter, die in Siberië 25 cts. per Kg. kost, te doen concurreeren met de Deensche, de Nederlandsche en andere boters op de Londensche markt. De Russische Regeering stelt alle pogingen in het werk om de transportkosten van uit het binnenland van Siberië te verlagen. Wanneer het aan de Russische Regeering mocht gelukken, de transportkosten van een hectoliter graan, die *f* 1 à 1.20 per hectoliter kost, te brengen op *f* 3 per hectoliter, dan zou onze landbouw daardoor weder een nieuwen en zeer zwaren concurrent krijgen. Alles redenen, die het te meer noodzakelijk maken, het hoogere landbouwonderwijs zoo spoedig mogelijk te realiseeren, ten einde, zoo eenigszins mogelijk, aan de concurrentie het hoofd te bieden.

Maar al is het, dat ik uit dien hoofde elke vertraging bedenkelijk zou achten, zoo zal ik toch aan de Kamer geen geweld aandoen, indien

zij van oordeel mocht zijn, dat zij thans in deze zaak nog geen decisie kan nemen, omdat zij niet genoeg voorbereid is. Welnu, in dat geval moet de Kamer het niet doen, en wanneer een amendement, strekkende om uitstel van deze zaak mogelijk te maken, door de Kamer mocht worden aangenomen, dan zal dit voor mij geen reden zijn om daarom dit wetsontwerp in te trekken, maar toch zou ik den geachten afgevaardigde, den heer Van Karnebeek, wel in overweging willen geven, een eventueel amendement anders te formuleeren dan hij oorspronkelijk aangaf. Niet dat *ik* iets tegen zijn formuleering zou hebben, integendeel, ik kan niet anders dan vóór die formuleering zijn, omdat, wanneer hij die uitdrukking hooger onderwijs blijft bezigen onder het hoofdstuk: „Van de Hoogescholen", het onderwijs, dat hier bedoeld wordt, onderwijs aan eene Hoogeschool blijft en ik dus krijg wat ik wensch. Eerlijkheid gebiedt mij echter, de Vergadering hierop te wijzen. Ik meen, dat de geachte afgevaardigde verder zou komen, indien hij eene lezing gaf in dezen zin: „Er is eene technische Hoogeschool. De vestiging van andere Hoogescholen wordt, voor elke Hoogeschool afzonderlijk, bij de wet geregeld." Dan blijft men geheel vrij. Er wordt dan niet bepaald, dat er eene Handels- en eene Landbouwhoogeschool zal komen, maar de vraag, voor welk onderwijs verder Hoogescholen zullen komen, blijft geheel onbeslist.

Handelingen, blz. 1458—1462.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Van Karnebeek, heeft opgemerkt, wat volkomen juist is, dat de Handels-Hochschulen in Duitschland van later dagteekening zijn, maar daaruit valt niet af te leiden, dat mijn conclusie onjuist zou zijn, dat de meerdere preferentie, die in den handel in het buitenland en hier aan jongelieden, in Duitschland opgeleid, gegeven wordt, zou verklaard worden daaruit, dat zij hooger handelsonderwijs hebben genoten.

Hetgeen vanmorgen gezegd is omtrent de Polytechnische School werpt de redeneering van den geachten afgevaardigde geheel omver. Een ieder zal moeten erkennen, dat, hoewel de Polytechnische School te Delft niet het karakter draagt van eene Technische Hoogeschool, inderdaad het technische onderwijs, dat daar gegeven wordt, het karakter van hooger onderwijs draagt. De bedoeling is, eene school van in naam lager orde den titel te geven, die haar toekomt. Zoo mag uit de voortreffelijkheid van onze waterstaatsingenieurs niet worden afgeleid, dat het niet noodzakelijk zou zijn, de Polytechnische School tot eene

Technische Hoogeschool te hervormen. De voortreffelijkheid van de jongelieden uit Duitschland is hier aan toe te schrijven, dat zij onderwijs hebben genoten op eene school, die het karakter van eene Handelshoogeschool draagt.

De geachte afgevaardigde heeft er in de tweede plaats op gewezen, dat de Handelshoogeschool te Leipzig wel Hoogeschool heet, maar dat zij toch verbonden is aan de Universiteit. Dit zegt niets tegen mijn beweren. Wat ik vanmorgen met kracht bestreden heb, dat is het opnemen van het onderwijs in de handelswetenschappen bij het universitaire onderwijs, maar ik heb volstrekt niet gezegd, dat die school niet zou kunnen verbonden worden aan de Universiteit. Ik geloof zelfs, dat het handelsonderwijs zoo aan de Universiteit zou kunnen verbonden worden, dat het als universiteits-instituut optrad. Ik heb verder beweerd, dat het daartoe niet voldoende was om in enkele faculteiten enkele professoren aan te stellen. Ik heb gezegd, dat het hoogere landbouw- en handelsonderwijs een onderwijs moest zijn, dat zijn eigen organisatie, zijn eigen examens en zijn eigen doctoraten heeft. Wat te Leipzig geschiedt is in het minst niet in strijd met het door mij beweerde.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, heeft gezegd, dat ik hedenmorgen in mijn eerste rede met beslistheid zou hebben uitgesproken, dat de veeartsenijschool zou moeten verbonden worden aan de landbouwschool. Zoo iets heb ik volstrekt niet beweerd, ik heb deze zaak alleen uit dit oogpunt bezien, dat men in het kader van eene Landbouwhoogeschool het veeonderwijs, als ik het zoo mag noemen, kan opnemen, maar dat men ook wel daarnaast kan plaatsen eene afzonderlijke veeartsenijschool voor de pathologie en de medicatie van het vee, en ook voor het normale wezen van het vee. Op de laatste wijze zou men echter krijgen twee soorten van leeraren aan beide scholen, wat met het oog op de kosten bedenkelijk zou kunnen zijn. Ik heb in de tweede plaats beweerd, dat het veeartsenij-onderwijs geen coördinaat behoeft te zijn met het landbouw-, technisch en handelsonderwijs. Daarmede is volstrekt niet uitgesproken, dat ik de meening ben toegedaan, dat het onderwijs aan de veeartsenijschool hooger staat dan het landbouwonderwijs.

Ik heb dezen morgen de zaak vluchtig besproken en daarom merk ik nu nog op, dat de objectie, die thans in veeartsenijkundige kringen bestaat, vooral daaraan te wijten is, dat de heeren zich voelen als wetenschappelijke mannen, terwijl daarentegen hun voorstelling en hun gedachten, als zij van landbouwonderwijs hooren, zich als vanzelf richten op Wageningen en zij denken aan een onderwijs van lager

genre. Men verlieze niet uit het oog, dat het mijn bedoeling is, het landbouwonderwijs tot dezelfde hoogte op te voeren als waarop het veeartsenijkundig onderwijs, ik zeg niet reeds staat, maar behoort te staan, n. l. dat beide moeten hebben hetzelfde hooge wetenschappelijk karakter.

Handelingen, blz. 1466.

Mijnheer de Voorzitter! De bedenkingen van den geachten afgevaardigde, den heer De Visser, raken metterdaad eene zeer gewichtige quaestie, die op haar beurt wederom met andere gewichtige quaestiën is verbonden. Toch wil ik onmiddellijk écarteeren het eerste motief, door hem gebezigd. Of er aan de wis- en natuurkundige faculteit van eene Universiteit eenige jongelieden meer of minder komen, of er wat water van daar naar Delft of omgekeerd stroomt, is zuiver eene quaestie van concurrentie, en ik kan niet zeggen, dat ik daarvoor veel voel. Nog minder voel ik voor het tweede argument, dat van het doctoraat. De meeste menschen, zegt de geachte afgevaardigde, hechten veel waarde aan dien doctorstitel en daarvan zal dan het gevolg zijn, dat een weg, die anders niet de voorkeur zou verdienen, nu zal worden gevolgd.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, er wordt dikwijls door minder kundige gemeenteraden aan zulk een titel van doctor buitengewoon veel waarde gehecht, maar men moet niet vergeten, dat de titel, hier ingevoerd, een geheel andere is dan de doctorstitel bij de Universiteit. Het is geen doctorstitel in de wis- of de scheikunde, maar eenvoudig een doctoraat in de technische wetenschap. Gelijk door den vorigen spreker is opgemerkt, krijgt de candidaat enkel het predicaat Dr. voor zijn naam, dat hij even goed in het buitenland kan gaan halen. Bovendien heb ik aan de uitkomst nog niet kunnen bemerken, dat de tegenwoordige toestand er toe geleid heeft om velen, die eigenlijk behoorden bij de philosophische faculteit, naar Delft te trekken. Het getal bevoegden, uit Delft gekomen en bij het onderwijs geplaatst, is volstrekt niet overwegend en zoo weinig is er in dit opzicht overvloed, dat gedurig op allerlei terrein iets door de vingers moet worden gezien en er in moet worden berust, dat benoemingen worden gedaan van wettelijk niet volkomen bevoegden.

Geheel anders wordt de quaestie, als men let op twee andere omstandigheden, en wel in de eerste plaats het belang van de scheikundige wetenschap. Men kan zeggen, — en daarvoor gevoel ik veel —, dat de scheikunde tot die vakken behoort, welker volledige ontwikkeling voor Nederland een nationaal belang is. Door de professoren van de Universiteiten is er dan ook op gewezen, dat het ons inderdaad schade

zou toebrengen, indien wij in dit opzicht achteruitgingen. Nu zal men de chemische wetenschap ten onzent niet op de goede hoogte brengen door eenige meerdere leerlingen bij de faculteit te bezorgen. Wellicht ware het nog het beste, bij behoud der Rijks-universiteiten eene zekere verdeeling te maken van de vakken, zoodat men de chemische wetenschap aan één der Universiteiten zeer volledig zou kunnen inrichten.

Eene geheel andere quaestie is het, in hoever hier een privilege wordt gegeven aan hen, die den weg der Universiteit niet kunnen volgen, daar zij geen klassieke opleiding hebben genoten. Wanneer door mij thans werd voorgesteld, de universitaire examens voor hen open te stellen, dan zou ik bevorderen, dat hiermede incidenteel eene uiterst gewichtige quaestie tot beslissing werd gebracht, maar dat geschiedt niet. Het artikel wordt zoo goed als ongewijzigd overgenomen uit de wet op het middelbaar onderwijs. Waar nu tot dusver niet blijkt, dat de leerlingen in grooten getale naar Delft gaan, ten einde de klassieke opleiding te ontloopen, koester ik geen vrees, dat dit in de toekomst anders zal worden en de stroom naar Delft te sterk zal aangroeien.

Met de vraag, of de te Delft gevormde ingenieurs de aangewezen mannen zijn om op te treden als leeraar aan hoogere burgerscholen en gymnasia, raakt men de zaak in het hart. Ik meen, dat men in de ingenieursopleiding te Delft in het algemeen niet ontvangt de vorming, welke noodig is voor het leeraarsambt, en dat die studie niet zoodanig is ingericht, dat men van de ingenieurs als regel kan onderstellen, dat ze behoorlijk daartoe voorbereid zijn. Nu zullen er onder hen, die van de wis- en natuurkundige faculteit komen, ook wel voorkomen, die de noodige paedagogische gave missen, maar ontkend kan niet worden, dat de opleiding aan de Universiteit zich meer langs de paedagogische lijn beweegt dan de studie te Delft. Daarom zoover te gaan als de heer Bos wil en een soort aparte opleiding voor leeraren van gymnasia en hoogere burgerscholen in het leven te roepen, acht ik niet gewenscht. Wij hebben kweekscholen voor hen, die onderwijs zullen geven bij het lager onderwijs. Gaat men nu ook een soort kweekschool voor leeraren bij het middelbaar en het gymnasiaal onderwijs inrichten, dan zie ik nog bij een volgend geslacht iemand opstaan, die zegt, dat men kweekscholen voor professoren moet oprichten, omdat het sommigen hunner aan echten paedagogischen tact ontbreekt, wat de heer Bos wel zal toegeven.

Er ligt dus eene geheel andere quaestie achter, nl. de vraag, in hoever de opleiding, ontvangen aan de wis- en natuurkundige, aan de letter-

kundige en ten deele aan de juridische faculteit, in eene lijn ligt, die eene goede voorbereiding tot het geven van onderwijs waarborgt. Wellicht zou in aanmerking kunnen komen het ook in Duitschland gevolgde stelsel, waarin men op het universitair onderwijs laat volgen wat men daar noemt een *Seminar*. Ik voor mij geloof, dat eene dergelijke opleiding aan seminaria — dat zijn kweekscholen, niet in den zin van onze seminaria, theologische vakscholen, maar in den zin van inrichtingen tot practische vorming — eene zeer goede voorbereiding zou zijn.

(De heer Bos: Dat is mijn bedoeling ook.)

De heer Bos zegt: Dat is mijn bedoeling ook; dat giste ik wel, maar hij had het niet gezegd, en daarom wilde ik dat eens doen. Nu geloof ik, dat deze quaestie vanzelf aan de orde zal komen als eenmaal ernstig overwogen wordt de vraag, in het algemeen debat door mij gemoveerd, of het niet beter ware, al de bevoegdheden, thans verbonden aan universitaire diploma's en doctoraten, weg te nemen en daarvoor onderscheiden Staatsexamens in de plaats te stellen. Ik heb reeds, toen ik daarover sprak, aangegeven, dat dit naar mijn idée deze twee voordeelen zou opleveren: 1°. dat daardoor onderscheiden kan worden tusschen de verschillende beroepen en de behoeften, die moeten worden vervuld; 2°. omdat daaraan verbonden is een stage, die, hier toegepast, den geachten afgevaardigde, den heer Bos, reeds voor een deel in de haven van zijn begeerte zou brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het mij te doen ware, bij dit wetsontwerp ook in de regeling van de bevoegdheden eenige verandering te brengen, zou ik de oppositie kunnen verstaan. Maar dat is juist niet het geval. Ik ben zoo voorzichtig geweest, juist in zake de bevoegdheden alles te laten zooals het was, naar den regel — als ik eene uitdrukking van Calvijn mag gebruiken — „malum bene positum non movere." Ik stem volkomen toe, dat de wijze, waarop de zaak is geregeld, een malum is, maar ik acht het bene positum en wil er daarom niet aan komen. Ik wil dat te minder doen, omdat, zooals den geachten afgevaardigde, den heer De Visser, bekend zal zijn, inderdaad eene commissie benoemd is, die de geheele zaak van de bevoegdheden heeft onderzocht en daarover rapport heeft uitgebracht. En aangezien nu zoodanig onderzoek heeft plaats gehad en genoegzaam gebleken is, dat, als die zaak wordt aangepakt, heel wat stof zal worden opgeworpen, zou het hoogst onvoorzichtig zijn en zeer indelicaat, daarin op dit oogenblik

verandering te brengen. Mij dunkt, dat, wanneer wij naar de Polytechnische School te Delft gingen en zeiden, dat wij eene poging aanwenden wilden om haar tot eene Technische Hoogeschool te maken, en haar de bevoegdheid van het doctoraat te geven, maar wij namen haar af wat zij vroeger had, dat dan op die school een zonderlingen indruk zou maken. Wanneer de geachte afgevaardigde gelijk heeft, die zegt, dat de jongelui nu allen zullen worden getrokken naar Delft en de wis- en natuurkundige faculteiten zullen leegloopen, dan blijven toch aan de Universiteiten over de medici, die het grootst aantal vormen, althans voor hun propaedeutische studiën.

Maar ik geloof daar niets van. Wanneer de jongelui op de jaren gekomen zijn, dat zij te kiezen hebben of ze naar Leiden of naar Delft zullen gaan, trekt de Universiteit hen driemaal zoo sterk aan als Delft. Men vindt het verblijf aan eene Universiteit veel aangenamer. De wijze, waarop men daar staat tegenover de colleges, draagt een heel ander karakter. In Delft moet men veel straffer studeeren om het diploma te krijgen. Men moet daar colleges loopen in veel verschillende vakken, waarmede men aan de Universiteit niets te doen heeft. Daarom hoop ik, dat de geachte afgevaardigde nog dit vermogen over zich zelf zal hebben, dat hij zich kan indenken in de gemoedsstemming, waarin hij op 18—20jarigen leeftijd verkeerde, en dat dan zijn angst en vrees eenigszins verminderen zullen. Het hangt voor hem alles af van het doctoraat. Als dat er niet bij was, zou de geachte afgevaardigde zeggen: „zoo is het goed". Maar hoe gaat dat bij de medici? Die kunnen ook zonder doctor te zijn het artsdiploma verwerven. Maar men ziet, dat een arts met Dr. voor zijn naam soms niets te doen heeft en dat vele artsen, die geen doctor zijn, een beter bedrag per jaar besommen dan vele heeren met Dr. Ook zien we, dat men de menschen met het Dr. verschalkt door bijv. in Gent den doctorstitel te halen. Als de geachte afgevaardigde nu consequent was in zijn liefde voor de wis- en natuurkundige faculteit, en zijn verweer wilde realiseeren, zou hij moeten voorstellen, om het doctoreeren buitenslands te beletten of te beletten, dat in het buitenland gedoctoreerden hier hun titel dragen. Maar ik begrijp, dat hij allerminst zulke booze plannen koestert. Het is hem te doen geweest om uiting te geven aan een zeer kras protest, van de zijde van de Universiteit uitgegaan en waarvan ik gaarne zeg, dat het wel getuigt van de groote liefde, die de protestanten voor hun faculteit hebben, maar die mij niet overtuigd heeft, dat het standpunt waarop zij zich geplaatst hebben, werkelijk de hoogte bereikt van de wetenschappelijke positie, die zij innemen.

Handelingen, blz. 1473—1475.

De geachte afgevaardigde, de heer Röell, heeft volkomen gelijk, dat er bij de regeling der Technische Hoogeschool zooveel mogelijk een parallelisme in het leven geroepen is tusschen de bepalingen, welke tot dusver golden voor de Universiteiten en die, welke hier voor deze hoogeschool worden voorgesteld. Ik mag mij intusschen niet ontveinzen, dat reeds dit niet zonder bedenking geschied is. Waar men de Polytechnische School wilde verheffen tot eene school van hooger onderwijs, was er reden om in de bepalingen zelf zooveel mogelijk te doen uitkomen, dat die school, hoewel van een ander karakter, toch, wat het standpunt betreft, volkomen gelijkwaardig moest worden geacht met de Universiteiten. Om dat scherp in het licht te stellen was, practisch, het beste middel, dat men voor de hoogeschool zooveel mogelijk bepalingen vaststelde, gelijkluidend aan de bepalingen voor de Universiteiten. Maar al bestond daartoe aanleiding, zonder bedenking is het, zooals ik zeide, niet geschied. Hetgeen in het buitenland op dit gebied geregeld is, houdt wel eene waarschuwing in, daar datgene, wat op de Technische Hochschule betrekking heeft, niet dan bij hooge uitzondering min of meer uitvoerig in de wet geregeld is. De heer Bos heeft er zelf op gewezen, hoe metterdaad in het veel meer vloeiend en vlottend karakter van de technische wetenschappen, vergeleken met de universitaire wetenschappen, een reden ligt, waarom het de voorkeur verdient, de bepalingen omtrent het technisch hooger onderwijs niet te veel in de wet vast te leggen, ten einde niet, wanneer wijziging noodzakelijk blijkt, weer met eene wettelijke voorziening te moeten komen, terwijl het veel gemakkelijker is om, door de wijziging van een algemeenen maatregel van bestuur, mee te gaan met de eischen van het oogenblik.

Intusschen kwam het mij voor, dat metterdaad ten opzichte van de materie, die het hier geldt, de zaak aan een algemeenen maatregel van bestuur kan worden overgelaten. Naar mijn meening hebben wij niet in zoo grooten getale buitenlanders te wachten, die door de wettelijke voorschriften, welke nu worden voorgesteld, zullen worden gebeneficieerd. De verwachting van den geachten afgevaardigde, dat de Zwitsers hier zouden komen om onze waterstaatstechniek te leeren, acht ik eene ijdele. Vooreerst komt het mij voor, dat voor waterstaatswerken Zwitserland, waarvan de geachte afgevaardigde gesproken heeft, een land is, dat nu niet in de eerste plaats in aanmerking komt. In de tweede plaats merk ik op, dat, wanneer wij Zwitserland wegdenken en daarvoor in de plaats stellen menig ander land, waarvoor wel degelijk op waterstaatsterrein te leeren zou vallen, — b.v. Japan of China, waar nu reeds Nederlandsche ingenieurs de Regeering van die landen hebben mogen dienen en aldaar

jaren lang hooge betrekkingen hebben bekleed —, ik dan zou vragen, of de geachte afgevaardigde meent, dat ons waterstaatsonderwijs dusver gebrekkig was, en eerst een hooger peil zal erlangen, als het voor buitenlanders toegankelijk wordt. Hij kan dat niet meenen, want hij weet zelf, hoe dikwijls onze waterstaatsingenieurs reeds nu naar andere landen worden geroepen om advies te geven en hulp te verleenen, en hoe weinig vreemdelingen naar Delft zijn gekomen om aan de Polytechnische School het waterstaatsonderwijs te volgen. Dit ligt m.i. voor een groot deel vooral hieraan, dat het onderwijs te Delft gegeven wordt in de Nederlandsche taal en dat, enkele uitzonderingen daargelaten, onze taal door vreemdelingen niet wordt verstaan. In België en Zwitserland daarentegen, waar in de Fransche taal onderwezen wordt, ziet men, met name in Luik, dat uit allerlei streken, uit Rumenië en Servië o.a., de leergierige studenten toestroomen om de lessen te volgen. Ik geloof dus, dat de voorgestelde regeling voor de buitenlanders weinig profijt zal opleveren.

Wanneer men mij nu vraagt, of er dan toch niet in een ander werelddeel een land is, dat ik nu niet noemen zal, met het oog waarop mede de nieuwe artikelen 84*a* en 82*b bis* worden voorgesteld, en of niet degenen, die uit dat land zouden komen, de moeilijkheid van de Nederlandsche taal zouden ondervinden, en of het waarschijnlijk is, dat zij vandaar zouden komen, dan geloof ik, dat de technische inrichtingen in dat land zóó klein en onbeduidend zijn, dat toch diploma's of getuigschriften van die inrichtingen hier niet in aanmerking zouden komen.

Voor het overige bestond er bij mij geen ander voornemen dan om in een algemeenen maatregel van bestuur ongeveer den gang te gaan, door den geachten afgevaardigde voorgesteld. Nu intusschen de zaak hier is ter sprake gebracht, — ik mag wel zeggen, dat zij ter sprake is gebracht op eene wijze, met het oog waarop ik meen te mogen opmerken, dat dergelijke vraagstukken wel waard waren geweest om bij de schriftelijke behandeling uitvoeriger behandeld te worden, waardoor de gelegenheid zou zijn geboden, schriftelijk deze geheele materie nader te bezien —, zal ik geen beletsel opwerpen om in dien weg mee te gaan. Nu eenmaal de zaak aan de orde is gesteld, en door een geacht lid dezer Kamer de eisch is uitgesproken, dat het beter is om althans de toelating tot de Technische Hoogeschool in de wet vast te leggen, bestaat er voor mij geen bedenking tegen, daarmede akkoord te gaan.

Wel echter heb ik bedenking — daarin moet ik den geachten afgevaardigde teleurstellen — tegen zijn redactie. De geachte afgevaardigde meende, dat op die redactie geen aanmerkingen konden gemaakt worden, maar ik geloof, te mogen opmerken, dat dit wel het geval is.

Ernstige bedenkingen heb ik bij dit artikel met name ook hiertegen, dat hier het diploma van het eindexamen van de hoogere burgerscholen op den voorgrond wordt geschoven, dat gesproken wordt van een toelatingsexamen, af te nemen aan de Technische Hoogeschool en dat in omvang met het genoemd eindexamen gelijk moet staan, en dat daarna in de derde plaats wordt gesproken van diploma B van het gymnasiaal eindexamen. Hiermede kan ik mij ganschelijk niet vereenigen. Het eindexamen van de hoogere burgerscholen behoort te zijn een examen, dat afgelegd wordt met het oog op den kring van een onderwijs, dat bedoelt in zich zelf afgesloten te zijn. Het gymnasiaal onderwijs is een onderwijs, dat niet bedoelt in zich zelf afgesloten, maar voorbereidend te zijn. Ik laat daar, of aan het middelbaar onderwijs geen andere richting zal worden gegeven, maar te weerspreken is het niet, dat het onderwijs der hoogere burgerscholen, gelijk de wet op het middelbaar onderwijs nu is, bedoelt een afsluitend onderwijs voor een zekeren kring van burgers in de maatschappij, die daarmede hun studiën voleindigen. Ik kan mij er niet mee vereenigen, in de wet eene bepaling op te nemen, waarbij dit diploma wordt aangewezen als *het* getuigschrift van admissie tot de examens aan de Technische Hoogeschool. Dit moet mijns inziens geschieden — wil men dit in de wet regelen — evenwijdig met art. 11. Art. 11 bepaalt echter niet wat de geachte afgevaardigde zegt. Het bepaalt niet het peil van het gymnasiaal eindexamen, maar laat de bepaling van het peil juist over aan een algemeenen maatregel van bestuur. Wanneer men het parallelisme wil doorvoeren, moet men bepalen, dat er een Staatsexamen zal worden afgenomen tot verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan de Technische Hoogeschool; met dat getuigschrift kan dan worden gelijkgesteld het getuigschrift van het eindexamen van de hoogere burgerscholen en van het eindexamen B van het gymnasium. Men moet echter niet het diploma van het eindexamen der hoogere burgerscholen op den voorgrond schuiven.

Verder komt het mij voor, dat men na de aanneming van art. 32*c*. niet het toelatingsexamen mag opnemen onder de examens van de Technische School. Het gymnasiaal eindexamen doen de jongelui vóór hun admissie tot de universitaire examens. Dit getuigschrift komt buiten de Universiteit om tot stand, met deze kleine uitzondering, dat, waar diploma A vereischt is, degenen, die diploma B hebben, aan de Universiteit een aanvullingsexamen kunnen doen en omgekeerd. Regel is echter, dat het lichaam, waardoor de hoogere examens worden afgenomen, niet tevens de admissie-examens afneemt. Ik zou dus alleen kunnen meegaan met eene regeling in dezer voege, dat men tot de examens, bedoeld

in art. 32*c*, wordt toegelaten, als men in het bezit is van een getuigschrift, hetwelk kan verkregen worden door het afleggen van een examen bij eene door de Kroon benoemde commissie, en dat met dit getuigschrift gelijk wordt gesteld het diploma eindexamen H.B.S. en het diploma eindexamen gymnasium.

Tegen 82*b quinquies* heb ik geen bedenking, maar wel daartegen, dat er een parallel-artikel met art. 85*a* ontbreekt, een parallel-artikel, waardoor diegenen, die uit het buitenland komen, toelating kunnen krijgen tot de examens aan de Technische Hoogeschool. Waar het diploma, verkregen in het buitenland, uitsluitend kan gelden voor de Technische Hoogeschool, mag eene dergelijke wetsbepaling niet worden gemist. Het is niet zeker, dat iemand, die volgens een buitenlandsch examen goed geschikt is voor de studie aan de Technische Hoogeschool, dit ook genoeg zal zijn, om te volgen de lessen aan de Universiteit en omgekeerd. De heer Roëll heeft er ook op gewezen, dat er ontbreekt een artikel, regelende de intrekking van de gedane aanwijzing. Die opmerking had ik niet willen maken, maar ik had in overweging willen geven, dit te vinden op eene andere wijze, namelijk door, waar art. 98 uitvalt, in plaats daarvan een resumtieartikel op te nemen, waarin wordt bepaald, dat de aanwijzingen bedoeld in de artikelen zooveel en zooveel op gelijke wijze kunnen worden ingetrokken als zij zijn geschied. Dan heeft men niet de repetitie van die gelijkluidende formule bij eenige volgende artikelen.

De heer Roëll heeft ook nog de opmerking gemaakt, dat in art. 82*b ter* nu wel de gelegenheid wordt gegeven om bij voorbeeld van Leiden naar Delft te gaan, maar niet omgekeerd van Delft naar Leiden. Hij had gaarne wisselwerking gezien. Maar hij heeft zelf opgemerkt, dat daarmede principieel zou beslist worden de groote quaestie, of al dan niet de klassieke studie bij alle faculteiten zal worden gehandhaafd. De geachte afgevaardigde uit Goes heeft ons medegedeeld, dat hij bij art. 85 wilde komen met een voorstel tot wijziging, waarbij die quaestie principieel zou worden uitgemaakt, en hij heeft gezegd, dat hij hoopte, dat ik geen fin de non-recevoir daartegen zou uitspreken.

Ik begrijp niet, hoe de geachte afgevaardigde over dit punt behoorlijk zou kunnen laten beslissen, zonder dat eene zoo gewichtige quaestie behoorlijk onderzocht is. Ik zal er echter niet verder op ingaan. De geachte afgevaardigde, wien het aan vindingrijkheid niet ontbreekt, zal er wellicht iets op gevonden hebben, waardoor over dit punt wel beslist kan worden. Ik zal zoo voorzichtig zijn mij er niet positief over uit te laten, vóórdat ik hem nader daarover gehoord

zal hebben. Maar ik wil wel zeggen, dat het mij voorkomt, dat dit eene van die quaestiën is, die zoozeer met den nieuwen opbouw van de middelbare scholen en de gymnasia samenhangen, en zoo diep ingrijpen in de hoofdquaestie, waarvoor de Staatscommissie in het leven geroepen is, dat ik reeds nu twijfel opper, of het wel zou aangaan, ook reeds met het oog op de bestaande commissie, zulk eene quaestie incidenteel te behandelen; te meer waar de quaestie in het Verslag niet behandeld is, zoodat de gegevens niet tegenover elkander gezet kunnen worden.

Om het den geachten afgevaardigde uit Winschoten gemakkelijk te maken, heb ik mij de moeite getroost om de artikelen, door hem aangegeven, zooals zij zouden moeten luiden om mijn geheele instemming te kunnen verkrijgen, te laten gereed maken en te laten drukken. Ik stel een aantal exemplaren van de door mij geredigeerde artikelen in handen van den heer Bos, opdat hij aan zijn medeleden er inzage van kunne geven, het aan hem overlatende, of ik al dan niet met zijn voorstellen zal kunnen medegaan. *Handelingen*, blz. 1482.

Vergadering van 8 Maart 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Men is nu teruggekomen op het debat van laatstleden Vrijdag. In verband met het toen door den heer De Visser gesprokene, heeft de geachte afgevaardigde, de heer Röell, eenige opmerkingen gemaakt. De heer Röell wierp mij tegen, dat de formuleering van het artikel, doordat er in blijft voorkomen de uitdrukking „technische wetenschappen", metterdaad eene zekere betwistbare interpretatie overlaat. Ik ontken dit niet.

In de tweede plaats merkt de geachte afgevaardigde op, dat er nu eene uitbreiding plaats heeft, doordat de electro-technische ingenieurs er bij komen. Dit moet ik echter betwisten. Ook tot dusver zijn te Delft electro-technici gevormd, maar zij kregen daar niet het diploma van electro-technisch ingenieur, doch dat van werktuigkundig ingenieur. Het zijn dus dezelfde personen, maar eenvoudig worden er twee diploma's gegeven, omdat het vroegere diploma gesplitst wordt. Ik kan dus niet inzien, dat daarin eenige uitbreiding gelegen is.

In de derde plaats zeide de geachte afgevaardigde, dat de legislatieve bepaling, zooals zij daar ligt, niet schoon is en in de practijk van het artikel gebleken is niet goed te zijn. Ik kan hem beide toegeven. Vraagt men dan, waarom ik, zoo ik dit toegeef, niet anders handelde dan ik deed door dit artikel voor te stellen, dan antwoord ik, dat dit

uitsluitend daaraan ligt, dat ik in de zaak der bevoegdheden mijn hand niet wensch te steken. Daar de zaak der bevoegdheden eene der teerste planten is, waaraan men raken kan, en naar die bevoegdheden een afzonderlijk onderzoek is ingesteld en eene commissie bezig is de reorganisatie nader te onderzoeken, zou ik meenen onverantwoordelijk te handelen, indien ik te dezer zake op dit oogenblik ook maar eenige wijziging aanbracht. Vraagt men mij, of ik er in beginsel voor ben, dat ingenieurs met ingenieurs-diploma optreden als leeraar, dan antwoord ik, de zaak op zich zelf beschouwend, van neen; maar van den anderen kant voeg ik er bij, dat ik bij de vraag, of ik iemand een geschikt leeraar vind, twee dingen onderscheid: in de eerste plaats wat hij kent, de vorming van zijn inzicht, in de tweede plaats zijn paedagogisch talent. Nu ken ik heeren, die doctor zijn in de wiskunde, aan wie ik alle paedagogisch talent ontzeg, in die mate, dat ik niet begrijp, hoe zij hun bevoegdheid hebben gekregen, en aan den anderen kant ken ik ingenieurs, die paedagogisch voor het geven van onderwijs als geknipt, er als het ware voor in de wieg gelegd zijn. Al staat nu het onderwijs te Delft in dit opzicht minder hoog dan dat aan de Universiteit, toch is mij dikwijls gebleken, dat juist personen, die te Delft zijn opgeleid, volkomen de bekwaamheid hebben om aan eene middelbare school of aan een gymnasium les te geven, deels reeds krachtens hun opleiding, maar ook doordat zij, paedagogisch talent hebbende, zich zooveel noodig nog hebben bijgewerkt. En omgekeerd zijn vaak geleerden, die in de diepten der quaestiën zijn doorgedrongen, juist ook ten gevolge van dat diepe onderzoek, practisch onbruikbaar geworden. Komt men evenwel tot nadere regeling van deze zaak, dan zal men hierbij niet kunnen blijven staan, maar zal men er iets bij moeten voegen, ook in verband met hetgeen ik onlangs over de in Duitschland bestaande leeraars-seminariën zeide.

In deze zaak thans ingrijpen mag en kan ik niet. En wanneer nu de geachte afgevaardigde zegt, genoegen te nemen met de toezegging, dat de quaestie zal worden uitgemaakt bij de aanhangige wijziging van de wet op het middelbaar onderwijs, dan begrijp ik die opmerking niet. Ik zou mij haar kunnen begrijpen van iemand, die niet zoo lang als hij wetgevenden arbeid gevolgd heeft en de portée van ieder voorstel niet zoo dadelijk doorziet, maar waar de geachte afgevaardigde ongetwijfeld het onderwerp kent en weet waartoe het ontwerp zich exclusief bepaalt, met de uitdrukkelijke verklaring, dat, waar het geldt het vraagstuk van het middelbaar en gymnasiaal onderwijs, juist het groote probleem als vrucht van den arbeid der Staatscommissie aan

de orde zal komen, versta ik niet, hoe de geachte afgevaardigde van mij verlangt, dat ik zou beloven, dat in dat wetsontwerp de quaestie van de bevoegdheden tot decisie zal worden gebracht.

Wanneer de geachte afgevaardigde nu zegt: dan komt er in afzienbaren tijd niets van, dan vraag ik, op welken grond hij dat beweert. Natuurlijk kan ik er wel op aandringen, dat de Ineenschakelingscommissie spoedig haar arbeid levert, maar als men de zaak wil verschuiven, kan men ze wel zoover schuiven, dat zij het gezichtseind geheel ontgaat. Die commissie werkt, gelijk ik weet, zeer hard, en er kan werkelijk geen blaam op haar gelegd worden. Ik heb er mij al over uitgesproken, dat, zoodra dit rapport is ingekomen, mijns inziens eene reorganisatie van deze geheele zaak aan de orde zal komen. Wanneer de geachte afgevaardigde nu zegt, dat ik de zaak vastgehaakt heb aan de regeling van de Staatsexamens, aan de quaestie van den effectus civilis, dan vraag ik hem, of ik dan gezegd heb, eerst de reorganisatie en dan de quaestie van de Staatsexamens te willen regelen. In het minst niet. Wanneer door mij wordt overgegaan tot een voorstel, waarbij Staatsexamens worden ingevoerd voor de bevoegdheden, meen ik, dat dit in dezelfde reorganisatie moet worden opgenomen.

Waar ten slotte de geachte afgevaardigde zeide, dat ik onrecht had gedaan aan mijn vrienden, — en hij noemde in dit verband dr. Bakhuis Roozeboom —, moet ik hem alweer vragen, of hij dan meent, dat ik voor iemand, die mijn vriend is, in dit opzicht meer zou moeten doen dan voor een ander. Dat ben ik niet gewoon; ik ben gewoon, de dingen naar de materie te behandelen en daarom had ik dat argument van de vrienden liever achterwege zien blijven. Wanneer de geachte afgevaardigde vraagt, of ik niet onrechtvaardig over die protestanten geoordeeld heb, zeg ik: neen, want van het begin af is mij duidelijk gebleken, dat het hoofdmotief van de adressanten was, dat zij vreesden, dat de studenten van de wis- en natuurkundige faculteit naar Delft zouden gaan. Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat daarvoor wetenschappelijke argumenten zijn aangehaald. Laat dat zoo zijn: het is dikwijls de gewoonte, argumenten op den voorgrond te schuiven met een schoonen schijn. Wanneer ik concurrentie vrees van eene andere inrichting, is het zaak, niet om de concurrentie te dooden, zoodat men vanzelf naar mij toe moet komen, maar door een hooger peil van onderwijs en betere opleiding diegenen te trekken, die anders ten gevolge van de wet zouden weggaan. Ten opzichte van die heeren kan ik dus niet instemmen met hetgeen de geachte afgevaardigde heeft gezegd.

Handelingen, blz. 1488—1489.

VERGADERING VAN 9 MAART 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De rede, gisteren kort vóór het sluiten van de vergadering door den geachten afgevaardigde uit Zutphen gehouden, is door den geachten afgevaardigde, den heer Nolens, zoo breed en zoo uitvoerig beantwoord, dat ik door even breed te zijn moeilijk anders zou kunnen dan vervallen in noodelooze herhalingen. Terecht is door den laatstgenoemden geachten afgevaardigde iets opgemerkt, dat ik meer op den voorgrond wensch te stellen, dit namelijk, dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen in zijn rede van gisteren — ik zeg niet iets verzwegen, maar — iets weggelaten heeft, dat mij voorkomt in de eerste plaats hier in aanmerking te moeten komen.

Wanneer er sprake van was, voor deze zaak eene geheel nieuwe regeling te ontwerpen, dan zou buiten kijf die regeling anders zijn uitgevallen, maar wat hij wegliet en wat hier juist de hoofdzaak is, is dat wij hier te doen hebben met verkregen rechten, dat wij voor dit punt geen nieuw recht scheppen, maar dat wij met art. 85*a*, zooals dit laatstelijk gewijzigd is, staan voor eene regeling van rechten, die op het oogenblik de bijzondere instellingen van hooger onderwijs bezitten. En nu ligt het toch wel in den aard der zaak, dat, als men te doen heeft met verkregen rechten, men dubbel voorzichtig moet wezen, eer men daaraan tornt. Wanneer er dan ook geen sprake van was geweest om aan bijzondere gymnasia subsidie te verleenen, dan zou het het eenvoudigst en natuurlijkst geweest zijn, ten deze geen wijziging aan te brengen en eenvoudig de bestaande rechten te laten gelden. Ik zeg dit met te meer nadruk, omdat, gelijk de Kamer zich herinneren zal, in het jaar 1901 bij de begrooting een zeer ernstig protest in de Kamer is opgegaan tegen de poging, door den Minister van Binnenlandsche Zaken gewaagd, om de in art. 85*a* door het amendement van den heer De Savornin Lohman ingebrachte bepalingen te verscherpen en aan de aanwijzing nieuwe voorwaarden te verbinden. De toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken was n.l. van oordeel, dat men met de regeling van art. 85*a* niet volstaan kon en dat men aan gymnasia, die verzochten, van de gestelde regeling te profiteeren, moest stellen nadere voorwaarden en nadere bedingen. Dat was een zeer *heikel Punkt*. Wanneer het eene facultatieve beschikking is van den Minister van Binnenlandsche Zaken om een gymnasium voor aanwijzing voor te dragen, kan hij natuurlijk van zijn standpunt zeggen: ik wijs niet aan een gymnasium, dat niet doet wat ik verlang, dat niet treedt in de consideratiën, die ik op den voorgrond schuif en niet aan-

vaardt de bedingen, die ik stel. Dan is een dergelijk gymnasium feitelijk verplicht om welke voorwaarden ook te aanvaarden, daar het anders niet wordt voorgedragen voor aanwijzing. Daar de bevoegdheid facultatief is, staat men in zulk een geval machteloos. Van den anderen kant mag niet uit het oog worden verloren, dat, wanneer men zulk een recht aan den Minister toekent, men hem niet een absoluut recht geeft om de voorwaarde te stellen, die hij goedvindt, waardoor de bedoeling van het gegeven recht ijdel en nietig wordt.

De toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken had onder die voorwaarden opgenomen, dat niemand zou mogen doceeren dan degene, die eene akte voor het betrokken onderwijs bezat. Ziet daar eene nieuwe bepaling, eenvoudig bij beding ingelascht, waardoor naar de overtuiging van velen de vrijheid van het bijzonder gymnasiaal onderwijs in het hart wordt aangetast en waardoor vernietigd werd het recht, in art. 85*a* gegeven. Ik zeg dat te meer, omdat in den gedachtengang van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken die akte van bevoegdheid niet kon worden gegeven dan door openbare instellingen.

Het denkbeeld om bijzondere Universiteiten het recht van diplomeering *cum effectu civili* te geven, was toen niet aan de orde en had, naar achteraf is gebleken, niet op zijn instemming kunnen rekenen. Hij heeft metterdaad echter gesteld een beding, dat naar veler meening in strijd was, zoo al niet met de letter, dan toch met den geest en de bedoeling van het in art. 85*a* bepaalde. Toen ik nu genaderd was aan de regeling van deze zaak, heb ik mij afgevraagd, of men blijven kon bij de brute, korte bepaling van art. 85*a*, en toen ben ik tot de conclusie gekomen, dat metterdaad eenige nadere bepalingen moesten gemaakt worden, en dat het meer geraden was, die in de wet op te nemen dan ze over te laten aan de discretionnaire macht van den Minister. Welnu, ik heb in dit hoofdstuk eene poging daartoe aangewend.

Laat me nu eens mogen vragen, welke de bepalingen zijn, die mijn geachte ambtsvoorganger zijnerzijds gesteld had, behalve dat eene punt, waarover wij reeds gesproken hebben. De toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken had gesteld deze voorwaarden: 1°. Hij eischte, dat de inspecteur van het gymnasium te allen tijde toegang tot de school en de lessen zoude hebben. Dit staat ook in mijn voorstel. 2°. Hij had opgenomen de bepaling, dat men van de zijde der scholen verplicht zou zijn, alle gevraagde inlichtingen te geven. Ook dit bevindt zich in het door mij ingediende voorstel. 3°. Hij had voorgesteld, dat tot 1 Januari 1906 de scholen geheel vrij zouden blijven bij de aanstelling van het onderwijzend personeel. Dit is

evenzoo in mijn overgangsbepalingen opgenomen. 4°. De eisch werd gesteld, dat de leeraren een diploma moesten hebben van zedelijk gedrag. Ook dit vindt men in mijn voorstel. En 5°. verlangde hij, dat voor de examens een programma werd vastgesteld, gelijk aan dat voor de eindexamens voor de openbare gymnasia. Ook deze eisch is niet vervallen. Ik heb op één punt na — en ik zal straks de redenen aangeven, waarom ik dit niet zóó kon accepteeren — alle punten overgenomen, die mijn geachte ambtsvoorganger als beding gesteld heeft en er ettelijke bijgevoegd.

Toetst men nu de vier requisita, gisteren door den geachten afgevaardigde uit Zutphen gesteld, aan hetgeen hij zelf als bedingen voorschreef aan de bijzondere binnenlandsche scholen, die nu het recht verkregen hebben, dan kan men niet ontkomen aan de erkentenis, dat de vier gisteren gestelde requisita in de door hem zelf gestelde bedingen niet alzoo zijn terugtevinden.

Ik heb gemeend, dit op den voorgrond te moeten stellen, om den indruk weg te nemen, alsof van de zijde der Regeering ten deze met zekere lichtzinnigheid en luchthartigheid was te werk gegaan. Wij stonden voor verkregen rechten en bij de nadere regeling van die rechten worden, op één punt na, niet alleen alle waarborgen gegeven, die mijn geachte ambtsvoorganger zelf als eisch stelde, maar worden bovendien nog meerdere beperkingen voorgesteld.

Nu begrijp ik intusschen, dat men zeggen zal, dat er subsidie bijgekomen is; en hoewel ik erken, dat ook in het verstrekken van subsidie iets ligt, waardoor de bloei der bijzondere gymnasia kan worden bevorderd, zoo zal toch de geachte afgevaardigde niet zeggen, dat het subsidie gewichtiger is dan het diplomeeringsrecht. Integendeel, hij zal toestemmen, dat het verleenen van het diplomeeringsrecht — dat geheel in den vorm, zooals het in art. 85*a* stond, wordt gehandhaafd — voor het algemeen Staatsbelang metterdaad meer beteekent. De Staat zou meer schade lijden, wanneer kringen van onbekwame, onkundige, ongeschikte personen langs dezen weg naar de Universiteit kwamen, dan wanneer eenige duizenden guldens uit Rijksschatkist ten gevolge van deze wet wegvloeiden. Intusschen, dit geef ik toe, al is het, dat het diplomeeringsrecht hooger staat dan het recht op subsidie, zoo kan niet worden ontkend, dat men — waar van diplomeeringsrecht sprake is — den nadruk moet leggen op de examens en dat, waar van subsidie sprake is, wel degelijk ook moet gezien worden naar de wijze, waarop de bijzondere school bestaat en wordt in stand gehouden. Daarom zijn aan dat verleenen van subsidie in het wetsontwerp ook voorwaarden verbonden, welke

niet voorkwamen in art. 85*a*, waarin uitsluitend nog sprake is van het verleenen van het diplomeeringsrecht.

Maar nu zal men zeggen, — en dit is volkomen juist —, dat op een belangrijk punt juist verwijd worden de bevoegdheden van art. 85*a*, omdat in dat artikel, ook al was er zoo goed als niets in bepaald, een discretionnair recht van intrekking bleef. Bij de algemeene beraadslaging over het aanhangig wetsontwerp scheen het wel, alsof aan dat absolute, discretionnaire recht van intrekking door de linkerzijde zoo goed als geen waarde werd gehecht. Hoe dikwijls er van de rechterzijde en door mij ook op werd gewezen, het scheen telkens, alsof dat recht eigenlijk van hoegenaamd geen beteekenis was. Nu hebben wij gisteren gehoord, dat toch door den heer Goeman Borgesius thans op dat discretionnaire recht van intrekking juist eenige klem en nadruk wordt gelegd. M. i. niet ten onrechte. Wanneer dan ook de heer Nolens opmerkt, dat het bepaalde in art. 107*l* iets te wenschen overlaat, dan ben ik niet ongeneigd, de juistheid hiervan te erkennen.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen was, naar het mij voorkomt, onwederlegbaar in zijn betoog, dat, wanneer men rekent in die kringen te zullen vinden eene oneindige slechtheid, er dan inderdaad, bij de voorgestelde redactie van art. 107*l*, zou kunnen ontstaan een soort onkruid op dit schoolgebied, waarvoor de Overheid geen geld mag geven, waaraan zij geen rechten mag verleenen. Ik kan dan ook niet in de oppositie van den heer Goeman Borgesius eene poging zien om het bijzonder onderwijs te bestrijden. Neen, ik vind veeleer, dat zijn pogingen daartoe strekken, om voor eene goede toekomst van dat onderwijs te waken en in dit opzicht heeft hij eene juiste opmerking gemaakt.

Aan de zijde der voorstanders van het bijzonder onderwijs is men tegen niets zoozeer gekant als tegen schooltjes, welke de eer van het bijzonder onderwijs in de waagschaal zouden stellen. Voor zoover ik in eigen kringen dat bijzonder gymnasiaal onderwijs heb kunnen gadeslaan, heb ik gelukkig nooit anders kunnen ontdekken dan de zeer ernstige pogingen, niet om gelijk te zijn aan de openbare gymnasia, maar om deze nog te overtreffen. Tot mijn blijdschap heb ik dan ook herhaaldelijk gezien, dat door kringen, waar de ouders volstrekt niet op het standpunt van de school staan, om de meerdere voortreffelijkheid de voorkeur aan de bijzondere school wordt gegeven. Welnu, het is door die meerdere paedagogische voortreffelijkheid, dat het bijzonder onderwijs tegen strenge voorwaarden geen bezwaar heeft.

Zoo dikwijls dus eene opmerking wordt gemaakt, die mij doet inzien, dat in het bij dit wetsontwerp gebodene een gevaar ligt, dat het bij-

zonder onderwijs zou misvormd worden, zou dalen in karakter en beteekenis, dan neem ik die opmerking dankbaar aan en dan is mij niets liever dan mijnerzijds eene poging te wagen om dat, door mij nog meer dan door anderen gevreesde, kwaad te voorkomen. Ik heb nader overwogen, in hoever dit doenlijk zou zijn. Den weg in te slaan om de bepaling te behouden, die nu in art. 85*a* staat, waar langs elk oogenblik de gedane aanwijzing zou kunnen worden ingetrokken, schijnt mij niet acceptabel. Voor het gymnasium met diplomeeringsrecht zelf gaat dat wel, maar voor eene inrichting, die eenmaal personen aan zich heeft verbonden eene inrichting van beteekenis en van zekeren omvang en die financieel rust op een toegekend subsidie, gaat het m. i. niet aan om eene discretionnaire bevoegdheid te geven, om de aanwijzing, zoodra men maar wil, weer in te trekken.

Toch meen ik een middel gevonden te hebben, waardoor het bezwaar ondervangen wordt, zonder dat het door mij daareven geteekend kwaad er uit voortkomt, en het is als vrucht van die overweging, Mijnheer de Voorzitter, dat ik de eer heb, in art. 107*a* deze wijziging aan te brengen, dat achter de woorden „bijzondere gymnasia met zesjarigen cursus", worde ingevoegd: „telkens voor een tijdperk van zes jaren". De beteekenis van die wijziging zal terstond in het oog springen. Wanneer de aanwijzing telkens maar voor een tijdperk van zes jaren gegeven wordt, heeft de Regeering na afloop van die zes jaar een vrij oordeel, of zij opnieuw de aanwijzing geven zal. Welnu, wanneer dan in den loop van die zes jaar gebleken mocht zijn, dat men metterdaad bij zulk eene school met een ellendigen toestand te doen had, spreekt het vanzelf, dat eene nieuwe aanwijzing niet zal volgen. De wetenschap dan ook, dat het kan zijn, dat de aanwijzing niet hernieuwd zal worden, zal vanzelf de goede scholen noodzaken, voortdurend zich zelf in te spannen, teneinde te blijven op de goede hoogte, en anderzijds, indien er al van die mannen waren, die het eens met zoo'n drilschool wilden probeeren, hun allen moed benemen om op dien weg voort te gaan, omdat zij weten, dat zij dat wel voor een tijdje kunnen probeeren, maar dat het Damocleszwaard der intrekking van de aanwijzing hun boven het hoofd hangt.

Het komt mij voor, dat eene dergelijke weigering van de verdere aanwijzing niet dikwijls zal plaats hebben, en wel daarom niet, omdat de geachte afgevaardigde uit Zutphen het facultatieve recht van aanwijzing, gelijk reeds de geachte afgevaardigde, Dr. Nolens, opmerkte, verre onderschat heeft. Wanneer eene bijzondere inrichting van dezen aard aanvraag doet om aanwijzing, moet zij voor den dag komen met de personen,

met haar organisatie, en dan zal uit den aard der zaak een Minister niet eenvoudig zoo maar beslissen, doch eerst een onderzoek instellen. En wanneer men dan bemerkt, niet te doen te hebben met serieuse personen, met eene inrichting van serieus karakter, zal men de aanwijzing niet geven. Maar gesteld nu eens, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, afgaande op verkeerde berichten of min juiste informatiën, de aanwijzing had toegestaan, waar ze niet had behooren te worden toegestaan, of ook gesteld eens, dat een gymnasium, dat eenmaal eene aanwijzing had verkregen toen het goed was, verliep in qualiteit en beteekenis, zoodat het ophield aanwijzingsfähig te zijn, welnu, dan werd door deze wijziging in handen van de Regeering de bevoegdheid gelegd om de tweede of derde maal de aanwijzing te weigeren.

De tweede vraag, die zich in verband hiermede voordoet, is de quaestie van de subsidiën. Er is in het Verslag, blijkens hetgeen in de afdeelingen der Kamer gesproken is, de vraag gesteld, of men niet de regeling van de subsidiën, in plaats van aan de lesuren, kon binden aan het aantal leerlingen, en daarop is geantwoord, dat de methode, gevolgd bij het lager onderwijs, hier niet acceptabel was, omdat men bij het lager onderwijs had eene vermeerdering van het aantal onderwijzers naar rato dat het getal leerlingen toeneemt, terwijl hier het aantal leeraren hetzelfde blijft voor eene klasse, onverschillig of daar 5, 10, 15 of 20 leerlingen in zitten. Maar toch is er in het aangevoerde door den geachten afgevaardigde uit Zutphen zekere waarheid; hij wees er toch op, dat het zou kunnen gebeuren, dat men, indien een gymnasium eenmaal eene aanwijzing had, ten slotte kreeg zes klassen, elk met één leerling, en dat daarvoor toch het subsidie ten volle moest worden betaald. Ik geef toe, dat ook dit bezwaar, indien het kan, behoort ondervangen te worden. Eene zekere begrenzing, eene zekere beperking acht ik op zich zelf niet onmogelijk, mits men het niet zoekt in de berekening van het subsidie. Waar die mijns inziens naar het aantal lesuren moet geschieden, stelle men het subsidie niet geheel afhankelijk van het aantal leerlingen. Ik zou geen bezwaar hebben in de toevoeging aan dit hoofdstuk van een nieuw artikel 107*m bis*, indien het was van dezen inhoud: „Het subsidie, in het vorige artikel bedoeld, wordt op vijftig ten honderd verminderd over elk jaar, waarin het aantal leerlingen minder dan 40, en vervalt voor elk jaar, waarin dat minder 24 bedraagt. Dit is niet van toepassing gedurende de eerste zes jaren na de opening van de school".

Indien de inlassching van een dergelijk nieuw artikel aan de in dat opzicht geopperde bezwaren zou kunnen te gemoet komen, dan geloof ik, dat er mijnerzijds geen overwegend bezwaar zou bestaan om daarin

te treden. Nu weet ik wel, dat men zal zeggen, dat de cijfers, welke ik noem, niet hoog zijn. Volkomen juist, Mijnheer de Voorzitter; dat is ook zoo. Juist de onmogelijkheid om ten deze hoogere cijfers te noemen, omdat dit de opkomst van zulke scholen zou beletten, is de oorzaak geweest, dat men niet met hooge cijfers is gekomen. Indien men er op aandringt, erken ik de rechtmatigheid van het bezwaar, dat men zulk een serieus subsidie zou moeten geven voor eene school met zulk een klein getal leerlingen. Ik geloof echter niet, dat dit een *casus dabilis* is, maar men houdt in deze Kamer ook wel eens van casuistiek. Indien men zich dezen casus denkt en men meent dien te moeten ondervangen, dan geloof ik, dat er mijnerzijds geen bezwaar kan bestaan, aan deze bedenking te gemoet te komen.

Handelingen, blz. 1499—1501.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn houding kan tegenover dit amendement [1]) tot mijn leedwezen niet zoo tegemoetkomend zijn als tegenover de reeks amendementen, gisteren aan de orde gesteld door den geachten afgevaardigde uit Winschoten. Het amendement toch plaatst mij voor

1) Het onderartikel 107*b* luidde: De aanwijzing geschiedt op een daartoe tot Ons gericht verzoekschrift van het bestuur of bij ontstentenis daarvan van het hoofd van het gymnasium.

Bij het verzoekschrift moeten worden overgelegd;

a. de reglementen of statuten van het gymnasium:

b. het leerplan van het gymnasium.

Uit die stukken moet blijken, dat in alle vakken, vermeld in artikel 5, onder *a—m*, doch niet opgenomen in het programma, bedoeld in het derde lid van artikel 11, in den loop van den zesjarigen cursus onderwijs wordt gegeven, en wel in de gezamenlijke vakken ten minste evenveel uren als volgens het algemeen leerplan, bedoeld in artikel 7, voor die gezamenlijke vakken aan een openbaar gymnasium besteed moeten worden.

Op dit onderartikel was door de heeren Goeman Borgesius en Bos een *amendement* voorgesteld, strekkende om de laatste alinea te doen luiden:

Uit die stukken moet blijken, dat in alle vakken, vermeld in artikel 5 onder *a—m*, in den loop van den zesjarigen cursus onderwijs wordt gegeven, en wel in elk vak ten minste evenveel uren als volgens het algemeen leerplan, bedoeld in artikel 7 voor dat vak aan een openbaar gymnasium besteed moet worden.

Bij de aanwijzing kan door Ons op daartoe strekkend verzoek worden bepaald, dat in een of meer der bovengenoemde vakken met een kleiner aantal lesuren kan worden volstaan, mits ook na die ontheffing in de gezamenlijke vakken bedoeld in artikel 5 onder *a—m* ten minste evenveel uren onderwijs wordt gegeven als volgens het algemeen leerplan bedoeld in artikel 7 in die gezamenlijke vakken aan een openbaar gymnasium besteed moeten worden.

dit dilemma: onbedoeld — ik neem dat gaarne aan — heeft het amendement òf eene anti-religieuse òf eene anti-paedagogische strekking. Van tweeën één. Ik zeg er bij „onbedoeld".

Wat toch is het geval? Volgens hetgeen in dit amendement wordt voorgesteld, moet aan de vakken *a* tot en met *m* besteed worden een gelijk aantal uren op de bijzondere en op de openbare school. Gelijk de geachte afgevaardigde, die het amendement toelichtte, herinnerde, bedraagt dat aantal 180, zóó verdeeld, dat het in alle klassen, ook waar de splitsing van A en B doorgaat, ongeveer 28 uren per week bedraagt. Dat is een zeer hoog aantal en reeds in het Koninklijk Besluit, waarbij de tabel der lesuren is vastgesteld, werd in het derde artikel eene zekere garantie aangenomen tegen de opdrijving van de lesuren op de gymnasia. In art. 3, tweede lid, lees ik: „Alleen in bijzondere gevallen is vermeerdering dier lesuren geoorloofd, mits het getal tot bijwoning waarvan de leerlingen van elke klasse verplicht zijn, dat van dertig niet te boven ga." Dat was in het jaar 1887 en toen reeds nam de Regeering dit standpunt in, dat het getal 180 zoo hoog was opgedreven, dat er eene bepaling bij moest om te zorgen, dat niet een overijverig rector of curatorium dat getal nog ging opzetten en uitbreiden, zoo hoog, dat zelfs een ultimus terminus werd vastgesteld en werd bepaald, dat het aantal lesuren dat van 30 niet mocht te boven gaan. Ongelukkigerwijs kwam in de noot, die bij den staat is gevoegd, voor, dat het aantal lesuren voor het volledige getuigschrift 34 bedragen zou. Wanneer men dus een getuigschrift voor A en voor B wilde hebben, ging men vier uren boven den uitersten termijn, waartoe men gaan mocht.

Men zal toestemmen, dat ik, als bewindsman sprekende, de 180 uren beschouw als het uiterste, waartoe men gaan mag. Nu stelt dit amendement den eisch, dat ook de bijzondere gymnasia dien uitersten termijn zullen bereiken. Maar dan, zeg ik, is de strekking anti-religieus of anti-paedagogisch. Anti-religieus wordt het, wanneer men het standpunt inneemt, dat men op de bijzondere gymnasia niet beneden de in de wet gestelde uren mag gaan, want dan wordt beslag gelegd op alle uren en wordt het religieus onderricht uitgesloten. Nu behoef ik den heeren niet te herinneren, hoe er in Duitschland en in andere landen geen gymnasium is, waar ook niet in het gewone programma zoovele uren voor het Religionsunterricht worden afgestaan. Dat is niet eene overlevering van vroegere tijden. Een deskundige, volstrekt niet een Neo-Calvinist, ook niet een orthodox veteraan, maar zoo'n gewone man, schreef nog onlangs: „Auch die Beibehaltung des Religionsunterrichts ist notwendig zumal da die gebildeten Kreise mit der historischen

Entwickelung der verschiedenen Confessionen und mit dem Inhalt ihrer eigenen Glaubenslehre bekannt sein müssen um den Zeitströmungen auf Religionsgebiete nicht haltlos gegenüber zu stehen." Daar wordt dus niet over het Religionsunterricht gesproken als over iets, dat een nabloeisel was uit het anti-diluviaansche tijdperk, maar er wordt de nadruk gelegd op de „Beibehaltung" daarvan.

Maar ook op technische scholen wordt in Duitschland en Oostenrijk Religionsunterricht gevorderd. Nu kan men, als men het Religionsunterricht opneemt, daarvoor niet minder stellen dan één uur per week en per klasse. Dan komen er dus bij de 180 uren nog 6 uren. Wanneer men nu het standpunt inneemt, dat men een gelijk aantal uren moet hebben als aan een openbaar gymnasium, maar dat dit het hoogste is, waartoe men gaan mag, dan kan men er niet 6 uren voor Religionsunterricht afnemen en dan heeft het amendement eene anti-religieuse strekking. Ik leg daarop te meer nadruk, omdat het aan den geachten voorsteller moeilijk onbekend kan zijn, dat in den regel de bijzondere gymnasia hun ontstaan en oorsprong danken aan eene overtuiging bij zekere kringen in de bevolking, die gewoonlijk overeenkomt met wat ik daar van den Duitschen schrijver voorlas, n.l. de overtuiging, dat men het Religionsunterricht in het gewone gymnasiaal programma onder het gewone gymnasiaal onderwijs moet opnemen; dat het niet moet zijn een soort van catechisatie, waarvoor men een dominee of pastoor laat komen, maar dat het moet dragen een hooger karakter, dat het op dezelfde hoogte staan moet als het onderwijs in andere vakken. Waar nu de geachte afgevaardigden weten, dat de bijzondere gymnasia voor het grootste gedeelte juist daaraan hun ontstaan danken, dat men met de openbare gymnasia niet tevreden was omdat er geen Religionsunterricht gegeven wordt en het Religionsunterricht niet zijn invloed op de geheele opvatting van het gymnasiale onderwijs kan uitoefenen, daar is het juist het bijzonder onderwijs in het hart tasten, wanneer men het geven van Religionsunterricht onmogelijk maakt.

Zeggen daarentegen de voorstellers: dat is niet de strekking van ons amendement, dan antwoord ik, dat het een amendement is zoo anti-paedagogisch als ik van den geachten afgevaardigde uit Winschoten niet verwacht had. De geachte afgevaardigde behoort tot die mannen, wier advies omtrent paedagogische quaesties in deze Kamer door mij steeds op hoogen prijs wordt gesteld, wat hij bij meer dan eene gelegenheid ook reeds heeft kunnen bemerken. Zijn amendement komt echter hierop neer: aan de openbare gymnasia zijn 180 uren vastgesteld, maar hier moeten er meer bij. Dat gaat lijnrecht in tegen de geheele

beweging op paedagogisch gebied, tegenwoordig tegen het overladen van de kinderen gericht. Die actie — dat behoef ik den geachten voorstellers niet te herinneren — dateert niet van dezen tijd. Basedow is haar begonnen en Gesner heeft haar krachtig doorgezet. Vooral in den laatsten tijd is men tot de overtuiging gekomen, dat men, door de jongelui steeds meer uren en vakken te geven en de examens te verzwaren, niet bereikt wat men er zich van voorstelt, integendeel, de zaak schade toebrengt. De richting, die er sterk en beslist voor is, niet om er meer bij te doen, maar om er van af te doen, het huiswerk te verminderen, die richting is op paedagogisch gebied op dit oogenblik de heerschende. Ik geloof niet, dat de geachte voorstellers kunnen zeggen, dat er tegen die richting ook maar ergens ernstige oppositie is. Er mag de een of andere hyper-conservatieve rector te vinden zijn, die niet van de usantie wil afwijken, maar mannen, aan wier oordeel men op paedagogisch gebied hechten mag, verklaren zich tegenwoordig eenparig voor vermindering van het aantal lesuren.

De heeren weten dan ook, dat in Wurtemberg, Beijeren en Pruisen juist ten gevolge van die beweging het aantal lesuren zeer gedaald is, maar dat het Religionsunterricht is gebleven. En wanneer men nu komt, om mij voor het dilemma te stellen, òf dat Religionsunterricht weg te doen, òf nog zes uren te voegen bij het reeds zoo hoog opgedreven aantal uren op de openbare gymnasia, dan is dat anti-paedagogisch. Nu moeten de heeren niet zeggen: gij werkt altijd met dilemma's, — want dilemma's, zoo wordt ons geleerd, zijn een voortreffelijk middel om eene zaak klaar en duidelijk voor te stellen. Ik hoop dan ook, dat het mij gelukt zal zijn, mijn hoofdbedenking tegen het amendement te doen uitkomen.

In de tweede plaats moet ik mij veroorloven, tegenover den geachten toelichter van het amendement eene klacht te uiten. Hij heeft namelijk het voorstel van de Regeering gegeven eene misrepresentation, die hij niet had mogen geven; hij heeft het toch voorgesteld, alsof de Regeering de bijzondere gymnasia slechts voor 23 uren bond en vrijliet voor de overige 157 uren. Hij heeft daarmede het geheele voorstel, gelijk het gedaan is, in zijn grond en zijn waarde totaal miskend. De heer De Visser heeft er reeds op gewezen en ik wensch het nog even te accentueeren. Men heeft in het programma lesuren, die correspondeeren met de eindexamens, en lesuren in vakken, die niet correspondeeren met de eindexamens, omdat er niet in geëxamineerd wordt. En nu is de Regeering uitgegaan van dit standpunt: al die vakken en lesuren, die strekken om een jong mensch voor het examen bekwaam te maken, behoeven geen band, want daar zorgen de gymnasia wel voor, en deden zij dit niet, dan kwam

het uit bij het eindexamen. Maar wel is er gevaar, dat de bijzondere gymnasia nonchalant zouden worden ten opzichte van die vakken, waarin niet geëxamineerd wordt, en dat zij die zouden verwaarloozen, om alles te concentreeren op de examenvakken. Welnu, daartegen heeft de Regeering een maatregel voorgesteld door te zeggen, dat men op de bijzondere gymnasia in die vakken, waarin niet geëxamineerd wordt, ook verplicht zal zijn evenveel uren te geven, alleen met deze latitude, dat als deze iets meer aan aardrijkskunde en gene weder iets meer aan natuurlijke historie wil doen, men daarin vrij is.

Wanneer nu vakken, waarin niet geëxamineerd wordt, er in het oog der Regeering eigenlijk niet veel toe doen, dan zullen de heeren dat niet als eene fout beschouwen; maar eene van de fouten in het onderwijs der openbare gymnasia is naar mijn meening juist, dat die vakken, aardrijkskunde en natuurlijke historie, waarvan het gewicht en de ernst in de periode, waarin wij leven, erkend moet worden, beschouwd worden als nevenvakken, als vakken, die er minder op aan komen.

Het voorstel van de Regeering wordt nu eene verminking genoemd en er wordt eene zoogenaamde verbetering voor in de plaats gesteld. Dit is eene miskenning van het Regeeringsvoorstel, waartegen ik ernstig protesteer. De geachte afgevaardigde zeide, dat de Regeering van de 180 lesuren slechts voor 23 opkomt, en dat zij al de overige uren laat loopen. Zoo mag men niet spreken, Mijnheer de Voorzitter, als men met een ernstig ontwerp te doen heeft. Wanneer de heeren voorstellers mij vragen, of ik eens zou willen aangeven, welke veranderingen ik in het amendement zou wenschen om het voor mij smakelijker te maken, dan begin ik met te herhalen, hetgeen de heer De Visser zeide, namelijk dat eigenlijk alles hieraan hangt, dat de heeren beginnen met de zaak goed ter hand te nemen, namelijk met den nadruk er op te leggen, dat het leerplan van de openbare gymnasia onvoldoende is. Ik behoef niet te zeggen, dat het weinig blijk geeft van de paedagogische roeping der rectoren, wanneer zij, erkennende, dat het leerplan der openbare gymnasia niet goed is, niet uitsluitend vragen naar een beter, maar het zelfde programma ook verlangen voor de bijzondere gymnasia. Dit is eene uiting van rectorale wijsheid, die ik, hoewel ik van deze plaats de heeren gaarne dek, niet hoog wetenschappelijk vind.

Ik kan mij begrijpen, dat men zegt: het leerplan deugt niet, maar ik vat niet, hoe men dan tevens kan zeggen, er geen bezwaar tegen te hebben, dat het leerplan der bijzondere gymnasia met dat der openbare moet overeenkomen. Mag ik dan, waar ik verplichtingen opleg aan het bijzonder onderwijs, iets verkeerds opleggen? Er moet een waarborg zijn

voor goed onderwijs. Mag ik het onderwijs dan in eene slechte richting sturen? Dit is een „contradictio in terminis", waarmede ik niet kan meegaan.

Vraagt men mij, of ik dan van het amendement niets weten wil, dan antwoord ik, dat niets zoo slecht is, of er is een goed kantje aan. Ik stel op den voorgrond, dat ik het amendement, hoe ook gewijzigd, niet accepteer in de plaats van hetgeen ik voorstel. De bepaling, dat een bepaald getal uren les gegeven moet worden ook in de vakken, waarin geen examen afgenomen wordt, geef ik niet op, omdat ik die van hoog nut acht.

Maar ten tweede wil ik zeggen, dat, wanneer de heeren, van wie ik erken, dat zij het bijzonder onderwijs door hun amendement niet in ijzeren boeien willen klinken en het de noodige speelruimte willen laten, willen zorgen, dat ook het Religionsunterricht tot zijn recht kan komen, zonder het anti-paedagogisch idee te bevorderen en het getal lesuren op te voeren, ik tegen hun denkbeeld niets heb. Er is op zich zelf niets tegen te zeggen, dat in het algemeen leerplan moet staan, dat ten minste even veel uren onderwijs moet gegeven worden in bepaalde vakken als volgens het algemeen leerplan der openbare gymnasia.

Maar nu zeggen de heeren: wij geven u de gelegenheid om ontheffing te vragen. Ik kan mij er echter niet mede vereenigen, dat de bijzondere gymnasia aan de Regeering of aan den Minister van Binnenlandsche Zaken ontheffing zouden moeten vragen om een uur in de week onderricht in den godsdienst te geven; dat mag en kan ik niet aanvaarden, want dat recht moeten zij hebben krachtens hun karakter en oorsprong en daaraan mag niet getornd worden. Wel zeggen de heeren: wanneer er een uur ontheffing wordt verleend, dan wordt het getal lesuren kleiner en moet het aangevuld worden, zoodat het geheel weder volkomt, maar juist die bepaling, dat er vooral gezorgd moet worden, dat er geen uur minder les worde gegeven aan de jongelieden, zoodat zelfs geen uur van vrije studie zou kunnen gegeven worden, vind ik in den grond verderfelijk. Dat is het verkeerde standpunt, dat aan het amendement ten grondslag ligt en waarvan ik niet kan zeggen, dat het paedagogisch hoog staat. Wanneer de heeren laten staan wat ik heb voorgesteld — dit laat ik mij niet ontnemen, vooral nu de geachte afgevaardigde uit Zutphen er zich zoo tegen heeft verklaard — en wanneer in de tweede plaats de heeren willen zorgen, dat een getal uren voor Religionsunterricht vrij blijve, zonder dat men den anti-paedagogischen weg opgaat om het getal lesuren te vergrooten, dan meen ik, dat er tegen de grondgedachte van het amendement geen overwegend bezwaar bestaat.

Handelingen, blz. 1506—1507.

Mijnheer de Voorzitter! Vreemder tactiek heb ik zelden gezien dan nu door den geachten woordvoerder voor het amendement gevolgd wordt. Wij hebben hier een wetsontwerp voor ons. Wanneer daarin verwezen wordt naar een bestaanden regel, wordt daarmede natuurlijk verwezen naar het jus positum. Maar dit jus positum is vatbaar voor verandering en nu zegt de geachte afgevaardigde: schrijf het nu maar in de wet alsof die eigenlijk al veranderd ware, alsof de wenschelijke regeling al ware tot stand gekomen. Gij, Minister van Binnenlandsche Zaken, zoo zegt hij, hebt het in uw macht, dat leerplan te veranderen. De geachte afgevaardigde heeft hier omtrent de macht en de bevoegdheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken blijkbaar eene andere opvatting dan ik. Wanneer iets gedaan moet worden door de Kroon, bij besluit den Raad van State gehoord, is het wat kras om te zeggen: dat hebt gij, Minister van Binnenlandsche Zaken, in uw macht. Wanneer gezegd wordt: daarop hebt gij invloed, is het eene andere quaestie, maar die macht zoo maar te vindiceeren, alsof de Raad van State en de Kroon voor niets wegen, is niet de opvatting, die ik van de zaak heb. Wanneer de geachte afgevaardigde zegt: gij kunt het initiatief nemen voor zulk eene wijziging, dan antwoord ik: ik ben niet vreemd aan zulk eene gedachte en als ik haar realiseer, is niet die gedachte van hem uit in mij gekomen, maar is zij zelfstandig in mij ontstaan. Voor welke moeielijkheid sta ik echter? Men kan het leerplan op een openbaar gymnasium niet naar zijn eigen idée veranderen. Die verandering kan natuurlijk eerst aangebracht worden, na het advies van curatoren en rectoren van verschillende gymnasia gevraagd te hebben. Bovendien blijft het de vraag, of de reorganisatie van ons gymnasiaal onderwijs, die in de maak is, niet in de quaestie ingrijpt. Dan is de zaak ook metterdaad niet zoo eenvoudig, want dan zou het leerplan geheel gewijzigd moeten worden en daar gaat veel tijd mede heen. Ook mag de geachte afgevaardigde niet vergeten, dat ik hier op dit oogenblik wel sta, maar dat alle zekerheid ontbreekt, dat ik er over eenigen tijd nog sta, en wanneer het hier in de wet geschreven wordt, zooals hij het wenscht, is het mogelijk, dat mijn eventueele opvolger niet van dezelfde gedachte is en dat mijn wijziging van het leerplan niet tot stand komt. De geachte afgevaardigde zal dan ook zelf gevoelen, dat het niet aangaat, om, waar wij hier met een wetsontwerp bezig zijn, bepalingen te maken, die niet rusten op thans bestaande voorschriften, maar op voorschriften, die nog in de maak zijn.

De geachte afgevaardigde is voorts zoo goed geweest, over hetgeen

ik gezegd heb betreffende wat nu in het artikel staat — en waarvan ik uitdrukkelijk verklaard heb, dat ik het niet kan missen — geen woord te zeggen, hoewel hij mijn bezwaren wilde wegnemen. En toch meent hij alles gedaan te hebben, wat het amendement voor mij aannemelijk kan maken. De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat hij indertijd als Minister van Binnenlandsche Zaken bevorderd heeft, dat aan rabbi's, pastoors en predikanten de gelegenheid werd gegeven om op gemeentelijke gymnasia godsdienstonderwijs te geven. Toen ik dat hoorde, ging mij een licht op. Het werd mij toen namelijk duidelijk, dat de geachte afgevaardigde religie-onderricht opvat alsof het catechisatie ware. Het heeft er niets van. Ook wanneer de jongelieden Religionsunterricht krijgen, moet daarnevens meer persoonlijke, meer intieme bespreking van de levensquaestiën met de jongelieden plaats hebben, een arbeid, dien men Seelsorge noemt. Juist dit is het principieel verschil tusschen zijn standpunt en dat waarop ik sta met allen, die juist voor het bijzonder gymnasium opkomen. Bij hem is catechisatie een addendum: als er maar een lokaal is, is men klaar; met het Duitsche citaat, dat ik voorlas, toonde ik echter aan, dat het hier eene andere quaestie geldt. Bij ons is het de quaestie, dat de religie uitmaakt een leervak, even wetenschappelijk en ernstig opgevat als Latijn, Grieksch, geschiedenis of wat men wil, en zóó, dat van daaruit invloed op het geheele gymnasium uitgaat. Nu begrijp ik ook de bedenking, die de geachte afgevaardigde maakt, dat men zelfs voor de catechisatie subsidie zou moeten betalen. Bij zijn opvatting is het werkelijk dwaas, maar als men zegt, dat het nog noodiger is dan Latijn en Grieksch, dat het is het primum verum, dan kan men niet wel voor een ander vak subsidie geven, maar hiervoor niet.

Intusschen heeft de geachte voorsteller een grooten stap tot den vrede gedaan. Hij heeft namelijk — behalve enkele correcties, die als drukfouten moesten worden aangemerkt, waaronder er echter een, de verandering van „bij" in „bij of na", van zeer groote beteekenis is — de hatelijke slotclausule er afgenomen. Daarmede ben ik wezenlijk iets verder gekomen, maar ik ben er nog lang niet. Want als de geachte afgevaardigde zegt, dat nu is vervallen het bezwaar, dat men bij de Regeering moet komen om vrijheid te vragen tot het geven van Religionsunterricht, dan antwoord ik, dat dit niet waar is; het bezwaar blijft bestaan, want wanneer men eerst permissie moet vragen aan den Minister, mag men zonder dispensatie het onderricht niet geven of moet men de uren onpaedagogisch opdrijven. Daarom kan ik het idée niet overnemen, tenzij uitdrukkelijk in de wet wordt opgenomen gelegenheid voor het

Religionsunterricht als leervak, met in het geheel ten minste 6 lesuren. Wanneer dit bepaald wordt, wanneer in den eersten volzin van het amendement gezegd wordt, dat het getal lesuren 6 minder mag bedragen, dan komen wij verder en geven wij aan het gymnasium zelfstandig het recht om het Religionsunterricht te geven; maar dit doet men niet, wanneer men eerst den Minister van Binnenlandsche Zaken om vrijheid daartoe moet gaan vragen. De geachte afgevaardigde heeft gelijk, dat wij gewonnen hebben, dat wij niet behoeven te komen bij den Minister om te vragen, of wij Religionsunterricht mogen geven, maar het blijft eene open vraag, waar de stoel is, waarop dat onderricht zitten moet. Dien stoel heb ik niet.

Handelingen, blz. 1509.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Winschoten merkt op, dat ik ten onrechte zou beweerd hebben, dat wij hier staan voor verkregen rechten. Wanneer ik zelf had gezegd, dat door het subsidie daarin eene wijziging is gebracht, ware zijn opmerking over hetgeen ik gezegd heb juist. Maar hij mag zijnerzijds niet ontkennen, dat het diplomeeringsrecht wel degelijk een verkregen recht is, hoewel niet een recht in dien zin, alsof elk gymnasium er gebruik van zou kunnen maken. Neen, de bevoegdheid der Regeering blijft facultatief, want er staat: „zij *kunnen* worden aangewezen".

Wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat nu voor de openbare en bijzondere gymnasia de financieele conditie gelijk wordt gemaakt, dan houde hij mij ten goede, dat hij zich daarin ten eenenmale vergist. Want de gemeentelijke gymnasia ontvangen allereerst het Rijkssubsidie, en bovendien al wat ze verder noodig hebben uit de gemeentekas. Het is dus volstrekt niet zoo, alsof tusschen openbaar en bijzonder onderwijs financieel nu geen onderscheid meer bleef bestaan. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat de zaak ten slotte neerkomt op een concurrentiestrijd, en dat nu ook moet gezorgd worden, dat het openbaar onderwijs niet wordt achtergesteld bij het bijzondere, dan ben ik dat geheel met hem eens, voor zoover hij dien eisch stelt ten opzichte van hetgeen die gymnasia te praesteeren hebben, maar niet als hij dien eisch stelt ten opzichte van eene gebondenheid aan een besluit, waarvan hij zelf moet erkennen, dat het, ik zal niet zeggen slecht is, maar ernstige verbetering behoeft. Welnu, ik heb straks

reeds gezegd, dat ik, wat dat besluit betreft, zwanger ga van de gedachte, op de eene of andere wijze van dat leerplan herziening mogelijk te maken, en wanneer mij tijd overblijft, zal het hiertoe zeker komen.

De geachte afgevaardigden zeggen, dat zij het amendement nu wenschen te laten zooals het daar ligt en er niet verder aan willen tornen. De heer Borgesius merkt verder op, dat ten aanzien van die vier vakken eigenlijk door hun amendement hetzelfde wordt gegeven als er in mijn ontwerp staat. Dat is echter niet juist, want in hun amendement staat niet uitdrukkelijk, dat ook voor die vakken in elk geval ten minste evenveel uren moeten gegeven worden als in het algemeen leerplan is bepaald. Mijn ontwerp strekt daarentegen om wel te zeggen, dat voor die vier vakken hetzelfde aantal uren moet worden gegeven, met dien verstande, dat men vrij zal blijven in de dispositie van die uren over die verschillende vakken.

Voorts zegt de heer Bos, dat hij geen kans ziet om Religionsunterricht in het wetsontwerp te brengen, omdat het schijnt, dat er voor die Duitsche uitdrukking geen Nederlandsch woord bestaat. Ik ben niet zoo dwaas geweest, aan de geachte voorstellers te vragen, dat zij met name het leervak „godsdienstonderwijs" in hun amendement zouden noemen. De opmerking, dat het woord onder ons niet bekend is, snijdt geen hout, want alleen omdat men in onze wettelijke voorschriften niet van Religionsunterricht spreekt en dat vak aan onze openbare instellingen niet wordt gedoceerd, is in onze wetgeving daarvoor geen term vastgesteld; daarentegen heeft men eene uitdrukking „godsdienstonderwijs", die dadelijk in de opvatting van vele heeren met catechisatie wordt vereenzelvigd, getuige de geachte afgevaardigde uit Zutphen, die beide begrippen identificeerde. Het eenige wat ik gezegd heb dat moest gebeuren, is, dat het totaal aantal uren verminderd moest worden met zes. Indien de heeren zeggen, dat zij daarin geen zin hebben, welnu, laten zij het dan niet doen, maar dan verklaar ik, mij met hun amendement niet te kunnen vereenigen*).

Handelingen, blz. 1509—1510.

*) Het amendement Goeman Borgesius-Bos, aldus gewijzigd, dat in het tweede lid het laatste gedeelte, aanvangende met de woorden: „mits ook", vervalt, word met 53 tegen 27 stemmen verworpen.

Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van Dr. Nolens, *) ofschoon bestreden door den geachten afgevaardigde uit Zutphen, wordt door mij niet ongunstig ontvangen. Het heeft metterdaad van den aanvang af in mijn bedoeling gelegen, een maatregel te nemen, waardoor oneerlijke concurrentie zou worden verboden; en ik noem het eene oneerlijke concurrentie, als men geldelijk de school van een tegenstander zoekt te slaan, niet als men haar wetenschappelijk wil voorbijstreven. Financieel nu scheen het noodzakelijk, er tegen te waken, dat niet door het stellen van een zeer laag schoolgeld in eene gemeente, waar ook een gemeentelijk gymnasium bestond, aan het gemeente-gymnasium eene min eerlijke concurrentie zou worden aangedaan, en daarom had ik in het generaal genomen het bedrag van *f* 80. Intusschen merkte de geachte afgevaardigde dr. Nolens op, dat dit cijfer alleen kon opkomen bij iemand, die meer in het Noorden dan in het Zuiden des lands thuis is, wijl er in het Zuiden van het land onderscheidene gymnasia zijn, waar het bedrag, dat betaald wordt, beneden de *f* 80 daalt. Toen ik zijn amendement ontving, heb ik het nog eens nagezien en bemerkt, dat men niet uit het noordelijk deel van ons land behoeft te gaan en geen reis naar het Zuiden noodig heeft om op zulke toestanden te stuiten. In Kampen wordt op het gemeentelijk gymnasium *f* 50 betaald, en nu wil het geval, dat in Kampen ook een bijzonder gymnasium is. Men zou dus door de *f* 80 te handhaven dezen toestand in het leven roepen, dat in Kampen het openbaar gymnasium *f* 50 minerval had en het daarmede concurreerende bijzondere gymnasium op zijn minst zou moeten heffen *f* 80. Daardoor is gerechtvaardigd de poging, door den geachten afge-

*) Onder art. 107 m, vierde lid, luidde:

Voor die subsidie komen niet in aanmerking de bijzondere gymnasia:

a. waarvan de opbrengst der schoolgelden eene inkomst oplevert van gemiddeld minder dan tachtig gulden of gemiddeld meer dan tweehonderd gulden per leerling en per jaar;

b. waarvan blijkt, dat zij gehouden worden als winstgevend bedrijf.

Op dit lid was een *amendement* voorgesteld door den heer Nolens, strekkende om het te lezen:

Voor die subsidie komen niet in aanmerking de bijzondere gymnasia:

a. waarvan blijkt, dat zij gehouden worden als winstgevend bedrijf;

b. waarvan de opbrengst der schoolgelden eene gemiddelde inkomst per leerling en per jaar oplevert van meer dan tweehonderd gulden;

c. gevestigd in gemeenten met een openbaar gymnasium, indien de opbrengst der schoolgelden eene gemiddelde inkomst per leerling en per jaar oplevert van niet meer dan tachtig gulden of zooveel minder als die inkomst van het openbaar gymnasium beneden dat bedrag blijft.

vaardigde aangewend, om niet het globale cijfer uitsluitend te noemen, maar om de zaak te bepalen tot die gemeenten, waar een openbaar gymnasium is. Nu heeft de geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, terecht opgemerkt, dat men vlak buiten de gemeente een gymnasium zou kunnen stichten. Dat had dien geachten afgevaardigde moeten bewegen om een sub-amendement te ontwerpen, waardoor hij dat kwaad voorkwam, maar omdat uit de regeling, door den heer Nolens voorgesteld, misbruiken kunnen voortvloeien, is dit geen reden om de betere regeling op zij te schuiven. Ik zal afwachten, wat eventueele besprekingen ten aanzien van een sub-amendement, bedoelende dat misbruik te keeren, zullen opleveren, maar de regeling door Dr. Nolens voorgesteld is m. i. beter dan die van het ontwerp.

De heer Goeman Borgesius heeft ook opgemerkt, dat, wanneer men *f* 80 heft, men vrij zeker is, altijd jongelieden uit de hoogere standen te krijgen, zoodat men door het beperkte aantal leerlingen in staat is, zeker élan aan het onderwijs te geven, waardoor dit op een hooger peil blijft. Hier te 's Gravenhage en te Amsterdam wordt voor de kinderen op sommige scholen *f* 500 betaald; door een zoo hoog schoolgeld te heffen zou men nog meer de élite krijgen, maar moet men nu dit middel aanwenden om de opkomst van zulke scholen tegen te houden? Dat zal zijn bedoeling niet zijn. Het kan geen reden zijn, om in Maastricht, waar voor het gemeentelijk gymnasium *f* 30 geheven wordt, *f* 80 voor een bijzonder gymnasium te vragen, of in steden met 17, 15 en 12 duizend inwoners een schoolgeld te heffen zoo hoog, dat er geen gymnasium komen kan. De geachte afgevaardigde zal het met mij eens zijn, dat een gymnasium voor eene kleine stad en haar omgeving groote beteekenis heeft en daarom vraag ik, of men het ontwerp zoo maken moet, dat er geen gymnasium komen kan. Dit is niet eene opvatting, die er op uit is om het peil, niet van het gymnasium, maar van de ontwikkeling in dergelijke kringen in kleine steden en in de omgeving, waarvan zij het centrum zijn, hoog te houden. Ik laat de verdediging van het amendement aan den voorsteller over. Ik wilde alleen doen uitkomen, dat de door den geachten afgevaardigde uit Zutphen geopperde bezwaren voor mij geen beletsel zijn om met de meest mogelijke welwillendheid tegenover dit amendement positie te nemen.

De geachte afgevaardigde, de heer Röell, is nogmaals teruggekomen op de quaestie, door hem gemoveerd, en heeft gevraagd, waarom niet verboden wordt een Rijkssubsidie voor een bijzonder gymnasium, dat provinciaal of gemeentelijk subsidie geniet. Ik acht deze zaak tamelijk oisief, want ik geloof niet, dat het geval, dat de geachte afgevaardigde

onderstelt, veel voor zal komen. Maar hij wil, dat bij de beoordeeling van deze quaestie zal worden aangelegd dezelfde maatstaf, die indertijd is aangelegd bij de wet op het lager onderwijs. Daarin kan ik niet treden. Bij het lager onderwijs is, nadat het Rijkssubsidie is toegekend, blijven bestaan de zeer ernstige en groote onbillijkheid, dat, terwijl de openbare school uit de gemeentekas alles krijgt, wat zij noodig heeft, de gemeentenaren, die het bijzonder onderwijs praefereeren, eerst moeten betalen hun tantième voor de openbare school en dan nog wat de bijzondere school kost, na aftrek van het Rijkssubsidie. In het idée van rechtsgelijkheid zou er gelegenheid moeten zijn, dat niet het Rijk, maar de gemeente het alterum tantum voor het onderwijs op de bijzondere scholen zou moeten geven; maar al zou dit financieel voor ons voordeelig zijn, wij willen dit niet, want dan zou de politieke strijd, die nu op hooger terrein zooveel bedorven heeft, overgaan op het gebied der gemeentelijke politiek en veel erger kwaad stichten dan zij nu in de hoogere kringen gedaan heeft.

Dit is juist. Maar waarom weiger ik absoluut hetzelfde argument hier te laten gelden? Omdat het lager onderwijs in alle gemeenten voor allen gegeven moet worden, hetzij langs openbaren, hetzij langs bijzonderen weg. Dit denkbeeld is zelfs door den leerplicht versterkt en legaal vastgelegd, maar zonder den leerplicht zou het toch ook gelden. Geheel anders is het echter met het middelbaar en nog weer heel anders met het gymnasiaal onderwijs. Wanneer toch de geachte afgevaardigde in de statistieke cijfers nagaat, hoeveel gemeenten er zijn, en hoeveel daaronder van 20 000 en meer inwoners, dan zal hij mij toestemmen, dat dit getal uiterst klein is en dat dus de hoogeronderwijswet uitgaat van het idée, dat het gymnasiaal onderwijs niet dan bij hooge uitzondering zal worden gegeven. De quaestie van het gymnasiaal onderwijs is er dus eene, die in weinig gemeenten voorkomt en daar dan nog niet de geheele burgerij interesseert. Zij geldt alleen voor zeer kleine kringen en ik zie niet in, waarom men, wanneer er eene gemeente is van 12 000 zielen, die anders geen gymnasium kan krijgen, maar waar door eene combinatie van belangstellenden, en onder medewerking van hetgeen het Rijk en de gemeente doen in dit centrum (want die kleine steden zijn nog dikwijls centra van gewicht), eene gelegenheid kan worden geschapen voor de ouders, die hun kinderen eene gymnasiale opleiding willen doen genieten, deze ouders wil noodzaken, hun kinderen thuis te houden of hen verplichten, ze naar een veel duurder internaat te zenden.

Ik heb in het Verslag gesproken van een wetsontwerp, dat in gereed-

heid is gebracht, en heb gezegd, dat in het algemeen de vraag onder de oogen moest worden gezien, in hoeverre uit de kas der gemeente voor al hetgeen de wet voorschrijft en de leden van den raad bij meerderheid goedkeuren, geld kan worden afgezonderd. Die vraag kan bij dat wetsontwerp aan de orde komen. Ik meen, dat in dat wetsontwerp waarborgen zullen worden geboden, opdat niet zekere groep in de gemeente de minderheid overheerscht. Hierop komt het het meest aan: men moet zooveel mogelijk zijn best doen, te zorgen, dat in een gemeentelijk beheer niet zekere tijdelijke meerderheid gebruik maakt van haar macht om de minderheid het geld uit den zak te kloppen. Wanneer de geachte spreker meent, een amendement te moeten voorstellen om de zaak zoo te regelen, dat zulks verboden wordt, wil ik het gaarne afwachten, maar ik ben door het door hem aangevoerde niet overtuigd, dat hij ook maar eenig recht heeft, op één lijn te stellen hetgeen destijds is gebeurd ten aanzien van het lager onderwijs en dit onderwerp. *Handelingen*, blz. 1514.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de Kamer met dit amendement van den heer Roëll medegaat, dan wordt daardoor mijns inziens niets anders bereikt, dan dat in tal van gemeenten, waar misschien nog eene school zou kunnen komen, die tot hoogere ontwikkeling kan leiden, geen school zal ontstaan. Ik heb er op gewezen, hoe dat zelfs paedagogisch door het doen blijven van de kinderen bij de ouders, door het besparen van de kosten van internaten, enz., inderdaad belang kan hebben. Deze argumenten heeft men echter laten liggen en heeft alleen gezegd, dat het aanleiding zou kunnen geven, dat zulk eene school in eene gemeente tot stand kwam in eene richting, waarmede niet alle inwoners, die kinderen hadden, zouden kunnen medegaan. Dit laatste weegt bij mij niet zoo zwaar, omdat, zooals ik straks reeds zeide, in Amsterdam, waar ik mede gedaan heb aan de oprichting van een gymnasium, op dat gymnasium de zoons komen van allerlei ouders, die principieel geheel en al van ons in richting verschillen, zelfs zoons van hoogleeraren van de gemeentelijke Universiteit, die principieel tegenover ons stonden en die toch zeiden, dat zij er prijs op stelden, dat hun zoons van meet aan op zulk een gymnasium gingen. Ik kan niet inzien, dat die strijd dezelfde zou zijn als bij het lager onderwijs. Ook heb ik straks reeds opgemerkt, en daar is ook niets op geantwoord, dat bij het lager onderwijs bij zulk eene quaestie onmiddellijk de geheele gemeente geïnteresseerd wordt, omdat het lager onderwijs zich uitstrekt over de geheele bevolking, terwijl het hier geldt een uiterst kleinen kring, wijl,

als men eens vraagt in eene kleine gemeente, hoeveel ouders er zijn, die hun kinderen eene gymnasiale opleiding geven, zich dit bepaalt tot enkelen.

Ik kan niet inzien, dat de bezwaren, die ik tegen het in de geboorte zijnde amendement heb ingebracht, wederlegd zijn, en ook niet, dat hetgeen gezegd is om het aan te bevelen veel hout snijdt. Er wordt niet veel mede gewonnen. Ik kan begrijpen, dat men eene bepaling wenscht om te zeggen, dat zulk een gymnasium niet moet komen in eene gemeente boven de 20 000 zielen, omdat men weet, dat er dan moet komen een openbaar gymnasium, en dat door het stichten van een bijzonder gymnasium het tot stand komen van een openbaar zou kunnen worden verhinderd. Maar waarom wil men absoluut het oprichten van eene Latijnsche school verhinderen? Het is juist, wat de heer Lohman zeide, dat de gemeenten niet spoedig tot het oprichten van dergelijke inrichtingen zullen overgaan. Maar al deden zij het, wat zou het hinderen? Als de ouders hun kinderen niet op een gymnasium kunnen brengen, is het dan beter, dat zij in het geheel geen gelegenheid krijgen, dan dat zij ten minste gelegenheid krijgen, hun kinderen iets verder dan de gewone school te brengen? Waarom dan die gelegenheid afgesneden? Ik doe den geachten voorsteller echter opmerken, dat, wanneer hij zijn doel bereiken wil, hij niet moet spreken van bijzondere gymnasia, wijl dit niet uitsluit, dat de gemeenten andere instellingen in het leven kunnen roepen, mits het maar geen gymnasium is. Wanneer hij zoo kras wil te werk gaan, alle andere inrichtingen uit te sluiten, moet hij de uitdrukking in zijn amendement wijzigen.

De geachte spreker kan ook niet zeggen, dat de lijn blijft doorloopen. Neen, daarvoor moet men niet zien naar het ingediende wetsontwerp, maar naar de bestaande wet, die zegt, dat aan de hoogere burgerscholen subsidie verleend kan worden zoo van Rijkswege als vanwege provincie en gemeente. De geachte spreker kan dus niet zeggen, dat de lijn doorloopt. Op het oogenblik bestaan er alleen vaste bepalingen ten aanzien van het hooger onderwijs. Vraagt men mij, of ik buitengemeen veel bedenking tegen het voorstel heb, dan antwoord ik van neen; ik laat de beslissing gaarne aan de Kamer over. Ik zie er geen heil in, in dit opzicht de autonomie der gemeenten te beperken, maar heb er niet zooveel bedenking tegen, dat de gelegenheid afgesneden wordt. Wanneer het amendement niet wordt aangenomen, denk ik, dat hetgeen men wenscht te voorkomen, ten hoogste op 2 of 3 plaatsen misschien gebeuren zal. Laat de Kamer dus doen wat haar goeddunkt.

Handelingen, blz. 1515—1517.

Het amendement wordt z. h. s. aangenomen.

Vergadering van 10 Maart 1904.

Gisteren is het denkbeeld geuit om de bedenking, dat bij een gering aantal leerlingen het verleenen van subsidie zou kunnen leiden tot misbruiken, te ondervangen door eene restrictieve bepaling in deze wet op te nemen. Intusschen had ik toen nog niet ingediend de nu voorgestelde wijziging. Men heeft mij de opmerking gemaakt, dat het getal 24 geschikt is om, als men met 6 klassen te doen heeft, een multiplicator op te leveren, maar dat dit niet het geval is met het getal 40 en heeft voorts ook gezegd, dat dit getal 40, wanneer men te rade gaat met het aantal leerlingen aan de openbare gymnasia, te hoog was genomen. Ik heb mij toen de lijst van de leerlingen op de openbare gymnasia laten voorleggen en gezien, dat metterdaad dat getal 40 te hoog was. Toen gisteren die getallen van 24 en 40 genoemd werden, werd door sommigen spottenderwijze gezegd, dat men hier dus te doen had met gymnasia met 4 à 5 leerlingen op één klasse. Degenen, die zich die ridiculiseering veroorloofden, waren echter niet op de hoogte, hoe het staat met de openbare gymnasia. Want wanneer ik de lijst raadpleeg, vind ik daarin aangegeven: het gymnasium te Assen met 36 leerlingen, waaronder de eerste klasse met 2, de vijfde met maar 4 leerlingen; het gymnasium te Winschoten met 44 leerlingen en klassen van 5 en van 4 leerlingen; het gymnasium Zwolle met 41 en klassen van 5 leerlingen. In Kampen is ook eene klasse van 5 leerlingen. In Deventer eene van 5 en de tweede klasse van 4. Te Sneek is eene klasse met 3 leerlingen. In Middelburg telt het gymnasium 29 leerlingen en zijn er klassen van 5 en van 1 leerling. In Gouda zijn klassen van 3 en van 4 leerlingen, terwijl het totaal 40 bedraagt. Te Gorkum zijn 34 leerlingen en klassen van 2, 3 en 4 leerlingen. Te Tiel telt het gymnasium 33 leerlingen en zijn klassen van 4 en van 5 leerlingen. Te Breda zijn 37 leerlingen en klassen van 4 en 5. Te 's Hertogenbosch zijn 39 leerlingen en is eene klasse van 5 leerlingen.

Waar het nu zoo staat met de openbare gymnasia en deze niet alleen te allen tijde, hoe gering het getal leerlingen ook is, het volle Rijkssubsidie behouden, maar bovendien zich het ontbrekende, na aftrek van de schoolgelden, zien versterkt uit de gemeentekas, zou het inderdaad onbillijk zijn, om het subsidie voor de bijzondere gymnasia reeds dàn met 50 pCt. te laten dalen, wanneer het getal leerlingen gelijk staat, of zelfs nog boven het getal staat, dat op onderscheidene openbare gymnasia voorkomt. Ik heb daarom gemeend het getal 40 in 36 te moeten ver-

anderen, wat een multiplicator oplevert van 6 en brengt op het niveau, waarop de minder bevolkte gymnasia, door gemeenten opgericht, staan.

In de laatste plaats doe ik opmerken, dat ik er als tweede bepaling aan heb toegevoegd, dat bij een nieuw op te richten gymnasium deze maatregel niet gelden zal in de eerste 6 jaren. Wanneer een gymnasium wordt opgericht en men begint met één klasse, krijgt men niet het volle subsidie, maar alleen voor de lesuren van die eene klasse. Het zou echter hoogst onbillijk wezen, aan dat gymnasium den eisch te stellen, dat het dadelijk met 36 of 24 leerlingen moet beginnen; maar wanneer men met deze cijfers op een 6-jarigen cursus rekent, mag eerst deze bepaling in werking treden, wanneer het gymnasium gelegenheid heeft gehad, de zes-klassige formatie te voltooien.

Handelingen, blz. 1520.

Mijnheer de Voorzitter! Ook aan de Regeeringstafel heeft men zich geen oogenblik gevleid met het denkbeeld, alsof uit het stilzwijgen van den heer Bos c. s. mocht worden afgeleid instemming met de artikelen van dit hoofdstuk.

De opmerking, dat een gymnasium door geestdriftige lieden kon worden geopend, niettegenstaande het in de plaats van vestiging geen toekomst had te verwachten, wil ik niet geheel op zij zetten. Integendeel, de geachte afgevaardigde brengt daarmede hulde aan de geestdrift en het enthousiasme, in zekere godsdienstige kringen voor hooger onderwijs bestaande. Toch zie ik er geen bedenking in, het artikel zoo te laten, omdat de geachte afgevaardigde vergat op te merken, dat de aanwijzing niet geschiedt dan voor 6 jaren, en dat, indien na 6 jaren de rapporten omtrent het gymnasium van dien aard waren, dat men hier bleek te doen te hebben met een *faux frère*, het aan de Regeering zou staan, de aanwijzing niet weer te geven. Juist dit feit, die omstandigheid is de rem, die dus niet nog eens afzonderlijk in dit artikel behoeft te worden aangebracht. Men vergete niet, dat met de oprichting van zulk een gymnasium heel wat kosten gemoeid zijn, en dat het bij de vele gaven, die op allerlei gebied gevraagd worden, niet eene zoo lichte zaak is, de noodige gelden te vinden en velen met het oog op de bepaling van het artikel zich wel zullen wachten, aan hun gymnasium eene inrichting te geven, waardoor zij het na verloop van 6 jaren een min eervollen dood zouden doen sterven.

De vraag, of men er niet zou moeten bijvoegen de woorden „boven de 12 jaar" is eene vraag, waarvan ik mijnerzijds niet inzie, dat zij bevestigend behoeft te worden beantwoord. Daar draagt misschien iets toe bij eene

persoonlijke herinnering, deze n.l., dat ik zelf op 11-jarigen leeftijd op het gymnasium was, en door dit te accepteeren dus eenigszins mijn eigen verleden zou veroordeelen. Het komt mij voor, dat er metterdaad geen bezwaar bestaat om een 11-jarig jongmensch toe te laten. Het is wel waar, dat men gemeenlijk den leeftijd van 12 jaren neemt, maar men weet ook, dat niet alle ontwikkeling op eenzelfde tijdstip even hoog staat. Ik ken jongelui, die reeds op hun tiende jaar op het gymnasium gekomen zijn en de 12-jarigen in ontwikkeling vooruit zijn, zoodat men ook hier, door den 12-jarigen leeftijd aan te nemen, door een formalisme de ontwikkeling van vele jongelieden zou verstoren.

Handelingen, blz. 1521.

Ik kan dit amendement *) niet aanvaarden, en ook nu het gewijzigd is van 12 op 11 jaar, blijft mijn bedenking bestaan. Ik heb volmondig erkend, dat misbruik kan voorkomen, maar heb juist daarom in het eerste artikel van dit hoofdstuk de belangrijke wijziging aangebracht, dat de aanwijzing elke 6 jaar zal plaats hebben. Waar de Regeering dus op de hoogte blijft van den toestand der gymnasia en na afloop der eerste 6 jaar, alvorens aanwijzing te doen, natuurlijk een nieuw onderzoek zal instellen, ligt daarin de volkomen en voldoende waarborg om misbruik casu quo te keeren en preventief te voorkomen. En wanneer dat niet helpt, helpt niets. Ik wensch niet door eene dergelijke uniformiteitsbepaling in te grijpen, op eene verkeerde onpaedagogische manier, in de variëteit van ontwikkeling, die bij verschillende jongelui wordt aangetroffen. *Handelingen*, blz. 1521.

Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, meen ik in de eerste plaats te moeten aanvoeren, dat op mijn standpunt de faculteit zelf ten deze moet beslissen. Ik heb mij dan ook onthouden van elken dwang of drang, die aan de faculteit als zoodanig zou kunnen worden aangedaan. Het komt mij voor, dat de faculteit of de afdeeling van

---

*) Art. 107 *m bis* luidde: Het subsidie in het vorig artikel bedoeld wordt verminderd met vijftig ten honderd over elk jaar, waarin het aantal leerlingen minder dan 36, en vervalt over elk jaar waarin het minder dan 24 bedraagt.

Dit is niet van toepassing gedurende de eerste zes jaren na de opening van de school.

Door den heer Bos werd een amendement voorgesteld, strekkende om achter het woord „leerlingen" in te voegen de woorden: „boven twaalf jaren". Het werd verworpen met 50 tegen 23 stemmen.

de technische hoogeschool de souvereiniteit in examineeren ongeschonden moet blijven bezitten.

In de tweede plaats wil ik zeggen, dat de wijze, waarop dit zal geregeld worden, in hoofdzaak beheerscht wordt door persoonlijke, niet algemeen geldende omstandigheden; ten opzichte van den een zal men in de faculteit wenschen, wat men ten opzichte van den ander niet wenscht. Bij den een zal men verder willen gaan dan bij den ander en mij dunkt, dat daaromtrent eene regeling moeilijk in de wet kan worden opgenomen, omdat daardoor dezerzijds te veel zou moeten worden gepreciseerd.

Wanneer de geachte afgevaardigde mij evenwel vraagt, of ik dan niet zeggen kan, hoe ik mij in gewone omstandigheden den gang van zaken voorstel, dan veroorloof ik mij, hem te verwijzen naar het artikel, dat voorkomt in de regeling van de technische hoogeschool, waar gezegd wordt, dat de examens zullen zijn schoolexamens, en dat deze examens zullen kunnen worden afgenomen ook met behulp van deskundigen, die van buitenaf door de faculteit worden aangenomen. In vroeger dagen was het aan onze Academie volstrekt niet ongewoon, dat men voor het afnemen van een examen een extraneus, als ik dat woord hier mag gebruiken, die geen lid was van de faculteit, opriep. In die positie zou ik mij ook de buitengewone hoogleeraren voorstellen, aan wie door de faculteit gevraagd werd, niet alleen in de faculteit zitting te nemen, maar daarin ook te willen examineeren. Ik kan mij, om een voorbeeld te kiezen, zeer goed denken een buitengewoon hoogleeraar aan de Leidsche Universiteit in den persoon van den geachten afgevaardigde uit Goes. Hij behoeft dan nog geen 10 of 12 uur per week college te geven, maar bijv. één uur per week; men is aan niets gebonden. Nu kan ik mij voorstellen, dat de faculteit, ziende dat die geachte afgevaardigde als buitengewoon hoogleeraar optrad, er prijs op stelde, hem ook te geven zitting in de faculteit. Wanneer nu de studenten geen bezwaar hadden om van de normale examinatoren te worden afgevoerd en gebracht onder den afgevaardigde, dan zie ik niet in, dat er voor de faculteit eenig beletsel zou zijn om deze taak aan den geachten afgevaardigde uit Goes op te dragen.

Anderzijds kan ik mij denken, dat een minder illuster persoon buitengewoon hoogleeraar werd, maar een vak doceerde in eene faculteit, waarin geen bijzonder kundige examinatoren waren, mannen die weinig slag van examineeren hadden, zooals dat bij geleerden meer voorkomt, en dat de buitengewone hoogleeraar buitengemeen goed examineerde. Ik kan mij voorstellen, dat de faculteit dit voor haar eene trouvaille

vond, en hem vroeg: „zoudt gij niet voor ons die en die examens mee willen afnemen?", en, gaandeweg van hem leerende de methode van goed examineeren, van lieverlede zelf verder kwam. Ik zie niet in, dat hiermede een nieuw instituut wordt ingevoerd. Hier wordt gedaan, wat bij de examencommissiën voor het lager onderwijs geschiedt, waar men deskundigen kan nemen om te examineeren. In het algemeen kan men dit niet beslissen, en een eerste eisch — wil men, dat er iets van terecht kome — is, dat men het niet in de wet gaat regelen, maar het overlaat aan de bevinding van de faculteit en haar eigen oordeel, rekening houdende met personen en omstandigheden.

Het komt mij voor, dat geen faculteit — laat mij een concreet voorbeeld noemen — het examen in het Staatsrecht aan een buitengewoon hoogleeraar zou opdragen, tenzij met de bewilliging van den hoogleeraar, die voor het onderwijs in het Staatsrecht zitting had in de faculteit. Ik zou meenen, dat elke poging om een hoogleeraar ten opzichte van de vakken, waarvoor hij is aangewezen, het examenrecht te ontnemen, zou zijn in strijd met geheel onze academische orde en stellig zou zij zijn in strijd met mijn bedoeling.

Handelingen, blz. 1524.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet al de sprekers geheel volgen, want het spreekt vanzelf, dat zich naar aanleiding van dit artikel een debat zou kunnen ontwikkelen, waarbij de algemeene beraadslaging op kinderwerk zou gaan gelijken. De geachte sprekers hebben getoond, dit niet te willen, en ik moet mijnerzijds zeggen, dat ik het in het tegenwoordige stadium van het debat ook niet wel gemotiveerd zou vinden. De geheele zaak wentelt zich om de vraag, of wij werkelijk een gemeenschappelijk uitgangspunt hebben. De geachte afgevaardigde uit Leiden meende van ja, en zocht dit gemeenschappelijk uitgangspunt hierin, dat wij allen niet anders bedoelen, dan dat mannen van wetenschappelijk karakter voor deze leerstoelen zullen optreden. Bij de algemeene beraadslaging heb ik reeds gezegd, dat dit ons geen stap verder brengt, tenzij de heeren ook hunnerzijds eene definitie geven van wat zij verstaan onder wetenschappelijken arbeid en mannen van wetenschappelijk karakter. Wel zegt de geachte afgevaardigde uit Leiden, dat, wanneer zijn oordeel gevraagd werd over zulk een candidaat, het niet afwijzend zou zijn, omdat de man uitging van eenige geloofsgegevens, en ook zou hij, bij zijn informatie naar dien candidaat, zich niet bepalen tot zijn geestverwanten. Maar daar ligt nu juist het

ongeluk in. Ik mag geen namen noemen om niet in moeilijkheden te komen: de heer Van der Vlugt kan dat als Kamerlid beter doen dan ik; maar ik mag mij zelven noemen, daar waag ik niets mede. Gesteld nu eens, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden hier zat als Minister van Binnenlandsche Zaken en eens naar mij ging informeeren bij zijn gewezen ambtgenoot Van Maanen en tot dezen zeide: Wat dunkt u, zou Kuyper er mede door kunnen? Wanneer dan de heer Van Maanen een oordeel uitsprak in den geest van zijn critiek op mijn *Encyclopaedie*, waarin hij heeft trachten aan te toonen, dat dit geen wetenschappelijke arbeid was, dan zou de geachte afgevaardigde uit Leiden stellig zeggen: neen, dat gaat niet. En ging de geachte afgevaardigde uit Leiden dan eens naar een geloofsgenoot van Kuyper, b.v. naar Dr. Bronsveld, en hij zeide tot dezen: wat denkt gij van Kuyper? — Mijnheer de Voorzitter, dan ben ik zeker, dat de geachte afgevaardigde, uitsluitend afgaande op de informatiën van Dr. Bronsveld, zeggen zou: het spijt mij wel, maar hij kan er niet mede door.

Wellicht zal de geachte afgevaardigde zeggen, dat dit een critiek geval is; maar laat mij den geachten spreker de verzekering mogen geven, dat het doorgaans zoo is. Toen door het curatorium van de Utrechtsche Universiteit iemand was aanbevolen als hoogleeraar in de theologie, heb ik naar mijn innige overtuiging dien man niet kunnen voordragen, omdat zijn wetenschappelijk karakter door mij zeer betwijfeld werd, hoewel dan toch bleek, dat het college van curatoren in Utrecht hem voor zoo wetenschappelijk hield, dat het hem voor hoogleeraar meende te moeten voordragen. Nu zal ik niet zeggen, dat mijn oordeel beter was dan dat van curatoren; integendeel, ik neem aan, dat hun oordeel beter was dan het mijne, maar wij gingen van eene verschillende gedachte uit. Ik zou de voorbeelden kunnen vermenigvuldigen, ten bewijze, dat er bijna geen ras is, waar het odium zóó sterk is als onder theologen. Inmiddels heeft de geachte afgevaardigde gezegd, dat dit tegen de theologen pleit. Ik daarentegen vind, dat het vóór hen pleit, want daaruit blijkt, dat bij geen ras de overtuiging die diepte en die volheid heeft als juist bij de theologen. Men kan gemakkelijk verdraagzaam zijn als men slechts eene relatieve overtuiging heeft, maar zoodra de overtuiging een zeker absoluut karakter gaat aannemen, ligt het in den aard der zaak, dat men moeite zal hebben iemand, die eene andere overtuiging heeft, in zijn uitgangspunt als wetenschappelijk te erkennen.

In mijn leven heeft zich — en ik heb 34 à 35 jaar in de theologische wereld mijn weg bewandeld — altoos het verschijnsel voorgedaan, dat

ik de theologen, die iets meer lieten glippen dan de andere, over de theologen, die iets minder lieten glippen, hoorde beweren, dat die andere geen wetenschappelijke mannen waren, terwijl ik weer eene andere categorie, die nog iets meer liet glippen, van hen die iets meer lieten glippen, hoorde zeggen, dat die weer niet deugden, en zoo voortschuivende, kwam men in het eind tot de nachtschool, dat was de naam, welken in die dagen kregen zij, die krachtig en ernstig opkwamen voor de oude traditiën. Bij mij is de vaste overtuiging gevestigd, dat men, zoodra men het theologisch gebied betreedt, een wespennest opent, waarin men zijn hand niet moet steken, wanneer men daartoe niet gerechtigd en aangesteld is. Nu is men daartoe gerechtigd en aangesteld, wanneer men te doen heeft met menschen, die in eene zekere Kerk bijeen zijn, en wanneer over die Kerk een bestuur is met een recht van *judicium*. Dan mag dit oordeelen. Die overtuiging staat bij mij zóó vast, dat, wanneer de Kamer goed mocht vinden, dit artikel er uit te lichten, ik de verantwoordelijkheid voor de voordracht onmiddelijk van mij af zou werpen. Op dit punt sta ik zoo beslist, dat er bij mij geen draad af kan.

Intusschen zegt de geachte afgevaardigde, Dr. Schokking: neemt gij dus het standpunt in, dat de theologie als zoodanig op wetenschappelijk terrein geen gelijke rechten heeft en dat de theologische faculteit geen gelijke rechten heeft met de overige faculteiten, en is het van uit dat standpunt, dat gij niet alleen dit voordraagt, maar meent gij, dat zoo ook in de toekomst moet gehandeld worden, dan is dit mijn standpunt niet, maar wel het standpunt, dat ik op dit oogenblik moet innemen tegenover den bestaanden toestand. Bij vorige gelegenheden heb ik reeds gezegd, waarom ik de tegenwoordige godgeleerde faculteit niet kon aanvaarden als organisch deel van de Universiteit. Is nu over die vraag conciliatie mogelijk? Wij staan hier eenvoudig voor de Darwinistische vraag. De voorstanders van de faculteit van godsdienstwetenschap erkennen wel, dat er ook andere vormen van theologie zijn dan de vorm die hun toelacht. Zij zien daarin echter niets dan eene opeenvolging van langzamerhand van den eenen in den anderen vorm zich ontwikkelende theorieën. Daaruit volgt noodzakelijk, dat zij de moderne wetenschap beschouwen als het eind van eene reeks van evolutiën, terwijl zij wat voorafging wel erkennen als zekeren bestaansvorm van wat een tijd geleden het hoogste was, maar een bestaansvorm, die van lieverlede übermächtet is door een hoogeren vorm, zoodat men zoodanige vormen niet kan aanzien dan voor achterlijke, in sommige kringen oplevende schaduwgestalten van wat zij eertijds waren. Daaruit volgt, dat men eene betrekkelijke verdraagzaamheid in

acht kan nemen, al is het er eene, die uitgaat van het standpunt, dat men op een hooger punt van de ladder is gekomen.

Wanneer ik sta op het standpunt, dat ik heb ingenomen, is dit niet eene Darwinistische evolutie in de theologie, maar eene besliste antithese, eene tegenstelling tusschen waarheid en niet-waarheid, die niet opkomt uit de opinie van menschen, van verschillende studenten, maar eene tegenstelling, die haar grond en wortel heeft in het diepst van het beginsel, waarvan men uitgaat. Dat verschil maakt, dat men op dit standpunt nooit tot eenige conciliatie komen kan. Vraagt men, of daaruit voortvloeien moet, dat de theologische faculteit in den m.i. ontredderden toestand moet blijven (Ik voeg daar tusschen haakjes bij, dat men ten onrechte van mij gezegd heeft, dat ik de tegenwoordige theologische faculteit zou hebben vergeleken met een doodshoofd. Men kan in de *Handelingen* nazien, dat ik dit niet heb gedaan; ik heb slechts gezegd, dat men voor de voorstelling van de 5 faculteiten het beeld van het menschelijk lichaam gebezigd heeft en dat men, wanneer men voor het oogenblik met dit beeld de zaak duidelijk zou willen maken, enz.,) dan antwoord ik, — en ik hoop, als wij aan dat punt komen bij het voorstel van de heeren Talma, Schokking en De Visser, mij daarover later uit te spreken —, dat, wanneer de openbare Universiteit worden zal, wat zij naar mijn overtuiging wezen moet, de tegenwoordige theologische faculteit moet verdwijnen, omdat zij geene theologische faculteit is en dat naar mijn overtuiging alles moet worden gepoogd en gedaan om eene echte, wezenlijke theologische faculteit ervoor in de plaats te stellen.

Ik kan niet afgaan — gelijk de geachte afgevaardigde, de heer Schokking wenscht — op een gegeven, dat er nog niet is. Ik heb geen andere theologische faculteit, dan die op dit oogenblik bestaat, en die is, wat de organisatie van de faculteit betreft, voor mij gelijk aan nul. Niet, dat ik daarmede zou willen zeggen, dat er door de geleerde heeren geen wetenschappelijke vakken onderwezen worden, maar het is nooit wat eene theologische faculteit zijn moet en daarom herhaal ik, dat ik onmogelijk de verantwoordelijkheid kan dragen van een ontwerp, waarin van hooger hand, door de commissie van toezicht, geoordeeld zou moeten worden over het al of niet wetenschappelijk karakter van een theologisch persoon, van colleges, van studenten, van examens. Dit kan ik niet doen en dit zal ik ook niet doen.

Handelingen, blz. 1527—1528.

De juistheid der opmerking van den geachten afgevaardigde uit Goes, dat de bepaling van art. 107*q* evengoed voor de theologen kan doorgaan, moet ik in zoover in twijfel trekken, als de vraag rijst, of men kan zeggen, dat de quaestie van het behalen van den doctorsgraad bij de theologische faculteit dezelfde is als bij die der rechtsgeleerdheid. Bij laatstgenoemde faculteit weet men bijna zoo goed als zeker, dat iedereen gedoctoreerd wordt, terwijl dit bij de theologische faculteit eene uitzondering is; het behalen van den doctoralen graad hangt daar niet alleen van kunde of knapheid af, maar wordt in niet weinige gevallen beheerscht door het al of niet genoegzaam aanwezig zijn van geld om de kosten van het doctoraal examen enz. goed te maken. Wanneer de geachte afgevaardigde het aantal doctoren onder de juristen met dat onder de predikanten of pastoors vergelijkt, zal hij zien, dat het verschil zeer groot is. Te ontkennen valt dus niet, dat men ook wel eens ongedoctoreerde personen voor deze leerstoelen zal moeten aanstellen. Nog onlangs is aan de theologische faculteit te Leiden iemand tot hoogleeraar aangesteld, die geen doctor is. Vraagt men, of hij daarom geen man is, die ik met goede consciëntie heb kunnen voordragen als van wetenschappelijk karakter, dan meen ik, hoewel hij geen geestverwant van mij is, te mogen zeggen, dat te dien aanzien vol vertrouwen aanwezig kon zijn. Maar de moeilijkheid zit niet hierin, dat iemand, die op het standpunt van het Openbaringsgeloof staat, het wetenschappelijk karaker van een theoloog, die de Openbaring ontkent, niet zou kunnen erkennen. Daarin heeft ook nooit de moeilijkheid bestaan. Maar zij zit daarin, dat degeen, die het Openbaringsstandpunt betwist, bijna nimmer het wetenschappelijk karakter erkennen kan van een man, die daarvan uitgaat. Ik behoef toch niet te herinneren aan het groote debat, dat wij gehad hebben bij de algemeene beraadslagingen. Welke was eigenlijk de grondlijn, die door het geheele debat liep anders dan deze: wanneer gij een opleiding ontvangen hebt van principieelen aard, dan hebt gij geen wetenschappelijke opleiding ontvangen en zijt gij tot de beoefening van de wetenschappen onbekwaam. Diezelfde tegenstelling vinden wij hier in algemeenen vorm paedagogisch terug.

Als men mij vraagt, of voor de benoeming van zoo iemand bekrachtiging zou verleend worden, antwoord ik van neen. Hoe toch moet de bekrachtiging geschieden? Natuurlijk op voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die rechts en links naar den betrokken persoon kan informeeren. Daarin ligt juist wat ik als niet logisch beschouw. Immers, tot Minister van Binnenlandsche Zaken is iedereen benoembaar;

dat ambt is niet aan zekere qualiteit gebonden, noch aan eenige kerkelijke, noch aan eenige civiel-rechtelijke. Iemand kan, zonder wetenschappelijke bevoegdheid erlangd te hebben, toch Minister van Binnenlandsche Zaken worden. Welnu, wat ik niet kan en niet mag doen, is per slot van rekening aan het oordeel van zulk een qualiteitloos man de beoordeeling overlaten van hetgeen op theologisch gebied al dan niet wetenschappelijk is.

De geachte afgevaardigde uit Leiden merkte op, dat ik het niet beter maar veeleer erger gemaakt had door te spreken van „zéro", waar het woord „doodshoofd" gebruikt was. Hij heeft bij zijn citaat echter weggelaten de woorden waarop het aankomt, namelijk dat „niets" niet wilde zeggen, dat uit een wetenschappelijk oogpunt de colleges en de examens niet hoog gewaardeerd kunnen worden, maar dat de theologische faculteit in eene organisatie van de Universiteit niet is wat zij zou moeten zijn. Had de geachte spreker er dit bijgevoegd, dan zou de aardigheid, die hij daarover zeide, weggebleven zijn.

Het hoofdbezwaar voor den geachten spreker is, dat hij acht, dat aan de theologische faculteit, gelijk die thans samengesteld is, schade wordt toegebracht, wanneer daarbij onbevoegde personen kunnen toegelaten worden. Ik gevoel dit zelf; ik erken ook, dat dezelfde moeilijkheid zich ook ten opzichte van andere faculteiten voordoet. Ik zou den geachten afgevaardigde echter wel willen vragen, — hij kent de juristen beter dan ik —, of ieder man, die Mr. voor zijn naam heeft, voldoende waarborg kan bieden, dat hij in allen deele wetenschappelijk ontwikkeld is. Dit zal de geachte afgevaardigde niet beweren. Zoo niet, dan erkent hij dus, dat in dat Mr. geen waarborg ligt, dat niet uit verkeerd begrepen ingenomenheid een misplaatst persoon bij eene faculteit kan komen. Natuurlijk behoudt de faculteit het recht om dergelijke personen buiten haar kring te houden, maar zij kunnen daarom toch les geven in verband met de faculteiten. Dit is mogelijk èn bij de juridische èn bij de medische faculteit. Ik geef toe, dat de zaak bij de theologische faculteit een eenigszins ernstiger karakter kan aannemen; maar waarom? Volstrekt niet omdat de theologanten in het algemeen dommer zijn dan de juristen; ook niet omdat mannen, die niet aan theologie gedaan hebben, er geen studie van gemaakt hebben, zullen trachten daar te komen. Neen, maar het bezwaar ligt hierin, en dat stem ik volkomen toe, dat voorstanders van een soort godsdienstige vereenigingen gebruik hiervan zouden kunnen maken om bij de Leidsche faculteit aangehaakt te worden, heel los natuurlijk, maar toch zoo, dat ze door zekere accroche er bij zouden kunnen komen. Intusschen houde de geachte

afgevaardigde mij de opmerking ten goede, dat dit bezwaar alleen zou bestaan, indien niet het recht van aanwijzing bestond. Dat recht van aanwijzing houdt in, dat, wanneer een zekere kring van menschen zich met hun bestuur aanmelden, de Minister van Binnenlandsche Zaken wel hooren zal, wat dit voor menschen zijn. Wanneer zich spiritisten en soortgelijken aanmeldden, dan zou men wel degelijk moeten vragen, wat dat voor eene vereeniging was. Er zou zich eene vereeniging van dames kunnen aanmelden, — want die kunnen ook eene vereeniging stichten —, die eene dame zouden willen zien aangesteld, en dan zou er werkelijk aanleiding bestaan om den ernst der zaak te onderzoeken. Maar wanneer het nu eens was, dat er werkelijk een kring van ernstige mannen kwam, — en de geachte afgevaardigde weet, dat b. v. op spiritistisch terrein vele wetenschappelijke mannen meedoen —, die iemand wilden aanstellen, dan zou ik niet weten, met welk recht men eene dergelijke uiting van het leven zou kunnen uitsluiten.

Alle dingen hebben bezwaren en ik ontken niet, dat ook aan deze zaak bezwaren verbonden zijn. Ik moet echter verklaren, dat ik, niettegenstaande deze bezwaren, niet van mijn standpunt kan afgaan. Het doet mij leed, dat de heeren Schokking en De Savornin Lohman van oordeel zijn, dat de hoogheid van de faculteit teloor zal gaan. Ik meen echter, dat het onwrikbaar vast moet staan, dat op theologisch gebied niemand beoordeeld kan worden door degenen, die met hem van overtuiging verschillen; dat zou ik niet kunnen toelaten.

Handelingen, blz. 1530—1531.

Mijnheer de Voorzitter! Dat de eerste zinsnede van art. 107*x* een algemeen karakter draagt, spreekt wel van zelf, maar wanneer de geachte spreker bedoelt, dat ook de tweede zinsnede, nl. „Komt eene aangewezen instelling, stichting of vereeniging het bepaalde bij de artikelen 107*s* en 107*v* niet of niet langer na, dan wordt de aanwijzing op gelijke wijze ingetrokken", hier zou gelden, dan zou art. 107*s* in art. 107*ij* moeten worden opgenomen. Met art. 107*v* is dit geschied; wanneer dus het daar bepaalde niet wordt nagekomen, is obligatoir de intrekking van de aanwijzing geboden. Maar dat geldt niet van art. 107*s* en kan niet gelden, omdat dit artikel ook inhoudt, dat het bestuur van de aangewezen instelling moet zorg dragen, dat aldaar geen college wordt gegeven door hen, die niet bevoegd zijn. Dit zou dus hetzelfde zijn als wanneer art. 107*ij* op de theologische faculteiten toepasselijk was verklaard.

Ik bedoel dus niet, dat art. 107*ij* beperken zou de absolute bevoegdheid van intrekking der aanwijzing, want die is onbeperkt en het blijft dus

geheel aan de Regeering overgelaten om, waarin ook de beweegredenen liggen waarom de intrekking moet volgen, die te provoceeren. Dit heb ik absoluut gezegd, dus zoover men meent, dat eene Regeering aanleiding zou kunnen vinden in het gedrag of de houding van de theologische heeren om aan de zaak een einde te maken, kan dat. Dit staat er in en dit is niet beperkt. Het intrekkingsrecht is niet onbeperkt; dat gaat over de geheele instelling in het algemeen, anders zou er uit volgen, — en dat is de bedoeling nooit geweest —, dat de eenmaal gegeven aanwijzing voor een theologischen leerstoel in het oneindige zou kunnen voortgaan. Ik handhaaf dus het recht van aanwijzing en intrekking. Aan de bevoegdheid van de Regeering daartoe wensch ik niet te kort te doen, mits het niet slaat op het tweede deel van art. 107*s*, want dat heb ik niet in het artikel opgenomen. Mijn absoluut bezwaar is, dat de beoordeeling, of een theoloog een wetenschappelijk man is, — iets dat volgen zou uit art. 107*q* —, niet mag worden overgelaten aan een niet gequalificeerd persoon. *Handelingen*, blz. 1531.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb straks in even pertinent bevestigenden zin gesproken wat het tweede punt betreft, als ik mij in pertinent ontkennenden zin heb uitgelaten wat de eerste vraag aangaat. Waar nu door aanneming van het voorstel van den heer Lohman niet geheel mocht worden voldaan aan de techniek van de wet, daar zal bij tweede lezing wel gelegenheid bestaan om daarin te voorzien. Mijn bedoeling is geen andere geweest, dan dat de aanwijzing geschiedde aan de vereeniging of instelling. De instelling krijgt de bevoegdheid, iemand bij de theologische faculteit aantewijzen. En daarom is er geen oogenblik aan gedacht, het recht van intrekking hier niet toepasselijk te verklaren, omdat de bevoegdheid tot het geven van onderwijs zonder het recht van intrekking zou zijn een soort van perpetuum mobile. Ik heb er dus niets op tegen, aan het verzoek van den heer De Savornin Lohman tev oldoen.

Als derde lid van art. 107*ij* *) zal dus worden opgenomen art. 107*x*, met uitzondering van de woorden: „of technische hoogeschool", terwijl in de plaats van de woorden: „bij de artt. 107*s* en 107*v*", zal moeten worden gelezen: „bij art. 107*v*". Het derde lid zal dus luiden:

---

*) Dit artikel luidde oorspronkelijk:

„Op leerstoelen bij faculteit der Godgeleerdheid is, met uitzondering van het bepaalde bij de artikelen 107*n*, 107*o*, 107*p*, 107*t*, 107*v* en 107*w*, het in dit hoofdstuk bepaalde niet van toepassing.

Van de aanstelling, de schorsing of het ontslag van hoogleeraren bij deze faculteit geschiedt, zonder meer, mededeeling aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken."

„De in artikel 107*n* bedoelde aanwijzing kan door Ons, bij besluit, den Raad van State gehoord, na ingewonnen advies van curatoren der Rijks-universiteit, te allen tijde worden ingetrokken. Komt eene aangewezen instelling, stichting of vereeniging het bepaalde bij artikel 107*v* niet of niet langer na, dan wordt de aanwijzing op gelijke wijze ingetrokken." *).

Handelingen, blz. 1531.

Toen, Mijnheer de Voorzitter, in deze Kamer het wetsontwerp tot regeling van het hooger onderwijs aan de orde was, had ik de eer, afgevaardigde te zijn voor Gouda, maar door ongesteldheid op verren afstand van de vaderlandsche grenzen teruggehouden, heb ik aan de toenmalige beraadslagingen en stemmingen over die wet geen deel kunnen nemen. Vraagt men mij nu, of de toen verkregen resultaten ten opzichte van de materie, die ons nu bezighoudt, — ware ik tegenwoordig geweest — op mijn sympathie hadden kunnen rekenen, dan meen ik, dat uit hetgeen ik, zoo bij de algemeene beraadslagingen als dezen morgen heb gesproken, het tegendeel duidelijk genoeg blijkt.

Had nu mijn eigen onvoldaanheid over het in 1876 verkregene mij kunnen en moeten bewegen om reeds bij dit wetsontwerp voorstellen te doen, ten einde het toen, ik durf wel zeggen, aan de theologie en aan de wetenschap, zooals ik haar versta, in het algemeen gepleegde vergrijp, te redresseeren? De considerans van dit wetsontwerp kon daartoe niet leiden. Het motief, dat tot de indiening van dit wetsontwerp geleid heeft, was van gansch anderen aard en wel zoozeer, dat de nu in behandeling gekomen materie er geheel buiten ligt. Vraagt men daarentegen: wanneer het u bekend was geweest, wat op dit oogenblik hier en daar in het land verlangd wordt, indien het notoir ware geweest, dat er op dit punt hier en daar redres wordt verlangd, zoudt gij het dan als een hors d'oeuvre in dit wetsontwerp hebben beschouwd om voorziening daarin te treffen, — dan zeg ik nog van ja. Een hors d'oeuvre zou het voor mij niet geweest zijn, indien ik op het standpunt stond van hen, die meenen, dat met eene kleine wijziging in art. 42 het redres, zooals ik meende, dat het zou moeten gegeven worden, zou hebben kunnen geschieden; maar waar mijn meening ten deze eene geheel andere is, kon er voor mij geen motief zijn om in dit ontwerp iets desbetreffends op te nemen, ook al ware die vermeende urgentie mij bekend geweest.

*) De behandeling van het artikel werd hierna verdaagd tot den volgenden dag. Toen werd eene betere formuleering van het gewijzigde artikel door den Minister voorgedragen en het artikel door de Kamer aangenomen met 52 tegen 35 stemmen.

Hoe staat het nu echter met die urgentie? De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, die *totus in illis* is geweest, toen de debatten in 1876 aan de orde waren, heeft er reeds aan herinnerd, dat het in 1876 verkregen resultaat niet alleen onder de modernen, maar ook onder de orthodoxen, wanneer ik die nu in één naam mag samenvatten, destijds groote tevredenheid gewekt heeft. En voor zoover deskundigen zich in wetenschappelijke studiën daarover hebben uitgelaten, mannen, die aan onze Rijksuniversiteiten op dit oogenblik eene plaats innemen, heeft die tevredenheid nog tot in de laatste jaren stand gehouden.

Ik zal de Kamer even moeten vermoeien door mij op hun eigen woorden te beroepen. Door den heer Mees is genoemd de naam van den oud-hoogleeraar Gunning. Welnu! hoe heeft deze hooggeachte oud-hoogleeraar zich over deze zaak uitgelaten? Ik zal de citaten zooveel mogelijk bekorten. Hij zeide: „Het komt mij voor, dat die wet, op zich zelve een compromis tusschen twee beginselen, die elkaar uitsluiten, toch ook belang heeft als teeken van eene geestelijke beweging, welke hooger staat dan de mannen, die de wet in het leven riepen. Die beweging is niets minder dan Gods leiding, welke eene nieuwe gestalte der dingen toebereidt." Het zou mij te ver voeren, wanneer ik het geheele betoog wilde voorlezen, maar er blijkt voldoende uit, dat Professor Gunning met het toen verkregen resultaat niet alleen tevreden was, maar er zelfs in zag het gevolg van eene hoogere leiding; hij zag er een hooger mystiek moment in, waarmede rekening moest worden gehouden. De heer Gunning heeft daarmede feitelijk ingenomen het standpunt, ook door den hoogleeraar Doedes indertijd als het ware erkend.

Ik noem den hoogleeraar Doedes, omdat deze eene Encyclopaedie heeft geschreven en dus de zaak ook in principe heeft bezien. Hij liet zich aldus uit: „Wat heeft de Nederlandsche Hervormde Kerk dan eigenlijk verloren? Zien wij wel, dan heeft zij bij den nieuwen toestand gewonnen." En wat het principe betreft schreef hij: „Dit — die omkeer — is geschied, geschied zonder eenige beperking van de vrijheid der Nederlandsche Hervormde Kerk. Wil zij een of meer scholen van godgeleerd hooger onderwijs tot opleiding van hare aanstaande Evangeliedienaren oprichten, zij kan rekenen op het van Rijkswege beschikbaar gesteld bedrag, dat voor dat doel zal blijken noodig te zijn; zoo ook wanneer zij zich tot de vestiging van een of meer theologische leerstoelen bepaalt. Ondersteld nu, dat tot het laatste wordt besloten, en het onderwijs bepaald in de leerstellige en practische theologie opgedragen wordt aan hoogleeraren, door de Nederlandsche Hervormde Kerk benoemd, zoodat

naast de door den Staat benoemde hoogleeraren, die tot de faculteit der Godgeleerdheid behooren, hoogleeraren in de Godgeleerdheid arbeiden, die door de Nederlandsche Hervormde Kerk benoemd zijn, maar die niet tot de faculteit der Godgeleerdheid gerekend worden; naast de Universiteits-hoogleeraren alzoo kerkelijke hoogleeraren; geeft dat recht om van eene kerkelijke theologie als slippendraagster der Staatstheologie te spreken? *Hier heeft alleen verdeeling van den arbeid plaats, in onzen tijd meer en meer wenschelijk geacht, eene verdeeling waarover de Nederlandsche Hervormde Kerk zich in het minst niet behoeft te schamen of te beklagen.*"

Misschien zegt men, dat de heer Doedes een man is, die reeds lang ophield ons zijn licht te gunnen. Welnu, hetzelfde is niet het geval met de professoren Baljon en Valeton. De heer Baljon heeft ook uitgegeven eene Encyclopaedie der Christelijke Theologie, en ik wensch daaruit eene enkele zinsnede te citeeren, die de kern van zijn betoog uitmaakt. „De behartiging van de belangen, die op de dogmatiek, het geloofsleven, de confessie betrekking hebben, laat onze Staat aan de kerkgenootschappen over, evenals de speciale opleiding tot die kundigheden, welke met het practische leven van den prepikant in verband staan. De kerkgenootschappen mogen en moeten hunne kerkelijke hoogleeraren aanstellen, die aanvullen wat de Staatshoogleeraren krachtens hun ambt niet geven kunnen Gesteld, dat de Staat door een zijner hoogleeraren dogmatiek liet doceeren, zouden onze Gereformeerde theologen tevreden zijn, wanneer de Staat aan een Luthersch of een Doopsgezind dogmaticus die taak toevertrouwde? Zou het evenwel aan de andere zijde billijk zijn, dat de Staat stelselmatig Lutherschen en Doopsgezinden bij de vervulling van de vacature voor de dogmatiek voorbijging, ook al hadden zij de bekwaamste dogmatici? Het is wenschelijk, dat de betrekking tusschen Staat en Kerk eene vriendschappelijke zij, maar evenzeer, dat beiden hunne zelfstandigheid handhaven en hun eigen weg gaan. Niet Staat en godsdienst, maar wel Staat en Kerk moeten gescheiden worden."

Professor J. J. P. Valeton Jr. laat zich aldus uit: „Het is geen overdreven conservatisme, wanneer men berust in wat voor het oogenblik toch niet te veranderen valt. Laat ik er bijvoegen, dat, hoe gewichtig sommige encyclopaedische vragen ook zijn mogen, het toch onder al de groote vraagstukken, die tegenwoordig aan de orde zijn, eene quaestie van uiterst mimiem belang is of bijv. de wijsbegeerte van den godsdienst in de litterarische dan wel in de theologische faculteit moet worden gedoceerd."

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet toevoegen wat ik aan dat alles voorts nog bij mij heb, te weten uittreksels, ten bewijze dat de moderne geleerden van linksche zijde met de tegenwoordige inrichting van de faculteiten volkomen tevreden zijn. Dit is van genoegzame bekendheid en ligt ook in den aard der zaak. Maar waar nu de zaken zóó staan, waar de Regeering die stemmen van bevoegde en kundige mannen in hun encyclopaedische studiën, zoo van moderne als van geloovige zijde, vernam, hoe kan daar de Regeering op den inval komen, dat herziening van de bestaande regeling plotseling is geworden eene zaak van zóó groote urgentie, dat het op haar weg zou gelegen hebben hier in te grijpen? Uit de gegeven citaten blijkt veeleer overtuigend, dat er voor de Regeering, bij het gereedmaken van dit wetsontwerp, geen aanleiding hoegenaamd kon bestaan om de nadere regeling van de theologische faculteit als derwijs urgent te beschouwen, dat zij reeds in *dit* wetsontwerp moest worden opgenomen. Hetzelfde bleek in de tweede plaats niet minder duidelijk uit het niet te loochenen feit, dat dit wetsontwerp bijna een jaar lang in den lande bekend is geweest, zonder dat op dit vraagstuk door belanghebbenden in breeder kring de aandacht is gevestigd; iets wat zóó waar is, dat zelfs in de sectiën, blijkens het Verslag, heel dit vraagstuk nauwelijks is aangeroerd. Hieruit vloeit tevens voort, dat de Regeering ten eenenmale onbekend was — gelijk zij het nog is — met de concreet geformuleerde wijze, waarop men thans de zaak wenscht te regelen, iets wat ook daarin uitkomt, dat geen amendement is ingediend, waarin deze formuleering is te vinden.

Mag nu, wie zelf niet gereed is, van de Regeering vergen, dat zij, onverhoeds op die zaak gewezen, eigener beweging voorstellen zal doen, waartoe zij, zonder het advies van belanghebbenden te hebben gehoord, zelfs niet zou mogen concludeeren. Dit ware ondenkbaar en onredelijk. De geachte afgevaardige uit Amsterdam II heeft dan ook volmondig erkend, dat, waar dit op zich zelf ondenkbaar was, men door den eisch te stellen, dat de Regeering aldus zou doen, gevaar zou loopen, zich aan onredelijkheid schuldig te maken. Heel anders daarentegen komt de zaak te staan, zoo men het gesprokene door de geachte afgevaardigden, de heeren De Visser en Schokking, opvat als een nu reeds aan de orde stellen van de quaestie, ten einde zeker te zijn, dat bij de komende reorganisatie van ons hooger onderwijs de misgreep van 1876 niet bestendigd blijve. Dan toch verklaar ik gaarne, dat het ook in mijn bedoeling ligt, te trachten die gewichtige vraag bij de komende reorganisatie tot zulk eene oplossing te brengen, dat, wat nu feitelijk de faculteit der godsdienstwetenschap is, weder in echten zin

eene faculteit der godgeleerdheid worde, d. i. eene faculteit, die niet het verschijnsel van den godsdienst, maar de kennisse Gods tot voorwerp van onderzoek heeft en wel op grond van de in Christus gegeven openbaring; niet eene faculteit dus met het vak dogmatiek er los aan gehecht, maar zulk eene, die principieel theologisch geconstrueerd is.

Maar zal dat mijn voornemen gelukken, dat moet ik nu reeds van deze plaats de gegadigde theologen oproepen, om zich de korte spanne tijds, die hun rest, ten nutte te maken om liefst op eenigszins eenparigen voet hun denkbeelden op zulk eene wijs concreet te formuleeren, dat de Regeering weet wat begeerd wordt en dat zij met een vast gegeven kan rekenen. Ik voeg er bij, dat de Regeering in de tweede plaats zal moeten kunnen rekenen op de voorlichting, den steun en de medewerking der kerkelijke besturen, wier belangen hierbij op het spel staan. De Overheid toch als zoodanig staat hier machteloos. Alleen zoo zij op anderer tegemoetkoming rekenen mag, zal zij tot handelen in staat zijn. In dit wetsontwerp is de zaak van het bijzonder hooger onderwijs nader geregeld. Die van het openbaar hooger onderwijs, en daarbij van de theologische faculteit, komt straks aan de orde en ik durf vertrouwen, dat men zich dan niet in mij zal zien teleurgesteld, mits men mij ook niet teleurstelle door onthouding van de gevraagde adviezen en den gevraagden steun. Dit in antwoord op het eerste gedeelte van het betoog van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam.

Inmiddels heeft de geachte afgevaardigde in de tweede plaats ingediend een amendement, waarvan hij zelf het gewicht en de beteekenis niet heeft willen overschatten, maar waarvan hij toch zegt, dat hij er prijs op stelt, indien de Kamer en ook de Regeering er sympathie voor betuigen.

De detailbehandeling van enkele redactioneele vragen van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, mag ik aan den voorsteller zelf overlaten. De heer Mees meende overigens, dat men door dit amendement aan te nemen, licht een toestand scheppen zou, die niet geheel samen ging met mijn bewering bij behandeling van een ander onderwerp, namelijk dat hier bedoeld was te geven gemeen recht, wijl in het oog loopend aan eene bepaald aangewezen instelling een pré werd gegeven. Ik heb de opmerking van dien geachten afgevaardigde niet wel begrepen. In 1876 heeft de geachte afgevaardigde zelf medegewerkt om een privilege in de wet te brengen, althans heeft hij zijn stem gegeven aan de wet, waarin het bedoelde privilege werd gegeven. In een voorafgaand artikel toch wordt gesproken van Staatsseminariën of kweekscholen, die destijds eenige gelden uit 's Rijks kas genoten en die in het bezit van die financieele voordeelen werden bestendigd. Maar

in een daarop volgend artikel wordt gesproken van eene nog niet bestaande school of van nog niet aangestelde hoogleeraren, die casu quo door de Nederlandsche Hervormde Kerk zouden kunnen worden benoemd. Bij voorbaat en exclusief werd ten aanzien van die instelling of van die hoogleeraren verklaard, dat uit 's Rijks kas ten hunne behoeve geld zou kunnen worden verstrekt. Ik zeg: bij voorbaat, want men wist niet of de stichting komen zou, en ik zeg ook: exclusief, want de theologische school te Kampen, die bestond, werd voor goed afgesneden van het krijgen van eene zekere toelage, en wanneer daarna een ander kerkgenootschap een seminarie zou willen oprichten, zou ook dit, uit den aard der zaak, uitgesloten zijn.

Thans komen de geachte voorstellers van het amendement om dit niet gemeen recht behelzend artikel te handhaven en de positie van hen, die ten gevolge van dit niet gemeen recht zijn opgetreden, nader en meer gelijk te regelen. Welk recht heeft men echter, mij te verwijten, dat ik van het gemeen recht afga, indien ik in een artikel van de wet, dat buiten het gemeene recht valt, een exclusief recht schep, omdat ik in de lijn van dit artikel niet het gemeen recht zou kunnen handhaven.

Vraagt men, of de zaak zelf, die niet van veel aanbelang is, toch niet door mij gevoeld en begrepen wordt, dan antwoord ik, dat ik reeds bij de algemeene beschouwingen gezegd heb, hoe ik zeer goed begrijp, dat het belang daarvan door de daarbij betrokken personen zelf diep gevoeld wordt. Men mag niet vergeten, dat het hier geldt eene categorie van hoogleeraren, die in deze faculteit gezeten hebben en jure postliminii gaarne wenschten daarin terug te komen, hoogleeraren, die nu op straat stonden, aan de deur waren gezet en vóór het huis in eigen tenten mochten overnachten. Wanneer men vraagt, of er bezwaar zou bestaan, die voor hen onaangename positie weg te nemen, en hun althans zitting met raadgevende stem te verleenen, dan antwoord ik, dat ik daartegen niet de minste bedenking heb. Ik voeg er echter bij, dat, waar dit vroeger voor mij geen bezwaar zou hebben opgeleverd, het thans bijna een eisch van betamelijkheid wordt, aangezien het voorstel omtrent de bijzondere leerstoelen aan eene nieuwe categorie van buitengewone hoogleeraren te dien aanzien zekere bevoegdheden toekent. Er bestaat thans alleszins reden en oorzaak, diezelfde bevoegdheden ook toe te kennen aan de kerkelijke hoogleeraren van de Hervormde en andere Kerken.

Zoo blijft nog de vraag, of het aangaat, dat recht permanent te verklaren voor instellingen, die er nu zijn. Wilde men de heeren, die thans al die jaren bij die faculteit hebben verkeerd, nog eens gaan

onderwerpen aan zekere ballotage bij senaat en faculteit, dan zou dat voor hun positie eenigszins krenkend worden en daarom zou er alleszins reden zijn, hun dit te besparen.

Wat betreft de vraag, of het bedoelde recht alleen aan deze hoogleeraren, zoolang ze leven, zal worden gegeven en of het aan hun opvolgers gevoegelijk zou kunnen worden onthouden, ik beantwoord haar aldus, dat het eenmaal een feit is, dat in artt. 103 en 104 een exclusief en speciaal recht geschapen is en dat, dit eenmaal zoo zijnde, ik niet inzie, welke overwegende bezwaren het zou hebben, het verlengstuk van dit speciale recht hier te laten gelden.

Mijnheer de Voorzitter! Er bestaat bij mij dus geen bezwaar om, wanneer de redactie in orde blijkt te zijn, ten einde de Kamer de moeite van eene stemming te besparen, het amendement*) over te nemen.

Handelingen, blz. 1535—1537.

Het amendement wordt z. h. s. aangenomen.

Vergadering van 11 Maart 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen met de grondgedachte, waaruit dit amendement**) is voortgekomen, mijn volle instemming betuigd; ik behoef dus niet te herhalen, dat ik het denkbeeld, in het amendement belichaamd, toejuich. Vraagt de geachte afgevaardigde uit Harlingen mij nu, of het amendement, zooals het daar

*) Het amendement strekt om na onderart. 107*ij* in te voegen een nieuw *onderart.* 107*ij bis*, luidende:

„Op de hoogleeraren aan de instellingen, bedoeld in de artt. 103 en 104, gevestigd in gemeenten, waar eene Rijksuniversiteit is, is van toepassing art. 107*w*.

De hoogleeraren aan die instellingen, die bij het in werking treden dezer wet gevestigd zijn in gemeenten, waar eene Rijksuniversiteit is, hebben toegang tot en raadgevende stem in de vergaderingen van den senaat. Zij hebben bij plechtigheden der universiteit rang en zitting in de faculteit der godgeleerdheid na de hoogleeraren der universiteit.

Zij hebben toegang tot en raadgevende stem in de faculteit der godgeleerdheid."

**) Bedoeld is een *amendement* van den heer Schokking, strekkende om in art. XV na art. 107 *ij bis*, in te voegen: art. 107 *ij ter*, luidende:

„Aan instellingen, stichtingen of rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen kan door Ons op hun verzoek, curatoren gehoord, telkens voor een studiejaar worden toegestaan aan eene Rijksuniversiteit of aan de technische hoogeschool eene reeks wetenschappelijke voorlezingen te doen houden.

Bij het verzoek, dat vóór 1 April is in te zenden, moeten worden overgelegd:

1. de statuten, de akte of het reglement voor de te houden lezingen;
2. eene opgave van de dagen en uren, waarop zij de voorlezingen zullen doen houden;

ligt, wat vorm en redactie betreft, voor mij al dan niet eenige bedenking oplevert, dan zal ik de eerste opmerking van den geachten afgevaardigde uit Winschoten niet steunen. Het komt ook mij voor, dat daar, waar geen sprake is van een duurzaam instituut, van een blijvend verkregen recht, maar eenvoudig van eene toelating voor één jaar, niets anders noodig is dan het indienen van een verzoekschrift en van eene beschikking daarop, waarbij dit verzoek wordt toegestaan. Ik zie dus niet in, dat men uit de bepaling, die nu vastgesteld is ten opzichte van de bijzondere leerstoelen, ook hier behoeft te concludeeren tot denzelfden vorm.

Wat de opmerking van den heer Bos betreft, dat de statuten en de akte als zoodanig misschien overbodig zijn en dat men zou kunnen volstaan met het reglement voor de lezingen, moet ik zeggen, dat ik daar iets voor gevoel, als men zich denkt, dat het houden van lezingen maar eens „gelegentlich" door eene zekere groep van personen voor één jaar gevraagd wordt zonder dat men er op terugkomt, maar wanneer eenmaal dit amendement in de wet mocht komen en practisch uitgevoerd wordt, zou dit er van zelf toe kunnen leiden, dat hier en daar vereenigingen of maatschappijen zich er voor spannen en door deze het verzoek telken jare wordt gedaan. In dat geval is het wel van aanbelang, dat curatoren weten, met welke vereeniging of maatschappij zij te doen hebben. Dat de senaat ook gehoord moet worden, is eene opmerking, waar ik niets tegen heb en die ik mijnerzijds ook wel aan den geachten afgevaardigde in overweging zou willen geven. Er is dunkt mij wel iets voor te zeggen, dat, waar men aan de Universiteit optreedt, dit niet buiten de kennisneming van den senaat omgaat.

---

3. eene lijst van hen, die eene voorlezing houden zullen en van de door hen te behandelen onderwerpen.

Bij de voorlezingen wordt door curatoren het gebruik van de inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs onder door hen te stellen voorwaarden vergund.

De voorlezingen en de daarin te behandelen onderwerpen worden op het programma der lessen aangekondigd.

Zonder betaling heeft tot deze voorlezingen toegang een ieder, die toegang heeft tot de lessen der universiteit of der technische hoogeschool."

Door de Commissie van Voorbereiding werd als sub-amendement voorgesteld, aan de eerste alinea van onderart. 107 *ij ter* toe te voegen:

„door bepaaldelijk in het verlof genoemde personen over uitdrukkelijk daarin te vermelden onderwerpen;"

en aan het slot eene alinea op te nemen, luidende:

„Het verlof kan door Ons na ingewonnen advies van curatoren der Rijks-universiteit of der technische hoogeschool, den senaat gehoord, worden ingetrokken."

Opgave van de dagen en uren, waarop de voorlezingen zullen worden gehouden, is dunkt mij ook noodzakelijk. Wanneer men zoodanige groep van personen, dergelijke vereenigingen of dergelijk bestuur lezingen wil laten inrichten, moeten zij ook vooraf weten, op welke dagen, over welke onderwerpen en door wie de lezingen gehouden zullen worden. In zoover geloof ik, dat de opmerking juist is en dat de redactie te wenschen overlaat. Ik meen ook, dat er in plaats van „zullen doen houden", moet staan „wenschen te doen houden".

Voor het in overleg treden met de besturen of vereenigingen is het noodzakelijk, dat curatoren een concreet voorstel vóór zich hebben en niet eene algemeene aanvraag om lezingen te houden.

De opmerking, dat het gebruik van inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs moeilijk imperatief kan worden opgelegd, komt mij voor metterdaad juist te zijn. Het geven aan zulk eene instelling of vereeniging van een zeker recht op het gebruik van inrichtingen en hulpmiddelen, komt mij niet zonder bedenking voor en ik geloof, dat de geachte voorsteller in het belang van het amendement goed zou doen, eene facultatieve bepaling op te nemen. Eene imperatieve bepaling zou ten gevolge kunnen hebben, dat curatoren ongunstig adviseerden. Zij zouden licht tot de conclusie komen: als deze lezingen moeten worden gehonden en wij moeten alles beschikbaar stellen, laat de vergunning dan maar worden geweigerd, dan hebben we er geen moeite mee.

Mijnerzijds zou ik aan het opgemerkte eene andere vraag willen toevoegen. Er zijn aan de Universiteit inrichtingen en hulpmiddelen van zoo kostbaren aard, dat het, wanneer zij met goedkeuring van curatoren voor korten tijd in handen werden gesteld van lezers, die met de manipulatie van zulke inrichtingen dikwijls niet practisch vertrouwd zijn, op enorme schade voor het Rijk zou uitloopen. Ik denk aan de sterrewacht. Het is niet onmogelijk, dat, waar de sterrenkunde velen boeit, daarover voorlezingen zouden worden gehouden en daarbij instrumenten gebruikt, en waar aan zulke lezers niet voortdurend onderwijs wordt gegeven in het manipuleeren van die kostbare inrichtingen en zij daarin weinig geoefendheid kunnen hebben, komt het mij voor, dat ook daaruit wel bedenkingen zouden kunnen rijzen. Zoo biedt ook het chemisch en het physisch laboratorium dikwijls gelegenheid tot gebruik aan van stoffen, die, wanneer men niet gewend is er mede om te gaan, tot ontploffingen, uitbarstingen en allerlei gevaar zouden kunnen leiden. Wanneer nu de curatoren, zonder dit alles te voorzien, uit zucht naar welwillendheid, het gebruik daarvan onder zekere voorwaarden zouden toestaan, weet ik niet, of het belang van het Rijk wel voldoende gedekt

zou zijn. Daarom zou ik wenschen, dat onder de voorwaarden werd opgenomen, dat, vóór de inwerkingtreding, deze aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd medegedeeeld. Wanneer er dan eenige bedenking mocht rijzen, heeft hij de gelegenheid en de bevoegdheid, met de curatoren daarover nader te onderhandelen. Is daarentegen eenmaal toestemming gegeven, dan is het moeilijk, naderhand tusschenbeide te treden.

Wat de zaak zelf betreft, juich ik deze daarom des te meer toe, omdat, als ik het goed begrijp, de oprichting van een bijzonderen leerstoel eischt aparte personen, die daarvoor leven en men er daarom bijna nooit anders dan jeugdige personen voor zal kunnen vinden. Nu is het juist van aanbelang, dat in de practijk gerijpte en ervaren mannen daaraan kunnen deelnemen, maar dezen bekleeden gewoonlijk ambten of zijn aan de maatschappij verbonden, en kunnen misschien van hun tijd wel eenige uren afzonderen om eene voorlezing te geven, maar niet geregeld les geven. Het voorstel van den geachten afgevaardigde nu biedt het groote voordeel, dat het dat soort personen, wier onderricht in zulk eene hooge mate dienstig en nuttig is, de gelegenheid geeft, hun licht ook aan onze Universiteiten te laten schijnen. *Handelingen,* blz. 1542.

Mijnheer de Voorzitter! De aangebrachte wijzigingen hebben enkele bedenkingen, door mij geuit, weggenomen. Daardoor is mijn sympathie voor het amendement natuurlijk niet verminderd.

Wat het sub-amendement n°. 1 betreft, komt het mij voor, dat het onschadelijk is, zoodat ik daar niets tegen heb. Wat het tweede subamendement aangaat, geloof ik, dat de voorsteller van het amendement goed zal doen, het over te nemen. Daar aan het amendement eenmaal een vorm gegeven is, die parallel loopt met die van de bijzondere leerstoelen, is het dunkt mij noodig, dat men ook te dezen opzichte de parallel laat doorgaan. Er is bij de bijzondere leerstoelen en de bijzondere gymnasia de bepaling opgenomen, dat de facultatieve intrekking te allen tijde aan de Regeering vrij moet staan, de curatoren en den Senaat gehoord. Ik stem volkomen toe, dat, wanneer de toestemming maar voor een jaar verleend wordt, er bijna nooit aanleiding zal bestaan om van de bevoegdheid gebruik te maken, maar er zouden omstandigheden en gelegenheden kunnen zijn, die het wenschelijk maakten om de bepaling toe te passen. Ik kan niet inzien, welk bezwaar er voor den geachten afgevaardigde kan bestaan om ten deze het parallelisme te laten doorgaan. *Handelingen,* blz. 1545.

Nadat de heer Schokking het sub-amendement heeft overgenomen, wordt de beraadslaging gesloten en het *gewijzigde amendement* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Door de geachte sprekers, die het woord hebben gevoerd, is erkend, dat er groote verleiding bestond om terug te keeren tot het principieel debat, gevoerd bij de algemeene beraadslagingen, maar tevens is ingezien, dat er alleszins reden is, die verleiding te weerstaan. Waar toch eenmaal bij de algemeene beraadslagingen het nu aanhangige onderwerp in discussie is geweest en men moeilijk kan beweren, dat de algemeene beschouwingen kort zijn gehouden, of ook van de zijde van de meerderheid eenige bekorting hebben ondergaan, zou metterdaad het terugtreden in het toen gevoerde debat weinig anders kunnen geven dan eene matte herhaling. Niet alleen eene herhaling, maar eene *matte* herhaling zouden wij krijgen, omdat, indien een eenmaal breed besproken en afgehandeld onderwerp weer wordt opgehaald, men uit den aard der zaak niet krijgt een levendig en bezield debat. Van mij is daarom niet te duchten, dat ik de verleiding, waaraan de geachte sprekers weerstand hebben geboden, zoo op mij zal laten inwerken, dat ik er voor bezwijk. Dit neemt echter niet weg, dat de geachte sprekers gemeend hebben, toch, zij het ook kort, terug te moeten komen op enkele détails, getuige wat de heer Röell gezegd heeft naar aanleiding van het door hem in zijn eerste rede voorgelezen citaat van Groen van Prinsterer, en de door hem gewraakte opvatting, die ik mij van die rede veroorloofde te geven.

Dit détailpunt — de geachte afgevaardigde zal dit toegeven — is te klein om er in den breede op in te gaan. Ik zal er dus slechts dit van zeggen. De geachte afgevaardigde heeft die rede gelezen, evenals ik; welnu, kan hij ontkennen, dat in die rede het protest van Mr. Groen van Prinsterer juist ten ernstigste gaat tegen de eenzijdige opvatting van het hooger onderwijs, welke aan de openbare Universiteiten heerschte? Waar dit het hoofdmotief geweest is ook van mijn optreden, daar mag hij niet zeggen, dat ik Mr. Groen van Prinsterer niet verstaan heb. Is sympathie een der middelen, waardoor men iemand leert verstaan, dan meen ik te mogen zeggen, dat althans mij in dit geval die sympathie, welke tot recht verstaan van den toenmaligen spreker leidde, niet ontbreekt.

Er is door meer dan één spreker gesproken over de Belgische wet. De heer Röell is verder gegaan en heeft ons zelfs in de historie der Belgische wetgeving ingeleid. Ik acht het eene doellooze poging, thans de historie en den stand der zaak ten aanzien van de Belgische wetgeving hier in détails te gaan uitpluizen. Waartoe zou het ook dienen, indien ik mij daarin begaf? Gesteld toch eens, dat ik hier de conclusie wist te fixeeren, dat de Belgische wetgeving op dit

punt vrijzinniger is dan het standpunt, door de oppositie ten deze ingenomen! Dan zouden reeds met het argument, zooeven door den heer Röell aangevoerd, namelijk dat de toenmalige verklaring is uitgegaan niet van een liberalen, maar van een Roomsch-Katholieken Minister, alle daaruit te trekken conclusies vervallen. Of ook, indien bleek, dat in België de liberalen hebben medegedaan, dan zou dit toch nog nooit een argument zijn voor de heeren der linkerzijde om te zeggen: dus moeten wij het voorbeeld onzer Belgische geestverwanten volgen. Men heeft in dit Parlement genoeg gevoel van zelfstandigheid om zich niet, zonder meer, zoo slaafs aan een buitenlandsch voorbeeld vast te klemmen, dat men het *moet* volgen. Al werd dus omgekeerd door de heeren van links uit de Belgische wetgeving bewezen, dat deze in strijd is met dit wetsontwerp, daaruit zouden evenmin voor de rechterzijde consequenties te trekken zijn als in het omgekeerde geval voor de linkerzijde. Men is hier zelfstandig in de Nederlandsche wetgeving, niet alleen links, maar ook rechts.

Beide afgevaardigden, die het laatst het woord voerden, zijn nogmaals teruggekomen op het vroeger geuite beweren, dat de Regeering in strijd met de vooraf gevoerde gedachtenwisseling onder het debat een draai heeft genomen en een ander standpunt is gaan verdedigen dan aanvankelijk door haar werd ingenomen. De heer Van der Vlugt voegde daarbij, dat dit ook bleek uit de persdiscussie. Hij houde mij ten goede, dat ik de persdiscussie hier liggen laat, niet alleen ten aanzien van wat hij beweerde, maar ook ten aanzien van wat de heer Röell uit *De Standaard* citeerde. Ik heb hier als Minister niet te verdedigen hetgeen in de pers voorkomt, maar alleen mijn eigen standpunt en mijn eigen stukken. Ik ontken beslist, dat eene wending heeft plaats gegrepen. Dat zou het geval zijn geweest, zeer zeker, indien het eenig doel van het optreden van de Regeering ware geweest, de mogelijkheid te scheppen, dat andere dan Rijksfaculteiten als examen-colleges zouden kunnen optreden. Dan zou men met recht kunnen verzekeren, dat dit niet het standpunt was, dat èn in de Memorie van Toelichting, èn in de verdere schriftelijke gedachtenwisseling door de Regeering ingenomen is. De Regeering heeft echter noch daarvóór, noch daarnà er een oogenblik aan gedacht, zich op dat standpunt te plaatsen. Zij heeft van den beginne af aan dit standpunt ingenomen, dat de vrijmaking van het hooger onderwijs ligt in de historische lijn; maar de vrijheid van het hooger onderwijs, gelijk zij op dit oogenblik in art. 99 geregeld is, stelt eene possibiliteit voor het bijzonder hooger onderwijs, die, wanneer men niet verder

gaat, illusoir is. Wat dus geschieden moet is het opheffen van datgene wat de vrijheid, in art. 99 aangegeven, alsnog illusoir maakt. Daartoe is noodig, dat de mogelijkheid gecreeerd worde, aan scholen van bijzonderen aard het recht te geven, het recht van den effectus civilis aan haar graden te verbinden.

Dat is de gedachtelijn geweest, die van den beginne af en tot het einde toe van de zijde der Regeering door de geheele discussie geloopen heeft. Maar van dat eerste kan men wel iets schrijven in de Memorie van Toelichting, doch men kan niet in het wetsontwerp zetten, wanneer men aan de artikelen komt: „de vrijheid van onderwijs is illusoir en moet veranderd worden"; in de artikelen moet men schrijven de voorschriften, die tot bereiking van het voorgestelde doel leiden. En wanneer men nu aan de artikelen toekomt, heeft men eenvoudig met de beoordeeling van de voorschriften te doen. Dit was echter door de heeren van de linkerzijde finaal uit het oog verloren, daarop is geen oogenblik hun aandacht gevallen. Daarom heb ik mij veroorloofd te zeggen, wat ik nog zonder eenige verzwakking volhoud, dat de eenige waarborgen, die de wet behoeft te bieden, waarborgen zijn, dat men komt tot een behoorlijk examencollege.

De geachte afgevaardigde, de heer Van der Vlugt, heeft nogmaals gepoogd, eene geheel andere vraag onder te schuiven en wel deze, of de eischen, hier aan de bijzondere inrichtingen gesteld, opleveren de noodige garantie voor het wetenschappelijk karakter, dat die inrichtingen moeten bezitten. Die vraag mag en kan ik niet meer in den breede in discussie brengen, reeds daarom niet, dat men van de linkerzijde tot het laatst toe geweigerd heeft, op het punt, waarover het hier gaat, in te gaan. Ik heb uitdrukkelijk op den voorgrond geschoven, dat, wanneer men gaat spreken van de eischen van *wetenschappelijk* karakter, het eerst noodig is, te bepalen, wat men onder *wetenschap* verstaat, om eerst daarna uit te maken, wat men verstaat onder wetenschappelijk. Aan die definitie van wetenschap evenwel heeft men zich onttrokken.

In de tweede plaats heb ik op den voorgrond gesteld, dat hier, behalve de vraag, welke definitie van *wetenschap* men als uitgangspunt koos voor zijn betoog, ook de vraag aan de orde kwam, of het verschil tusschen eene principieele en eene indifferente opleiding al dan niet was een *paedagogisch* vraagstuk, en ik heb van de zijde de oppositie noch hooren beweren, dat dit geen paedagogisch vraagstuk zou zijn, noch paedagogisch het een of het ander hooren weerleggen, noch ook hooren weerleggen de stelling, dat de Overheid in paedagogische

quaestiën niet heeft te beslissen en niet aan de wetenschap den weg heeft te wijzen. Dit hangt onmiddellijk samen met het *begrip* van wetenschap. Verstaat men toch onder de wetenschap eene zelfstandige macht met een eigen leven en met eene eigen kracht, dan volgt daaruit, dat de decisies op dat terrein moeten komen uit den aard van dat wezen zelf en dat die niet door den Staat, door de Overheid, mogen gestuurd worden in eene richting, die met den aard van de wetenschap in strijd zoude zijn.

Wanneer men in de laatste plaats zegt: maar het komt toch aan op de opleiding, die zulke jongelui krijgen en ik mis de waarborgen in het door u gebodene, dat die inrichtingen werkelijk zullen kunnen geven de opleiding, die onmisbaar is, — dan staat men voor de vraag, of men art. 85 schrappen wil, ja dan neen. Zoolang men art. 85 laat staan, dat den toegang tot de examens met den effectus civilis geeft zonder eenige eischen van opleiding, dan mag men niet daar, waar uitsluitend van het verleenen van dat recht sprake is, andere eischen gaan stellen dan in art. 85 van dezelfde wet gelden. Ik kan het niet anders inzien dan dat de heeren, die van hun zijde zich daartegen hebben verzet, niet kunnen ontkomen aan de klem van de argumentatie, dat het staan van de artt. 99 en 85 in de wet op het hooger onderwijs het voor hen onmogelijk maakt, hun standpunt vol te houden.

Wat is dan het hoofdmotief, waarom een groot deel van de oppositie zijn standpunt onveranderd volhoudt? Geen ander dan dit, dat men, wanneer niet het indifferente stelsel aanvaard wordt, zegt: *dan is er geen wetenschap*. Het is dezen morgen door den geachten afgevaardigde uit Leiden nogmaals duidelijk uitgesproken, dat wetenschappelijk onderzoek op het standpunt van het principieele stelsel ondenkbaar is. Men komt derhalve tot deze conclusie, dat men zegt: wat gij wetenschap noemt, is geen wetenschap, of gelijk het door den heer Troelstra in den aanvang van de algemeene beraadslagingen duidelijk is uitgesproken: „wat gij voor wetenschap uitgeeft, moogt gij zoo noemen, maar dat is het niet". Dat is de klare en duidelijke uitspraak, die de positie weergeeft, die men aan de overzijde inneemt.

Wanneer men in de tweede plaats komt tot de waarborgen, waarover nogmaals door de beide laatste geachte sprekers is gesproken, dan begaat men deze fout, dat men een *absoluut* oordeel over die waarborgen wil vellen, inplaats van ze *comparatief* te nemen. De geachte afgevaardigde uit Goes heeft dezen morgen nogmaals duidelijk op den voorgrond gesteld, dat dit nòch recht nòch billijk is en dat men, oordeelende over de qualiteit van de hier geboden waarborgen, zich moet

afvragen, welke de waarborgen zijn, die op dit oogenblik aan de Rijksuniversiteiten geboden worden. Slechts wanneer bleek, dat de hier geboden waarborgen minder waren dan de nu bestaande, dan eerst zou de vraag ontstaan, of het verschil zoo belangrijk was, dat men daarom dit wetsontwerp moest doen vallen. Maar het gaat, gelijk de heer Nolens het terecht in een van zijn redevoeringen heeft gezegd, niet aan, de Rijksuniversiteit ideaal voor te stellen en daarnaast te plaatsen de caricatuur van eene bijzondere Universiteit. Dat is nòch recht nòch billijk. Vraagt men naar de waarborgen, die de openbare Universiteit oplevert, dan hebben wij de gegevens voorhanden, die niet zijn weersproken kunnen worden, en waaruit blijkt, dat aan de Rijksuniversiteiten tal van studenten, zonder van het onderwijs bijna eenig gebruik te maken, zich door repetitoren laten klaar maken, daarna examen doen, voor een groot deel in de examens slagen en zoo den effectus civilis krijgen. Voorts hebben wij Rijksuniversiteiten, waarbij hoogleeraren worden aangesteld, in wier aanstelling niet de minste waarborg ligt, dat zij metterdaad goede examinatoren zijn. En eindelijk hebben wij bij de Rijksuniversiteiten zoo weinig waarborgen, dat werkelijk de effectus civilis aan niemand verleend wordt, dan die wetenschappelijke vorming heeft ontvangen, dat niet eens het defendeeren van een proefschrift daarbij noodzakelijk is, en dat wij allen in onzen kring mannen kennen, die den effectus civilis bezitten en wier geheele verschijning, omgang, gesprek en levenswijze ons het mathematisch bewijs leveren, dat van wetenschappelijke vorming bij hen nooit sprake is geweest. En daartegenover gaat men de waarborgen, die hier geboden zijn, dan vilipendeeren; men gaat die geboden waarborgen opzettelijk verkleinen; gaat die waarborgen naar de methode van uitplukken een voor een bezien, en, na ze een voor een beoordeeld te hebben, zegt men, dat het complex van waarborgen zoo goed als niets beduidt.

Mijn heer de Voorzitter! Wanneer hier wordt voorgesteld, 3 faculteiten als eisch te stellen en er wordt door mij voor aangevoerd, dat b.v. de John Hopkins University te Baltimore er maar twee heeft, dan wordt daarover eenvoudig verder geen woord gezegd, en blijft men aan het getal van 5 vasthouden, alsof in het getal als zoodanig een absolute eisch lag. Ik behoef er niet aan te herinneren, hoe de London University tot voor korten tijd niets anders geweest is dan eene Universiteit van onderzoek, zonder eenige faculteit, maar dat zij toch het recht van examineeren had. Ik zal hetgeen ik omtrent de Munstersche en andere Universiteiten heb opgenoemd, niet herhalen, maar alleen er aan herinneren, dat al wat door mij in dit verband is aangevoerd, een-

voudig door de heeren van de oppositie onbesproken is gelaten. Ook is er geen woord over gezegd, dat het getal van 3 faculteiten geen oogenblik van de zijde der Regeering bedoeld is als op zich zelf duurzaam voldoende, en toch was dit niet alleen van de Regeeringstafel, maar ook van andere zijde herhaaldelijk uitgesproken. Dezen morgen heeft de geachte afgevaardigde uit Goes er bovendien nogmaals op gewezen, hoe volmaakt onjuist de toestand door de heeren van de oppositie beoordeeld wordt, wanneer zij voorbijzien, hoe in het eigenbelang van zulke stichtingen een drang ligt, veel sterker dan de wettelijke drang, om zich uit te zetten en uit te breiden. Ik voeg er bij, dat de wetenschap zelf niet is een dood mechanisme, maar een levend organisme en dat de drang tot uitzetting, voltooiing en volmaking niet alleen zit in het eigenbelang, maar ook in den aard en het karakter van de wetenschap zelve.

Men heeft gesproken over het getal van drie hoogleeraren, en ook dat heeft men gevilipendeerd. Nu is het verschil tusschen drie en vijf niet zoo groot, dat, wanneer men in Groningen meent, in de juridische faculteit met vijf te kunnen volstaan, drie eene onmogelijkheid zou zijn. Ik behoef er niet aan te herinneren, dat aan het Athenaeum te Amsterdam één hoogleeraar was voor elke faculteit, en hoe daar dan ook door den heer Moll de geheele theologie werd onderwezen, en hoe deze geleerde bovendien getoond heeft, het als wetenschappelijk onderzoeker en schrijver nog te winnen van menig hoogleeraar, die zitting had in eene faculteit met 5 of 6 leden. Het hangt niet af van het getal, maar van den aard en de energie, die in de personen zit.

Voorts is het verder voorgesteld, alsof dit het eenige was; en toch is zulks volstrekt niet het geval, waar o. a. zelfs ook de eisch is gesteld van de *publieke promotie*. En waar ik in de stukken heb aangetoond, dat het verschil tusschen publieke en private promotie vroeger zoo ernstig werd opgevat, dat wie publiek promoveerde werd vrijgesteld van alle college loopen, wordt ook daar eenvoudig overheen geloopen en heeft men eenvoudig gezegd, dat eene publieke promotie niets beteekent, niettegenstaande in het ontwerp uitdrukkelijk bepaald wordt, dat waarborgen moeten worden geboden tegen onvrije bestrijding. Vergeten is al verder het feit dat, wanneer men den graad cum effectu civili verkregen heeft, men volstrekt niet zeker is van plaatsing, maar alleen in aanmerking kan komen om geplaatst te worden, zoodat het later oordeelen over den persoon niet is nietsbeduidend, maar alles afdoend; men weet heel goed, dat wordt geïnformeerd door degenen, die de voordracht hebben te doen, dikwijls bijna uitsluitend bij de hoogleeraren te Utrecht of te Leiden: dunkt u, dat dit een jongman is, die voor zulk eene betrekking

in aanmerking komt: zoozeer gevoelt men, dat de effectus civilis niets anders is dan eene voorloopige triage.

En dan wijs ik op het recht van intrekking, dat — en wel ten deze absoluut — zonder eenige beperking bestaan blijft; ook daar wordt echter overheen geloopen, alsof dat niets beduidt. Ik kan daarom de oppositie, die tegen de waarborgen als zoodanig gevoerd is, in het minst niet beschouwen als in staat om de overtuiging te verzwakken, dat wezenlijk in de geboden waarborgen alles zit wat noodig is om aan het oordeel van aldus samengestelde faculteiten te kunnen overlaten de beslissing, of men met een wetenschappelijk gevormd jongman te doen heeft, ja dan neen.

Ten slotte is door beide geachte afgevaardigden de vraag besproken, of van de zijde der oppositie amendementen zouden worden voorgesteld om zoo mogelijk de waarborgen te verhoogen en te versterken. Beiden hebben aangeraden, daartoe niet over te gaan. Bij de beoordeeling, of het waarschijnlijk is, dat de indiening van zulke amendementen de zaak zou kunnen bevorderen, staat men uit den aard der zaak voor de vraag, of men hier te doen heeft met eene oppositie, die in beginsel met het ontwerp medegaat, maar daarbij zekere bedingen stelt, ja, dan neen. Zoo ja, dan is het zoowel van de zijde der Regeering als van die der oppositie de geboden en goede weg, dat men elkander zoekt te naderen, en dat men dit overleg zoo ver mogelijk voortzet, om te komen tot een compromis, en zoo tot eene wet, die meer het karakter draagt van eene nationale wet. Wanneer men daarentegen te doen heeft met eene oppositie, die absoluut is, als waarvan de geachte afgevaardigde uit Leiden blijk gaf, die zeide, dat, al werd de wet door amendementen verbeterd, hij toch tegen zou stemmen; en waarvan ook de geachte afgevaardigde uit Winschoten deed blijken, toen hij zeide, dat eene principieele opleiding niet wetenschappelijk kan zijn; of wanneer men te doen heeft met eene oppositie als van den heer Röell, die zeide: de principieele opleiding neem ik des noods aan; mits ik waarborgen heb, dat de instelling ten slotte worde uitgebreid tot 5 faculteiten, onder veel hoogere bepaling van het getal hoogleeraren daaraan verbonden, laat ze dan voorloopig niet zonder effectus civilis met minder volstaan....

(De heer Röell: Die voorloopige toestand zou alleen gelden zoolang de bijzondere Universiteiten niet hebben de vijf faculteiten.)

Juist; de voorloopige bepaling zou zijn dat, zoolang er geen 5 faculteiten zijn, en het getal hoogleeraren niet compleet is, alleen de vooraf-

gaande examens zouden meetellen, en de effectus civills eerst aan het verkrijgen van doctoraten verbonden zou worden, wanneer de inrichting in haar optreden geheel op hetzelfde standpunt stond als de openbare Universiteit. Wat is dit nu anders dan een fin de non recevoir? En waar de zaak zoo staat, zie ik niet, dat wij iets zouden vorderen door in den breede over amendementen te discussieeren, omdat de Regeering, hoe geneigd tot samenwerking ook, gelijk zij reeds getoond heeft, meent, dat zulk eene poging niet tot oplossing der quaestie zou leiden, daar toch vooraf vaststaat, dat, welke wijzigingen ook aangebracht worden, men toch tegen de wet zal stemmen. Dit neemt echter niet weg, dat, indien in de voorgestelde artikelen bijv. ten opzichte van de exceptioneele positie aan de theologische faculteit wijzigingen mochten voorgesteld worden, waardoor de op den voorgrond tredende scheiding minder diep gemaakt werd, daarover misschien te onderhandelen ware. Immers, ook waar geen sprake meer is van een compromis, blijft toch de eisch gelden dat, indien men kan komen tot hetgeen meer recht en billijk is, het de plicht der Regeering blijft, den weg tot verbetering van het ontwerp ten einde toe te blijven bewandelen. Bij de zaak van de theologische faculteit kan dit dan worden beslist. Nadere breede bespreking acht ik thans niet noodig. Alleen voeg ik er aan toe, dat, waar gisteren de heer Schokking uit mijn rede concludeerde, dat ik mijnerzijds het dilemma: òf eene faculteit van godsdienstwetenschap, òf geen faculteit, *verwerp*, hij zijn conclusie juist trok.

En wanneer nu de geachte afgevaardigde, de heer Röell zegt, dat hij het oordeel der historie laat rusten, eenerzijds omdat hij niet in dien absoluten zin in de historie altoos een rechtvaardig gericht kan zien, en anderzijds omdat hij erkent, dat hij zich kon vergissen en de historie hem ten slotte in het ongelijk kon stellen, daar wensch ik ten slotte dit te zeggen. Hetgeen door mij gesproken is over het gericht en het oordeel der historie berust hierop, dat de moderne levens- en wereldbeschouwing met haar opvatting van wetenschap, gelijk die hier van de linkerzijde verdedigd is geworden, een standpunt inneemt, dat hierop neerkomt, *dat de wetenschap zich als rechter zet over de Openbaring, die ons van God gegeven is*. Daarop komt de geheele quaestie neer, en waar men aan de rechterzijde, bij alle verschil van meening, vastelijk overtuigd is, dat integendeel uit die ons gegeven Openbaring zich eene andere, eene Christelijke levens- en wereldbeschouwing ontplooit, die vroeger thetisch heeft bestaan en nu ook anti-thetisch zich ontwikkelen moet tegenover de nieuw opgekomen levens- en wereld-

beschouwing, daar zijn wij ook vast overtuigd, dat die tegenstelling doorgaat en niet kan gestuit worden en dat die tegenstelling door zal gaan op elk terrein van het gebied der wetenschap; en het is daarom, dat ik zeg, dat ten slotte de historie hier oordeel zal vellen. Het eenige middel om de worsteling tusschen die beide wereldbeschouwingen tot eene gewenschte oplossing te brengen is gelegen in de onbelemmerde ontwikkeling van de beide wereldbeschouwingen, die ons over en weer dierbaar zijn en waaraan wij links en rechts gehecht zijn. Maar dit wordt ons door de oppositie geweigerd. Zij wil de wetenschap van Christelijke zijde gebonden laten, en inmiddels voor haar eigen wetenschap behouden de exclusieve macht die ze thans bezit, en door die even exclusief te bestendigen, zich ook voor de toekomst de overwinning verzekeren.

Handelingen, blz. 1551—1553.

Vergadering van 15 Maart 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Bij art. 107 *mm* heeft de geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Van Karnebeek, de vraag gedaan, of dat artikel zóó bedoeld was, dat het recht tot het verleenen van het doctoraat *honoris causa* in het algemeen zou worden toegekend, dan wel, dat de machtiging der Kroon daartoe bij elk bijzonder geval werd geëischt. Ik heb mij toen in laatstgemelden zin verklaard, maar was niet dadelijk met eene wijziging gereed om dit nog sterker in het wetsontwerp uit te drukken. Ik behoud mij dus voor om daarin te voorzien bij de tweede lezing; maar de zaak geldt alleen eene quaestie van vorm, over de bedoeling zijn wij het eens.

Bij art. 107 *nn* heeft dezelfde geachte spreker uit Utrecht bedenkingen geopperd tegen het denkbeeld, dat in dat artikel was opgenomen en dat, al was het met een enkelen draad, z. i. samenhangt met het beginsel der subsidieering van bijzondere Universiteiten, die hierdoor zou worden ingevoerd. Ik heb, die bedenking overwegende, ingezien, dat het gebruiken van het woord subsidie die strekking kon hebben en daar ik nu niet wensch, dat deze bepaling in eenig opzicht zou kunnen dienen als antecedent, waarop men zich later zou kunnen beroepen, maar de quaestie geheel ongepraejudicieerd wensch te laten, heb ik gemeend goed te doen, het woord „subsidie" uit het artikel te

lichten en in art. 107 *nn*, eerste lid, de wijzigingen aan te brengen, die zijn rondgedeeld. *)

Verder zijn door den geachten spreker bedenkingen ingebracht tegen de beide laatste alinea's, welker plaats op hem den indruk had gemaakt, alsof zij in verband stonden met het voorafgaande. Daar dit verband naar mijn overtuiging niet bestaat, heb ik de laatste twee alinea's van het artikel weggelaten en voorgesteld, in de plaats daarvan in te voegen een nieuw art. 107 *nn bis*, luidende: „Aan ten hoogste tien onvermogende studenten van buitengewonen aanleg kan bij elke aangewezen bijzondere universiteit eene beurs van f 500 uit 'sRijks kas worden verleend. Deze beurzen worden door Ons toegekend, curatoren gehoord." *Handelingen,* blz. 1560.

Mijnheer de Voorzitter! Is de overheid gerechtigd, is zij verplicht, is zij bevoegd om aan bijzondere inrichtingen van universitair onderwijs uit 's Rijks kas eenig subsidie te verleenen? Ziedaar eene vraag, waarop het *in utramque partem disputare*, evenals op andere dergelijke vragen, toepasselijk is. Wanneer men dan ook in het Verslag verlangd had, of door eene motie had uitgelokt, dat deze vraag ditmaal in het Parlement tusschen Regeering en Kamer tot beslissing ware gekomen, dan zou het noodig zijn geweest, van beide zijden de verschillende argumenten en de verschillende bedenkingen behoorlijk uit te werken, naar eisch toe te lichten, om zoo eene beslissing, die op billijke, goede en juiste overwegingen gegrond was, te kunnen erlangen. Dit nu is intusschen niet gedaan. De Regeering heeft van haar zijde het antwoord op die vraag verschoven. Zij heeft die vraag noch met ja, noch met neen beantwoord, maar zij heeft verklaard, dat zij op dit oogenblik bij dit wetsontwerp geen aanleiding had en ook bij haar de gedachte niet was opgekomen om eene principieele beslissing uit te lokken of te geven.

Hoezeer ik met niet weinig belangstelling de redevoeringen, dezen

---

*) Ten gevolge van de wijzigingen, door de Regeering in onderart. 107*nn* aangebracht, luidt dit artikel thans:

„Uit 's Rijks kas kan aan de besturen van aangewezen instellingen, stichtingen en vereenigingen, eene tegemoetkoming in de kosten van de voorziening in onderwijslokalen worden verleend.

Deze tegemoetkomingen gaan over een tijdvak van vijfentwintig jaar een bedrag van f 100.000 niet te boven. Bij sluiting van eene bijzondere universiteit of bij intrekking van de aanwijzing stort de instelling, stichting of vereeniging in 's Rijks kas terug hetgeen zij over de jaren, verloopen sedert de eerste uitkeering, meer heeft genoten dan 4000 's jaars."

morgen hier gehouden, en ook die van den heer Van Karnebeek van Vrijdag ll., heb gevolgd, zoo neemt dat niet weg, dat ik mijnerzijds op die vraag thans niet kan ingaan. Ik wensch niet door een onvoorbereid debat mijnerzijds er toe mede te werken, ook maar den schijn te doen ontstaan, alsof men eene beslissing kan verkrijgen, waar ik weet, dat deze niet te verkrijgen is. Waar echter is opgemerkt, dat toch in enkele uitlatingen in de Memorie van Toelichting een zeker verband scheen te bestaan tusschen het denkbeeld van subsidieering en het hier voorgestelde, daar begin ik met aanstonds volkomen toe te geven de opmerking van den heer Van Idsinga, dat, of men neemt het woord „tegemoetkoming" of het woord „subsidie", men niet anders doet dan een woord, dat een barbarisme is, vervangen door een woord, dat goed Nederlandsch is. Maar daarmede is men toch van de zaak niet af. De geachte afgevaardigde uit Goes heeft gezegd, dat het in den grond van de zaak een subsidie is. Het spreekt vanzelf. Elk bedrag, om zoo te zeggen elke cent, die men uit 's Rijks kas aan eene niet publieke instelling geeft, is een subsidie. Daar is moeilijk anders over te oordeelen. Maar dat is de vraag niet. De quaestie is deze, dat, wanneer men zich hier in beginsel verklaart tegen het subsidieeren van dergelijke inrichtingen, men daarbij op het oog heeft, een subsidie te geven, dat werkelijk tot het bestaan, ontstaan of opbloeien van dergelijke vereenigingen zou kunnen medewerken. Die vraag nu is, gelijk men weet, in het buitenland herhaaldelijk in positieven zin beantwoord, ook van liberale zijde. Te Brussel heeft de gemeenteraad een zeer aanmerkelijk subsidie gegeven aan de „Université libre", die niet was eene Calvinistische, maar in den aanvang althans eene beslist liberale inrichting. In Leuven verleende desgelijks de stedelijke regeering een zeer groot subsidie aan de aldaar bestaande Universiteit, en wel in dezen vorm, dat daar voor eene volledige Universiteit alle inrichtingen en gebouwen gegeven zijn. In zulke gevallen vormt dat subsidie niet eene quaestie van een paar duizend guldens 's jaars, maar loopt het over eenige tonnen 's jaars.

Hier nu rijst de vraag, of het voorgestelde bedoeld is als eene eerste afbetaling op dat subsidie. Als een *a*, waarop later *b*, *c*, *d*, tot *z* toe zal volgen. In dien zin bedoeld, is het hier geen subsidie. Zeker kan men zeggen, dat het toch geld is, dat gegeven wordt. Ja zeker, maar dit is een gansch ander begrip. Wanneer hier gesproken wordt van het subsidieeren van bijzondere scholen, bedoelt men daarmede een subsidie, dat aan de gymnasia gegeven wordt, waarbij de helft, althans bijna de helft, der uitgaven wordt gegeven. Zoo wordt er gesproken

van subsidie voor het lager onderwijs, waardoor bijna een derde van de kosten wordt weggenomen. Welnu, zoo opgevat, kan men subsidie beschouwen als het afbetalen van een eersten post, waaruit vanzelf nabetaling van verdere posten zal volgen. Maar — ik heb het reeds gezegd — dit begrip van subsidie is hier niet in het spel en wordt niet door de Regeering op den voorgrond geschoven. Integendeel, uitdrukkelijk wensch ik hier uit te spreken, dat het denkbeeld ongepraejudicieerd blijft en de Regeering dit voorstel niet wenscht te beschouwen als de eerste voet, die binnenkort door het geheele lichaam zal gevolgd worden. Omdat nu desniettemin het begrip van subsidie hier op den voorgrond scheen te worden geschoven, heb ik, om aan de bedenkingen van den heer Van Karnebeek te gemoet te komen, niet de zaak, maar den vorm veranderd.

Vraagt men, wat het motief is, waarom ik dit heb voorgesteld, dan heb ik niets toe te voegen aan hetgeen ik blijkens het Verslag in de Memorie van Antwoord gezegd heb en aan hetgeen dezen morgen door de heeren De Savornin Lohman en Van Idsinga is aangevoerd. De Regeering behoort tegenover particuliere inrichtingen altijd met zekere voorzichtigheid, met zekeren eerbeid voor het streven en pogen, te werk te gaan. Waar ten gevolge van het bepaalde in art. 99 bijzondere inrichtingen van hooger onderwijs kunnen opkomen, maar, gelijk de wet daar ligt, niet dan met de uiterste moeite tot eene kleine ontwikkeling kunnen geraken, daar heeft de Regeering, staande tegenover dergelijke inrichtingen, te doen met een zeer zwak plantje, zwak ten gevolge van de bestaande wet.

Het kwam mij voor, dat de Regeering, tegenover die inrichtingen staande, zich wel heeft al te vragen: zal ik, door den maatregel, dien ik neem, het bestaan en het leven van zulk eene zwakke inrichting nogmaals bemoeilijken? gaat de maatregel, dien ik neem, buiten haar om, raakt ze haar niet en deert ze haar niet, of zal de maatregel er toe leiden om haar positie in het leven nog moeilijker, nog bezwaarlijker te maken? Nu is er geen quaestie van, of niets zoozeer als het optreden van bijzondere leerstoelen, zal de verdere ontwikkeling van eene eigen bijzondere inrichting van hooger onderwijs ernstig bedreigen. Ik heb het niet uit te meten, want alleen onbekendheid met de toestanden of zelfverblinding zou iemand er toe kunnen brengen, dat niet in te zien. Wanneer men die bijzondere leerstoelen wilde laten drijven op haar eigen kosten, dan zou er geen reden bestaan, aan de bijzondere inrichtingen op het punt der localiteit hetzelfde te geven.

Intusschen is aangenomen, dat de bijzondere leerstoelen zullen hebben vrij gebruik van lokalen en van hulpmiddelen en laboratoria. Wel zeide de geachte afgevaardigde: ge moogt op die laboratoria niet komen, want aan de bijzondere Universiteit, waarop ge het oog hebt, is van dergelijke laboratoria nog geen sprake, — maar ik recuseer tegen den geachten afgevaardigde elke poging om daar, waar gemeen recht geschapen wordt, dit speciaal in concreet toe te passen en daarmede aan de zaak zekere hatelijke plooi te geven. Wanneer deze bepaling wordt aangenomen en er komt over eenigen tijd eene andere richting in het land, welk eene uitgebreidere Universiteit tot stand kan brengen, en daarbij ook de medische en de wis- en natuurkundige faculteiten kan opnemen, dan zal deze bepaling evenzoo toepasselijk zijn en vervalt dus het geheele argument.

Maar laten wij voor een oogenblik, omdat de geachte spreker het argument gebezigd heeft, de medische en de wis- en natuurkundige faculteiten eens buiten rekening laten en alleen spreken over localiteiten voor het geven van lessen. Wanneer aan eene Rijks-universiteit eene vereeniging of stichting vestigt een bijzonderen leerstoel voor het geven van 4 uren college per week, dan zal de vereeniging of stichting, indien zij zelf de kosten moet dragen voor localiteit, over één jaar, berekend naar 35 collegeweken, de beschikking over een lokaal moeten hebben over 140 uren. Waar zal in de Rijks-universiteitssteden, indien er een 10 of 12 van die leerstoelen worden gevestigd, de noodige localiteit daarvoor worden gevonden? Waar het aantal bezoekers 3 of 4 bedroeg, ware zij gemakkelijk te vinden; maar men mag, niet hoog berekend, het aantal hoorders dier leerstoelen wel schatten op 100. Waar vindt men dan echter de localiteit gereed, natuurlijk niet een benauwd kamertje, waar men hygiënischen overlast zou lijden, maar een geschikt lokaal, waar men de jongelieden behoorlijk kan plaatsen?

De geachte spreker zeide, dat de heeren der bijzondere leerstoelen het wel kunnen doen met de nawarmte van een college van een professor der Rijksuniversiteit. Men leert uit dat gezegde den lankmoedigen blik kennen, dien hij heeft op de bijzondere leerstoelen. Ik weet niet, of de geachte spreker bij eenige graden vorst er zelf genoegen mede zou nemen, wanneer wij eens na afloop van eene vergadering der Eerste Kamer naar de vergaderzaal dier Kamer verwezen werden, terwijl er niet meer mocht gestookt worden. Ik moet zeggen, dat ik, met het oog op zijn bekende welwillendheid, eene dergelijke onbarmhartige wijze van handelen van hem niet had verwacht. Ik wensch hem dan ook op dat spoor niet te volgen, en meen, dat de lokalen behoorlijk moeten zijn verwarmd, dat

er ook licht in moet worden aangebracht, dat er een concierge moet zijn om toezicht te houden, en dan vraag ik, waar men dat alles in eene Universiteitsstad zal vinden, benevens een bedrag van, laat ik zeggen, f 5 per uur, n.l. voor de inrichting der gebouwen, banken, katheders enz. Wanneer ik reken op f 5 per uur, dan wordt dat, berekend over 140 uren per jaar, f 700 voor één leerstoel. Aan eene bijzondere Universiteit zullen er ten minste negen leerstoelen moeten zijn, dat maakt dus 9 × f 700 = f 6300. Het is dus in het minst geen overdrijving, maar het is eenvoudig het constateeren van een feit, dat hetgeen ten deze toegekend wordt aan de bijzondere Universiteit, representeert eene waarde, die zelfs voor eenige vermeerdering vatbaar is.

Zegt de geachte afgevaardigde: ja, maar die localiteiten heb ik toch vrij, die kan ik zonder eenig bezwaar voor niet afstaan, — dan houde hij mij de opmerking ten goede, dat hier niet alleen geldt hetgeen vanmorgen gezegd is door den geachten afgevaardigde uit Goes, maar dat hier ook geldt de vraag, of men niet, door te verschaffen het gebruik van lokalen, gedurende den tijd dat men ze zelf niet noodig heeft, metterdaad eene niet onbelangrijke tegemoetkoming geeft. Gesteld bij voorbeeld eens, dat eene Duitsche firma op den inval kwam om van het Rijksarchief, dat op dit oogenblik leeg staat en eene zeer groote ruimte aanbiedt, een jaar lang het gebruik te vragen om daar haar industrieele producten uit te stallen, op grond dat het gebouw toch leeg staat! Zou men dan niet gevoelen, dat door de afgifte van dat gebouw toch altijd een belangrijk cadeau aan zulk eene firma zou gegeven worden? Dat de geachte afgevaardigde dat niet inziet, ligt hierin, dat hij zich op een verkeerd standpunt plaatst, n.l. op het standpunt, waarop hij vraagt, wat het aan den Staat kost. Maar waar sprake is van concurrentie, komt het aan op de vraag, van hoeveel last men elk der concurreerenden ontheft. En wanneer nu aan de bijzondere leerstoelen ontheffing wordt gegeven van een, zij het niet bijzonder zwaren, last en men de bijzondere leerstoelen ontlast van eene som, die zij anders zouden moeten betalen, dan is het billijk, de bijzondere Universiteit, die de concurrentie heeft te vreezen, in gelijke mate te ontheffen.

Voor die calculatie geeft het argument, of het den Staat wat kost of niet, mij niets, maar daarmede is aangewezen, dat wel degelijk door het verleenen van deze faciliteiten aan de bijzondere leerstoelen het leven van die zwakke plant der bijzondere universiteiten moeilijk wordt gemaakt. En het is daarom, dat de Regeering heeft voorgesteld, zoo ongeveer naar dezelfde berekening een klein en onbeduidend bedrag van f 4000 voor elk van die Universiteiten beschikbaar te stellen.

Dat bedrag is dus niets anders dan een *contre-poids*, gelegd in de andere weegschaal, om te zorgen, dat het evenwicht niet verbroken worde. Waar zoo de Regeering noch aan de bijzondere hoogescholen, noch aan de bijzondere leerstoelen harerzijds eenige praedilectie mag geven, de eene niet mag geven wat zij de andere onthoudt, daar eischt ten deze de billijkheid, dat door een voorstel als dit het verbroken evenwicht weer hersteld worde.

Wanneer echter de geachte afgevaardigde zegt, dat zoodoende zelfs onze constitutie in gevaar zou komen, daar het den schijn zou hebben, alsof de Staat niet vrij was om met zijn lokalen te doen wat hij wil en te handelen naar eigen goedvinden, herhaal ik wat ik zooeven reeds heb gezegd, namelijk dat men het wel degelijk in deze Kamer in de Regeering afkeuren en bestrijden zou, indien zij van haar bevoegdheid in deze een gebruik maakte in den genoemden zin.

Indien de geachte afgevaardigde vraagt, of het niet voor de waardigheid van de Regeering beter ware, indien zij dit artikel terugnam, dan houde hij mij ten goede, dat hij dit alleen zeggen kan, wanneer hij, ik zal niet zeggen, insinueert, maar dan toch de onderstelling aan zijn opvatting ten grondslag doet liggen, alsof de Regeering bij dit voorstel zich indentifieerde met eene particuliere inrichting, en misbruik van haar macht zocht te maken om een zeker particulier voordeeltje aan eene particuliere inrichting te geven. De geachte afgevaardigde kan toch niet zeggen, dat op zich zelf de waardigheid weggeworpen wordt met het aannemen van eenige bijdrage uit 's Rijks kas. Ik heb nog nimmer opgemerkt, dat aan de eene of andere particuliere inrichting eene dergelijke opvatting bestaat. Onlangs is hier gesproken over inrichtingen op technisch gebied, maar ik zou vele andere kunnen noemen, waarop de geachte afgevaardigde zelf ook wel prijs stelt, waarin hij ook wel liefhebberij heeft, maar waarvan geenszins kan gezegd worden, dat het met de waardigheid hetzij van de Regeering, hetzij van de regeerders of bestuurders dier inrichtingen in strijd kan geacht worden, dat daaraan eene zekere bijdrage uit 's Rijks kas wordt toegekend. Wij hebben reeds hedenmorgen uit den mond van den heer Heemskerk gehoord, die als curator daarover oordeelen kan, dat hij voor zich recuseert en afwijst elke voorstelling, alsof de inrichting, waarvan hij curator is, als zoodanig achten zou, dat haar leven, haar toekomst, aan zulk eene bepaling hing.

Een kort woord over de quaestie van de beurzen. Ik heb expresselijk de beurzen afgescheiden in een apart artikel. Dat heb ik gedaan, omdat de heer Van Karnebeek deze zaak vermengd had met die van de andere bijdrage. Ik stem hem toe, dat daartoe misschien eenige

aanleiding was gegeven, door beide in één artikel voor te stellen. Daarom heb ik ze dan ook nu gescheiden. Nu heeft deze quaestie van de beurzen met het zooeven besproken onderwerp hoegenaamd niets te maken. Wanneer van Rijkswege beurzen worden verleend, hetzij bij technisch, hetzij bij openbaar universitair, hetzij bij bijzonder universitair onderwijs, dan geschiedt dat uitsluitend om dit motief, dat er ook onder de klasse, die niet vermogend genoeg is om haar zonen de hoogere studiën te laten volgen, aanwezig zijn elementen, jongelieden van hoogeren aanleg, waarvan het misschien gewenscht zou zijn, indien zij tot die hoogere studiën konden komen. Wanneer nu het Rijk vóór zich vindt ouders, die voor de opleiding in hooger onderwijs van hun zonen zulk een steun zouden wenschen, ouders, die tweeërlei opinie zijn toegedaan, eenerzijds de opinie van hen, die zeggen: ik geef gaarne mijn zoon over aan de studiën aan eene Rijksuniversiteit, maar anderzijds de opvatting van hen die zeggen: wanneer mijn zoon aan eene openbare Universiteit zou moeten studeeren, dan laat ik hem niet in de studie gaan — zou de Staat dan dit standpunt moeten innemen en zeggen: ik dwing de minvermogenden om, als zij een kind willen doen opleiden in de hoogere studiën, dat kind te zenden naar de Rijksuniversiteit, althans alleen in dat geval geef ik steun?

Toch heeft het voorstel, hier gedaan in zake de beurzen, niet de strekking, in dit opzicht openbaar en hooger onderwijs gelijk te stellen. Integendeel, het hier in den vorm van beurzen voorgesteld subsidie is alleen daarom hier in dit wetsontwerp opgenomen, omdat er bij de bepalingen van dit hoofdstuk aan de jongelui, die aan eene bijzondere Universiteit in de rechten willen studeeren, een last wordt opgelegd, die bij de Rijksuniversiteit niet bestaat. Vooral jongelui van minvermogende ouders, die in de rechten willen studeeren, bezitten daar het zeer groote gerief, dat zij niet verplicht zijn op een proefschrift te promoveeren. Ieder weet, dat het promoveeren op stellingen nagenoeg niets kost, terwijl het promoveeren op eene dissertatie, vooral eene publieke promotie, zeer veel kosten medebrengt. Het verlengt de studie door het schrijven der dissertatie met een jaar, waarbij komt het bijeenzamelen van materiaal en het drukken van de dissertatie. Ik meen, dat alles te mogen schatten, voor elk geval op zich zelf, op ten minste f 1500. Daarom wordt nu voorgesteld, in die extra kosten voor een derde tegemoet te kunnen komen, niet obligatoir, maar zoo, dat die tegemoetkoming kan worden verleend in gevallen, waarin men te doen heeft met jongelui van buitengewonen aanleg.

Handelingen, blz. 1560—1567.

Mijnheer de Voorzitter! Het standpunt, zooeven door den geachten afgevaardigde uit Bodegraven ingenomen, dat eene Universiteit altijd haar waar karakter kan vervullen, ook wanneer zij 2, 3 of 4 faculteiten bezit, is door mij nooit ingenomen. Wanneer ik de heeren van de overzijde gewezen heb op het feit, dat er elders, buiten onze erve, algemeen geëerde Universiteiten bestaan met minder faculteiten, dan heb ik het goede recht om dat argument, dat niet te ontkennen was, aan de heeren van de oppositie tegen te werpen, omdat zij niet principieel een stelsel van 5 faculteiten hebben verdedigd, maar het bestaan van die 5 faculteiten uit de wet hebben genomen, en gemeend hebben het te moeten qualificeeren, zooals de geachte afgevaardigde uit Winschoten heeft gedaan, als de Nederlandsche Universiteit. Ik zelf daarentegen heb, niet omdat het zoo in de wet stond, noch omdat het zoo in Nederland is, maar principieel, uitvoerig, buiten deze Kamer, in een geschrift, waarnaar ik in het Verslag heb verwezen, het samenstel van 5 faculteiten verdedigd.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde uit Winschoten zegt: gij geraakt in conflict met u zelf, want wat gij doet is in strijd met uw bij de discussiën ingenomen standpunt, — dan ontken ik dit beslist en zal ik aantoonen, waarom hij zich vergist. Bij de algemeene beraadslagingen is van meer dan één zijde gevraagd: bedoelt gij eene Universiteit op den groei of bedoelt gij eene Universiteit, die met 3 faculteiten als zoodanig voltooid is? Daarop is niet nu pas, maar schriftelijk en mondeling steeds door mij geantwoord, dat het getal van drie faculteiten door mij wordt aangenomen als zijnde het begin van eene onderneming, eene inrichting, die bedoeld is op den groei. Bij die gelegenheid is mij gevraagd, of, wanneer ik dat meende, er geen aanleiding zou kunnen zijn om voor den duur van dien groei een zekeren termijn te stellen. Ik heb daarop toen niet geantwoord, omdat ik wachten wilde of misschien diegenen, die meenden, dat dit raadzaam zou zijn, eigener beweging een voorstel daartoe in overweging zouden geven. Ik heb evenmin dadelijk daarop willen antwoorden, om nader te overwegen, waar dergelijke termijnbepaling, indien zij gewenscht werd, zou moeten worden aangebracht, in art. 107 *bb* of wel in dit artikel, of wel als een afzonderlijk artikel in de wet. Die nadere overweging heeft mij er toe geleid, in dit artikel deze scherpe bepaling op te nemen. Thans wil ik aantoonen, dat dit niet in strijd is met het standpunt, door mij ingenomen, waar ik er op wees, dat de effectus civilis kon worden verleend, als er waarborgen waren, dat de faculteiten goede examencolleges waren.

De geachte afgevaardigde vergeet het in alle philosophie steeds

erkende onderscheid tusschen potentieel en actueel. Het is in het minst niet waar, dat ik bij de bepaling van de eischen voor een examencollege niet gerekend zou hebben met de organisatie der inrichting. Wat ik bestreden heb, is dat men hier de opleiding van de jongelui zou moeten regelen. Dit heb ik ontkend; dit komt niet te pas, maar wel komt bij de constitutie der examencolleges te pas deze vraag, of de mannen, die het examen zullen afnemen, en de inrichtingen, die hen in de positie brengen om dit te doen, bezield zijn met een ernstig, wetenschappelijk streven, dan wel met een streven om maar een bul uit te geven, waarvoor zij betaald worden. Dit wetenschappelijk en ernstig streven kan bestaan ook bij eene Universiteit van nog geringere afmeting en in deze Kamer is, bij allen smaad, die enkele leden zich veroorloofd hebben der Vrije Universiteit naar het hoofd te werpen, anderzijds — en ik mag daarbij voegen ook van de linkerzijde — erkend, dat de mannen, die daar zijn opgetreden, wel degelijk blijk hebben gegeven van hun ernstige en wetenschappelijke bedoelingen en dat de stichting zelf zich nooit onverschillig heeft betoond, of zij mannen van wetenschappelijken ernst zou kunnen benoemen, ja, dan neen. Maar daaruit volgt, dat die wetenschappelijke ernst aanwezig kan zijn potentieel en actueel. Potentieel is dat ook bij de kleinste stichting, indien uit het optreden en uit de mannen, die op den voorgrond geschoven worden, blijkt, dat men met ernstige, wetenschappelijke bedoelingen te doen heeft.

Dat anderen nu beweren, dat men, omdat men een principieel standpunt inneemt, niet wetenschappelijk kan zijn, laat ik rusten; dat is al van meer dan eene zijde tegengesproken en onjuist verklaard. Het is alzoo mogelijk, dat men zegt, dat een examencollege voldoende waarborgen geeft, indien de gegevens, waaraan zulke stichtingen gebonden zijn, werkelijke waarborgen inhouden van wetenschappelijken ernst. Nu heb ik het voor mij zelf niet noodzakelijk geacht, nadere bepalingen daaromtrent op te nemen, gelijk ik dan ook in het oorspronkelijk ontwerp niet gedaan heb. De reden, waarom ik dit niet gedaan heb, heb ik terstond aangegeven, toen ik zeide, dat men, als er geen wetenschappelijke drang achter zit, zich de moeite en kosten van zulk eene inrichting niet getroost, omdat zij, reeds zooals zij hier georganiseerd is in het gemeene recht, verre de kosten te boven gaat, die door den verkoop van bullen zouden kunnen worden goedgemaakt. De drang om zich uit te breiden, de natuurlijke drang, die in elk wetenschappelijk ernstig streven van dien aard schuilt, was mij volkomen voldoende als waarborg, dat na verloop van zekeren tijd bereikt zou zijn, wat ik meende, dat komen moest.

In het potentieele lag voor mij de waarborg, dat de potentia zich in actie ontwikkelen zou. Maar, waar ik dit geloof en bedoel, welk bezwaar zou er dan voor mij bestaan, om, wanneer door leden van de rechterzijde op eene dergelijke nadere bepaling wordt aangedrongen, deze te formuleeren, ofschoon het naar mijn bedoeling en overtuiging vanzelf zoo worden zou? De geachte afgevaardigden uit Winschoten en Bodegraven behoeven zich niet ongerust te maken, dat na 25 of 50 jaren dit recht zal ontnomen worden, maar wat hun verbazing zal wekken, is, dat de uitgroeiing zal plaats hebben gehad. Welnu, aangezien ik van die overtuiging ben, was er voor mij geen noodzaak, de bepaling neer te schrijven. Ik heb verleden Vrijdag gezegd, dat ik met de oppositie niet in compromis kan treden, wanneer zij vooraf zegt, dat zij, wat ik ook doe, zich zal stellen tegen het wetsontwerp. Daar gold het eene geheel andere vraag dan nu, wanneer leden der rechterzijde, die zoodanige verklaring niet afgelegd hebben, op eene bepaling aandringen, welke in het minst niet in strijd is met het door mij ingenomen standpunt, noch met mijn overtuiging omtrent den loop der zaak.

De heer Bos vergist zich nog op een ander punt. Hij erkent, dat hier gemeen recht wordt geschapen en sprak er van, alsof in deze toevoeging uitsluitend gehandeld werd van de medische en van de wis- en natuurkundige faculteit. Dit is eene vergissing. Het is zeer denkbaar, dat van deze bepalingen gebruik zal worden gemaakt door eene Universiteit, welke begint met de wis- en natuurkundige en de letterkundige faculteit. Dat dit niet is een slaan in de lucht, blijkt uit het feit, dat men te Salzburg bezig is eene bijzondere Universiteit te stichten en wil beginnen met de faculteiten der wis- en natuurkunde en der letterkunde. Ik haal dit als voorbeeld aan om aan te toonen, dat wat ik zeg niet is eene problematieke mogelijkheid, maar een reeds voorgekomen feit. Ik kan daarom in het minst niet inzien, dat door mij ook maar in eenig opzicht door dit voorstel de kleinste schrede zou worden afgegaan van de rechte lijn, welke ik van het begin af tot nu toe in deze discussie heb gevolgd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog alleen van repliek te dienen aan den geachten afgevaardigde uit Winschoten. Nogmaals komt het mij voor, dat hij op inderdaad onbegrijpelijke wijze constateert, dat door dit voorstel gesanctionneerd wordt de door de linkerzijde gevoerde oppositie. Wanneer door de linkerzijde uitsluitend oppositie was gevoerd zooals die gevoerd is door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, met andere woorden: wanneer alleen

oppositie was gevoerd op grond van het onvoldoende van de samenstelling der organisatie, dan zou ik aan den geachten afgevaardigde toegeven, dat zijn bewering tot op zekere hoogte juist was, maar zoo is de oppositie niet gevoerd. De oppositie is steeds gevoerd uit dezen hoofde, dat zulk eene Universiteit waarborgen moet geven voor goede wetenschappelijke opleiding; dat zij die niet kan geven, of zij moet een goed wetenschappelijk karakter dragen en dat zij dit wetenschappelijk karakter op zich zelf derft, indien niet het indifferente stelsel als uitgangspunt wordt aangenomen. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, met dat standpunt heeft het hier voorgestelde niets te maken, het gaat daar geheel buiten om.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde gezegd: gij begint toch met zulk eene Universiteit eene zekere reeks van jaren als capabel te verklaren voor het afnemen van examens en nadat zij eenigen tijd dat recht bezeten heeft gaat gij het haar wederom ontnemen. Daarin ligt niet de minste strijd. Wanneer de geachte afgevaardigde had kunnen goedvinden, in te gaan op hetgeen ik zooeven gemoveerd heb, zou dat tot zijn overtuiging zijn doorgedrongen. De quaestie staat namelijk zoo: ik geef, met deze wet in handen, de aanwijzing aan zulk eene nog uit mindere elementen bestaande, zwakker georganiseerde Universiteit alleen met de onderstelling, dat er potentieel de wetenschappelijke kiem in zit. De maatregelen zijn zoo genomen, dat alleen eene Universiteit, welke aan die conditiën beantwoordt, het recht krijgen kan en dat er geen sprake van kan zijn, dat eene drilschool, eene repeteerschool of eene bulschool het zou kunnen erlangen; maar wanneer men de aanwijzing geeft met die veronderstelling, dan telt men onder de elementen, waarop men rekent, ook dat potentieele mede. Dat komt er niet bij, dat wordt er niet naderhand ingeschoven, dat is er van meet af in.

Nu weet de geachte afgevaardigde, dat het wel voorkomt, dat de in eene plant aanwezige potentie na eenigen tijd dood gaat. En indien nu na verloop van tijd blijkt, dat er uit zulk eene inrichting niets gegroeid is, dan is de potentieele kracht, waarmede men aanvankelijk gerekend had en die er in den aanvang in was, dood gegaan, en dan is de conditie niet meer dezelfde gebleven, maar is het integreerend deel, dat mij tot mijn oordeel moest leiden, er uit verdwenen. En om daartegen waarborgen te vinden, is deze bepaling opgenomen.

Zegt nu de geachte afgevaardigde: dan hadt gij dat in uw oorspronkelijk ontwerp moeten voorstellen, hoe kunt gij er nu mede komen? dan antwoord ik: dat was niet noodig; facultatief heeft de Regeering te allen tijde het recht van intrekking; als later mocht blijken, dat eene

bijzondere Universiteit, waaraan de Regeering, rekening houdende met die potentieele faculteit, het recht om examens af te nemen had gegeven, die aanwijzing geheel verbeurd had, dan zou de Regeering toch reeds de bevoegdheid hebben, dat recht in te trekken, terwijl bovendien in deze bepaling de prikkel ligt om die potentieele macht te ontwikkelen.

Handelingen, blz. 1570—1572.

Mijnheer de Voorzitter! De onderstelde mogelijkheid, door den geachten afgevaardigde uit Utrecht te berde gebracht, alsof ik gemeend had, door deze wijziging zijn stem te winnen, berust metterdaad op eene foutieve onderstelling. Wanneer de geachte afgevaardigde het straks door mij gesprokene in de *Handelingen* naleest, zal hij zien, dat er geen enkel motief is, dat bij hem die onderstelling kan wekken. Ik heb gezegd, dat eene wijziging in dezen geest verlangd was door leden van de rechterzijde, en daar de geachte afgevaardigde behoort tot de leden der linkerzijde, verviel daarmede voor hem vanzelf de aanleiding om te meenen, dat ik hem bedoelde.

Waar de geachte afgevaardigde verder zegt, dat hij het niet met de logica overeenbrengen kan eene Universiteit nu wel in zwakken vorm bruikbaar te keuren en over 25 jaar niet, houde hij mij ten goede, dat ik dat van hem, die zoolang ambtenaar geweest is, niet versta. Ik noem als voorbeeld, dat men iemand eene zekere betrekking geeft en aan die betrekking eenigen invloed verbindt, omdat men goede getuigen omtrent dien persoon gekregen heeft en het iemand van aanleg is. Laat mij op het terrein blijven van den geachten afgevaardigde en hem vragen, of hij nooit als curator medegeholpen heeft om een hoogleeraar aan te bevelen, van wien men op dat oogenblik moest zeggen: als wij het altijd moesten doen met de kennis, die hij op dit oogenblik bezit, dan ging het niet, maar er zit in dien man een wetenschappelijken aanleg, en daarom durven wij hem aanbevelen. Maar wanneer dan na 10 of 12 jaar zou blijken, dat in plaats van die potentie te ontwikkelen, de benoemde op dezelfde hoogte was blijven staan of achteruit gegaan was, weet ik niet, of de geachte afgevaardigde, als curator zijn Universiteit liefhebbende, niet zou wenschen, dat er een middel was om van dien professor af te komen.

Handelingen, blz. 1572—1573.

Mijnheer de Voorzitter! De zaak stond bij de bijzondere leerstoelen anders dan zij hier staat bij de bijzondere Universiteiten. Als bijzondere leerstoel kan een leerstoel uitsluitend voor een theologisch vak worden opgericht. Indien men dus bij die leerstoelen het oordeel geheel en al onttrok aan de Regeering, dan zou daarmede zulk eene inrichting geheel zelfstandig worden en nochtans aan de wet haar recht ontleenen. Hier daarentegen staat de zaak geheel anders. Er kan geen sprake zijn van eene op zich zelf staande faculteit in de godgeleerdheid. Zij kan niet anders voorkomen dan opgenomen en geïncorporeerd in eene Universiteit. Als zoodanig is de godgeleerde faculteit rechtens volgens de Grondwet geïncorporeerd in de stichting, die aan het toezicht van de Regeering onderworpen is. Maar het toezicht van de Regeering over het bijzonder hooger onderwijs, krachtens art. 192 van onze tegenwoordige Grondwet, is exemptief gehouden. De exemptie bestaat hierin, dat op art. 99 een paar artikelen volgen, die aanwijzen, hoe dat toezicht wordt uitgeoefend namelijk zoo, dat zulk eene stichting, alvorens op te treden, moet kennis geven aan het bestuur van de gemeente van vestiging. In de tweede plaats moet jaarlijks aan het gemeentebestuur een verslag worden ingediend. Die verslagen van de Universiteit of van de stichting moeten worden verzonden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken voor het verslag van het onderwijs. Volgens die bepaling blijft dus de theologische faculteit aan het toezicht onderworpen, evenals elke andere stichting; zij is daarvan niet geëximeerd. De exemptie heeft alleen plaats voor hetgeen in dit hoofdstuk voorkomt, maar van de bepalingen van art. 99 en volgende wordt niet geëximeerd.

Hier wordt voorgesteld, dat het jaarverslag zal moeten worden ingezonden en dat daarin zal moeten gegeven worden eene beschrijving van den toestand van de Universiteit. Wanneer nu die Universiteit als zoodanig met drie faculteiten wenscht op te treden en daaronder ook eene voor de godgeleerdheid, ligt daarin vanzelf opgesloten, dat in dat verslag gegevens moeten voorkomen omtrent de bij die faculteit gehouden examina, omtrent het getal leeraren enz. Men kan dus niet zeggen, dat de Regeering onkundig blijft van wat er plaats grijpt. Wanneer men mij vraagt, of de Regeering wel een recht heeft om het kwaad te stuiten, dan is mijn antwoord dit: dat had de Regeering niet, maar zij krijgt het door dit ontwerp, zooals de bepalingen luiden in de artikelen 107*qq* en 107*vv*. Als de Regeering kennis kreeg van verkeerde toestanden, dan kon zij er tot nu toe niets aan doen, maar volgens dit ontwerp krijgt de Regeering een absoluut en facultatief

recht van intrekking, waarbij zij geheel vrij is in de motieven, waardoor zij haar oordeel wil laten leiden. Wanneer er stond, dat het met redenen omkleed moest zijn, of dat die redenen alleen ontleend mochten zijn aan andere faculteiten, dan zou men er over kunnen klagen, maar de bepaling omtrent het recht van intrekken is eene absolute. Men kan niet zeggen, dat, wanneer er zich een geval voordeed, van welken aard ook, de Regeering onmachtig zou staan. Maar men meene niet, dat, wanneer de Regeering intrekt, de faculteiten verdwijnen moeten, neen, dan blijven krachtens art. 99 die faculteiten bestaan.

Nu verzoek ik de heeren, er wel op te letten, dat uitdrukkelijk in deze bepaling gezegd wordt, dat ook het eerste artikel, namelijk 107*z*, niet van toepassing is, dat wil zeggen, dat nooit krachtens art. 107*z* gegeven kan worden eene aanwijzing, waarbij aan eene bijzondere universiteit het recht verleend wordt om een theologischen doctoralen graad te geven, zoodat daaraan gevolgen verbonden zijn, maar art. 107*pp* eischt voor die faculteit niet de bekrachtiging. Nu stem ik Dr. Schokking gaarne toe, dat, indien er een middel was geweest om de theologische faculteit als zoodanig te laten optreden in een ander karakter, dit hier zeker in vele opzichten gewenscht zou zijn geweest, en ik wil niet zeggen, dat, wanneer over eenigen tijd eene andere inrichting bij de Rijks-universiteiten intreedt en de theologische faculteit eene andere positie kan krijgen, er geen middel zal kunnen worden gevonden om het gewenschte te bereiken, maar op dit oogenblik aan den Minister van Binnenlandsche Zaken — want daarop komt het toch neer — het oordeel te geven over de vraag, of een theoloog er al dan niet mee door kan, is mij niet mogelijk; ik ben gaarne tot concessiën bereid, maar de heeren moeten mij ten goede houden, dat ik zoover niet kan gaan. Ik acht daartoe een Minister van Binnenlandsche Zaken absoluut onbekwaam, want het geval kan zich voordoen, dat hier in die hoedanigheid staat een man, die volkomen atheïst is. Indien wij hier bezaten, wat men in België heeft, nl. een zoogenaamden Conseil de perfectionnement, dat wil zeggen een college, dat de noodige waarborgen aanbiedt van onpartijdigheid en degelijk gehalte, dan zou misschien een uitweg kunnen gevonden worden, maar wanneer hier in mijn plaats komt een ander, die in de bitterste vijandschap leeft tegen al wat Christelijk denkt, een atheïst, die de geheele theologie verwerpt, gaat het niet aan, dezen te maken tot beoordeelaar van de vraag, of een theoloog goed is of niet; dat kan en mag ik niet doen.

Handelingen, blz. 1574.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer eene bijzondere Universiteit volgens dit ontwerp nooit kan krijgen het recht om in de theologie een doctoralen graad cum effectu civili te verleenen, dan heeft de Staat uit den aard der zaak er ook niet het minste belang bij, om voor die faculteit regelen te gaan stellen.

Vraagt men echter, of er op zich zelf bezwaar tegen zou bestaan, om eene bepaling op te nemen, dat ook collegegelden en examengelden zullen moeten worden betaald, dan moet natuurlijk, op zich zelf genomen, ontkennend worden geantwoord, en wanneer naderhand eene breedere regeling zal moeten worden gemaakt, zal er stellig wel geen bezwaar zijn, eene dergelijke bepaling op te nemen. Maar zij komt uitsluitend te pas bij art. 107 en in dit verband kan zij niet worden toegepast.

Verder vraagt de geachte afgevaardigde, of een Universiteitsverslag volledig zal zijn, of het voldoen zal aan den gestelden eisch, indien de theologische faculteit daarin niet voorkomt. Stellig zal het verslag dan niet volledig zijn. Wanneer er sprake is van eene Universiteit, waartoe ook eene theologische faculteit behoort, dan moet deze faculteit daartoe ook zeker gerekend worden.

Handelingen, blz. 1573—1574.

Het geheele wetsontwerp werd 24 Maart 1904 aangenomen met 56 tegen 41 stemmen.

WETSONTWERP tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

VERGADERING VAN 26 APRIL 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met u dank te zeggen, dat gij aldus de beraadslaging wilt leiden. Ik had natuurlijk gaarne van het woord afstand gedaan om aan leden van de Kamer, die nog bij de algemeene beraadslaging het woord wenschen te voeren, alvorens ik sprak, daartoe de gelegenheid te openen, maar het kwam mij voor, dat de quaestie van de noodwet eene quaestie van urgentie is. Wij hebben thans 26 April en als er eene noodwet moest tot stand komen, dan behoorde zij, om effect te kunnen sorteeren, vóór 1 Mei in het *Staatsblad* te staan. Ik meen dan ook, tegenover de Kamer niet indiscreet te zijn, indien ik geen afstand doe van het woord, maar mij dan tot dat ééne punt bepaal.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, heeft laatstleden Vrijdag hier de theorie verkondigd, dat bij interpretatie van eene wet in de eerste plaats moet gevraagd worden naar de bedoeling, welke bij den wetgever moet verondersteld worden, en dat, indien het daarna blijkt, dat de letter der wet met die bedoeling niet strookt, men de letter der wet zóó mag verwringen, dat toch ten slotte de veronderstelde bedoeling zegeviert en verwezenlijkt wordt. De geachte afgevaardigde heeft toch erkend, dat het noemen van den datum 1 Mei in art. 26 *b* niet juist is en dat in zijn systeem 30 April moest zijn genoemd; en niettegenstaande dat heeft hij de daar in de wet voorkomende woorden niet geïnterpreteerd in den zin, dien hij erkend heeft, dat zij hebben en dien men, waar een cijfer in het spel is, ook moeilijk kan betwisten, maar gemeend, dat het geoorloofd is bij de interpretatie der bepaling de bedoeling van den wetgever te laten primeeren. De geachte afgevaardigde heeft de wet geïnterpreteerd, niet alsof er stond, dat gedurende 20 jaar de vergunning niet kon geweigerd worden, maar zóó, alsof gedurende 20 jaar de uitoefening van het bedrijf niet kon worden verhinderd.

De geachte afgevaardigde is in deze zeer ernstig opgetreden; hij is, meen ik, te ver gegaan, toen hij aan de Regeering te kennen gaf, dat zij den schijn niet kon ontgaan van gezocht te hebben naar eene andere oplossing om aan de moeilijkheid van eene noodwet te

ontkomen. Ik geloof niet, dat men dat zeggen mag, als men geen bewijs daarvoor heeft. Ik mag mijnerzijds daartegenover stellen, dat niet alleen de noodwet reeds gereed was, maar dat deze reeds den Raad van State had gepasseerd, zoodat wij het advies daarover reeds hadden, toen de Nota van de Commissie van Rapporteurs inkwam. Overigens blijkt de ernst van zijn bedoeling daaruit, dat hij de positie, door de Regeering ingenomen, onverantwoordelijk acht en dat hij zegt, dat door de handelwijze der Regeering de eerbied voor de wet zou worden verslapt en de Regeering te los omging met de bedoeling van den wetgever.

Wij staan hier voor eene wetenschappelijke quaestie, voor de vraag nl., wat de juiste methode van wetsuitlegging is. De Regeering neemt, wat dat betreft, het standpunt in, tegenovergesteld aan dat van den geachten afgevaardigde, den heer Mees. De Regeering is van oordeel, dat wij met de bedoeling van den wetgever alleen dan moeten rekenen, wanneer uit de woorden van de wet niet duidelijk de bedoeling blijkt, wanneer die woorden zelf omtrent den uitgesproken wil van den wetgever ons in onzekerheid laten. Zoolang er dus geen twijfel bestaat voor de Regeering omtrent den in den tekst uitgesproken wil van den wetgever, mag de Regeering naar haar overtuiging niet met eene van elders gemotiveerde bedoeling rekenen. Daar het intusschen zulk eene ernstige quaestie geldt, die bij slot van rekening uitsluitend van deze vraag afhangt, welke methode de juiste is, zal ik mij veroorlooven, het gevoelen van de Regeering te steunen met het gezag van eenige meesters. Het komt mij voor, dat, waar wij èn in het binnen- èn in het buitenland meesters vinden, die zich op dit punt klaar en duidelijk hebben uitgesproken, de Regeering goed doet, den steun van die gezaghebbende mannen in te roepen.

In de eerste plaats beroep ik mij daartoe op Mr. Thorbecke, die in de voorrede van de tweede uitgave van zijn „Aanteekeningen op de Grondwet" o.a. dit zegt: „Men kent vaak aan eene subjectieve of psychologische historie der vervaardiging eener wet een gezag toe, dat zij in mijn oog niet kan hebben. Of de ontwerpers of wetgevers dachten aan al wat in het gestelde is opgesloten; aan al wat de samenhang medebrengt of 't geen er duidelijk bij ten gronde ligt; hebben zij er aan gedacht of niet, dachten zij wellicht aan iets anders? Dat is vooreerst de vraag niet. Gemaakt, is de wet, onafhankelijk van de individueele meening van den wetgever, aan de regels der uitlegging onderworpen. Welke is de gedachte, in de wet uitgedrukt? Ik zou niet durven beweren, dat de maker, wanneer hij hiervan, buiten de wet, eene verklaring

geeft, in den regel meer is dan een ander uitlegger, of dezen eenigszins kan binden."

In de tweede plaats beroep ik mij op Opzoomer, die in zijn „Algemeene bepalingen" op bladz. 162, 3de druk, dit zegt: „Altijd zal het wel, — ziedaar mijn gevoelen over dien strijd —, altijd zal het wel de verklaarde wil, de uitgesproken wil des wetgevers moeten zijn, waardoor men verbonden wordt. De wil van den wetgever, die niet is uitgesproken, bindt niemand. In de uitspraak daarentegen wordt de wil ondersteld, en men kan geen bepaling voor ongeldig verklaren, omdat de wetgever, die haar gegeven heeft, haar niet heeft gewild. In het geven ligt reeds de wil."

In gelijken geest laat Dr. Schaffrath zich uit in de „Theorie der Auslegung constitutionnellerGesetze", waar hij op bladz. 33 zegt: „Die Auslegung eines Gesetzes hat ferner natürlich *nur den Willen* der gesetzgebenden Gewalt, nicht dessen Gedanken, Vorstellungen, Urtheile u. s. w., nicht das, woran oder was sie *gedacht*, sondern das, was sie *gewollt* und zwar als Gesetz gewollt hat, endlich natürlich überhaupt nur den beschriebenen Willen zu erforschen."

In de Encyclopaedie van Holtzendorff wordt op bladz. 441 gezegd: „In Zweifel musz man freilich an den Wörtern festhalten, und blosze Härte, Unbilligkeiten und Unzweckmässigkeiten sind an sich noch kein Grund, von einem klaren Wortlaute abzuweichen." Daaraan heeft ook de Hooge Raad vastgehouden, gelijk de heer Rink herinnerd heeft bij het debat in 1901, toen dat rechtscollege in zijn arrest van 12 November 1900 uitdrukkelijk gezegd heeft: „dat de wet is de in haar tekst uitgedrukte wil des wetgevers. Dat nu wel, waar die tekst voor verschillende uitlegging vatbaar is, des wetgevers van elders gebleken bedoeling in aanmerking mag en moet komen tot recht verstand der wet, maar dat zoodanige bedoeling nooit kan gelden als wet, in strijd met de woorden, waarvan de wetgever zich heeft bediend om zijn wil uit te drukken".

Ik meen alzoo, dat uit hetgeen ik voorgelezen heb, blijkt, dat de Regeering bij haar methode van wetsuitlegging niet alleen staat, maar daarin gerugsteund wordt door mannen van naam. En waar de geachte spreker met nadruk zeide, dat het standpunt van de Regeering den eerbied voor de wet verzwakte, veroorloof ik mij daartegenover op te merken, dat niets den eerbied voor de wet zóó ondermijnt en ondergraaft als het zich stellen op het standpunt, dat de heer Mees inneemt. De geachte afgevaardigde schudt van neen, daarom zal ik het verder aantoonen; maar hij bedenke wel, waarheen men gaat, wanneer men

van de letter der wet afwijkt; wanneer men, waar in de wet staat 1 Mei, eenvoudig doet alsof er 30 April stond, en zich zoo aan willekeurige wetsinterpretatie gaat overgeven.

Ik wijs den geachten spreker op eenige onjuistheden, die hij in zijn historische schets begaan heeft. In de eerste plaats doe ik opmerken, dat, waar de geachte spreker zegt, op blz. 1682 der *Handelingen*: „dat het amendement verworpen is van den heer Rink, die de stelling verdedigde, dat art. 7, 2de lid, eene doorloopende bepaling inhoudt", hij — het is zijn methode — gepecceerd heeft èn tegen het optreden van den heer Rink èn tegen de letter van het voorstel. Ik trek mij dit te meer aan, omdat ik zelf met de heeren Rink en Mutsaers het amendement voorgesteld heb en er dus prijs op stel, dat er geen onjuistheden insluipen. De heeren Rink c.s. hebben dit amendement voorgesteld: „Voor eene vergunning, verleend ingevolge litera *b* van dit artikel, geldt het bepaalde bij het tweede lid van arikel 7 tot 1 Mei 1904". Uitdrukkelijk is daarop door dien geachten spreker geargumenteerd, dat het afmakingssysteem door hem volstrekt niet geheuldigd werd, maar dat hij wenschte, dat de overdracht gedurende 3 jaren mogelijk zou blijven. Dit is de eenige wil geweest, waaraan bij dat amendement uitdrukking gegeven is. Het standpunt van mij, toenmaals als lid der Kamer, was, dat er nieuw recht geschapen werd. Het recht om de vergunning van 1901 tot 1904 te doen voortduren, zou bestaan volgens het oorspronkelijk wetsontwerp. Ons standpunt was, dat men niet krenterig moest zijn bij het verleenen van vergunning, en daarom wilden wij gedurende drie jaren het recht van overdracht verlengd zien. En nu mag de geachte afgevaardigde het niet voorstellen, alsof het votum van de Kamer zich bij de verwerping van het amendement niet daartegen, maar tegen de stelling, dat art. 7, 2de lid, eene doorloopende bepaling inhoudt, gekeerd heeft.

Eene tweede historische onjuistheid is door den geachten afgevaardigde begaan, waar hij zeide, dat vóór den heer Smidt niemand getwijfeld had aan de juistheid van de positie, die hij verdedigde. Maar dat is niet zoo, want in het Voorloopig Verslag op het wetsontwerp van den toenmaligen Minister Smidt leest men: „dat die bedoeling in de woorden van het artikel geen uitdrukking vindt, daar deze geen andere interpretatie toelaten dan dat na 1901 voor de localiteiten, waarin op 1 Mei 1881 drank werd verkocht, geen nieuwe vergunningen mogen worden verleend, doch voor de reeds verleende vergunningen geen uitzondering inhouden op den regel van art. 7, 2de lid, zoodat deze, mits vóór het eindigen van het vergunningsjaar het verschuldigde recht

voor het volgende is betaald, doorloopen, totdat zij wegens het overlijden van den houder of om andere redenen eindigen." En voor dit gevoelen beriep men zich op het hoofdartikel in de *Gemeentestem*, n°. 2101.

Eene ernstiger historische onjuistheid van den geachten afgevaardigde is, dat hij op bladz. 1632 confirmeert het gevoelen van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken en wel in deze woorden: „De vorige Minister van Binnenlandsche Zaken wees er verder op, dat art. 7, alinea 2, geen betrekking kon hebben op art. 26, omdat bij de behandeling van de wet van 1881 art. 7 reeds was aangenomen, toen de overgangsbepaling van art. 26 in haar tegenwoordigen vorm nog niet was voorgesteld." Ik wijs er op, dat het amendement bekend was op 16 Mei en dat op 19 Mei art. 7 is aangenomen. Ja, zal de geachte afgevaardigde zeggen, dat is wel zoo, maar dat is niet bedoeld; doch deze dagteekening is toch afdoende en er is niets tegen in te brengen. Er is op 16 Mei een stuk ingediend door den Minister Modderman, n°. 24 van de toenmalige serie, en daar staat als titel op: „Gewijzigd ontwerp van wet met de daarin tot en met 16 Mei gebrachte wijzigingen" en in dat stuk had het toenmalige art. 28 reeds dezen vorm aangenomen en de geachte afgevaardigde zal zelf toestemmen dat, wat het punt in quaestie betreft, het geheel de vorm is van tegenwoordig. Het artikel luidde toen: „Zoolang zij niet van bestemming zijn veranderd, kan voor de localiteiten, waarin op 1 Mei 1881 zonder strijd met wet of verordening sterke drank werd verkocht, deze vergunning, tenzij in de gevallen bedoeld bij art. 3, n°. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10 en 11, niet geweigerd worden: *a.* aan hem, die op voormeld tijdstip daarin het bedrijf uitoefende, zoo lang hij leeft; *b.* aan anderen gedurende de eerste twintig jaren na voormeld tijdstip."

Ik stem toe, dat de aanvang later eenigszins gewijzigd is, maar voor het punt in quaestie doet dit niets ter zake. De woorden, waarop het aankomt, waren den 16den Mei bij de Kamer bekend en eerst den 19den Mei is art. 7 in behandeling gekomen en aangenomen. De geachte afgevaardigde heeft zich dus ten eenenmale vergist, toen hij aanhaalde wat de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken voor zijn rekening nam, want 16 Mei en 19 Mei verschillen drie dagen.

Bovendien, het denkbeeld, alsof een artikel van eene wet niet toepasselijk zou zijn op eene overgangsbepaling, recuseer ik in volstrekten zin. Laat ons stellen, dat art. 7 reeds aangenomen was eer de overgangsbepaling bekend werd, dan kende toch bij de behandeling van art. 26 ieder lid art. 7 en wist men dus, welke gevolgen dat artikel zou hebben. Wanneer het dus metterdaad de uitdrukkelijke wil was ge-

weest van den wetgever om art. 7, 2°, niet toepasselijk te verklaren op de gevallen van de overgangsbepaling, dan zou in deze laatste art. 7, 2°, moeten zijn geëximeerd, en zoolang dat niet geschied is, geldt die bepaling van de wet, zoo goed als alle andere, niet geëximeerde bepalingen, ook voor de overgangsbepaling.

Het is mij onbegrijpelijk, hoe men een ander standpunt kan innemen, daar het van algemeene bekendheid is, dat in 1882, toen de wet begon te werken, niet enkele maar alle, ruim 36,000, vergunningen onder de overgangsbepaling vielen, behalve die natuurlijk, welke verkeerden in gevallen, die de overgangsbepaling zelf uitzonderde. De practijk is dan ook geen andere geweest, dan dat art. 7, 2de lid, op al die overgangsvergunningen altoos is toegepast. En zou nu de geachte afgevaardigde meenen, dat alle burgemeesters, alle wethouders, alle ontvangers, in één woord allen, die hierover te beslissen hadden, zulk eene kolossale vergissing zouden begaan hebben, dat zij, hoewel zij al die menschen hadden moeten verplichten om elk jaar eene nieuwe vergunning aan te vragen dat niet gedaan hebben? En zou de geachte afgevaardigde vreezen, dat de rechterlijke macht tusschenbeide zal treden om te zien, of zij eene doode vlieg kan vangen, en tusschen 1 Mei en den dag der aanneming van dit wetsontwerp zóó krachtig zal optreden, hoewel zij 20 jaren lang niets gedaan heeft tegen iets, wat volgens den afgevaardigde schennis der wet is geweest?

De wet zelf, Mijnheer de Voorzitter, — de heer Rink, heeft er in 1901 reeds met nadruk op gewezen —, bevestigt in art. 12 geheel en al, dat de opvatting, door den geachten afgevaardigde voorgestaan, niet kan doorgaan. In art. 12 wordt uitdrukkelijk gezegd, dat burgemeesters en wethouders jaarlijks eene opgaaf moeten indienen van de verleende vergunningen en bovendien nog van de in hun gemeente bestaande inrichtingen, waar krachtens vergunning sterke drank in het klein verkocht wordt. Wanneer elk jaar nieuwe vergunningen verleend hadden moeten zijn, dan spreekt het vanzelf, dat er nergens bestaande inrichtingen zouden kunnen zijn, maar had men elk jaar 36,000 openbare kennisgevingen moeten hebben; in één woord: den geheelen omslag, dien de geachte afgevaardigde zelf erkent, dat men heeft willen vermijden, had men dan elk jaar in elke gemeente moeten hebben.

In 1885 is het oorspronkelijke art. 26 gewijzigd, niet in zijn eerste, maar in zijn tweede lid, en daarin is toen uitdrukkelijk de geldigheid van art. 7, 2de lid, ook voor de overgangsbepaling door den wetgever erkend. Daar toch staat: „Vergunningen, bedoeld in het vorige lid,

waarvan de termijn afloopt tusschen 1 Mei 1884 en 1 Mei 1885, worden geacht onder de in dat lid bedoelde voorwaarden verlengd te zijn, indien de betaling van het vergunningsrecht tot 1 Mei 1886 geschiedt vóór 1 Juni 1885." Daar staat dus uitdrukkelijk, dat de bepaling van art. 7, 2de lid, ook geldt voor de vergunningen, daar genoemd, en hoe wil men nu, waar in het artikel zelf in 1885 reeds die bepaling is opgenomen, volhouden, dat eerst in 1892 eene andere opinie is opgekomen?

Ook het voorstel, oorspronkelijk door het vorig Kabinet ingediend, gaat van de geldigheid van art. 7, 2de lid, uit; de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de zaak niet anders opgevat. Zijn voorstel toch was, dat zou gelezen worden: „voor een vergunning, die vóór 1 Mei mogt zijn verleend ingevolge lit. *b* van dit artikel, geldt het bepaalde bij het tweede lid van art. 7 tot 1 Mei 1905." Wanneer men nu voorstelt, te bepalen, dat voor eene zekere soort van vergunningen art. 7, tweede lid, niet verder geldt dan tot 1 Mei 1905, dan neemt men aan, dat dit artikel vroeger wel gegolden heeft, anders zou het inlasschen van eene dergelijke bepaling geheel en al overbodig zijn.

De strijdvraag over de toepasselijkheid van art. 7, tweede lid, was dan ook eene geheel andere dan de geachte afgevaardigde aangaf. De strijdvraag over de al dan niet-toepasselijkheid van dat artikel was niet, of art. 7, tweede lid, stuitte. Die vraag werd door den een toestemmend, door den ander ontkennend beantwoord. En ik stem geheel toe, dat voor verschillende antwoorden op die vraag alle termen bestonden, maar met de vraag van de toepasselijkheid van art. 7, tweede lid, op de overgangsbepalingen heeft dit hoegenaamd niets te maken.

Wij komen nu tot den tekst van de wet. Volgens dien tekst zal aan hem, die op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefende, de vergunning niet mogen worden geweigerd tot 1 Mei 1904. Mag ik nu aan den geachten afgevaardigde vragen, waar hij op zijn standpunt die heeren van 1 Mei 1901 vandaan haalt? Op zijn standpunt zijn die heeren er niet. Hij toch zegt niet, dat gedurende 20 jaar de vergunning niet kan geweigerd worden, maar gedurende 19 jaren, want het laatste jaar van de vergunning rekent hij onder de 20 jaren mede. Dit doende heeft men geen 20 jaar recht op verkrijgen van de vergunning, maar slechts 19 jaar, omdat dan het laatste jaar van de vergunning is begrepen in de 20 jaar. Maar dan eindigt ook het recht van die menschen op 30 April 1901 en dan kan geen een onder hen dat recht uitoefenen op 1 Mei 1901. Zoo ziet de geachte afgevaardigde, dat de letter van de wet geheel en al zijn gevoelen wederspreekt. Neemt men daarentegen den tekst van de wet, zooals hij daar ligt, en vraagt men, waar

al die personen vandaan moeten komen, die op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefenden, dan is die vraag met volkomen juistheid beantwoord op het tweeërlei standpunt, waarop de mannen van het andere gevoelen zich plaatsen. Wanneer ik toch zeg, dat gedurende 20 jaren hun die vergunning niet mag worden geweigerd en dat die termijn begint te loopen op 1 Mei 1881, dan eindigt hij wat de uitoefening betreft, op 30 April 1902; maar als men zegt dat het niet geldt het recht van uitoefening, maar alleen de vraag, of de vergunning mag geweigerd worden, dan hebben tot 30 April 1901 burgemeester en wethouders niet de bevoegdheid de vergunning te weigeren, mits deze vóór 30 April aangevraagd is. Wanneer de letter van de wet dit zoo wil, dan komt art. 7, 1ste lid, in aanmerking, waar gezegd wordt, dat de vergunning niet anders kan gegeven worden dan voor één jaar. Gebeurt dit, dan begint zij te loopen van 1 Mei 1901 en loopt door tot 30 April 1902. Evenzoo is dit het geval wanneer men het andere gevoelen is toegedaan, n.l. dat de werking van art. 7, 2de lid, niet gestuit wordt. Want wanneer het recht betaald is vóór 30 April 1901, dan is daarmede gekocht het recht tot uitoefening van het bedrijf van 1 Mei 1901 tot 30 April 1902. In beide opvattingen is er ten aanzien van hen, die aldus het bedrijf van handel in sterken drank in het klein mochten uitoefenen, in geen enkel opzicht strijd met de wet. Alles loopt en vloeit dan vanzelf. Is dit nu waar voor 1 Mei 1901 dan mag men toch geen andere interpretatie volgen ten aanzien van de andere dagteekening, die in dezelfde zinsnede voorkomt, en is het ook de eenig denkbare interpretatie voor de dagteekening van 1 Mei 1904. Wordt er in dezelfde zinsnede gesproken van 1 Mei 1901 en van 1 Mei 1904, dan verbiedt de logica, de eene dagteekening anders te interpreteeren dan de andere.

Geldt nu hetzelfde van den termijn van 1 Mei 1904, dan moet als volgt geconcludeerd worden. Volgens de laatst aangenomen wet van 1901 mag aan den vergunninghouder tot op 30 April 1904, als hij eene vergunning aanvraagt, die vergunning niet geweigerd worden. Ontvangt hij die vergunning, dan is weer art. 7, 1ste lid, toepasselijk en begint zij te loopen van 1 Mei 1904 tot 1 Mei 1905, of ook, wanneer men het standpunt inneemt, dat art. 7, 2de lid, geldt, dan loopt de vergunning door tot 1905, als de man maar zijn vergunningsrecht voor het volgend jaar op 30 April 1904 heeft betaald. Dit is de toestand, wanneer men zich aan den tekst van de wet houdt en niet de letter van de wet wringt om er eene andere bedoeling in te leggen. Wanneer men rekent met den uitdrukkelijk uitgesproken wil van den wetgever,

dan is er geen de minste quaestie, of de personen, die op dit oogenblik vergunninghouders zijn, hebben het in hun macht, te zorgen, dat zij die tot 30 April 1905 behouden, door het vergunningsrecht te betalen, waardoor zij van de vergunning verzekerd zijn tot 30 April 1905. Bij dien stand van zaken is er geen enkele reden voor de Regeering, om, waar zij tot 30 April 1905 vrij spel heeft, pogingen aan te wenden om te voorzien in eene leemte, die niet bestaat.

Zegt de geachte afgevaardigde, dat de mogelijkheid dan toch bestaat, dat de rechter anders beslist, en vraagt hij, welke ongeloofelijke verwarring er zal komen als dat gebeurt, dan moet ik zeggen, dat ik van dit geheele betoog nog minder begrepen heb dan van het eerste. In 1901 is juist gezegd: laten wij niets preciseeren en de uitlegging van de oorspronkelijke overgangsbepaling, zoolang er geen interpreteerende wet komt, overlaten aan den rechter. En zouden wij er tegen opzien om, indien er verschil van gevoelen bestond, het vonnis van den rechter af te wachten? Er is geen grond voor vrees. Wanneer de Hooge Raad nog zijn gevoelen is toegedaan, dat hij toegedaan was in het arrest, waarop ik straks heb gewezen, zal hij zich houden aan letter en tekst van de wet, en wanneer hij dit doet, kan hij niet de theorie van den heer Mees overnemen, maar zal hij overnemen eene van de beide theorieën, die ik straks nauwkeurig heb aangegeven en in ieder geval den termijn van 30 April 1905 als uitersten aannemen.

Wanneer ik een oogenblik het ondenkbare en onmogelijke geval veronderstelde, dat de Hooge Raad het gevoelen van den heer Mees was toegedaan, — wat ik onmogelijk acht met het oog op het verleden —, dan zou ik nog vragen, wat dat hinderen zou, waar de Regeering weet, dat het openbaar ministerie en de rechterlijke macht, wel verre van „Heiszhunger" te toonen, dusver getuigenis hebben gegeven van eene neiging om in zaken van de Drankwet geen veroordeeling uit te lokken of uit te spreken. Waarom zou nu op eens die fureur bij het openbaar ministerie, den Hoogen Raad of welk ander college ook ontstaan, waarom eene noodwet zou moeten worden geschapen? Wel geef ik toe, dat, wanneer deze wet verworpen wordt, voorziening ter wegneming van rechtsonzekerheid wenschelijk is, maar als deze wet vóór 30 April 1905 in het *Staatsblad* mag komen, is die voorziening volstrekt onnoodig.

De nieuwe toestand wordt door art. 25*a* afdoende geregeld. In art. 25*a* staat, dat eene vergunning, die bestaat op 1 Mei 1904, levenslang doorloopt. Alleen zou men kunnen vragen, of het niet beter ware, 30 April te noemen om alle moeilijkheden te voorkomen. In elk

geval zal in de toekomst de toestand volkomen gelijk zijn aan den tegenwoordigen.

Wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat dit alles subtiliteiten zijn, dan houde hij mij de opmerking ten goede, dat wie bij wetsinterpretatie niet let op het subtielste, in woord en letter, een slecht interpreet is. De Regeering moet dan ook, niettegenstaande de ernstige oppositie van den heer Mees, verklaren, dat zij door zijn betoog volstrekt niet geschokt is in haar overtuiging, en dat er bij haar geen voornemen bestaat om eene wet in den door hem bedoelden zin voor te stellen. Wat de Regeering alleen doet, — en dat doet zij gaarne —, is amende honorable maken, dat zij aanvankelijk op de exceptioneele beteekenis van 1 Mei niet gelet heeft en daardoor zelf voedsel heeft gegeven aan de meening, dat eene noodwet noodzakelijk zou zijn.

Handelingen, blz. 1688—1691.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Mees heeft gepoogd te verdedigen hetgeen door hem is gemoveerd in zijn eerste rede met opzicht tot het amendement van den heer Rink. Het doet mij leed, dat ik de juistheid van zijn verdediging niet kan of mag toegeven. De heer Rink heeft in zijn amendement voorgesteld, de toepassing van art. 7, alinea 2, te doen eindigen met Mei 1904. Voor hem was dus de vraag, of in het algemeen art. 7, 2de lid, toepasselijk is op art. 26, niet de hoofdzaak, noch van zijn amendement, noch van zijn betoog. Hoofdzaak was en bleef het maintineeren van de overdrachtsbevoegdheid gedurende 3 jaren. Wanneer nu de geachte spreker in zijn rede van 22 April zegt, dat een amendement van den heer Rink, de stelling verdedigende, dat het art. 7, 2de lid, eene doorloopende bepaling inhoudt, werd verworpen, dan kan hij niet ontkennen, dat hij daarmede den indruk heeft willen vestigen, alsof de verwerping van het amendement beteekende de verwerping van het laten voortwerken van art. 7, 2de lid. Want wanneer men uit een amendement de kern wegneemt, daarentegen iets, dat alleen een aanloop tot het betoog was, releveert en daarna zegt, dat het amendement door de Kamer is verworpen, dan beoogt men daarmede niets anders dan den indruk te vestigen, alsof de beslissing der Kamer trof hetgeen gereleveerd is. Dit heb ik vanmorgen ontkend en ontken ik nog. Wat zooeven door den heer Mees daartegen is aangevoerd beteekent niets, omdat het de pointe geheel voorbijziet.

Voorts heeft de heer Mees gezegd, dat het historisch argument voor de niet-toepasselijkheid van art. 7, namelijk de opmerking, dat de over-

gangsbepaling van art. 26 bij de behandeling van dat artikel nog niet was voorgesteld, niet was zijn opinie, maar die van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken. Ook daartegen moet ik opkomen. Wanneer een man als de heer Mees zulk een gevoelen van de Regeering citeert in een betoog, waarin hij juist poogt aan te toonen, dat art. 7 op dit artikel niet toepasselijk is, dan was het, wanneer hij het met dat gevoelen niet eens was, zijn plicht geweest, critiek te oefenen of anders te zwijgen. Wanneer hij echter, zonder een woord daarbij te voegen, het gevoelen overneemt, dan confirmeert hij het en neemt hij het voor zijn rekening.

De geachte afgevaardigde verwijst naar art. 7 en zegt, dat ik, door de voorgestelde wijziging in art. 7, 1ste lid, en de daarbij gegeven toelichting, hem gelijk geef en met mij zelf in tegenspraak kom. Dat betwist ik ten stelligste. Er is in art. 7 sprake van een recht, waarvoor een *terminus ad quem* gesteld is, van de geldigheid van eene vergunning, die verleend wordt. Er wordt in dit artikel bepaald, over welken termijn de vergunning loopt. De termijn van die verleende vergunning was in de wet aangegeven met 30 April, en bij deze revisie heb ik mij zelf afgevraagd, of hij met de uitdrukking „30 April" juist aangegeven was, en ik heb gezegd, dat wat er eigenlijk staan moest, is: „tot en met 30 April". Dat ware de juiste Hollandsche uitdrukking. Die bedoeling wordt althans beter weergegeven door „1 Mei", omdat, wanneer men 1 Mei uitsluit, het vanzelf spreekt, dat 30 April tot 's avonds 12 uur is ingesloten.

De geachte afgevaardigde poogt nu, om zijn onhoudbare stelling te redden, dit in overeenstemming te brengen met den termijn van art. 26. Maar dit is volslagen onmogelijk. Waarom? Omdat, wanneer men in art. 26 zet, dat eene vergunning niet mag geweigerd worden, de vergunning pas begint te loopen. Terwijl in art. 7 sprake is van den *terminus ad quem,* loopt art. 26 alleen over den *terminus a quo.*

(De heer MEES: Ook over den *terminus ad quem,* over beide.)

Eene zelfde uitdrukking kan slechts ééne beteekenis hebben, en wanneer in art. 26 staat, dat den man het recht van vergunning niet mag worden geweigerd tot 1 Mei 1904, dan is 1 Mei de *terminus a quo* van de vergunning, die hij dan aanvraagt, terwijl in art. 7 sprake is van den *terminus ad quem* eener vergunning, die afloopt. Daarom had de geachte afgevaardigde niet het minste recht, mij te verwijzen naar art. 7; aan die vereeniging kan zijn positie geen kracht ontleenen, integendeel verzwakt zij er slechts door.

De geachte afgevaardigde heeft zelf gevoeld, dat hij de vraag, die ik hem stelde, niet heeft kunnen beantwoorden. Ik vroeg: hoe komt gij aan die menschen, die volgens uw standpunt op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefenen? De geachte afgevaardigde zeide, 'dat hij dat niet kon zeggen. Dat is op zijn standpunt ook onmogelijk. Maar, zegt hij, dat doet er minder toe; laten wij nemen de uitdrukking 1 Mei 1904. Dat is heel gemakkelijk; men laat de moeilijkheid, waarvoor men zit, eenvoudig rusten en zegt: laten wij over die andere bepaling spreken. Dan werpt men echter het tegenbewijs niet omver, maar men zet het op zij, men bespreekt, men behandelt het niet. Niemand kan ontkennen, en ook de geachte afgevaardigde heeft niet ontkend, wat ik straks gezegd heb, nl. dat in de beide gevallen dezelfde beteekenis moet aanvaard en dat men niet nu de eene, dan de andere uitlegging mag toepassen. En daarom, wanneer de geachte afgevaardigde kiest voor 1 Mei 1904 en zijn standpunt handhaaft, dan moet hij beginnen met voor 1 Mei 1901 aan te wijzen waar hij de menschen, die het bedrijf uitoefenden, vandaan haalt, en dan helpt het hem niet, of hij zich op het een of ander artikel in het nieuwe ontwerp kan beroepen en zeggen: gij hebt dezelfde fout begaan. Wanneer ik eene fout heb begaan, dan maakt dat volstrekt niet goed, dat hij dezelfde fout gaat maken.

De geachte afgevaardigde zegt, dat toch ook de heer Smidt niet gerust is. Dat wil zeggen, dat de heer Smidt zeer beslist verdedigd heeft de nota, behelzende de opinie van de Commissie van Rapporteurs, en wel zonder eenige aarzeling. Maar wat geschiedt hier? Terwijl er geen ongerustheid bestaat, is het de heer Mees, die eene zekere ongerustheid komt wekken. De heer Smidt heeft gezegd: al is het waar, dat de heer Mees zich totaal vergist, — dat stem ik volkomen toe —, hem komt wegens zijn optreden in deze Kamer, wegens het betoog dat hij doorgaans levert, lof en autoriteit toe; wel sta ik op dit oogenblik lijnrecht tegenover hem en wel heeft hij op verre van malsche wijze de Regeering aangevallen, maar dat belet mij niet, eere te geven aan wien zij toekomt; en buitenaf weet men ook wel, dat aan de woorden van den heer Mees nog al waarde wordt gehecht; het zou kunnen voorkomen, dat de eene of andere man van het parket zeide: de heer Mees heeft het gezegd, laten wij het toch maar eens doen. Deze gedachtengang geeft niet het recht tot de voorstelling, alsof bij den heer Smidt ongerustheid bestaat; die bestaat bij dien geachten afgevaardigde in het minst niet.

Wanneer de heer Mees zegt: hoe de zaak bezien wordt, zekerheid is er in geen geval, dan moet ik toch antwoorden, dat ik niet weet, hoe ter wereld men er met eene noodwet zou moeten komen, want de

noodwet, die den vorigen keer is gemaakt, heeft geen zekerheid gebracht, en als wij nu op die noodwet weer eene noodwet gaan maken, dan krijgen wij niet meer zekerheid; wij komen met dergelijke pogingen om de wet aan te vullen nooit verder. Eene absolute zekerheid, dat er nooit komt het een of ander openbaar ministerie, dat eene vervolging probeert, is niet te verkrijgen, maar er is ook niet ééne wet te maken, welke zoo volstrekte zekerheid verschaft.

Ik moet daarom tot mijn leedwezen zeggen, dat het laatste betoog van den heer Mees de eigenlijke pointe, waarover het ging, de tegenbedenkingen, welke door ons zijn gemaakt, zoo weinig — ik zal niet zeggen omvergestooten, maar — aangeraakt heeft, dat er voor mij geen mogelijkheid bestaat, op die argumenteering van opinie te veranderen. Waar wij eenmaal van meening zijn, dat eene noodwet niet noodig is, zegge men toch: maak die wet niet, want zij is onnoodig. Het eerste, dat de considerans van eene wet inhoudt, is, dat men haar noodig acht.

Eene andere vraag is, — en die vraag kan in overweging worden genomen —, of er misschien aanleiding zou kunnen bestaan, — al is daarmede geen haast —, later, als blijkt, dat in andere kringen de onzekerheid toeneemt, met eene interpretatieve wet te komen, eene wet, die van zeer eenvoudig karakter zou kunnen zijn en elke moeilijkheid zou kunnen opheffen. Maar daarover wil ik mij op dit oogenblik niet uitlaten. Ik wil alleen zeggen, dat ik van de zijde der Regeering geen noodwet noodig acht en er niet toe kan medewerken, die in het leven te roepen.

Handelingen, blz. 1695—1696.

Na de opmerkingen van mijn geachten ambtgenoot van Justitie nog slechts eene enkele opmerking. Op het standpunt van de heeren, die achten, dat de termijnsbepaling van 1 Mei 1904 eene rechtsonzekerheid oplevert, bestaat dezelfde rechtsonzekerheid ten opzichte van de termijnsbepaling van 1 Mei 1901. De vergunninghouders, die op 30 April 1901 eene vergunning bezaten, maar volgens het systeem van de heeren niet zeker waren, dat zij deze niet konden verlengd krijgen, verkeerden in dezelfde rechtsonzekere positie als waarin nu, volgens de heeren, op 1 Mei 1904 de tegenwoordige vergunninghouders zullen verkeeren. Daarom zou ik van die heeren wel een antwoord willen hebben op deze vraag: Ziet gij tusschen deze twee rechtsonzekerheden verschil? Wijst het dan aan. Of moet gij toegeven, dat in beide gevallen de

rechtsonzekerheid dezelfde was? eilieve, waarom dan over de rechtsonzekerheid, die nu drie, straks vier jaren bestaan heeft, geen woord gesproken en nu opgekomen voor eene rechtsonzekerheid, die misschien enkele maanden zou bestaan? In de tweede plaats vraag ik, waar nu het openbaar ministerie heeft getoond, al jaren lang de rechtsonzekerheid als zoodanig te erkennen en het niet tot vervolging overging, welke grond er dan is om te vermoeden, dat op dit oogenblik het openbaar ministerie anders zou handelen?

Ten slotte nog deze opmerking. De geachte afgevaardigde, de heer Mees, heeft gemeend, eene uitdrukking te moeten bezigen, die ik evenzoo qualificeer als verre van malsch. Hij heeft gebezigd de woorden „bekeering" en „renegaat". Het woord „renegaat" is een term van hatelijken zin en wanneer het woord „bekeering" gebezigd wordt ten opzichte van een Minister, waarvan men weet, dat hij aan het denkbeeld van „bekeering" eene speciale beteekenis hecht, krijgt het gebruik van zulk eene uitdrukking een nog minder aangenamen bijsmaak. Ik zou het recht van den geachten afgevaardigde, om zulk eene uitdrukking te bezigen, niet recuseeren, indien er sprake was van verandering van beginsel of overtuiging, maar waar hij weet, dat beginsel en overtuiging geheel dezelfde zijn gebleven en alleen sprake is van het feit, dat men op de beteekenis van een datum niet denzelfden blik had toen als nu, en daarvoor amende honorable heeft gedaan, vraag ik, of het honorabel is van den geachten afgevaardigde om dan eene dergelijke snijdende uitdrukking hier ten opzichte van een Minister te bezigen.

Handelingen, blz. 1699

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik den geachte afgevaardigde eene vraag stel en de geachte afgevaardigde is zoo beleefd, te doen alsof ik niets gevraagd heb en geen antwoord te geven, dan houde hij mij ten goede, dat ik ook zijn vraag onbeantwoord laat.

Handelingen, blz. 1699.

Mijnheer de Voorzitter! De stelling, dat een Minister verplicht zou zijn, op elke vraag, door een lid der Kamer gedaan, te antwoorden, onderschrijf ik niet. Wanneer men bijeen moest lezen de hier door leden der Kamer èn vroeger èn nu aan een der Ministers gedane vragen, die niet beantwoord zijn geworden, men zou boekdeelen kunnen vullen.

In de tweede plaats heeft de Regeering zich omtrent deze zaak uitgesproken, en als men dan nog eens die vraag wil aandikken met de vraag, of dat spoedig zal gebeuren, dan is dat eene vraag stellen, die *per se* geen recht op beantwoording heeft, omdat het antwoord daarop reeds lag in het straks gezegde. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt: gij hebt geen recht om te zeggen: „mijn vragen laat gij onbeantwoord, nu antwoord ik ook u niet", dan zal ik aantoonen, wel het recht daartoe te hebben. De vraag nl., die ik den geachten afgevaardigde gedaan heb, raakt juist deze quaestie. Ik heb deze vraag gesteld: als de geachte afgevaardigde meent, dat er nu rechtsonzekerheid bestaat ten opzichte van den termijn van 1 Mei 1904, moet hij het dan niet met mij eens zijn, dat dezelfde rechtsonzekerheid bestond ten opzichte van den termijn van 1 Mei 1901 voor die vergunninghouders, die op 30 April 1901 hun vroegere vergunning in dat systeem zagen vervallen? Is hij het dan niet met mij eens, dat nu 3 à 4 jaar lang geen openbaar ministerie, geen parket, eenige aanleiding heeft gevonden om eene vervolging in te stellen, en wat maakt hem dan op eens zoo bezorgd, dat juist nu die zucht bij het openbaar ministerie zou opkomen? Wanneer ik zoo'n vraag doe, die rechtstreeks met de aanhangige quaestie verband houdt, en de geachte afgevaardigde is zoo beleefd, op te staan en eenvoudig eene tegenvraag te stellen, dan noemt men dat reeds in het gewone leven niet het kenmerk van beleefdheid. En wanneer men dan, zonder een woord daarover te zeggen, er nog eene vraag bij doet, dan heb ik het volle recht om te zeggen, dat wanneer gij eene vraag, die deze quaestie beheerscht, zelf niet beantwoordt en er geen notitie van neemt, gij ook niet het recht hebt, mij zulk eene vraag te stellen.

Ik wensch hieraan nog iets toe te voegen en wil nu met den geachten afgevaardigde afrekenen. De geachte afgevaardigde heeft straks ook weer de onheuschheid gehad van te vragen, waarom ik zoo bang was voor het indienen van een noodwetje en waar mijn zelfvertrouwen gebleven was. Hij vroeg dat nota bene terwijl ik stond voor de verdediging van eene geheele wet! Hij meende, dat het zelfvertrouwen mij in de schoenen was gezonken. Ik zal ook daarop antwoorden. De geachte afgevaardigde weet, dat mijn ambtsvoorganger niet had voorgesteld wat nu in de wet staat. Wanneer was aangenomen wat hij voorstelde, zouden wij geen oogenblik de moeite hebben gehad, waarin wij nu verkeeren. Wat is er toen gebeurd? Toen hebben de heeren Marchant en Meesters een amendement voorgesteld en heeft mijn ambtsvoorganger, ofschoon hij er lang tegen geworsteld heeft, de zwakheid

gehad, ten slotte toe te geven. Daardoor staat thans die onzekere bepaling in de wet. Waar de geachte afgevaardigde aldus een sprekend voorbeeld voor zich heeft, hoe een Minister, met volkomen zelfvertrouwen optredend, ten slotte bezwijkt voor een amendement, dat wordt voorgesteld, daar zou hij juist moeten meenen, dat daarin voor mij een prikkel ligt om te blijven staan op mijn standpunt.

Handelingen, blz. 1700.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft blijkbaar, toen ik zoo straks dit punt besprak, het geluid mijner stem niet opgevangen, want hij verwijst nu naar zijn eerste repliek, die een antwoord was op mijn eerste rede van dezen morgen. Maar daarover loopt de quaestie niet. Het antwoord, dat hij nu weer geeft, toont duidelijk, dat hij de vraag, die ik stelde, niet heeft gevat. Hij spreekt er toch van, dat alleen de terminus ad quem er toedoet en niet de terminus a quo. Dit heeft hij hedenmorgen gezegd en dat ben ik volkomen met hem eens. Maar wat ik zooeven heb aangetoond is, dat wat de terminus a quo is voor de menschen van 1901/1904, de terminus ad quem was voor de vergunninghouders van 30 April 1901. Doordat de geachte afgevaardigde niet heeft geluisterd en mijn vraag niet heeft gehoord, heeft hij daarop niet geantwoord. Indien hij daarop nu eens wil antwoorden, kunnen wij die quaestie verder ter zijde stellen en dan zal hij, hoop ik, gevoelen, dat, indien er rechtsonzekerheid, wat den terminus ad quem betreft, bestaat ten opzichte van den termijn van 1 Mei 1904 voor de menschen van nu, dezelfde onzekerheid in zijn systeem heeft bestaan voor de vergunninghouders van 30 April 1901 ten opzichte van den termijn van 1 Mei 1901.

Handelingen, blz. 1700—1701.

Vergadering van 28 April 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met twee korte op zich zelf staande verklaringen. De eerste betreft de redactie van het ontwerp. Door den heer Van der Zwaag en daarna ook door den heer Goeman Borgesius is de opmerking gemaakt, dat dit ontwerp technisch zeer ge-

wrongen in elkander zit, zoodat de rechte bedoeling van elke bepaling althans niet bij eerste, en zelfs niet bij tweede lezing, klaar en helder op elk punt uitkomt. Ik erken dit. Daarmede is echter niet bedoeld wat gisteren de heer Staalman ten gevolge van minder goed lezen opmerkte, dat namelijk dit ontwerp zoo slecht geredigeerd is, dat hij ten opzichte van de sociëteiten er in kon lezen, hetgeen hij hier bestreed. Ten aanzien toch van de sociëteiten zegt art. 3*a*:

„De vergunning wordt door Gedeputeerde Staten geweigerd:

2de lid, 4°, wanneer in de statuten of in het reglement niet is bepaald': *a.* dat inwoners van de gemeente of van aangrenzende gemeenten tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit slechts worden toegelaten, indien zij leden van de sociëteit zijn; *b.* of inwoners van andere gemeenten, die niet leden van de sociëteit zijn, tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit worden toegelaten, en op welke voorwaarden die toelating geschiedt."

Ieder zal toestemmen, dat in deze woorden niet de allerminste onduidelijkheid of onklaarheid ligt, zoodat het niet aanging, dat de heer Staalman voor zijn geheel verkeerde opvatting zich beriep op het slecht geredigeerd zijn van de wet. Neen! de grond voor de bedenkingen van de heeren Van der Zwaag en Goeman Borgesius ligt hierin, dat bij dit ontwerp niet uit een beginsel, logisch en consequent, eenvoudig het een of ander stelsel is afgeleid, maar dat gerekend is met verschillende toestanden in het leven, met verschillende variaties en onderscheidingen, die zich voordoen, zoodat het niet anders kan, of men moet bij elk nieuw punt, dat ter regeling wordt voorgesteld, weer met al die variëteiten, dispensaties en onderscheidingen rekenen. Daardoor wordt noodzakelijk het verwijzen naar vorige artikelen, en komt men dan aan het vorige artikel, dan vindt men daar weer verwijzingen naar een voorafgaand of volgend artikel. Dat is het, wat juist de lezing van een dergelijk wetsontwerp zoo bemoeilijkt. Nu heeft de heer Van der Zwaag de vraag gesteld, of het niet mogelijk was, in plaats van die verwijzingen naar vorige wetsartikelen eenvoudig te noemen het onderwerp van de bepaling, die met de verwijzigingen beoogd worden. Ik had mij die vraag reeds lang gesteld, voor dat zij mij door den geachten afgevaardigde, den heer Van der Zwaag, werd gedaan. Ik wil ook wel zeggen, dat ten opzichte van meer dan één punt oorspronkelijk bij het voorontwerp die weg gevolgd was. Maar dan ontstaat de moeilijkheid, dat men, om precies te zijn, al de bewoordingen, welke die exceptiën, variatiën en dispensatiën omschrijven, telkens geheel en ten volle moet overnemen als een tusschenzin in het artikel, dat men op

het oogenblik behandelt. Ik heb daarmede eene proef genomen, maar het bleek mij, dat daardoor de zaak eerst recht onverstaanbaar wordt en er volstrekt niet meer uit wijs te worden is, vooral niet, wanneer in eenzelfde artikel niet éénmaal, maar drie- of viermaal eene zekere combinatie van bewoordingen voorkomt. Dan wordt het artikel volstrekt onleesbaar. Het eenige wat doenlijk is, en waarover ik ook gedacht heb en nog denk, is, wat men veelal in Engeland doet, nl. in den aanhef van de wet aan enkele speciale uitdrukkingen eene speciale beteekenis te geven. Om een voorbeeld te noemen, zou men, in plaats van in dit wetsontwerp telkens te spreken van gemeenten met meer of minder dan 2000 zielen, de algemeene indicatie in den aanhef kunnen opnemen, dat deze wet onder kleinere gemeenten verstaat deze en onder grootere die. Zoo zou men kunnen beproeven, ter aanduiding van sommige variatiën en exceptiën, aan enkele typeerende uitdrukkingen eene vaste beteekenis te geven en door het opnemen van zulke typeerende uitdrukkingen een artikel klaarder en duidelijker te maken. Ik wil dit denkbeeld nog wel eens overwegen. Thans kan het niet toegepast worden, omdat er door amendementen toch weer verwarring zou kunnen komen, maar bij tweede lezing zou men dit denkbeeld wellicht kunnen verwezenlijken.

Eene tweede opmerking, die ik mij veroorloof, eer ik op de hoofdzaak kom, is deze, dat ik alle opmerkingen, door onderscheidene sprekers gemaakt over details in het ontwerp, rakende dus de verschillende artikelen, - opmerkingen, die dikwijls door combinatiën van hetgeen in meerdere artikelen voorkomt, leiden tot algemeene observatiën, bijv. omtrent de rechtvaardigheid van de wet in zake de sociëteiten, omtrent zekere speciale ongelegenheden, waartoe dit voorstel aanleiding geeft, gelijk een geachte afgevaardigde betoogd heeft —, wensch te bespreken bij die artikelen. Men moet, om daarop eenigszins zakelijk te kunnen ingaan, het onderwerp, bij elk van die artikelen aanhangig, dan ook à fond bespreken en op dit oogenblik is dit volstrekt onmogelijk, omdat men eene bespreking zou krijgen van eene geheele reeks van artikelen, waardoor men weder in strijd zou komen met het bij den aanvang der debatten gedane verzoek.

Ik kom thans tot de zaak zelf en daarbij merk ik op, dat het Kabinet in het Regeeringsprogram, gelijk dit uitgedrukt staat in de Troonrede van 1901, gesproken heeft van beteugeling van de drankzucht, en dit nader meer dan eens heeft gequalificeerd als de noodzakelijkheid om maatregelen te nemen tegen de volksvergiftiging door den sterken drank.

Die twee uitdrukkingen, zoowel van „drankzucht" als van „volksvergiftiging", wensch ik te interpreteeren naar de opvatting, die

bij het Kabinet bestaat. Naar die opvatting ligt in de uitdrukking „drankzucht" niet „drankhandel", noch „drankgebruik". „Drankzucht" is hetzelfde als „drankziekte", maar eene ziekte, juist daarom van zoo bedenkelijk karakter, omdat zij niet alleen een physisch, maar te gelijk een psychisch type draagt. Het is juist voor die soort van krankheden, die een psychisch karakter dragen, dat het woord ziekte vervangen is door zucht, met uitzondering van geelzucht. In dien ziekelijken toestand heerscht de mensch niet meer over het gebruik der dingen, maar wordt hij daardoor zoodanig beheerscht, dat het gebruik ervan tot een hartstocht is geworden. Dit geldt van drankzucht, speelzucht, enz.

De Regeering heeft er niet aan gedacht, zich te stellen op het standpunt, dat ingenomen wordt door de geheelonthouders, alsof in eens een maatregel moest worden genomen om alle gebruik van sterken drank in ons land te doen eindigen. Wel heeft de Regeering de overtuiging, dat de drank in ons volk langzamerhand eene macht begon te worden, die ernstig de vraag deed rijzen, of niet langzamerhand het geheele karakter en de kracht van het volk er door bedreigd werd. Dit is nader uitgedrukt door het drankmisbruik te qualificeeren als „volksvergiftiging". Dat begrip van „volksvergiftiging" wensch ik eenigszins uitvoerig — de heeren houden het mij ten goede — toe te lichten.

Wanneer gesproken wordt van „volksvergiftiging", ligt daarin in het minst niet opgesloten, dat het Nederlandsche volk als zoodanig zou moeten beschouwd worden als aan den drank verslaafd, noch als op het punt om tot verslaafdheid aan den drank te komen. Integendeel, ik meen te mogen zeggen, dat ons Nederlandsche volk in zijn geheel op dit punt niet alleen is een matig volk, maar dat het bezig is, steeds matiger te worden. Wanneer men dan ook het bedrag van even 8 liter neemt, dat per hoofd gedronken wordt, dan geeft dit, gerekend naar den maatstaf, dat een liter van 50 graad in de gewone tapperij geleverd wordt als jenever die 37 graadt houdt, een bedrag van 11 liter per hoofd. Wanneer men het voor een huisgezin met 5 vermenigvuldigt, komt men tot een bedrag van 55 liter jenever of anderen drank per huisgezin, iets wat op eene jaarlijksche uitgave van *f* 65 komt te staan. Nu is zeker ruim een liter van dien drank per week niet weinig, maar ik zou niet de stelling durven innemen, dat, wanneer het gebruik van dien drank gelijkelijk verdeeld was, en wij op dezelfde hoeveelheid bleven staan, van drankzucht sprake kon zijn.

Waardoor ontstaat het kwaad? Daardoor, dat het gebruik van 8 L. à 50 graad of van 11 à 37 graad zoo gansch ongelijk over het volk

verdeeld is en dat men dus hier niet kan rekenen met een individueel gebruik van een aantal zielen op een stuk grond, maar genoodzaakt is, het volk hier te nemen als organisch geheel, dat psychisch en physisch samenhangt. Waar nu het gebruik van 8 liter à 50 pct., hoewel gelijkelijk over de geheele massa genomen, nog niet kan vallen onder de qualificatie van „drankzucht", neemt de zaak een gansch ander karakter aan, wanneer blijkt, dat het gebruik van die 8 à 11 liter geconcentreerd wordt op een kleiner deel van het volk. Wanneer dan die concentratie wederom twee stadiën doorloopt, zoodat men in de eerste plaats heeft te doen met eene groote massa, die zoo goed als nooit sterken drank gebruikt, zoodat de door hen niet gebruikte 8 liter worden geconcentreerd op de groep, die daarachter ligt; en wanneer men dan vindt, dat tot die tweede groep zij behooren, die alleen bij feestelijke gelegenheden of door dagelijksch gebruik een enkel glaasje gebruiken, en dat die groep vrij groot is, en toch niet komt tot het gebruik van een liter per week, en men zondert ook deze groep weer af, dan komt men ten slotte tot een nog kleinere groep, welke wel degelijk een gedeelte van het organisch volksgeheel blijft, maar waarbij men staat voor zoo ontzaglijk groot gebruik van alcohol, dat er geen quaestie van is, of men heeft daar in erge mate met eene volksvergiftiging te doen.

Een lichaam kan zeer gezond zijn en toch door eene wond tijdelijk in een gedeelte vergif opnemen, dat eenige dagen locaal werkt; maar, wanneer de werking niet gestuit wordt, ontstaat de neiging bij elk vergif, om zich van een plek, waar het een oogenblik zich gevestigd heeft, te verspreiden in de andere gedeelten van het orgaan en zoo ten slotte in den vorm van epidemie het geheele lichaam ten val te brengen. Dat is juist wat men hier heeft. Wanneer een geheel volksorganisme in zich draagt eene zekere groep organische deelen, welke op die hoogst ernstige wijze geïnfecteerd zijn, dan is dit een etterbuil in het geheel van het volksorganisme, waaruit, wanneer de doorwerking niet gestuit wordt, noodzakelijkerwijze eene fatale vergiftiging voor ons volk moet voortvloeien. Dit is daarom des te sterker, omdat, gelijk ik straks kortelijk zal aantoonen, de sterke drank, evenals het gif in het menschelijk lichaam, de onweerstandelijke neiging heeft, zich in de geslachten voort te planten, zoowel physisch als psychisch.

Het is goed, dat men, waar zulk een gevaar dreigt, zich zacht spiegelt, door zich te spiegelen aan een ander. Daarom meen ik, even te moeten wijzen op een volk, in hetwelk het kwaad, op dezelfde wijze als ik zooeven beschreven heb, ongehinderd voortwoekerend, langzamerhand zóóver is

gekomen, dat het volksbestaan niet alleen gedeeltelijk, maar geheel vergiftigd is. Ik bedoel — ik behoef het nauwelijks te zeggen — Normandië. Brunon, Legrain en Romme hebben drie stukken over den tegenwoordigen staat van het alcoholisme in Normandië geschreven en toestanden aan het licht gebracht, die metterdaad een bangen en benauwenden indruk geven van de gevaren, waaraan men bij eenmaal ingeslopen volksvergiftiging blootstaat. In Normandië is de toestand van dien aard, dat men daar, op eene school, aan kinderen beneden de 12 jaar vragende, wie van hen dagelijks brandewijn of cognac gebruiken, van de 63 kinderen er 24 gevonden heeft, die verklaarden, elken morgen bij het ontbijt reeds brandewijn te gebruiken. Dat gaat daar in den vorm van wat men noemt *bistouille* en *champoreau*. Eene bistouille is een kop koffie vermengd met 2 glazen brandewijn; het is een champoreau, als er 1 glas brandewijn in gaat. Dat wordt 's morgens door elk kind gebruikt. Voorts bestaat de gewoonte, het brood voor vader, moeder en kinderen te doopen in een kom cognac, midden op tafel geplaatst. Op eene école de filles, waar iets oudere kinderen gingen, werd bevonden, dat 75 meisjes alle dagen cognac of brandewijn gebruikten. Door de gewone arbeiders wordt in den regel voor een diner betaald — want ze eten daar meest niet in huis, maar in een soort van gaarkeuken — 25 centimes, maar bij elk eten van dien prijs wordt eene bistouille genoten van 50 centimes. Van lieverlede is het zóó erg geworden, dat in Basse-Normandie het gebruik thans is 75 L. per hoofd. Het ergst is het te Flers en te Falaise, waar men menschen vindt, die voor het ontbijt 4 bistouilles gebruiken, tusschen ontbijt en eten 18 vermouth's, bij het eten 2 flesschen wijn, na het eten 5 à 8 verres de fil, en 's avonds 5 of 6 bock's. Die toestand is geen exceptie daar, maar regel, zoodat men in de industrie bijna geen jonge meisjes vindt, die niet, vóór ze te 12 uur gaan eten, 7 à 8 borrels op hebben.

Welke pogingen er ook aangewend zijn door vrienden van dat eens zoo hoog staand prachtige Normandische ras van menschen, die psychisch en physisch zoo krachtig waren, niets heeft gebaat. De kanker vreet al verder en verder voort; het kwaad is niet te stuiten, eenvoudig omdat het is eene ziekte, die als een vergif werkt en zoowel het physische bederft als het ethische, en de wilskracht van het volk ondermijnt. De toestand is dan ook van dien aard, dat degenen, die er geweest zijn, constateeren, dat van geslacht op geslacht het kwaad voortwoekert. Legrain heeft een onderzoek ingesteld over 3 generaties en op een totaal van 508 individuen heeft hij in 98 families volkomen zekere observaties verkregen. Die hebben geleid tot de uitkomst, dat

op 215 gevallen 168 maal hereditair belast zijn met drankzucht aanwezig was; dat in de tweede generatie bij 299 individuen het bijna niet meer mogelijk was, een psychisch en physisch gezonden mensch te vinden; en dat de hérédo-alcooliques in de derde generatie in dien toestand verkeerden, dat men moest verklaren: „Tous sont arriérés, faibles d'esprit, imbéciles, idiots." En Fochier, die daar in het leven den indruk van die bittere toestanden gekregen heeft, heeft dan ook verklaard: „L'alcoolisme est un fléau moderne, la tare la plus affreuse de notre civilisation, répandu à flots dans la population française, il s'infiltre insensiblement dans les organismes, les ronge et les détruit; l'hérédité transmet de terribles lésions nerveuses, sans compter les prédispositions à l'alcoolisme même; c'est ainsi que le fléau s'alimente, désagrégeant le corps social, semant sur son passage la ruïne, le crime, la folie, l'immoralité."

Wanneer men nu bemerkt, hoe ook in andere landen zulk eene epidemie ongestuit heeft kunnen voortwoekeren en dat zulke toestanden allengs ontstaan zijn, dan heeft het Kabinet geacht, op grond van wat ik zooeven becijferd heb, dat ook in ons land schuilen moeten, hier en daar, in verschillende plaatsen, groepen, die moeten beschouwd worden als volkomen verkankerd door het vergif. Men moet niet vergeten, dat in ons land op het oogenblik reeds zijn een 270 tal gemeenten, waar geen enkele vergunning boven het maximum bestaat, en dat er zijn 138 gemeenten, waar het aantal gelegenheden reeds beneden het maximum gedaald is. En wanneer men dan ziet, hoe verschillend het gebruik van drank is in verschillende provinciën — Groningen heel hoog staande op 17, Limburg laag staande, door de bier-consumtie, zoodat in Maastricht het getal 2,53 is, Zeeland met 5,52, Noord-Holland daarentegen op 15 beloopende (en zoo is het ook, wat de enkele plaatsen betreft) — en wanneer blijkt, dat de industriesteden, Hengelo, Almelo en Oldenzaal, een cijfer van 15 tot 21 opleveren, en dat evenzoo in enkele groote steden hetzelfde kwaad van concentratie zich vertoont, dan is het aan geen twijfel onderhevig, of er moet ook in ons land reeds in niet zoo kleine mate eene zeer ernstige bron, een haard van vergiftiging bestaan. Ik leid het ook daaruit af, dat de drinkgewoonten in ons land in de groote en breede massa der bevolking zienderoogen zijn ingekrompen. Wanneer men nu ziet dat enorm afnemen van het gebruik van drank in een zekeren kring van ons land, dan is het aan geen twijfel onderhevig of die 8 of 11 liter jenever worden verbruikt, vijf millioen maal, in een zóó kleinen kring, dat men met eene zeer ernstige vergiftiging moet te doen hebben.

Gelijk men weet, is niet te sterk, wat ik zooeven voorlas van Fochier, nl. dat deze fléau metterdaad is de vruchtbare bron van misdaad en ellende. Ik zal de heeren niet vermoeien met veel statistieken, maar ik wil hierop wijzen, dat de criminaliteits-statistiek ons geleerd heeft, dat moord, doodslag, poging tot doodslag, straatroof, ontucht en dergelijke vergrijpen, met een klein verschil in de schaal, bijna in alle landen voor 50 à 60 pct. voorkomen onder de lijders aan alcoholisme. Men weet, hoe overal is gebleken, dat het getal zelfmoorden en het getal krankzinnigen voor een goed deel door het alcoholisme bepaald wordt, waarom de psychiaters bijna zonder uitzondering — de mannen dus, die belast zijn met het onderzoek naar het meer psychische leven, in verband met het zenuwleven van den mensch — tot de overtuiging zijn gekomen, dat wij te doen hebben met de bevordering van eene neurasthenie in een breeden, alzijdigen zin. Daarom zijn van hun zijde de meest stellige protesten uitgegaan tegen het hand over hand zich uitbreiden van deze vergiftiging.

Op zich zelf zou dit alles niet zoo verschrikkelijk zijn en, als men zegt, dat de mortaliteit er door wordt verhoogd, dan zou ook dat niet zoo zwaar tellen. Men zou kunnen zeggen, dat, als die menschen sneller sterven, er uit het oogpunt van de bevolking winste is. Ik zeg dat niet uit het oogpunt van die menschen, maar uit het oogpunt van de geheele bevolking; wanneer men te doen heeft met een deugniet, dan is het goed, dat die vroeg wegsterft; als een man, die vergiftigd is, lang leeft, heeft hij des te langer gelegenheid, zijn vergiftiging voort te zetten. Maar ik wil hierop wijzen, — en dat is de zaak, waarop het aankomt —, dat de erfelijke belasting psychisch door drankzucht en physisch met allerlei kwalen en ziekten als gevolg van deze drankzonde ontzaglijk sterk onder het volk voortgaat. De heeren kennen het bekende geval, dat indertijd door professor Pellman te Bonn is onderzocht, het geval van Ada Yurke. Hij heeft zich de moeite gegeven, eene drankfamilie in drie generaties na te gaan en hij koos daarvoor de familie van Ada Yurke, omdat het eene zeer talrijke familie was; in ruim 60 jaren was haar nageslacht gekomen op een aantal van 843 personen. Hij heeft zich alle mogelijke moeite gegeven, de ongelukkige nakomelingen van die vrouw op het spoor te komen en hij heeft er 709 gevonden. Nu heeft hij geconstateerd, dat bij die 709 personen, van die alcoholiste afkomstig, er 106 waren, buiten echt geboren, 142 bedelaars, 164 verpleegden in een bedelaarsgesticht, 81 prostituée's, 76 misdadigers, waarvan 7 moordenaars. In de tweede plaats heeft hij nagegaan, hoeveel deze ééne familie aan het Rijk

gekost heeft en hij heeft gevonden eene som van vijf millioen mark. Dat is eene som, die hoog schijnt, maar zij is gemakkelijk na te rekenen. Als men eene familie heeft van 700 personen, die men elk over 45 of 50 jaren kan rekenen, en men vraagt dan, wat men voor de verpleging in krankzinnigengesticht of gevangenis heeft te betalen, dan bemerkt men, dat die som, welke oppervlakkig hoog schijnt, niet hoog is en overeenkomt met wat men inderdaad betaalt voor verpleging.

Door professor Ziehen, die ons verlaten heeft, is ten opzichte van de neurasthenie, door Legrain is ten aanzien van de tuberculose, door Wolff is ten opzichte van den kanker, en door Neumann is, nu onlangs in zijn zeer belangrijk werk, ten aanzien van de syphilis een onderzoek ingesteld. Door al deze onderzoekers is medisch nauwkeurig aangetoond, hoe al deze ziekten metterdaad zich met behulp van den drank bij alcoholisten op veel ernstiger wijze voortplanten dan bij niet-alcoholisten.

En wat betreft het belast zijn met de drankzucht, leeren de opgaven uit andere landen, dat juist uit de kringen der belasten in het tweede of derde geslacht niet alleen weer alcoholisten voortkomen, maar nog erger alcoholisten. En waar wij van dezelfde vergiftiging, die Normandië te gronde richt, — en het zóó te gronde richt, dat de bevolking niet alleen steeds afneemt, maar dat zelfs op de prachtige schiereilandjes, waarin het noorden van Normandië uitloopt, geheel verlaten dorpen zijn, waar nog niet lang geleden menschen woonden en de kerkklok werd geluid, maar waar nu de huizen verlaten zijn en de kerk gesloten is, omdat er geen menschen meer wonen, en dorpen, waar het zóó erg is geworden, dat een patroon, die ongeveer 200 man in dienst had, verklaarde, dat er daarbij geen 5 waren die hij met een boodschap naar een fatsoenlijk mensch kon zenden, — de kiem in ons land moeten constateeren, daar rijst de vraag, of wij voor ons land niet bedacht moeten zijn op maatregelen van zelfverweer, om dat kwaad te stuiten. Zegt men, dat dit Fransche, buitenlandsche, gegevens zijn en geen declaraties van mannen van kunde uit ons land, dan wijs ik er op, dat Prof. Winkler, op het gebied der psychiatrie bekend als een man van hooge kunde en ernstige overtuiging, verklaard heeft: „De degeneratie is zóó uitgebreid, dat haar kennis een actueel belang mag genoemd worden. Ja, haar uitgebreidheid is, helaas, ontzaglijk en neemt hand over hand op ontrustbarende, maar niet onverklaarbare, wijze toe. Wij staan op de schouders van voorgeslachten, die ons met de beschaving ook doodende vergiften brachten. Alcohol, opium en wellicht nog

andere vergiften droegen het hunne bij tot vergiftiging der kiemen en bevorderen de ontaarding van het nageslacht".

Is zóó het kwaad en is van zóó ernstig karakter het gevaar, waartegen wij te strijden hebben, dan ontstaat in de tweede plaats de vraag, hoe tegen dat kwaad en tegen dat gevaar, ter zelfverdediging van het volksleven en ter bescherming van degenen, die zich zelf niet tegen dat kwaad beschermen kunnen, kan worden te werk gegaan? Wanneer men de meening koestert, dat dit Kabinet, omdat het met een wettelijken maatregel gekomen is, voornamelijk in wettelijke maatregelen het verweer tot behoud zou zien, dan vergist men zich ten eenenmale. Maar waar de Regeering moet handelen, doet zij, wat der Regeering is. Dan neemt men niet de taak van de maatschappij over, maar, wanneer men merkt, dat de maatschappij haar plicht doet, poogt men, ook als Regeering in plichtsbetrachting niet te kort te schieten. En het spreekt vanzelf, dat de Regeering als zoodanig in hoofdzaak wel moet komen met wettelijke maatregelen. De Regeering, dat doende, is niettemin volkomen overtuigd, dat die maatregelen op zich zelf geheel ontoereikend zijn om de etterbuil open te snijden en het vergif, dat er in zit, weg te nemen. Zelfs moet ik zeggen, dat ik niet geloof, dat ook de actie in de maatschappij in staat zal zijn om het kwaad weg te nemen en dat men waarschijnlijk wel zal moeten komen tot maatregelen, zooals in het nieuwe strafwetboek van Noorwegen voorkomen, en de individuen, die als de hoofdvoeders van die bron van kwaad kunnen beschouwd worden, op andere wijze voor de maatschappij onschadelijk maken. Ik laat mij er op dit oogenblik niet verder over uit. Maar wanneer men meent, dat men, zonder op de wet te steunen, alleen op de actie in de maatschappij vertrouwende, dit kwaad zal wegkrijgen, dan moet ik, met het oog op hetgeen ik in Amerika gezien heb, het tegendeel getuigen. Zeer zeker, de reactie in de maatschappij tegen het drankgebruik kan bewerken, dat de epidemie in die hoogere kringen, waar dusver nog zekere matigheid betracht wordt, niet doordringt, en wanneer men in Amerika komt, bemerkt men, dat inderdaad dat doel bereikt is. Men heeft jarenlang ook in ons land onder zekeren plak van de drank- en wijnliefhebbers gezeten. Er is reeds genoeg over gesproken, ik zal het dus niet breed uiteenzetten, maar men was ongastvrij, als men iemand, die u bezoeken kwam, niet een glas bitter of likeur presenteerde, en nu nog hoort men, als menschen, die dat niet gewoon zijn, in een restaurant komen om het middagmaal te gebruiken, den een tegen den ander zeggen: wij moeten wijn nemen, men kan dat niet laten in een hotel. Er staat ook wel

eens op het menu, dat, wie geen wijn neemt, de waren 25 percent duurder moet betalen. Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, den ouden plak. Wanneer men maar den moed had er tegen in te gaan, zooals de Amerikanen en vooral de Engelschen, dan zou het wel anders worden; wij hebben het te danken aan de Engelsche en Amerikaansche touristen, dat nu vele Hollanders dien moed hebben. Het getal onthouders is in Amerika nu zóó groot, dat, wanneer ik in het groot Fifth Avenue-hotel in New-York 's middags zat te eten met 3- à 400 personen en dan goed rond keek, ik misschien 5 of 6 personen zag, die een halven flesch wijn bestelden.

(De heer LIEFTINCK: Dat waren zeker Hollanders!)

De nationaliteit stond er niet op, maar als de heer Lieftinck het na wil gaan, laat hij het dan laten nazien, of laat hij schrijven naar de directie van dat hotel, die hem misschien nadere gegevens kan verschaffen. Maar terwijl nu in Amerika in de hoogere klassen, bij de burgerij, bij de gewone klassen van menschen, dat kwaad zoo is teruggedrongen, toonen toch de records van New-York en Chicago, dat de „slum", om het zoo eens te noemen, waar al dat kwaad uit voortkankert, niets verminderd is in kracht, maar in giftige uitwassen en uitwasemingen krachtig is toegenomen. Men weet, wat in Tammany-hall gebeurd is, toen men getracht heeft, zich in dien strijd te mengen.

Neen, van dat kwaad, dat in die pestbuil, in die poel schuilt, is m.i. maar door één ding redding aan te brengen, namelijk door persoonlijke bekeering van de menschen. Daarom ben ik het eens met den heer Tydeman, waar hij zeide, dat het Leger des Heils eene groote verdienste heeft, in zooverre het in die kringen binnen gedrongen is en er, zij het niet een groot aantal, toch enkelen uitgehaald heeft en ze met de zonde heeft doen breken. In zooverre kunnen ook de kerken in den lande door haar dienaren, de onderwijzers door het bezoeken van de ouders der kinderen, en ook de vakvereenigingen door het bezoeken van haar leden, veel tot breking met die zonde bijdragen; maar dat kan de wet natuurlijk niet.

De vraag is gedaan, of verbetering der woningen het kwaad niet zou kunnen stuiten. Ik heb indertijd van harte aan de Woningwet mijn stem gegeven, ook met het oog hierop, maar dat men daarmede het kwaad zou kunnen stuiten, kan ik ten eenenmale niet onderschrijven. Vooreerst kan men bij den tegenwoordigen toestand van slechte woningen zeggen, dat 40 pct. der arbeiders de kroeg niet bezoeken, en aan den

anderen kant, dat een groot deel der burgerij, die f500 à f600 verwoont en dus niet in krotten behoeft te zitten, maar nette huis- en zitkamers heeft, in Amsterdam — ik ben hier zoo niet bekend — in de Kalverstraat en op het Frederiksplein bij groote benden in de café's zit. Het blijkt dus, dat de zucht naar uithuizigheid een element is, dat niet voortkomt uit slechte woningen. Ook mag men niet zeggen, dat die uithuizigheid op zich zelf een kwaad is. In België bijv. bestaat een sterk publiek leven, dat wil zeggen, dat de geheele bevolking 's avonds uitgaat en daardoor eene samenleving in breeder kring heeft dan men in Nederland kent, waar men meer blijft in zijn eigen huiselijken kring of met een broeder of zuster in de buurt. Ik aarzel zelfs niet te zeggen, dat het m.i. bij hoogere volksontwikkeling noodzakelijk zal zijn, dat die evolutie in het maatschappelijk leven plaats grijpe, waardoor de vraag zal rijzen, niet alleen naar betere woningen, — daarmede wordt het kwaad niet afdoende gekeerd —, maar ook naar gelegenheden om 's avonds heen te kunnen gaan om meer met anderen te kunnen streven en leven. Wij hebben in dit opzicht nog zeer enge en bekrompen opvattingen. Het ligt niet in mijn bedoeling, Mijnheer de Voorzitter, zooals gij zult gevoelen, om kwaad van onze huiselijkheid te spreken. Ik heb slechts het oog op de toenemende behoefte om met anderen te verkeeren en met anderen samen te zijn.

Er is door den geachten afgevaardigde, den heer Schaper, op gewezen, dat het vereenigingsleven ook in de vakvereenigingen ten goede werkt. Dit is volkomen waar, en wordt hierdoor verklaard, dat dit eenerzijds voldoet aan de behoefte om eens met anderen samen te zijn en in de tweede plaats de gelegenheid daartoe biedt, zonder de verleiding om sterken drank te gebruiken. Ik ga niet zoo ver als de geachte afgevaardigde, die zou wenschen, dat er gelegenheden waren, waar men voor een dubbeltje, zonder iets te gebruiken, zou kunnen vertoeven. Het is mij in het buitenland meermalen gebeurd, dat ik, na eene lange wandeling behoefte aan rust hebbende, ergens wat ging rusten, een glas bier bestelde en dat liet staan.

Ik kan ook niet toegeven, dat de sociale ellende op zich zelf in het generaal de aanleiding is tot het drankgebruik. Er is door den heer Talma reeds in détail op gewezen, hoe uit eene enquête, die men daaromtrent in Amerika gehouden heeft, gebleken is, dat men tot eene tegenovergestelde conclusie moet komen. Hij had er nog kunnen bijvoegen, dat uit een onderzoek, door Dr. Blocher ingesteld, gebleken is, dat door de hoogste klasse werd uitgegeven voor voeding 262 millioen en voor sterken drank 1165. Hieruit blijkt, dat eene toeneming van het

inkomen inderdaad niet helpt. Maar bovendien, de arbeidende klasse, die helaas nog voor het grootste gedeelte de 27 millioen aan den Staat en de resteerende 53 millioen aan de drankhuizen betaalt, heeft het in haar macht, die resteerende 53 millioen te besteden tot eigen lotsverbetering, doch zij doet dit niet.

Men heeft van de financieele quaestie hier heel veel ophef gemaakt en gevraagd, of de zaak niet kon gevonden worden door op de eene of andere wijze eenvoudig het geld, dat nu aan accijns op den sterken drank inkomt, langzamerhand te laten vervallen. Wanneer men van oordeel is, dat de Regeering beducht zou zijn voor het wegvallen van den accijns, dan heeft men volkomen gelijk. Het plotseling laten wegvallen van den accijns zou eenvoudig een onmogelijken toestand in het leven roepen. Ik zou de heeren, die dit denkbeeld uitspraken, wel eens zitting willen zien nemen als Minister van Financiën, — evenwel niet in het Kabinet, waartoe ik zelf behoor —, ten einde die zaak op te lossen. Het is mijn vaste overtuiging, dat, wanneer door vermindering van het drankgebruik de accijns langzamerhand slinkt, aan den anderen kant eene toeneming van volkswelvaart en koopkracht onder de betrokken klasse zal ontstaan, die op dit oogenblik die gelden voor jenever besteedt. Door verhooging van de physieke en de moreele kracht van het volk zal de financieele schade wel te boven zijn te komen en zal men er nog bij profiteeren ook. Men moet het niet voorstellen, alsof de Staat in dien zin drijft op de kurk van de jeneverflesch. Ik herhaal, dat het verlies van die 27 millioen, zoo in eens, groote moeilijkheden zou veroorzaken, maar wanneer het langzamerhand plaats heeft en gepaard gaat met toeneming van de physieke en ethische kracht, dan behoeft men daarvoor niet bang te wezen.

Wanneer er nu van de anti-propaganda, van de geheelonthouders, van de matigheidsvereenigingen, van het Leger des Heils, van de vakvereenigingen, van de kerken, van allerlei kanten geageerd wordt tegen dit kwaad, en er nog bij komt, dat wij werkelijk den buitenkans hebben, dat de sport ook verandering heeft gebracht in de gewoonten en daardoor onder de jongelieden eene andere wijze van leven ingang heeft doen vinden, dan rijst de vraag, of dit alles dan niet genoeg is, of de wet zich niet zou kunnen onthouden. Te dezen aanzien doet het mij genoegen, te mogen constateeren, dat in het algemeen debat geen enkele stem is opgegaan om de wet van 1881 eenvoudig in te trekken en verder niets te doen. Neen, dit is zelfs niet het oordeel geweest van degenen, die — ik mag niet zeggen zich het meest als vrienden van den drank hebben doen gelden, maar — het sterkst zijn opgekomen

voor de individueele belangen van hen, die hun levensonderhoud trekken uit den drankhandel; zelfs de heer Rink is er van overtuigd, dat wij eene wet moeten hebben. Wanneer men nu voor de vraag staat, die ik zooeven aanduidde, dan rijst allereerst deze andere, of de wet, die wij op het oogenblik hebben, zóó gewerkt heeft en werkt, dat aanvulling of herziening noodig is, dan wel, of wij het er bij kunnen laten en met die wet, zooals zij is, verder kunnen gaan.

Er zijn er die zeggen, dat de wet van 1881 niets heeft uitgewerkt, dat zij zóó is uitgevoerd, dat zij niets uitwerken kon, dat zij geen vruchten heeft kunnen dragen. Ik behoef, Mijnheer de Voorzitter, na het gesprokene door den heer Goeman Borgesius, de verdediging van de wet van 1881 niet meer op mij te nemen, maar ik wil wel verklaren, dat ik op zich zelf in de beperking van de drankgelegenheden niet zie *het* groote middel om tot vermindering van het gebruik van sterken drank te komen. Ik ben op dat punt sceptischer dan hij; maar dit stem ik toe, en daarop kan niet genoeg nadruk worden gelegd, dat de beperking van het aantal gelegenheden heeft gemaakt, dat het personeel er beter is geworden, dat de lokalen zijn verbeterd en de décence publique, zooals Cauderlier het noemt, meer tot uiting is gekomen. Ik acht dit op zich zelf een zóó ernstig belang, dat ik reeds daarom de wet van 1881 zegen.

Wanneer wij het België nemen van nog niet lang geleden, dan zien wij, dat daar waren 195,000 drankgelegenheden, welk getal nu is gedaald tot 153,000. Wanneer men daarbij bedenkt, dat wij in 1882, toen de wet begon te werken, er 32,691 hadden, dan zou men kunnen meenen, dat in Nederland eene matigheid viel op te merken, die, vergeleken met België, alle begrip te boven ging; maar men heeft ook hier weer kunnen zien, dat tusschen het aantal drinkgelegenheden en het debiet volstrekt niet zoodanig proportioneel verband bestaat als sommigen meenen, want het gebruik per hoofd was in België tamelijk wel hetzelfde als bij ons; maar het spreekt wel vanzelf, dat, wanneer de politie toezicht heeft te houden op 195,000 drankgelegenheden of op 32,000, de intensiteit van het toezicht zesmaal zoo groot zal moeten zijn. Het is daarom, dat ik metterdaad acht, dat er uit de wet van 1881 voor het publiek belang een zegen is voortgevloeid.

Ik laat nu de quaestie van het aantal gelegenheden rusten. Er is reeds lang en breed over gesproken, maar zij is niet zoo gemakkelijk in eens uit te maken. Men heeft personen, die aan alle kapelletjes aanleggen, en voor hen zal het aantal gelegenheden het gebruik in de hand werken; maar dat hangt meer van locale omstandigheden af.

Wanneer men, een langen weg per rijtuig afleggende, ieder half uur een herberg vindt, dan heeft men gelegenheid om telkens even aan te leggen, doch komt slechts om de twee uur eene zoodanige gelegenheid voor, dan drinkt men wellicht niets, en in elk geval minder. Dat is eene quaestie, die eene bijzondere beteekenis heeft, en waarover men niet in het algemeen kan redeneeren.

Men is het er wel over eens, dat de wet, zooals die oorspronkelijk door Minister Modderman is aangelegd, door de Kamer eigenlijk is lamgeslagen, en dat zij dientengevolge niet die energie heeft kunnen bezitten, die men er oorspronkelijk ingelegd had. Maar het is ook waar, en dat mogen wij niet verbloemen, dat in zekere kringen van heeren nog het idée bestaat: wij doen geen kwaad, wij drinken niet te veel, en wat er in andere kringen geschiedt, gaat ons niet aan; wij wenschen ons dus eenige beperking of moeite niet te doen aanleggen. Dat is een gevoelen, dat in zekere kringen van heeren nog werkt, en dat betreur ik, omdat het getuigenis aflegt van een valsch individualisme, wijl daardoor getoond wordt, dat niets gevoeld wordt van medelijden met het volk. De uitwerking is dan ook geweest, dat de wet met te slappe hand is uitgevoerd. Maar toch geloof ik niet, dat men bij eene strengere uitvoering het resultaat had kunnen bereiken, dat men zich had voorgesteld.

In de eerste plaats moet dus gevraagd worden: zullen wij de oude wet herzien of eene nieuwe wet maken? De heer Schaper heeft met veel klem en nadruk gezegd, dat door mij was ingediend eene nieuwe drankwet. Ik denk, dat hij na de gevoerde discussie wel tot de overtuiging zal zijn gekomen, dat hij die meening zal moeten loslaten. Er is geen sprake van eene nieuwe wet. Vraagt men, of het niet degelijker en flinker was geweest, wanneer men de wet-Modderman eenvoudig ter zijde had gelegd, en met eene nieuwe wet was gekomen, dan antwoord ik daarop: tot het komen met eene nieuwe wet moet men het recht hebben. Het komen met eene geheel nieuwe wet is eene heel ernstige en moeilijke zaak, doordat in de wet-Modderman het vergunningsrecht aan het maximum is gebonden. Het stelsel van vergunning plus het maximum heeft een monopolie geschapen. Terwijl oorspronkelijk de tappers zeer bang waren voor dat maximum, is niemand tegenwoordig zoo bang voor de opheffing daarvan als juist de tapper. Door het betalen van het recht en het dalen van het aantal is natuurlijk zijn zaak in waarde geklommen, en wanneer men nu het maximum wegneemt, verliest hij niet alleen de gewonnen waarde, maar ook het vooruitzicht op de meerdere waarde, die ontstaan zal zijn, zoodra het

maximum is bereikt; want zijn zaak zal dan zooveel meer waard zijn als het verschil bedraagt tusschen 24,000 en 16,000 vergunningen.

Er moet dan ook, eer men met eene nieuwe wet komt, in de eerste plaats gevraagd worden, of de oude wet niet zóó is te maken, dat zij haar doel bereikt. In de tweede plaats moet men, om met eene nieuwe wet te mogen komen, een nieuw stelsel weten, waarvan het waarschijnlijk is te maken, dat het betere resultaten zal opleveren. En men heeft in de derde plaats het recht niet, om met eene nieuwe wet te komen, tenzij men kans ziet om zulk eene wet tot stand te brengen.

Op elk van die drie punten stond de Regeering voor een antwoord in negatieven zin. De wet-Modderman was niet uitgevoerd naar de oorspronkelijke bedoeling; verscherping van de wet zou er toe kunnen leiden, om eene uitkomst te krijgen, die gelukkiger was dan de dusver verkregene. In de tweede plaats is een beter stelsel nog niet ontdekt. Ik weet wel, dat de geachte afgevaardigde, de heer Nolting, zich een groot voorstander heeft betoond van „Sluit Schiedam", maar ik zou wel eens willen, dat eenige voorstanders van „Sluit Schiedam" — men is wel aangekomen met voorstellen tot grondwetsherziening — een voorstel tot het verkrijgen van eene wet in dien zin eens lieten opkomen uit het particulier initiatief . . . .

(De heer NOLTING: Of vermindering van productie!)

Maar de geachte afgevaardigde heeft toch ook gezegd, dat hij een voorstander was van „Sluit Schiedam" en dit kan toch heel gemakkelijk worden ingekleed. Ik zou dat voorstel wel eens willen zien en wel eens willen weten, hoeveel stemmen het in de Staten-Genereal zou verkrijgen. Maar al was het mogelijk, zoo'n voorstel er door te krijgen, zoo zou ik nog wel eens de vraag willen stellen, of de Overheid gerechtigd zou zijn, zulk een stap te doen. Ik zeg daarmede natuurlijk niet, dat er geen toestand kan worden geboren, die een dergelijken krassen maatregel gewenscht maakt, zooals bijv. in Normandië. Zoo heeft men in Amerika *prohibition states* en men heeft het daar kunnen probeeren, omdat men er met geen historische toestanden te rekenen had en vrijer te werk kon gaan, naar eigen lust en theorie. Maar de berichten, uit Amerika tot ons gekomen, zoowel over het *prohibition systeem* als over de *local option*, zijn van dien aard, dat een scherpzinnig onderzoeker als Mr. Belinfante aan het einde van zijn dissertatie, alles bijeengenomen, zegt: geen van de bekende stelsels is bruikbaar en ik weet geen beter.

Nu zal men zeggen, dat hier betere stelsels aan de hand zijn gedaan. De heer Van der Zwaag wil het wegsmeltingsstelsel, hij wil de vergunningen laten uitsterven en geen nieuwe laten opkomen. De geachte afgevaardigde uit Goes, de heer Lohman, heeft het isoleeringsstelsel aan de hand gedaan, de verdeeling van de verschillende dranksoorten in verschillende huizen. Doch ik veroorloof mij vooreerst de opmerking, dat met een zoo los opgeworpen denkbeeld de Regeering geen stap verder komt, want er is nog nergens een proef mede genomen, noch is het nader uitgewerkt; en toen de beide stelsels hier een enkel oogenblik aan critiek werden onderworpen, stuitte men op zeer groote moeilijkheden. Er is dus geen bepaald stelsel aan de hand gedaan, waarvan men zeggen kan: pas het toe en gij zijt klaar.

En zou, in de derde plaats, zulk een stelsel hier in de Kamer of aan de overzijde van het Binnenhof op genoegzamen steun kunnen rekenen? Naar mijn innige overtuiging niet. Als men den storm ziet, in den lande èn in 1881 èn in 1900 èn ook thans weer opgewekt tegen den voorgestelden maatregel, dan acht ik het volkomen ondenkbaar, dat er in den eersten tijd een Kabinet zal kunnen komen, dat zulk een wetsvoorstel tot stand brengt. Wanneer men, voor dien toestand staande, meent, dat beteugeling van de drankzucht en inperking van de volksvergiftiging noodzakelijk is, dan rijst de vraag, wat dan aan deze wet gedaan moet worden om de hope te kunnen koesteren, eene betere toekomst tegen te gaan?

En dan was het eerste, wat wij te doen hadden, zulke maatregelen te ontwerpen, waardoor de uitvoering van de wetsbepalingen voor de toekomst versterkt en verzekerd wordt. In de tweede plaats hadden wij de subjectieve zijde van deze quaestie zóó te wijzigen dat de zonde, die hier de hartstocht voort doet kruipen van den een op den ander, en van geslacht op geslacht, — ik wil niet zeggen weggeonmen, maar althans — getemperd, zoo niet gebroken wordt.

Welnu, het is in dien geest, dat de Regeering in haar voordracht werkzaam is geweest. Maar zij heeft er van het jaar 1901 af dadelijk eene andere conditie aan verbonden, toen bij de eerste ontmoeting met de Staten-Generaal het overleden lid, de heer Van Wijck, onderzoek deed. Zij heeft toen verklaard, dat de Regeering veel scherper wilde optreden tegen de drankzonde, maar aan den anderen kant voor de broodwinning van hen, die van den drankhandel leefden, eerbied had, en dat zij van oordeel was, dat, al was het bedrijf van den drankhandel niet zoo hoog in eere als een ander bedrijf, men daarom het recht van den broodwinner niet eenvoudig voorbij mocht zien. Ik wil wel

zeggen, dat mij niets zoo onbegrijpelijk is, als het feit, dat tegen deze voordracht juist van de zijde van hen, die voor deze rechten opkomen, zoo ernstig protest is ingediend. Eer moet ik zeggen, dat ik mij zou hebben kunnen voorstellen, dat juist zij, die de belangen van de tappers wenschen vast te leggen, met den meesten ijver en de meeste warmte waren opgekomen voor dit ontwerp. Het is mij niet mogelijk, een wetsontwerp te bedenken, waarbij aan de mannen van den drankhandel, aan de tappers, betere conditiën worden aangeboden dan hier. Ik zou eerder hebben kunnen begrijpen, dat de drankbestrijders, de geheelonthouders, tegen dit wetsontwerp waren opgekomen op grond, dat hier aan de tappers te veel wordt gegeven.

Ik zal eerst de voordeelen opnoemen, die dit ontwerp aan de mannen van den drankhandel biedt. In de eerste plaats zal het wetsontwerp er toe strekken, den clandestienen drankhandel tot kleiner proportiën terug te brengen. Vast staat, dat van de 100, die nu clandestien drinken, minstens 50 in de toekomst zullen blijven drinken. Het zal reeds een succes zijn, als men de overige 50 van het drinken afbrengt. Die eerste 50 komen nu bij de tappers, die zij vroeger moesten mijden. Wanneer men al acht, dat nieuwe wegen voor den clandestienen handel zullen geopend worden, zal dat toch nooit op denzelfden voet gebeuren als nu. In de tweede plaats hebben de tappers, die langen tijd in rechtsonzekerheid verkeerden over hun positie, en die in 1900 met het afmakingsstelsel bedreigd werden, het voordeel, dat dat stelsel niet wordt gevolgd, maar dat zij tot hun dood toe in het bezit blijven van hun zaak. Niet alleen dit, maar ook waar zij gehuwd zijn en eene weduwe achterlaten, wordt hun het uitzicht geopend, dat ook die weduwe niet met hun dood broodeloos zal staan. Waar ik eerst dien termijn had gesteld op een kort aantal jaren, ben ik er op aandrang van de Kamer toe overgegaan, dien levenslang te stellen. De opmerking is gemaakt, dat de weduwe niet meer huwen mag; dit is eene quaestie, die men bij de artikelen ernstig onder de oogen moet zien. Want de geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft er op gewezen, dat men zoodoende twee oude vergunninghouders kan hebben, die aan een ander eene nieuwe kunnen bezorgen, — dat is waar, ofschoon de heer Okma er reeds op gewezen heeft, dat men daarbij nog volstrekt niet zoo zeker van zijn zaak is —, maar het gevaar bestaat evengoed, dat een jong meisje, dat een ouden tapper in haar strikken weet te vangen, zoodoende levenslang vergunning zal krijgen. In de vierde plaats is voor den drankhandel het voordeel opgenomen, dat, waar hij dusver, wat het vergunningsrecht betreft, vrijwel was overgeleverd aan de willekeur

der gemeentebesturen, er nu een recht van beroep is gekomen, en hij derhalve in de toekomst voor willekeur gewaarborgd is. In de vijfde plaats zijn de vergunninghouders dusver de slaven geweest van de eigenaren, doordat zij niet konden verhuizen. Die eigenaren hebben niet nagelaten, van deze hun macht ten opzichte van meer dan één vergunninghouder, ik zal niet zeggen misbruik, maar een zeer solide gebruik te maken. Eindelijk is hun, behalve nog andere kleine dingen, die ik niet op zal noemen, gegeven den vrijbrief van verbouwing. Terwijl zij dit vroeger niet konden dan zeer beperkt, wordt nu voorgesteld, uitbouwen aan de vergunninghouders toe te staan, mits zij daarvan een behoorlijken tijd van te voren kennis geven.

Wanneer men nu zegt: het is waar, zij krijgen wel zekere voordeelen, maar allerlei moeilijkheden worden hun van den anderen kant in den weg gelegd, dan antwoord ik, dat ook dit weder eene kolsssale vergissing is. Bijna alle bepalingen, die eenigszins drukkend en benauwend kunnen zijn, gelden alleen voor de nieuw te geven vergunningen, maar de bestaande blijven in hoofdzaak in denzelfden toestand, waarin zij door dit ontwerp zijn gevonden. Slechts enkele verplichtingen worden hun opgelegd. Bij voorbeeld mogen zij geen prostitutie in hun huis toelaten en bij verkoopingen niet tappen; er is eene grens gesteld voor de jongeren, die in de tapperij komen; de loonen mogen niet meer in de kroeg worden uitbetaald; en voorts zijn er nog enkele beperkingen van dien aard, en dan loopt ten slotte alles door tot 1910. Eerst dan ontstaat door dit wetsontwerp de noodzakelijkheid, te kiezen tusschen slijten en tappen; volstrekt niet echter door het geheele land, maar slechts in de helft van de gemeenten, want de keuze is in het artikel niet gesteld voor plaatsen met minder dan 2000 inwoners, en van de 1127 gemeenten in ons land zijn er dit 537.

Aan den eenen kant is de Regeering getrouw gebleven aan de oorspronkelijke conditie, de broodwinning van den handelaar in drank te eerbiedigen en te respecteeren, en van den anderen kant heeft zij artikelen voorgesteld, die kunnen strekken om ernstig en krachtig het doel der wet te realiseeren. Wanneer nu de geachte afgevaardigde, de heer Borgesius, met anderen zegt, dat het doel door deze wet niet voldoende bereikt wordt, zal niets de Regeering aangenamer zijn dan op ingeslopen fouten attent te worden gemaakt en andere voorstellen te vernemen, die nog krachtiger dan het Regeeringsvoorstel het doel helpen bereiken.

Bovendien heeft de Regeering de beteugeling van de drankzucht in handen genomen door eene reeks van bepalingen voor te stellen, die bescherming verleenen aan hen, die zich zelven niet kunnen beschermen,

en door de wijze, waarop de drankhandel zal plaats hebben, zoodanig te regelen, dat het kwaad, hetwelk aan het krotten- en kroegenstelsel eigen is, wordt herleid tot een minimum.

Intusschen is er nog eene zeer ernstige bedenking gemaakt door de heeren Rink en Tydeman en ook ten deele door den heer Bolsius. Zij redeneerden aldus: door elke wet, die ge maakt, maakt ge zelf, dat er overtredingen komen. Ik erken de juistheid dier uitspraak niet. Onder vigueur van de nieuwe bepalingen zullen dezelfde zaken voorkomen als vroeger, maar terwijl ze toen niet als overtredingen bestempeld werden, zien ze zich nu het stempel van overtreding opgedrukt. Het is zoo, in elke nieuwe bepaling zit zekere neiging, het „nitimur in vetitum" toe te passen. Vooral in het Hollandsche volk zit dit nog al sterk. Een jongen op school vindt er een soort van eigenaardig genot in, iets tegen den meester te kunnen doen. Hoe heeft niet de politie te worstelen met de straatjongens, die dezelfde neiging hebben, en hoe komt zelfs niet aan de academies die neiging voor! Voor velen is het prettiger, iets te kunnen doen, dat verboden is, dan iets te doen, dat niet verboden is. Wanneer echter de geachte sprekers zeggen: daarom moet ge geen nieuwe bepalingen maken, dan doe ik hun deze wedervraag: geldt dan datzelfde niet van de geheele reeks van wetten, die met strafbepalingen zijn aangenomen, en zoudt ge daarom al de soortgelijke wetten willen verwerpen? Maar allen, die zoo spraken, zien geheel voorbij, dat eene strafbepaling niet alleen heeft repressieve maar ook preventieve kracht. Wanneer men eens nagaat, hoevele van de strafbepalingen uit ons Strafwetboek overtreden worden, dan zal men zien, dat het grootste deel in een geheel jaar geen overtredingen oplevert.

Evenwel zal ik het hierbij laten, omdat mijn geachte ambtgenoot van Justitie, die hier thans niet kan zijn, mij verzocht heeft, uit zijn naam te verklaren, dat hij op dit punt, wanneer wij aan het artikel toe zijn gekomen, nog van nader bescheid wenscht te dienen.

Welke moet nu de houding zijn, die het Kabinet bij de verdere behandeling van dit ontwerp zal hebben aan te nemen? Ik heb een woord van dank te brengen aan de heeren leden dezer Kamer, die hunnerzijds een ernstig protest hebben laten hooren tegen elke poging, van de zijde van enkele kiezers en ook van politieke combinaties aangewend, om hier politieken invloed op hun stem over de Drankwet uit te oefenen. Nu doet zich de combinatie voor, dat dit ontwerp in behandeling komt op een oogenblik, dat verkiezingen aanstaande zijn, wel voor de Provinciale Staten, maar toch verkiezingen, waaraan men van meer dan één zijde een meer algemeen karakter wenscht te verleenen; dit doet mij

genoegen, omdat daardoor aan de leden van de Tweede Kamer de gelegenheid wordt geboden, aan heel het land te toonen, dat elke immoreele poging om hen hier te bedreigen in hun positie als lid van het Parlement, door voorop te schuiven particuliere belangen, in deze Kamer niet met succes bekroond zal worden en de leden niet zal beletten, eene volkomen onafhankelijke positie in te nemen.

Mag ik hier nog iets aan toevoegen, dan moet het dit zijn. Ik zou voor het verder debat wel den wensch willen uitspreken, dat de Kamer steeds gedachtig mocht zijn aan de verantwoordelijkheid van de Kamer zelf voor het hier gesproken woord. Er is door een van de leden geklaagd, dat hier een enkele maal een toon is gehoord, die den vriend van den drank welluidend in de ooren moest klinken. Ik ga zoover niet, ik heb mij daarover geen oordeel aan te matigen; waar maatregelen, door de Regeering voorgesteld, nu reeds bij voorbaat, zonder dat men er nog over heeft kunnen discussieeren, gediscrediteerd zijn als plagerijen, spreekt het vanzelf, dat dit woord, in het Parlement gesproken, de totstandkoming van zulke maatregelen reeds bemoeilijkt en een van de middelen zal zijn, waardoor zulke maatregelen impopulair gemaakt worden. Voor dat impopulaire van eene Drankwet wenscht de Regeering overigens niet uit den weg te gaan. Belastingwetten zijn nooit populair geweest en bijna nimmer heeft men toch in de Staten-Generaal het motief gehoord, dat men daarom zulke wetten niet moest tot stand brengen. Waar is eene Drankwet impopulair? In alle landen, zonder onderscheid, hoe de wet ook zij, in de kringen van hen, die er door gehinderd worden in de meer individueele vrijheid voor het drijven van den drankhandel, voor het drinken van den drank en voor het zich verloopen in den drank, welke vrijheid zij voor zichzelf onbeperkt en onbetwist wenschen te behouden. Maar overigens is elke Drankwet steeds van lieverlede geklommen in de achting van het weldenkende publiek en heeft zij aan populariteit onder de beteren gewonnen.

Zal nu de Regeering, de zaak dus staande, het standpunt innemen, dat, na hetgeen toegegeven is in de 25 concessiën; op geen enkel punt meer met de Kamer in overleg kan worden getreden over de meer of minder goede formuleering van een artikel? In de eerste plaats moet ik opmerken, dat de geachte afgevaardigde, de heer Staalman, gisteren over die 25 concessies gesproken heeft zonder ze zeer nauwkeurig bezien te hebben. Hij deed het voorkomen, of ze alle verzwakkingen waren, maar bij nader inzien zal hem blijken, dat er onder die 25 wijzigingen zoowel zijn, die de bepalingen versterken — ik noem bijv. die, waarbij de 16 jarige leeftijd op den 18 jarigen is gebracht —

als andere, die de zaak minder scherp doen uitkomen. Maar er is geen sprake van, dat de Regeering bakzeil heeft gehaald. Er staat toch in den aanhef van de Memorie van Antwoord, dat de Regeering noch eene hoogere spanning van het wetsontwerp als zoodanig kan aanvaarden, noch zou kunnen toelaten, dat het ontzield werd. Wat wil dat zeggen? Bij de verdediging van een ontwerp van Drankwet gevoelt een Minister zich altoos geisoleerd. Er is noch eene partij rechts, noch eene partij links, op wier onverdeelden steun hij bij zulk eene gelegenheid rekenen kan. De Drankwet — en ik geloof, dat het ook van de linkerzijde gezegd is — is geen politieke wet. Het is eene oeconomische wet, waarbij allen, die het volk lief hebben, in het drankmisbruik een kwaad en in de drankzonde een gevaar zien, kunnen, willen en moeten samenwerken om ten goede van het land iets tot stand te brengen. Maar daarbij heeft toch de Regeering het recht en den plicht om voor zich zelf te weten, op welk diapason zij haar wet wil houden, wil zij haar kunnen verdedigen. Welnu, de diapason van eene wet hangt volstrekt niet daaraan, of hier of daar bij amendeering iets veranderd wordt, zelfs niet daaraan, of op dit of dat punt iets verzwakt of verscherpt wordt, indien slechts het gezamenlijke resultaat, waarvoor men komt te staan, niet in strekking en beteekenis onderdoet voor datgene, wat de Regeering heeft voorgesteld.

Ik zou daarom met den heer Talma niet kunnen meegaan, waar hij gisteren bij de Regeering er opaandrong om, indien er concessiën gevraagd werden, in die concessiën zoo ver mogelijk te gaan, daar toch altoos eene nieuwe wet beter zou zijn dan de bestaande. Mijnheer de Voorzitter! Dien geachten afgevaardigde dank zeggende voor den goeden wenk, in zooverre de bedoeling was, dat ik mijden zou alles, wat maar den schijn kon hebben van hier dictatoriaal op te treden, moet ik toch dit zeggen, dat, indien, wat men mij vroeg, ten gevolge kon hebben, dat de zaak dan misschien 10 jaar liggen bleef, en wij in die 10 jaar niet verder kwamen, terwijl wij, wanneer ik daarentegen deze wet laat vallen, in drie jaren tijd door een nieuw ontwerp allicht verder komen zullen, dan wij met deze wet gekomen zouden zijn, dan het *reculer pour mieux sauter* plicht voor de Regeering zou kunnen worden. Immers mogen wij niet vergeten, dat de zaak ernstig moet opgevat, ook tegen het kapitaal. Roseberry heeft het voor Engeland gezegd, maar het geldt ook voor ons land: „het moment is gekomen, dat òf de Staat voor het drankkapitaal òf het drankkapitaal voor de Overheid moet bukken". En, om met een ander Engelschman te spreken, — maar het geldt ook voor ons land — Gladstone heeft gezegd, dat

pest, oorlog en hongersnood niet zulk eene ellende onder de volken en natiën teweegbrengen, als die, welke door den drankhandel en het drankmisbruik wordt aangericht.

Handelingen, blz. 1739—1746.

Vergadering van 3 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Schaper, heeft eene door mij afgelegde verklaring vertolkt in dier voege, dat ik het bezoek van herbergen zou hebben aanbevolen. Ik wensch tegen die opvatting van mijn woorden te protesteeren. Ik heb nooit het bezoek van herbergen aanbevolen, maar het steeds ontraden. Wat ik gezegd heb, is, dat er bij de tegenwoordige evolutie van het maatschappelijk leven behoefte ontstaat om op neutraal terrein zijn medeburgers te ontmoeten, maar dat daarvoor dan ook gelegenheden moeten geschapen worden. Daarmede heb ik bedoeld gelegenheden zooals bijv. in Israël voorkwamen in de poorten, in Rome in de thermae en zooals ze in het Zuiden van Europa ook nog voorkomen.

In de tweede plaats is de geachte afgevaardigde nogmaals er op teruggekomen, dat wij hier metterdaad zouden staan voor eene nieuwe drankwet. Wanneer de geachte afgevaardigde had gezegd: voor eene zoo goed als nieuwe drankwet, dan zou ik tegen zijn woorden geen bedenking hebben gehad. Maar hij heeft gesproken van eene nieuwe drankwet censu praegnanti, hetgeen daaruit blijkt, dat hij gezegd heeft, dat juist, omdat het hier eene nieuwe drankwet geldt, het eene logische, consequente en radicale wet had behooren te zijn. Echter is het geen nieuwe drankwet; formeel niet, want er staat duidelijk in de considerans, dat het eene herziening is van de bestaande wet; materieel niet, omdat er geen nieuw stelsel in wordt belichaamd, maar, gelijk de heer Goeman Borgesius juist heeft opgemerkt, niet anders geschiedt dan voortbouwen op den door Minister Modderman gelegde fundamenten.

De heer Passtoors heeft erkend, dat metterdaad deze wet eenige voordeelen aanbiedt voor de kleinhandelaars in sterken drank, maar hij heeft er bij gezegd, dat de wet ook anderzijds nadeelen voor hen opleverde, die deze voordeelen in de schaduw stellen. Ik zal mij nu nogmaals veroorloven, deze voordeelen op te noemen: breideling van den

clandestienen verkoop; het voor hun leven rekken van hun bedrijf; het geven van eene voortzetting van hun bedrijf aan hun weduwen; het vrijmaken van de eigenaars van de panden; het appèl in zake het vergunningsrecht, om daarbij willekeur te stuiten; het recht van overdracht en het recht van verbouwing. Wanneer de geachte afgevaardigde de nadeelen had opgesomd, die daartegenover staan, en hij zich een goed schatter had getoond, zoodat hij werkelijk die voor- en nadeelen op hun juiste waarde had geschat, dan twijfel ik er in de verste verte niet aan, of hij zou voor die nadeelen niet eene waarde hebben gevonden, die eenigszins opwoog tegen de voordeelen.

De geachte afgevaardigde heeft er verder bij de Regeering op aangedrongen, dat zij het subsidie aan de drankbestrijding zou verhoogen en daarbij andere regels zou volgen. Tot het eerste is de Regeering bereid; zij gaat elk jaar in dat opzicht verder, en verklaart zich bereid, dit te blijven doen. Wat de regels betreft, zal het mij aangenaam zijn, te zijner tijd van den geachten afgevaardigde daaromtrent eenige aanwijzingen te mogen ontvangen. De dusver toegepaste regelen zijn naar de gegevens, die ons op het oogenblik ten dienste staan, het meest profijtelijk en practicabel.

De heer Rink heeft er mij een zacht verwijt van gemaakt, dat ik van Normandische toestanden had gesproken en niet over Nederlandsche toestanden. De geachte afgevaardigde verdient zeker lof, dat hij ook op dit punt het patriotisme handhaaft, maar van de andere zijde zal hij mij toestemmen, dat wij hier evenals bij de tuberculose te doen hebben met een internationaal voortwoekerend kwaad, een kwaad van dien aard, dat het telkens blijkt, dat de gegevens, verzameld in het eene land, met de gegevens, verkregen in het andere land, bijna tot op een haar strooken, en in dit verband is het mij niet wel mogelijk, in te zien, welke strekking de woorden van dien geachten afgevaardigde moeten hebben. Ook is het ten eenenmale onjuist, dat ik mij uitsluitend bepaald zou hebben tot het verwijzen naar Fransche toestanden. Ik heb zeer in details en bijzonderheden aangetoond, hoe hier te lande, door de concentratie van het gebruik van sterken drank tot eene kleine groep, juist in die kleine groep het kwaad gestegen moet zijn tot eene hoogte, die metterdaad onrustbarend is.

De geachte afgevaardigden, de heeren Melchers en Schaper, hebben mij gezegd: wij hebben met genoegen gehoord de waarschuwing, door u ontleend aan den diep ellendigen toestand in Normandië, maar gij hadt ook in uw wet maatregelen moeten voorstellen, om dit kwaad tegen te gaan, die etterbuil open te snijden en het gif daaruit te doen

wegvloeien, en wanneer gij niet aantoont, dat uw wet dit doet, deugt zij niet. Ik heb uitdrukkelijk in mijn eersten termijn verklaard: „Neen, van het kwaad, dat in die pestbuil, in die poel schuilt, is m. i. maar door één ding redding aan te brengen, namelijk door persoonlijke bekeering van de menschen. Daarom ben ik het eens met den heer Tydeman, waar hij zeide, dat het Leger des Heils eene groote verdienste heeft, in zooverre het in die kringen binnengedrongen is en er, zij het niet een groot aantal, toch enkelen uitgehaald heeft en ze met de zonde heeft doen breken. In zooverre kunnen ook de kerken in den lande door haar dienaren, de onderwijzers door het bezoeken van de ouders der kinderen, en ook de vakvereenigingen door het bezoeken van haar leden, veel tot breking van die zonde bijdragen; maar dat kan de wet natuurlijk niet." Hieruit blijkt, dat er geen toeleg of bedoeling is geweest om door middel van deze wet die etterbuil uit te snijden. Integendeel. In Java heeft men de gewoonte, wanneer iemand gebeten wordt aan hand of voet door een giftig beest, onmiddellijk den arm of voet af te binden, ten einde te beletten, dat het in die wonde plek aanwezige gif doordringe in het verdere organisme. En wat deze wet beoogt, is ook niets anders dan dat men, geconstateerd hebbende, dat een gif-focus aanwezig is, de kanalen zoekt af te binden, die naar dien focus leiden, ten einde het doordringen van vergiften uit dien haard in de verdere deelen van het organisme zooveel mogelijk te stuiten.

Tegenover het stelsel-Modderman, nader door de Regeering in deze wet verscherpt, is door drie geachte leden van deze Kamer een ander systeem gesteld. Door den heer Van der Zwaag het systeem, waarvan men zou kunnen zeggen: *intereant in pace*; door den heer Lohman het stelsel, waaraan men het devies zou kunnen geven: *divide et impera*, en door den heer Troelstra een systeem, waaraan men het devies zou kunnen toekennen: *ubique et semper*. De heer Van der Zwaag wil eenvoudig laten wegsterven de tegenwoordig bestaande vergunningen en er geen nieuwe voor in de plaats geven. De heer Lohman meent heil te moeten zoeken in isolement van het drankgebruik in lokalen, waar niets anders te krijgen is. De heer Troelstra meent, dat heil moet gezocht worden in het toepassen van de contrôle van de wet overal daar, waar sterke drank aanwezig is.

Het komt mij voor, dat het in debat brengen van zulke stelsels altoos van hooge beteekenis is, voor zoover het voor de toekomstige ontwikkeling van deze zaak de aandacht weer vestigt op nieuwe denkbeelden, maar die geachte afgevaardigden kunnen geen van drieën bedoeld hebben, dat wij dat eens bij wijze van amendement in deze wet

zouden inbrengen. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer men werkelijk bedoelde, zulk een stelsel in de wet te brengen, zulks bij het Voorloopig Verslag aan de orde had gesteld moeten worden, of beter nog bij de begrootingsdiscussiën, opdat de Regeering bij het maken van haar ontwerp kon overwegen, of zulk een denkbeeld voor realiseering vatbaar ware. In elk geval, wanneer bedoeld was, het te realiseeren, had het in het Voorloopig Verslag gedaan moeten worden. Nu dit niet is geschied, kan ik het niet anders opvatten dan als een ventileeren van een denkbeeld, en dan moet ik zeggen, dat in elk van die drie denkbeelden iets zit, waarop gelet moet worden, terwijl de heeren zich niet zullen ontveinzen, dat in hun denkbeelden ook iets is, dat bezwaren zou doen rijzen, die nader onder de oogen gezien zouden moeten worden.

Tegen het denkbeeld van den heer Van der Zwaag bestaat deze hoofdbedenking, dat bij inkrimping van het aantal vergunningen door uitsterving de overblijvende zulk eene kolossale waarde zouden krijgen, dat men maatregelen zou moeten beramen om dat te ondervangen. In de tweede plaats zal ieder wel gevoelen, dat op die wijze ten slotte eene ongelijkheid van toestanden voor de wet geboren wordt, daar het niet aangaat, dat men door uitsterving eene streek zou krijgen, waar geen vergunningen waren, terwijl er in eene andere streek nog veel waren, hetgeen het inbrengen in de vrije streek zou bevorderen. Wat het denkbeeld van den heer Lohman betreft, moet ik wijzen op het bezwaar, dat, wanneer in eene tapperij niets anders dan sterke drank te krijgen was, men bij grooten dorst nog meer dorst zou krijgen, als men dien met een glas bier niet meer zou mogen lesschen. Ik vrees, dat, als men het stelsel, dat hij beoogt, in zou voeren, zulk een met dorst belaste persoon over zou gaan tot het drinken van een overgroot quantum sterken drank. Ik zal op deze systemen niet verder ingaan. Het komt mij voor, dat in elk van die systemen metterdaad iets is, waarop te recht de aandacht gevestigd is. Dit geldt ook het denkbeeld van den heer Troelstra, hoewel hij weet, dat in Noorwegen de verkoop tot 240 liter onder de wet valt, wat gelijk staat met onder de wet brengen van den geheelen verkoop van sterken drank. Deze wet regelt den kleinhandel en door het gelanceerde denkbeeld zou men den groothandel, den handel in het algemeen, den al-handel, onder de wet brengen.

De positie, die de Regeering meent te moeten innemen en die, naar het mij voorkomt, nog langen tijd bij Kabinetswisseling door de Regeering ingenomen zal worden, is deze, dat drankzucht is een in de maatschappij woelend kwaad, dat gelukkigerwijze vanzelf reactie in het maatschappe-

lijk leven te voorschijn roept. Het is niet de actie der drankbestrijders, maar het opgeven der drinkgewoonte, waardoor van lieverlede in de maatschappij een zuiverder en reiner milieu ontstaat. Het ligt op den weg van de Regeering, die reactie tegen de drankzonde te steunen, in de eerste plaats moreel, door namelijk door de wet den indruk in het land te vestigen, dat, wanneer men de drankzonde bestrijdt, men daarmede niet een ridicuul werk doet, maar iets, dat de Overheid als zoodanig looft en prijst. In de tweede plaats moeten, dunkt mij, van de Regeering pogingen uitgaan, om te zien, of door het onderwijs de kennis van de gevolgen van misbruik van sterken drank in breeder en wijder kringen verspreid kan worden. En in de derde plaats moet de Regeering er steeds meer op uit zijn, alleen wat men noemt drankvrije personen in dienst te nemen.

Dat een patroon in het algemeen, en een iegelijk, die personen gebruikt, toeziet dat hij geen verslaafden aan den drank in dienst krijgt, vindt zijn oorzaak vooreerst in het voordeel, dat er voor hem zelf in gelegen is; want al zullen de meeste patroons daarbij niet in de eerste plaats denken aan het algemeen belang, — ofschoon er ook dezulken gevonden worden —, zoo zullen zij daartoe gedreven worden door eigenbelang, omdat zij weten, met dronkaards in hun zaak niet vooruit te zullen komen. De Staat nu, als zoodanig, moet zooveel mogelijk bij het gebruik maken van personeel toezien, op alle wijzen dronkaards uit zijn dienst te houden. Verder moet, dunkt mij, de Regeering er op bedacht zijn, door het steunen van asyls ter genezing van dronkaards, zooveel mogelijk den physischen drang, die altijd naar den drank dringt, te bestrijden, maar — gelijk ik reeds in eersten termijn deed opmerken — men vordert daarmede niet, tenzij men het recht van vrijheidsberooving als zoodanig bij dronkaards aanneemt. En nu is men — ik wees er reeds op — bij de laatste wijziging van het Noorweegsche Strafwetboek zoover gegaan, dat iemand, die crimineel wordt veroordeeld, en van wien blijkt, dat de misdaad een gevolg is van den drank en dat hij, als dronkaard, een gevaarlijk persoon is, ter beveiliging van de maatschappij geïsoleerd wordt. Dit is eene nieuwe lijn, waarop wij ons in onze strafwetgeving nog niet bewogen hebben en waarop wij dus eerst van lieverlede kunnen geraken. Ten slotte kan de Regeering doen wat ik straks noemde het afbinden van het kranke orgaan, zoodat het gif, dat in de wonde plek aanwezig is, belet wordt te zeer door te dringen in het overige organisme en dit tegen schadelijke inwerking en invloeden van het vergiftigde deel wordt beschermd. Dit is wat de wet-Modderman bedoelde en wat ook dit ontwerp bedoelt.

Men moge dit zoo opvatten, dat in deze is eene progressie, die maakt, dat in elk decennium de maatschappelijke reactie tegen den drank sterker wordt, — zeker is, dat, naar de mate dat in zulk een decennium de reactie sterker wordt, ook de wetgever, de betere opinie in de maatschappij opvattende, eene schrede vooruitgaan kan. Wanneer het mag gelukken, met deze wet reeds eene schrede vooruit te komen, zal de Wechselwirkung ontstaan, dat de drankreactie sterker en scherper wordt in de maatschappij en dat over een zekeren tijd een nieuw stadium intreedt, waarop men de wet weer scherper kan maken. Zoo geloof ik, dat men, in deze progressie doorwerkende, eindelijk het monster meester zal worden.

Nadat de replieken reeds bijna ten einde waren, hebben wij een hors d'oeuvre gekregen. Het woord werd toen gevraagd door den heer Troelstra, die toonde, wel eenigszins, als ik het zoo mag uitdrukken, zich te sluiten buiten de parlementaire gemeenschap. Ik bezig deze uitdrukking, omdat die geachte spreker nu nogmaals herhaald heeft de onware legende, alsof door mij de socialisten buiten de zedelijke gemeenschap van het volk zouden zijn gesloten. Ik heb reeds drie malen van deze plaats verklaard en ik herhaal het thans nogmaals, dat mijn zeggen niet verder ging, dan dat de heeren zich zelf buiten die zedelijke gemeenschap hadden gesloten. En datzelfde heeft de geachte spreker thans weer gedaan ten aanzien van den adat dezer Kamer. Er bestaat natuurlijk ook in een Parlement een adat, d. w. z., behalve het reglement van orde bestaat er ook een ongeschreven usueel recht, waarbuiten een Parlement niet kan, omdat anders de zaken niet goed kunnen loopen. Eén dier bepalingen van den adat is, dat men van wat in de afdeelingen is gezegd, buitenaf niets doet uitlekken. Welnu, de geachte spreker heeft vroeger verklaard, dat hij, als hij het noodig achtte, zich daaraan niet zou storen. Zoo is het ook eene bepaling van dien adat, dat men, tenzij afwezigheid of eene andere bijzondere oorzaak daartoe aanleiding heeft gegeven, in de repliek niet komt, als men niet in eersten termijn zijn bezwaren heeft voorgebracht, behalve wanneer het eene kleine opmerking geldt. Daarentegen is de geachte spreker, zich aan dien adat niet storende, op het laatst der repliek gekomen volstrekt niet met eene kleine bijzaak, maar is hij begonnen met het openen van loopgraven, die er ten slotte toe leidden, een bepaalden aanval op het Kabinet te doen.

Ik ben echter bereid, den geachten spreker in die loopgraven te volgen. Vooreerst merkte de heer Troelstra op, dat wij hier een debat over de drankwet hebben gehad zonder geestdrift, zonder bezieling,

geheel lusteloos. Naslaande, zooals ik dit dezer dagen meer moet doen, de *Handelingen* dezer Kamer over de wet-Modderman, las ik daarin deze woorden: „Ook de Minister heeft van diezelfde ridderlijke courtoisie de welsprekendste blijken gegeven, maar daaraan ontbrak eene andere ridderlijke eigenschap, geestdrift, bezieling. Het is mij niet mogen gelukken, noch bij de voorstanders van het ontwerp, noch bij den Minister, die het indiende, een sprank van die bezieling te zien, die hun bij de behandeling van zulk een gewichtig volksbelang had gepast. Zij hebben allen den raad van den geachten afgevaardigde uit Tiel om nuchter te zijn, met zooveel vlijt en getrouwheid gevolgd, dat het debat wel ietwat slap is geworden." Ziedaar de toenmalige uitdrukking van hetgeen nu heet „katterig". *L'histoire se répète.* Uit het voorgelezene blijkt, dat geheel hetzelfde, wat nu wordt opgemerkt, ook in 1881 is gezegd.

De geachte spreker is verder gegaan en heeft gezegd: het ingediende wetsontwerp bevredigt niemand, wekt nergens belangstelling, heeft op niemand een pakkenden invloed. Ik heb hier voor mij een adres, aan de Kamer ingediend o. a. namens den heer J. H. A. Schaper, lid van den gemeenteraad te Groningen. Daarin lees ik, dat de commissie van het ontwerp met groote belangstelling en voldoening heeft kennis genomen, en dat door de commissie in het ontwerp wordt toegejuicht de ernstige poging om een einde te maken aan het groote kwaad van den clandestienen handel; de splitsing tusschen tappers en slijters; de verhooging van het minimum van den vrijen verkoop; de uitbreiding van het aantal personen, die geen vergunning zullen kunnen krijgen en van de soort inrichtingen, waarvoor geen vergunning mag worden gegeven; de aandacht, die is gewijd aan de inrichting der lokalen, speciaal het verbod van geheimzinnigheid. Nu weet ik wel, dat de geachte afgevaardigde, de heer Schaper, als Kamerlid heeft gesproken van eene „prulwet" en dergelijke dingen, maar dat was improvisatie, en hier hebben wij een geschreven stuk.

Zoo zou ik uit de ingekomen adressen eene heele bloemlezing kunnen vergaderen en die, in goeden ruikervorm gebonden, den heer Troelstra kunnen aanbieden. Ik zal mij er echter toe bepalen, de pers ook eens te laten spreken. Het was vroeger zóó, dat men eigenlijk alleen de *Oprechte Haarlemsche Courant* las, en daarom wil ik ook de *Oprechte Haarlemmer* eens aanhalen. Die schrijft: „Een werk van beteekenis noemen wij het thans ingediende wetsontwerp tot herziening van de wet van 1881 . . . . . De thans voorgestelde wijziging overtreft alle voorgaande in belangrijkheid. Immers zij raakt niet slechts het karakter

of de gedaante, zij raakt het principe onzer drankwetgeving. Immers werd tot nog toe bij de wettelijke bestrijding van het hier te lande inderdaad ontstelteniswekkend groote misbruik van sterken drank hoofdzakelijk alleen heil gezocht langs objectieven weg ....; in het thans voorgestelde wetsontwerp treedt vooral het gewicht van het subjectieve element in dit noodlottig maatschappelijk verschijnsel op den voorgrond, welk element zich ten eerste en voornamelijk uitspreekt in de wijze, waarop de gelegenheid tot drankmisbruik geboden wordt. Nadere regeling van die subjectieve zijde acht de Regeering thans dringend noodig. Verschillende wegen stonden der Regeering ter bereiking van dit doel open. Het wil ons voorkomen, dat zij met het inslaan der thans voorgestelde eene gelukkige keuze heeft gedaan. Gelukkig niet slechts uit een oogpunt van practische uitvoerbaarheid, maar ook omdat streng in het oog gehouden wordt de grenslijn tusschen het terrein van de staatsrechtelijke bevoegdheid om op te treden, waar het geldt de beteugeling van een groot maatschappelijk euvel en dat van de persoonlijke vrijheid der ingezetenen, die immers „vrij" zijn in de beschikking over en inrichting van hun eigen localiteiten. De zeer moeilijke klip in deze van geen halfheid ten eene en geen te groote vrijheid ten andere, is in dit ontwerp op uiterst behendige wijze omzeild."

Ik zal mij tot verwijzing naar die stukken bepalen en meen daarmee gerescontreerd te hebben de voorstelling, alsof dit wetsontwerp in het algemeen een zóó onbeduidenden, een zóó onpractischen, een zóó onprofijtelijken indruk had gemaakt.

Tot zoover in de loopgraaf voortgeschreden, heeft de geachte afgevaardigde gezegd, dat hij wijzen moest op het belangrijk feit, door den Minister van Binnenlandsche Zaken geconstateerd, dat de Regeering in deze zaak alleen, geïsoleerd staat. Dat heb ik niet gezegd. Wat ik gezegd heb is heel iets anders, nl. dit: „Bij de verdediging van een ontwerp van drankwet gevoelt een Minister zich altoos geïsoleerd." Er is dus eenvoudig geen woord en geen letter van aan, dat ik zou gezegd hebben, dat de Regeering zich geïsoleerd voelde, omdat de Regeeringsmeerderheid op het punt stond, de Regeering in den steek te laten. Die geheele quaestie heb ik niet aangeroerd. Ik heb dit gezegd: eene drankwetactie heeft dit eigenaardige, dat zij elken Minister in een toestand brengt, dat hij zich bij de verdediging geïsoleerd voelt. Wat is daarvan de bedoeling? Deze: als men aan eene drankwetactie toekomt, zijn alle leden van de Kamer voor het goede; dan is er niemand in de Kamer, die zegt: ik sta op als pleitbezorger voor den sterken drank; dan is er een zeker kieschheidsgevoel, dat belet dit uit te spreken; dan

zijn wij allen voor het goede, maar met verschil in graad en mate. Er zijn er, bij wie het is, wat de Engelschen noemen *very moderate*; er zijn er, bij wie het staat op het kookpunt. Nu is de scheidingslijn niet zoo, dat zij naar links en naar rechts precies afdeelt, want het gradueele verschil werkt zoowel aan de eene als aan de andere zijde der Kamer. Dat maakt, dat de geheele Kamer aan de zijde der Regeering staat om den drank te bestrijden, maar dat er, als het er op aankomt, een artikel te gaan behandelen, eene groep is, die zegt: „dat is te veel, dat gaat te ver" en eene andere groep, die beweert: „dat gaat niet ver genoeg". Dat heb ik duidelijk uitgelegd en het heeft met die geheele politieke consideratie, die de heer Troelstra er in heeft gelegd, hoegenaamd niets uit te staan.

De geachte afgevaardigde heeft, al voortgaande, er zelfs *De Standaard* bij gehaald en gezegd, dat men nu ook van deze zijde toch langzamerhand den weg van Marx opging, wijl men meer en meer ging inzien, dat de oeconomische toestanden zóóveel beteekenen en men ten slotte eigenlijk ging erkennen, dat zij het eenige zijn. Mijnheer de Voorzitter, ik moet zeggen, dat ik nooit gehoord heb, dat er, bij welke partij of richting ook, ontkend is, dat ook stoffelijke, physieke, geographische, klimatische omstandigheden mede invloed uitoefenen op het leven in de maatschappij, maar ik zou den heer Troelstra willen vragen, of wij niet op aardige manier stuivertje gaan wisselen; want van meer dan ééne zijde is onder de sociaal-democratische afgevaardigden hier verklaard, dat de groote macht, die zij wenschen aan te wijzen tegen het drankmisbruik, is het ideaal. Dat is nu geheel onze leer; het ligt op de anti-Marxistische lijn. In de Marxistische lijn kan een ideaal wel werken, maar alleen als product van de oeconomische toestanden; daar kan echter nooit een geestelijk iets ingrijpen om den oeconomischen toestand te wijzigen. Ik ben, toen de heer Schaper over dat ideaal sprak, daarop niet ingegaan; hij zeide, dat ik het zeker niet begrepen had, — dat bewijs van indolentie steek ik gaarne in mijn portefeuille —, maar ik heb er niet over gesproken, omdat mij bleek, dat de geachte afgevaardigden gelukkige inconsequentiën hebben.

Voortgaande langs de kronkelgangen der loopgraven, kwam de geachte afgevaardigde aan een punt, waar gij, Mijnheer de Voorzitter, hem interrompeerdet en zeidet: nu gaat gij geheel buiten het debat. De geachte afgevaardigde antwoordde, dat hij juist aan zijn conclusie kwam. Dat was dus het punt, waarom het bij zijn geheele speech te doen was. Wat was nu zijn bedoeling? Hij had een hamer, spijkers en een bord, dat hij wilde slaan op de provinciale stembus. Op dat bord

had hij geschreven: „Kiezers, helpt ons allemaal om dit Kabinet omver te werpen, dan komen wij, socialisten, er weer boven op." Ik zal niet vragen, of die uitlating van tactisch beleid getuigenis gaf, maar wil wel verzekeren, dat er onder mijn vrienden velen zullen zijn, die gaarne den heer Troelstra behulpzaam zullen wezen om dat bord op elke stembus in zóó leesbaar schrift te zetten, dat elke kiezer weet, dat het daarom gaat.

Handelingen, blz. 1773—1776.

Vergadering van 3 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Het denkbeeld van den heer Verhey om het begrip van sterken drank eenvoudig naar het percentage van den alcohol, in die dranken vervat, te bepalen, zoodat daaronder ook bijv. port, dat een percentage van 22½ aan alcohol heeft, zou vallen, ware in eene nieuwe wet zeer zeker te verwezenlijken. Maar wij hebben hier te doen met eene wet, die gewijzigd wordt, en in die wet is nu eenmaal sterke drank, zonder nadere definitie, de zaak, waar het om gaat. En wanneer port en dergelijke wijnen met een hoog alcoholpercentage werden ingedeeld onder sterken drank, dan zou zeer zeker aan sterken drank een gewijzigd begrip worden toegekend, dat met de strekking en oorspronkelijke bedoeling van de wet, zooals die tot stand is gekomen, in strijd zou zijn. Vraagt men, of ik niet toestem, dat in het geven van eene definitie altijd gevaar ligt, dan antwoord ik bevestigend; maar de heeren zullen mij ook wel willen toestemmen, dat in tal van andere wetten allerlei definities zijn opgenomen, omdat men er eenvoudig niet buiten kon. Ook de wet van 1862 op de accijnzen heeft, omdat het daar gold den fiscus, en men zeker moest te werk gaan, wel degelijk ook eene definitie opgenomen. Tegen het opnemen van eene definitie op zich zelf kan men dus niet zeggen, dat bezwaar bestaat, al is de opmerking van den heer Hubrecht juist, dat de definitie, die hier is opgenomen, niet letterlijk is die van de wet van 1862, waaraan zij niet alleen is ontleend. Tegen het algemeene idée om eene definitie op te nemen, kan ik dan ook niet inzien, dat eenig overwegend bezwaar bestaat. De vraag was alleen, of de ernstige bezwaren, die in 1881 Minister Modderman hebben weerhouden, eene definitie op te nemen, van dien aard waren, dat de bijzondere redenen, die hier tot het opnemen van eene definitie drongen, al dan niet daarvoor moesten

wijken. De oorzaak, dat zich de behoefte deed gevoelen aan eene definitie, en die in 1881 niet bestond, is daarin gelegen, dat hier naast sterken drank ook een ander soort van vloeistoffen in de wet wordt genoemd. Men moest er dus naar streven om, ter onderscheiding van die twee begrippen, van elk eene definitie te geven. Als men nu zegt, dat ik, sprekende over elixer, weer een derde element in de wet heb opgenomen, dan moet ik opmerken, dat dit feitelijk niet het geval is. Waar gesproken is van elixer, daar is niet gegeven eene definitie, maar is gezegd, dat in elixer een zoodanig alcoholvolume is vervat als uit gisting nooit verkregen kan worden. Het was mij volkomen genoeg, aan te toonen, dat de sterkte van elixer van dien aard is, dat het niet door gisting, maar uitsluitend door distlillatie kan verkregen worden. Daardoor spreekt het vanzelf, dat het valt onder de eerste definitie, die van sterken drank.

Nu is de groote moeilijkheid, dat wij in den handel niet te doen hebben uitsluitend met zuiver gedistilleerd, maar ook met gedistilleerd, waarin andere elementen zijn gemengd. Ook zijn er bijmengingen, die de handelaar uit winzucht bezigt, wat b. v. met water het geval is. Dit gebeurt trouwens niet alleen met sterken drank, maar ook met bier en andere dranken. Zoo wordt advokaat verkregen door bijvoeging van melk en eieren of andere elementen. De vraag, of de uitdrukking vloeistof, verkregen door distillatie, al deze dranken uitsluit, zou ik niet bevestigend durven beantwoorden; maar toch heb ik gevoeld, dat er gevaar was, dat men het zoo zou opvatten, en ik heb daarom gemeend, aan dit bezwaar tegemoet te moeten komen door een nieuw lid aan het artikel toe te voegen, waarin eene bepaling wordt opgenomen, bepalende, welke qualificatie aan die met andere elementen vermengde vloeistoffen moet worden toegekend. Bij Koninklijk Besluit zou dan kunnen verklaard worden, dat een drank van een bepaald alcoholvolume bij een bepaalden warmtegraad, al of niet vermengd, valt onder het eerste deel der definitie. Dit acht ik den zekersten en eenvoudigsten weg. Men zal er nooit in slagen, eene definitie te geven, die alle moeilijkheden, waarop men stuit, ondervangt.

Vraagt men mij, waarom ik er zooveel voor gevoel, eene definitie op te nemen in de wet en niet de zaak over te laten aan den rechter, dan antwoord ik, dat de oorzaak daarvan deze is, dat de medewerking, die van de rechterlijke macht ondervonden wordt voor de handhaving van de Drankwet, volstrekt niet altoos zóó ernstig en krachtig geweest is, als men had kunnen wenschen. Daarom heb ik zooveel mogelijk in de wet de waarborgen gelegd, die ik noodig achtte. Evenwel stem

ik toe, dat, wordt de definitie weggelaten, het aan den rechter zal worden overgelaten, in casu en in ieder ander geval te beoordeelen niet het genus van de eene of andere dranksoort, maar een bepaald mengsel of eene bepaalde vloeistof. Ik heb dus tegen de wegneming van de definitie geen overwegend bezwaar, maar men bewandelt m. i. een zekerder weg, wanneer men de definitie behoudt en het te duchten gevaar door eene suppletoire bepaling ondervangt, die in voorkomende gevallen telkens gelegenheid geeft om misbruik te voorkomen. Die bepaling zou aldus kunnen luiden: „Bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden bepaald, dat drank, eene hoogere sterkte hebbende dan een zeker percentage, wordt beschouwd als sterke drank." Het komt mij voor, dat op die wijze het bezwaar zou kunnen worden ondervangen.

Er is opgemerkt, dat de woorden „voor inwendig gebruik" bezwaar opleverden. In antwoord daarop moet ik zeggen, dat, wanneer de geachte afgevaardigde bij den rechter eene zóó chicaneuse neiging veronderstelt, dat het een kroeghouder gelukken zou, de wet te ontduiken door op een bord boven zijn deur te zetten: „de drank, die hier verkocht wordt, is alleen bestemd voor uitwendig gebruik", hij dan op zijn beurt van den rechter zulk eene lichte opvatting van zijn taak verwacht, dat het nog veel minder aan zou gaan, zonder definitie de zaak aan den rechter over te laten. Voor uitwendig gebruik zijn die zaken bestemd, waarvan men weet, dat zij naar haar bestemming in het maatschappelijk leven voor uitwendig gebruik bestemd zijn. Brandewijn kan men zoowel voor in- als voor uitwendig gebruik bestemmen. Maar dit is de vraag niet. Het is de vraag, of wat men voor uitwendig gebruik bestemt, ook voor inwendig gebruik gebezigd wordt en dat kan men b. v. niet zeggen van vernissen.

Ik zal nu afwachten, of de Kamer het beter vindt, geen definitie in de wet op te nemen. Wanneer zij de ontworpen definitie aanneemt, zal ik voorstellen, er een tweede lid aan toe te voegen, waarin sommige vloeistoffen, die groote moeilijkheden baren, bij Koninklijk Besluit met sterken drank kunnen worden gelijk gesteld.

Handelingen, blz. 1782.

Vergadering van 4 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De beraadslaging over het 1ste en 2de lid van art. 1 en het daarop ingediend amendement is gisteren geschorst,

omdat van de zijde der Regeering was te kennen gegeven, dat het door den heer Hubrecht aangevoerde gegronde bedenkingen deed rijzen ten aanzien der vraag, of de voorgestelde definitie wellicht rechtsonzekerheid ten gevolge zou kunnen hebben. Ik heb toen medegedeeld, dat wij er over dachten, door eene suppletoire bijvoeging die moeilijkheid te ondervangen. Toch moet ik, eer ik de thans gemaakte wijziging zelf behandel, nog even zeggen, waarom wij gemeend hadden, met de thans gewijzigde definitie te kunnen volstaan. Te recht is door den heer Hubrecht gezegd, dat die definitie niet dezelfde is als die van de wet van 20 Juni 1862, maar ik moet toch opmerken, dat het verschil feitelijk alleen daarin bestond, dat in die wet het algemeen begrip van eene vloeistof, door overhaling verkregen, werd gesplitst in tweeën: vermengd en onvermengd. In het eerste lid van art. 2 der wet van 1862 werden genomen de onvermengde alcoholische vloeistoffen, terwijl in de tweede plaats daarbij als uitzondering werden genoemd likeuren, bitters en andere dergelijke gedistilleerde dranken. De geachte spreker zal mij toch toestemmen, dat de gewone in den handel voorkomende jenever, die in den regel toch niet zuiver door overhaling verkregen vloeistof is, maar waarbij water en andere bestanddeelen gevoegd worden, in de wet van 1862 valt onder de bepaling van de onvermengde, door overhaling verkregen, alcoholhoudende vloeistoffen. Want wanneer dat niet het geval was, zou de geachte spreker moeten aantoonen, dat die jenever begrepen is onder likeuren, bitters en andere dergelijke gedistilleerde dranken, wat hij toch wel niet zal beweren.

Ons denkbeeld was, om, waar de wet van 1862 het algemeene begrip van door overhaling verkregen alcoholhoudende vloeistoffen splitste in tweeën, vermengde en onvermengde, deze onderscheiding weg te laten en het algemeene begrip te nemen van door overhaling verkregen alcoholhoudende vloeistoffen; dan zou vanzelf het een en het ander daaronder begrepen zijn. Ik twijfel dan ook niet, of de rechter zou zich, wanneer het zoo in de wet ware gekomen, wel tweemaal bedacht hebben, eer hij, in flagranten strijd met de wet van 1862, deze bepaling zóó zou hebben uitgelegd, dat onder sterken drank alleen vloeistof begrepen was, die voor 100 pct. door overhaling uit de retort in de flesch was gekomen.

Verder merk ik ter zake van de bedenking, geopperd tegen de woorden „inwendig gebruik" op, dat deze woorden zich in zoover aansluiten aan het bestaande, als ook in het Koninklijk Besluit van 1872, ter uitvoering van de wet van 1862, diezelfde uitdrukking „voor inwendig gebruik" voorkomt. Intusschen stem ik toe, dat daarin de

formuleering zuiverder is, omdat er staat: „die tot inwendig gebruik kan dienen"; dat is op zich zelf eene zuiverdere uitdrukking. Na overweging van de moeilijkheid, waarin wij geraakt waren, heeft de Regeering gemeend, liever den geheelen aard van de formuleering te moeten veranderen. De formuleering was dusver gezocht langs technischen weg en ontleend aan de techniek der productie, en daarbij stuitten wij op moeilijkheden, omdat die productie op velerlei wijze geschiedt en in de toekomst wellicht op nog meerderlei wijze geschieden kan. Toch wenschten wij daarom van eene definitie niet af te zien, vooreerst omdat wij blijven meenen, dat, waar eenmaal de splitsing tusschen sterken en gegisten drank in dit ontwerp domineert, men de geheele werking van het verlof bemoeilijken zou, indien de definitie wegviel. En in de tweede plaats, omdat het ontbreken van eene definitie, vooral in den eersten tijd, aanleiding zou kunnen geven tot rechtsgeschillen en uiteenloopende uitspraken.

Het kwam ons voor, dat wij, afgaande van de technische lijn, het best deden, de zaak practisch aan te vatten en de begrippen bier en wijn, die in het dagelijksch leven bekend zijn en dadelijk een bepaald iets voor den geest roepen, te nemen als alcoholhoudende dranken, die niet onder het begrip „sterken drank" zouden begrepen zijn. Daarom maakten we de bepalingen zóó, dat onder sterken drank verstaan wordt alle alcoholhoudende drank, met uitzondering van wijn en bier, en het criterium „inwendig gebruik" vervallen is. Daar nu intusschen onder het begrip „wijn" ook vallen moutwijn, brandewijn en dergelijke dranken, en men in Noorwegen gezien heeft, dat als zoogenaamde lädvin in het maatschappelijk gebruik is ingevoerd een soort van uit Portugal aangevoerde port, waarvan het alcoholgehalte nog verhoogd wordt, scheen het noodig, te zorgen, dat de eenigszins vage begrippen van bier en wijn niet misbruikt konden worden door daar ook onder te begrijpen hetgeen moest vallen onder het begrip „sterken drank". Daarom wenschen wij er bij te voegen, dat bier en wijn alleen in zoover worden uitgezonderd, als zij een maximum alcoholgehalte niet te boven gaan, dat bij algemeenen maatregel van bestuur zal worden vastgesteld. Wat gegiste drank is, volgt dan vanzelf, natuurlijk met de reserve nopens het alcoholgehalte van bier en wijn, die in het eerste lid van het artikel is opgenomen. Daar er bovendien nog andere alcoholhoudende dranken zijn van een zeer laag, een zeer inferieur alcoholgehalte, dranken die op allerlei wijze gefabriceerd worden, scheen het noodig, bovendien te bepalen, dat die andere alcoholhoudende dranken, die een zoo laag alcoholgehalte hebben, gelijk konden gesteld worden met gegisten drank. Zoo meenen wij,

dat met de definitie, gelijk ze nu luidt, metterdaad misvatting niet wel mogelijk zal zijn en dat men daarin heeft eene practische, klare, duidelijke bepaling van de beide begrippen, die in de practijk goed dienst zal kunnen doen.

Handelingen, blz. 1793—1794.

Mijnheer de Voorzitter! Het hoofdbezwaar, aangevoerd tegen de nu voorgestelde definitie, ligt in hetgeen de heer Röell op den voorgrond heeft geschoven, dat steun en bijval heeft gevonden bij den heer Willinge en anderen. Ik wil dat punt laten rusten, omdat het meer op den weg van mijn geachten ambtgenoot voor Justitie ligt, dat onderwerp te behandelen.

Er is in de tweede plaats tegen dit voorstel aangevoerd, dat men zal krijgen eene onzekerheid, deze namelijk, dat ten gevolge van een dergelijken maatregel van bestuur een drank van de eene rubriek naar de andere kan overgaan, wat den persoon, die dien drank dusver verkocht, onaangenaamheden kan berokkenen, en dat bovendien bij eene bekeuring en een daarop volgend strafproces moeilijkheden zullen ontstaan door het bezwaar, om, voor zooveel betreft het alcoholgehalte, het bewijs te leveren. Nu heeft de heer Willinge gezegd, dat iemand, die bekeurd werd, omdat hij iets had verkocht of gedronken, hetwelk degene, die hem bekeurde voor sterken drank hield, terwijl van achteren bleek, dat het geen sterke maar gegiste drank was, niet vervolgd zou kunnen worden. De geachte afgevaardigde heeft daarbij echter uit het oog verloren, dat, wanneer bleek, dat hetgeen die man verkocht had, gegiste drank was, hij daarvoor een verlofrecht moest bezitten. Wanneer in de wet bepaald is, dat een verlof noodig is voor den verkoop van gegisten drank en eene vergunning voor den verkoop van sterken drank, dan zal iemand, die bekeurd wordt wegens den verkoop van sterken drank, terwijl blijkt, dat het verkochte gegiste drank was, toch bekeurbaar zijn, indien hij geen verlof heeft voor den verkoop van gegisten drank. Wanneer die man het recht heeft om beide soorten van drank te verkoopen, dan vervalt dat bezwaar, maar de moeilijkheid van de overgangen bestaat eenvoudig hierin, dat, wanneer een man een zekeren drank op een oogenblik krachtens verlof verkoopt als gegisten drank, terwijl die drank bij algemeenen maatregel van bestuur onder de sterke dranken wordt gerangschikt, die man niet in eene andere conditie komt, maar alleen dien éénen drank niet meer mag verkoopen op grond van het verlof, dat hij op dat oogenblik bezit. Ik vraag toch,

welk bezwaar het oplevert, wanneer er een man is, die eene nering heeft, waarin hij allerlei verkoopt, en er wordt gemaakt eene bepaling, die ten gevolge heeft, dat hij dit of dat niet meer verkoopen kan. Wanneer men zelfs eene dergelijke beperking van het bedrijf op een gegeven oogenblik zou vinden een te sterk aantasten van de rechten van den persoon, vraag ik, hoe men dan de regeling van deze en dergelijke sociale zaken mogelijk acht.

Er is eene definitie noodig voor de twee parallel loopende regelingen, verlof en vergunning; in de wet moet worden uitgemaakt, op welke wijze de Overheid beslist, of iets behoort onder vergunning of onder verlof. De geachte afgevaardigde, de heer Bos, zegt: laat men aan den eenen kant nemen bier en wijn en aan den anderen sterken drank en daarbij noemen eenige likeuren. Dit schijnt eenvoudiger, maar men komt daarbij voor deze moeilijkheid, dat men middelen vinden zal om allerlei gemengde dranken te vervaardigen, telkens onder andere titels. Ook levert het moeilijkheid op, dat *eau de vie*, brandewijn, en het eerste product voor jenever, moutwijn, niet onder wijn te rekenen zijn. Geeft men alleen eene definitie van gegiste dranken, dan komt men, waar men de antithese noodig heeft om te bepalen, wat sterke drank is, voor dezelfde moeilijkheid. De eenige vraag is, of men den door den geachten afgevaardigde, den heer Rink, aangegeven weg wil inslaan om een zeker alcoholgehalte aan te geven. Daar is iets voor, maar ook iets tegen, omdat bijv. de niet aangezette port reeds 22,5 pct. alcohol bevat. Men zal dus de grens moeilijk lager kunnen stellen dan 23 of 24 pct. Maar dan vallen zooveel dranken, die nu tot de sterke dranken gerekend worden, niet meer onder die rubriek, dat het terrein van de wet, voor zooveel de vergunning betreft, aanmerkelijk zou worden ingekrompen. En ik geloof, dat men ook niet verder komt door een maximum van 24 of 25 pct. te bepalen, want dan moet het toch weer van het uitvoerend gezag afhangen, hoe dicht men die 25 pct. naderen zal. Neen, wanneer men metterdaad meent, dat men langs dezen weg in een onhoudbaren toestand kan geraken, dan schiet er niets anders over dan in de wet zelf te noemen bier en wijn en de andere dranken, die gerekend moeten worden tot de gegiste dranken. Maar als men dat doet, staat men bloot aan het bezwaar, dat men namen vergeet, of dat er andere soorten van drank zullen worden vervaardigd, die niet in de wet zijn genoemd. Iets soortgelijks is in Noorwegen geschied ten aanzien van de lädvin, die thans bezig is als volksdrank zulk een ingang te vinden. Men staat altijd voor deze moeilijkheid, dat men die tweede rubriek, die van de dranken, welke met gegiste dranken worden

gelijkgesteld, nooit met eenige volledigheid in de wet kan opnemen, want wanneer men meent, de lijst van de dranken uitgeput te hebben, die er onder zouden moeten vallen, dan staat te wachten, dat spoedig weder andere producten gemaakt worden, die er niet onder vallen en er toch onder behooren.

Handelingen, blz. 1798—1799.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, is nogmaals teruggekomen op de vraag, of het gewenscht was, met de delegatie van macht bij den algemeenen maatregel van bestuur zoover te gaan. Ik meen te mogen vragen, of hij niet met mij van oordeel is, dat in de Arbeidswet eene delegatie van macht gegeven wordt om in het leven te roepen wat wij kennen als het Arbeidsbesluit. In dat besluit zijn allerlei dingen geregeld, die in uitgebreide mate beheerschen den toestand, zelfs de mogelijkheid van een bedrijf. Nu laat ik daar, of men in dat besluit niet wat ver is gegaan, waar eene regeling betreffende één punt door den rechter niet is erkend. Daar blijkt uit, hoe allicht bij delegatie van macht de administratie daarvan een ruim gebruik maakt, gelijk bij het Arbeidsbesluit herhaaldelijk geschied is. Ik meen met verwijzing daarnaar te mogen constateeren, dat voorbeelden van ruime delegatie niet ontbreken. Men heeft in de Arbeidswet delegatie van macht gegeven, daar men op een gegeven oogenblik niet in staat was, den toestand in bijzonderheden te overzien; men heeft gewacht op de experientie, die men onder vigueur van den algemeenen maatregel zou opdoen, om hem daarna legaal vast te leggen in de wet. Men heeft thans onverplicht eene poging daartoe gedaan in het ontwerp-Arbeidswet. Ik weet niet, of men er bij winnen zou, indien de in alle opzichten gedurende zooveel jaren verkregen resultaten in wettelijken vorm werden vastgelegd, maar in elk geval blijkt genoeg, dat bij de Regeering niet de intentie bestaat, het werk van den wetgever als zoodanig in te perken.

Vraag ik nu, of door een van de leden der Kamer een voorstel tot verbetering of vervanging van het door de Regeering voorgestelde ingediend is, dan antwoord ik van neen. Wij hebben niet anders dan dit voorstel. Vraag ik vervolgens, of het mogelijk is, den algemeenen maatregel van bestuur te missen, dan antwoord ik weer van neen, want wanneer men de bepaling van het maximumgehalte ging weglaten, zou men er gebruik van maken om onder den schijn van wijn of bier iets met een hoog alcoholgehalte te gaan verkoopen, dat met sterken drank gelijk staat. In Noorwegen heeft men veel, dat men met drankactie had

gewonnen, weer verloren door dat uit Portugal geïmporteerde artikel. De reden, waarom de Regeering niet in de wet een zeker percentage stelt, ligt hierin, dat men drank drinkt uit een zeer verschillend formaat van glas, een petit verre, waaruit men likeur bij kleine hoeveelheden drinkt, een groot glas van een halven liter en meer inhoud, waaruit men bier drinkt. Hoe kan men nu over één kam gaan scheren het alcoholgehalte, dat in het eene èn in het andere aanwezig mag zijn? Wanneer men een alcoholgehalte neemt, dat voldoende is om port buiten den sterken drank te houden, en men gaat dat als generalen maatstaf nemen ook voor bier, dan zou men een biergehalte krijgen van 23 pct. volume, en dat bij $^1/_2$ en $^3/_4$ liter te drinken zou onzinnig worden. Daarom is het niet mogelijk, in dit opzicht te gemoet te komen aan hetgeen van de zijde der Kamer verlangd is.

Ging men omgekeerd eene algemeene bepaling maken, dat alles wat onder 25 pct. alcoholgehalte bevat, zou vallen buiten den sterken drank, zoodat in het tweede lid die bijvoeging niet noodig was, dan zou men in het euvel vervallen, dat men den geheelen handel in gedistilleerd, bier en wijn rauwelijks in de war stuurde. Men zou dan al spoedig den jenever, die thans in goede slijterijen is van ten minste 35 à 37 pct. en in sommige kroegen nog niet de 25 pct. haalt, brengen op 25 pct. van het volume. De likeuren van zeer inferieur gehalte zouden daarbuiten vallen, en dan zou men in de moeilijkheid komen, dat men daardoor die alle bracht bij de gegiste dranken in de bierhuizen. Van beide kanten zou men dus stoornis aanbrengen.

Het blijft ons daarom voorkomen, vooreerst, dat wij niet buiten eene definitie kunnen, omdat, waar eenmaal verlof en vergunning naast elkander bestaan, men in de wet zelf moet uitmaken, ook administratief en dus niet alleen door rechterlijke uitspraak, wat onder het een en wat onder het ander zal vallen. Voorts meenen wij, dat, wanneer men niet den technischen weg op wil gaan en niet wil terugkeeren tot den weg, waarop wij ons gisteren bevonden, men deze practische wijze van definieeren moet nemen. Mocht dat niet aanstonds leiden tot al die gunstige gevolgen, welke men op zichzelf daarmede zou wenschen te bereiken, dan moet daarin voor het oogenblik worden berust. Maar waar wij oordeelden, dat wij niet anders kunnen doen, dan thans de zaak te regelen met delegatie van macht, daar zijn wij toch bereid, te doen wat meermalen geschied is, namelijk die delegatie van macht temporeel te beperken. Wanneer wij in de overgangsbepaling van dit ontwerp de verklaring opnemen, dat wat nu geregeld wordt bij deze twee algemeene maatregelen van bestuur, binnen zekeren tijd moet ge-

regeld worden bij de wet, dan krijgt de delegatie een ander karakter. Dan spreekt de wetgever zelf bij het doen dier delegatie reeds uit, dat het een noodmaatregel is, omdat hij zelf op dit oogenblik niet in staat is, in de wet alles te schrijven wat daarin behoort. Waarom niet? Omdat evenals bij de Arbeidswet het overlaten aan een algemeenen maatregel van bestuur het middel is om te onderzoeken, om experientie op te doen en de gegevens te verkrijgen, die noodig zijn om de zaak in de wet te regelen.

De overgangsbepaling zou dan dezen inhoud moeten hebben: „Binnen drie jaar na het tijdstip van het in werking treden dezer wet wordt een ontwerp van wet ingediend ter regeling bij de wet van hetgeen in art. 1, 1ste en 2de lid, ter regeling is opgedragen aan een algemeenen maatregel van bestuur". Dan wordt niets anders gevraagd dan eene delegatie voor korten tijd; de deskundigen in de administratie zullen dus de zaak van alle kanten kunnen bezien en onderzoeken. Er zal eene regeling getroffen kunnen worden, en blijkt het, dat men zich bij die eerste regeling vergist heeft, dan zal eene herziening van den algemeenen maatregel van bestuur de fout kunnen verbeteren; zoo zal men eene vaste basis verkrijgen.

Wanneer men daartegen nog aan mocht voeren, dat dan toch voor de belanghebbenden de onzekerheid geboren wordt, die overgang met zich brengt, dan vraag ik, of dat niet precies evenzoo gebeurt, wanneer men de zaak overlaat aan de beslissing van den rechter. Men zegt nu, dat, wanneer men bij een van die twee algemeene maatregelen van bestuur een zekeren drank, die op het oogenblik geldt als gegiste drank, rangschikt onder sterken drank, dit voor hem, die dien drank verkoopt, eene zekere ongerieflijkheid veroorzaakt. Maar zou datzelfde niet geschieden, wanneer die man begonnen was dien drank te verkoopen en bij arrest van den Hoogen Raad werd uitgemaakt, zelfs in een niet hem aangaand geval, dat die drank niet „gegiste drank" maar „sterke drank" is? Dan zou die man geëxposeerd worden aan een vonnis, waarbij datzelfde arrest van den Hoogen Raad zou worden gevolgd en zou hij dus in dezelfde ongerieflijkheid verkeeren. Ik geloof dan ook, dat wij over die kleine onvolkomenheid moeten heenstappen, en dat wij, om ons doel te bereiken, hieraan moeten vasthouden, in de eerste plaats, dat er eene definitie moet komen; in de tweede plaats, dat er op het oogenblik van geen andere dan de hier gegevene sprake is; en in de derde plaats, dat men èn het bezwaar van de delegatie van macht èn de ongerieflijkheid kan ondervangen door in de wet te bepalen, dat wat eerst bij algemeenen maatregel van bestuur is

vastgesteld, binnen zeker aantal jaren door de wet gesanctionneerd zal moeten worden.

Handelingen, blz. 1801—1802.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Smidt heeft in de eerste plaats volgehouden, dat de delegatie van macht niet in het vooruitzicht behoeft te worden gesteld. Ik laat die meening voor hetgeen zij is, maar de geachte afgevaardigde kan niet ontkennen, dat nu reeds herhaaldelijk deze weg ingeslagen wordt. Hij is bij zijn meening gebleven, dat de opneming van de definitie niet noodig was, omdat de zaak vanzelf spreekt, en redeneerde aldus: men heeft sterke dranken, gegiste dranken en alcoholvrije dranken; men weet, dat in de jurisprudentie vaststaat, wat sterke drank is; men weet, wat alcoholvrije drank is; wat nu geen sterke drank is en ook geen alcoholvrije drank, dat is natuurlijk gegiste drank. Wanneer dit zoo is, wanneer het begrip van sterken drank zóó gemakkelijk aan te geven is, wat was dan eenvoudiger geweest, dan dat de geachte afgevaardigde dat begrip bepaald had; dan waren wij uit de moeilijkheid geweest en hadden wij kunnen beoordeelen, of metterdaad dat voor hem vaststaande begrip op zijde schuift en opheft de bezwaren, waarmede wij op dit oogenblik te doen hebben.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde gezegd, — en dit kan ik hem ten deele toegeven —, dat voor de administratieve macht eene definitie niet absoluut noodig is, omdat, wanneer gevraagd wordt verlof of vergunning, men die eenvoudig afgeeft. Dat is ook zoo, maar gaat het aan, dat de wet een verlof of eene vergunning in het vooruitzicht stelt, zonder aan de burgerij te vertellen, wat met dat verlof of met die vergunning bedoeld wordt? Moet een ieder maar op eigen risico, à ses risques et périls, te werk gaan? Zou het niet wenschelijk en raadzaam zijn, dat de Overheid, die de onderscheiding maakt, de noodige gegevens verstrekte aan de burgerij, opdat die wel wete, wat zij doet?

De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat ik straks gezegd heb, dat het openbaar ministerie het bewijs vaak niet leveren kan, doch dat dit er op zich zelf minder toedoet. Ik heb dat gezegd, maar niet in dien zin. Wat ik bedoeld heb is, dat ook onder de tegenwoordige wet het constateeren en vervolgen van elke overtreding niet alleen geen regel is, maar uitzondering. Van de 100 overtredingen worden er geen tien, om niet te sterk te spreken, behoorlijk berecht. Waar dus de tegenwoordige regeling zóó weinig tot haar recht komt, zou het

zoo heel erg niet zijn, indien in de toekomst een enkel maal eene veroordeeling achterwege moest blijven, doordat het bewijs niet te leveren zou zijn.

Wat het amendement-van Idsinga *) betreft, moet ik zeggen, dat ik mijnerzijds daartegen bezwaar moet maken. Het amendement is werkelijk aantrekkelijk door zijn eenvoudigheid, maar waar er naar het voorstel van de Regeering verlof of vergunning gegeven zal worden, daar moeten de bezwaren ondervangen worden, die kunnen ontstaan uit misbruiken bij het schenken en toedienen van wat zoogenaamd bier of wijn is, maar feitelijk sterke drank, en dat zou door het amendement niet geschieden. Waar men steeds met nieuwe producten te doen kan krijgen, spreekt het vanzelf, dat de Regeering er geen genoegen mede kan nemen, aan den rechter de explicatie der begrippen, die het hier geldt, over te laten, want dan zou het kunnen voorkomen, dat onder den naam van bier en wijn werd voorgezet een drank, die intrinsiek zeer sterk was, maar waarop het begrip sterke drank niet werd toegepast. Wij kunnen dus niet anders doen dan handhaven onze redactie, gelijk wij die gegeven hebben, maar ik wensch reeds thans de overgangsbepaling in te dienen, die wij later zullen voorstellen, opdat daaromtrent naderhand geen twijfel kunne bestaan.

Handelingen, blz. 1808.

Mijnheer de Voorzitter! Het 3de en 4de lid is onveranderd gebleven, maar in het 5de lid is tweeërlei wijziging aangebracht. Het getal inwoners is van 2000 gebracht op 5000 en voorts, in de tweede plaats, is de mogelijkheid geopend, ook in andere gemeenten bij algemeenen maatregel van bestuur, Gedeputeerde Staten gehoord, de toepasselijkheid van het 4de lid uit te sluiten. Tot die wijziging is de Regeering overgegaan, omdat zij erkent, dat er plattelandsgemeenten zijn, zóó groot en verspreid over zóóveel dorpen, dat men niet kan zeggen, dat het gevaar, waartegen het 4de lid waken wil, in die gemeenten kan geacht worden aanwezig te zijn. Verder erkent de Regeering, dat er behalve die plattelandsgemeenten, die als groep duidelijk genoeg worden aangewezen door het aantal inwoners van 5000, ook nog enkele zijn, bijv. vele van de groote gemeenten in Friesland, die, voor het meerendeel een plattelandskarakter dragende, nochtans een hooger bevolkingscijfer hebben, en daarom meent de Regeering, de mogelijkheid te moeten

*) Dit amendement luidde aldus: „Onder sterken drank verstaat deze wet alle alcoholhoudende dranken, met uitzondering van wijn en bier."

openen, om voor die gemeenten eene exceptie van het in het vierde lid bepaalde te moeten maken. Dat dit niet kon geschieden door eenvoudig het bevolkingscijfer op 10.000 te stellen, blijkt reeds als men bedenkt, dat onder die plattelandsgemeenten in Friesland enkele een inwonertal van 12.000—15.000 hebben. De Regeering heeft dus als uitweg gekozen, voor de gewone plattelandsgemeenten het cijfer van 5000 inwoners te nemen en de mogelijkheid te openen om daarmede gelijk te stellen andere gemeenten, welke in gelijken toestand verkeeren, maar een hooger bevolkingscijfer hebben.

Handelingen, blz. 1810.

Vergadering van 5 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Er is in de eerste dagen van dit debat de klacht gehoord, dat deze discussie een *lusteloos* aanzien kreeg. Ik zou mij haast de vraag willen veroorloven, of het debat over eene zoo ernstige zaak niet allengs in een *al te lustigen* vorm gegoten wordt. Immers zal — de Regeering wenscht het uittespreken — het debat, waar wij op dit oogenblik aan bezig zijn, de vraag, of deze Drankwet tot stand zal kunnen komen of niet, beheerschen. De Regeering heeft duidelijk en zonder omwegen verklaard, dat het hier in zake de splitsing gold een belang, waarvoor de Regeering, ter bestrijding van de drankzonde, stand zou houden en ook, in hoeverre zij, wat den vorm betreft, concessie kan doen. Na zoo gesproken te hebben, krabt geen Kabinet terug. Ik geloof daarom, dat het voor de geheele positie, waarin wij als Regeering tegenover de Kamer staan, goed is, dat wij, van dit oogenblik af, met terzijdelating van alle casuïstiek en hypothesen, die gedurig aanleiding geven tot vroolijkheden, de vraag opperen, of wij niet beter zouden doen, met bij de behandeling van de zaak der kroeg den toon, die daar pleegt te heerschen, in ons debat niet over te brengen.

Nu de twee eerste alinea's zijn afgehandeld, zijn wij gekomen tot de behandeling van het derde lid: „Onder verkoop van sterken drank in het klein wordt in deze wet verstaan verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter." De heer Goeman Borgesius zeide dezen morgen, dat, volgens het nieuwe art. 25*a*1, in eene gemeente, waar het vierde lid van art. 1 ophoudt van toepassing zijn, aan hen, wier bedrijf te voren gesplitst was, uitgereikt zou worden eene vergunning voor verkoop van minder

dan 10 liter, en hij voegde daaraan toe, dat de Regeering bij nadere overweging wel zelve zou inzien, hoe dwaas dat was. Ik meen echter, dat, wanneer men eene dergelijke uitspraak doet, men haar ook moet staven. Door den geachten spreker werd bedoeld de bepaling, dat met 1 Mei, volgend op de kennisgeving, de vergunning geldig wordt voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan 10 liter. Hij zeide, dat het zóó onzinnig was, dat men wel onmiddellijk het onhoudbare zou inzien. Ik moet dat hier ter sprake brengen, omdat wij bezig zijn aan de bepaling, dat onder verkoop van sterken drank in het klein in deze wet wordt verstaan verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter. Wanneer men nu art. 1, 4de lid, niet van toepassing verklaart, dan spreekt het vanzelf, dat elke vergunning voor ongesplitsten verkoop recht geeft tot een verkoop bij hoeveelheden van minder dan 10 liter. Waar echter de geachte spreker op dit oogenblik zijn bedenking niet nader heeft ondersteund, zal ik afwachten wat hij in tweeden termijn daarvoor inbrengt.

Het denkbeeld om van 2 op 10 liter te springen is uitsluitend bestreden door den heer Bos en is daarna van meer dan één zijde op ernstige wijze verdedigd. Ik meen dus, dat ik mijnerzijds ter verdediging van deze bepaling niet veel meer heb aan te voeren. De zaak komt natuurlijk hierop neer. Men heeft een terrein, waarop de drank, als ik het zoo mag zeggen, zich beweegt, en van dat terrein in ons land is één deel onder de wet, een ander deel niet. Nu levert altoos dat laatste voor de handhaving der wet op het geoccupeerd deel ernstig gevaar voor wetsontduiking en daarom is men in alle landen, waar eenigszins ernstig de strijd tegen de drankzucht en drankzonde is aangebonden, al meer tot de overtuiging geraakt, dat, wil men tot eenig goed resultaat komen met de bestrijding der drankzucht op het geoccupeerd terrein, men dat terrein zooveel mogelijk moet uitbreiden en telkens een nieuw deel van het terrein moet annexeeren, waarop drank verkocht wordt en dat dusver buiten de bemoeienis der Overheid lag. De poging om het te brengen van 2 op 10 liter is dus volstrekt niet een te groote stap, maar mijns inziens de kleinste stap, dien men kan doen om zijn doel te bereiken. Wanneer men verder kon gaan en reeds nu den stap kon doen om te komen van 10 op 20, zou mij dat aangenaam wezen. Maar ik ben overtuigd, dat wij ook in deze moeten te rade gaan met den geest, die in het volk heerscht, met de algemeene opinie, die op de meesten vat heeft, en dat men, daarmede te rade gaande, op het oogenblik niet veel verder dan 10 komen kan.

De geachte afgevaardigde, de heer Borgesius, heeft dezen morgen er

aan herinnerd, dat hij bij zijn voorstel had opgenomen den term van 5; welnu, het heeft mij genoegen gedaan, dat hij zelf erkend heeft, dat de korte tijd, die verloopen is sedert dat voorstel hier bij de Kamer aanhangig was, ook in zijn opinie zooveel vorderingen heeft te aanschouwen gegeven, dat wij reeds nu, d.w.z. 4 jaren later, weer met zijn medewerking met .5 kunnen opklimmen. Ik leid daaruit af, dat wij, als wij weer 10 jaar verder zijn, den stap tot 20 kunnen doen, en ik geloof, dat wij, tot 21 en hooger gaande, zullen komen op het terrein, waarbij met succes de wetsontduiking op de buitenbezittingen, als ik het zoo noemen mag, zal kunnen worden bestreden. Nu heeft men er, in een anderen zin, deze bedenking tegen gemaakt, dat op zulk eene wijze het aantal vergunningen vergroot wordt. Dat is natuurlijk zoo. Want zij, die op het oogenblik van 2 tot 10 liter verkoopen en die dat doen zonder vergunning, zullen die vergunning krijgen.

De tweede quaestie, die gemoveerd is, is eene zeer ernstige, — ik geef dat volkomen toe —, nl. de vraag, of men hun, die op dit oogenblik sterken drank boven 2 liter verkoopen, met de vergunning tevens zal geven het privilege, dat ze ook mogen verkoopen, ik zal nu maar zeggen, bij 2 deciliter. Ik stem volkomen toe, dat daartegen eene zeer ernstige bedenking bestaat, en wanneer men vraagt, hoe deze quaestie zich voordoet, dan wil ik dit gaarne nader uiteenzetten. De menschen, die tot op dit oogenblik verkocht hebben boven 2 liter, betalen geen cent vergunningsrecht. Wanneer men thans eenvoudig tot hen wil gaan zeggen: gij moogt, wanneer gij daarbij blijft, er mee voortgaan, boven de 10 liter zijt gij vrij, maar voor wat tusschen 2 en 10 liter ligt, komt uw heele bedrijf onder contrôle en gij zult daarvoor een tamelijk hoog vergunningsrecht hebben te betalen, — want juist in die slijterijen is de omvang van het bedrijf groot en dat wel op een terrein, waarop sterke drank niet zoo gevaarlijk is —, dan moet ik opmerken, dat die grossierderij eigenlijk niet de soort van handel is, waartegen onze Drankwet ingaat. En toch, wanneer de betrokkenen op gelijken voet met de andere vergunninghouders het vergunningsrecht betaalden, zou die nieuwe groep van handelaren — ik laat nu daar de vraag, of ze niet veel op hun geweten hebben, maar meen, dat er onder hen toch zeer veel eerlijke, goede mannen zijn — op dit oogenblik het grootste nadeel van de wet ondervinden. Op hen zou een groot deel van de last van de wet neerkomen, want zij zouden belast worden met een zwaar vergunningsrecht.

Dit is het motief geweest, dat de Regeering tot de vraag heeft geleid, of daartegenover voor hen niet eene zekere compensatie staan moet en

of die niet daarin gevonden kan worden, dat hun voortaan wordt gegeven het recht om ook beneden 2 liter te verkoopen, bij 3 of 2 d.L.? Dan zou er een zeker equivalent, eene zekere compensatie gegeven worden voor de zware lasten, die aan die groep van handelaren worden opgelegd. Maar dat neemt niet weg, dat ik de bedenkingen, tegen die wijze van compenseeren geopperd, metterdaad van zoo ernstigen aard acht, dat ik geloof, dat er eene verbetering in de wet zal worden aangebracht, wanneer aan die handelaren, die tegenwoordig ook alleen boven de twee liter verkoopen, geen andere concessie wordt gedaan, dan dat zij mogen blijven verkoopen boven twee liter, maar dat daarbij voor hen tevens het vergunningsrecht op een lager peil wordt gesteld. Vooral in dat hooge, zware vergunningsrecht ligt m. i. voor hen de bedenking, welke moet leiden tot het zoeken naar eene compensatie. Ik geloof, dat, wanneer die compensatie op eene andere wijze kan worden gevonden, men èn ter wering van den clandestienen verkoop èn ter wille van het algemeen belang en de geheele strekking der wet, wellicht eene schrede vooruit zal doen. Het zal daarom voor mij een onderwerp van ernstig onderzoek uitmaken, op welke wijze dat het best te regelen is, maar daartoe moet ik eenige gegevens opvragen omtrent het aantal slijterijen in bepaalde plaatsen en over den omvang van het bedrijf in een zekeren tijd; doch het is mijn stellig voornemen, in dit opzicht te wijken voor de bedenkingen, die gemaakt werden, en aan die handelaren met verkoop boven de twee liter geen andere concessie te doen dan dat zij eene vergunning kunnen verkrijgen om te verkoopen boven twee liter.

Nu doet zich daarbij nog iets anders voor en dat is, dat die handelaren, indien die wijziging wordt aangebracht en zij dus niet anders kunnen krijgen dan eene vergunning om boven twee liter te verkoopen, mettertijd onder het maximum komen en dan zou deze regeling dit voordeel hebben, dat zij feitelijk het maximum voor de tegenwoordige kroeghouders verlaagt. Dat ligt in den aard van de zaak. Stel eene plaats, waar honderd vergunningen geoccupeerd worden door de verkoopers beneden twee liter, de gewone slijters en kroeghouders; moeten daarentegen zij, die van 2 tot 10 liter mogen verkoopen, onder het maximum komen, — ik stel het op 25 —, dan is, zijn zij er onder gebracht, feitelijk het aantal vergunningen voor de kleine slijters en kroeghouders van 100 tot 75 gereduceerd. In dezen maatregel ligt dus een zeer krachtig middel om tot verlaging van het maximum te geraken. Het zal alleen de vraag zijn, of men, zoodra zij onder het maximum komen en niet langer in de extra-positie verkeeren, waarin zij dusver verkeerd

hebben, hen kan blijven binden aan een afzonderlijken term van verkoop, aan den verkoop van ten minste 2 liter, of wel dat men daarvan zal moeten afwijken. Ik meen, dat het noodzakelijk zal zijn, deze zaak onder de oogen te zien; ik kan ook op dit oogenblik eene wijziging, als ik zooeven aangaf, niet aan de Kamer voorleggen. Ik geloof, dat de verklaring voldoende is, dat ik aan de geopperde bezwaren, wat deze zaak betreft, wil te gemoet komen. In verband hiermede is ook de zaak van de wijnkoopers besproken, maar het is, dunkt mij, beter, dat punt uit te stellen tot artikel 1*b* eerste lid, omdat het eene quaestie van ondergeschikt belang is.

Ik kom nu tot het hoofdpunt van het debat, dat hoofdzakelijk heeft geloopen over het vierde lid en wel over de vraag, of het al dan niet goed is, eene splitsing te maken tusschen verkoop voor gebruik ter plaatse en verkoop voor gebruik elders. Dit is eene zaak, die naar de overtuiging van de Regeering van het hoogste gewicht is en die ik daarom eenigszins uitvoerig en met allen ernst, welken zij verdient, wensch te behandelen. Ik stel op den voorgrond wat ten deele ook door den geachten afgevaardigde, den heer Van der Zwaag, is aangeduid en wat door niemand, die logisch denkt, kan worden weersproken, namelijk dat men tweeërlei positie kan innemen. Men kan zeggen: ik ben in beginsel tegen de splitsing, of: ik ben er in beginsel vóór. Maar wanneer men zegt: ik ben er in beginsel vóór, kan men zeggen: de wijze, waarop dat beginsel is uitgewerkt, doet m. i. dat beginsel niet tot zijn recht komen. Maar het is niet logisch, noch redelijk geredeneerd, te zeggen: ik ben er vóór, maar heb bezwaar tegen de strafbepaling, en te vragen: zijt gij bereid, aan dat bezwaar te gemoet te komen? En het gaat niet aan, voortdurend te spreken over den clandestienen verkoop en te doen, alsof dit aan het beginsel van de splitsing inhaerent is. Dat is niet het geval. Als men vóór de splitsing is, daar het noodzakelijke van inziet en dan wijst op gevaren, die er uit kunnen voortvloeien, dan volgt daaruit vanzelf de vraag, op welke wijze die gevaren te voorkomen zijn. Ik merk daarom bij voorbaat op, dat het niet logisch geredeneerd was van den geachten afgevaardigde, den heer Goeman Borgesius, toen hij zich vanmorgen verklaarde tegen de splitsing, en daarvoor de argumenten ontleende aan de hier gegeven strafbepaling. Dat zijn zelfstandige bezwaren tegen deze strafbepaling, maar niet tegen de splitsing zelf, tenzij hij aantoont, dat die strafbepaling niet op voldoende wijze is te veranderen.

Nu heb ik mij over niets meer verbaasd, dan over de wijze, waarop de splitsing hier besproken is, over het feit namelijk, dat men het bijna

algemeen heeft doen voorkomen, alsof de quaestie van de splitsing iets is, dat op een goeden morgen of avond mij in den zin is gekomen, eene uitvinding, een verzinsel, dat ik uit mij zelf hier zou hebben voorgesteld. Er werd over gesproken, alsof het eene zaak ware des noemens niet waard, waarover nog nooit is nagedacht en die geen beteekenis in het wereldverkeer gekregen heeft. Maar wat zijn de feiten? Deze, dat eigenlijk het beginsel van de splitsing in de tegenwoordige wet ligt. De bepaling, waarop ik doel, art. 26, tweede lid, vermeldt een soort vergunning, uitsluitend voor verkoop voor verbruik elders dan ter plaatse, en geeft voorschriften, waaraan die verkoop voor verbruik elders dan ter plaatse gebonden zal zijn, wat daarbij zal geoorloofd zijn en wat niet. In die bepaling wordt verklaard: 1°. dat de verkoop van sterken drank geschiede in gesloten flesschen, kannen of kruiken; 2°. dat in de voor het publiek toegankelijke localiteiten geen aangebroken vaten, flesschen, kannen of kruiken, sterken drank inhoudende, aanwezig mogen zijn; en 3°. dat het drinken van sterken drank in die localiteiten niet worde toegelaten.

Wanneer ik nu dat eerste en dat tweede lid van het artikel met elkander vergelijk, dan vraag ik: wat heb ik in het 1ste lid van art. 26 anders dan vergunning voor het gebruik ter plaatse, en in het 2de lid vergunning voor het gebruik elders dan ter plaatse?

Dat het denkbeeld van splitsing ook zelfs in onze parlementaire stukken in het minst niet eene vreemde zaak is, kan blijken uit het Kamerverslag van 1884 over het toenmalig aanhangig wetsontwerp. Daar toch leest men, dat vele leden van de Kamer van oordeel waren, dat er tegen op moest gekomen worden, en met nadruk, „om winkeliers (geen tappers) den verkoop van sterke dranken voor huiselijk gebruik te verbieden. Dit zou in dubbele mate schadelijk werken." En ik vraag vooral de aandacht der Kamer voor het volgende: „Het zou dit gevolg hebben, dat personen, die voor huiselijk gebruik sterken drank of likeuren wenschen te koopen, die op vele plaatsen nergens anders zouden kunnen bekomen dan in de herbergen of tapperijen . . ., zoodat de wet het bezoeken der kroegen tegen haar bedoeling zou in de hand werken. Daarom wenschten velen wel het schenken of tappen van sterken drank, het zetten van gelagen in den winkel te verbieden, maar den winkelier vrij te laten om bijv. bij de halve of de heele flesch sterken drank te blijven verkoopen, mits het gekochte niet bij hen werd gebruikt, maar in gesloten flesschen of kruiken afgeleverd." Men ziet daaruit, dat dus in een officieel stuk van deze Kamer reeds in 1884 geheel hetzelfde denkbeeld — ik laat nu de zaak van de winkelneringen

ter zijde — op den voorgrond is geschoven, dat, indien men niet invoert een soort van verkoopplaatsen, waar het gebruik ter plaatse verboden is, men de drankzucht bevorderen zou en dus het volk groot nadeel zou toebrengen. Zoowel in dat officieele Kamerstuk als in art. 26 vindt men dus eigenlijk dezelfde zaak reeds.

Wat ziet men, wanneer men buiten de grenzen gaat? Zijn het daar allen onzinnige Staatslieden geweest, die alleen plagerijen in het leven geroepen hebben? Maar laat mij eerst eens nagaan hoe ver die splitsing verbreid is. Ik wijs er den heeren op, dat splitsing bestaat: 1°. in Oostenrijk, krachtens de wet van 1881; 2°. in Massachusets en andere Staten van Noord-Amerika; en 3°. in Rusland, in dien zin, dat in de meerderheid der gouvernements-depots niet anders dan per flesch mag verkocht worden; hetzelfde geldt ook voor bier; 4°. in Zweden, volgens de wet van 1855, terwijl, na eene ervaring van 40 jaren, in 1895 het systeem van splitsing gehandhaafd is; en 5°. in Noorwegen bij de wet van 1894; daar is het stelsel van splitsing dus reeds 10 jaren oud. In Luxemburg is bij de wet van 1885 de splitsing in beginsel opgenomen; en wat het meest bekend kan zijn, is, dat reeds in 1861 en volgens de wet van 1874 in Engeland de zoogenaamde „retail-on" en „retail-off-licences" bestaan en het geheele bedrijf aldaar zich daarnaar geschikt heeft. Men spreekt daar kortweg — iedere Engelschman verstaat het — van „on's" en „off's"; de experientie van meer dan een kwart eeuw heeft men daar reeds verkregen. Wanneer men nu te doen heeft met een voorstel in deze wet, dat er toe leidt, ook hier een beginsel op te nemen, eene gedachte, die in tal van andere landen niet alleen beproefd, maar ook doorgezet is en reeds een verleden heeft, dan geloof ik, dat men die zaak ernstiger onder de oogen moet zien, dan dusver door de oppositie geschied is.

Men zal misschien van de Engelsche wet zeggen, gelijk in 1881 gezegd is, dat de commissie van onderzoek in het Parlement in 1879 hier en daar ernstige bedenkingen tegen die „off-licences" heeft doen uitkomen; maar dan stel ik daartegenover, dat in het laatstverschenen rapport van de nieuwe Engelsche Parlements-commissie in 1897 over deze „off-licences" niet alleen goed, maar zelfs zóó gunstig gesproken werd, dat men algemeen van meening was, dat de „on-licences" moesten afgeschaft worden om voortaan alles op de „off-licences" te laten aankomen. Ik wensch deze zaak goed te documenteeren en zal daarom uit het rapport der Parlementscommissie de bewijzen aanhalen. In het Blauwboek is bij vraag 3452 aan het woord mr. Whiteley, barrister and clerk to the justices of the Newington division of the county of London.

De voorzitter vraagt dien man: „You have 441 off-licences in your district. Can you tell us, whether they have been a cause of dissatisfaction in any way, or whether any particular complaint has come to your knowledge arising out of that system of trading?" Daarop antwoordt deze deskundige: „No, none whatever. The complaints against off-licences are extremely rare."

Bij vraag 7762 is aan het woord mr. Roberts, clerk of justices. De voorzitter vraagt: „I want to ask, with regard to off-licences generally, whether in cases of complaint against them they are such as to lead you to think, that any abuse has arisen from that system?" Het antwoord luidde: „No."

Voorts vraag 13813 aan mr. Wood, chief constable of the city of Manchester: „Have the police had any difficulty with these 551 off-licences?" — „No, we have had no difficulty whatever with them."

Ten slotte vraag 13814 aan denzelfden: „Then you would be in favour of containing the grocers licences?" — „Most certainly. I do not know any reason why they should not be continued."

Maar, zal men zeggen, blijkt daaruit nu wel, dat deze bepaling in Engeland volstrekt geen aanleiding heeft gegeven tot wetsontduiking en overtreding? Zij, die daarover kunnen oordeelen, antwoorden, dat de bepaling geen moeilijkheden oplevert; maar dat is de vraag niet; voor ons is het de vraag, of het gebruik van sterken drank daardoor werkelijk is verminderd. Laat mij ter beantwoording van die vraag hierop wijzen, dat daar, waar de splitsing tusschen on's en off's tot stand is gekomen, allerwege het verschijnsel is waargenomen, dat in de tapperijen het gebruik verminderd is, maar in de slijterijen de verkoop vermeerderd is. Laat mij daarvan enkele voorbeelden geven. In Rusland zijn 678 depots, waar niet per glas mag verkocht worden, maar waar alleen drank wordt verkocht naar buiten, en daar is het verbruik met 30 pct. gedaald. In Stockholm is het gebruik in de tapperij gedaald met 44 pct. per inwoner en de verkoop in de slijterij daarentegen gestegen met 6 pct. per inwoner, alzoo eene winste voor de drankbestrijding in dien zin, dat het drankverbruik per inwoner met 44 pct. gedaald en met 6 pct. gestegen is en dus maakt een goed actief van 38 pct. In Gothenburg is het gebruik in de tapperijen gedaald met 50 pct. en de verkoop in de slijterijen vermeerderd met 23 pct. In Noorwegen, in de Samlags, is de verkoop per glas van 2,45 per inwoner in 1877 gedaald tot 0,96 per inwoner in 1891, daarentegen is de verkoop per flesch gestegen van 4,5 per inwoner in 1877 tot 5,2 in 1891. Men ziet dus, dat het resultaat volgens deze gegevens geweest is, dat in slijterijen de verkoop

toegenomen is, maar daarentegen die in kroegen in sterker mate is afgenomen.

Wanneer men nu vraagt, wat bij het splitsingsvoorstel de leidende gedachte geweest is, dan moet men natuurlijk niet daarbij stilstaan, dat hier en daar wel excessen voorkomen, in welker uitstalling men hier zijn kracht heeft gezocht, maar men moet dan den generalen toestand nemen en wanneer wij dat voor ons land doen, dan komt het hierbij op het volgende aan. Wanneer men iemand heeft, die gaarne elken dag eenige glazen wijn drinkt, iets wat in het gewone leven in breeden kring onder de hoogere standen gevonden wordt, dan zijn twee dingen mogelijk en denkbaar, namelijk òf dat hij tehuis geen voorraad heeft, maar elken dag naar een wijnhuis gaat om daar wijn te drinken, òf wel dat hij niet die gewoonte heeft, maar eene hoeveelheid wijn opdoet en thuis, wanneer hij trek heeft, eenige glazen wijn drinkt. Dat is de tegenstelling, zooals zij zich in ons land nog weinig voordoet, omdat daar nog niet veel wijnhuizen worden gevonden, maar die in Duitschland veelvuldig voorkomt, omdat de wijnhuizen in de steden in grooten getale worden gevonden. Nu stel ik die tegenstelling ook hier.

Wat is nu de toestand, wanneer wij een oogenblik vergeten, dat wij hier bezig zijn aan de behandeling van een wetsontwerp, waarvan men hier en daar de mislukking liever zou zien, maar objectief de zaak beschouwen? Dan vraag ik aan ieder lid der Kamer, wat hij in het algemeen voor het gezin verkieslijker zou vinden, dat het hoofd elken avond uitgaat om in een wijnhuis te gaan drinken, dan wel, dat hij in huis een paar glazen wijn drinkt en daarvoor eenigen wijn in voorraad heeft. Ik ben overtuigd, — of ik zou mij zeer moeten vergissen —, dat hier in de Kamer moeilijk iemand te vinden zal zijn, die zou zeggen: zoo'n man, die elken avond naar een wijnhuis gaat, is de huisvader, zooals ik hem gaarne zou hebben.

En waarom zou men dit laatste ook in ons land, als het insloop, niet minder afkeuren dan kroegbezoek? Vooreerst omdat men buitenaf, in een wijnhuis, meer drinkt. Ik spreek niet van de uitzonderingen; ik weet wel, dat er zijn, die in stilte verschrikkelijk drinken, maar ik doel op den toestand in het generaal. Geen wet is er ooit gemaakt, die bestand is tegen elke casuïstiek, en wanneer men wil voortgaan met in allerlei casuïstische opmerkingen zijn kracht te zoeken, dan zou ik zeggen, dat men dan maar liever geen wet maken moest, want er is geen wet te maken, waartegen men op zulke wijs geen bedenking kan inbrengen. Maar wanneer men buitenaf meer drinkt, dan zal men in de eerste plaats daarom liever zien, dat de man zijn glas wijn thuis

drinkt dan in een wijnhuis. Men zal dit ook liever zien, omdat de man in een wijnhuis voortdurend in aanraking komt met allerlei gezelschap, waarvan hij zekere gewoonten kan overnemen, en waardoor hij zich overgeeft aan eene zekere luxe. En in de derde plaats zal men dat liever zien, omdat die usance leidt tot uitgaan, omdat de band tusschen den man en zijn gezin daardoor verzwakt. Juist uit dat voortdurend bezoeken van inrichtingen buitenshuis, juist daaruit komt het toenemend gebruik van drank, met de daarmede gepaard gaande ellende, voort.

Nu moet men niet uit het oog verliezen, dat tusschen de hoogere standen, die wijn drinken, en de lagere standen, die jenever of bitter drinken, wel allerlei verschil, maar toch deze overeenkomst bestaat, dat men, vooral wanneer men op een zekeren leeftijd is gekomen, wanneer men van zijn arbeid komt, of vóór het eten, iets prikkelends wenscht te gebruiken. Men moge dit afkeuren, maar zoo is de toestand tegenwoordig hier te lande. En dat is niet alleen het geval bij den arbeidenden stand, maar ook bij de kleine burgerij, die geen geld heeft om wijn te koopen, maar die toch iets prikkelends wil gebruiken. Daar bestaat het gebruik, dat de man, thuis komende, ééns per dag een glaasje jenever of bitter drinkt, en het in den regel ook daarbij laat. Die gewoonte bestaat niet alleen bij den kleinen winkelier, maar ook bij den ambtenaar, onderwijzer, predikant, rabbi of pastoor. Ik zeg dit nu niet om de hilariteit op te wekken, maar omdat men hier telkens is gekomen met exceptioneele voorbeelden, wat bij de behandeling van een ontwerp als dit niet te pas komt. Wat bij dit ontwerp moet gevraagd worden, is, hoe de toestand in het algemeen is. En ieder, die op een zekeren leeftijd is gekomen en in allerlei kringen heeft verkeerd, weet, dat de toestand, zooeven door mij geschetst, in breede kringen bestaat. Nu vraag ik alweder, ook voor den minder gefortuneerde, wat de gezondere toestand is, dat de ambtenaar, de winkelier, de predikant of wie dan ook, alle dagen naar de kroeg gaat, of dat hij elken dag thuis zijn glaasje bitter of jenever drinkt. En ieder, die bekend is met dergelijke zaken, zal zeggen, dat, als de man door de zorg van de vrouw elken dag zijn glaasje bitter gereed vindt en hij het gebruikt en verder niet naar de kroeg gaat, maar thuis blijft en voor zijn gezin zorgt, voor persoon en gezin een heel wat gelukkiger toestand gecreëerd wordt, dan wanneer dat gebruik thuis achterwege blijft en de man elken dag naar een herberg gaat. Wel zegt men, dat de menschen dan stil huiselijk gaan drinken, en ik geef dat voor enkele gevallen toe, maar zoolang de tegenwoordige toestand bij ons bestaat voor een groot gedeelte der maatschappij,

zal iedereen toestemmen, dat, wanneer men een middel weet om te bevorderen, dat zoovelen mogelijk hun kleine versnapering thuis gebruiken en zoo weinigen mogelijk gaan drinken in de kroeg, men een goed werk doet door dit middel aan te geven.

De vraag is alleen, of de splitsing van drankwinkels in winkels, waar men drinken kan — kroegen —, en in slijterijen, waar men alleen koopen en niet drinken kan, eene goede richting kan geven aan het nationale leven, ja dan neen. Ik antwoord daarop dit: Er is een terrein, waarop zich mannen bewegen, die slechts eene kleine hoeveelheid wijn of sterken drank in huis hebben om er dagelijks een gering gebruik van te maken, en daar naast ligt een ander terrein, dat der drinkers, die de kroeg bezoeken; en nu noem ik de kroeg den donkeren tunnel, waardoor men uit dien gezonden, huiselijken kring overgaat naar den kring, waar de volksvergiftiging diep indringt. Het gaan halen van drank in de kroeg leidt tot komen in de kroeg, en, daar koopende, neemt men allicht een borrel. Maar meer nog; eenmaal daar zijnde, blijft men allicht zitten om te drinken, en neemt later nog bij zijn vertrek eene hoeveelheid drank mede om het drinken thuis voort te zetten.

Ik meen dan ook, dat het verkrijgbaar stellen van bitter en sterken drank in steeds meer gelegenheden, die geheel geïsoleerd zijn van dit kroegleven, waar de dronkaard heerscht, een van de machtigste middelen is om wat er goed is in onze maatschappij te bewaren, en te voorkomen, dat een steeds grooter deel uit dien breeden kring afzakt naar den kring, waar de kroeg de tempel is, in welken men zijn hoogste geluk en vrede zoekt. En wat bedoelt deze splitsing anders dan juist die drie dingen, nl. aan den eenen kant te maken, dat men, na in de kroeg gezeten te hebben, niet ook nog voorraad medeneemt naar huis; aan den anderen kant te bevorderen, dat men geen verleiding krijgt om drank in de kroeg te gaan halen en daar te blijven zitten; en ten slotte te bereiken, dat steeds meer menschen, geheel geïsoleerd van dit kroegleven, indien zij wenschen te drinken, niet naar de kroeg gaan, maar zoo noodig een kleinen voorraad thuis nemen voor huiselijk gebruik?

Handelingen, 1828—1831.

Vergadering van 6 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er gisteren op gewezen, dat het doel der splitsing in de eerste plaats is, te voorkomen, dat de kring van de

bezoekers der tapperijen uitgebreid wordt. Wij gaan daarbij uit van dezen feitelijken toestand, dat er in onze maatschappij zijn drie groepen: alcoholvrijen, alcoholisten, en daar tusschenin een breede kring van matige gebruikers. Uit den aard der zaak wordt propaganda gedreven. Eenerzijds wenscht men te bevorderen, dat in dien middenkring het gebruik van sterken drank in het huis zooveel mogelijk afneme en ten slotte ophoude. Dit is de propaganda van de alcoholvrijen op dien middenkring; maar zoolang die propaganda nog niet veel verder gevorderd is, ligt uit den aard der zaak het gevaar voor de hand, dat ook de groep der alcoholisten een groot deel van dien kring tot zich trekt. Het standpunt nu, dat ik gisteren verdedigde, is dit, dat voor het lokken uit dien middenkring naar de groep der alcoholisten juist de tapperijen het beste middel zijn. Daarom meen ik, dat de combinatie van de beide bedrijven eene brug vormt, waarover het gebruik van alcoholische dranken met de daaraan verbonden gevaren in dien middenkring doordringt, terwijl omgekeerd de splitsing, ik zal niet zeggen een muur optrekt, maar dan toch een hek stelt, om juist dien overgang van personen uit dien middenkring naar den kring der alcoholisten zooveel mogelijk te belemmeren. Hierbij behoort men evenwel steeds te bedenken, dat het gebruik thuis ook gevaren met zich brengt, en dat, vooral waar het regelmatig geschiedt, het behoort te verdwijnen.

Ik kom thans tot het tweede doel, dat met de splitsing beoogd wordt. De drankverkoop, gelijk die thans plaats heeft, bestaat uit twee heterogene elementen. Er is in de eerste plaats de slijterij, waar niets anders plaats heeft heeft dan verkoop en die een gewoon winkelbedrijf is, als dat van bakker, vleeschhouwer en anderen. Daarnaast staat een geheel ander bedrijf, namelijk het bedrijf van de herberg, dat medebrengt het hebben van een gezelschapslokaal, waarin men gaat zitten, waarin men zich met anderen vergezelschapt. Dit is het karakteristieke kenteeken van dat tweede bedrijf. Dat verschil in karakter tusschen den eenvoudigen winkelverkoop van sterken drank en het aanbieden van een gezelschapslokaal om den sterken drank te laten gebruiken, komt op alle wijzen uit. Vóór alles blijkt het door de geheele inrichting van het bedrijf. De slijterij is niets dan een winkel met een toonbank, waar doorgaans zelfs geen stoel of tafel aanwezig is; in de tapperij is gemeenlijk gelegenheid tot zitten aan eene tafel, er is lectuur en er wordt gestreefd naar aantrekkelijkheid van de localiteit. Daarmede hangt samen, dat het eigenlijke slijten, de eenvoudige koop en verkoop van drank, eene handeling is, die in enkele minuten afloopt. Daarentegen brengt de aard van de eigenlijke herberg mede, dat men er vertoeft, niet

slechts enkele oogenblikken, maar lang, soms uren, vooral des avonds. Daarmede hangt verder samen, dat de slijterij tot geen nadere relatie tusschen kooper en verkooper aanleiding geeft, maar daarentegen de tapperij wel. Daar is de kastelein in zekeren zin de gastheer, die door zijn handigheid en door in het particulier leven van de bezoekers in te dringen, zich een vasten en ruimen kring van gasten weet te verzamelen, die hij menigmaal tot drinken aanmoedigt. Het gevolg daarvan is, dat de slijter en de herbergier als bedrijfshoofden geheel verschillende persoonlijkheden zijn.

Waar thans die, ook in alcoholgevaar, verschillende elementen vereenigd zijn, daar is scheiding het middel om het bedrijf, dat juist het gevaar oplevert, en de alcoholpropaganda te concentreeren. Ik stel, dat er honderd vergunningen zijn in eene plaats en dat 50 vergunninghouders kiezen voor tapperij en 50 voor slijterij; dan concentreert de gevaarlijke, verleidelijke kring, de kring, waarvan de alcoholpropaganda uitgaat, zich in 50 vergunningen, terwijl daarentegen, wanneer het bedrijf ongesplitst blijft, dat gevaar ook de slijterijen zal aantasten en per slot van rekening in de honderd gelegenheden zal voorkomen. Dat concentreeren van het alcoholgevaar in een kleiner aantal bedrijven heeft tevens dit voordeel, dat de onordelijkheden en verkeerdheden, die juist in die gevaarlijker alcoholgelegenheden voorkomen, beter kunnen worden aangetast en bedwongen. Wanneer men dus die twee zoo geheel uiteenloopende bedrijven scheidt, — het is ook de natuurlijke orde van zaken —, wordt het doel van het wetsontwerp op dit punt wel degelijk bereikt. Dat doel is niet, den clandestienen handel tegen te gaan en rechtstreeks het gebruik te doen afnemen. Of de splitsing doelmatig is of niet, hangt daarvan dan ook niet af. Het doel van de splitsing is, dat men aan het geheele verschijnsel, dat zich als drankhandel in het klein voordoet, eene richting en ontwikkeling poogt te geven, die het alcoholgevaar doet afnemen en aan den grooten middenkring eene bescherming geeft tegen inwerking uit de alcoholkringen. Dat is juist wat ik in mijn eerste rede bij deze beraadslaging aangaf, namelijk dat, waar een vergif in een enkel gedeelte van een organisme is ingedrongen, men de gewoonte heeft, af te binden den arm of het been, waaraan zich dat deel bevindt, om te verhinderen, dat het gif door het geheele organisme dringt. Wij hebben volstrekt niet gezegd, dat het eenige doel, dat met dit wetsontwerp beoogd wordt, is, den clandestienen verkoop tegen te gaan of het gebruik te doen afnemen, maar wij hebben wel degelijk op den voorgrond gesteld het doel, tegen het gevaar uit den alcoholistischen hoek bescherming te geven. Ik kan

mij dan ook niet begrijpen, hoe men kan zeggen, dat, als de splitsing niet strekt om den clandestienen verkoop te voorkomen, of om het gebruik te doen verminderen, zij dan uit het ontwerp moet verdwijnen. Met het verbod van uitbetaling van loon, het niet toelaten van jongelui, het niet toelaten van vrouwen en al dergelijke bepalingen, wordt niet beoogd den clandestienen verkoop te voorkomen, maar wordt getracht, langs een anderen, een eigen weg het alcoholkwaad tegen te gaan en te stuiten.

Maar, zegt men, niet alleen, dat gij door deze maatregelen den clandestienen verkoop niet bestrijdt, integendeel, gij zult dien daardoor bevorderen. Mijnheer de Voorzitter! Ik moet zeggen, dat ik daarvan niets begrijp. Wanneer ik eenmaal den man tot 10 L. onder de wet heb, dan kan de clandestiene verkoop niet anders plaats hebben dan bij hen, die boven 10 liter verkoopen, bij hen, die een verlof hebben. Maar dan kan er natuurlijk geen sprake zijn van clandestienen verkoop, zooals die thans geschiedt, door hen die beneden 10 liter verkoopen. Wel zegt men: ja, maar wanneer men niet splitst, wordt in al die vergunningen zoowel het een als het ander gedaan, maar met de splitsing stelt men eene nieuwe norm, die slechts een nieuw soort clandestienen verkoop zal ten gevolge hebben, hierin bestaande, dat de slijter toch een borrel zal geven en de herbergier toch eene zekere hoeveelheid mee naar huis zal geven. Maar, al nemen wij een oogenblik aan, dat dit niet alleen zoo is, — ik stem toe, dat er altijd pogingen tot wetsontduiking zullen worden gedaan —, doch dat het zelfs bij 50 pct. het geval zal zijn, dan hebben wij toch altoos dit gewonnen, dat voor de andere 50 pct. de maatregel doorwerkt. Zegt men dan: ja, maar gij hebt uwe strafbepalingen zoo gemaakt, dat het overtreden dezer wet vrijelijk geschieden kan, — gelijk de heer Goeman Borgesius zeide —, dat men zelfs, der wet ten spot, openlijk tegen haar kan ingaan, zonder dat gij er iets aan kunt doen, dan herinner ik aan wat ik in mijn vorige rede reeds gezegd heb, dat dit niet raakt het beginsel, maar de wijze van uitvoering.

Wat de wijze van uitvoering betreft, geef ik twee dingen dadelijk toe: in de eerste plaats, dat, wanneer men de mannen van 2—10 liter ook geeft eene vergunning om beneden de 2 liter te verkoopen, er eene uitbreiding van den verkoop bij kleine hoeveelheden plaats grijpt. Gelijk ik reeds gisteren zeide, zijn mijn geachte ambtgenoot en ik bereid, die vergunning voor de tegenwoordige slijters van 2 liter ook tot die grens beperkt te houden. Eveneens geef ik ten aanzien van de strafbepalingen toe, dat de voorschriften, die nu voorkomen in art. 26, 2de lid, en met name *la mort sans phrase*, die voorkomt in art. 28

van de wet, veel strenger zijn dan wat door ons is voorgesteld en dat overwogen zou kunnen worden, soortgelijke bepalingen te maken tegen het bedrijven van het kwaad, dat men hier ducht. Maar in elk geval, ook al bleek het, dat dit niet kon, ik erken met mijn geachten ambtgenoot de noodzakelijkheid om de strafbepalingen op dit punt althans in dien zin te verscherpen, dat het toelaten van het uitdragen van sterken drank uit eene tapperij en het toelaten van drinken in eene slijterij rechtstreeks strafbaar wordt gesteld. Ook de opmerking over de aangebroken vaten in de slijterijen is er eene, waarvan de juistheid door mij wordt erkend. Ik stem toe, dat de aanwezigheid van een aangebroken vat, waaruit getapt kan worden, gereedelijk gevaar voor wetsovertreding doet ontstaan, daartoe zelfs in zekeren zin verlokt.

Men heeft in de tweede plaats gezegd, dat de splitsing niet alleen het gebruik van sterken drank niet zou doen verminderen, maar zelfs zou doen toenemen; en een van de leden heeft ons op allerlei voorbeelden gewezen, hem bekend: hoe jongelieden in eene slijterij gezamenlijk jenever gekocht hadden, en die ergens waren gaan zitten opdrinken; hoe arbeiders bij een werk gezamenlijk jenever lieten halen en opdronken; hoe soldaten ook wel jenever te zamen kochten en die uitdronken in de chambrée. Ik weerspreek die feiten niet; maar het is toch opmerkelijk, dat dit alles feiten zijn, die niet als mogelijk gesteld worden, maar als voorkomende zonder de splitsing. En nu versta ik niet, hoe men feiten, die voorkomen nu er geen splitsing is, kan aanvoeren als argument tegen die splitsing. Zullen, wanneer men geen splitsing heeft, die jongelieden, die arbeiders en die soldaten eene gelegenheid minder hebben om aan den drank te komen? Neen, integendeel; dan kunnen zij immers jenever krijgen in alle localiteiten, die vergunning hebben, bij tappers en slijters beide. Zij, die zeggen, dat het gevaar voor jongelieden, arbeiders en soldaten zóó groot is, moeten, dunkt mij, eerder tot de conclusie komen, dat het veel beter is, de gelegenheden te beperken, dan die te vermeerderen. Daarbij komt, dat het wetsontwerp verbiedt, jongelieden tot 18 jaren toe te laten in slijterijen en tapperijen, hetgeen eerder eene bescherming tegen het gevaar oplevert.

Men heeft in de derde plaats gezegd, dat de splitsing onbillijk zou zijn, doordat men belangen schenden zoude. Op welk standpunt hebben wij ons hierbij te stellen? Moet elk particulier belang altoos de kracht hebben om maatregelen, in het algemeen belang gevorderd, te keeren? Of moet, om in het algemeen belang maatregelen te kunnen nemen, altoos schadeloosstelling gegeven worden? Er is bij deze quaestie, die in 1881, 1884 en later aan de orde geweest is, meermalen verwezen

naar de Veiligheidswet, de Hinderwet, naar verschillende bouwverordeningen en andere wettelijke voorschriften, — ik kan zelfs nog op de Begrafeniswet wijzen, waarbij eveneens beperking van iemands particuliere rechten of vrijheden is toegestaan —; in geen van die wetten is bepaald, dat schadeloosstelling moet gegeven worden. Wanneer dus het algemeen belang ten deze zekere vermindering van waarde van iemands bedrijf vordert, kan men dat op zich zelf niet aanvoeren als een motief om het voorstel als onbillijk te verwerpen.

Bovendien komt het mij voor, dat de schade, die zou worden geleden, zeer overdreven is voorgesteld. Er is gezegd: die menschen verliezen de helft van hun bedrijf. De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft echter reeds opgemerkt, dat dit eene onjuiste voorstelling is. Wanneer zouden zij een deel van hun bedrijf verliezen? Indien allen, die dusver kochten bij de tappers, niet meer gingen koopen, en allen, die dusver hun glas dronken bij den slijter, niet meer dronken, maar het ligt in den aard der zaak, dat het zóó niet zal gaan. Er zal ten deele stuiververwisseling plaats hebben, doordat zij, die vroeger aan den eenen kant kochten, waar zij nu niet meer mogen koopen, dit zullen doen aan den anderen kant; daarom komt het mij voor, dat de schatting van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, die meende, te mogen spreken van een vierde, juister is. Geldt dit voor allen, dan zal men moeten toestemmen, dat men dan succes behaald zal hebben, want dan zal een vierde van het geld, dat nu uitgegeven wordt voor drank, daarvoor niet meer worden besteed. Ik laat nu den clandestienen verkoop buiten rekening; maar wanneer men in een dorp, waar twee drankhandelaars zijn, aan tapper A het slijten en aan slijter B het tappen verbiedt, waardoor de helft van het bedrijf zou worden ontnomen, dan is het toch duidelijk, dat bij den een en bij den ander een vierde minder moet verkocht worden.

(De heer SCHAPER: Dat wordt verwisseld; wat de een niet verkoopt, verkoopt dan de ander.)

Dat weet ik wel, maar ik spreek op het oogenblik tegen de bewering van hen, die zeggen, dat door die menschen zoo groote schade zal geleden worden. Wanneer alles verwisselt, en het gebruik hetzelfde blijft, dan is er geen schade; maar wanneer men zegt, dat er schade is en men stelt die op een vierde, dan kan dit alleen daaruit voortkomen, dat er een vierde minder verkocht wordt. Bovendien merk ik op, dat voor de tappers het verlies van het verkooprecht met de maat van niet

veel beteekenis is. Een liter sterken drank, bij het glas verkocht, geeft eene winste van ongeveer negen stuivers. Er gaan 22 glazen in een liter en die worden in den regel tegen vijf cents verkocht, samen dus voor f 1,10, terwijl de liter den tapper kost f0,65 à f0.70. Wanneer de jenever verkocht wordt bij de maat, bedraagt de winste niet meer dan 15 cent. De schade voor den tapper zal dus niet groot zijn.

Maar na op de onbillijkheden gewezen te hebben, heeft men gezegd, dat het ook onrechtvaardig is. De onbillijkheid wordt door ons niet erkend, want tegenover het kleine verlies, dat de menschen wellicht lijden zouden, biedt het ontwerp — ik wees daarop reeds uitvoerig — aan diezelfde menschen groot voordeel aan. Anders staat het met het bezwaar van onrechtvaardigheid. Hoewel er, collectief genomen, slechts eenige verschuiving in den drankhandel zou plaats vinden, zou toch het bedrijf van iederen tapper of slijter op zich zelf inperking kunnen ondergaan, wat schade voor dien persoon ten gevolge zou hebben. En nu komt het mij voor, dat, waar eenmaal in art. 26 van de bestaande wet aan de grootste groep vergunninghouders een recht gegeven is, het uit het oogpunt van rechtvaardigheid aan bedenking onderhevig zou kunnen zijn, dat recht zonder schadeloosstelling te beperken. Ik zeg daarom niet, dat de wetgever nimmer bevoegd zou zijn, een gegeven recht te beperken, maar in dit geval erken ik, dat, in verband met de positie van die menschen, metterdaad de rechtvaardigheid uit het oog zou worden verloren. Daarom zijn wij te rade geworden om deze groote concessie te doen, dat de splitsing zonder invloed zal blijven voor hen, die thans in het bezit zijn van eene vergunning. De geachte afgevaardigde, de heer De Klerk, heeft zich opgemaakt om te betoogen, dat, wanneer men zulk eene concessie doet, men eigenlijk de zaak prijs geeft, daar men dan eene concessie doet, grooter dan eene Regeering doen mag. Tegenover dit verwijt zij het mij veroorloofd, er aan te herinneren, dat wij hier niets anders doen dan het illustre voorbeeld van Minister Modderman volgen. Voor dien bewindsman was, nemine contradicente, het hoofddenkbeeld, dat hij zocht te realiseeren, het maximum-stelsel, en daarvoor zou volgens het oorspronkelijk door hem ingediend voorstel het afmaken binnen zeer korten termijn geschieden. Toen heeft zich bij de behandeling van art. 2 juist hetzelfde voorgedaan, wat zich hier voordoet, n.l. dat tegen dat art. 2 de hoofdstorm opstak en al spoedig duidelijk bleek, dat er noch voor art. 2, noch voor het wetsontwerp eene meerderheid zou te vinden zijn, indien de Minister op dit punt niet eene zeer groote concessie deed, door n.l. voor te stellen, dat het beginsel alleen op nieuwe vergunningen zou worden toegepast. Al wat

men ons in dit opzicht verwijt, geldt dus evenzeer voor den toenmaligen Minister.

Men heeft de opmerking gemaakt, dat wel is waar een nieuw art. 25*a* bij Nota van Wijziging is voorgesteld, maar dat toch de concessie, die de Regeering heeft gedaan, niet is absoluut, omdat een voorbehoud is gemaakt met betrekking tot verplaatsing van het bedrijf en verbouwing. Verder is opgemerkt, dat de weduwen van de thans bestaande vergunninghouders nog niet zijn uitgezonderd, evenmin als hun kinderen en die van de slijters van 2 tot 10 liter. Voor zooveel de verplaatsing van het bedrijf betreft, kan tegen het stelsel van het nieuwe art. 25*a* moeilijk bezwaar worden gemaakt. Het eerbiedigen van de rechten kan zich niet verder uitstrekken dan tot die, welke op het oogenblik bestaan. Welnu, in het tegenwoordige art. 26 is van die mogelijkheid van verandering van localiteit geen sprake. Evenmin van een recht van weduwen of kinderen. De eisch van rechtvaardigheid kan dus nooit verder voeren dan tot wat de Regeering nu voorstelt. Mocht men oordeelen, gelijk de heer Talma deed, dat het overweging verdient om iets verder te gaan, dan wil ik wel verklaren, dat, wanneer een amendement in die richting wordt ingediend, ik dat gaarne in overweging zal nemen, en zal zien, wat ik daarmede kan doen. Op het oogenblik is het onmogelijk, daaromtrent eene beslissing te nemen.

Wanneer men nu zegt, dat eene drankwet, die alleen werkt voor nieuwe vergunningen, vrijwel waardeloos is, dan antwoord ik daarop, dat een wetgever in deze aangelegenheid eerst dan kras, radicaal en doortastend kan worden, indien het misbruik in het land algemeen zóó sterk is toegenomen, dat de publieke opinie, verontrust, hier eene Kamer brengt, die bereid is tot krasse maatregelen over te gaan. Dat is in Zweden gebeurd; men heeft daar maatregelen genomen, die met de bestaande rechten niet rekenden en eenvoudig afmaakten wat moest worden afgemaakt, zoodat plotseling een geheel nieuwe toestand werd geschapen. Zoolang wij in ons land nog niet eene zoo algemeene Entrüstung hebben, zal de hoop niet kunnen gekoesterd worden, dat er in deze Kamer eene meerderheid zal te vinden zijn ook zelfs maar voor eenigszins radicale voorstellen. De dusver gevoerde discussiën hebben die overtuiging niet verzwakt, wel bevestigd.

Ik kom thans tot het vijfde lid, waaromtrent de geachte afgevaardigde uit Zutphen, de heer Goeman Borgesius, eene bedenking heeft geopperd. Die bedenking gold de woorden: „voor zooveel betreft den verkoop in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, uitgezonderd dien in een logement alleen aan logeergasten." De geachte afgevaar-

digde wilde die woorden in elk geval weg hebben; hij heeft dit gezegd zonder eenige motiveering. Nu heb ik mij gisteren veroorloofd, bij een gelijk geval den geachten afgevaardigde te vragen, of hij mij zijn motiveering niet even zou kunnen geven, om er op te kunnen antwoorden. Ik zou diezelfde vraag ook hier willen doen, omdat ik zijn motiveering ook hier niet ken en haar zelfs niet kan vermoeden. Waar echter de geachte afgevaardigde gezegd heeft, dat hij die motiveering nog liever niet gaf, kan ik thans alleen constateeren, dat ik, zijn bedenking niet kennende, daarop ook niet kan antwoorden. Wel kan ik zeggen, waarom ik die woorden er bij gevoegd heb. In gemeenten, waarop het vierde lid niet van toepassing zal zijn, zal het toch wel moeten gelden voor sociëteiten en logementen, in dien zin, dat deze nimmer zullen mogen slijten. En daar nu eene sociëteit niet is eene voor het publiek toegankelijke localiteit, is de sociëteit door die woorden uitgezonderd; de logementen worden uitgezonderd door de bijvoeging, „uitgezonderd dien in een logement alleen aan logeergasten". Heeft een logement beneden een eigen café met vergunning, dan is het natuurlijk eene andere zaak. De uitzondering zelf zouden wij niet licht laten vervallen; bestaan er evenwel bedenkingen tegen de formuleering, dan kunnen die nader overwogen worden.

De geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft de vraag opgeworpen, of het zesde lid alleen daar zal gelden, waar het vierde lid van toepassing is, of wel overal. Het zesde lid is niet anders dan eene nadere uitwerking van het vierde lid, en zal alleen gelden in die plaatsen, waar het 4de lid van toepassing is. De heer Rink meende, dat dit hier niet duidelijk genoeg wordt uitgedrukt. Welnu, laat hij dan te kennen geven, welk bezwaar hij heeft, of eene bepaling aan de hand doen, waardoor hij meent, dat de zekerheid wordt verhoogd.

Ik ga thans over tot de behandeling van de vraag, in welke gemeenten het vierde lid wel, en in welke het niet van toepassing zal zijn. Men staat hier metterdaad, gelijk ook erkend is, voor eene uiterst moeilijke vraag. Met het cijfer van het zielental, hoe ook genomen, bereikt men zijn doel niet. Men wil nl. eenerzijds in die gemeenten, waar het plattelandsleven heerscht, deze splitsing niet toepassen en anderzijds wel in kleine steden, die een lager zielental hebben dan dorpen. Aanvankelijk is bij ons de vraag gerezen, of ook niet in kleinere plaatsen — niet in heel kleine — de splitsing zou zijn door te voeren. Dit zou afhangen van de vraag, of er voor den slijter een bestaan mogelijk zou zijn, indien verkoop van sterken drank bij winkelnering werd toegestaan Nu weet ik, en wist ik eer wij dit denk-

beeld opnamen, heel goed, dat het idee om winkelnering en slijterij te verbinden in de *communis opinio,* zooals die op dit oogenblik bestaat, ernstigen tegenstand zou vinden, omdat voor velen nog als een axioma geldt, dat dit het ergste is, wat men doen kan. Ik had die overtuiging vroeger ook, maar bij nader inzien veranderde mijn meening, en erkende ik, dat het bezwaar zeer zeker ten volle en ten ernstigste gold voor den toestand van 1881 en daarvoor volkomen gemotiveerd was, maar niet voor den toestand, die volgens dit wetsontwerp zou ontstaan. Het laatste Engelsche rapport van de parlementaire enquête-commissie van 1897, die op dit punt een onderzoek heeft ingesteld, heeft mij doen zien, dat men bijna unaniem in de *grocers licenses* geen kwaad vond en dat men zou wenschen, dat het stelsel zich uitbreidde. Intusschen, wanneer voor eene zuivere behandeling van het beginsel der splitsing de combinatie van slijterij met winkelnering uit dit ontwerp moest blijven, zou dat niet onraadzaam zijn, omdat allicht de algemeene antipathie tegen dat ééne punt bij sommigen het geheele oordeel over art. 1 en zelfs over het ontwerp zou beheerschen. De noodzakelijkheid om ter oplossing van het vraagstuk de combinatie met winkelnering toe te laten, zou alleen bestaan, wanneer men de splitsing toepaste ook in de zeer kleine gemeenten; maar wanneer men in een eenigszins ruimer kring van gemeenten de toepassing van het 4de lid uitsluit, zoodat die bepaling alleen toegepast wordt in plaatsen, waar ongetwijfeld slijters kunnen bestaan, en ook nu reeds zijn, vervalt de noodzakelijkheid voor die combinatie. Wij zijn daarom bereid, wat de winkelnering betreft, af te zien van het expedient. Ik begrijp niet, hoe er iets vreemds in gevonden kan worden, dat, wanneer men eene regeling wijzigt, waarbij een expedient noodig was, met die wijziging ook de noodzakelijkheid van het expedient wegvalt.

Door de geachte afgevaardigden, de heeren Roessingh en Goeman Borgesius, is een ander denkbeeld aan de hand gedaan. Het denkbeeld van den heer Roessingh was, om de niet-toepasselijkheid uit te breiden tot plaatsen van 10.000 zielen; de geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, meende, dat men nog beter deed met het getal uit te breiden tot 20.000. Tegen die beide denkbeelden bestaan ernstige bedenkingen. Volgens het voorstel van den heer Goeman Borgesius zouden van de toepassing van het 4de lid uitgesloten zijn: Zutphen, Middelburg, Vlissingen, Hoorn, Gorkum, Harlingen, Winschoten, Assen, Venlo, in één woord, eene menigte steden, die volstrekt geen plattelandskarakter dragen en waar zeer zeker slijterijen afzonderlijk bestaan. Het doel van de bepaling zou dus geheel worden gemist. Volgens het denkbeeld van

den heer Roessingh daarentegen zouden uitgezonderd worden enkel in Friesland bijv. de volgende gemeenten: Leeuwarderadeel, Menaldumadeel, Smallingerland, Opsterland, Schoterland, Wonseradeel, Tietjerksteradeel, Wijmbritseradeel, die toch alle kunnen gezegd worden, de een meer, de ander minder, een plattelandskarakter te dragen. Noch met het voorstel van 10.000, noch met het voorstel van 20.000 kan het doel bereikt worden. Het is inderdaad moeilijk, een vasten maatstaf voor de onderscheiding aan te geven. Wij meenden evenwel, bij nadere overweging, dat de aanwijzing der gemeenten zou kunnen overgelaten worden aan de Uitvoerende Macht.

De geachte afgevaardigde, de heer Ter Laan, vroeg, waarom niet liever een tabel werd vastgesteld. Ik stem gaarne toe, dat dit ook het zekerste en het eenvoudigste zou geweest zijn, maar de geachte afgevaardigde vergete niet, dat, wanneer deze zaak aan de orde ware gekomen bij het verschijnen van het Voorloopig Verslag, er misschien tijd voor dergelijk onderzoek zou zijn geweest, maar dat die thans ontbreekt. Verder heeft de geachte spreker, en anderen met hem, er op gewezen, dat deze delegatie van macht niet alleen te ver zou gaan, maar ook het het ernstige gevaar met zich zou brengen, dat deze regeling in de toekomst door de politiek zou worden beheerscht. Dat een Minister daarvan misbruik zou maken, kan ik niet aannemen, maar wanneer men voor de politieke gevolgen vreest, dan mag dat niet worden toegelaten. Wanneer ik hier eens een tabel voorstelde en eens met name op moest geven, welke gemeenten wel en welke niet daarop zouden voorkomen, dan zou elk lid der Kamer toch allicht eens nakijken, hoe het stond met de gemeenten van zijn district, en wanneer die tabel bekend werd, zou men er in den lande wel eens toe kunnen overgaan, aan de geachte afgevaardigden te verzoeken, te zorgen, dat die of die gemeente buiten toepassing bleef. Ik zou eene discussie hier in de Kamer over eenige honderden gemeenten waarbij allerlei andere belangen betrokken zouden zijn, nog al bedenkelijk achten.

Bij dien stand van zaken heb ik de quaestie nog eens met mijn geachten ambtgenoot overwogen en nagegaan, of er geen mogelijkheid is, om toch de plattelandsgemeenten uit te zonderen en de zaak te regelen in de wet zelf, zonder tabel. Wij meenen inderdaad gekomen te zijn tot eene goede oplossing. Wanneer uitgezonderd wordt de gemeente, waarin geen kom is van meer dan 5000 inwoners, dan krijgt men in de wet een vasten maatstaf, waardoor in alle plattelandsgemeenten, waar een of meer kommen zijn, maar geen enkele van dat zielental, de splitsing niet van toepassing zal zijn, en waardoor omgekeerd in kleinere

steden — ik noem bijv. Harderwijk, omdat wij weten, hoe daar juist het euvel, waarmede wij kampen, in zeer ernstige mate bestaat — de splitsing wel zal plaats vinden. Wanneer men vraagt, of tegen die regeling niet het bezwaar geldt, dat het bestaan van eene bebouwde kom van zooveel inwoners moeilijk zal zijn te constateeren, dan antwoord ik, dat „bebouwde kom van eene gemeente" een begrip is, dat de wet kent. Het komt bijv. in art. 16 van de Begrafeniswet voor en wel in zóó bepaalden zin, dat eene particuliere begraafplaats niet mag aangelegd worden dan op minstens 50 M. afstand van de bebouwde kom der gemeente.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft reeds nu bedenkingen geopperd tegen de wijze, waarop de Regeering getracht heeft, antwoord te geven op de vraag, hoe bij schommelingen in het cijfer van 5000 nochtans eene zekere vastheid gegeven zou kunnen worden aan de rechtspositie. Dat bezwaar treft niet alleen dit voorstel. Er zijn allerlei bepalingen, die gevolgen verbinden aan het zielental, en altoos het bezwaar met zich brengen, dat bij wisseling van het zielental veranderde toestanden intreden. Ik behoef slechts te herinneren aan art. 2 van de Gemeentewet.

Dezelfde afgevaardigde heeft ook gewezen op het bezwaar, voortspruitende uit grenswijzigingen. Ik begrijp dit bezwaar niet recht. Bij een wetsontwerp tot grenswijziging worden steeds allerlei bepalingen opgenomen, zoowel ten aanzien van de nationale militie als van het kiezerskorps, en ik zou dus niet weten, welk bezwaar er tegen zou bestaan, bij een nieuw wetsontwerp tot grensregeling ook deze zaak in bijzonderheden te regelen.

Ik kan kort zijn over het 6e lid; de vraag is, of men, als de slijterij geïsoleerd wordt, een minimalen inhoud voor de flesschen zal vaststellen. Hierbij staan twee belangen tegenover elkander. Aan den eenen kant is het 't meest gewenscht, het minimum bedrag zoo hoog mogelijk te stellen, ten einde den verkoop van sterken drank te doen verminderen. Men heeft dan ook in andere landen, bijv. in Zweden, het minimum gesteld op 1 kan, wat met 1½ liter overeenkomt. Hiertegenover staat, dat, wanneer men eenmaal een hoog minimum gaat stellen, hij, die anders minder zou gekocht hebben, allicht meer koopt of naar de tapperij gaat. Die twee tegengestelde belangen kunnen zeer gewichtige gevolgen hebben. Wanneer men zich nog niet in staat acht, te voorkomen, dat degene, die minder zou willen koopen dan een liter, ook niet meer koopt, of naar de tapperij gaat, al is het dan maar om eenvoudig zijn borrel te drinken, dan zou men door eene te hooge

grens juist hen naar de kroeg jagen, die men er uit wil houden. Aan den anderen kant belemmert men door een lager minimum niet hem, die slechts eene kleine hoeveelheid voor matig gebruik wil koopen. Op grond van deze overwegingen meenen mijn geachte ambtgenoot en ik, dat het gewenscht is, de grens op 2 deciliter te stellen. Of men twee of drie deciliter zal nemen, is eene quaestie, welke afhangt van het plaatselijk gebruik. Ik heb hier een onderzoek laten instellen en daarbij vernomen, dat 1½ maatje hier het meest usueele is, terwijl in andere plaatsen, zooals wij van den heer Roessingh hebben gehoord, het gebruik is een dubbel maatje. Welnu, ik laat dat in het midden. In elk geval schijnt de gewone kooper zich tot die kleine hoeveelheden te bepalen, en, zonder dat wij nu meenen, dat daar hooge belangen bij betrokken zijn, achten wij toch, dat het opnemen van eene grens goed is, omdat men anders bloot staat aan het gevaar, waarop reeds gewezen is, dat al gauw fleschjes van één en twee borrels in den handel worden gebracht en men langs dien weg de bedoeling van het wetsontwerp zal pogen te verijdelen. Ik voeg er nog bij, dat het zevende lid natuurlijk alleen de strekking heeft, de mogelijkheid te openen, dat elixers, die gewoonlijk bij kleine hoeveelheden worden verkocht, ook voortaan op dezelfde wijze verkocht kunnen worden. Wordt het amendement aangenomen, waardoor het minimum in het zesde lid vervalt, dan is het zevende lid natuurlijk overbodig.

Ik meen hiermede geantwoord te hebben op de verschillende bedenkingen, die zijn geopperd. Resumeerende verklaar ik, dat wij, wat het eerste amendement betreft, het wenschelijk achten, de definitie te handhaven. Niet, zooals uitdrukkelijk door mij verklaard is, als ware dat administratief noodig. Ik heb toegegeven, dat men administratief er buiten zou kunnen; maar wanneer de Overheid eene wet geeft en een verlof instelt, waarvan de omvang afhankelijk is van de strekking van de woorden: „gegiste dranken", welke woorden bij het volk geen vaste beteekenis hebben, dan is het noodig, dat de Overheid tevens zegge, wat zij met die woorden bedoelt. Dat dit, zooals, meen ik, de geachte afgevaardigde, de heer Smidt, zeide, bij ministerieele circulaire kan geschieden, ontken ik; de Minister heeft geen recht, te bepalen wat gegiste dranken zijn. Gelijk ik evenwel reeds in eersten termijn heb gezegd, het beginsel van het wetsontwerp wordt door het wegvallen van de definitie niet aangetast; daarom blijven wij de aanneming van het ingediende amendement slechts ontraden. Wanneer men bezwaar heeft tegen ons voorstel, dan geven wij de voorkeur aan het amendement van den heer Van Idsinga, hoewel wij de onderscheiding

daarin niet scherp genoeg achten. Mocht de Kamer van oordeel zijn, dat het beter is, de definitie weg te laten, dan zullen wij ons bij die meening neerleggen.

Tegen het amendement van den geachten afgevaardigde, den heer Van den Heuvel bestaat, naar onze meening, het bezwaar, dat het niet in dit wetsontwerp kan worden ingelascht, omdat dit wetsontwerp nu eenmaal handelt over den kleinhandel in sterken drank, en deze uitdrukking in de considerans en den titel der wet voorkomt, zoodat men bij het laten vallen van het woord „sterke" niet langer zou hebben eene herziening van eene bestaande wet, maar iets geheel anders. Ik zal mij dus daarover verder niet uitlaten, maar geloof niet, dat de Regeering van haar zijde daarin zou kunnen treden.

Wat het zesde lid betreft, blijven wij op grond van het zooeven aangevoerde ons voorstel handhaven, maar, gelijk ik er bij voegde, de quaestie raakt niet het beginsel of de structuur van de wet, weshalve wij de beslissing aan de Kamer overlaten, hoewel wij uitdrukkelijk verklaren, dat wij, ter wering van zeer kleine fleschjes, het raadzaam achten, de minimale grens van 2 deciliter te houden.

Onaannemelijk is voor ons het amendement-Fock, strekkende om uit het ontwerp te lichten het geheele beginsel van de splitsing. Het Kabinet heeft van zijn zijde getoond, conciliant te zijn en is in zijn concessies zeer ver gegaan. Wij zijn bereid, aan de geopperde bezwaren tegen de uitvoering te gemoet te komen; met name zal aan de slijters bij 2—10 liter geen lageren verkoop worden toegestaan; in de tweede plaats zullen in elk geval de strafbepalingen zóó worden verscherpt, dat het toelaten van het uitdragen van sterken drank uit tapperijen of het toelaten van het drinken in slijterijen rechtstreeks strafbaar wordt, en het bezwaar, voortspruitende uit het aanwezig zijn van aangebroken vaten wordt ondervangen; in de derde plaats zal voor het 5de lid van art. 1 eene andere formuleering worden voorgesteld; in de vierde plaats wordt niet vastgehouden aan de combinatie van slijterij met winkelnering. Op zich zelf evenwel beheerscht de splitsing de structuur van het geheele ontwerp in die mate, dat wij die niet loslaten kunnen. Niet — ik zeg er dit uitdrukkelijk bij — als school in deze quaestie een beginsel, veel min als school er een politiek beginsel in. Het geldt hier uitsluitend de keuze van maatregelen en middelen om een bestaand kwaad te bestrijden, en al zal nu wel steeds verschil van gevoelen bestaan over den een of anderen maatregel, wanneer Ministers eenmaal eene keuze gedaan hebben, en die gedaan hebben met overtuiging en zóó, dat zij in de geheele wet doorwerkt, dan kan, wanneer

het gekozen middel niet wordt geaccepteerd, met de behandeling van het wetsontwerp niet worden doorgegaan. Wij zijn onzerzijds, naar wij meenen, in het gemeen overleg zoover gegaan als met behoud van de structuur van het wetsontwerp mogelijk was; wij hopen, dat nu ook van de zijde der Kamer moge blijken, dat voor haar gemeen overleg geen ijdel woord is.

Handelingen, blz. 1834—1838.

Mijnheer de Voorzitter! Op zich zelf zou het mij niet onaangenaam zijn, de beantwoording van de gedane vragen uit te stellen tot aanstaanden Dinsdag, omdat ik nog Ministerraad heb, maar ik wil toch liever op het oogenblik het standpunt toelichten, waarvan bij de voor de sociëteiten ontworpen regeling is uitgegaan, omdat ik er zeer prijs op stel, bij de replieken de adviezen te vernemen van de juridische leden van deze Kamer, om te weten, of naar hun oordeel dat uitgangspunt juist is of niet. Ik stel daarbij op den voorgrond, dat ik niet zal antwoorden op de beschuldigingen, dat wat hier is voorgesteld schande is voor en niet berust op zedelijke en Christelijke beginselen. Ik geloof, dat ik door daarop te repliceeren geen stap verder zou komen. De opmerking, dat er in het sociëteitsleven veel is, dat immoreel werkt en het hooger leven belet te groeien en te bloeien, dat soms in niet zoo kleinen kring een verderfelijken invloed ervan uitgaat, zal ik geenszins ontkennen. Ik weet er zelf niet veel van; mijn weg heeft er nooit toe geleid, veel in sociëteiten te verkeeren; de vorige betrekking, die ik bekleedde, brengt mede, dat men dat niet doet!

(De heer HUGENHOLTZ: Op de dorpen zijn er wel lid van eene sociëteit.)

Ik hoor tot mijn leedwezen, dat men tegenwoordig in de betrekking van predikant wel lid van eene sociëteit is. Ik ben daarvan niet op de hoogte, maar in mijn dagen was dat niet zoo en in mijn kringen is het nòg niet zoo. Dit heeft tot gevolg gehad, dat ik mij nooit tot de sociëteit aangetrokken heb gevoeld en ook in mijn tegenwoordige betrekking geen lid van eene sociëteit ben geworden. De eenige ervaring, die ik van de sociëteit heb, is uit het studentenleven. Ik ben er in die jaren ook lid van geweest, en ik kan niet anders dan bevestigen, wat zooeven door den heer Troelstra uit zijn herinneringen is medegedeeld; maar ik wil wel zeggen, dat men in den kring, waarin ik verkeerde,

daar zoo weinig mogelijk kwam. Het was alleen bij bijzondere gelegenheden, dat wij er verschenen. Ik geloof evenwel, dat men dat leven in de studenten-sociëteiten hier niet op den voorgrond moet stellen. Voor de studentenwereld bestaan afzonderlijke wachters voor het goede, zooals de curatoren en de rector magnificus. En wanneer die heeren hun roeping veronachtzaamden, zou het niet zaak zijn, ten opzichte van de sociëteiten bepalingen te maken, maar wel ten opzichte van degenen, die in deze niet toetasten. Men zal nooit voor studenten-sociëteiten als zoodanig speciale bepalingen kunnen maken. Het geldt een verschijnsel uit het studentenleven, dat gelukkig tegenwoordig een beter karakter aanneemt; men doet dus beter, er niet verder over te praten. Het is eene exceptie, iets dat niet den geheelen kring van het sociëteitsleven beheerscht.

Wanneer men mij vraagt, of ik niet meen, dat metterdaad de toestanden ertoe zouden kunnen nopen, om, wanneer er wegen en middelen te vinden zijn, in te grijpen in de vrijheid van dat sociëteitsleven, moet ik zeggen, dat ik wenschte, dat dit kon; maar ik kan weder niet toegeven, dat het generale verschijnsel van de sociëteiten zóó is als men voorgeeft. Ik geloof ook, dat men verkeerd doet, wanneer men eene groote sociëteit als die in deze stad, welke door haar grooten omvang veel indruk maakt, als het algemeene type van eene Nederlandsche sociëteit aanneemt. Dat is zij niet. De meeste sociëteiten zijn opgekomen toen in het laatst van de 18de eeuw de zoogenaamde koffiehuizen werden opgericht. Dat waren een soort van politieke clubs. En het was in die kringen, dat vooral de leden van de Oranjepartij en de patriotten zich tegenover elkander organiseerden. Van uit de koffiehuizen is voor een goed deel onze politiek uitgegaan, en het zijn verder die koffiehuizen, veelal gesloten clubs, waardoor het sociëteitsleven zulk een omvang in ons land heeft gekregen. Ik kan niet anders zeggen, dan dat het sociëteitsleven, gezond opgevat, mij metterdaad een zeer gewenscht middel schijnt om het vereenigingsleven te bevorderen. De heer Lohman heeft er niets te veel van gezegd.

Ik heb reeds bij mijn vorige redevoering er op gewezen, dat, hoe hoog ik ook het huiselijk leven stel, het mij niet onverschillig voorkomt, dat men, behalve zijn huiselijken kring, ook nog een tweeden, breederen kring in de plaats van zijn inwoning heeft, met welken men eenige gemeenschap onderhoudt, en ik zie ter wereld niet in, waarom dat vereenigingsleven in strijd met het huiselijk leven zou komen. In België ziet men bij voorbeeld 's avonds den man bijna nooit alleen uitgaan, want man en vrouw gaan met de volwassen kinderen naar plaatsen, waar

menschen bijeenkomen. Men heeft niet de gewoonte, om, zooals bij ons te lande, ieder iets aan een apart tafeltje te gebruiken; maar men zet zich neer aan aaneengesloten tafels, waar de eene familie zich bij de andere aansluit. Ik vind daarin, al moet het niet overdreven worden, een goed element. Men moet niet meenen, dat het uitsluitend thuis zitten genoegzame kracht geeft om zich te wijden aan de groote taak van het burgerlijk leven. Men vindt toch daar, waar dit samenleven geheel uitgesloten wordt, zekere gedruktheid van begrip en engheid van opvatting, die niet bijdraagt tot de ontwikkeling en daarom minder goedkeuring verdient.

Dat samenleven kan echter alleen tot zijn vollen bloei komen, als het geheel buiten den sterken drank omgaat. Daarom zijn drankvrije sociëteiten, waarin in het geheel geen sterke drank geschonken wordt, daarvoor m. i. het juiste en goede middel. Waar wij die inrichtingen niet hebben, kunnen wij hetgeen wij bezitten niet naar dat ideaal afmeten. Als ik hetgeen in enkele plaatsen bestaat daarnaar afmeet, meen ik, dat er tal van sociëteiten zijn, — naar ik gehoord heb, want ik weet het niet uit eigen ondervinding —, waar de menschen op een behoorlijk uur komen en heengaan en waar van veel drinken of spelen geen quaestie is. Daar staat tegenover, — en dat weet ik wel uit eigen ondervinding —, dat op het platteland maar al te dikwijls — naar ik nu vernomen heb ook predikanten — notarissen, griffiers en dergelijke notabelen, zij, die aan de „Spitze der Behörde" staan, — ook de onderwijzer was er op ons dorp bij —, op avonden als er geen sociëteit was, naar de gewone herberg gingen. Het is wel voorgekomen, dat op het sluitingsuur de veldwachter kwam en zeide: „Heeren, er uit!" Maar wat kon hij doen? Die daar zaten, waren allen machthebbenden. Hij liep dan maar een straatje om, en als hij dan terug kwam zaten de heeren er nog. Dit brengt in het dorpsleven een verkeerden geest en werkt demoraliseerend en verderfelijk. Ik beschouw zoo iets evenwel niet als regel. En wanneer men pogingen doet om wettelijke bepalingen te maken, dan moet men zich niet regelen naar de enkele verkeerde dingen, die plaats hebben, maar dan moet men vragen, hoe het verschijnsel zich in het algemeen voordoet.

Nu een woord over het tweede punt, waaromtrent ik gaarne het juridische advies van de juristen in deze Kamer zou willen hebben.

(De heer LIEFTINCK: En de Minister van Justitie, die is ook rechtsgeleerde.)

De Minister van Justitie kan niet gedurende de geheele behandeling van dit ontwerp, nu die zich op deze wijze rekt, tegenwoordig zijn. Dit is niet van den Minister van Justitie te vergen, al heeft hij de wet mede onderteekend. Ik wil bovendien den heer Lieftinck gaarne verklaren, dat, hoewel de wet van den Minister van Justitie en van mij afkomstig is en wij natuurlijk alle punten met elkander besproken hebben, dit niet wegneemt, dat zoowel door hem als door mij het juridisch advies van de juristen in deze Kamer op prijs wordt gesteld.

Men heeft deze quaestie hier besproken uit het oogpunt van de rechtvaardigheid. De rechtvaardigheid eischt, dat men gelijke momenten gelijk behandelt. Rechtvaardigheid kan nooit in zich sluiten, dat men verschillende momenten gelijk behandelt. Wie spreekt van rechtvaardigheid, gaat uit van de stelling, dat men te doen heeft met gelijke momenten, bij eene tapperij en bij eene sociëteit. Vandaar, dat ik deze vraag zou willen doen: kan men zeggen, dat een besloten gezelschap waar men eenigen drank gebruikt, als zoodanig, valt onder het begrip van kleinhandel in sterken drank? Wanneer leden van een gezelschap eene sociëteit willen oprichten met eene bepaling in dezen vorm, dat men betaalt, laat mij eens zeggen, *f* 50 contributie per jaar en vrije bediening en vrije lectuur van de bladen heeft en elken avond bijv. twee glazen wijn krijgt, dan vraag ik, of dat kleinhandel in sterken drank is?

(De heer GOEMAN BORGESIUS: Volgens de tegenwoordige wet vallen de sociëteiten niet alleen onder de Drankwet, maar zijn zij met alle verkoopplaatsen van sterken drank geheel gelijkgesteld).

Dat weet ik zeer goed, maar, als men de wet gaat herzien, dan vraagt men zich toch af, of men die opvatting deelt. Het karakter van den handel is, dat hij gedreven wordt om winst. Ik ken geen handel, of hij wordt gedreven met de bedoeling, zekere winst te maken, en wel zal ik niet ontkennen, dat het maken van winst kan voorkomen, maar niemand kan beweren, dat daarvoor de sociëteiten opgericht worden. De bedoeling van het behalen van winst is niet voorhanden, al kan in de sociëteiten sterke drank onder verschillende vormen verschaft worden. Men kan zonder bediening van derden zelf koopen en schenken en dan heeft er geen handel plaats. Het kan ook zijn, dat men een bediende heeft, die niet den inslag doet, maar de sociëteit pacht, in dier voege, dat hij den drank verkoopt tegen de prijzen, die het bestuur zal bepalen. Nu zou ik aan de heeren willen vragen, of, waar de verkoop plaats heeft naar een door de koopers zelf te bepalen prijs, men ge-

wonen handel heeft? Men kan zich nog wel het geval denken, dat door eene hoogere macht de prijs bepaald wordt, maar dat dit geschiedt door koopers zelf, is iets wat in den handel onbestaanbaar is. Men heeft in het laatste geval dus wel met eene zekere winst te maken, maar welk karakter draagt die winst? Men kan even goed aan zoo iemand, als waarvan ik sprak, een salaris geven, maar, omdat men weet, dat men dan gedurig contrôle moet uitoefenen op wat hij doet, laat men hem de winst, die hij maakt, nadat daarvan de pacht is afgetrokken; men heeft dus geen handel.

Waar zich nu dit verschijnsel in zoo vele vormen kan voordoen èn wat de winst, èn wat de toelating van het publiek, èn wat de prijsbepaling aangaat, waaromtrent men bij sociëteiten in gansch andere conditiën verkeert dan in den gewonen handel, hebben wij gemeend, dat wij bij sociëteiten niet te doen hadden met objecten, gelijksoortig aan tapperijen en slijterijen, maar met geheel ongelijksoortige. Ik zeg dit ook ten aanzien van de toelating van het publiek, want welken handel kan men zich denken, waarbij een ander het recht heeft te zeggen: gij moogt wel zekere artikelen verkoopen, maar ik zal bepalen, wie als klanten bij u mogen komen? Al de elementen, waarop ik doelde, mist men dus bij den gewonen handel en daarom meen ik met den geachten afgevaardigde uit Goes, dat wij hier te doen hebben met een geheel ander begrip.

Maar is het een zoodanig ongelijksoortig begrip, dat men, zonder gevaar voor het doel van de wet, de geheele sociëteit er uit kan lichten? Op zich zelf zou dit kunnen geschieden, maar er bestaat gevaar, dat er schijn-inrichtingen van dien aard zullen opkomen, verkapte tapperijen en slijterijen, die eenvoudig den vorm van eene sociëteit aannemen, en dan zou, indien de sociëteiten niet in de wet werden opgenomen, afbreuk worden gedaan aan het doel van de wet. Wij hebben dus gemeend, de sociëteiten in de wet te moeten behouden. Daarbij rees de vraag, of men het recht heeft om op een zoo geheel ongelijksoortig verschijnsel al de maatregelen te gaan toepassen, die in deze wet worden voorgesteld ten aanzien van publieke tapperijen en slijterijen. De overweging van die vraag heeft ons geleid tot de conclusie, dat het noodig was, voor de sociëteiten ten deele scherpere voorschriften in de wet vast te stellen dan voor gewone tapperijen en slijterijen, omdat, wanneer men dit niet deed, men niet kon ontkomen aan het gevaar van die pseudo-sociëteiten, die niet anders dan verkapte tapperijen zijn.

Waar nu een soort van inrichtingen alleen ter wering van misbruik moet worden onderworpen aan zwaardere bepalingen, waaraan de

overige niet zijn onderworpen, is het rechtmatig, dat zij in haar bedrijf niet verder wordt bemoeilijkt dan noodig is ter bereiking van het doel van de wet. Vraagt men, of wij bereid zijn, zoo mogelijk enkele nu niet van toepassing verklaarde bepalingen ook op deze inrichtingen toe te passen, voor zooverre dit kan strekken om het kwaad op het gebied van den drankhandel te keeren, dan antwoord ik, dat het mij zeer aangenaam zal zijn, daarover de denkbeelden van de heeren te vernemen. Maar wanneer men vraagt, ze eenvoudig gelijk te stellen met die andere inrichtingen, dan kan ik aan dat verzoek niet voldoen, want dan zou ik juist verliezen wat ik noodig heb om de pseudo-sociëteiten te keeren.

Ik wensch het voor het oogenblik hierbij te laten; ik meen ook, mijnerzijds thans hiermede te kunnen volstaan. Het zou door mij worden toegejuicht, indien de verdere behandeling heden kon worden geschorst, omdat andere werkzaamheden mij wachten.

Handelingen, blz. 1846—1847.

VERGADERING VAN 10 MEI 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Door den heer Van Raalte en later ook door den heer Ter Laan is de opmerking gemaakt, dat ik in mijn rede van ll. Vrijdag niet geantwoord heb op verschillende bedenkingen, die waren ingebracht. Die opmerking was volkomen juist; ik heb dan ook, toen u mij Vrijdag vroegt, of ik mijn rede niet wilde uitstellen tot vandaag, geantwoord, dat ik toen reeds het woord wilde voeren om voorloodig één punt te bespreken, en daartoe heb ik mij dan ook bepaald. Thans zij het mij veroorloofd, wat betreft de rechtsongelijkheid op te merken, dat het amendement een zeer zonderlingen indruk maakt, wanneer men het poogt aan te bevelen met de voorstelling, als zoude het strekken om strijd te voeren tegen rechtsongelijkheid. Door allen, die er over gesproken hebben, is de rechtsongelijkheid gezocht daarin, dat aan de sociëteiten een privilege zou worden gegeven; maar nu zou ik te dien aanzien wel deze vraag willen stellen, waarheen degene, die eene „vergunning" verlangt, liever wordt verwezen, naar burgemeester en wethouders of naar Gedeputeerde Staten. Ieder zal mij moeten toestemmen, dat het niet eene vermindering maar eene verzwaring van voorwaarden is, wanneer men tot eene speciale groep zegt, dat zij de vergunning niet krijgen kan bij burgemeester en wethouders maar slechts

bij Gedeputeerde Staten. En waarom? Omdat men heel goed weet, dat in het college van burgemeester en wethouders dikwerf plaatselijke invloeden werken, die hun oordeel onvrij maken, en de geheele verwijzing naar Gedeputeerde Staten geen andere bedoeling heeft, dan om het lichtvaardig geven van de vergunning te bemoeilijken. Ik beweer daarom niet, dat dit op het standpunt, waarop de heeren zich geplaatst hebben, zoo bedoeld is, maar merk toch op, dat het eene zeer zonderlinge soort van amendeeren is, om, wanneer men de rechtsongelijkheid bestrijdt en voorgeeft, dat er een privilege wordt geschonken, juist dat onderdeel uit het ontwerp te lichten, dat de rechtspositie minder voordeelig maakt. Ik kom daarop terug, wanneer ik zal spreken over de consequentie van het amendement.

In de eerste plaats wensch ik nu echter te antwoorden op eene vraag, mij door den heer Van Raalte gedaan, aan welke vraag hij herinnerde, toen hij zeide: gij hebt eene vraag gedaan aan de juristen, maar wij hebben omgekeerd aan u, Minister, eene vraag gedaan. De geachte afgevaardigde en ook de Kamer heeft volkomen het recht, op die vraag een antwoord te verlangen, en van het Kabinet te willen vernemen, wat toch de aanleiding is voor eene afzonderlijke regeling voor de sociëteiten.

Het doel van het ontwerp is in de eerste plaats, den clandestienen verkoop, die op het oogenblik vooral in bierhuizen plaats heeft en ook voor een deel in slijterijen, zoo mogelijk den kop in te drukken; en in de tweede plaats om het expedient, dat de ontduikers van de wet, vooral in de groote steden, hebben gevonden in de hotels, te keeren. Die wetsontduikers nu, die, gelijk door de heeren zelf is toegestemd, niet zoo weinig in aantal zijn, maar in tamelijk grooten getale voorkomen, vormen eene sterke macht in het land. Het zijn lieden, voor wie met de beslissing over de vraag, of die clandestiene verkoop zal worden gekeerd, ja dan neen, een groot deel van hun bestaan, van hun broodwinning, op het spel staat. Het zijn mannen, die in hooge mate sluw en uitgeslapen zijn in het verzinnen van middelen, om aan de bepalingen van de wet, hoe ook gemaakt, te ontkomen. Het ligt in den aard van de zaak, dat, wanneer aan die ontduikers aan den eenen kant de uitweg van de hotels wordt afgesneden, nu zij daarvoor ook eene vergunning noodig zullen hebben, en aan den anderen kant door het verlofsrecht ook de uitweg van bierhuizen, zij zich de vraag zullen gaan stellen, langs welken weg zij met het meeste succes aan de wet kunnen ontkomen. En dan, zoo was de overweging van de Regeering, ligt het voor de hand, dat die groep van lieden, van sluwe, en

slimme ontduikers, zich als één man zullen werpen op de sociëteiten.

Wanneer nu de sociëteit een verschijnsel was van vasten, concreten vorm, dat zich slechts onder eenerlei of tweeërlei vorm voordeed, dan zou de geachte afgevaardigde, de heer Van Raalte, met een beroep op de tegenwoordige practijk der wet misschien gerust kunnen zijn; er zou dan niet te vreezen zijn, dat sociëteiten zouden dienen tot verkeerde praktijken. Ik laat daar, of het antwoord van dien geachten afgevaardigde omtrent de jurisprudentie juist was. De geachte afgevaardigde zeide, dat de gemeenteverordeningen even goed toepasselijk zijn op sociëteiten als op kroegen. Nu heb ik hier voor mij een arrest van den Hoogen Raad van 3 December 1894 betreffende een vonnis van den kantonrechter, waarin ik lees: „O., dat het onderling verkeer der leden van een gesloten gezelschap in het gebouw van dat gezelschap ook dan, wanneer dat met muziek en dans gepaard gaat, elk karakter van openbaarheid mist, en eene verordening, dat verkeer regelende, noch de openbare orde, noch de openbare zedelijkheid, noch de openbare gezondheid betreft en evenmin iets gemeen heeft met de huishouding der gemeente". Ik haal dit aan, omdat de uitspraak van den heer Van Raalte op dit stuk mij bevreemd heeft. In het artikel, regelende de verordeningen, welke de gemeenteraad zal kunnen maken, zijn wel afzonderlijk toegevoegd de woorden: „onverminderd het recht van den gemeenteraad krachtens art. 135 van de Gemeentewet", maar wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat de gemeente-verordeningen ook op sociëteiten, evenals op kroegen, toepasselijk zijn, dan meen ik dit te moeten betwisten . . .

(De heer VAN RAALTE: Met het door mij gezegde heeft het arrest van den Hoogen Raad niets te maken; art. 2 der bestaande wet geeft eene bevoegdheid, onafhankelijk van art. 135 der Gemeentewet, en dit gedeelte van dat art. 2 onderscheidt tusschen de localiteiten in het minst niet.)

Ik doe den geachten spreker opmerken, dat hij hedenmorgen verklaard heeft, dat, volgens den bestaanden gang van zaken, de verordeningen, door de gemeente gemaakt op kroegen, ook toepasselijk zijn op sociëteiten, en dit is juist niet waar.

Dit daargelaten, heeft de geachte afgevaardigde geen bepaald advies gegeven over de vraag, niet alleen of de sociëteiten, die op het oogenblik vergunninghouderessen zijn, volgens de bestaande jurisprudentie onder de wet zullen vallen, maar ook over de vraag, die ik Vrijdag stelde, en waarbij werd uitgegaan van de gedachte, dat de sociëteit zich in vele

vormen kan voordoen, waarbij het bestaan van handel ontkend zou kunnen worden, en dat het daaruit voortvloeiend gemak, om aan de wet te ontkomen, zou geven een sterken prikkel om pseudo-sociëteiten op te richten. Wel heeft de geachte afgevaardigde gezegd, dat, wanneer er winst gemaakt wordt en die wordt gebruikt om lectuur aan te schaffen, er winst is volgens het algemeen begrip van handel, maar hij houde mij ten goede, dat dit aan de quaestie weinig afdoet. Men kan even goed laten betalen voor de vertering bij eene lage contributie, als niet laten betalen voor de vertering bij eene hooge contributie, en het is de vraag of, wanneer men met dergelijke verschillende vormen van sociëteiten te doen heeft, men niet blootstaat aan het gevaar, dat zij zullen ontstaan ter ontduiking van de wet en of het daarom niet gewenscht is, deze wetsontduiking, goeddeels hangende aan het begrip „handel", te fnuiken. Die vraag heeft het Kabinet er toe geleid, de quaestie van de sociëteiten eenigszins nader te regelen.

De tweede reden, die het Kabinet daartoe bewoog, was de verlegenheid, waarin de sociëteiten zouden komen, wanneer volgens dit ontwerp steeds de kastelein vergunninghouder zou moeten zijn. Zij zouden daardoor van dien man afhankelijk worden en wanneer hij stierf zouden zij de vergunning verliezen. Haar aard brengt meer mede, dat zij, — wat ook uit anderen hoofde geen bezwaar biedt —, als rechtspersoon optredende, zelve de vergunning bezitten. Uit deze beschouwing — en zij is niet tegengesproken — vloeit voort, dat, waar men van den anderen kant juist de rechtspersonen poogt te weren, hier te haren aanzien eene afzonderlijke regeling moest worden gemaakt, die is opgenomen in art. 1*a*, waarin staat, dat zij de vergunning moeten vragen aan Gedeputeerde Staten, die toe zullen zien, dat zij, niet te goeder trouw sociëteit zijnde, de vergunning niet krijgen. Verder moesten, eveneens ter wering van wetsontduiking, voorschriften worden gegeven, waaraan die sociëteiten moeten voldoen, opdat gewaakt zou kunnen worden tegen het verleenen van vergunning aan pseudo-sociëteiten. Wel is van verschillende kanten gezegd, dat die waarborgen niets hebben te beduiden, wijl allerlei ontduikingen mogelijk zijn, maar dat kan men van elke bepaling zeggen; er is geen wet denkbaar, waarin, welke zaak ook, zóó kan worden geformuleerd, dat zij niet kan worden ontdoken. Wanneer men echter de gezamenlijke bepalingen nagaat, zooals zij zijn voorgesteld, dan vraag ik toch, of dit niet zijn serieuse waarborgen. Ik wijs er op, dat het recht van intrekking bestaat, voor het geval dat naderhand blijkt, dat omstandigheden zich voordoen, die, waren zij vroeger bekend geweest, tot weigering zouden hebben geleid.

De bepaling, dat Gedeputeerde Staten over de vergunning beslissen moeten, maakt het voor de sociëteiten niet mogelijk, door invloed op de heeren ter plaatse eene vergunning af te dwingen, die men eigenlijk meent niet te mogen geven. Hierbij merk ik in de eerste plaats op, dat Gedeputeerde Staten verplicht zijn, om, wanneer er bij onderzoek verschijnselen blijken te zijn, die doen vermoeden, dat men met eene vereeniging te doen heeft, die de wet poogt te ontduiken, dus met eene sociëteit niet te goeder trouw, de vergunning te weigeren. Gesteld nu, dat Gedeputeerde Staten er toe overgingen, hiermede de hand te lichten, dan was de zaak nog niet uit. De Commissaris der Koningin zou dan het recht hebben, tegen het verleenen van die vergunning in hooger beroep te komen en ook de commissies, waarvan de instelling in het ontwerp wordt voorgesteld, zouden evenzeer dat recht hebben. De zaak is dus voorzien van niet geringe waarborgen.

Van de sociëteiten dreigt ook gevaar ten gevolge van de omstandigheid, dat zij hebben een beperkt getal leden, maar het vrije recht van introductie. Om dit gevaar te keeren is in het ontwerp de bepaling opgenomen, dat men niet mag introduceeren noch uit de gemeente zelve, noch uit eene der aangrenzende gemeenten. Daardoor wordt het getal introducé's teruggebracht tot hen, die uitsluitend als vreemdeling in eene plaats komen. Voegt men daarbij, dat verder bepaald is, dat de boeken der leden niet alleen aanwezig moeten zijn, maar steeds ter contrôle moeten gereed liggen en opvorderbaar moeten zijn, dan meen ik te mogen zeggen, dat gedaan is, wat redelijkerwijze noodig geacht kan worden om misbruiken te weren.

De heer Van der Zwaag heeft wel gezegd: ga maar eens naar de Witte en vraag eens, of daar iemand is, die geen lid is, maar, zóó gesteld, geldt dit argument tegen elke wet. Bij de Veiligheidswet, de Ongevallenwet, of welke wet dan ook, die loopt over 80, 90 of 100.000 bedrijven, waaronder er zijn, die met 1000 en 1500 arbeiders werken, kan men ook wel zeggen: wat geeft nu de inspectie, men kan toch niet bij alle arbeiders navragen. Dat doet men ook niet. Men gaat al die inrichtingen niet dagelijks na, maar in de omstandigheid, dat men op een gegeven oogenblik kan worden overvallen en dat een onderzoek in loco kan worden ingesteld, ligt eene sterke preventie.

Ik meen dus, dat de Regeering heeft gedaan, wat zij kon doen en wat noodig was, om tegen wetsontduiking door pseudo-sociëteiten waarborgen te stellen; dit neemt evenwel niet weg, dat, wanneer de heeren nog meer of nog scherpere waarborgen mogelijk of wenschelijk achten, wij daarover van gedachten kunnen wisselen, als wij aan het artikel toe

zijn. Men zegt: ge geeft nu toch aan de sociëteiten, zooals ze in het wetsontwerp voorkomen, vrijstelling van verscheidene bepalingen, welker naleving ge wel oplegt aan de tapperijen en slijterijen. Dat is zoo. Maar moet rechtsgelijkheid daarin bestaan, dat men lasten, welke men aan den een moet opleggen, omdat bij hem misbruiken te vreezen zijn, ook moet opleggen aan den ander, bij wien zulke misbruiken niet zijn voorgekomen en zich niet laten denken? Ik noem de uitbetaling van arbeidsloon. Zij heeft in tapperijen tot misbruiken aanleiding gegeven, omdat men daar te doen heeft met de kasteleins, die er op uit zijn, van het pas uitbetaalde geld zooveel mogelijk in hun tapperij te laten verteren, maar datzelfde verschijnsel is niet voorgekomen in sociëteiten en laat zich daar ook niet denken. Welke reden zou er nu bestaan, dezelfde bepaling ook voor sociëteiten te maken? Maar gesteld eens, dat men bij nader onderzoek te weten kwam, dat ook in de sociëteiten zulke misbruiken voorkomen, dan zou men bij de behandeling van het artikel daarover kunnen discussieeren, en zoodra aangetoond wordt, dat hetzelfde gevaar bestaat, is er reden, geen exceptie te maken; bestaat evenwel het gevaar niet, dan is er ook geen reden, om voor de sociëteiten het voorschrift vast te stellen.

Mijn geachte ambtgenoot van Justitie wees er reeds op, dat men bij de sociëteiten te doen heeft met een middending tusschen een winkel en den familiekring. Waar nu de sociëteiten noch met het gezin noch met de winkels als zoodanig gelijk staan, maar eene positie tusschen die beide innemen, daar scheen het billijk, bij deze bepalingen met het eigenaardig karakter der sociëteiten te rekenen. Wanneer ik mij nu de vraag stel, of met het amendement bereikt wordt wat de heeren bedoelen, dan meen ik, dat de heer Troelstra te recht heeft gezegd, dat door schrapping van het tweede lid de beperkte beteekenis van „door burgemeesters en wethouders verleende vergunningen" zou verdwijnen, en dus *eo ipso* ook de sociëteiten daaronder zouden vallen; met andere woorden, terwijl men anders na eene wijziging van een leidend artikel bij tweede lezing wijzigt hetgeen conform aan het oorspronkelijk voorstel was, zouden wij hier het eigenaardige voordeel hebben, dat men geen wijziging behoeft aan te brengen, maar den tekst zou kunnen behouden zooals hij is. Dit neemt evenwel niet weg, dat de heeren tegen de bepaling, zooals ze hier staat, geen bedenking zouden hebben, indien de sociëteiten in het verdere gedeelte van het ontwerp onder het algemeene recht kwamen. De geachte spreker heeft zelf gezegd, dat hij op het punt der rechtspersoonlijkheid nog aarzelt; hij weet nog niet, wat hij zal kiezen. Maar gesteld eens, dat men ten slotte komt tot de

erkentenis, dat de sociëteiten, die rechtspersonen zijn, eene eigen vergunning moeten krijgen, dan vloeit daaruit voort, dat het noodig zal zijn, voor haar ook voor het verkrijgen der vergunning eene andere regeling te treffen. Per slot van rekening zou het geven der bevoegdheid tot het verleenen der vergunning niet aan burgemeester en wethouders, maar aan Gedeputeerde Staten, juist liggen in de lijn van de heeren. Ik ben het daarom eens met de opmerking, dezen morgen gemaakt, dat de poging om aan den spijker van dit amendement de geheele quaestie op te hangen, of de sociëteiten al dan niet onder eene exceptioneele regeling zullen komen, metterdaad verkeerd is. Maar met verwerping van dit amendement wordt volstrekt niet uitgemaakt, dat de sociëteiten eenig bijzonder voordeel zullen erlangen. Men kan dit amendement verwerpen en toch staan op het standpunt, dat men de sociëteit en de tapperij wil brengen onder hetzelfde recht. Alleen zal er dan dit verschil zijn, dat er eene ongelijkheid is gekomen, niet ten faveure, maar ten nadeele van de sociëteiten, omdat het verkrijgen van eene vergunning voor de sociëteiten moeilijker zal zijn geworden dan voor de tapperijen. Al verwerpt men dus het amendement, daarmee blijft men toch geheel en al vrij tegenover elke der bepalingen, die voor de sociëteiten eene eenigszins afzonderlijke regeling in het leven roepen. Ik geloof, dat, waar de zaak zóó staat, de heeren beter zouden doen, niet op dit punt van de wet, maar op de eerste bepaling, waar eene uitzondering ten voordeele van de sociëteiten gemaakt wordt op het gemeene recht, een aanval te doen. Nu doen zij in hun positie zeer zonderling, een aanval op de ongelijke positie, waar die voor de sociëteiten bezwarend is. Willen zij dit amendement laten glippen, — natuurlijk moet dat dan duidelijk uitgesproken worden —, dan wordt daarmee niet uitgemaakt, dat het belang voor de sociëteiten van het hebben van uitzonderingsbepalingen eenigszins zoude zijn goedgepraat.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, de heer Troelstra, wel: de heeren hadden moeten aantoonen, dat al die exceptioneele regelen metterdaad voor de sociëteiten noodig zijn, maar dit is een zonderling zeggen, want, terwijl die geachte afgevaardigde zoo sprak ten opzichte van zijn tegenstander, liet hij er onmiddellijk op volgen: maar over de rechtspersoonlijkheid — nota bene eene van de hoofduitzonderingen op den regel — zal ik op dit oogenblik liever niet spreken. Met andere woorden: hij stelt zijn bestrijders den eisch, dat zij alles zullen toelichten en alles verklaren, terwijl hij zelf, bij het eenige punt van uitzondering, dat hij zelf ter sprake brengt, zegt, zijn oordeel daarover maar liever te willen reserveeren.

Onder die omstandigheden meenen wij, er ten ernstigste op te moeten aandringen, dat men dit amendement, zooals het hier ligt, niet aanvaarde, omdat daarmede beslist zou worden, dat de vergunningen voor de sociëteiten verleend zouden worden door burgemeester en wethouders. Daarin toch ziet de Regeering, met het oog op de pseudo-sociëteiten een gevaar, terwijl, omgekeerd, als de bepaling blijft bestaan, men volkomen vrij blijft, daarna elke exceptioneele regeling ten bate van de sociëteiten te verwerpen. Wij meenen inderdaad, dat, wanneer deze bepaling geschrapt werd, en hiermede beslist zou worden, dat de sociëteiten geheel onder het gemeene recht zouden vallen, het gevaar van pseudo-sociëteiten niet klein, maar veeleer groot zou worden.

Handelingen, blz. 1864.

Vergadering van 11 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Van meer dan ééne zijde is in de Kamer protest opgegaan tegen de wijze, waarop ik mij veroorloofd heb, — ik meen 11. Vrijdag —, een woord van critiek uit te oefenen op hetgeen in de Kamer gebeurd is. Er bestaat daaromtrent, blijkens het gesprokene door den heer Fock en anderen, een beslist misverstand. Ik veroorloofde mij alleen, de vraag te stellen, of het debat, dat men gequalificeerd had als lusteloos, niet al te lustig begon te worden. Uit deze woorden blijkt reeds, dat men ze geheel verkeerd heeft opgevat door ze te laten slaan op het geheele debat, hier in de Kamer gevoerd. Zij *konden* alleen slaan op hetgeen daaraan onmiddellijk voorafging. En wat ging daaraan onmiddellijk vooraf? Nadat de bestrijders van het Regeeringsvoorstel van alle zijden opgekomen waren en rustig, zonder dat van eene enkele zijde eene poging gedaan was om hun het spreken te bemoeilijken, het woord gevoerd hadden, kwam ten slotte de president der Commissie van Rapporteurs aan het woord, die in zulk geval — als ik het zoo noemen mag — de aangewezen pleitbezorger is van het ontwerp, zooals het ingediend is. In de gewone omstandigheden, wanneer er eene „working majority" in de Kamer is, is het regel, — ik zeg niet, dat op dien regel geen uitzonderingen zijn —, is het „adat", bij elk Parlement, dat de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, uit de „working majority" gekozen, vóór het wetsontwerp pleit; dan is hij de persoon, die het meest in de zaak doorgedrongen is en hij spreekt ten gunste van het Regeeringsvoorstel. Toen nu de

president der Commissie van Rapporteurs het woord voerde, heeft zich om hem heen gevormd een kring, welke hem, zoo al niet het spreken onmogelijk maakte, dit toch zeer belemmerde. En daar de Regeering er recht op heeft, dat degene, die als verdediger van haar wetsontwerp optreedt, ook gehoord wordt en het effect van zijn spreken niet verbroken wordt, meen ik, dat het ook het recht der Regeering is, om, wanneer gevaar ontstaat, dat haar dat recht ontnomen wordt, daartegen op te komen, opdat dit recht van verdediging haar niet ontga. De uitdrukking die ik bezigde: „de toon van de kroeg", beduidde in het minst niet, dat ik bij de leden zekere stemming meende waar te nemen, alsof zij te veel genoten zouden hebben, maar dit, dat er naar mijn meening eene stemming was als in eene herberg, waar allen door elkander spreken, zoodat men elkander niet verstaan kan en het geregeld spreken belemmerd wordt. Ik moet er nadrukkelijk op wijzen, dat hetgeen ik zeide alleen daarop sloeg. Meent men echter, dat ik in dat gezegde te ver gegaan ben en daardoor blijk gegeven heb van zekere prikkeling, dan wil ik gaarne het toen gesprokene terugnemen.

In de tweede plaats is er de Regeering van meer dan ééne zijde een verwijt van gemaakt, dat het nu wordt een spel, eene comedie, omdat het Kabinet met wijzigingen gekomen is en die nogmaals door andere wijzigingen vervangen heeft. Toen ik daarover de eerste maal gesproken heb, heb ik verwezen naar het gebeurde bij het tot stand komen van de wet van 1881. Ik wil nu nader mededeelen wat toen gebeurd is, en knoop daaraan vast de vraag, of iemand het recht heeft, dit Kabinet dergelijk verwijt te maken, waar het lang zoo ver niet gaat als men in 1881 ging.

In het oorspronkelijk wetsontwerp van Minister Modderman was in hoofdzaak dit voorgesteld. Bij plaatselijke verordening zou een maximum worden bepaald, waarvoor de wet alleen een minimum zou vaststellen; het maximum zou niet lager mogen zijn dan twee; de plaatselijke verordening zou gelden voor ten hoogste tien jaar, twee jaren na het in werking treden der wet zouden de duizende overtollige vergunningen moeten vervallen. Van dat oorspronkelijk voorstel is geen letter wet geworden. Alinea op alinea is er uit geschrapt en gewijzigd; alleen de cijfers zijn gebleven, maar niet als minima van de door de gemeenteraden te bepalen maxima, maar als wettelijke maxima. Bij de Memorie van Antwoord heeft de toenmalige Minister nog verder reikende wijzigingen voorgesteld. In de eerste plaats zouden de gemeenteraden het recht erlangen om het maximum te verlagen, en niet de Kroon, zooals het later geworden is; in de tweede plaats verviel

de bepaling nopens de geldigheid voor 10 jaar; in de derde plaats werd een vergunningsrecht voorgesteld; in de vierde plaats zou de vergunning telkens voor één jaar worden verleend, eene beperking, die het eerste ontwerp niet kende; in de vijfde plaats zouden de logementen buiten de wet vallen; en in de zesde plaats werd de overgangstijd gebracht van 2 op 5 jaren.

Toen het ontwerp in behandeling kwam, is de hoofdaanval gericht tegen art. 2 en ondanks de krachtige verdediging, die toen gevoerd is geworden, is het gewijzigde wetsontwerp nogmaals ondersteboven gekeerd. In de eerste plaats is toen de groote concessie gedaan, dat de overgangstijd, die eerst 2 jaar en toen 5 jaar zou zijn, geworden is levenslang. Ik wil er op wijzen, dat het toen met de klimming en daling precies eveneens is gegaan als thans. Maar daarbij is nog gekomen de overdracht gedurende 20 jaar, zoodat het niet alleen werd levenslang, maar er bovendien nog 20 jaar bij kwam. En zelfs die termijn van 20 jaar was zóó weinig vast bepaald, dat er later onzekerheid is gerezen, waardoor die overgedragen vergunningen levenslange zijn geworden. Toen is de grondslag van het vergunningsrecht gewijzigd, en zelfs toen, zoo schrijft de heer Goeman Borgesius in zijn kort maar zaakrijk historisch overzicht, is het aldus gewijzigde ontwerp niet ongewijzigd uit den smeltkroes te voorschijn gekomen. Ingevolge het amendement Röell is opgenomen de bepaling, dat niet alleen verlagingen, maar ook verhoogingen van het maximum zouden kunnen worden vastgesteld, en dat die niet zouden worden overgelaten aan de gemeenteraden, maar zouden geschieden door de Kroon. Verder is het amendement-Van Gennep aangenomen, waardoor de vergunningen boven het maximum mogelijk werden, wat, zooals de heeren weten, ten gevolge heeft gehad, dat er een duizend vergunningen bij gekomen zijn. Voorts is er bij gekomen de bepaling, die, in verband met art. 135 van de Gemeentewet, den gemeenteraden het recht gaf, enkele speciale voorschriften te maken en niet alleen dit, maar ook de overgangsbepaling, die eerst gevonden werd in art. 28*a* en later art. 26 geworden is, werd niet aangenomen, zooals zij door de Regeering was ingediend, maar in gansch anderen vorm. Na tijdens de beraadslaging over art. 2, d. i. na tweede wijziging, te zijn ingediend, werd zij eerst bij de behandeling zelf en daarna in 1885 wederom gewijzigd. Ook op onderscheiden andere punten is het oorspronkelijk ontwerp bij de Memorie van Antwoord tijdens de beraadslaging en daarna gewijzigd; zoo is ook de regeling betreffende de winkelnering er later bij gekomen.

Wanneer men dit alles nagaat, wanneer men bedenkt, dat er destijds

gewijzigd werd en nog eens gewijzigd met nog eene wijziging daaroverheen, en zelfs op de hoofdzaak, het maximum, zóó, dat dit hoofdbeginsel thans na bijna een menschenleeftijd nog bij lange na niet is doorgevoerd en dat bovendien op het gewichtigste punt, art. 26, de legislatieve kunst zóó zeer te kort schoot, dat de bedoeling des wetgevers niet te verwezenlijken is zonder de woorden geweld aan te doen, dan vraagt men zich af, of toen óók gesproken is van comedie en van spel. Men gelieve de *Handelingen* maar eens na te slaan: men zal nergens eene dergelijke kwetsende uitdrukking vinden. Ik vraag dan ook, of men er thans het Kabinet een grief van mag maken, dat het niet in ééns geslaagd is, maar door schikken en plooien tracht te komen tot iets, dat op de instemming van de Kamer zou mogen rekenen.

Ik kom thans tot de zaak zelve. Daar over de definitie het debat is gesloten, komt terstond aan de orde de bepaling betreffende de maximale grens van den verkoop op 10 L. Naar aanleiding daarvan heeft de heer Goeman Borgesius mij nogmaals gevraagd, hoe het stond met de wijnkoopers. Ik blijf weigeren, daarop thans in te gaan, want anders zouden wij de geheele zaak van die wijnkoopers moeten gaan behandelen. Men kan, als het betrekkelijk artikel aan de orde komt, daartegen oppositie voeren en dan zullen wij zien, hoe het daarmede staat, en dan kunnen wij ook de positie bezien van de distillateurs der 2de klasse.

Ik kom dus tot het amendement van den heer Fock. Wat de splitsing betreft, is door den geachten afgevaardigde, Dr. de Visser, er op gewezen, dat men daarmede niet overhaast te werk moest gaan, omdat die splitsing in andere landen wel gedeeltelijk voordeel, maar ook ernstig gevaar had opgeleverd. Hij heeft, ten betooge daarvan, in de eerste plaats gewezen op Rusland. Wat hij daarvan gezegd heeft is volkomen waar, maar — een van de vorige sprekers heeft er reeds te recht op gewezen — in Rusland is de zaak niet ingevoerd als hier; daar heeft men een monopolie ingesteld en — de Russische Regeeringscommissarissen hebben er op het congres op gewezen — daarbij heeft men op zóó overhaaste wijze het aantal drankgelegenheden, en met name dat van de tapperijen, beperkt, dat metterdaad in vele streken bijna geen gelegenheid tot het verkrijgen van sterken drank meer bestond. Wanneer men de cijfers in verhouding tot de bevolking nagaat, dan zal men zien, dat het aantal drankgelegenheden daar verre blijft beneden het maximum, dat wij hier hebben; het natuurlijk gevolg van een en ander is dan ook geweest, dat men bijna kan zeggen, dat geweldadige pogingen zijn aangewend tot ontduiking. Als men te scherpe maatregelen neemt,

kan men het kwaad toch niet bedwingen, want dan worden andere uitwegen gezocht. Bovendien moet bedacht worden, dat men te doen heeft met het Slavische ras, dat de gewoonte heeft, sterken drank bij groote hoeveelheden in eens te gebruiken.

In de tweede plaats is gewezen op de in Engeland bestaande regeling van de „off-" en „on-licences". Ik zou die regeling in den breede moeten uiteenzetten om haar duidelijk te maken, en dat laat de tijd niet toe, maar ik wijs er op, dat daar in de wet het beginsel van de splitsing op dezelfde wijze is opgenomen als hier, doch scherper, aangezien art. 5 van de Engelsche wet niet alleen verbiedt, dat degene, die een *off-licence* heeft, drinken toelaat in zijn lokaal, maar ook, dat hij dit doet in een nabij gelegen lokaal, dat hem toebehoort, of waarover hij de beschikking heeft, of op den openbaren weg bij zijn lokaal. Hieruit blijkt, dat het wel degelijk de bedoeling is geweest om eene zoo scherp mogelijke scheiding te maken. Wat is evenwel het geval geweest? Er bestaan *justices licences* en *excise licences*, die men beide noodig heeft; er is bepaald, dat de *Wholesale-spirit-dealers*, de personen, die groothandel in sterken drank drijven, kunnen krijgen een *off-licence*, maar alleen voor den verkoop bij ten minste een *quart bottle*. Nu dekken de regeling van de *justices licences* en die van *excise licences*, waarvan de eerste posterieur is aan de laatste, elkaar niet volkomen, en die verschillende regelingen zijn nu zóó getroffen, dat aan sommige personen, aan wie eenmaal een licence was toegekend, de verkoop „on" en „off" is veroorloofd. Daar heeft men dus te doen met eene uitdrukkelijke bepaling, waardoor de ééne regeling ten deele krachteloos gemaakt werd, maar die ontsproot uit een geheel anderen wortel. De splitsing is evenwel toch in die mate doorgevoerd, dat er onderscheidene afzonderlijke *off-licences* bestaan en vele zijn gegeven aan *grocers*, kruideniers. Juist omtrent die *grocers-licences* zijn van alle kanten bij de enquêtecommissie van 1897 de meest gunstige getuigenissen afgelegd. De Engelsche toestand bewijst niets tegen dit wetsontwerp, omdat wij hier te doen hebben met die dubbele regeling.

De mededeeling betreffende Oostenrijk is volkomen juist, maar daar staat tegenover, dat de toestand in Oostenrijk zóó weinig georganiseerd en geregeld is, dat men kwalijk op de ervaring daar een beroep kan doen. Men heeft overal te rekenen met nationale gebruiken, wanneer men de ervaring raadpleegt. Zoo bestaat ook in Denemarken, waar het gebruik groot is, de nationale gewoonte van het zoogenaamde *smörbröd*; iedereen, dame of heer, gaat vóór het eten naar een apart tafeltje om daar het een of ander te nemen. Dergelijke volksgewoonten kan men

niet plotseling veranderen, maar evenmin kan men, waar dergelijke eigenaardige toestanden bestaan, constateeren, dat de nadeelige gevolgen van dáár ook hier, en ten gevolge van dit ontwerp, zullen voorkomen. Te minder nog, omdat door het Kabinet concessies zijn gedaan, waardoor plotselinge overgangen vermeden zullen worden en men, naar de heer Goeman Borgesius opmerkte, hier allerminst te vreezen heeft voor gebrek aan tapperijen.

De heer Lohman heeft eene uitdrukking gebezigd, die mij recht geeft tot het beweren, òf dat hij de door mij gegeven voorstelling van het doel der splitsing niet geheel juist heeft begrepen, òf dat ik bij de uiteenzetting daarvan niet geheel helder ben geweest. De geachte afgevaardigde heeft het zóó voorgesteld, alsof ik bedoelde, dat de menschen buiten de tapperij in huis zouden gaan drinken. Dat heb ik niet gezegd, en dat heeft ook niet in de strekking van mijn betoog gelegen. Die strekking was deze, dat, waar er eene brug ligt tusschen het huisgezin en den alcoholistenkring, men goed doet, te zorgen, dat het zoo moeilijk mogelijk worde gemaakt, het huis te verlaten en naar de kroeg te gaan. De strekking van mijn betoog is niet geweest, dat het huiselijk gebruik moest vermeerderen, maar wel om te zorgen, dat zij, die gewoon zijn zich met een matig gebruik thuis te contenteeren, niet al te gemakkelijk over de brug gaan, in de tapperij drinken en daar in aanraking komen met de door den alcohol geheel bedorven wereld. Zóó opgevat is het geheel iets anders dan de menschen naar huis drijven om daar te drinken. Wanneer er in de splitsing ook maar de minste aanleiding was om het huiselijk gebruik te doen toenemen, en dus het kwaad in het gezin en van den man op de vrouw en op de kinderen over te brengen, dan zou ik voor de splitsing teruggedeinsd zijn. En wanneer men zegt, dat het toch zoo zal gaan, dan meen ik hier ook uit eigen ervaring te kunnen medespreken. Vijftig jaren lang heb ik in verschillende betrekkingen, in verschillende toestanden, zoowel in groote als kleine steden en op het platteland, in allerlei kringen van de maatschappij, het leven in de gezinnen kunnen gadeslaan, en ik meen het recht te hebben, om, wat ik met eigen oogen heb gezien, ook als een feit aan te nemen. Welnu, ik kan niet anders zeggen, dan dat de toestand metterdaad is zooals ik dien oorspronkelijk geschilderd heb en dat de groote voordeelen van de splitsing daarin liggen, dat zij den overgang uit den stillen huiselijken kring naar de tapperij, naar het kroegleven, kan voorkomen.

De geachte afgevaardigde, de heer Lohman, heeft ook gezegd, dat hij niets zoo verderfelijk vindt als dat de drankgewoonte in huis ontstaat.

Dit ben ik geheel met hem eens. Ik heb ook niet gesproken van eene drankgewoonte, die wij moesten invoeren, maar van een bestaanden toestand. Ik heb gesproken van de gewoonte, die in het huisgezin bestaat; de veranderingen daarin moeten een gevolg zijn van moreele invloeden; daar moeten werken de propaganda, de Kerk, de school. Ik heb het niet voorgesteld, alsof het genoeg was, de menschen van de kroeg af te sluiten; ik heb er bij gevoegd, dat van den anderen kant krachtige propaganda moest worden geoefend om ook het matig gebruik te bestrijden. Maar dit laatste is niet het doel van de wet. Niet tegen het gebruik, maar tegen het misbruik keert zich de wet. Ik kan ook niet genoeg herhalen, dat de wet niet bedoelt, eenig persoon in zijn persoonlijke vrijheid aan te tasten of persoonlijk op hem in te werken. Zij geeft alleen voorschriften, om te beletten, dat de Overheid medewerkt ten kwade in al die kringen, gelegenheden en inrichtingen, waarvoor zij, vooral nu zij vergunning verleent, zedelijk verantwoordelijk is.

Men heeft gevraagd, of, als hierbij naar mijn overtuiging geen beginsel, ook geen poltiek beginsel, in het spel was, ik dan wel het recht had om te verklaren, dat het Kabinet, indien het amendement van den heer Fock werd aangenomen, bezwaar zou moeten maken om met de behandeling van het ontwerp door te gaan. Men heeft gezegd: gij hebt u alleen beroepen op de structuur van het ontwerp. Het zij mij veroorloofd, te herinneren, dat ik gezegd heb, dat het niet geldt een beginsel, veel min een politiek beginsel, maar eene keuze tusschen de verschillende middelen en maatregelen, die uitgedacht en aanbevolen zijn om het kwaad te bestrijden. En daarna heb ik gezegd: de Regeering moet, als zoodanig eenmaal tot indiening van eene wet geroepen, eene keuze tusschen die middelen doen; maar als de Regeering eenmaal eene keuze gedaan heeft, kan zij, wanneer men van die gekozen middelen er een wegneemt, dat als een draad door het geheele ontwerp heenloopt, met de verdediging van het ontwerp niet voortgaan, wanneer de Kamer eene geheel andere keuze van middelen heeft dan de Regeering.

De bepaling, die nu in het vijfde lid is opgenomen omtrent de plaatsen, waarop het vierde lid niet van toepassing zal zijn, is van de eene zijde goedgekeurd, van de andere zijde bestreden; met name de geachte afgevaardigden, de heeren Fock en Borgesius, hebben er deze bedenking tegen geopperd, dat ook volgens het Regeeringvoorstel altijd de moeilijkheid blijft bestaan, dat er gemeenten kunnen zijn, die wel eene kom van 5000 inwoners of meer hebben, maar om welker kom kleine gehuchten liggen, die niet een stedelijk, maar een landelijk karakter dragen. Men heeft de vraag opgeworpen, of het niet mogelijk was, het be-

ginsel nog zuiverder uit te werken, zoodat ten slotte alles wat een dorpskarakter draagt, buiten toepassing van het vierde lid zou blijven. Ik geloof echter, dat men te ver gaat, wanneer men aan elke bepaling, die hier wordt voorgedragen, den eisch stelt, dat in alle mogelijke kleine excepties voorzien wordt. Nu heeft de geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, gezegd: als gij de regeling, zooals ik die heb voorgedragen, overneemt, ontkomt gij aan die moeilijkheid. Ik ontken dat niet. Men kan altoos wel eene bepaling vinden om aan eene ongelegenheid een einde te maken, maar dan duikt — en dat geschiedt ook hier — weer eene andere ongelegenheid op. Wanneer men op het denkbeeld van den heer Borgesius ingaat, ligt deze ongelegenheid voor de hand, dat vlak bij de kom van eene gemeente gelegenheden opkomen en dat bewoners van de kom eene tapperij er buiten oprichten, waardoor zij weer vrij worden. Zoodoende zou men om die kom eene batterij van plaatsen met vergunning krijgen, die aan de beperkende bepalingen van de wet zouden ontsnappen. Daarom blijf ik, die twee ongelegenheden tegenover elkander stellende, de eene, dat een enkel dorp onder stadsrégime zou komen, de andere, dat zich om eene kom gecombineerde gelegenheden zouden vormen, van meening, dat uit de wijziging, door den heer Borgesius voorgesteld, ernstiger bezwaren zouden voortvloeien dan uit die, door de Regeering voorgesteld. Ik geef daarom aan de bepaling, zooals zij nu in het ontwerp staat, de voorkeur.

Door den heer Okma is opgemerkt, dat de bepaling nu wel wat ruim is. Hij heeft gewezen op Friesland, waar met al de groote plattelandsgemeenten enkele steden onder de splitsing vallen. Dit is altijd de moeilijkheid. Maakt men eene uniforme regeling voor het geheele land, dan komt men voor Limburg met bezwaren, die men in Noord-Holland niet kent, en maakt men eene regeling met onderscheiding van gemeenten, dan stuit men op Friesland met zijn vroegere grietenijen. Nu meent de geachte spreker, dat er wel een middel zou wezen om die moeielijkheid te ondervangen, nl. delegatie niet aan den maatregel van bestuur, maar aan de Kroon, op voorstel van den gemeenteraad, na advies van Gedeputeerde Staten. Al de bezwaren, die gerezen zijn tegen het eerste delegatie-voorstel der Regeering, zouden echter in nog sterker mate rijzen tegen dit voorstel. Het beste zal zijn, de bepaling te houden zooals zij is, al stem ik toe, dat ze voor Friesland bezwaar zal opleveren. Het eenige, dat men zou hebben kunnen doen, zou geweest zijn het maken van eene exceptie voor enkele gemeenten in Friesland.

Bij het zesde lid geldt het de vraag, of men verkoop door slijters tot iedere hoeveelheid of tot een minimum van 2—5 d.L. of misschien

nog hooger zal toestaan. Over die quaestie heb ik mij de vorige week duidelijk uitgesproken; ik zal er niet veel aan toevoegen. Waar de Regeering eerst zelve 5 deciliter had voorgesteld, is het van haar niet te verwachten, dat voor haar een amendement in gelijken zin onaannemelijk zou zijn. Zooals de zaak op het oogenblik staat, moet ik 2 deciliter stellen boven ontstentenis van eene grens. Het is algemeen erkend en ook niet tegen te spreken, dat, wanneer men ½ of 1½ liter als minimum nam, het gevaar zou ontstaan, dat sommigen meer zouden koopen dan anders, maar tevens ook, dat anderen naar de kroeg zouden gaan. Deze twee bezwaren bestaan tegen elk minimum. Is er echter geen minimum, dan ontstaat het groote gevaar, waarop reeds gewezen is, dat men allerlei kleine fleschjes krijgt en dat de spot gedreven wordt met het eigenaardig karakter van eene slijterij. De voorbeelden, die de heer De Visser aanhaalde, maken de bezwaren nog ernstiger. Daarom moet ik de Kamer ten sterkste aanraden, de minimale grens van 2 deciliter aan te nemen.

Wanneer men vraagt, of bij die grens het drankmisbruik niet in de hand zal worden gewerkt, dan merk ik op, dat menschen, die 2 deciliter ineens opdrinken, waarvan er, zooals hier gezegd is, nog duizenden zijn, onder vrijheidsberooving in huizen tot verbetering dienen te worden opgesloten; voor dergelijke elementen kan men toch eene wet als deze niet maken. Daarentegen is de inkoop bij 2 deciliter de normale, zooals die door de vrouw, wanneer zij voor haar gezin koopt, in den regel wordt gedaan. Een huisgezin, waar men dit doet, mag, nu er toch gedronken wordt, m. i. gelukkig genoemd worden. Terecht is er op gewezen, en daarop kan niet genoeg nadruk worden gelegd, dat er van de vrouw in deze eene groote moreele kracht uit. Wie des avonds door de groote steden gaat en dan langs plaatsen loopt, waar tapperijen zijn, kan gedurig zien, hoe de vrouwen daar staan te gluren, of zij iets kunnen ontdekken van man of zoon. Het is de zorg van vrouw en moeder, die in deze de Overheid zeer zal steunen.

Inmiddels heeft de heer Goeman Borgesius, die overigens het denkbeeld zelf der Regeering niet verwerpelijk acht, gezegd: gij zult zien, in welke moeilijkheden gij zult komen, want alles zal tapperij willen wezen en niet slijterij. Ik zou daarop willen antwoorden: die dan leeft, die dan zorgt. Ik zou deze bedenking haast durven noemen eene fantasia borgesiana, en met goed vertrouwen mijn eigen verwachting tegenover haar willen stellen. *Handelingen*, blz. 1885—1887.

Het amendement-Rink werd met 44 tegen 43 stemmen aangenomen, waardoor het amendement-Van Idsinga kwam te vervallen. Alle overige amendementen werden verworpen.

VERGADERING VAN 17 MEI 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft terecht gezegd, dat zijn eerste amendement niet eene zakelijke, maar alleen eene vormelijke verandering beoogt. De bedoeling van de wet en van het wetsontwerp is, dat voor een complex van localiteiten slechts ééne vergunning noodig zal zijn. Of die bedoeling weergegeven zal worden met de woorden, die de geachte afgevaardigde voorstelt, of met die, welke nu in de wet voorkomen, of wel met die van het wetsontwerp, is slechts eene quaestie van vorm.

Het woord „localiteit" is hier niet onverbeterlijk. Het fransche woord „localité" heeft niet de beteekenis, die daaraan in deze wet gegeven is. Wij hebben dus met een zeer speciaal gebruik van een woord van eenigszins onvaste beteekenis te doen. En het wordt nog erger, doordat het woord in de wet van 1881 in tweeërlei beteekenis voorkomt, wat in eene wet altoos bedenkelijk is. In die wet toch komt het namelijk zoowel voor in den zin van een complex als van een enkel vertrek. In art. 6, tweede lid, waar gesproken wordt van het vergunningsrecht, staat: „Als grondslag voor de berekening van het vergunningsregt wordt aangenomen de jaarlijks te schatten huurwaarde, die de localiteit, in verband met den omvang van het bedrijf, waarvoor de vergunning strekt, kan geacht worden te bezitten." In deze bepaling, die rechtstreeks terugslaat op art. 1, waarin het woord „localiteit" als vertrek gebruikt is, wordt er mede bedoeld een complex en niet een enkel vertrek. Art. 6, 4de lid, luidt: „Het bedrag wordt met vijf en twintig ten honderd verminderd voor de localiteiten, waar geen sterke drank verkocht noch geschonken wordt" ... enz. Hier wordt het meervoud in precies denzelfden zin gebruikt als het enkelvoud in het tweede lid. En nog zonderlinger is, dat woord localiteiten in het meervoud gebezigd wordt in den zin van meer complexen, zooals in art. 26.

Wanneer men vraagt, wat de oorzaak is geweest, dat men zulk een vreemd woord en datzelfde woord in dezelfde wet in wisselende beteekenis gebruikt heeft, dan komt het mij voor, dat het vermoeden voor de hand ligt, dat men noch het woord lokaal, noch het woord vertrek wilde bezigen. Men heeft, volgens den uitleg van Minister Modderman, de bedoeling niet gehad, de vergunning te verleenen voor de binnen vier muren besloten ruimte, maar voor alles, wat samenhing met en annex was aan het vertrek, zooals eene veranda, eene binnenplaats,

een tuin enz. Minister Modderman heeft zich in dien zin uitgelaten in zijn schrijven van 30 Juni 1881, aan den procureur-generaal te 's Hertogenbosch, waarin hij erkende, dat het woord tweeërlei beteekenis had. In dat schrijven wordt medegedeeld, dat het woord localiteit de beteekenis heeft, dat er de ruimten bij begrepen zijn, die er mede samenhangen. Ook in het schrijven van 21 September 1882 aan burgemeester en wethouders van 's Gravenhage wordt vermeld, dat onder het woord localiteit ook begrepen zijn de daarbij gelegen open ruimten, stoepen, veranda enz., die te zamen de localiteit uitmaken. De Hooge Raad heeft zich, bij arrest van 18 December 1882, ook in dier voege uitgesproken, dat het woord localiteit in het algemeen de inrichting beteekent, waarvoor de vergunning gegeven wordt. Ik geloof dus, dat wij bij deze herziening, die niet bedoelt, eene meer eenvormige uitdrukking in de wet te brengen, goed hebben gedaan, het dubbele gebruik van „localiteit" te laten staan.

Met opzicht tot art. 1 zijn twee vragen te beantwoorden. De eerste is deze, of het woord „localiteit", zooals het hier voorkomt, op zich zelf aanleiding tot twijfel zou geven; de tweede is, of dit woord hier met den usus daarvan in de geheele wet overeenstemt. Mij dunkt, dat, wanneer men met dit artikel vergelijkt art. 5, 6de lid, alle twijfel opgeheven is, want in dit laatste artikel staat, dat, indien de vergunning verleend wordt, in de akte eene omschrijving wordt opgenomen van de localiteit of de localiteiten, waarvoor zij is verleend, met vermelding van de oppervlakte van elke localiteit. Dat slaat natuurlijk terug op het aanvragen van vergunning en er kan dus geen quaestie van zijn, — de geachte afgevaardigde heeft dit toegegeven —, of het woord„ localiteit" in art. 1*a* moet beteekenen een complex van lokalen of een enkel lokaal. En nu stem ik toe, dat, wanneer men te doen heeft met eene reeks van artikelen, die onderling rechtstreeks samenhangen, het zeer wenschelijk is, dat daar althans de woorden in dezelfde beteekenis worden genomen, maar ik heb reeds aangetoond, dat dit in de tegenwoordige wet ook niet het geval is, want daar komt in art. 1 het woord localiteiten voor, terwijl in art. 6, tweede lid, het enkelvoud localiteit voorkomt.

Vraagt men, of er voor de Regeering eenige aanleiding bestond om eene verandering voor te stellen en niet eenvoudig de bestaande uitdrukking te behouden, dan is het antwoord, dat wijziging is voorgesteld, om te voorkomen eene opeenhooping van uitdrukkingen, die de lezing van het artikel zou hebben bemoeilijkt; wat de geachte afgevaardigde nu voorstelt, n.l.: „localiteit of localiteiten", zou natuurlijk ook in de

met dit artikel rechtstreeks samenhangende bepalingen moeten opgenomen worden en dit kwam ons niet gewenscht voor uit een oogpunt van welstand. Wanneer de geachte afgevaardigde opmerkt, dat het toch wenschelijk is, hier in het artikel, dat de aanvragen voor de vergunning regelt, expressis verbis te zeggen, dat zij voor de verschillende vertrekken moet geschieden, dan antwoord ik, dat aan die opmerking te gemoet zou worden gekomen, en wel zonder dien omhaal van woorden, door hier te spreken van *elke* localiteit. Wanneer het bezwaar van den geachten afgevaardigde daarmede is op te heffen, ben ik bereid, die wijziging aan te brengen.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde er op gewezen, dat volgens de geldende wet opgaaf moet gedaan worden van de personen, die op het oogenblik van de aanvraag het huis bewonen, waarvoor de vergunning zal gelden, en dat volgens de voorgestelde wijziging opgaaf zal moeten geschieden van de personen, die het huis zullen bewonen gedurende de uitoefening van het bedrijf. De geachte afgevaardigde heeft daarbij, naar het mij voorkomt, iets uit het oog verloren, n.l. dat men in 1881 zeker was, dat in de eerste maanden 36.000 aanvragen om vergunning zouden inkomen, alle, behoudens enkele uitzonderingen, ingediend door personen, die reeds sterken drank verkochten, en gevraagd voor het huis, waarin zij met anderen reeds woonden; waar nu deze bepaling strekte om het karakter te kunnen beoordeelen van den kring, waarin de aanvrager verkeerde, was zij toereikend. Maar in dien toestand verkeeren wij op dit oogenblik niet meer. Het artikel krijgt nu eene geheel andere strekking; het zal alleen effect sorteeren, wanneer eene nieuwe vergunning wordt gevraagd, en daarbij zal zich veelvuldig het geval voordoen, dat de verzoeker, na de vergunning verkregen te hebben, in een ander huis gaat wonen, om daar zijn bedrijf uit te oefenen. Laat mij nu eens stellen, dat de man daarvoor heeft gekozen een huis, dat te slechter naam bekend staat, waarvan gezegd wordt, dat het is een publiek huis. Wanneer de man de bedoeling heeft, om bijv. met 1 Mei, hetzij als eigenaar of huurder, alles wat op de oude zaak betrekking heeft, uit dat huis te verwijderen, en het te gaan bewonen met zijn eigen familie en personeel, wat ter wereld zou de administratie er dan aan hebben, of zij al wist, wie er op den dag van de aanvraag in dat huis woonden, want op het oogenblik, dat de zaak een aanvang neemt, zijn die personen er niet meer in. Die bepaling houdt dus een onpractischen eisch in. Daarom heeft de Regeering voorgesteld, de bepaling te wijzigen. Mij dunkt, dat de wenschelijkheid van wijziging niet twijfelachtig is. Bevrediging

van het verlangen van den geachten afgevaardigde, de oorspronkelijke bepaling te herstellen, zou ons geen stap verder brengen.

De geachte afgevaardigde heeft verder tegen het woord „gedurende" bezwaar geopperd; dat bezwaar acht ik juist. Het woord „gedurende", eene van die uitdrukkingen in onze taal, die metterdaad tot misverstand aanleiding kunnen geven, zou kunnen brengen tot de opvatting, dat de man zou moeten opgeven, wie tot 1930 of langer in zijn huis zouden wonen. Ik geloof niet, dat die eisch mag gesteld worden: *ultra posse nemo tenetur.* Dat woord „gedurende" maakt de zaak onduidelijk, en daarom wensch ik in deze nog eene wijziging aan te brengen en de woorden „gedurende de uitoefening" te vervangen door „bij den aanvang van het bedrijf" en na „en" in te voegen de woorden „en alsdan 16 jaar oud zijn". Daardoor krijgen wij wat noodig is.

Ten slotte heeft de geachte afgevaardigde voorgesteld om de woorden „naar redelijk inzicht" hier te doen vervallen. Als de geachte afgevaardigde dit deed, omdat in art. 16, 9°., dezelfde woorden voorkomen en zij hier dus overbodig zijn, zou ik mij met zijn gevoelen kunnen vereenigen; maar nu hij die woorden principieel heeft bestreden, kan ik met zijn amendement niet medegaan. Het komt mij niet geheel onverschillig voor, of men, waar iemand eene onderteekende verklaring afgeeft, van hem het klare en heldere bewustzijn verlangt, dat hij voor zijn opvatting redelijke gronden moet kunnen aanvoeren. Had de uitdrukking „redelijk inzicht" slecht eene subjectieve beteekenis, dan zou de geachte afgevaardigde ten deele gelijk kunnen hebben, maar dit is volstrekt niet het geval. De man is er niet van af met te zeggen: naar mijn redelijk inzicht is het zoo. Neen, wanneer daar zijn eenerzijds de beklaagde en anderzijds de rechter, dan moeten er gronden worden aangevoerd, en over de redelijkheid dier gronden moet een oordeel plaats hebben. Een redelijk inzicht moet steunen op redelijke gronden. En nu mogen ook niet als redelijke gronden beschouwd worden gronden, die dit zijn naar het gevoelen van A en misschien niet naar dat van B, neen, in het begrip „redelijk" ligt wel degelijk een objectief criterium opgesloten, waarnaar moet worden geoordeeld. Wegneming van de woorden ook uit de strafbepalingen ontmoet bij mij dan ook bezwaar.

De geachte afgevaardigde, de heer Melchers, heeft gevraagd, of het cijfer „16" niet moest worden veranderd in „18". Ik beantwoord die vraag ontkennend. De ouderdom van 16 jaar is hier gesteld, omdat men oordeelde, dat personen beneden 16 jaar nog niet een moreel of immoreel karakter bezitten, en om nu te kunnen opmaken, of de man immoreele elementen in zijn familie, kring of huis heeft,

koos men de leeftijdgrens van 16 jaar. Nam men den leeftijd van 18 jaar als grens, dan zou men groot gevaar loopen, onder de personen tusschen de 16 en de 18 jaar allerlei menschen te hebben, wier karakter wel degelijk een indice zou kunnen zijn voor het geheele element, dat in de tapperij of slijterij voor zou zitten.

Ik meen hiermede mijnerzijds de drie amendementen voldoende te hebben besproken. Acht men het beter, in de plaats van „de" te lezen „elke", dan heb ik daartegen geen bezwaar. Wil men lezen „localiteit of localiteiten", dan bestaat daartegen alleen het bezwaar, dat men eene opeenhooping van uitdrukkingen krijgt, die men zou kunnen vermijden. „Gedurende" wordt vervangen door „bij den aanvang van". De woorden „redelijk inzicht" wil ik hier niet met hand en tand handhaven, maar ik kan ze niet principieel loslaten.

Handelingen, blz. 1895—1896.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft, mede namens zijn medevoorstellers, gezegd, dat, ook al werd gelezen „elke localiteit", nog niet elke bedenking zou wegvallen, omdat die uitdrukking nog niet genoegzaam correlaat is aan de uitdrukking, gebezigd in art. 6. Het blijkt, dat het hier dus alleen de quaestie geldt, of men de elegantie der wet daarin zal vinden, dat in correlate artikelen dezelfde uitdrukking wordt gebezigd, of wel, dat men in die artikelen zal vermijden eene stilistische hobbeligheid, die de geachte afgevaardigde niet zal ontkennen, dat er komt. Nu meen ik het best te doen, ook om de Kamer eene stemming te besparen, en aangezien mij de zaak onverschillig is, de uitdrukking „localiteit of localiteiten" over te nemen. De uitdrukking „redelijk inzicht" kan ik insgelijks laten vervallen, mits wel verstaan zij, — en ik meen, dat dit duidelijk genoeg is gezegd —, dat dit van de zijde der Regeering, niet van die van den geachten afgevaardigde, in het minst niets praejudicieert omtrent hetgeen nu voorgesteld wordt in art. 16. Na de opmerking van de Commissie van Rapporteurs geloof ik metterdaad, dat het, met het oog op de logementen, beter is om de door de Commissie voorgestelde lezing over te nemen: „bij de inwerkingtreding der vergunning".

Handelingen, blz. 1897—1898.

Het tweede amendement was na 's Ministers eerste rede door de voorstellers ingetrokken.

Mijnheer de Voorzitter! Na de opmerkingen, door den heer Van Raalte gemaakt, behoef ik over het door de heeren Verhey en Smeenge ingediende amendement*) niet veel meer te zeggen. Wij hebben het thans van onze zijde alleen te bezien uit het oogpunt van de kans op ontduiking. Ik geef aan de voorstellers toe, dat, wanneer men de distillateurs 2de klasse in de beteekenis neemt van hen, die groote installaties hebben om likeuren te stoken en uit wier bergplaatsen zelfs hoeveelheden van een liter niet mogen worden uitgeslagen zonder geleidebiljet, men zou kunnen meenen, dat het amendement geen kwaad zou doen. Ik geloof evenwel, dat de zaak niet zóó onschuldig is, en vrees, dat men door deze bepaling distillateurs bij massa zal scheppen. Er waren er in 1903 259, maar, wanneer het amendement wordt aangenomen, sta ik er niet voor in, dat het bij de 2000 zal blijven, want dan zullen er eene massa slijters zijn, die hun andere zaken aan kant zullen doen en eenvoudig distillateur 2de klasse worden; met eene machine van 5 L., die niet meer dan 50 à 60 gulden kost, is men klaar en daarmee kan men heel lang toe. Men moet niet vergeten, dat de distillateur 2de klasse steeds veraccijnsde grondstoffen verwerkt, zoodat van gestadige contrôle van fiscale ambtenaren, zooals bij de distillateurs 1ste klasse, die onveraccijnsde grondstoffen in voorraad hebben, geen sprake is. Bovendien moet men in het oog houden, dat likeur en bitter niet scherp bepaalde begrippen zijn, zoodat bijv. jenever, waarvan één liter met een glas pommerans wordt vermengd, feitelijk in de eigen distilleerderij is bewerkt. Erger nog is, dat er geen middel bestaat om het oog te houden op hetgeen de distillateur 2de klasse werkelijk zelf heeft gedistilleerd en

---

*) 1°. van onderart. 1*b* van art. V luidde:

„Het eerste lid van art. 1*a* is niet van toepassing op verkoop van sterken drank:

1°. door wijnkoopers, welke ingevolge art. 13 van de wet van 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 127) een verlengbaar crediet hebben, voor zoover zij sterken drank bij hoeveelheden van ten minste drie liter te gelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop".

Het amendement van de heeren Verhey en Smeenge strekte om in onderart. 1*b* op te nemen een nieuw sub 2, van den volgenden inhoud:

„door distillateurs 2de klasse voor de door hen vervaardigde likeuren, bitters en andere dergelijke gedistilleerde dranken voor zoover zij die dranken bij hoeveelheden van ten minste drie liter te gelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop;"

Het amendement werd na 's Ministers rede ingetrokken.

wat niet. Hij kan groote voorraden in zijn localiteit hebben, waarvan wellicht een enkele liter van eigen fabrikaat is. Er zou dus voortdurend toezicht gehouden moeten worden, of de aanwezige voorraad door hem zelf is gedistilleerd, wilde men ten minste eene goede contrôle hebben, die nu ten eenenmale ontbreekt. Wanneer men deze bepaling in de wet opnam, zou dus metterdaad de geheele bedoeling van de wet worden verijdeld. Ik kan den geachten afgevaardigde niet ernstig genoeg in overweging geven, het amendement in te trekken.

Ik wensch thans nog eene opmerking te maken over de wijnkoopers. Zij zijn hier opgenomen na sterken aandrang hunnerzijds bij de Regeering, om voor hen, daar zij in eene exceptioneele positie verkeeren, ook eene exceptie in de wet te maken, en aan dien drang is gevolg gegeven, omdat het ontwerp, zooals het oorspronkelijk luidde, inderdaad voor hen te bezwarend was, vooral ten gevolge van de bepaling, dat zij zouden moeten wonen in het huis, waarin hun zaak wordt gedreven. Op eene enkele uitzondering na wonen de wijnhandelaars niet in de kelders of in de huizen, waar zij het bedrijf uitoefenen. Die menschen allen te verplichten, te gaan wonen in het huis, waar zij hun bedrijf uitoefenen, zou eene groote onrechtvaardigheid zijn geweest. Daarbij kwam het mij voor, dat het met het oog op de bevolking, die door de wijnkoopers wordt bediend, aanbeveling verdiende, die daar te laten en niet rechtstreeks in aanraking te brengen met den exclusieven handel in sterken drank. Intusschen is bij de algemeene beraadslaging door den heer Bos en later ook door den heer Borgesius gezegd, dat men wel de tegenwoordige wijnhandelaars kent en weet, wie dat zijn, en dat daaronder, op eene enkele uitzondering na, niet zooveel kwaden zijn, maar dat men dat niets weet van de wijnhandelaars, die er zullen komen. Dat hangt af van de opvatting, van de bepaling in de wet omtrent het verlengbaar crediet. Ik stem toe, dat er niet zooveel geld voor noodig is om verlengbaar krediet te krijgen; een voorraad van bijv. 50 hectoliter. Algerijnschen wijn mag gesteld worden op eenige duizenden guldens; wanneer nu die wijnkoopers daarbij kunnen krijgen den vrijdom om 3 liter te verkoopen, dan zou men het gevaar gaan loopen, dat daardoor de bedoeling van de wet geheel werd verijdeld. Aangezien evenwel door ons is voorgesteld, te bepalen, dat de verplichting van het wonen in het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend, niet zal gelden voor de slijters en ook bepaald is, dat bijzondere vergunningen van 2—10 L. kunnen worden verleend, geloof ik, dat het metterdaad raadzaam zal zijn, de wijnkoopers niet uit te zonderen; voor de bestaande wijnkoopers, die op 1 Mei 1904

een wijnhandel met verlengbaar crediet dreven, kan dan desnoods bij overgangsbepaling eene uitzondering worden gemaakt.

Het eerste nummer van het artikel vervalt dus, terwijl ik de aanneming van het amendement van de heeren Verhey en Smeenge ontraad.

Handelingen, blz. 1900—1901.

Mijnheer de Voorzitter! Het voorstel, hier gedaan, berust op deze overwegingen: 1°. dat men personen, die zich geen onaangenaamheden willen zien overkomen ten gevolge van het drankgebruik van anderen, daartegen dient te beveiligen en 2°. dat men personen, die zelf geen drank gebruiken, niet tegen hun wil en zin in gezelschap, gedurende korter of langer tijd, moet doen verkeeren met dezulken, die wel sterken drank gebruiken, en dat niet alleen, maar zelfs misbruiken. Het eerste geldt beveiliging van personen tegen onaangenaamheden, het tweede tegen verleiding.

Nu kan men, waar het gewone tapperijen en slijterijen geldt, het kwaad in eens afsnijden door te zeggen: als gij geen last wilt hebben, ga er dan niet heen; of ook: wanneer gij u niet wilt blootstellen aan verleiding, blijf dan thuis, en zorg, dat uw vrouw en kinderen er niet heengaan. Maar wanneer men heeft te doen met openbare middelen van vervoer, dan doet zich hetzelfde geval voor als bij voorbeeld in eene plaats, waar maar één logement of herberg is, waar men nachtverblijf kan vinden; men heeft bij reisgelegenheden, waarvan er niet 2, 3 of 4 te gelijk beschikbaar zijn, geen keuze, doch *moet* gebruik ervan maken. Ik ben er den heer Rink erkentelijk voor, dat hij het Regeeringsvoorstel zoo krachtig ondersteund heeft door — waar allicht de meesten alleen zouden gedacht hebben aan de spoorwagens met restauratie bij het internationaal verkeer — de aandacht te vestigen op het groote kwaad van het drankgebruik op de stoombooten. De Regeering kan er hem niet dankbaar genoeg voor zijn, dat hij dit kwaad met ernst en kracht op den voorgrond heeft geplaatst. Hij heeft er terecht op gewezen, dat in een land, door groote en kleine wateren doorsneden als het onze, met een waterplas als de Zuiderzee in het midden, het stoombootverkeer eene zeer groote plaats in het nationaal verkeer inneemt. Men kan zeggen, dat dit verkeer met stoombooten geen aanleiding geeft tot minder goede tooneelen, zoodat ieder vrij gebruik daarvan kan maken. En ik kan dat verstaan van iemand als den geachten

spreker, die waarschijnlijk uitsluitend in eene eerste klasse gaat zitten, zich met een boek isoleert, zich in lectuur verdiept en niet verder om zich ziet en niet weet, wat er aan boord gebeurt. Ik acht het dan ook ondenkbaar, dat, wanneer de geachte spreker met zijn speurenden geest de vele keeren, dat hij aan boord van een stoomboot kwam, zich eens de moeite had getroost, te zien naar de tweede en derde klassen, en de tooneelen daar had gadegeslagen, hij in staat zou zijn geweest, van Hollandsche soberheid te getuigen, gelijk hij dat thans heeft gedaan. Het ligt dan ook wel in den aard der zaak, — zooals reeds is opgemerkt —, dat niets zóózeer verleidt tot het gebruik van sterken drank hen, die eenmaal daaraan doen, als juist een langdurig verblijf op eene dergelijke boot. Niet iedereen, die op de boot reist, is in zijn geest met idealen bezig; de meesten zitten te turen en zitten er vrij onnoozel bij. Dan komt de een of ander en zegt: laten wij er eens eentje pakken. Daarna zegt een ander, die op de markt goede zaken gedaan heeft en wiens buidel goed gespekt is: ik tracteer. Een volgende wil niet onder doen en al maar tracteerende brengt men elkander wel niet in kennelijken staat, — want men behoeft niet te loopen op de boot en men kan het zittende lang volhouden —, maar toch in zoodanigen staat, dat bij het afgaan van de boot vaak assistentie moet worden verleend aan dezen en genen, ten einde hem behouden over de loopplank op den wal te brengen. Eenmaal daar zijnde, bemerkt men maar al te dikwijls, dat men vrij ver gegaan is.

De heer Rink zeide nog, dat, wanneer het Regeeringsvoorstel aangenomen wordt, er zooveel verloren gaat voor de maatschappijen en de pachters, en dat het bedrijf geknakt zal worden. Daarmede geeft de geachte afgevaardigde juist aan, hoe groot het verbruik aan boord is. Juist ten gevolge daarvan ontwikkelen zich daar dikwijls ergerlijke tooneelen, en wordt eene taal gesproken, die noch voor kinderen, noch voor vrouwen, noch ook voor mannen geschikt is, want een man moet evenmin als een vrouw en een kind gedwongen worden, gemeene taal aan te hooren.

Men *moet* met de boot mede; want als men midden op de Zuiderzee is, kan men er niet af, en de reizigers der 2de en 3de klasse kunnen niet, evenals die der eerste klasse, zich vrijelijk over het geheele schip bewegen. Daarom, als men het gebruik van sterken drank toelaat op de stoombooten, waarop men lange trajecten moet varen, dan doet men niet alleen last, maar ook geweld en overlast aan fatsoenlijke lieden aan, die gekwetst worden door hetgeen hen hindert in hun zedelijk gevoel. Ik geloof dus, dat men hier niet het gebruik, maar bepaald

het misbruik bestrijdt, omdat de gelegenheid, die zich voordoet, van dien aard is, dat zij tot misbruik uitlokt, en omdat er meer dan één is, die juist op eene stoomboot van een nuchter mensch een alcoholist is geworden.

Men heeft gezegd, dat de maatschappijen en de man van het buffet er zooveel bij zullen verliezen, maar dit argument is, dunkt me, reeds volledig weerlegd. De menschen kunnen niet naar een buurman gaan als zij aan boord zijn; ze hebben behoefte om iets te drinken, en er is maar één buffethouder, en wanneer ze geen sterken drank kunnen krijgen, nemen ze hetzij thee, hetzij limonade, hetzij koffie; de pachter zal dus geen verlies hebben. Er komt nog bij, dat, wanneer men het gebruik op de openbare middelen van vervoer, en met name op de stoombooten, vrijlaat, dan, meer nog dan dusver, pleiziertochtjes op zulke openbare middelen van vervoer georganiseerd zullen worden met het doel, eens naar hartelust te drinken. Op het oogenblik geschiedt dat minder, omdat de tegenwoordige Drankwet niet zoo straf is als ze nu worden zal; maar wanneer — gelijk in dit wetsontwerp wordt voorgesteld — ze wat meer wordt aangeschroefd, zal ook meer de begeerte ontstaan om, als de gelegenheid bestaat om drank te gebruiken buiten bereik der wet, aan de neiging tot drinken toe te geven.

Men heeft ook nog gezegd, dat de menschen in hun zak sterken drank meenemen en dien aan boord gebruiken zullen. Andere leden hebben gezegd, dat dit niet zal gebeuren. Soit, maar wanneer het mocht zijn, dat bij den geachten afgevaardigde, den heer Van Raalte, daarvoor vrees bestaat, dan kan hij, is dit artikel aangenomen, bij de strafbepaling er eene straf op voorstellen. Doch dan moet ik weer vragen, wie aan boord die bepaling zal executeeren? De man kan later worden aangeklaagd, maar daar aan boord heeft men toch de groote moeilijkheid, die de geachte afgevaardigde zelf erkent, dat er menschen zijn in kennelijken staat van dronkenschap, en dat is op dat oogenblik voor de medepassagiers hoogst onaangenaam. Het zal ook den kapitein moeilijk zijn, daar paal en perk aan te stellen en het kwaad te weren. Ik geloof dus, dat dergelijke hulpmiddelen ondoeltreffend zouden werken en dat men vooral preventief moet werken.

De heer Van Raalte heeft voorts gezegd: ik ben wel vóór deze wet en wil daar wel vóór stemmen, maar waarschuw u, dengenen, die dat willen doen, het niet te moeilijk te maken door er bepalingen in op te nemen, welke hun onaangenaam zijn. Mijnheer de Voorzitter! Indien al de honderd leden van de Kamer zoo spraken en indien ieder zeide: ik wil wel voor de wet stemmen, maar dan moet

gij er dit of dat uitnemen, wat zou er dan van de wet overblijven? Ik geloof, dat dit standpunt moeilijk zou kunnen worden ingenomen.

De heer Fock heeft gevraagd, wat in art. 15*m* beduidt de bepaling: „Het tweede lid is niet van toepassing, voor zoover op of in een openbaar middel van vervoer krachtens vergunning sterke drank in het klein aan reizigers wordt verkocht." Ik heb laten vragen, of er misschien voor openbare middelen van vervoer vergunningen bestonden, — dat slaat niet op stoombooten, want die zijn uitgezonderd —, maar op die vraag kon geen zeker antwoord gegeven worden. Ik heb daarom veiligheidshalve deze bepaling opgenomen, ten einde niet in botsing te komen met bestaande rechten. Indien wij tot dit artikel genaderd zijn, zal ik misschien nadere inlichtingen en een nader antwoord kunnen geven.

De heer Goeman Borgesius heeft gevraagd, of de uitzondering voor het internationaal verkeer niet kon worden weggenomen. Overwegend bezwaar heb ik daartegen niet; ik stem volkomen toe de juistheid van hetgeen door den geachten afgevaardigde is gemoveerd; wanneer men over de grenzen komt, begint men te merken, dat men in die restauratiewagens er tweeërlei loketten voor den verkoop van sterken drank en wijn op na houdt, voor elk land één, in de treinen, die naar Duitschland gaan, één voor Nederland en één voor Duitschland en in de treinen, die naar Frankrijk gaan, één voor Nederland en één voor België en Frankrijk; zoodra men aan de grenzen komt, wordt het eene loket afgelood, zoodat er niet meer uit getapt mag worden, terwijl het andere dan opengaat. Maar men moet voor ons land met het internationaal verkeer voorzichtig zijn. Wij hebben ondernemingen in het internationaal verkeer, die zich wel kunnen in stand houden, maar die toch met groote concurrentie hebben te kampen. En nu heeft voor ons deze overweging gegolden, dat men niet door het opnemen van deze bepaling mocht veroorzaken, dat het internationaal verkeer in ons land op verschillende wegen schade zou lijden. Het is eene eenvoudige poging om het vreemde publiek, dat tot nog toe eene reis deed op onze lijnen en met onze booten, zoo min mogelijk af te stooten. Ik moet echter zeggen, dat er mijns inziens geen overwegend bezwaar zou bestaan, de bepaling als zoodanig te laten glippen. Ik meen, dat de bevordering van het internationaal verkeer bij ons veel te veel eischt het in stand houden dier ondernemingen om haar noodeloos moeilijkheden in den weg te leggen, waardoor misschien de reizigers aan het verkeer over andere lijnen de voorkeur zouden geven.

Ten slotte de vraag van de redactie. Men heeft er op gewezen,

— volkomen juist —, dat, wanneer van hier een trein naar Antwerpen gaat, daarin ook reizigers kunnen zitten, die niet in internationaal verkeer reizen, die bijv. te Rosendaal uitstappen. Datzelfde geldt van booten, die eene enkele tusschenplaats aandoen. Ik moet er echter op wijzen, dat het al meer en meer in zwang komt, de treinen in internationaal verkeer zoo weinig mogelijk tusschenplaatsen te laten aandoen en dat er niet in de gewone wagons wordt verkocht, maar alleen in de restauratiewagons. Intusschen geloof ik, dat de uitdrukking „uitsluitend in internationaal verkeer" beter vervangen ware door de woorden „uitsluitend, voor zoover zij gebezigd worden in internationaal verkeer". Ik wil echter eerst afwachten, of de heer Van Wassenaer, die deze zaak ook heeft besproken, eene andere lezing voorstelt, maar ik zou meenen, dat door verplaatsing van het woord „uitsluitend" aan de gemaakte bedenking wordt te gemoet gekomen.

Handelingen, blz. 1906—1907.

De heer Van Raalte heeft zeer terecht opgemerkt, dat, ook wanneer iemand aan boord van eene stoomboot in kennelijken staat verkeert, dit zeer wel te constateeren is. Natuurlijk, want er zijn getuigen bij, maar dat betwistte ik niet. Ik betwistte, dat op eene stoomboot mogelijk was, wat op straat gebeurt, dat nl. iemand, die in kennelijken staat verkeert, door de politie wordt gearresteerd en dat aldus wordt weggenomen de hinder, die anderen aangedaan wordt. Wanneer een man, als door den heer Van Raalte ten tooneele is gevoerd, aan boord wil komen, dan heeft de kapitein het recht te zeggen, — hij kan althans van zijn maatschappij het recht krijgen —, dat hij er niet opkomt. Hij is niet verplicht, een dronken man aan boord toe te laten; maar wanneer zoo iemand half in kennelijken staat aan boord komt, en hij kan, wat de heer Van Raalte wil, dat proces van dementatie voortzetten, dan geraakt hij aan boord in kennelijken staat. Dergelijke menschen worden vaak lastig, en dan rijst de vraag, wie op dat oogenblik den man onschadelijk zal maken voor zijn medereizigers.

De heer Rink is nogmaals teruggekomen op het woord „afmaking". Ik begrijp, dat hij dit woord heeft gebezigd, omdat het is een woord, dat, als men het zoo hoort, een indruk van wreedheid en onbarmhartigheid maakt en van spelen en spotten met iemands recht. Hij is echter nog altoos in gebreke gebleven, aan te wijzen, wat afgemaakt wordt. Dusver is het woord gebezigd in dezen zin, dat eene vergunning bestond en dat men die vergunning, een bedrijf representeerende, ging

afmaken. Maar hier bestaat geen vergunning en waar geen object is, dat afgemaakt kan worden, is ook het woord „afmaking" hier niet toepasselijk. Wel zegt de geachte spreker: ik heb dat woord gebezigd om meer indruk te maken, maar het is toch waar, dat er materieele schade ontstaat, — doch hij is in gebreke gebleven, ook dat te bewijzen.

Mijnerzijds heb ik opgemerkt, dat er niet minder reizigers aan boord zullen komen, omdat de menschen daar niet komen om te drinken, maar om te reizen, en voorts, dat, wanneer die menschen aan boord komen en een tijdlang daar zitten en dorstig zijn, zij toch iets gaan gebruiken. Wanneer ze dan gebruiken de andere dranken, welke gelukkig in steeds breederen kring ingang vinden, als koffie, kwast enz., dan wordt daaraan niet minder verdiend dan aan sterken drank.

Intusschen is het mij onbegrijpelijk, hoe men hier met zulk eene warmte en energie er voor kan strijden, dat de menschen sterken drank zullen kunnen krijgen, als ze dat willen. Men heeft gezegd: ge gaat niet alleen het misbruik keeren, maar ook het gebruik bestrijden. Ik merk op, dat ik niet gezegd heb, dat het geheele wetsontwerp uit dit ééne beginsel van misbruik wel en gebruik niet bestrijden is opgetrokken, maar ik heb vanmorgen er uitdrukkelijk op gewezen, dat ook het beginsel is opgenomen om te weren schade, overlast en verleiding ten aanzien van anderen. Wij hebben hier te doen met omstandigheden, waarbij het niet van iemands wil afhangt, of hij er al dan niet in zal verkeeren. Hij *moet*; hij moet van de eene plaats naar de andere; er is geen andere gelegenheid om er te komen. Het geldt hier, als ik het zoo mag uitdrukken, metterdaad een stuk van het openbaar terrein. Wanneer ik mij van de eene plaats naar de andere heb te begeven, bijv. van hier naar Rijswijk, dan moet ik mij begeven over den publieken weg, en zoo is ook de reisgelegenheid een stuk van het openbaar terrein. Het is een stuk terrein, dat men niet mijden kan, dat men niet bij voorkeur kan nemen; men moet kunnen komen, waar men wil, zonder in de locomotie belemmerd en gehinderd te worden. En daar de geachte afgevaardigde het met mij eens is, dat het verkeer niet kan worden gemist en dus ook niet de middelen van verkeer, — en waar er geen weg is over het water, moet men wel van eene stoomboot, eene schuit, desnoods eene trekschuit, gebruik maken om van de eene plaats naar de andere te komen —, kan hij niet ontkennen, dat zulk eene reisgelegenheid een stuk van het openbaar terrein is, waarop men zich *moet* begeven om voortbewogen te worden en te komen, waar men wil zijn.

Ik zie dus niet in, dat met deze bepaling iets verder gegaan wordt

dan gedoogd wordt door mijn eenmaal ingenomen standpunt. Juist is de opmerking van den heer Van der Zwaag, dat het hier niet geldt eene lange reis naar de Oost, maar eene binnenlandsche vaart, gedurende welke men slechts een korten tijd op de boot verblijft. Evenwel mag men toch vragen, of het voor de heeren eene zaak van zoo groot gewicht is, vooral te zorgen, dat in dien korten tijd de verleidelijke gelegenheid bestaat om te drinken. Men heeft van overdrijving gesproken, maar ik geloof inderdaad, dat hier overdrijving is. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt: gij hebt eerst zelf na overleg een ander standpunt ingenomen, dan zou ik hem willen vragen, of, als men tot een beter inzicht van de zaak komt, men niet gerechtigd is, dat betere inzicht met klem en kracht te verdedigen.

Handelingen, blz. 1910—1911.

Vergadering van 18 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De houding, door de voorstellers van dit ontwerp ten opzichte van het amendement*) aan te nemen, ligt voor de hand. Bij het ontwerpen van dit voorstel rees vanzelf de vraag, of de bepalingen van dit wetsontwerp al dan niet geschikt waren om toegepast te worden ook op gelegenheden van militairen aard. Die vraag kon niet anders dan ontkennend beantwoord worden. Men heeft bij de militairen te doen met een mobiel element, een element, dat nu eens hier, dan weer daar kan zijn; met personen, die in kazernes, in kampementen zijn; in ieder geval met personen, die verkeeren in abnormale toestanden, geheel verschillend van die in de gewone burgermaatschappij. Wanneer het amendement werd aangenomen, zou het bepaalde in dit

---

*) Art. 5, onderart. 1*b* 3°. luidde:

„Het eerste lid van art. 1*a* is niet van toepassing op verkoop van sterken drank:

3°. aan militairen op marsch, in legerplaatsen, of in localiteiten, aan het militair gezag onderworpen, door hen, aan wie dit door de militaire overheid wordt toegestaan."

Op dit onderdeel was een amendement voorgesteld door de heeren Ter Laan, Helsdingen, Hugenholtz, Van Kol, Melchers, Schaper en Troelstra, strekkende om het lid vermeld onder n°. 3 te doen vervallen. Dit amendement werd met 77 tegen 8 stemmen verworpen.

wetsontwerp op de militaire wereld worden toegepast, en zou het gevolg zijn, dat de facto de verkoop van sterken drank uit de militaire gelegenheden verdween. Men staat hier toch voor deze keuze: òf in het wetsontwerp eene aparte regeling voor de militaire gelegenheden op te nemen, of wel eene afzonderlijke regeling achterwege te laten, maar dan zou niet openlijk en met ontrolde vlag, maar op zijdelingsche, bedekte wijze iets gerealiseerd worden, dat men kan wenschen, maar dat niet in deze wet behoort.

De vraag, of het goed zou zijn, nu of later alle verstrekking van drank op militair terrein van overheidswege te verbieden, is eene belangrijke, voor welker bevestigende beantwoording zeer zeker sterke argumenten zijn aan te voeren, gelijk in dit debat geschied is; maar wanneer men dit doel bereiken wil, moet men het niet bedektelijk nastreven, maar openlijk door eene expresse regeling, waarin wordt bepaald, dat op militair terrein de verkoop van sterken drank verboden is. Zoo is het gedaan in België en in Amerika. En wanneer de Kamer daartoe niet het initiatief nam, maar de Regeering daartoe een voorstel deed, zou dat moeten uitgaan niet van den Minister van Justitie of dien van Binnenlandsche Zaken, maar van de Ministers van Oorlog en Marine. Maar nu de Regeering er niet toe kan medewerken, op bedekte wijze een doel te bereiken, dat alleen kan en mag bereikt worden in een daartoe opzettelijk voorgesteld ontwerp, kan dit amendement door ons niet worden aanvaard.

Nu vraagt men of, wanneer wij, wat stoombooten betreft, van oordeel zijn, dat moet verboden zijn de verkoop van sterken drank aan personen, die gedwongen zijn gebruik te maken van die gelegenheid, dan niet, om consequent en logisch te zijn, hetzelfde moet worden toegepast op militair terrein. Ook daar, zegt men, is men niet vrijwillig bij elkander, maar gedwongen. Dit is volkomen juist, maar de gevallen zijn overigens geheel ongelijk. Men is op eene stoomboot 1, 2 of 3 uren gedwongen in een gezelschap; in het leger is men dit voortdurend. In het leger heeft men de onaangenaamheden van slechte elementen volstrekt niet op het oogenblik, dat zij in de cantine sterken drank gebruiken, maar ook als de verkoop van sterken drank verboden is. Men krijgt in het leger een reflex van de burgermaatschappij. Of het beweerde, acute kwaad, dat voor de jonge menschen kan ontstaan uit gebruik in de cantine, kan worden gekeerd door de cantine drankvrij te maken en slechts in een afzonderlijk lokaal voor degenen, die het doen willen, de gelegenheid tot het koopen van sterken drank te geven, laat ik daar. In elk geval kan niet ontkend worden, dat men

hier te doen heeft met een gedwongen samenzijn dag in dag uit en met eene inwerking van slechte elementen, die blijft bestaan, ook al wordt er geen druppel sterken drank gebruikt. Ik wijs er ook op, dat men op eene stoomboot te doen heeft met een terrein, waar geen mensch aanwezig is, die een dwingenden invloed kan uitoefenen, die kan arresteeren en straf kan opleggen, terwijl men in de kazerne die drie elementen aanwezig vindt. Zeer zeker wordt wie in dienst treedt blootgesteld aan het gevaar van verkeerde invloeden, maar dit gevaar bestaat volstrekt niet alleen ten opzichte van sterken drank, want het bestaat ten opzichte van liederlijke taal, vloeken en spotternij evenzeer als ten opzichte van sterken drank.

In onze wetgeving is in den regel datgene, wat op militair gebied betrekking heeft, niet in de gewone wet opgenomen, of men heeft in de gewone wet altoos door eene afzonderlijke regeling den eigen aard van het militair gezag geëerbiedigd. Zoo is in de Veiligheidswet en andere soortgelijke wetten aan het militair gezag een eigen zeggenschap gegeven. Ik zeg niet, dat men deze usance moet goed- of afkeuren, maar men kan haar in ieder geval niet afschaffen, dan nadat men de wenschelijkheid daarvan, uit algemeen oogpunt beschouwd, behoorlijk heeft onderzocht. Waar men dus op dit oogenblik niet zou krijgen eene afzonderlijke beslissing over de hoofdzaak, maar slechts de bedekte invoering van iets, dat niet behoorlijk is overwogen en onderzocht, daar geloof ik, dat het vanzelf spreekt, dat de Regeering aan de Kamer moet ontraden, het amendement aan te nemen.

Ik voeg er bij, dat de hier bestreden bepaling niet door ons voor het eerst wordt voorgesteld, maar reeds in de wet voorkomt. In 1881 hebben de Ministers, die toen de verantwoordelijkheid hadden, haar voorgedragen; in het ontwerp tot wijziging der Drankwet van een daarna opgetreden Kabinet, niet van onze richting, werd hetzelfde standpunt ingenomen, zonder dat men daarom mag veronderstellen, dat bij die Kabinetten minder aversie tegen het misbruik van sterken drank bestond dan bij ons; integendeel, in dat opzicht hebben de elkander opvolgende Kabinetten ééne lijn getrokken en niets liever gewenscht dan het gebruik van sterken drank zooveel mogelijk te beperken; zij zouden allen gejuicht hebben op den dag, waarop tot afschaffing kon worden overgegaan. Wij zouden het evenwel onvoorzichtig achten en niet fair, om, door deze bepaling te schrappen, bedektelijk eene beslissing te nemen, die niet hier, maar elders en dan slechts na ampele voorbereiding behoort te vallen.

Handelingen, blz. 1921—1922.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Duymaer van Twist, heeft als amendement voorgesteld om drie keer „hetzij" in dit lid in te voegen. Ik begrijp de bedoeling, waarmede de geachte afgevaardigde dat gedaan heeft, maar meen hem de verzekering te mogen geven, dat, naar goede Hollandsche syntaxis, de opvatting, die hij uitsluiten wil, niet mogelijk is; om die opvatting mogelijk te maken, zou juist omgekeerd geamendeerd moeten worden: „Aan militairen op marsch en mede aan anderen in de cantines enz." Zoolang er niets bij staat, worden de drie momenten beheerscht uitsluitend door hetgeen vooraf gaat: „Aan militairen." Bovendien, waar hier geen enkele andere opinie door iemand verdedigd is, en het artikel van de zijde der Regeering niet anders is opgevat, geloof ik, dat alle vrees kan wegvallen, dat ooit eene andere interpretatie aan het artikel zou kunnen worden gegeven; ik meen dus, dat er voor den geachten afgevaardigde alle reden bestaat om zijn amendement terug te nemen.

De heer Rink heeft gevraagd of de bedoeling van de Regeering was, dat in alle cantines — hij heeft er ook bij genoemd de middelen van vervoer — ook niet zou kunnen worden geschonken wijn, bier of andere gegiste drank zonder een verlof. De quaestie is, dunkt mij, beter te behandelen, wanneer wij aan dat verlof toe zijn, omdat wij dan komen aan eene geheel nieuwe materie en er gelegenheid bestaat om, indien daarbij ter opheffing van onzekerheid nog iets te regelen en te voorzien is, dat te doen.

De heer Ter Laan heeft mijn spreken opgevat, alsof ik bedoeld had, dat de heeren alleen daarin fout gingen, dat zij op ongelegen tijd met die quaestie kwamen. Daarvan heb ik geen woord gezegd. Ik heb gezegd, dat, wanneer men iets dergelijks wil, men dat niet op eene bedekte wijze moet trachten te verkrijgen, maar moet voorstellen, een bepaald verbod in de wet op te nemen, en dat er, indien een dergelijk voorslel wordt gedaan, vanzelf aanleiding zal zijn, alle gegevens bijeen te verzamelen, welke men voor eene juiste beoordeeling van dit vraagstuk noodig heeft. Of de heeren nu komen met een enkel cijfer, dat als uitkomst in Britsch-Indië of elders is verkregen, wat zegt dat? Hoe zijn de cijfers, welke hier worden voorgelezen, geverifieerd? Onder welke omstandigheden zijn die uitkomsten verkregen? Wanneer men komt te staan voor eene beslissing in deze voor ons land hoogst aangelegen quaestie, dienen èn van de zijde der Kamer èn van de zijde der Regeering die gegevens bij elkander te worden gebracht, welke noodig zijn, zal men op goeden grondslag eene juiste beslissing kunnen nemen. Intusschen, ik zal mij in het algemeen niet verder over deze quaestie

uitlaten. Op verzoek van den geachten afgevaardigde zijn de Ministers van Oorlog en Marine in de Kamer gekomen, niet om deze quaestie uit te maken, maar om, voor zoover aan de orde mochten komen bedenkingen tegen hetgeen op dit oogenblik onder militaire administratie geschiedt, daarover de noodige inlichtingen te geven. Welnu, uit die inlichtingen is gebleken, dat zoowel het Departement van Oorlog als dat van Marine wel verre van eenigszins misbruik van sterken drank te willen verontschuldigen of verschoonen, integendeel er op bedacht is, het gebruik daarvan te beperken en alle misbruik stelselmatig tegen te gaan.

Dit punt is hiermede afgedaan en ik behoef er niet op terug te komen. Eene enkele opmerking nog. Wanneer op dit oogenblik gezegd wordt: gij moet dat aparte militaire opnemen in de gewone civiele regeling, dan mag men niet uit het oog verliezen, dat daarachter schuilt de zeer gewichtige vraag, of eene legerorganisatie, opgenomen in de gewone civiele administratie, in de gewone civiele regeling, wel zou kunnen behouden dat innerlijk verband en die innerlijke kracht, zonder welke het leger niets waard is. Ik zeg niet, dat ik die quaestie niet wil decideeren, maar wel, dat men het recht mist, haar incidenteel, terloops, tot eene beslissing te brengen. Ik herhaal daarom, wat ik zooeven heb gezegd: wil men een verbod, welnu, — de heeren zeggen, dat het bij mij uitstellen is —, evengoed als zij nu een amendement hebben voorgesteld, kunnen zij het initiatief nemen tot een wetsvoorstel, dat zeer zeker van hoogst eenvoudigen vorm kan wezen. Daartegen is geen beletsel en als men er toe wil komen, laat men het dan openlijk en royaal doen, nadat de zaak zóó bekeken is, als zij bekeken behoort te worden.

Handelingen, blz. 1930.

Na hetgeen de Minister had gezegd, trok de heer Duymaer van Twist zijn amendement in.

Vergadering van 19 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga trachten, de verschillende opmerkingen, die gisteren naar aanleiding van het tweede lid van dit artikel *) zijn

---

*) Art. VI, dat na eene wijziging, daarin door de Regeering gebracht, luidde:

„In art. 2, eerste lid, vervallen de woorden „te verleenen", en worden nà het woord: „vergunningen" ingevoegd de woorden: „uitgezonderd die voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten".

Art. 2, tweede lid, wordt vervangen door een nieuw tweede lid, luidende:

gemaakt, kortelijk te beantwoorden. Ik kom daarbij in de eerste plaats tot de opmerkingen van meer algemeene strekking, gemaakt door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer van Karnebeek, die op eene passage op bladz. 12 van de Memorie van Antwoord wees en de vraag stelde, of hetgeen daar is geschreven wel klopt met de artt. 15 *i*, *k*, en andere, die hij citeerde. Het komt mij voor, dat die opmerking op een misverstand berust. In de voorgelezen woorden worden tegenover elkander gesteld nieuw te verleenen en reeds verleende vergunningen, en wordt gezegd: overal waar in het ontwerp gesproken wordt van het verleenen van vergunningen, heeft men uitsluitend te denken aan nieuwe vergunningen. Wij hebben dus deze tegenstelling, dat, als in de wet gesproken wordt over het verleenen van of over te verleenen vergunningen, er niets bepaald wordt omtrent eene reeds verleende vergunning. In al die artikelen, waarop de geachte afgevaardigde wijst, wordt gesproken van eene vergunning, die door burgemeester en wethouders verleend is; daar wordt dus niet gehandeld van nieuw te verleenen, maar van reeds verleende vergunningen.

De geachte afgevaardigde heeft aan zijn opmerking toegevoegd de vraag, of wat voorkomt in art. 8 *a* omtrent het wijzigen van eene vergunning en hetgeen voorkomt in art. 25 *c* omtrent bijzondere vergunningen, hiermede niet in conflict zou komen. In art. 8 *a* is geen sprake van het verleenen van eene vergunning, maar van het wijzigen van de akte van eene vergunning, en in het vierde lid van het artikel wordt geregeld, op welke gronden die wijziging zou kunnen werden geweigerd. In art. 25 *c* is sprake van bijzondere vergunningen. Reeds die qualificatie van „bijzondere" duidt aan, dat zij zonder meer niet onder de algemeene regeling vallen, en uitdrukkelijk is dan ook opgegeven, in welke gevallen de nieuwe bepalingen van dit wetsontwerp op de bijzondere vergunningen van toepassing zullen zijn. Het komt mij daarom voor, — wij kunnen de zaak, als wij aan de artikelen komen, nader bezien —, dat het door den geachten afgevaardigde opgemerkte metterdaad geen bezwaar zal opleveren. Wel dank ik daarentegen den

---

„Door Ons kan, te beginnen in 1904 en verder ieder zesde jaar op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord:

1°. voor eene gemeente eene verlaging van het maximum der vergunningen worden vastgesteld;

2°. worden bepaald, dat in eene gemeente door burgemeester en wethouders vergunningen, en voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, die voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, niet meer verleend mogen worden;

3°. enz."

geachten afgevaardigde voor hetgeen hij opmerkte naar aanleiding van art. 9, 1°., omdat — al heb ik de zaak slechts vluchtig kunnen nagaan — het mij metterdaad voorkomt, dat daar eene kleine aanvulling wenschelijk kan zijn.

Ik kom thans tot het tweede lid en ontmoet daar in de eerste plaats den anderen geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Roëll, die gevraagd heeft, of de uitdrukking: telkens in het zesde jaar, hier wel juist aangeeft wat bedoeld wordt. Omtrent de bedoeling mag natuurlijk geen onzekerheid bestaan; bedoeld is om de vijf jaren, derhalve 1904, 1909, 1914 enz. De vraag is derhalve alleen, of de uitdrukking als zoodanig juist of onjuist is. Te dien aanzien veroorloof ik mij de opmerking, dat de voorgestelde redactie wel degelijk ook door goede schrijvers gebruikt is voor het precies en nauwkeurig weergeven van dezelfde bedoeling. Ik wijs al dadelijk op een chronologisch voorbeeld van beteekenis. De Olympische spelen werden gehouden om de vier jaar; de chronologen rekenden den tijd naar die Olympische spelen. Welnu, die werden gehouden, zooals men het uitdrukte: quinto quoque anno. Eene gelijksoortige uitdrukking, die den geachten afgevaardigde wel bekend is, hebben wij ook in het Hollandsch, n.l. waar gesproken wordt van „ten derden dage opgestaan". Het is met tijdsberekeningen altijd eene lastige zaak, daar verschil van meening bijna niet te voorkomen is en de gewoonte veel beslist. Men weet, hoe het bij het intreden van de nieuwe eeuw eene vraag is geweest, of de 20ste eeuw begon met het jaar 1900 of met 1901; terwijl wij hebben aangenomen het jaar 1901, is daarvoor in een naburig Rijk gesteld het jaar 1900. Zoo bezigen wij de uitdrukking over 8 dagen, wanneer wij bedoelen over eene week en in het Fransch heeft men „une quinzaine", „une huitaine" enz. Ik meen, dat de gekozen uitdrukking metterdaad weergeeft wat er mede bedoeld wordt. Wanneer echter de geachte afgevaardigde meent, dat de bedoeling beter kan worden uitgedrukt op eene andere wijze, dan wil ik eene wijziging van de redactie, wanneer hij een voorstel daartoe doet, gaarne in overweging nemen, en zoo mogelijk ook overnemen.

De heer Van de Velde heeft gewezen op de onbillijkheid, die er zou kunnen ontstaan, wanneer in eene vergadering van den gemeenteraad, die zeer slecht bezocht werd, met de meerderheid van ééne stem, zelfs met de minderheid van het getal leden van den raad, een zoo gewichtig besluit werd genomen. Ik geef toe, dat zulk een feit zich zou kunnen voordoen, maar ik veroorloof mij toch, er op te wijzen, dat, wanneer een verzoek inkomt, de Regeering wel niet zal nalaten, te informeeren,

hoe dat raadsbesluit luidt en hoe het tot stand is gekomen. Wanneer nu mocht blijken, dat aan het voorstel van den gemeenteraad weinig waarde zou zijn toe te kennen, dan zou, daar hier alleen eene *bevoegdheid* aan de Kroon wordt toegekend, en Gedeputeerde Staten moeten worden gehoord, waarschijnlijk geen gevolg aan het voorstel worden gegeven.

De heer Goeman Borgesius heeft een amendement voorgesteld op den aanhef van het tweede lid, en wel een amendement, waarvoor ik veel sympathie gevoel. In de eerste plaats wil de geachte afgevaardigde 1904 in 1905 veranderen. Hij heeft die wijziging niet toegelicht, maar de bedoeling zal wel deze zijn, dat, naar de meening van den geachten afgevaardigde, deze wet in 1904 zóó laat tot stand zal komen, dat waarschijnlijk in de eerste vijf jaren geen gebruik zou kunnen worden gemaakt van deze bevoegdheid. Ik acht daarom deze wijziging eene verbetering. In de tweede plaats stelt de geachte afgevaardigde voor, om niet den gemeenteraad het voorstel te laten doen, maar Gedeputeerde Staten, en den gemeenteraad te hooren. Hij dringt dit aan met deze twee motieven. Ten eerste, dat daardoor de drankquaestie niet zoo indringt in de gemeentepolitiek, en ten tweede, dat men op deze wijze een natuurlijken weg opent voor het petitionnement van diegenen in de gemeente, die eene verlaging van het maximum wenschen. Men kan niet zeggen, dat daarmede in alle gevallen de verlaging, hier toch hoofddoel, bevorderd zou worden. De geachte afgevaardige weet ook wel, — hij heeft dit genoeg bij ervaring geleerd —, dat er wel Gedeputeerde Staten zijn, die, als ik het zoo noemen mag, drankvast zijn en nog al veel den drankverkoop de hand boven het hoofd houden. Dit blijkt genoegzaam daaruit, dat van de bepaling, die door het amendement-Van Gennep in de wet is gekomen, en die uitsluitend doelde op zeer exceptioneele gevallen, met medewerking van Gedeputeerde Staten al reeds in een klein duizendtal gelegenheden gebruik is gemaakt. Men kan dus moeilijk zeggen, dat men, door het voorstel van Gedeputeerde Staten te laten uitgaan, zeker is, verlaging te bevorderen. Daartegenover staat, dat in provinciën waar Gedeputeerde Staten wel geneigd zijn om in de richting van dit artikel mede te werken, er gemeenten kunnen zijn, die dit niet zouden doen. Het wordt hier dus de vraag, of meer medewerking te wachten is van Gedeputeerde Staten dan van de gemeenteraden; voor dezen blijft het vergunningsrecht altijd een struikelblok, vooral in kleinere gemeenten, waar de financiën heel krap zijn en men nog al gauw let op eene kleine verhooging van de inkomstenheffing. Stelt men deze overwegingen tegenover elkander, dan is het misschien lood om oud ijzer,

hoewel er wellicht nog iets meer te zeggen is voor het denkbeeld van den geachten afgevaardigde. Het zou wellicht nog zekerder zijn, beide mogelijkheden te behouden en te zeggen: hetzij op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, hetzij op voorstel van Gedeputeerde Staten, den gemeenteraad gehoord. Maar ik geloof niet, dat men aldus behoeft af te dalen in kleinigheden, en wanneer de geachte afgevaardigde van gevoelen is, dat zijn amendement beter kans biedt, dan zal ik mij niet op een ander standpunt stellen en de beslissing gaarne aan de Kamer overlaten.

Ik kom nu tot het voorstel van den heer Ter Laan c. s., strekkende om den aanhef te lezen: „Door Ons kan, te beginnen met 1904 en verder ieder zesde jaar, op verzoek der meerderheid der meerderjarige ingezetenen of op voorstel van den gemeenteraad" enz. De geachte voorstellers ontkennen niet, dat hiermede door hen wordt ingevoerd een staatsrechtelijk novum. Natuurlijk is het petitionnement vrij, ook al schrijft men daarover niets in deze wet, maar zooals zij het voorstellen wordt door het petitionnement een uitgangspunt gesteld voor handelingen van de Kroon. Wel heeft de geachte afgevaardigde, de heer Schaper, gezegd, dat hij meende, in de Woningwet een antecedent gevonden te hebben, maar ik moet dit toch betwisten. Art. 12 van de Woningwet bepaalt, dat drie ingezetenen, wanneer zij ontdekt hebben, dat eene behuizing niet geschikt is ter bewoning, een bezwaarschrift kunnen indienen bij den gemeenteraad en dat de gemeenteraad dit moet verzenden aan de gezondheidscommissie. De geachte afgevaardigde zal mij toegeven, dat het daar voorgeschrevene, dat niets is dan een zekere politiemaatregel, toch niet in vergelijking kan komen met hetgeen hier wordt voorgesteld; hij heeft dit voorbeeld dan ook zeer op den achtergrond gehouden, als iets, dat eene zekere analogie levert. Wat hij bedoelt, is, het volkspetitionnement, dat individueel voor ieder vrij staat, te organiseeren, maar hoogst opmerkelijk is het, dat de organisatie door hem niet wordt gegeven. Alleen wordt gezegd, dat de meerderheid der meerderjarige ingezetenen zulk een verzoek kan doen, waarop de Kroon een besluit kan nemen. Nu weten de geachte voorstellers, dat het denkbeeld, dat zij op het oog hebben, *local option*, de sympathie heeft van het Kabinet. In de Memorie van Toelichting is op bladz. 2 verklaard: „De ondergeteekenden hebben gemeend, een zoodanig voorstel niet te moeten opnemen in dit wetsontwerp, dat beoogt te regelen hetgeen na 1 Mei 1904 rechtens zal zijn. Het denkbeeld, waarvoor de Regeering sympathie koestert, blijft in overweging. Te zijner tijd zal de uitkomst dezer overweging afzonderlijk aan de

orde kunnen worden gesteld." Nu komen zij echter niet met een voorstel tot *local option*, maar met een voorstel tot het toekennen van een staatsrechtelijk gevolg aan een petitionnement, dat van de meerderheid der meerderjarige ingezetenen eener gemeente uitgaat, iets, dat naar hun inzien den weg voor *local option* baant.

Al betuig ik sympathie voor dit denkbeeld, is daarmede gezegd, dat het amendement aannemelijk en uitvoerbaar is? Stel eens, dat het wordt aangenomen. De stad Utrecht zal hebben een goede 50.000 meerderjarige ingezetenen, mannen en vrouwen; daar moeten dus de helft van 50.000, dat is 25.000, plus 1 handteekening op het petitionnement staan. Dit komt bij Binnenlandsche Zaken in. Wat moet de Minister doen? Constateeren, of de handteekeningen, die er op staan, alle zijn van ingezetenen, en wel van meerderjarigen en hoe groot het totaal aantal meerderjarige ingezetenen is, dus of tusschen hen, die wel, en hen, die niet hebben geteekend, het verschil bestaat van ééne stem. Het is bekend, dat bij de benoeming van raadsleden, meestal bekende personen, meermalen de vraag rijst, of iemand ingezetene is; wanneer nu vanwege het Ministerie van Binnenlandsche Zaken aan burgemeester en wethouders van Utrecht die stukken worden gerenvoyeerd met het verzoek, om de bovengenoemde punten te onderzoeken, dan zouden burgemeester en wethouders zeggen, dat dit onbegonnen werk is en dat zij geen gegevens hebben om dit uittemaken, daar zij geheel afzonderlijke lijsten van de bevolking zouden moeten opmaken en voor ieder afzonderlijk een onderzoek zouden moeten instellen. Dit is echter niet alles, want het zou ook de vraag zijn, op welken dag men het aantal meerderjarige ingezetenen moest nemen, daar de helft plus 1 natuurlijk in elke groote gemeente een cijfer is, dat dagelijks wisselt. Er zou dus bepaald moeten worden, op welken dag men het zielental zou moeten nemen, en dan zou het gemeentebestuur van Utrecht moeten constateeren, hoe de toestand op die drie punten was. Bovendien zou het nog zeer de vraag zijn, of, wanneer die stukken ter tafel kwamen, daaraan werkelijk het karakter zou mogen worden toegekend van een petitionnement van die onderteekenaren. Bij de stembus is men er zeer op uit, het geheim van de stembus en daardoor de vrijheid van dengene, die stemt, te bewaren, maar als men hier krijgt al deze onderteekeningen, waarvan natuurlijk de overgroote massa zijn van personen, die men niet kent, dan zou men die handteekeningen eerst moeten gaan verifieeren en moeten gaan vragen aan die menschen: hebt gij wel geteekend en, zoo ja, hebt gij dit met vrijen wil gedaan? Een dergelijk onderzoek schijnt mij eenvoudig onmogelijk.

Afgezien van dit alles zou men aan den wil van de helft plus één van de meerderjarige ingezetenen een zeker staatsrechtelijk effect toekennen, ook voor de andere helft min één; waar wanneer over korten tijd die zwakke meerderheid verdwenen was, hetzij doordat eenige onderteekenaars van meening veranderd waren, hetzij door afsterven, dan zou men billijkheidshalve toch weer gelegenheid moeten geven om in contra te handelen. Men heeft overal, waar *local option* is ingevoerd, niet de helft plus één als voldoende meerderheid genomen, maar geeischt $^2/_3$, $^3/_5$ of nog meer van de ingezetenen, in elk geval zóóveel, dat men eene zekere overmaat heeft, waardoor de invloed der gestadige wisseling van opinies wordt voorkomen. Dan alleen heeft men waarborg voor richtige naleving. Daarom komt het mij voor, dat ook in dit opzicht eene nadere regeling moet aangegeven worden.

Ten slotte meen ik, dat over een dergelijk petitionnement ook de gemeenteraad gehoord zou moeten worden. Wel heeft de geachte afgevaardigde gezegd, dat, wanneer er, wat de uitvoering betreft, leemten bestaan, hij bereid is, er nog bij te voegen, dat een algemeene maatregel van bestuur dit zou kunnen regelen, maar ik moet tot mijn leedwezen zeggen, dat ik geen kans zou zien om met de enkele gegevens, die hier aan de hand worden gedaan, een algemeenen maatregel van bestuur te doen ontwerpen. De geachte afgevaardigde zal dus, dunkt mij, in zijn voorstel moeten veranderen het begrip van absolute meerderheid en hij zal dan tevens eene nieuwe reeks van artikelen moeten indienen, waarin deze zaak, hoe summierlijk ook, zóó geregeld wordt, dat verschillende punten vaststaan, en dan zouden wij moeten zien, of het mogelijk zou zijn, de verdere uitwerking te doen plaats vinden bij algemeenen maatregel van bestuur. Maar zooals het amendement thans luidt, kan ik het, ik moet het tot mijn leedwezen zeggen, niet aanvaarden.

Ten slotte kom ik tot hetgeen de heer De Savornin Lohman heeft gezegd. Vooraf echter wil ik nog even toelichten de kleine wijziging, welke gebracht is in 2°., waar de woordjes „en" en „die" zijn ingevoegd. Deze wijziging is een gevolg van de bepaling, dat het platteland voortdurend buiten toepassing van art. 1, 4de lid, blijft. Die bepaling kwam niet voor in het oorspronkelijk wetsontwerp en bij het aanbrengen der wijzigingen is mij ontgaan, dat ook hier wijziging wenschelijk was. De redactie sub 2 hield in, dat kan „worden bepaald, dat in eene gemeente door burgemeester en wethouders vergunningen, voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, niet meer verleend mogen worden."

De bedoeling is, te voorkomen, dat — er is reeds bij de vroegere debatten op gewezen — de slijterijen na de splitsing in getal verminderd worden en daardoor de werking van het vierde lid bezwaar ondervindt. Waar nu de splitsing voor het platteland niet zal gelden, moet worden uitgedrukt, vooreerst, dat kan worden bepaald, dat in eene gemeente door burgemeester en wethouders in het algemeen geen vergunningen meer kunnen worden verleend, — dit geldt dan voor het platteland —, en ten tweede, dat, voor zoover art. 1, 4de lid, van toepassing is, voor tapperijen, of voor tapperijen en slijterijen, maar dan met uitsluiting van slijterijen afzonderlijk, geen vergunning meer mag verleend worden.

Nu heeft de heer De Savornin Lohman in zake het tweede lid, 3°, opgemerkt, dat hier toch eene groote hardheid ontstaat, want dat, zooals het hier staat, zij die eene nieuwe vergunning gekregen hebben, eenvoudig uit hun zaak worden gezet. Het zij mij echter vergund, op den voorgrond te stellen, dat dit een van de sleutels is van het geheele wetsontwerp. De ellende, waarvoor men dusver bij elke wijziging der Drankwet gestaan heeft, is altoos geweest, dat men te rekenen had met bestaande rechten, welke dan in privaatrechtelijken zin werden opgevat, en dat men vroeg: moogt ge de rechten, die men nu eenmaal bezit, zoo maar ontnemen; moogt ge dat afmakingssysteem toepassen en moet ge, als ge dat doet, dan niet eene vergoeding geven? Van den man is men gekomen op de weduwe en er zijn ook stemmen opgegaan, die wilden komen van de weduwe op de kinderen. Zoo doende krijgt men wat genoemd is een tappersmajoraat, dat wil zeggen een groep geperpetueerden, en staat de wetgever ten slotte altoos machteloos om in te grijpen. Daarom is het, dunkt mij, absoluut noodzakelijk, om, waar wij tot wijziging der wet overgaan, te zorgen, dat wij, wat nieuwe vergunningen betreft, nooit meer op die moeilijkheid stuiten. Voor die moeilijkheid komt men niet te staan, wanneer duidelijk in de wet wordt geschreven, dat nieuw verleende vergunningen geen privaat recht creëeren, maar zijn op te vatten als eene publiekrechtelijke concessie, die opzegbaar is.

Kan men zeggen, dat daarin hardheid of onrechtvaardigheid gelegen is? Laat mij als voorbeeld iets nemen op privaatrechtelijk terrein. De postadministratie geeft het rondrijden van de facteurs voor een zeker aantal jaren aan een rijtuigverhuurder. Die man moet daarvoor koetsiers en paarden aanschaffen, heeft dus vrij groote uitgaven te doen, en toch weet hij, dat, wanneer het contract is afgeloopen en de jaren om zijn, waarvoor hij het op zich heeft genomen, alles uit is. Het is met het huren van

een huis evenzoo. Men kan een drankwinkel hebben in een gehuurd huis; men kan er veel klanten hebben, zoodat de geheele zaak aan dat huis hangt. Wanneer nu de eigenaar van dat huis het contract opzegt, is hij in zijn recht en moet de huurder uit het huis en verliest hij zijn zaak. In dit geval zal men zeggen: het is wel hard, maar men heeft het van te voren geweten; en daarop komt het aan. Wanneer nu bij het verleenen van de concessie, bij het geven van de licence, den man bekend is, dat volgens de wet de Overheid zich het recht voorbehoudt, om na verloop van zekeren tijd de vergunning op te zeggen, dan is dit precies hetzelfde geval en is er geen sprake van onbillijkheid of onrechtvaardigheid. Toch voel ik, dat er eene bedenking is, die tegen het voorstel, gelijk het daar ligt, misschien niet zonder grond zou kunden worden aangevoerd. Men zou kunnen zeggen: het kan zijn, dat zulk eene vergunning is toegestaan — laten we een jaar noemen — in 1908, en dat reeds in 1909 een besluit komt, waarbij zij opgezegd wordt. Dan heeft de man slechts een half jaar genot ervan. Ook hier geldt, dat hij het toch heeft geweten, maar men zal mij toestemmen, dat er desniettemin iets hards in is. Ik zou daarom meenen, dat er gronden van billijkheid voor kunnen pleiten, de opzegbaarheid van eene vergunning te binden aan de voorwaarde, dat zij ten minste 5 jaar van kracht is geweest. Dan moet de man zelf weten, of hij in die 5 jaar kans ziet, de onkosten te dekken. Voor een voorstel in dien zin zou ik dus te vinden zijn, maar deze bepaling te schrappen en den bestaanden toestand te bestendigen, daartegen heb ik groot bezwaar. Men zou er dan nooit toe kunnen komen, het maximum af te schaffen, waar de heer Lohman wel vóór was, of om andere wijzigingen in de wet aan te brengen; men zou in de zaak der Drankwet nooit die vrijheid van beweging verkrijgen, die voor den wetgever in 's lands belang noodzakelijk is.

Handelingen, blz. 1937—1940.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Van Karnebeek heeft toegegeven, dat ieder de beste uitlegger is van zijn eigen woorden. Ik meen dus, het debat over het door hem gemoveerde te kunnen laten rusten. Naar aanleiding echter van de opmerking van dien geachten afgevaardigde, dat volgens art. 26 de vergunning niet kan geweigerd worden aan de daar genoemde personen, wijs ik er op, dat daar het woord „verleenen" niet voorkomt. Daar wordt alleen bepaald, dat zekere personen te

allen tijde de vergunning kunnen verkrijgen, ook wanneer zij het bedrijf een tijd lang gestaakt hebben.

De heer Röell heeft bij zijn eerste spreken eene poging gedaan om eene betere redactie van de uitdrukking „ieder zesde jaar" te verkrijgen. In die poging was veel goeds, maar hij zelf heeft het bezwaar gevoeld, dat, wanneer men den termijn bindt aan een bepaalden datum, een volgend besluit niet kan genomen worden vóórdat die datum verstreken is. Dat eene wijziging van het amendement is voorgesteld, bewijst, dat de kunst van juist omschrijven van tijd moeilijker is dan zij schijnt. De wijziging ondervangt het bezwaar van het oorspronkelijk amendement; en, al houd ik vol, dat mijn redactie niet tot moeilijkheden zou leiden, — de oude Latijnsche juristen waren niet zoo dwaas, onbegrijpelijke uitdrukkingen te gebruiken —, ben ik bereid, niet om de meer of mindere elegantie of wegens minder correcten vorm, maar omdat de voorgestelde wijziging der redactie geen bezwaar ontmoet, haar over te nemen.

De heer Okma heeft gevraagd, of het niet beter was, de letters *a* en *b* uit 2°. en 3°. te schrappen, omdat hij meende, dat men daarbij zekere richting aan de splitsing ging geven, waartoe de Overheid het recht niet zou hebben. Ik geloof, dat die opvatting overdreven is. Er is reeds uitvoerig gesproken over de moeilijkheid, die juist geboren zou worden door de tapperijen, en niet door de slijterijen, eene moeilijkheid, die de werking der wet zou belemmeren. De bepaling, zooals zij nu luidt, kan dat gevaar keeren; daarom moet de voorgestelde formuleering behouden blijven.

De heer Schaper heeft wijziging gebracht in zijn amendement. In zooverre hij staatsrechtelijke theorieën verkondigd heeft, zal ik daarop niet ingaan, omdat zijn amendement reeds onaannemelijk is wegens den vorm, waarin het geredigeerd is. Het is gemakkelijk, in een amendement te schrijven: bij algemeenen maatregel wordt geregeld wat in het amendement niet geregeld is, maar daarmede is de Regeering niet geholpen. Ik voeg er bij, dat ik dien geachten afgevaardigde instantelijk verzoek, hier niet op de wijze, als hij gedaan heeft, te spreken over ambtenaren van mijn Departement. Niet de ambtenaren, maar ik ben verantwoordelijk voor de ontwerpen, die ik hier verdedig. Wanneer hij dus iemand wil afborstelen, moet hij het mij doen, maar hij moet de ambtenaren ongemoeid laten. Ik verklaar mij overigens onbekwaam om te voldoen aan hetgeen gevraagd wordt; als bij dit amendement sprake was van eene stemming, zou ik kunnen nagaan, of het mogelijk was, die bij algemeenen maatregel van bestuur te regelen, maar waar

hier sprake is van een petitierecht, is mij de regeling ten eenenmale onmogelijk. Ik acht het amendement onuitvoerbaar en kan de verantwoordelijkheid ervoor niet op mij nemen. Het is dus noodeloos, hierop verder in te gaan. Ik acht het zeer nuttig, dat het publiek in actie worde gesteld, maar dan moet dit geschieden op eene wijze, die acceptabel is.

De geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, heeft mij gevraagd, of ik het amendement, dat door hem is voorgesteld, zou kunnen overnemen. Ik heb straks gezegd, dat het voor mij als oud lood om oud ijzer is. Aan den eenen kant pleiten er argumenten vóór, aan den anderen kant pleiten er argumenten tegen, en waar voor mij de balans vrijwel in evenwicht is en, in de gewone constructie van staatsrechtelijken samenhang tusschen de verschillende machten, het meest natuurlijke is, dat men zich voor gemeentelijke zaken richt tot den gemeenteraad, meen ik, dat er voor mij geen reden is, mijn voorstel los te laten. Ik erken, dat er bezwaren kunnen zijn, maar als de Gedeputeerde Staten laksch zijn, komt men geen stap verder. Ik heb gezegd, dat ik mij niet verzetten zal tegen het amendement, — ik heb er zelfs sympathie voor —, doch zal de beslissing aan de Kamer overlaten.

De heer De Savornin Lohman heeft nogmaals den nadruk gelegd op de moeilijkheid, die door de uitvoering van 3°. zou kunnen rijzen. Nu schijnt hier, zooals gebleken is, verschil van opvatting te bestaan. Men schijnt de opvatting te zijn toegedaan, alsof men willekeurig sommige vergunningen zou kunnen laten bestaan en andere laten vervallen. Dat is de bedoeling van het voorstel zeer zeker niet. De bedoeling is zeer stellig, dat, wanneer men tot vervallenverklaring overgaat, die vervallenverklaring toepasselijk is op alle vergunningen, die na 1 Mei 1904 zullen verleend worden. Dit ligt, dunkt mij, vast genoeg opgesloten in het bepalend lidwoord dat vóór vergunning staat. Er staat niet „vergunningen", maar „de vergunningen"; dit, dunkt mij, kan niet anders verstaan worden, dan in dien zin, dat te gelijker tijd moeten vervallen *alle* na 1904 uitgegeven vergunningen.

Intusschen heeft de geachte afgevaardigde opgemerkt, dat toch altijd een aantal vergunningen zal blijven bestaan. Dit stem ik toe, want men zal in dezelfde plaats oude vergunningen hebben, die doorgaan en dus zullen profiteeren van de vergunningen, die na 1904 zijn verleend, en vergunningen, die zullen vervallen. Doch daar kan men op dit oogenblik niets aan doen. Men heeft nu eenmaal te rekenen met oude toestanden. Er zijn menschen, die groot nadeel van deze wetswijziging

zullen hebben, namelijk de menschen, die thans vergunning bezitten. Dit is genoegzaam gebleken. Hieraan zou alleen te gemoet te komen zijn door, zooals men in Engeland doet, groote schadeloosstellingen te geven. De geachte afgevaardigde zal moeten toestemmen, dat, wanneer men eene vergunning aanvraagt, men dan ook maar weten moet, op welke conditiën men die verkrijgen kan en onder welk servituut men komt. Een ieder moet zelf weten, wat eene vergunning, met het servituut, hem voor het oogenblik waard is. Zijn de bezwaren te groot, dan neme men de vergunning niet. Heeft men evenwel, kennende de bezwarende voorwaarde, eene vergunning gevraagd en verkregen, dan kan ik niet wel zien, dat er ooit van onrechtvaardigheid sprake zal kunnen zijn, indien men naderhand den last van die voorwaarde ondervindt. Ik merk hierbij op, dat het volstrekt de bedoeling niet is, nu eens met den sikkel onder deze menschen te gaan maaien, als de bepaling er eenmaal is. Ik heb vanmorgen reeds gezegd en herhaal het thans, — ofschoon door den heer Goeman Borgesius er reeds de nadruk op is gelegd —, dat de hoofdzaak is, nu te maken, dat, wanneer de wetgever later deze wet weer gaat herzien, hij niet opnieuw komt te staan voor dezelfde onoverkomelijke moeilijkheid, waarvoor wij nu staan. Ik moet daarom den geachten afgevaardigde uit Goes nog eens zeer op het hart binden de vraag, of hij vindt, dat hier zóó stellig onrecht zou worden gepleegd, dat deze bepaling zou moeten wegvallen, ook als daardoor voor eene toekomstige herziening een hoogst ernstig bezwaar zou blijven bestaan.

De heer Talma heeft de vraag gedaan, of men niet op de sociëteiten hetzelfde recht van vervallenverklaring der vergunning zou kunnen toepassen. Ik heb vroeger over de sociëteiten als zoodanig mij reeds uitgesproken en vind, dat ook op de sociëteiten moet worden toegepast elke bepaling, ten aanzien waarvan blijkt, dat de sociëteit in gelijke conditie verkeert als elke andere tapperij of slijterij. Het hangt er maar van af, of men zeggen kan, dat het winst is voor een dorp, dat er eene sociëteit is en geen enkele slijterij of tapperij, dan wel dat er geen sociëteit, maar enkel tapperijen of slijterijen zijn; te dien aanzien kan ik niet anders dan mijn gevoelen handhaven, dat ik eene sociëteit een minder schadelijken vorm vind om te voldoen aan de behoefte naar sterken drank, dan eene tapperij of slijterij, en daarom meen ik, dat hier gelijkstelling van sociëteiten met tapperijen en slijterijen niet gemotiveerd is. Ik zeg echter niet, dat het niet zou kunnen, want ook ik zou liever zien, dat uit iedere sociëteit de sterke drank werd gebannen, maar ik meen, dat het niet behoort in het stelsel

van dit wetsontwerp, hetwelk niet het gebruik maar het misbruik wil keeren.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, — en in dit opzicht kan ik weer met hem meegaan —, of in het slot van het derde lid niet beter zou worden gesproken van een tijdvak van ten minste vijf jaren. Hij zegt, — en dit stem ik toe —, dat, zooals het er nu staat, elk besluit na 5 jaar vervalt. Wanneer er vanwege de Regeering actief gehandeld wordt, zal men natuurlijk zorgen, dat, eer de vijf jaren om zijn, een nieuw besluit, waarbij het eerste verlengd wordt, gereed is; maar ik moet toegeven, dat het mogelijk is, dat men in de bureau's niet verdacht is op het afloopen van den termijn en te laat komt met zijn voorstel; dan zou het eens genomen besluit ophouden te werken en eerst na vijf jaren tijd hernieuwd kunnen worden. Dit bezwaar kan ondervangen worden door het slot van het derde lid van art. 2 te lezen: „Het is geldig voor ten minste vijf jaren en kan telkens in de jaren, bedoeld in den aanhef van het tweede lid, op voorstel van den gemeenteraad, worden ingetrokken of voor ten minste een gelijk tijdvak gewijzigd". Ik geloof, dat daarmede metterdaad eene verbetering is aangebracht en neem die redactie gaarne over.

Handelingen, blz. 1949—1950.

Mijnheer de Voorzitter! Er is door den geachten afgevaardigde, den heer Schaper, te kennen gegeven, dat naar zijn meening uit de wijze, waarop de Regeering de laatste maal het door hem en zijn medevoorstellers ingediend amendement beoordeeld heeft, gebleken is, dat, niet zoozeer onvermogen als wel gebrek aan goeden wil in het spel is. Ik vraag daarom, of de heer Schaper mij kan voorleggen eene regeling bij eene andere zaak, — het doet er niet toe welke —, waarbij de mogelijkheid geopend is, ik zeg niet voor eene stemming, maar voor het uitoefenen van een petitierecht onder de bepaling, dat de meerderheid, d. w. z. de helft plus 1, van de meerderjarige ingezetenen der gemeente kan beslissen. Wanneer mij zoo iets niet bekend is en ik geen vindingrijkheid genoeg in mij zelf heb, om zoo'n geheel nieuw probleem op te lossen, was het dan niet de plicht van dien geachten afgevaardigde geweest, op dit punt zijn amendement zóó te maken, dat de quaestie precies en concreet werd uitgewerkt? Waar het hier toch eene geheel nieuwe zaak betreft, waarvan mij geen voorbeeld be-

kend is, moet ik verklaren, geen kans te zien, de zaak technisch in orde te brengen.

De heer Nolting heeft gevraagd, of de bepaling sub 3°. ook zal gelden voor menschen, die eene vergunning krijgen voor twee vroeger bestaande vergunningen. Die vraag is er eigenlijk geen. De bepaling is algemeen, en volgens art. 2*a* zal er eene nieuwe vergunning worden gegeven. Wanneer het nu den geachten afgevaardigde voorkomt, dat daarmede aan de doorwerking van het beginsel, dat in art. 2*a*, 2de lid, is neergelegd, te veel bezwaren worden in den weg gelegd, moet hij dit ter sprake brengen als we aan die bepaling toe zijn, en dan vragen, of daar eene exceptie kan worden gemaakt.

De geachte afgevaardigde, de heer De Savornin Lohman, heeft mij nu van zijn oorspronkelijke bedoeling eene toelichting gegeven, die ik billijken kan. Hij heeft gezegd: ik heb mij in de strekking der bepaling eenigszins vergist, maar toch laat zij m. i. toe, dat op ééne van onderscheiden vergunningen een servituut ligt, en dat zou onbillijk zijn, als Overheid moet men niets onzedelijks doen. Daarmee ben ik het eens, maar, gelijk ik straks zeide, is de bedoeling van de woorden „de vergunningen" geen andere dan „*al* de vergunningen". Ik heb er dan ook geen bedenking tegen om „de" in „al de" te veranderen, want dat drukt mijn bedoeling even goed uit.

De geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft gevraagd, of niet 1 Mei 1904 kon veranderd worden in 1 Mei 1905. Wanneer wij in ons land te doen hadden met idiote beheerders van kroegen, zou ik er niets tegen hebben, maar daar die heeren getoond hebben, nog al sluw te zijn, ligt het in den aard der zaak, dat, als men in de wet zet, in plaats van 1904, 1905, nieuwe vergunningen van dat uitstel zouden profiteeren. En daar men de gemakkelijkheid kent, waarmee Gedeputeerde Staten toestemming verleenen, ben ik overtuigd, dat wij van 1 Mei 1904 tot 1 Mei 1905 gezegend zouden worden met minstens 500 nieuwe vergunningen. Ik kan mij niet begrijpen, hoe, wanneer de heer Rink ernstig wil medewerken om beperking in het leven te roepen, hij zulk een voorstel kan doen. Het is zelfs de vraag, of het bekend worden van den datum van 1 Mei 1904 niet hier en daar heeft doen opkomen eene enkele nieuwe vergunning, die anders niet zoo overhaast in het leven geroepen zou zijn. Men moet natuurlijk bij het bepalen van dergelijke termijnen altijd denken aan het misbruik, dat daarvan kan worden gemaakt.

De geachte afgevaardigde heeft verder gevraagd, wat rechtens zal zijn, wanneer een besluit als in 3°. bedoeld, na eenigen tijd gegolden te

hebben, later weder wordt ingetrokken. Wanneer een besluit om eene vergunning vervallen te verklaren is genomen, is die vergunning als het ware dood en kan zij evenmin als dooden weder in het leven worden geroepen; het spreekt vanzelf, dat, wanneer men eene nieuwe vergunning wil hebben, men die op de wijze, die het ontwerp voor alle nieuwe vergunningen bepaalt, heeft aan te vragen.

Handelingen, blz. 1952—1953.

Mijnheer de Voorzitter! Zooals het amendement van den geachten afgevaardigde uit Tietjerksteradeel daar ligt, kan het door hem wel niet bedoeld zijn. Daardoor toch sluit hij op een gegeven oogenblik ook alle vergunningen van de logementen, die er ook onder zijn begrepen. Ik kan mij voorstellen, dat hij het door hem voorgestelde op 2°. toepast maar op 3°. kan het niet. Want stel, dat dit gebeurt en dat eene sociëteit vandaag wordt gesloten, dan herleeft die morgen weer krachtens het bepaalde betreffende de overdracht. Dit kan de bedoeling van den geachten afgevaardigde niet zijn. Ik geloof dus, dat het amendement in dezen vorm in geen geval zijn bedoeling uitdrukt. Wat het amendement zelf betreft, is het natuurlijk niet eene zaak van zooveel gewicht, maar ik kan niet inzien, dat de drankbestrijding er werkelijk mede wordt gebaat, indien men het bestaan van sociëteiten op dit terrein meer bemoeilijkt. Ik blijf de voorkeur geven aan gesloten gezelschappen onder den naam van sociëteiten, onder de voorwaarden van deze wet, boven het gaan zitten in een kroeg.

Handelingen, blz. 1953.

Op het in behandeling zijnd artikel waren ten slotte voorgesteld de volgende amendementen:

1°. van den heer Ter Laan c. s., strekkende:

om den aanhef van het tweede lid van onderart. 2 te lezen als volgt:

„Door Ons kan, te beginnen in 1905, daarna in 1910 en vervolgens eveneens om de vijf jaren, op verzoek van de meerderheid der meerderjarige ingezeten of op voorstel van den gemeentenraad", enz.

Verder aan onderartikel 2 toe te voegen een nieuw vierde lid, luidende:

„Bij algemeenen maatregel van bestuur worden regelen gesteld omtrent hetgeen tot uitvoering van het tweede lid van dit artikel wordt noodig geacht";

2°. van den heer Goeman Borgesius, strekkende om de alinea, beginnende met de woorden: „Door Ons kan", te lezen:

„Door Ons kan, te beginnen in 1905, daarna in 1910 en vervolgens eveneens om de vijf jaren, op voorstel van Gedeputeerde Staten, den gemeenteraad gehoord:";

3°. van den heer Talma, strekkende:

om in het eerste lid van onderart. 2 te doen vervallen de woorden: „en worden na het woord „vergunningen" ingevoegd de woorden: „uitgezonderd die voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten"."";

om in onderart. 2, tweede lid, sub 2°. en 3°., te doen vervallen de woorden: „door burgemeester en wethouders";

om aan onderart. 2 toe te voegen een nieuw vierde lid, luidende:

4°. Het bepaalde in dit artikel is niet van toepassing op een vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten;

4° van den heer Van Idsinga strekkende:

om in het nieuwe tweede lid van onderart. 2 te doen vervallen de bepaling sub 3°.;

om in het nieuwe derde lid te doen vervallen de woorden: „een besluit, als bedoeld in het tweede lid, 3°., treedt in werking op 1 Mei van het jaar, volgende op dat, waarin het is genomen".

Voorts was door de regeering nog eene wijziging aangebracht, zoodat het artikel kwam te luiden:

„In art. 2, eerste lid, vervallen de woorden: „te verleenen", en worden nà het woord: „vergunningen" ingevoegd de woorden: „uitgezonderd die voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten".

Art. 2, tweede lid, wordt vervangen door een nieuw tweede lid, luidende:

„Door Ons kan, te beginnen in 1905, daarna in 1910 en vervolgens eveneens om de vijf jaren, op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord:

1°. voor eene gemeente eene verlaging van maximum der vergunningen worden vastgesteld:

2°. worden bepaald, dat in eene gemeente door burgemeester en wethouders vergunningen, en voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, die voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, niet meer verleend mogen worden;

3°. worden bepaald, dat alle vergunningen, door burgemeester en wethouders na 1 Mei 1904 verleend, voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, vervallen, en nieuwe vergunningen niet verleend mogen worden."

Het derde lid van art. 2 wordt het eerste lid van een nieuw art. 2*a*.

Aan art. 2 wordt na het tweede een nieuw derde lid toegevoegd, luidende:

„Een besluit, als bedoeld in het tweede lid, 1°. of 2°., treedt in werking op 1 Januari; een besluit, als bedoeld in het tweede lid, 3°., treedt in werking op 1 Mei van het jaar, volgende op dat, waarin het is genomen. Het is geldig voor ten minste vijf jaren en kan telkens in de jaren, bedoeld in den aanhef van het tweede lid, op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, worden ingetrokken of voor ten minste gelijk tijdvak gewijzigd".

Het vierde lid van art. 2 wordt vervangen door een nieuw art. 2*c*."

Het amendement van den heer Ter Laan c. s. werd met 70 tegen 8 stemmen verworpen.

Het amendement van den heer Goeman Borgesius werd met 46 tegen 35 stemmen verworpen.

Het amendement van den heer Talma werd met 43 tegen 40 stemmen verworpen.

Het amendement van den heer Van Idsinga werd met 50 tegen 33 stemmen verworpen.

Het gewijzigd *art. VI* werd daarna zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Vergadering van 20 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Goeman Borgesius heeft gevraagd, of de hierbedoelde vergunningen vallen onder de bepaling, dat zij niet kunnen geweigerd worden dan volgens de bepalingen der wet. Natuurlijk, want hier wordt de bepaling in de wet gegeven, dat zij *kunnen* verleend, en dus ook kunnen *niet* verleend worden. De wet bepaalt alzoo, dat ze ook kunnen geweigerd worden. Wat gegeven *kan* worden, *kan* ook worden geweigerd.

Er zijn twee amendementen voorgesteld, om het eerste lid van het artikel*) te schrappen. Het geldt hier eene bepaling, die indertijd niet door het Kabinet Modderman was voorgesteld, maar op sterken aan-

---

*) Het artikel (VII) luidde:

„Het eerste lid van art. 2*a* wordt gelezen als volgt:

„Door Ons kan, op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, aan burgemeester en wethouders machtiging worden versterkt, om voor eene localiteit, welke deel uitmaakt van eene buitengewone inrichting

drang uit de Kamer onder leiding van den toenmaligen afgevaardigde, den heer Van Gennep, in de wet gebracht is. Wanneer men nu tot herziening van de wet overgaat, ligt het in den aard van de zaak, dat men eenige omzichtigheid betracht tegenover een op aandrang

---

voor maatschappelijk verkeer, eene vergunning boven het vastgestelde maximum te verleenen".

Aan art. 2*a* worden een tweede, derde en vierde lid toegevoegd, luidende:

„Burgemeester en wethouders kunnen, zoolang in hunne gemeente het aantal vergunningen het vastgestelde maximum overschrijdt, eene vergunning verleenen, indien één of meer vergunninghouders bij schriftelijke, door hen onderteekende verklaringen afstand doen van twee te hunnen name verleende vergunningen, onder vermelding van de localiteit, waarvoor op dat oogenblik iedere van die vergunningen geldt.

Vergunningen voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten blijven buiten aanmerking bij de toepassing van het vorige lid.

De vergunningen, verleend ingevolge het tweede lid van dit artikel, worden mede geteld bij de beslissing, of het aantal vergunningen in eene gemeente overeenstemt met het vastgestelde maximum.

Het verleenen van vergunningen ingevolge dit artikel geschiedt bij met redenen omkleed besluit, dat in de *Nederlandsche Staatscourant* wordt geplaatst."

Op dit artikel waren voorgesteld twee amendementen:

1° van de heeren Ter Laan, Melchers, Schaper, Troelstra en Van Kol, strekkende om het eerste lid van onderart. 2*a* te doen vervallen. Het tweede, derde, vierde en vijfde lid worden onderscheidenlijk het eerste, tweede, derde en vierde en in den eersten regel van het tegenwoordige vierde lid wordt het woord tweede vervangen door eerste;

2°. van den heer Van der zwaag, strekkende om de voorgestelde eerste alinea van onderart 2*a* te laten vervallen.

In den loop der behandeling werd door den heer Nolting voorgesteld, achter het vierde lid van art. 2*a* intevoegen:

„Indien de twee vergunningen, waarvan afstand is gedaan, zijn verleend vóór 1 Mei 1904, dan wordt de nieuwe vergunning beschouwd als een op 1 Mei 1904 verlengde vergunning."

Later stelde de heer Nolting, met intrekking van zijn vorig amendement, het volgende amendement voor:

„Op krachtens het 2de lid van dit artikel te verleenen vergunningen kan de bepaling van art. 2, sub 3°., niet worden toegepast, tenzij tien jaren verloopen zijn sedert het verleenen dier vergunning".

Zoo gewijzigd werd het door de Regeering overgenomen.

van de Staten-Generaal in de wet gebrachte bepaling. Vraagt men, of de ervaring, met de thans bestaande bepaling opgedaan, eene gelukkige is geweest, dan schaar ik mij, gelijk ik reeds één- of tweemaal gezegd heb, geheel aan de zijde van den heer Borgesius. De ervaring is metterdaad eene zeer droevige geweest. Terwijl de heer Van Gennep destijds bedoelde, dat zij slechts bij hooge uitzondering zou worden toegepast, is er misbruik van gemaakt door eene bijna wekelijksche toepassing in gewone gevallen. Ik heb er op gewezen, dat het aantal van de ingevolge deze bepaling verleende vergunningen in den loop der jaren tot bijna 1000 geklommen is. Daaruit volgt, dat ik voor mij geen vrijheid zou hebben gevonden, de bepaling onveranderd te laten. Derhalve zijn wijzigingen aangebracht, ten eerste hierin bestaande, dat, terwijl in de wet eenvoudig gesproken wordt van een bijzonder geval, thans dat bijzondere geval nader wordt omschreven, en ten tweede hierin, dat de beslissing van burgemeester en wethouders en Gedeputeerde Staten wordt overgebracht bij de Kroon. Het kwam ons voor, dat, wanneer de Kroon in deze had te beslissen, men geen plaatselijken invloed had te vreezen, en dat men van de raadslieden der Kroon, die in deze hebben te adviseeren, mocht verwachten, dat zij geen misbruik in de hand zouden werken. Maar, zoo vraagt men, is het noodig, deze bepaling te behouden, nu voor sommige inrichtingen de gelegenheid opengesteld wordt om zich op andere wijze te redden? Men wijst op art. 2*a*, 2de lid, en op de artt. 8*a* en *b*, die overdracht van localiteit en persoon zullen toelaten. Het komt mij voor, dat geen Minister eene machtiging, als hier bedoeld is, zal helpen verleenen, indien niet is gebleken, dat de belanghebbende partij de middelen, waarover zij beschikt, volgens art. 2*a*, 2de lid, en 8*a* en *b*, heeft uitgeput.

Wij hebben in de Lager-onderwijswet eene bepaling, dat eene tijdelijke vacature van een onderwijzer, die er eigenlijk moest zijn, buiten aanmerking blijft bij de berekening van het subsidie, indien blijkt, dat het schoolbestuur ernstige pogingen heeft aangewend om in de vacature te voorzien. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat zij, die met het eerste lid van dit artikel matig zijn ingenomen, hadden voorgesteld, eene soortgelijke bepaling op te nemen, dat namelijk de machtiging zou kunnen worden verleend alleen indien bleek, dat de middelen, geboden in het tweede lid van dit artikel en in art. 8*a* en *b*, niet hadden kunnen leiden tot het verkrijgen van eene vergunning. Maar ook zonder zoodanige bepaling bedenke men, dat aan de Kroon slechts eene *bevoegdheid* wordt gegeven, geen plicht wordt opgelegd; en waar het alzoo staat, zal zeer zeker de Regeering dat punt vooraf te onderzoeken hebben, en, indien blijkt,

dat in de behoefte van zulk eene inrichting voorzien kan worden langs anderen weg, zal ze die machtiging ook niet geven. Maar, zegt men, dat zal altoos het geval zijn, want altijd zal eene maatschappij, die eene dergelijke inrichting heeft, wel iemand kunnen vinden. Als dit zoo ware, als men zekerheid daarvan had, dan — ik geef dit volkomen toe — zou er geen enkele reden bestaan om het eerste lid te handhaven. Maar juist dat betwijfel ik. Men moet hierbij niet uit het oog verliezen, dat de vergunningen een gemeentelijk karakter bezitten. Wanneer zij over het geheele land konden genomen worden, zou er natuurlijk geen bezwaar zijn, maar eene vergunning is *gemeentelijk*, dat wil zeggen, dat alles, wat hierover handelt, beperkt is tot den kring van eenzelfde gemeente. Het zou dus niets helpen, of zoodanige inrichting, die behoefte had aan eene vergunning, in andere plaatsen, bijv. te Amsterdam of waar ook, bij massa's vergunningen kon krijgen, want zij moet die twee vergunningen kunnen vinden in de plaats zelf.

Het is niet te ontkennen, dat juist soms in zeer kleine gemeenten de behoefte aan eene zoodanige vergunning kan opkomen, — er is reeds gewezen op Ameland en Schiermonnikoog, en ik wijs mijnerzijds op Egmond aan Zee —, wanneer men op eene dergelijke badplaats een badhuis wenscht in te richten of uit te breiden. Welnu, in zulk een badhuis heeft men aan zoodanige vergunning behoefte. Ik zeg niet, dat het ook niet zou kunnen zonder, maar dat is mijn persoonlijk gevoelen, waardoor ik mij hier niet mag laten leiden. Ik kan mij dan ook niet stellen op het standpunt van den heer Van der Zwaag, die zegt, dat we met gif te doen hebben, dat altijd moet kunnen geweerd worden; ik stel mij als Minister op het standpunt, dat wij tegen het misbruik ingaan, niet tegen het gebruik. En nu is de vraag, of men in zulk eene kleine gemeente, waar eene dergelijke inrichting moet komen, maar waar men slechts enkele vergunningen heeft, niet in ongelegenheid zal komen. Men zegt wel, dat zulk eene maatschappij rijk genoeg is om vergunningen te koopen, maar men mag niet vergeten, dat bij een klein aantal vergunningen exorbitante eischen kunnen worden gesteld, wanneer van eene vergunning de oprichting van zulk eene zaak afhangt. En dit zal te meer klemmen, naarmate het aantal vergunningen daalt. Om die reden alleen hebben wij gemeend, dat eene bepaling als de voorgestelde niet mocht ontbreken. Wanneer men, gelijk ik zeide, de bepaling te ruim acht, niettegenstaande zij facultatief is en eene juistere omschrijving geeft van de gevallen, waarin zij toegepast mag worden, dan had men een amendement moeten indienen om beperkingen aan te brengen.

Wat het tweede lid betreft, heeft de heer Borgesius zeer juist aan-

getoond, dat de mogelijkheid niet uitgesloten zal blijven, dat er schandelijk misbruik van het artikel gemaakt wordt. Ik geef dit volkomen toe. Maar heeft men iets bewezen tegen een artikel, als men aantoont, dat het in sommige gevallen ook tot iets verkeerds zal kunnen leiden? De geachte afgevaardigde verlieze toch niet uit het oog, dat het eene facultatieve bepaling is; wanneer voor twee oude vergunningen één nieuwe verleend *moest* worden, zou het eene andere quaestie zijn. Blijkt het der Overheid, dat zij met een misbruik te doen heeft, dan zal zij de vergunning niet geven. Maar, gesteld, dat aan de eene zijde misbruik plaats heeft, dan staat aan de andere zijde daartegenover de groote kans, dat het getal vergunningen vermindert en daardoor zouden wij wel degelijk vooruit komen.

De heer Nolting heeft gezegd, dat de toepassing van art. 2, 2de lid, 3°., op deze nieuwe vergunningen voor hem een bezwaar is. Maar juist het feit, dat de vergunning weer kan vervallen, is oorzaak, dat voor de twee vergunningen minder zal betaald worden; werd het denkbeeld van den heer Nolting aangenomen, en die nieuwe vergunning beschouwd als eene verlengde vergunning ad vitam, dan zouden juist die twee vergunningen te groote waarde bezitten, en niet van de hand worden gedaan. De Regeering ontraadt dan ook aan de Kamer, zich met die wijziging te vereenigen. Indien men meent, dat de aantrekkelijkheid *al* te gering zou worden onder vigueur van het nu aangenomen art. 2, dan zou men de oplossing hierin moeten zoeken, dat de bepaling van art. 2, 2de lid, sub 3°., ten deze niet van toepassing werd verklaard, dan nadat de vergunning b.v. vijf jaar had bestaan. Dit zou eene wijziging zijn, waarin de Regeering zou kunnen treden, maar de aanneming van het voorstel van den heer Nolting, om eenvoudig die vergunning als eene verlengde te beschouwen, zou het doel, dat wij voor oogen hebben, verijdelen. De bedoeling is juist, de nieuw te verleenen vergunning te onttrekken aan de privileges, die de oude vergunningen bezitten en ze over te brengen naar het nieuwe terrein, waarbij die privileges vervallen.

Er is nog een amendement op dit artikel, ik meen van den heer Van der Zwaag, om onder het derde lid ook de vergunningen van het eerste lid op te nemen. Daartegen bestaat bij mij geen bezwaar.

Wat het eerste lid betreft, merk ik op, dat de buitengewone vergunning valt onder 3°. van het 2de lid van art. 2.

Handelingen, blz. 1963—1964.

Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het door den heer Ter Laan gesprokene, wensch ik te doen opmerken, dat in een badhuis

niet alleen de logeergasten samen komen, maar allen uit den omtrek, die een uitstapje naar zee maken.

De opmerking van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs kan mij niet doen inzien, dat de Regeering met de overneming van het amendement-Nolting verkeerd heeft gedaan. Zijn voorstelling, alsof daarmee metterdaad een zekeren grooten teruggang en eene verzwakking der wet zou worden teweeggebracht, kan ik niet beamen. Dit voorstel toch geldt alléén de bepaling van art. 2, 2de lid, 3°., niet het geheele artikel. Er wordt dus niets anders bepaald dan dat de vervallenverklaring op eene alsdan verkregen vergunning onder zekere omstandigheden niet van toepassing zal zijn. Waar het op aankwam, was, dat voor dengene, die de vergunning gekregen en er voor betaald had, eenige zekerheid bleef bestaan. Ik zie niet in, dat daartegen eenig bezwaar kan zijn.*)

Handelingen, blz. 1967.

Vergadering van 25 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord op de vraag, door den geachten afgevaardigde, den heer Willinge, gedaan, kan uiterst kort en eenvoudig zijn. Deze bepaling**) is van dezelfde strekking als die, welke

*) Het amendement-Talma werd verworpen met 40 tegen 33 en het amendement-Ter Laan met 52 tegen 21 stemmen. Art. VII werd aangenomen met 55 tegen 14 stemmen.

**) Art. VIII, hier ter sprake, luidde:

„Na art. 2*a* wordt een nieuw artikel ingevoegd, luidende:

Art. 2*b*. Bij algemeenen maatregel van bestuur worden met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching eischen gesteld, waaraan eene localiteit moet voldoen, om voor eene, door burgemeester en wethouders te verleenen, vergunning, met uitzondering van die voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*, in aanmerking te kunnen komen.

Bij plaatselijke verordening kan bovendien de gemeenteraad eischen stellen waaraan eene localiteit moet voldoen, om voor eene, door burgemeester en wethouders te verleenen, vergunning, met uitzondering van die voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*, in aanmerking te kunnen komen.

Verordeningen, ingevolge het tweede lid van dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand aan Gedeputeerde Staten medegedeeld."

Door de Regeering werd nader eene wijziging gebracht in het artikel, strekkende om in den voorlaatsten regel achter „eene maand" in te voegen de woorden: „nadat zij door den raad zijn vastgesteld".

nu reeds in de wet staat. Het eerste lid is er nu bijgevoegd, omdat er in zeer vele gemeenten op deze zaak niet gelet wordt, en het ons daarom wenschelijk voorkwam, dat aan de Kroon de bevoegdheid werd gegeven, om bij algemeenen maatregel van bestuur althans enkele bepalingen te maken en wel ten opzichte van ruimte, licht en luchtverversching. Waarom moet nu de gemeentelijke bevoegdheid daarnaast blijven bestaan? Omdat natuurlijk de bepalingen, die bij algemeenen maatregel van bestuur gemaakt worden, niet anders kunnen zijn dan van zeer algemeenen aard; zij kunnen niet zóó in détails afdalen, dat voldoende gerekend kan worden met plaatselijke omstandigheden. En zelfs wat ruimte, licht en luchtverversching betreft, kunnen er in dien algemeenen maatregel van bestuur slechts eenigszins vage bepalingen worden opgenomen, bepalingen, hier en daar met zóó weinig effect, dat een gemeenteraad het wenschelijk kan vinden, ook in dit opzicht iets verder te gaan. Het eerste lid beperkt dan ook niet het tweede, en ook ten opzichte van ruimte, licht en luchtverversching kan de gemeenteraad nadere bepalingen maken. Het is dus niet de bedoeling, aan de bepalingen, die nu reeds in de wet staan, een anderen of meer beperkten zin te geven. Daardoor toch zouden we achteruit gaan en de macht der gemeenteraden verkorten.

Handelingen, blz. 1972—1973.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Talma heeft gevraagd, of het niet gewenscht zou zijn, in het derde lid van art. 2*b* te lezen: „worden binnen eene maand, nadat zij door den raad zijn vastgesteld, aan Gedeputeerde Staten medegedeeld." Ik geloof, dat ook zonder die woorden het artikel niet anders gelezen kan worden, maar zij doen geen kwaad, en wanneer men het helderder en duidelijker vindt, heb ik mijnerzijds tegen de opneming geen bezwaar.

De geachte afgevaardigde, de heer Borgesius, heeft gevraagd, of de bepaling in het 2de lid zoo bedoeld is, dat in de plaatselijke verordening aan burgemeester en wethouders bevoegdheid gegeven kan worden, om van de algemeene bepalingen dispensatie te geven. Wanneer dat de bedoeling is geweest van de bepalingen, gelijk zij nu in de wet staan, welnu, dan is dat nu ook de bedoeling er van. Ik wensch aan verschillende bestaande bepalingen in de wet niets te veranderen, noch wat de uitdrukking, noch wat de strekking betreft. Er zullen zich natuurlijk vragen kunnen voordoen; maar wanneer dat recht thans aan

de gemeenten toekomt, dan zullen zij het behouden. Wij brengen in dit opzicht geen enkele verandering aan.

Op de opmerking van den heer Schaper over de sociëteiten wensch ik mijnerzijds dit te antwoorden. Men maakt eene bepaling om een kwaad te keeren, en wanneer nu door den heer Schaper aangetoond wordt, dat dit kwaad ook bij sociëteiten bestaat, dat ook daar slechte lokalen zijn met slecht licht en slechte lucht, dan zou die bepaling zeer zeker ook hier moeten opgenomen worden. Maar wat is het geval? De man, die eene tapperij houdt, heeft er dikwijls belang bij, om in de kleinst mogelijke localiteit, waarvoor het vergunningsrecht dus lager is dan voor eene grootere, de menschen te bedienen, terwijl eene societeit geregeld wordt door de leden zelf, die er belang bij hebben, ruim en fatsoenlijk te zitten. Wanneer evenwel ook van die zijde bezwaren bestaan, zou ik er niets tegen hebben om op de sociëteiten dit artikel toe te passen; maar ik zie nog niet in, dat er op dit oogenblik de minste aanleiding toe bestaat.

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn twee gevallen mogelijk: òf de pseudo-sociëteiten, die de heer Schaper bedoelt, hebben eene vergunning, en dan vallen zij onder de wet, òf zij hebben geen vergunning, en dan vallen zij niet onder de wet. Wat de geachte afgevaardigde verder heeft aangevoerd zullen wij bespreken, als wij tot de sociëteiten gekomen zullen zijn.

Handelingen, blz. 1974.

Mijnheer de Voorzitter! Alleen dàn zou de redeneering van den geachten afgevaardigde juist zijn, indien de sociëteiten volgens dit voorstel bleven op den voet, waarop zij op dit oogenblik staan, maar waar voorgesteld wordt, dat zij niet anders vergunning zullen krijgen dan als rechtspersoon, daar gaat de redeneering niet op, want de eisch, dat de vergunning wordt verleend aan rechtspersonen, strekt juist om oprichting van pseudo-sociëteiten te voorkomen.

De meening van den heer Van Idsinga, dat in het tweede lid de bemoeiïng van den gemeenteraad uitgesloten zijn zal, zou juist zijn, wanneer niet het tweede lid in zoo algemeen mogelijke bewoordingen was gesteld. Ik geloof niet, dat zijn opmerking ten aanzien van de onderwerpen van het eerste lid gegrond is.

Handelingen, blz. 1975.

De nu volgende discussie betrof Art. IX, luidende:

„Art. 2*c* wordt gelezen als volgt:

Bij plaatselijke verordening kan de gemeenteraad, onverminderd zijn bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet:

1°. enkele wijken, buurten of straten aanwijzen, waarin door burgemeester en wethouders vergunningen niet of niet dan onder bij die verordening vastgestelde voorwaarden verleend mogen worden;

2°. voor enkele wijken, buurten of straten een maximum van aldaar door burgemeester en wethouders te verleenen vergunningen vaststellen, onafhankelijk van het getal bewoners van die wijken, buurten of straten;

3°. uren bepalen, gedurende welke voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend, gesloten moeten zijn, met dien verstande, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald;

4°. dagen bepalen, waarop wegens omstandigheden, op grond van welke misbruik van sterken drank te vreezen is, in de gemeente of in bepaalde wijken of buurten voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend, gesloten moeten zijn hetzij gedurende den geheelen dag, hetzij gedurende bepaalde uren.

Verordeningen, ingevolge dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand aan Gedeputeerde Staten medegedeeld."

Een amendement van den heer De Ridder luidde als volgt:

Het eerste lid van art. 2*c* wordt gelezen als volgt:

„Onverminderd zijne bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet, bepaalt de gemeenteraad bij plaatselijke verordening de uren, gedurende welke voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, gesloten moeten zijn, met dien verstande, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald, en kan hij bovendien:

1°. enkele wijken, buurten of straten aanwijzen, waarin door burgemeester en wethouders vergunningen niet of niet dan onder bij die verordening vastgestelde voorwaarden verleend mogen worden;

2°. voor enkele wijken, buurten of straten een maximum van aldaar door burgemeester en wethouders te verleenen vergunningen vaststellen, onafhankelijk van het getal bewoners van die wijken, buurten of straten;

3°. dagen bepalen, waarop wegens omstandigheden, op grond van welke misbruik van sterken drank te vreezen is, in de gemeente of in bepaalde wijken of buurten voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend, gesloten moeten zijn hetzij gedurende den geheelen dag, hetzij gedurende bepaalde uren."

en vervolgens in te voegen een nieuw tweede lid, luidende:

„Bepalingen als bedoeld in het 1ste lid van dit artikel moeten uiterlijk binnen een jaar na de inwerkingtreding dezer wet zijn vastgesteld."

als derde lid:

„Verordeningen, ingevolge dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand aan Gedeputeerde Staten medegedeeld."

Dit amendement werd later aldus gewijzigd, dat in plaats van „een vergunning" werd gelezen „vergunning."

Door de heeren Schaper, Helsdingen, Van Kol, Ter Laan en Melchers werd een amendement ingediend, strekkende om:

n°. 3 van art. 2*c* te lezen als volgt:

„3°. uren bepalen, gedurende welke localiteiten, waarvoor vergunning is verleend, gesloten moeten zijn, met dien verstande, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald";

in n°. 4 van dit artikel te doen vervallen de woorden: „door burgemeester en wethouders";

en in te voegen een nieuw tweede lid, luidende:

„Het bepaalde in de nrs. 3 en 4 blijft buiten toepassing voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten."

Het tegenwoordige tweede lid wordt het derde lid.

Mijnheer de Voorzitter! De Regeering kan vooralsnog niet de theorie aanvaarden, dat wegneming van elke bepaling over een sluitingsuur bevorderlijk zou zijn aan het tegengaan van het misbruik van sterken drank en van burengerucht. De Regeering heeft daarvan doen blijken door haar eerste voorstel, waarbij in de wet zelf eene bepaling aangaande het sluitingsuur werd opgenomen. Zij is echter daarop teruggekomen, omdat zij meende, te moeten zwichten voor de opmerking, dat bij de verschillende toestanden in de onderscheidene gemeenten en deelen van gemeenten in het land eene uniforme bepaling niet doeltreffend zou zijn. Daartegenover stellen de geachte afgevaardigden nu voor, om aan de gemeentebesturen den plicht op te leggen, een sluitingsuur vast te stellen. Wij hebben daar op zich zelf niets tegen. Vóór de indiening van de Memorie van Antwoord is de vraag reeds overwogen, of het niet beter ware, dit voor te stellen, maar wij kwamen tot de conclusie, dat het met onwillige honden slecht hazen vangen is. Wanneer men te doen heeft met een gewilligen gemeenteraad, is eene imperatieve bepaling niet noodig, en heeft men met een onwilligen gemeenteraad te doen, dan loopt men gevaar, dat de bepalingen zóó gemaakt worden, dat zij toch geen effect sorteeren. Nu heeft de geachte verdediger van het amendement wel gezegd, dat men dan met het oog op het algemeen belang zulk eene verordening zou kunnen vernietigen, maar men kan de bepalingen van eene dergelijke verordening altijd wel zoo maken,

dat bezwaarlijk tot vernietiging kan worden overgegaan. Vraagt men dus, of ik geloof, dat dit amendement, wanneer het wordt aangenomen, metterdaad effect zal sorteeren, dan meen ik, dat het effect gering zal zijn. Ik stem toe, dat hier eene kleine beperking van de autonomie der gemeenten wordt aangebracht, maar ik kan ook niet toegeven, dat in zake van de woningen dit meer noodig zou zijn dan hier. Wanneer men het kwaad van het alcoholisme op zijn lichtst gaat tellen, dan kan dit zijn, maar niet, wanneer men de gevolgen nagaat van het drankmisbruik, ook uit een financieel oogpunt, voor het Rijk, ten aanzien van het onder dak brengen en voorthelpen van de slachtoffers van den drank. Ik laat dus de zaak gaarne aan de Kamer over. Ik meen, dat de bedenking ten opzichte van art. 135 der Gemeentewet gemakkelijk zou kunnen worden ondervangen, wanneer de formule werd geplaatst achter de woorden: „kan hij".

Wat het voorstel van den heer Schaper betreft, de woorden „burgemeester en wethouders" te schrappen, en al de bepalingen van toepassing te verklaren ook op de sociëteiten, — zooals de zaak nu voor mij ligt, kan ik niet toegeven, dat wij daarmede metterdaad recht zouden doen. Wanneer men al de zaken, die ongelijk van aard zijn, gelijk wil gaan behandelen, dan begaat men dikwerf onrecht. Wanneer men niet kan verdragen, dat, waar een sluitingsuur voor tapperijen en kroegen is voorgeschreven, de menschen in sociëteiten blijven zitten, moet men ook verder gaan en verbieden, dat de menschen in eigen huiselijken kring een gezelschap hebben en daar tot laat in den nacht bijeen blijven. Bovendien zouden de bepalingen toch niet helpen, wanneer in eene sociëteit geen sterke drank werd verkocht, maar alleen bier of wijn. Voor zoover ik weet, is nog nooit van sociëteiten het kwaad te duchten geweest, waartegen deze bepalingen zich keeren. Ik heb nog nooit gehoord, dat de gevaren van burengerucht, wanordelijkheden enz., die een gevolg zijn van tapperijen en kroegen, zich ook voordoen bij sociëteiten. Verder moet men ook niet vergeten, dat sociëteiten niet zijn plaatsen, voor het groote publiek toegankelijk; het zijn een soort van middendingen tusschen het huisgezin en den publieken kring. Het gaat niet aan, die twee zaken over één kam te scheren.

Wat betreft het weren van de sociëteiten uit bepaalde buurten, — ik heb nog nooit gehoord, dat in eenige buurt bezwaar is gemaakt tegen het hebben van eene sociëteit, wel tegen de aanwezigheid van kroegen. Intusschen, deze zaak acht ik van zóó weinig gewicht, dat ik de beslissing aan de Kamer overlaat. *Handelingen,* blz. 1980.

Mijnheer de Voorzitter! Over de vraag, of hier metterdaad eene rechtskrenking door de Regeering wordt voorgesteld, zal ik niet lang twisten met den geachten afgevaardigde. Hij heeft inderdaad geheel terecht opgemerkt, dat zijn rechtsgevoel ten deze anders spreekt dan het mijne. De vraag loopt alleen hierover, of, waar men te doen heeft met ongelijksoortige elementen, die ongelijksoortige gevaren opleveren, het al dan niet eene rechtskrenking is, die over één kam te scheren.

De heer Talma heeft er op gewezen, dat in 3°. en 4°. gesproken wordt van „voor het publiek toegankelijke localiteiten", terwijl er bijgevoegd is: „waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend". En dit niet, omdat het op zich zelf noodzakelijk was, de sociëteiten uit te sluiten, maar omdat daardoor werden uitgesloten de logementen, die alleen vergunning hebben voor hun logeergasten. In die opmerking is zeker veel waars. Het hoofdmoment in 3°. en 4°., het al dan niet toegankelijk zijn voor het publiek, komt door de redactie in de tweede orde, terwijl de bepaling aan klaarheid van bedoeling zou winnen, indien de woorden „door burgemeester en wethouders" vervielen. De daardoor ontstane ongelegenheid zou kunnen worden ondervangen door eene afzonderlijke bepaling, dat dit artikel niet van toepassing is op de vergunningen, verleend aan logementen voor den verkoop alleen aan logeergasten. Die door den geachten afgevaardigde voorgestelde verbetering trekt ons zeer aan en ik neem haar dan ook over.

Ik heb mitsdien de eer, de volgende wijzigingen aan te brengen: In 3°. en 4°. vervallen de woorden: „door burgemeester en wethouders". En verder zal aan het slot eene nieuwe alinea worden toegevoegd: „het bepaalde sub 3 en 4 van dit artikel is niet van toepassing op vergunningen voor logementen voor den verkoop alleen aan logeergasten"; tevens zal in plaats van „binnen eene maand" aan het slot moeten worden gelezen: „binnen eene maand nadat die verordeningen door den gemeenteraad zijn vastgesteld". Uit het eerste en tweede nummer zou ik vooralsnog de woorden: „door burgemeester en wethouders" niet willen wegnemen. Wel stem ik toe, dat het mogelijk is, met elkaar te vergelijken twee plaatsen van gelijken omvang en een gelijk aantal inwoners, in ééne waarvan de beperking zou zijn toegepast, omdat zij één kring vormt, in de andere niet; maar ik merk op, dat, wat het tweede nummer betreft, zelfs van straten sprake is, zoodat het mij niet noodig voorkomt, de beperking op te leggen.

Handelingen, blz. 1984—1985.

Het derde nummer is in dit artikel opgenomen om er tegen te waken, dat, waar deze materie eene zaak van Rijksbelang is geworden, geen twijfel zou rijzen aangaande de bevoegdheid der gemeentebesturen om voor de localiteiten met vergunning een sluitingsuur vast te stellen. Nu zegt de geachte spreker: ge gaat toch in tweeërlei opzicht die bevoegdheid beperken, want ge brengt zoodoende de sociëteiten er buiten en ook ten aanzien van bierhuizen wordt de zaak quaestieus. Ik laat daar de vraag, of eene gemeente bevoegd is, een sluitingsuur voor eene sociëteit te bepalen, maar indien ze het is, zal dat recht precies hetzelfde blijven. Immers, bij deze wet wordt niet het sociëteitswezen, als zoodanig, geregeld, maar alleen wat is de verkoop van sterken drank. Wanneer dus, afgezien van de quaestie van den sterken drank, de sociëteiten thans onder dergelijke gemeentelijke regeling kunnen vallen, zal dat voortaan zoo blijven. Hetzelfde geldt van de bierhuizen en andere drankgelegenheden; daar geschiedt geen kleinhandel in sterken drank en zij vallen dus niet onder de regeling van dien kleinhandel. Wanneer ten aanzien van bierhuizen de bevoegdheid in twijfel kan getrokken worden, dan is dat niet ten gevolge van deze voordracht, maar bestaat die twijfel uit anderen hoofde. Ik kan dus niet inzien, dat hier eenige beperking ontstaat. *)

Handelingen, blz. 1986.

Mijnheer de Voorzitter! De Gemeentewet kent aan de gemeentebesturen de bevoegdheid toe, regelingen ten behoeve van de openbare orde, dus rakende openbare aangelegenheden, te maken. En nu heeft de geachte afgevaardigde straks beweerd, dat de gemeentebesturen daaraan het recht konden ontleenen, voor sociëteiten het sluitingsuur vast te stellen. *Ik* heb dat niet gezegd, maar de geachte afgevaardigde, en nu heb ik, mij op zijn standpunt stellende, gezegd, dat verandering daarvan door deze bepaling nooit te vreezen is: het was dus een *argumentum ad hominem*. Ik blijf volhouden, dat, wanneer de gemeente het recht bezit, regelingen te maken voor bierhuizen, zij dezelfde bevoegdheid behoudt, geheel afgezien van deze bepaling, welke niet die materie, maar uitsluitend de materie van den kleinhandel in sterken drank regelt. En waarom moet men deze bepaling behouden? Ik heb

---

*) Naar aanleiding dezer redevoering werd door den heer Goeman Borgesius als amendement voorgesteld, uit onderart. 2*c* het bepaalde sub 3°. te doen vervallen.

ook die vraag wel degelijk beantwoord: omdat, aangezien de wet eenmaal de regeling van den kleinhandel in sterken drank aan het Rijk trekt, de vraag zou kunnen rijzen, of daardoor aan de gemeenteraden de bevoegdheid, om sluitingsuren voor dien kleinhandel vast te stellen, is ontnomen. *) *Handelingen*, blz. 1986.

Mijnheer de Voorzitter! Waar men te doen heeft met gebouwen, toebehoorende aan het Rijk, de provincie, de gemeente of een waterschap, kan men niet zeggen, dat altoos eenzelfde regel moet gelden. Er zijn gebouwen, die het Rijk of de gemeente zelf gebruiken; er zijn andere gebouwen, die door het Rijk of de gemeente verhuurd worden.

Ook kan men niet zeggen, dat de verkoop van sterken drank in die gebouwen, hetzij zij van de gemeenten of van het Rijk zijn, hetzij zij door die lichamen worden verhuurd aan anderen, altijd draagt hetzelfde karakter. Wanneer een lokaal, of een lokaal in een gebouw, dat toebehoort aan een publiek lichaam, wordt verhuurd opzettelijk voor de inrichting van eene tapperij, dan staat in die tapperij de verkoop van sterken drank op den voorgrond, terwijl in gelegenheden als het Kurhaus te Scheveningen, — wanneer zulk een gebouw behoorde aan de gemeente en de exploitatie door de gemeente rechtstreeks geschiedde —, de verkoop van sterken drank bijzaak zou zijn; de voordeelen, daaruit verkregen, tellen bij de opbrengst van het bedrijf bijna niet mede. Door dit verschil wordt de dispensatie gerechtvaardigd. Als regel moet gesteld worden, dat niet in gebouwen, die behooren aan Rijk, gemeente, provincie, waterschap of ander publiek lichaam, kleinhandel in sterken drank wordt gedreven; want door de „vergunning" wordt de huursom hooger; en de huurder zal, om zijn kosten goed te maken, het gebruik van sterken drank aanmoedigen. De hooge opbrengst van het huis wordt dan door de publieke lichamen genoten ten gevolge van een bedrijf, dat krachtens zijn aard niet alleen geen waarborgen oplevert tegen drankmisbruik, maar waarbij dat misbruik zelfs wordt aangemoedigd. En wanneer men dat eenmaal toestaat, zou het kunnen voorkomen, dat eene gemeente eigendommen ging koopen om die te verhuren aan inrichtingen met een dergelijk doel, om daardoor de inkomsten van de publieke kas te verhoogen. Waar de Overheid echter optreedt om het drankmisbruik te bestrijden, daar moet ook gezorgd worden, dat in de gemeentekas geen gelden vloeien, althans

*) Het amendement van de heeren De Ridder cs. werd ingetrokken; dat van den heer Goeman Borgesius met 44 tegen 29 en dat van de heeren Schaper cs. met 46 tegen 28 stemmen verworpen.

niet in ruime mate, van inrichtingen, waardoor het kwaad, dat de Overheid bestrijdt, wordt aangemoedigd. Daaruit volgt echter nog niet, dat er geen dispensatie zou mogen worden gegeven aan inrichtingen, die niet onder die termen vallen, en waarbij van het aanmoedigen van misbruik geen sprake is. Daarom is eenerzijds de regel en anderzijds de dispensatie zeer goed te verdedigen. Men kan niet zeggen, dat, wanneer het in strijd is met de positie van de Overheid om hoogere winsten te genieten uit iets, dat tot misbruik aanleiding kan geven, dit ook niet mag geschieden in eene gelegenheid, waar de verkoop van sterken drank slechts bijzaak, en misbruik niet te duchten is. *) *Handelingen*, blz. 1988.

Mijnheer de Voorzitter! Deze wijziging**) is een gevolg van de wijziging, die in het eerste artikel aangebracht is op initiatief van den geachten afgevaardigde, den heer Rink.

Oorspronkelijk was door de Regeering voorgesteld, daar te lezen: „localiteit", in het enkelvoud, dat is een complex; maar nu staat er „localite*iten*", en is er sprake van vertrekken. Volgens de oorspronkelijke bedoeling, bij het complex, kunnen in aanmerking komen drie elementen: 1°. de vertrekken binnenshuis; 2°. de aanhoorigheid van het huis (tuinen, terrassen), gelijk die vroeger opgesomd is door Minister Modderman; 3°. de openbare weg langs het huis.

In het stelsel, zooals het oorspronkelijk in het ontwerp was neergelegd, nl. van de localiteit als complex, komt het er op aan, de drie elementen, waaruit het complex kan samengesteld zijn, afzonderlijk op te nemen. Nu daarentegen „localite*iten*" gelezen wordt, is daarvan geen sprake meer; nu moet datgene, wat er bij komt, evenals in het stelsel der tegenwoordige wet, volgens de verklaringen van den heer Modderman verstaan worden

---

*) Deze redevoering betrof art. X, alinea 3, 3°., luidende:

„wanneer zij wordt gevraagd voor eene localiteit in een huis, toebehoorende aan het Rijk, eene provincie, eene gemeente of een waterschap;".

Op dit nummer was een amendement voorgesteld door de heeren Fock, Hubrecht en Rink, strekkende om het bepaalde onder n°. 3 te doen vervallen.

**) Deze rede betrof art. X alinea 3, 4°., luidende, na eene wijziging door de regeering:

„wanneer zij wordt gevraagd voor den verkoop elders dan in een huis of in de gebouwde aanhoorigheid van een huis".

als een appendix, dat in het woord zelf is begrepen; zoo heeft de heer Modderman dan ook herhaaldelijk gezegd, dat daaronder begrepen was hetgeen zich bevindt aan de overzijde van den openbaren weg, wanneer degene, die daar is en koopt, toegang heeft tot de localiteiten. Nu wordt bepaald, dat het vertrek of de vertrekken alleen kunnen zijn in een huis, — wat uitsluit een wagen, een kiosk, enz. —, maar aan den anderen kant drukt het uit, dat zulk eene localiteit ook kan zijn in een tuinhuis, een gebouw, dat gezet is op de aanhoorigheid van een huis, zoodat de localiteit, waarvoor de vergunning gevraagd wordt, òf kan zijn in het huis zelf, òf kan bestaan bijv. in een zomerlokaal, dat bij het huis behoort. Dat sluit in het minst niet uit, dat daaronder begrepen kan worden een terras, een balcon of een stoep en wat verder door den heer Modderman onder localiteit begrepen werd; maar de vraag, of casu quo er ook onder begrepen kan zijn een deel van den weg langs het huis, is iets, dat zal afhangen van toestemming van den gemeenteraad. En als de geachte afgevaardigde vraagt, of er sprake van zou kunnen zijn, dat de gemeenteraad een vergunningsrecht regelde, dat geheel kwam te staan naast het vergunningsrecht van de wet, dan antwoord ik, dat er niets is in de wet, waaraan hij die bevoegdheid zou kunnen ontleenen."

Handelingen, blz. 1990—1991.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft de bedenking geopperd, of de uitdrukking „openbaar middel van vervoer" wel de gedachte juist weergeeft.*) Ik deel die bedenking niet. De woorden „openbaar middel van vervoer" hebben in de Hollandsche taal tweeërlei beteekenis; ten eerste het middel waarmede men vervoert, en ten tweede de onderneming die den vervoerdienst onderhoudt. En waar die tweeërlei beteekenis vaststaat, zie ik geen reden, het wetsontwerp op dit punt te wijzigen.

Wat nu de zaak zelf betreft, meen ik, dat men de stations als zoodanig moet brengen onder den algemeenen regel, die in het wetsont-

---

*) Deze rede betrof art. X alinea 3, 5°., luidende:

„wanneer zij wordt gevraagd voor den verkoop in eene ten dienste van het publiek bestemde localiteit van een openbaar middel van vervoer."

Op dit nummer was een amendement voorgesteld door de heeren Rink, Fock, Smeenge, Hubrecht en Willinge, strekkende om het bepaalde onder n°. 5 te doen vervallen.

werp is doorgevoerd, een regel, die het gebruik van sterken drank vrijlaat in inrichtingen, waar men vrijwillig komt, doch dit gebruik niet vrijlaat daar, waar men verplicht is te komen, bijv. als reiziger. Die regel is ook gevolgd ten aanzien van de stoombooten. Intusschen zegt de geachte afgevaardige, dat bij de stoombooten alleen eene decisie gevallen is ten opzichte van het ergerlijke misbruik. Dat betwist ik, het misbruik moge de zaak geaggraveerd hebben, maar ook daarbij gold de regel, dien ik zooeven aangaf. Men komt in stations en wachtkamers, omdat men reiziger is en niet omdat men drinken wil. Laat dan, zegt de geachte afgevaardigde, de reiziger, die niet drinken wil, elders gaan, in de vestibule of in de buitenlucht; maar dit gaat m.i. niet aan. Wanneer men verkeer wenscht, dan moet men de reizigers als zoodanig ook eeren, en hun in de wachtkamer gelegenheid geven om te vertoeven; dan moet men niet zeggen, dat degenen, die geen drank wenschen, maar ergens anders heen moeten gaan.

Ook komt het mij voor, dat de geachte afgevaardigde ten opzichte van de gevolgen van het drankgebruik daar ter plaatse te zacht heeft geoordeeld. In de tweede klasse moge het vrij goed toegaan, men verlieze de derde niet uit het oog. En bovendien mag men niet vergeten, dat er vele kinderen, die in andere plaatsen scholen bezoeken, 's morgens en 's middags aan de stations verkeeren, zoodat ook met het oog op die jeugdige personen wel degelijk voorzorg noodig is. Ook voor het personeel en de veiligheid van het verkeer is het niet zonder bedenking, het gebruik van sterken drank te laten doorgaan. Ik voeg er aan toe, — en mij dunkt, dit moet bij den geachten afgevaardigde zwaar wegen —, dat voor de reizigers, die drinken willen, niet altoos drinkgelegenheden aan de stations bestaan. Bij de Hollandsche spoor zijn er onder al de stations slechts 30, waar gelegenheid is, sterken drank te drinken; bij de Staatsspoor met haar overgroot aantal stations slechts 45. Het geldelijk belang schijnt niet zoo zwaar te wegen, want bij inschrijvingen werd voor eene gelegenheid met vergunning voor *f* 10.200 ingeschreven en voor diezelfde gelegenheid zonder vergunning voor *f* 9000. Daarbij komt, dat hetzelfde systeem, dat wij hier nu voorstellen, wordt toegepast in andere landen, in België, Zweden en Noorwegen en de Prohibition States van Noord-Amerika en dat het daar nooit aanleiding heeft gegeven tot ernstige klachten. Ik geloof daarom, dat ik de aanneming van het amendement van den geachten afgevaardigde ten ernstigste aan de Kamer moet ontraden.

Handelingen, blz. 1994.

In antwoord op de vraag van den heer Van Raalte kan ik mededeelen, dat bij de Hollandsche Spoorwegmaatschappij in 8 stations de maatschappij zelve de vergunning heeft en dat de vergunningen voor de overige stations staan op den naam van de Maatschappij E Pluribus Unum, aan welke de buffetten onderhands verpacht zijn voor onbepaalden tijd, met opzeggingstermijn van drie maanden, en dat bij de Staatsspoor als vergunninghouders optreden de restaurateurs of pachters, die voor een jaar de pacht hebben, telkens met stilzwijgende verlenging voor een jaar, behoudens opzegging drie maanden te voren.

De heer Rink heeft het hoofdmotief, dat ons in deze leidt, laten rusten. Weder is hij gekomen op het misbruik. Dat begrijp ik wel, omdat hij den regel, die hier wordt voorgesteld, liever op zijde zet; die regel is, dat, waar eenmaal de Overheid de regeling van den verkoop van sterken drank op zich heeft genomen, zij ook verantwoordelijk is voor de wijze, waarop die verkoop geschiedt. Men kan niet zeggen: ge moet nu maar verder zien, hoe het gaat. In die gevallen waarin het geldt gelegenheden, die men niet bezoekt uit vrijen wil, maar omdat men er uit anderen hoofde zijn moet, moet de aanleiding tot de drinkgewoonte worden weggenomen.

Nu heeft de heer Rink gezegd, — en ik gun hem gaarne het genoegen daarvan —, dat de Minister op het oogenblik verdedigt datgene, wat hij eerst bestreden heeft, en dat hij dat zoo vreemd vindt. Wanneer de geachte spreker, ten aanzien van welk omvangrijk wetsontwerp ook, wil vergelijken hetgeen gezegd is in de Memorie van Toelichting met hetgeen na het schriftelijk overleg met de Kamer bij de Memorie van Antwoord is voorgedragen, dan zal hij, wanneer hij historische nasporingen wil doen, hetzelfde verschijnsel ruimschoots aantreffen. Bovendien heeft de geachte afgevaardigde, toen hij zeide, dat ik bij het oorspronkelijk wetsontwerp den verkoop van sterken drank in de wachtkamers zou verdedigd hebben, niet juist weergegeven hetgeen ik toen geschreven heb. Ik heb gezegd: laat er buiten de wachtkamers eene aparte gelegenheid zijn, waar geen reiziger behoeft te komen, en waar alleen degenen kunnen gaan, die drank willen gebruiken. Ik begrijp niet, dat, wanneer men bij nadere informatie inziet, dat er in een wetsontwerp eene verbetering kan gebracht worden, het een bewijs van wispelturigheid zou zijn, als men die wijziging aanbrengt.

De heer Schaper vroeg in verband met de aangebrachte wijzigingen, of de Regeering niet een wetsontwerp gereed zou kunnen doen maken, waarin de aangebrachte wijzigingen zijn opgenomen. Dit zal ik ernstig overwegen; ik heb willen wachten, tot beslist zou zijn over hetgeen ik

kortweg noemen zal de quaestie van de gordijntjes, omdat het doen vervallen van die bepalingen in art. 3 een aantal wijzigingen noodzakelijk zou maken. Ook wil ik er den geachten spreker nog op wijzen, dat, terwijl het ontwerp-Modderman slechts 30 artikelen had, dit wetsontwerp er 60 heeft, die bijna alle zeer gecompliceerd zijn, en dat Minister Modderman 3 malen een gewijzigd wetsontwerp heeft ingediend, eerst onder stuk n°. 6, toen onder stuk n°. 24, en ten slotte onder n°. 30. Er is op zich zelf niets tegen, dat, wanneer men tot het inzicht komt, dat bepalingen verbeterd kunnen worden, die verbeteringen ook aangebracht worden. Ik zou het afkeuren in een Minister, wanneer hij op het laatste oogenblik zag, dat iets in een wetsontwerp beter geformuleerd kon worden, en hij die verbetering niet aanbracht.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat ik het misbruik ten deze geheel ontkend zou hebben. Hij zal zich herinneren, dat ik dit niet gedaan heb, maar wèl, dat het in de 1ste en 2de klasse, op enkele uitzonderingen na, betamelijk toegaat, maar dat er in de 3de klasse nu en dan dingen voorkomen, die wel degelijk misbruik genoemd kunnen worden. Nu is er eene voorname omstandigheid, die ik niet kende, toen ik aan dit ontwerp begon, nl., dat op de kleine stations zeer weinig gelegenheid tot drankgebruik bestaat; dit feit neutraliseert de bewering van den geachten afgevaardigde geheel. Hij zal toch toestemmen, dat, waar hij spreekt uit overweging van zekere noodzakelijkheid, die er zou bestaan, om hier niet in te grijpen, die noodzakelijkheid veel meer zou bestaan bij de kleine stations, waar de menschen veelal van verre komen, dan op de groote stations, vlak bij de groote steden gelegen, waar men gemakkelijk met de tram komen kan. Wil hij dan beweren, dat de drankgelegenheden op de kleine stations toegelaten moeten worden?

De heer Bolsius wees er op, dat de quaestie niet op zich zelve staat. Dit is eenigszins het geval ten gevolge van het feit, dat de Staatsspoorstations goeddeels eigendom van het Rijk zijn. Ik wijs nog op iets anders, dat men wel mag bedenken. Wanneer toch de heer Rink er tot mijn leedwezen in mocht slagen, de Kamer over te halen, zijn gevaarlijk amendement aan te nemen, zou daarmede gepraejudicieerd zijn het vraagstuk, dat van alle paedagogische zijden met zooveel ernst op den voorgrond is gesteld, nl. dat geen jongelieden beneden de 18 jaar zullen worden toegelaten, iets wat met de bestemming van wachtlokaal, waar alle reizigers komen, niet te vereenigen zou zijn. Ik meen dan ook te moeten volharden bij mijn raad aan de Kamer, om dit amendement van den heer Rink in geen geval aan te nemen.

De heer Van Raalte heeft gevraagd, — en dit begrijp ik zeer wel —,

of zooals het hier staat de vergunningen, die eenmaal gegeven zijn, niet een permanent karakter hebben, daar zij zullen gelden voor een termijn van 25 jaar of tot den dood. Dit moet volkomen worden toegegeven, want hier wordt alleen gesproken van nieuwe vergunningen, die geweigerd moeten worden. De vraag, of, wanneer men dit noodig acht, de zaak op eene andere wijze zal moeten worden geregeld, staat, zooals de heer Talma te recht opmerkte, in verband met de overgangsbepaling; daarbij kan ook de quaestie van de Rijksgebouwen en het toelaten van jongelieden besproken worden.

Handelingen, blz. 1996—1997.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de heer Van Raalte zich inderdaad geen rekenschap ervan geeft, waarover de discussie nu loopt. Waaraan zijn wij nu toe? Wij zijn bezig, te regelen de wijze, waarop iemand, die in de toekomst eene vergunning verlangt, die zal kunnen verkrijgen, en in welken zin in de bestaande regeling van dit punt wijzigingen kunnen worden aangebracht. Wij zijn dus uitsluitend bezig met de behandeling van zaken van de toekomst. Maar bij die regeling voor de toekomst staan wij telkens voor eene groote moeilijkheid, die niet aan ons is te wijten, maar die daaruit geboren wordt, dat bij de bestaande wet rechten zijn toegekend, die een historisch verloop nemen, en die maken, dat men voortdurend staat voor de lastige vraag, wat wij met die verkregen rechten zullen moeten doen. Dat is eene moeilijkheid, die niet uit deze wet voortvloeit, die ook niet door ons is opgeworpen, maar die eenvoudig eene consequentie is van de bestaande Drankwet. Men kan wel zeggen, dat men consequent met die bestaande wet wil voortgaan, en dat is de bedoeling van den heer Rink, maar ik vestig er de aandacht op, dat dit bezwaar voor de toekomst voor goed zal zijn uitgesloten door de bepaling van art. 2, 2de lid, 3°., die in perpetuum verkregen rechten voor de toekomst uitsluit. Wij moeten bij dit ontwerp twee dingen scherp onderscheiden: ten eerste de regeling van de rechten en plichten van de nieuwe vergunninghouders (en daarmede en met niets anders zijn wij op dit oogenblik bezig) en ten tweede de vraag, in hoeverre hetgeen wij reeds hebben vastgesteld invloed kan hebben op den tegenwoordigen toestand en inbreuk kan maken op de thans geldende rechten. Dit laatste nu kan hier niet worden behandeld, maar wel bij de overgangsbepalingen.

Handelingen, blz. 1998.

Mijnheer de Voorzitter! Het amendement*), door den geachten afgevaardigde, den heer Fock, toegelicht, kan ik, zooals het daar ligt, tot mijn leedwezen niet overnemen. Ik gevoel zeer goed, welk bezwaar hij weg wil nemen, maar ik verzoek hem, er wel op te letten, dat het woord „localiteit" hier niet beteekent „vertrek", maar meer den zin heeft van complex van lokalen. Dit volgt reeds uit de woorden: „wanneer zij wordt gevraagd voor eene localiteit, waarvoor reeds eene vergunning is verleend". De vergunning kan hier worden gevraagd niet voor één vertrek, maar voor het ensemble. Localiteit beteekent hier dus complex van lokalen, waarvoor de vergunning gevraagd wordt. Wat is nu dit complex bij een logement? Het geheele logement, alle kamers en vertrekken. Wanneer ik nu zeg, dat uitgezonderd wordt de localiteit van een logement, waar de verkoop alleen geschiedt aan logeergasten, dan zou het zijn het geheele gebouw. Wanneer eene gewone vergunning wordt gevraagd door den logementhouder, dan is dat alleen voor het café, dat hij heeft bij zijn logement. Volgens de redactie, die de geachte afgevaardigde voorstelt, zou dus de uitzondering van het complex van logementslokalen verder gaan dan noodig en wenschelijk is. Meent echter de geachte afgevaardigde, dat het noodig is, eene toevoeging op te nemen, dan zou hij zijn amendement eenigszins moeten wijzigen en zou dit moeten luiden:

„Het sub 6°. bepaalde is niet van toepassing, indien de localiteit deel uitmaakt van een logement, waarvoor eene vergunning tot verkoop, alleen aan logeergasten, is verleend."

Noodzakelijk acht ik het echter niet, want ik meen, dat de bepaling sub 7 voldoende in dit geval voorziet. *Handelingen*, blz. 1999.

---

*) Deze rede en de volgende betroffen artikel X, alinea, 3, 6°, luidende: „wanneer zij wordt gevraagd voor eene localiteit, waarvoor reeds eene vergunning is verleend.

„Wanneer gelijktijdig voor eenzelfde localiteit meer dan ééne vergunning wordt gevraagd, wordt slechts eene vergunning voor die localiteit verleend.".

Hierop was een amendement voorgesteld door de heeren Rink, Fock, Smeenge, Hubrecht en Willinge, strekkende om voor „reeds eene vergunning" te lezen: „reeds eene vergunning, met uitzondering van die voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten".

Dit amendement werd na 's Ministers rede gewijzigd met de strekking, aan 6°. eene derde alinea toe te voegen, aldus luidende:

„Deze bepalingen zijn niet van toepassing, indien de localiteit deel uitmaakt van een logement, waarvoor eene vergunning voor den verkoop alleen aan logeergasten is verleend."

Mijnheer de Voorzitter! Zooeven zeide ik, dat het niet noodig was, een amendement op te nemen, zooals de heeren dat wenschen. Ik wil aangeven, waarom ik dit meen. Wanneer aangenomen wordt art. 8*a*, waar het recht van wijziging wordt gegeven, dan zou een logementhouder, die in het bezit was van eene vergunning alleen voor verkoop van sterken drank aan zijn logeergasten, en die eene gewone vergunning voor eene kamer in zijn huis verlangde, slechts het volgende hebben te doen om eene koffiehuis-vergunning te verkrijgen. Hij zou hebben op te geven, dat hij wijziging verlangde in zijn logementsvergunning door die twee zalen daarvan uit te zonderen. Uit dien hoofde heb ik gezegd, dat ik het amendement overbodig achtte, maar dat het bij aanneming geen kwaad kon. Ik wees er alleen op, dat eene vergunning voor verkoop aan logeergasten alleen geen effect meer kan hebben in eene zaal, waarvoor de man tevens het recht van schenken aan iedereen heeft. Daarom meen ik, dat hier geen exceptie behoeft gemaakt te worden: als art. 8*a* wordt aangenomen, dan heeft men steeds het middel om zijn doel te bereiken.

Handelingen, blz. 1999.

Mijnheer de Voorzitter! Toen de Regeering den maatregel*), dien het hier geldt, in het oorspronkelijk wetsontwerp voorstelde, zijn daartegen in het Voorloopig Verslag ernstige bedenkingen geopperd, maar de vorm, waarin het Verslag daarvan mededeeling deed aan de Regeering, was niet die, welken men gewoonlijk in een dergelijk stuk vindt, indien

*) Deze rede betrof art. X, alinea 3, n°. 8, 9 en 10, luidende:

„8°. wanneer de localiteit, waarvoor zij wordt gevraagd, zich bevindt op eene der verdiepingen van het huis of beneden den beganen grond;

„9°. wanneer de localiteit, waarvoor zij wordt gevraagd, niet aan de zijde van den openbaren weg gelegen is;

„10°. wanneer de localiteit, waarvoor zij wordt gevraagd, niet van den openbaren weg af volledig inzicht geeft.

„Wanneer de vergunning wordt gevraagd voor onderscheidene, aan elkander grenzende localiteiten van eenzelfde huis, wordt zij geweigerd, indien niet ten minste ééne dier localiteiten voldoet aan de eischen, gesteld in nrs. 9 en 10, en er tusschen die localiteiten niet zoodanige gemeenschap bestaat, dat ook in de andere localiteiten voldoende inzicht van den openbaren weg af onbelemmerd is."

Door de heeren Bolsius en Janssen was een amendement ingediend, strekkende om deze nummers te doen vervallen.

de groote meerderheid der Kamer tegen een maatregel gekant is. Men leest dan gemeenlijk, op zijn zachtst uitgedrukt, dat zeer veel leden die of die bedenking opperden. Daarentegen stond hier in het Voorloopig Verslag, dat tegen het voorstel vele leden ernstige bedenking opperden. Daaruit viel niet af te leiden, dat tegen den voorgestelden maatregel in de Kamer zóó algemeen bij alle groepen, zoo rechts als links, tegenstand bestond, en het is dientengevolge, dat de Regeering, hoewel erkennende, dat het hier een maatregel geldt, waarvoor men ook een ander in de plaats kan stellen, gemeend heeft, bij het oorspronkelijk voorgestelde te kunnen volharden.

Het voorstel van de Regeering — het behoeft niet veel betoog — is in hoofdzaak gericht tegen den clandestienen verkoop en zoekt een middel, om de bedekking, waarachter die clandestiene verkoop zich in den regel, vooral in de bierhuizen, poogt te verschuilen, weg te nemen. De clandestiene verkoop in de bierhuizen is metterdaad wel een van de ergste euvelen, waartegen wij in dit wetsontwerp maatregelen te nemen hebben. Nu kan men tegen dat euvel meerdere maatregelen treffen. De Regeering heeft gemeend, dezen te moeten voorstellen, niet alsof zij van oordeel was, dat dit de eenig mogelijke is, maar omdat zij meende, dat deze maatregel, die van den eenen kant een krachtig middel in de hand van de politie zou zijn om den clandestienen verkoop tegen te gaan, te gelijk aan den anderen kant een middel aan de hand deed om het kroegleven, het herbergleven, op een hooger peil te brengen.

Deze uitdrukking wordt door sommige leden begroet met een zekeren glimlach; dit noodzaakt mij, de zaak eenigszins nader uit te leggen. Wanneer men het leven van degenen in eene groote stad, die drinken, mag onderscheiden naar de verschillende lagen des volks, dan vindt men bij de burgerij en bij de meer gegoede standen de gewoonte, zich te begeven niet naar eene kroeg, eene slijterij of eene herberg, maar naar een koffie- of een bierhuis, en het kan niet ontkend worden, dat die soort huizen alle en te allen tijde open uitzicht hebben, en zelfs zich tot op de straat voor het huis uitbreiden. Men merkt in die lagen van de maatschappij niets op van de zucht om te gaan zitten in een hoekje, waar men door niemand kan gezien worden. Integendeel! Men is er op gesteld om, vooral des zomers, in die gelegenheden te gaan zitten, waar men behalve frissche lucht ook het genot heeft van te kunnen zien wat er op straat voorvalt. Dat ziet men niet alleen in ons land, maar eveneens in het buitenland. En wat is nu het gevolg van dat open hof houden? Dat het drinkleven, als ik het zoo noemen mag,

in die soort van gelegenheden nooit iets oplevert, wat het daglicht niet mag zien, wat met het fatsoen of de goede orde in strijd is. Men handelt daar evenals men tehuis handelt; daar is van eene eenigszins verkeerde, booze, lage uiting van het leven zoo goed als niets te vinden.

Evenwel heeft men beneden die klasse van de maatschappij eene andere klasse, die ook zoekt naar eene gelegenheid om iets te drinken en met anderen gezellig samen te zijn. Onder die klasse vindt men tweeërlei inrichting; de eene, die niets heeft te verbergen, die, al is het door de wet niet geboden, duidelijk wil laten zien wat er binnen gebeurt, omdat er niets kwaads is te verbergen; maar daarnaast staat een ander soort, waarbij voor afsluiting van den openbaren weg en voorkoming van alle inzicht zóó zorgvuldig wordt gewaakt, dat zelfs wanneer het gordijn voor het venster niet volkomen de breedte van het raam bedekt, het overblijvende reetje nog wordt bedekt, en waarbij achter de deur een gordijn wordt gehangen, opdat, wanneer deze opengaat, niet zal kunnen worden gezien, wat er binnen gebeurt. Zoo is het ook in het buitenland. En wanneer men aan de politie vraagt, of de inrichtingen, die zoo geheimzinnig voor eene goede afsluiting zorgen, de beste inrichtingen zijn, dan ontvangt men ten antwoord, dat dit juist de slechtste zijn, dat dit de gelegenheden zijn, waar de drinkebroers samen komen en waar de geheime prostitutie wordt bedreven. Ik heb altijd deze opmerking gemaakt, die door de leden van de Kamer, die met het voorstel van de Regeering niet zijn ingenomen, niet anders dan kan worden toegestemd, dat, wanneer men de menschen, die de gelegenheden van deze laatste soort bezoeken, brengt in het openbaar, zij er zich zeer fatsoenlijk gedragen en eene houding aannemen, waarop geen aanmerking is te maken.

Het is dus niets vreemd, dat de Regeering zich de vraag stelde, of, wanneer in die schuilhoeken, waar de werken der duisternis geschieden, het daglicht binnentreedt, niet zal bereikt worden, dat op dezelfde fatsoenlijke wijze zal worden opgetreden als in de café's met openstaande deuren en vensters; daardoor zou inderdaad het leven in die kringen worden gebracht op een hooger peil. Ik hoop, na deze uitlegging, dat de heeren zullen toestemmen, dat wat ik zooeven zeide op zichzelf nog niet zoo belachelijk is.

Intusschen heeft men tegen het voorstel van de Regeering, met die dubbele bedoeling gedaan, bedenkingen geopperd. De geachte afgevaardigde, de heer Bolsius, die dit amendement heeft toegelicht, heeft er in de eerste plaats en met nadruk op gewezen, dat aan vele inrichtingen moeilijkheden zullen worden bezorgd. Hij heeft erkend, dat deze be-

palingen niet op de bestaande vergunningen zullen worden toegepast, maar hij stelt het geval van eene familie, die in een dorp eene herberg heeft, waar na overlijden van vader en moeder de zoon de zaak zal voortzetten. Deze moet dan eene nieuwe vergunning aanvragen en dan zou de zaak moeten worden verbouwd en veranderd. Ik stel op den voorgrond, dat wij dus ook hier te doen hebben met nawerking van oud zeer. Ook bij deze bepalingen, die zullen regelen, onder welke voorwaarden vergunning zal worden verleend of geweigerd, hebben wij te kampen met de nawerking van het bestaande en vooral van het feit, dat men vroeger zulke zwakke maatregelen heeft getroffen. Ik zou kunnen begrijpen, dat de geachte afgevaardigde aldus redeneerde: Er zijn hier wel dispensatiën voorgesteld, die òf alleen buitengewone inrichtingen van verkeer gelden, òf alleen de gelegenheden, waarvoor Gedeputeerde Staten haar kunnen verleenen, de restauraties; laat ons nu ook eene bepaling opnemen voor de inrichtingen, waarop ik wees; maar het gaat wat ver, dat men, waar men de vergunning voor een geheel nieuwen gang van zaken regelt, als bezwaar aanvoert, dat zij, die eene nieuwe vergunning zullen krijgen, hun inrichtingen ook zullen moeten veranderen. Ik acht dit bezwaar echter niet zóó afdoende, dat men daarom de zaak zou moeten laten varen.

De geachte afgevaardigde, de heer Schaper, is nogmaals teruggekomen op de sociëteiten. Ik zal niet altoos weer op ditzelfde debat ingaan, want het is steeds van hetzelfde laken een pak en daarmede komen wij niet verder. Maar ik herinner er nogmaals aan, dat deze maatregel wordt voorgesteld ten einde zoowel den clandestienen drankverkoop als den in die inrichtingen heerschenden toon te verbeteren, en waar van die beide gevaren in sociëteiten geen sprake is, is er ook geen *ratio sufficiens* om deze bepaling op sociëteiten toe te passen.

(De Heer HUGENHOLTZ: U heeft eene groote vereering voor de sociëteiten en het leven daarin.)

Misschien dat juist mijn onbekendheid met sociëteiten daarvan de oorzaak is; maar ik blijf altoos dit standpunt innemen, dat ik een besloten gezelschap van eenige burgers minder gevaarlijk acht dan eene voor het geheele publiek openstaande kroeg.

Wat het psychologisch vraagstuk aangaat, is in het Voorloopig Verslag en ook nu weer de bedenking geopperd, dat, wanneer men dit leven te kijk laat komen, degenen, die zich op straat bewegen, tooneelen te zien krijgen, waarvan het beter was, dat zij niet zagen. In de lijn

van gedachten, die ik zooeven ontwikkeld heb, is dat niet het geval; naar mijn overtuiging zullen zulke tooneelen niet voorkomen. Maar, zegt men, wanneer gij te doen krijgt met de ergste alcoholisten, de ruziemakers en vechters, krijgt gij toch deze tooneelen te zien. Volkomen juist: maar als het zóó ver gaat, zet iedere kastelein de heeren buiten de deur en zullen degenen, die zich op straat bewegen, toch alles zien wat er gebeurt. Er zijn zekere wijken in al de groote steden, en vooral de havensteden, die steeds ergenis geven, maar in mijn sustenu zouden de kinderen hiervan geen nadeel ondervinden, omdat juist het middel het effect zou hebben, dat die tooneelen gingen verdwijnen. Ik geef toe, dat wij hiermede komen op het terrein van psychologische appreciatiën, waarop de een zus, de ander zoo redeneert. Men geraakt hier op den weg der profetieën, de een profeteert dit en de ander dat gevolg. En het ligt in den aard der zaak, dat, waar men op dit terrein komt, het geen Regeering voegen zou om, wanneer de meerderheid van het Parlement er anders over denkt, op haar stuk te willen blijven staan. Dit zijn quaestiën, die men natuurlijk aan de beslissing van de Kamer kan overlaten; maar ik moet er bij zeggen, dat dit wel mogelijk is bij moreele en psychologische appreciatiën, doch niet bij den clandestienen verkoop. Wanneer dit middel door de Kamer niet geagreëerd wordt en de macht om dien clandestienen verkoop te fnuiken aanmerkelijk zon verminderd worden, zou de Regeering bedacht moeten zijn op compensatie. De heer Bolsius heeft dit gevoeld en erkend en heeft zijn medewerking toegezegd om, wanneer een voorstel in dien geest door de Regeering mocht worden gedaan, haar te steunen.

Vóór wij aan art. 9 toekomen, en niet eerst bij de strafbepalingen, zal ik, zoodra de Kamermeerderheid haar adhaesie aan dezen maatregel onthoudt, genoodzaakt zijn, tusschen art. 8*a* en art. 9 een anderen maatregel voor te stellen, die, ik erken het gaarne, kras zal zijn en nog meer afdoende het kwaad zal kunnen tegengaan. Maar dan wordt, en dit is voor mij eene zaak van geen gering gewicht, de ernstige moreele werking, die ik van den maatregel, dien wij thans bespreken, zou verwachten, toch gemist. Ik meen mij duidelijk genoeg te hebben uitgedrukt om te doen gevoelen, welke de redenen zijn, waarom de Regeering alsnog op dezen maatregel blijft prijsstellen en tevens, dat de Regeering hem beschouwt als een van de maatregelen, waartusschen keuze mogelijk is en die gecompenseerd kunnen worden door andere, waarmede men toch de wet kan houden op hetzelfde diapason. Daarom laat de Regeering de beslissing over dezen maatregel aan de Kamer over.

Handelingen, blz. 2002—2003.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Smeenge, heeft niet weersproken de bewering, dat Minister Modderman, bij de verdediging van zijn wet, wel terdege dit standpunt heeft ingenomen, dat men altijd te doen zou hebben met physieke personen en niet met rechtspersonen.

Nu heeft men in art. 23 later de woorden „vennootschap" en „firma" opgenomen en daardoor dit element in de wet gebracht. De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat men dit deed met een goed doel, namelijk om de kleine kroegen, waar veel kwaad schuilt, op te ruimen en daarvoor in de plaats te doen komen flinke degelijke inrichtingen, die de bezwaren, waaraan de kleine kroegen onderhevig zijn, niet opleveren. Het is altijd moeilijk, de motieven van een of ander besluit te beoordeelen, maar als dit het doel was, dan is het niet bereikt, want het is volkomen waar, dat sedert dien tijd groote inrichtingen van maatschappelijk verkeer zijn tot stand gekomen, maar onjuist is de bewering, dat daarin is gegaan het publiek, dat vroeger in de kleine kroegen kwam. Degenen, die deze inrichtingen nu bezoeken, zijn voor een groot deel burgers, die vroeger thuis bleven; thans zijn die gelegenheden echter zoo aanlokkelijk geworden, dat men met vrouw en kind daarheen gaat en met groote massa's die lokalen vult. Of dit al dan niet goed is, laat ik daar. Ik constateer slechts, dat, indien het doel geweest is, de bevolking, welke vroeger in de kleine kroegen drankgenot zocht, in betere gelegenheden te brengen, dat doel niet bereikt is. Intusschen zegt de geachte afgevaardigde — en dat is ook de strekking van het amendement*) —: het zou zoo jammer zijn, als die inrichtingen òf niet zouden kunnen voortbestaan, òf door het verlies van vergunning in ongelegenheid zouden geraken, òf niet in meerdere mate hier en daar zouden kunnen opkomen. Daarom moet ik even terugkomen op de discussie, gevoerd over art. 2*a*, waarbij bepaald werd, dat aan buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer te allen tijde eene vergunning boven het maximum zou kunnen gegeven worden. Toen heeft de heer Ferf zich tegen het Regeeringsvoorstel kras uitgelaten, op grond dat wat daar bepaald werd niet sloeg op gewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer, als

*) Deze rede betrof art. X, alinea 3, no. 12°, luidende:

„wanneer de verzoeker niet is een natuurlijk persoon, of wanneer de vergunning door onderscheidene personen gezamenlijk wordt gevraagd."

Door de heeren Rink, Fock, Smeenge, Hubrecht en Willinge was een amendement voorgesteld, strekkende om het bepaalde onder no. 12 te doen vervallen.

localiteiten, waar rederijkersvereenigingen samenkomen, muziek- en tooneeluitvoeringen plaats vinden enz. Bij die gelegenheid heeft men voorgelezen uit de Memorie van Toelichting en uit de Memorie van Antwoord wat bij art. 8*b* geschreven staat, maar men verloor daarbij uit het oog, dat bij art. 8*b* van geheel andere inrichtingen sprake is dan bij art. 2*a*. In art. 8*b* is sprake van inrichtingen van maatschappelijk verkeer en in art. 2*a* van buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer. De bepaling van art. 8*b* slaat zeer zeker ook op de buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer, omdat deze ook zijn inrichtingen van maatschappelijk verkeer, terwijl in art. 2*a* bedoeld zijn inrichtingen van eene zeer hooge uitzondering, van zoodanige uitzondering, dat het gewenscht was, daarvoor eene afzonderlijke bepaling te maken. En nu zijn juist in art. 8*b* bedoeld de inrichtingen, die de heer Smeenge op het oog heeft. Vandaar dat ik vraag, in welke ongelegenheid die inrichtingen zouden komen. Gesteld, dat ze thans vergunning hebben, dan zullen ze die 25 jaar blijven behouden, en wanneer de vergunning dan vervalt, geeft art. 8*b* gelegenheid, een kastelein aan te stellen. Men zal zeggen, dat men dan afhankelijk van den kastelein wordt, maar men kan daartegen in het contract waken.

Vraagt men, of het denkbeeld, aan eene vennootschap, aan eene kapitalistische inrichting, de vrijheid te geven, eene vergunning te bezitten, op zichzelf zoo kwaad is, dat men daartegen in elk geval moet opkomen, dan zeg ik, dat het er van afhangt, hoe men het regelt. Als men met voldoende waarborgen de bepaling maakt, dat de vergunning bijv. 10 of 15 jaar mag loopen, — in dergelijk tijdvak kan het kapitaal terugverdiend worden —, dan verschilt het niet zooveel met een physiek persoon, die 15 of 20 jaar leeft. Maar wat zullen aan den anderen kant de gevolgen zijn? Wanneer men eenmaal de rechtspersonen toelaat zonder noodzaak, — want ik heb aangetoond, dat men zich zeer goed redden kan —, dan, en dit verliest de geachte afgevaardigde geheel uit het oog, staat men bloot aan den ontzaglijken invloed, dien het kapitaal, hoe meer het zich werpt op de drankzaak, gaat oefenen op het sociale leven, waardoor het mettertijd aan den wetgever steeds moeilijker zal worden, datgene te doen, wat hij in het belang van het land noodig acht. Dat is in alle landen gebleken; ik herinner hier aan het woord van lord Rosebery, dat moet uitgemaakt worden, of het drankkapitaal zal komen onder de macht van de Overheid of de Overheid onder de macht van het drankkapitaal. Wil dus de geachte afgevaardigde zijn stelsel volhouden, dan moet hij aantoonen, dat die soort van gelegenheden, waarop hij het oog heeft, zich niet behoorlijk kunnen

redden. Ik beweer, dat zij dit wel kunnen doen, dat er geen noodzaak bestaat om ze als vergunninghoudsters te laten optreden, en dat, geschiedt dit wel, de aanslibbing van het kapitaal steeds meer beteekenis zal krijgen, te meer bij de daling van het aantal vergunningen.

Handelingen, blz. 2007.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Smeenge, heeft niet kunnen aantoonen, en het ook niet gepoogd, dat metterdaad juist was zijn bewering, dat de groote inrichtingen voor het meerendeel gevuld zijn met personen, die vroeger scholen in de kroegen. Daarmede valt de grond van het geheele betoog weg. Ten tweede heeft hij niet aangetoond, dat het voortbestaan van die inrichtingen niet behoorlijk verzekerd is in art. 8*b*. Zoolang dat niet is aangetoond, blijven alle van den anderen kant aangevoerde bezwaren met volle kracht gelden. De geachte afgevaardigde moet niet vergeten, dat, zelfs als men een rechtspersoon bindt aan een bepaalden termijn, de macht van het kapitaal toch blijft. De heeren moeten mij eene opmerking ten goede houden. Wanneer de geachte afgevaardigde, de heer Rink, hier weer met kracht optreedt, dan kan men zich niet aan de gedachte onttrekken, dat wij hem niet mogen tellen onder die leden der Kamer, die het ijverigst hebben medegedaan om zooveel mogelijk den drankhandel in te perken, maar wel onder hen, die steeds, en met groot talent, zich op den voorgrond hebben gesteld om de nieuwe banden zoo slap mogelijk te houden.

Het geval ligt aldus: wanneer men aantoont de noodzakelijkheid, de rechtspersonen toe te laten, dan kan men ook nagaan, of er niet een middel te vinden is, gelijk ik straks aangaf; maar te dien aanzien hebben wij niets dan eene vage belofte, als die van den heer Rink, dat een voorstel zal worden gedaan. En bovendien is het nog de vraag, of dat voorstel zulke precauties zal geven, dat men het kwaad — het opkomen van kapitalen, geconcentreerd onder een bestuur van eene massa vennootschappen, die zouden representeeren eene groote organisatie — zou kunnen keeren. Ik moet dan ook de aanneming van dit amendement ten ernstige aan de Kamer ontraden.

Handelingen, blz. 2009.

Het amendement van den heer Fock c.s., om het bepaalde onder no. 3 te doen vervallen, werd in stemming gebracht. De uitslag dezer stemming was, dat 41 leden zich *voor* en 41 leden zich *tegen* verklaarden.

De beraadslaging werd ten gevolge dezer stemmenstaking den volgenden dag hervat. Toen hield de Minister nog deze korte redevoering:

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet anders, dan den heer Rink mijn dank betuigen voor de ontsluiering zijner verdere plannen, want juist door die ontsluiering blijkt, dat het gevaar, waarvoor ik gisteren vreesde, in vollen omvang zal worden gerealiseerd. Het is dus juist op den grond van het zooeven medegedeelde, dat ik nog ernstiger dan gisteren de aanneming van het amendement aan de Kamer moet ontraden.

Het amendement van den heer Fock c.s., strekkende om het bepaalde onder no. 3 te doen vervallen, waarover de stemmen gestaakt hadden, werd verworpen met 44 tegen 42 stemmen.

Het amendement van den heer Rink c.s., strekkende om in art. 3 te doen vervallen het bepaalde onder no. 5, werd met 45 tegen 41 stemmen verworpen. Het amendement van den heer Rink c.s. om aan no. 6 eene nieuwe alinea toe te voegen betreffende den verkoop van sterken drank in logementen, werd zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het amendement van de heeren Bolsius en Janssen, om de nrs. 8, 9 en 10 te doen vervallen, werd met 64 tegen 22 stemmen aangenomen.

Het amendement van den heer Rink c.s., strekkende om te doen vervallen het bepaalde onder no. 12, werd met 67 tegen 18 stemmen verworpen.

De alinea's 1, 2 en 3 van *art.* X werden alsnu zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Vergadering van 27 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft gezegd, dat ik hier iets nieuws in onze wetgeving zou wenschen in te voeren *), wijl aan burgemeester en wethouders het oordeel zou gegeven worden over een persoon, terwijl van dat oordeel juist zou afhangen

*) Deze rede betrof art. X, onderart. 3, no. 16, luidende:

„wanneer de verzoeker of het hoofd van het gezin, waarvan hij lid is, tot het plegen van ontucht gelegenheid biedt, of uit anderen hoofde te kwader naam en faam bekend staat".

Op dit onderdeel was een amendement voorgesteld door de heeren Ter Laan, Melchers, Schaper, Troelstra en Van Kol, strekkende om in no. 16 te doen vervallen de woorden: „of uit anderen hoofde te kwader naam en faam bekend staat".

Door den heer Schokking werd voorts bij amendement voorgesteld om in art. 3, sub 16, aan het slot in plaats van: „of uit anderen hoofde te

de vraag, of hij al of niet eenig bedrijf zou kunnen uitoefenen. Is dat juist? Is het ook dien geachten afgevaardigde niet bekend, dat er in onze wetgeving tal van bepalingen zijn, waarbij geëischt wordt het vertoonen van een bewijs van goed zedelijk gedrag als voorwaarde voor toelating tot het dingen naar eene betrekking? En aan wien is de afgifte van dat bewijs van goed zedelijk bedrag opgedragen? Niet aan burgemeester en wethouders, als college, maar eenvoudig aan den burgemeester, en dan nog wel zonder beroep. Is nu de vraag, of iemand is van goed zedelijk gedrag, niet ook eene zaak van geheel subjectieven aard? En kan men niet zeggen, dat, als de burgemeester een bewijs van goed zedelijk gedrag weigert, het aan den eenen kant voor iemand onmogelijk is gemaakt, te dingen naar eene betrekking, die hij begeert, en aan den anderen kant, dat men hier ook te doen heeft met eene voor den belanghebbende uiterst gewichtige beslissing, waartegen niet eens beroep openstaat? De quaestie, of de burgemeester dit doen mag, is, zooals aan den geachten afgevaardigde bekend is, in debat geweest en steeds is beweerd geworden, dat de burgemeester daaromtrent geen rekenschap verschuldigd is. Ik moet dus op dien grond betwisten, dat wij hier staan voor een novum.

Wat de zaak zelf betreft, hebben de heeren gezegd, dat zij de goede bedoeling van de Regeering in deze niet betwijfelen. Ik wil niet vragen, of het noodig was, dit er bij te voegen. Ik heb er nooit aan gedacht, dat men bij de Regeering kwade bedoelingen veronderstelde, wanneer zij een of ander artikel voorstelde. De bedoeling is, het verkeerde drankgebruik, de bevordering van de drankzucht, tegen te gaan. Zeer gevoelig dus voor die qualificatie van vertrouwen, die ik van de heeren heb ontvangen, moet ik zeggen, dat voor mij de zaak geheel dezelfde zou gebleven zijn, al ware die qualificatie weggebleven. In het Voorloopig Verslag is er overigens met klem op gewezen, dat de groote kracht van de subjectieve, psychologische zijde van de quaestie gelegen is in de bepalingen, die er toe zullen medewerken om de slechte sujetten, die dusver als tappers optraden, uit te sluiten. De zorg, dat aan het hoofd van de inrichtingen geen slechte sujetten zullen staan, is geen bijzaak, die men desnoods had kunnen weglaten, neen, het geldt hier

---

kwader naam en faam bekend staat", te lezen: „of een bekend slecht levensgedrag leidt".

Dit amendement werd later gewijzigd, zoodat het strekte om de slotwoorden van nº. 16 te vervangen door: „of ook in ander opzicht van een bekend slecht levensgedrag is". Zoo werd het door de Regeering overgenomen.

inderdaad een moment van gewicht, ook volgens degenen, die in het Voorloopig Verslag van meening waren, dat de Regeering in het zoeken van subjectieve middelen te ver ging. Van die zijde is er den nadruk op gelegd, dat de vraag, of men slechte sujetten weren kan, een van de gewichtigste momenten is, om in deze den goeden weg uit te gaan.

Men kan bij de beoordeeling van slechte sujetten tweeërlei standpunt innemen. Men kan de slechtheid alleen toetsen aan een of ander vonnis, of wel kan men zeggen, dat ook die slimme vogels behooren tot de slechte sujetten, die de kunst verstaan om te blijven buiten het bereik van den strafrechter. Het is onjuist, te beweren, dat iemand alleen dan, wanneer hij gelegenheid tot ontucht geeft, een slecht sujet zou zijn; de man kan zijn een ruziemaker, een vechtersbaas; hij kan zijn een man, die vloekt en raast en tiert; een man, die gewoon is, allerlei liederlijke gesprekken te houden; hij kan zijn een alcoholist, die er zóó aan toe is, dat hij nooit in kennelijken staat komt, maar altijd in een toestand verkeert, die op de omgeving, waarvan hij het middelpunt uitmaakt, hoogst ongunstig en verderfelijk werkt. En nu is de vraag, of men voor die soort van personen, die ik juist voor veel gevaarlijker houd dan hen, die wegens deze of gene overtreding met den strafrechter in aanraking kwamen, de mogelijkheid zal openen, eene vergunning te krijgen. Men verlieze niet uit het oog, dat, als deze bepaling uit het ontwerp wordt genomen, de vergunning niet geweigerd kan worden; en als dan zoo'n man, van wien burgemeester en wethouders innig overtuigd zijn, dat hij een verderfelijken invloed zal hebben, de vergunning vraagt, moet zij hem toch verleend worden. Dat zal de toestand zijn, als het amendement van den heer Schaper wordt aangenomen, een toestand, dien hij zelf zou betreuren. De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat men hier wel rekening moest houden met de dorpstoestanden en de heer Goeman Borgesius heeft daarop nog wat den nadruk gelegd, er op wijzende, dat men, in eene groote stad wonende, allerlei verkeerde dingen doen kan, zonder dat men daarom met den vinger wordt nagewezen, maar dat men op een dorp dezelfde dingen niet kan doen zonder door de publieke opinie daarvoor te worden terechtgewezen en zijn goeden naam te verliezen. Dat geeft mij aanleiding, den geachten afgevaardigde te vragen, of daaruit blijkt, dat het zedelijk leven op het dorp hooger of later staat dan in de stad? Mij dunkt, dat het antwoord niet anders luiden kan, dan dat het zedelijk leven hooger staat op het dorp.

(De heer SCHAPER: Dat is de vraag.)

Wanneer hier sprake is van dingen, die iemand qualificeeren als een slecht sujet, en die dingen gaan er in de stad mee door, maar worden op het dorp gewraakt door de publieke opinie, dan meen ik, dat de standaard van het zedelijk leven op het dorp hooger staat dan in de stad.

De geachte afgevaardigde heeft ook de quaestie van den invloed der staatkundige overtuiging op het weigeren van de vergunning ter sprake gebracht, en, al schijnt het ook overbodig, toch wil ik naar aanleiding daarvan uitdrukkelijk verklaren, dat wie van de woorden van dit ontwerp ooit gebruik zou willen maken, om iemand eene vergunning te weigeren op grond van zijn beginselen, van welke staatkundige, godsdienstige of sociale overtuiging hij ook zij, vierkant in strijd met de bedoeling van dit ontwerp zou handelen. Daarover mag en kan geen de minste twijfel bestaan en wie dat anders opvatte, zou aan de Wetgevende Macht een blaam aanwrijven, die haar niet aangewreven mag worden. Waar dat dus geheel geëcarteerd is, vraag ik, wat — wanneer eenmaal de levensstandaard in een dorp anders is dan die in de stad, wanneer men weet, hoe in onderscheidene plattelandsgemeenten de bevolking stil en rustig leeft, en men daar herbergen heeft, die in handen zijn van fatsoenlijke menschen — het gevolg zal zijn, wanneer men in zoo'n dorp niet kan, maar moet geven de gevraagde vergunning aan het een of ander slecht sujet, aan een liederlijk persoon, die, eenmaal daar genesteld, veel kwaad zal kunnen aanrichten. Mag de Wetgevende Macht, Mijnheer de Voorzitter, die op het oogenblik bezig is om over die zaken te beslissen, dergelijken toestand mogelijk maken? Ik herhaal: wanneer het amendement wordt aangenomen, dan is het niet de vraag, of men de vergunning geven zal of niet, maar dan moet de gevraagde vergunning, als zij beschikbaar is, worden gegeven en mag zij niet worden geweigerd.

Wanneer men zegt, dat de uitdrukking „te kwader naam en faam" niet gelukkig gekozen is, dan, zou ik zeggen, hadden de heeren gedurende den langen tijd, dien deze discussiën ons nu reeds bezighouden, zich wel eens mogen beijveren om eene betere uitdrukking te zoeken; dan zouden zij een goed werk gedaan hebben. Ik stem toe, dat de uitdrukking niet heel gelukkig is, maar het is hoogst moeilijk, hier het juiste woord te treffen; men moest vaag blijven of men moest speciaal elk geval noemen, dat men bedoelde, en dit kon natuurlijk niet. Vermits echter de voorstellers tegen de uitdrukking „te goeder naam en faam" overwegend bezwaar hebben, vraag ik hen, of zij ook bedenking hebben tegen de uitdrukking: „of niet is van goed zedelijk gedrag"? Dat is eene uitdrukking, die in onze wetgeving overal voorkomt, en

die dus eene vaste beteekenis heeft. Wat overigens door de heeren Schaper en Borgesius is aangevoerd, heeft mij geen oogenblik verzwakt in mijn overtuiging, dat, als men aan een liederlijk sujet het recht geeft op eene vergunning, men dan kwaad doet.

Handelingen, blz. 2015—2016.

Mijnheer De Voorzitter! Ik houd veel van het gebruiken van voorbeelden, maar dan moet er gelegenheid zijn, dat relaas van die voorbeelden te completeeren en te verifieeren. Nu betreft hetgeen de heer Ketelaar heeft gezegd een geval, waarvan ik alles weet, maar om dat voorbeeld toe te lichten, zou men allerlei feiten moeten exponeeren, en daartoe biedt dit debat niet de gelegenheid. Het geval, door den heer Goeman Borgesius medegedeeld, is uit vroegeren tijd bijgebleven en men kan zoo iets op een gegeven oogenblik kleuren en voorstellen zooals men wil. Ik zal niet zeggen, dat de geachte afgevaardigde het onjuist heeft medegedeeld, maar men zou eerst dien wethouder en dien man moeten hooren en die bepaling moeten kennen, om te kunnen beslissen, of de wetsbepaling, waarop die wethouder zich beriep, eenige overeenkomst heeft met hetgeen hier wordt voorgesteld. Ik moet er overigens den heer Goeman Borgesius op wijzen, dat hij eene uitdrukking, die hij van mij overnam, vervalscht heeft door er iets aan toe te voegen, — ik gebruik het woord „vervalschen" niet in dien zin, alsof de geachte afgevaardigde het opzettelijk had gedaan, — waardoor de beteekenis ervan omgekeerd is. De geachte afgevaardigde heeft beweerd, dat iemand, die weleens vloekte of ruzie maakte, door mij zou betiteld zijn als een slecht sujet. Dat heb ik niet gezegd. Ik heb gesproken van een slecht sujet en over vloeken, razen en tieren, maar de geachte afgevaardigde zal begrijpen, dat ik niet bedoel iemand, die wel eens vloekt.

Intusschen hebben wij van den heer Schaper gehoord, dat een tapper die in zijn tapperij realistische, sexueele dingen aan zijn bezoekers zou voorlezen, niets verkeerds zou doen. Er bestaat blijkbaar tusschen dien geachten afgevaardigde en mij een principieel verschil van meening over hetgeen in deze verkeerd is. Ik wil daarover met hem niet strijden, maar ik blijf beweren, dat men in steden en dorpen alles moet doen wat men kan, om te voorkomen, dat slechte sujetten in die pestholen de mannen worden, die de leiding van zaken in handen hebben.

En waarop komt de geheele strijd, dien we thans voeren, eigenlijk neer? Daarop, dat nu de tappers op zijn best worden genomen en de burge-

meesters op zijn slechtst. Van tappers wordt gezegd, dat men van hen geen kwaad zal hebben te vreezen, en van de plaatselijke autoriteiten, van de burgemeesters, wordt voortdurend gesproken op eene wijze, alsof zij altijd misbruik van macht zouden maken. Eene dergelijke voorstelling is, het behoeft geen betoog, schromelijk overdreven. Men heeft er geen recht toe, al zou men ook meenen, dat nu en dan een burgemeester een bewijs van goed zedelijk gedrag ten onrechte had gegeven of geweigerd.

Tegen het amendement van den heer Schokking behoeft, naar ik geloof, wanneer de Kamer daaraan de voorkeur geeft, van de zijde der Regeering geen bedenking te bestaan. Ik blijf aan het voorstel der Regeering de voorkeur geven, maar als de Kamer het amendement-Schokking aanneemt, dan zal de Regeering zich daar niet tegen verklaren.

Handelingen, blz. 2018—2019.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Verhey, heeft ten opzichte van het laatste lid *) eene vraag gedaan in verband

---

*) De beraadslaging betrof ART. XI, luidende:

Na art. 3 wordt een nieuw artikel ingevoegd, luidende:

„Artikel 3*a*. „De vergunning wordt door Gedeputeerde Staten geweigerd:

1°. in de gevallen, vermeld in art. 3, eerste lid, nrs. 2—6, 13—19, 20;

2°. indien zij wordt gevraagd voor een anderen verkoop dan dien, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *a*.

De vergunning voor den verkoop in de localiteit van eene sociëteit wordt bovendien geweigerd:

1°. in de gevallen, vermeld in art. 3, 1°., voor zooveel betreft de bepalingen van art. 2 eerste lid, en een besluit, door Ons genomen ingevolge art. 2, tweede lid, 1°.;

2°. wanneer niet voldaan is aan het voorschrift van art. 1*a*, vijfde lid, of aan eene krachtens die bepaling gestelde vordering;

3°. wanneer de sociëteit niet rechtspersoon is;

4°. wanneer in de statuten of in het reglement niet is bepaald:

a. dat inwoners van de gemeente of van aangrenzende gemeenten tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit slechts worden toegelaten, indien zij leden van de sociëteit zijn;

b. of inwoners van andere gemeenten, die niet leden van de sociëteit zijn, tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit worden toegelaten, en op welke voorwaarden die toelating geschiedt;

met de regeling ten opzichte van de logementen. Ik zal die vraag in de eerste plaats behandelen. De geachte afgevaardigde heeft gewezen op het groote gevaar van de pseudo-logementen, waar vrij getapt zou kunnen worden. Hij heeft erkend, dat het wetsontwerp in den bestaanden toestand verbetering aanbrengt, in zoover als de logementen onder de wet zullen vallen. Hij heeft ook erkend, dat, door aan Gedeputeerde Staten op te dragen het verleenen of weigeren van de ver-

---

5°. wanneer de sociëteit niet te goeder trouw sociëteit kan worden geacht;

6°. wanneer de vergunning wordt gevraagd ten name van eene andere dan de rechtspersoon."

Op dit art. 2 waren voorgesteld de volgende amendementen:

een door den heer Talma, strekkende om na 2°. in te voegen:

„indien binnen de laatste vijf jaren tweemaal een vroegere vergunning, den verzoeker verleend, werd ingetrokken op grond van art. 9, 6°.;

een door de heeren Duymaer van Twist, Van Vliet, Aalberse, Schokking Brants en Van Asch van Wijck, strekkende om aan 4°. van het tweede lid toe te voegen:

„*c.* dat personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere niet in de sociëteit worden toegelaten.";

een door den heer Van Limburg Stirum, strekkende om:

In *art. XI*, onder art. 3*a*, sub 4°. *a*, te doen vervallen de woorden: „of van aangrenzende gemeenten";

en art. 3*a*, sub 4°. *b*, te lezen als volgt:

„*b.* dat tusschen aanmelding voor het lidmaatschap en toelating daartoe ten minste tweemaal vier en twintig uur moeten zijn verloopen;

c. of niet-leden van de sociëteit tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit worden toegelaten, en op welke voorwaarden die toelating geschiedt;".

Na 's Ministers rede werd door den heer Verhey voorgesteld, aan art. 3*a* de volgende alinea toe te voegen: „De vergunning voor den verkoop in een logement, alleen aan logeergasten, wordt geweigerd, wanneer het logement niet te goeder trouw als zoodanig is te beschouwen."

Door den heer Van Limburg Stirum werd in de plaats van zijn eerste amendement voorgesteld, in art. 3*a* achter de woorden in sub 4°. *a*: „indien zij leden van de sociëteit zijn", te lezen: „en op welke wijze en onder welke voorwaarden het lidmaatschap van de sociëteit wordt verkregen."

De heer Duymaer van Twist wijzigde zijn amendement aldus:

„*c.* dat personen beneden den leeftijd, genoemd in art. 15*i*, zonder geleiden van een oudere niet in de localiteit der sociëteit worden toegelaten."

gunning aan logementen, er meerdere waarborg gegeven wordt, omdat, wanneer het verleenen ook van deze vergunningen was opgedragen aan burgemeesters en wethouders, allicht, nu niet in steden als Den Haag of Amsterdam, maar in kleinere plaatsen, locale invloeden zich bij het dagelijksch bestuur te veel zouden kunnen doen gelden; maar hij meent, dat nu het groote gevaar zou bestaan, dat zich, onder den vorm van logementen, inrichtingen als hij bedoelde van eene vergunning zouden meester maken, te meer, daar deze niet onder het maximum zullen vallen, terwijl zij eigenlijk toch geen hotels zijn. De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, of het niet mogelijk zou zijn, eene bepaling op te nemen, waardoor dit kwaad zooveel mogelijk zou worden afgesneden. Hij zeide, dat Gedeputeerde Staten niet veel kennis hebben van locale toestanden, en stelde de vraag, of het dus niet beter zou zijn, voor te schrijven, dat zij bij de plaatselijke besturen inlichtingen moeten inwinnen en dan dat advies moeten volgen. De geachte afgevaardigde houde mij echter ten goede, dat wij even goed de beslissing dadelijk hadden kunnen opdragen aan burgemeester en wethouders, als Gedeputeerde Staten binden aan het advies van dat college. Het wetsontwerp heeft ter wering van het gesignaleerd kwaad echter naar een ander middel gegrepen en het heeft mij eenigszins verwonderd, dat de geachte afgevaardigde daarop niet gekomen is; in art. 16, 9°, staat, dat gestraft zal worden, met hechtenis van ten hoogste drie weken of geldboete van ten hoogste honderd gulden, „hij, die in een logement, waarvoor geen andere vergunning is verleend dan een voor den verkoop alleen aan logeergasten, sterken drank in het klein verkoopt of in het klein te koop aanbiedt aan anderen dan hen, die naar redelijk inzicht als logeergasten in dat logement zijn te beschouwen." Dat is de bepaling, waarmede de Regeering gemeend heeft, dat men met te meer zekerheid het kwaad zou kunnen keeren. Op het oogenblik — daarin heeft de geachte afgevaardigde gelijk — kan men zich alleen beroepen op het nachtregister, maar hier is eene bepaling opgenomen, ten gevolge waarvan de rechter beoordeelen zal, of wie zich logeergasten noemen, dit wezenlijk zijn. Het komt mij voor, dat dit eene goede waarborg biedt. De eisch, dat de politie eene lijst van de goede logementen zal houden en dat alleen wie daarop staat, de vergunning zal krijgen, gaat te ver; daardoor zou men aan den chef der politie, vooral in kleinere plaatsen, waar deze alles te zeggen heeft, de macht geheel in handen geven.

Men zou kunnen vragen, waarom ook hier niet bepaald is, dat Gedeputeerde Staten de vergunning weigeren, wanneer het niet geldt een

bona fide logement. Mij komt dit niet noodzakelijk voor, omdat Gedeputeerde Staten toch moeten beoordeelen, of zij met een logement te doen hebben, en zij daarbij zeer zeker het gemeentebestuur en het hoofd van de politie zullen hooren. Meent nu de geachte afgevaardigde, dat het beter zou zijn, eene bepaling in te voegen, dat de vergunning kan worden geweigerd, wanneer het niet geldt een bona fide logement, dan kan daartegen, dunkt mij, geen groot bezwaar bestaan.

De heer Talma heeft voorgesteld, nog in te voegen: „indien binnen de laatste vijf jaren tweemaal eene vroegere vergunning, den verzoeker verleend, werd ingetrokken op grond van art. 9, 6°". Wat den verzoeker zelf betreft, voorziet de bepaling sub. 1. De geachte afgevaardigde wil niet alleen met den verzoeker, maar ook met dengeen, die feitelijk het bedrijf voor hem uitoefent, rekening houden. Ook na het gesprokene door den heer Borgesius zie ik niet in, dat daartegen overwegend bezwaar kan bestaan. De heer Borgesius heeft gevraagd, of, wanneer de vergunning is ingetrokken, dezelfde man weer dadelijk eene vergunning moet kunnen krijgen. Is de vergunning voor de eerste maal ingetrokken op grond van den persoon van den gérant, dan kan terstond eene nieuwe met succes gevraagd worden. Ik geloof niet, dat hierin iets onredelijks is gelegen. Meent de geachte afgevaardigde evenwel, dat men gedurende een zekeren tijd de vergunning zou moeten weigeren, dan kan hij daaromtrent een voorstel indienen; eerst wanneer een concreet voorstel is gedaan, kan ik mij over dit denkbeeld uitspreken.

In de derde plaatst is een amendement voorgesteld door den heer Duymaer van Twist, strekkende om personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere niet in de sociëteit toe te laten. Dat de Regeering die bepaling niet heeft voorgesteld, is een gevolg van haar meening, dat eene sociëteit is eene vereeniging sui generis, en dat zij naar dien maatstaf ook moet worden beoordeeld. De beoordeeling, of iemand lid van eene sociëteit kan worden, hangt meer af van het bestuur van de sociëteit en van de ouders van den minderjarige. Wanneer echter de geachte afgevaardigde meent, dat door de voorgestelde wijziging iets verkeerds zou kunnen worden voorkomen, dan zie ik ook niet in, dat daartegen overwegend bezwaar bestaat.

De heer Van Limburg Stirum heeft een amendement ingediend, om te doen vervallen de woorden: „of van aangrenzende gemeenten", en daarentegen eene bepaling op te nemen, dat niemand lid kan worden, dan nadat hij eerst tweemaal 24 uren heeft voorgehangen. Ik dank den geachten afgevaardigde voor de mededeeling van hetgeen in

Engeland ten aanzien van het clubwezen geschiedt. Maar hij zal mij wel willen toegeven, dat de ontwikkeling van het clubleven in Engeland veel precieser regeling noodig maakt dan hier te lande. Tegen schrappen van de woorden „of van aangrenzende gemeenten" bestaat metterdaad bedenking. De sociëteiten zijn van tweeërlei aard. Wanneer men heeft te doen met eene sociëteit, die geen vergunning vraagt, maar door de consumptie in de contributie te laten betalen, poogt, aan de wet te ontkomen, dan geloof ik, dat daartegen gewaakt wordt door art. 16, 4°. In verband met dit punt heb ik onlangs de vraag gesteld, of de sociëteiten onder de wet vielen. De heer Van Raalte heeft toen gezegd, dat dit vaste jurisprudentie was, maar daarmede was ik er niet, want al vallen sociëteiten met vergunning onder de wet, de andere, die geen vergunning aanvragen, blijven er buiten en voorzien op andere wijze in de consumptie. En dat is het gevaar. Daarom was eene afzonderlijke regeling noodig voor de sociëteiten en moest art. 16, 4°, eene bepaling bevatten, waardoor men dezen pseudovorm van sociëteiten kan treffen.

Maar er is nog een andere vorm van pseudo-sociëteiten. Als een tapper aan zekere wetsbepalingen wil ontkomen, maakt hij van zijn tapperij eene sociëteit met statuten en reglement, waarin hij echter precies als een gewone kroegbaas te werk gaat, doch waardoor hij ontkomt aan de bepalingen, waaraan een andere kroegbaas onderworpen is. Tegen dezen vorm nu waakt deze bepaling. Het moet in de eerste plaats zijn een rechtspersoon. Welk verschil maakt dit? Stelt men den eisch van rechtspersoon niet, dan maakt de chef van eene tapperij in overleg met zijn klanten van zijn zaak eene sociëteit; hij vraagt de vergunning en blijft er de baas als vroeger. Hij heeft de sociëteit dan voortdurend in zijn macht. Maar wordt de vergunning alleen verleend aan eene rechtspersoon, dan hebben de bestuursleden der sociëteit den tapper in hun macht en kunnen zij hem elken dag ontslaan. Dit is een zóó groot onderscheid, dat men niet behoeft te vreezen, dat die vorm van pseudo-sociëteiten zal opkomen.

Ook tegen het tweede kwaad, dat der introducé's, moest gewaakt worden. Wanneer iedereen in eene sociëteit mag geïntroduceerd worden, dan kan men haar toegankelijk noemen voor iedereen, want dan kan zelfs de tapper introduceeren. Dit kwaad is alleen te keeren door introducé's uit de gemeente zelf en uit de aangrenzende gemeenten — den geheelen veiligheidskring om de gemeente — uit te sluiten. Nu weet ik wel, dat er van buiten dien kring nog introducé's kunnen komen, doch dit is een exceptioneel geval. De veiligheidskring om de gemeente maakt een groot getal dier introducé's onmogelijk. Daarom is het

hoogst bezwaarlijk, de bepaling omtrent de aangrenzende gemeenten te laten vervallen.

In de derde plaats is er nog een gevaar. De geachte afgevaardigde wees er terecht op, dat men met het aannemen van leden zóó los kan omspringen, dat iedereen, die binnenkomt, als lid wordt opgeschreven. Om dit kwaad te keeren stelt nu de geachte afgevaardigde voor, dat een zekere termijn zal moeten verloopen tusschen de aanmelding en de toelating. Hiertegen kan de Regeering natuurlijk geen bezwaar hebben, maar ik moet den geachten afgevaardigde er op wijzen, dat hij niet moet denken, dat onder die stichters van zulke pseudo-sociëteiten slimme vogels zullen ontbreken, die er wat op weten te vinden om de bepaling te ontduiken. Zijn bepaling is niet afdoende; ik acht haar niet genoeg. Het komt mij beter voor, aan de bepaling van het ontwerp na „geschiedt" toe te voegen: „en op welke wijze en onder welke voorwaarde het lidmaatschap kan worden verkregen." De hoofdquaestie ligt hierin, dat Gedeputeerde Staten vrij zijn, de vergunning te weigeren, wanneer zij van oordeel zijn, dat zij niet met eene bona fide sociëteit te doen hebben. Hoe zal de behandeling bij Gedeputeerde Staten zijn? Wanneer zij in de statuten en het reglement de wijze, waarop, en de voorwaarden, waaronder men lid wordt, nagaan en van oordeel zijn, dat pogingen worden aangewend, om slechts den schijn van eene sociëteit te geven, dan kan dit er toe leiden, dat men zijn poging opgeeft, of dat de vergunning geweigerd wordt. Vraagt men geen vergunning, dan kan men onder de strafbepaling van art. 16, 4°., vallen; en is de vergunning verleend, dan kan art. 9, 7°., worden toegepast, volgens welk voorschrift, indien in strijd met de statuten wordt gehandeld, de aan de sociëteit gegeven vergunning wordt ingetrokken. Ik zou daarom den geachten afgevaardigde in overweging willen geven, het eerste deel van zijn amendement, de bepaling omtrent de aangrenzende gemeenten, te laten vervallen; in *b* in plaats van 2 × 24 uur, liever 5 dagen te nemen, en in *c* op te nemen de bepaling, dat in de statuten moet worden opgenomen, op welke wijze en onder welke voorwaarden het lidmaatschap kan worden verkregen.

Handelingen, 2024—2025.

Mijnheer de Voorzitter! De opmerking, dat bij de logementen en bij de sociëteiten, evenals bij alle inrichtingen, waar sterke drank zal verkocht worden, zooveel mogelijk moet getracht worden, eenzelfde gedrachtslijn te volgen, is volkomen juist, maar wanneer men bedenkt,

dat ten opzichte van logementen en sociëteiten allerlei middelen zullen worden aangewend om de autoriteit van de wet te ontgaan en de bedoeling van de Overheid te dwarsboomen, dat zal men moeten erkennen, dat het zeer moeilijk is, eene juiste, scherp belijnde omschrijving van logementen en sociëteiten in de wet te geven. Wat de geachte afgevaardigde uit de wet op de personeele belasting voorlas geeft niets; of men al zegt, dat in het huis eene gelegenheid moet zijn voor nachtverblijf voor reizigers, helpt niet. Dat sociëteiten moeten zijn te goeder trouw, is bepaald, opdat Gedeputeerde Staten zullen weten, dat, wanneer zij met bedriegers te doen hebben, geen bepaling van de wet hen dwingt om de autoriteit van de wet te verleenen. Ik stem toe, dat men bij logementen niet te doen heeft met zóó gevaarlijke gelegenheden als de sociëteiten. De logementen zullen ook niet in die menigte opkomen als de sociëteiten. Wanneer men een logement niet vertrouwt, kan men er onmiddellijk iemand heen zenden, en wanneer dan blijkt, dat de gewone toestand van een logement niet aanwezig is, dan kan men eene klacht indienen; daardoor zal de liefhebberij om pseudo-logementen op te richten er gauw uit zijn.

Handelingen, blz. 2028.

Het amendement van den heer Van Limburg Stirum werd door de Regeering overgenomen.

Het amendement van den heer Talma werd met 31 tegen 28 stemmen aangenomen.

Het amendement van den heer Duymaer van Twist c. s. werd met 31 tegen 29 stemmen verworpen.

Het amendement van den heer Verhey werd verworpen met 39 tegen 19 stemmen.

Het gewijzigde *art. XI.* werd daarna zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Vergadering van 31 Mei 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Het amendement *) zal formeel in elk geval

*) De beraadslaging betrof Art. XIII, luidende:

Na art. 4 wordt een nieuw artikel ingevoegd, luidende:

Art. 4*a* wordt gelezen als volgt:

„De gemeenteraad bepaalt bij plaatselijke verordening, of verstrekken van

gewijzigd moeten worden, want zooals het daar ligt, drukt het het tegendeel uit van hetgeen de geachte voorsteller bedoelt. Hij bedoelt immers, niet alleen den verkoop, maar ook het drinken van sterken drank op den openbaren weg te beletten. Waar de koop gesloten wordt, boezemt den geachten afgevaardigde minder belang in; wat hem hindert is, dat aan den openbaren weg menschen zitten, die sterken drank drinken, hetwelk op de menschen, die daar voorbijgaan, een verkeerden indruk maakt en hen tot drinken verleidt. Maar voor dat doel is het amendement nutteloos, want wanneer het werd aangenomen, zou iemand zich op den openbaren weg sterken drank kunnen laten brengen, en zou hij dien daar kunnen drinken, indien hij maar binnenshuis besteld en betaald had. De geachte afgevaardigde zal dus, wil hij zijn doel bereiken, in plaats van verkoopen moeten lezen: verstrekken. Verbod van verkoop op den openbaren weg bestrijdt niet wat de geachte afgevaardigde wil bestrijden. Zooals het amendement nu luidt, omvat het niet den verkoop op eene stoep, en ook dien wil de geachte afgevaardigde toch weren. De geachte afgevaardigde had daarvoor bij art. 3, waar sprake was van de aanhoorigheid van een huis, een amenment kunnen voorstellen. Naar de vaststaande jurisprudentie toch is onder localiteit ook begrepen het daarbij behoorende terras, balcon enz.; ook de stoep, voor zoover die geen openbare weg is en behoort bij het

---

sterken drank in het klein door een vergunninghouder op den openbaren weg langs het huis, waarin hij het bedrijf uitoefent, geoorloofd is, en indien het veroorloofd wordt, onder welke voorwaarden."

Op dit artikel was voorgesteld een amendement van de heeren Ter Laan, Melchers, Schaper, Troelstra en Van Kol, strekkende om na art. 4 een nieuw artikel in te voegen, luidende:

Art. 4*a*. Het is verboden aan den openbaren weg sterken drank in het klein te verkoopen.

Door de voorstellers werd later eene wijziging in hun amendement gebracht, ten gevolge waarvan het luidde:

„Het is verboden op den openbaren weg sterken drank in het klein te schenken, toe te dienen of te verstrekken."

Eene nadere wijziging strekte, om in den aanhef in plaats van „Het is verboden", te doen lezen: Het is aan een vergunninghouder verboden", enz.

Zoo gewijzigd werd het amendement verworpen met 49 tegen 17 stemmen.

huis. Ik geloof dus, dat, wanneer de geachte afgevaardigde zijn doel wil bereiken, hij zijn amendement in twee opzichten zal moeten wijzigen.

Afgezien van deze vormquaesties kan ik het amendement niet aanraden. In Den Haag samenkomende, schijnt men wel eens te veel onder den indruk te verkeeren van wat op het Plein aanschouwd wordt, maar men moet niet vergeten, dat eene bepaling in de wet ook zou gelden voor alle uitspanningen ten platten lande, veelal op kruiswegen, waar van alle kanten in den zomer rijtuigen aankomen. Men gaat daar bijna altoos op den openbaren weg zitten en slechts bij uitzondering, als het slecht weer is, in het lokaal. Ik geloof niet, dat de geachte afgevaardigde hierin verandering zou willen brengen; hij zou daardoor groote ongelegenheid veroorzaken. Ook zijn er nooit klachten vernomen, dat het drinken bij zulke uitspanningen aanleiding gaf tot verkeerde tooneelen. Wij hebben dus eenerzijds het feit, dat alle verkoop aan den openbaren weg toch niet kan verboden worden, tenzij eene geheel andere bepaling in de wet wordt opgenomen, en anderzijds het feit, dat het toch niet de bedoeling kan zijn, aan uitspanningen ten platten lande den verkoop op den openbaren weg te verbieden. Het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde verkeerd doet, dit nu met alle kracht ineens te willen doorzetten. Ik ontken niet, dat het mogelijk zou zijn, eene regeling te treffen, waarbij eenerzijds het minder schadelijke geoorloofd en aan den anderen kant het meer schadelijke verhinderd werd. Integendeel, het voorstel van de Regeering strekt juist om een eersten stap in die richting te doen, om het niet per se ongeoorloofd te verklaren, maar om eerst door den gemeenteraad te laten beoordeelen, of het geoorloofd zal zijn; door den gemeenteraad en niet door de wet, omdat men hier afhangt van allerlei plaatselijke omstandigheden, waarmede alleen eene gemeentelijke regeling rekening kan houden. En in de tweede plaats strekt het ontwerp, om, waar het geoorloofd kan worden, het niet vrij te laten, maar het te binden aan zekere voorwaarden. Hier wordt dus in tweeërlei opzicht een stap gedaan in de richting die door den geachten afgevaardigde gewenscht wordt. En nu blijf ik van meening, dat het bij zulk eene quaestie beter is, langzaam te procedeeren en van stap tot stap verder te komen, zoodat de bevolking aan zulk een denkbeeld gewent, dan plotseling in te grijpen in wat Minister Modderman indertijd noemde „eene oudvaderlandsche gewoonte", waarmede men niet zoo op eens kan breken.

Handelingen, blz. 2032.

Mijnheer de Voorzitter! De opmerking van den heer Van Raalte, dat hij te Velp een heerenlogement kent, waar zich zekere omstandigheid voordoet, die hier tot ongelegenheid zou leiden, beteekent weinig, wanneer men bezig is aan wetgevenden arbeid. Wanneer men aanwijst, dat eene zekere inrichting in allerlei varieteiten in het land voorkomt en dat een der bestaande toestanden met eene voorgedragen bepaling in strijd komt, dan is dat het stellen van den eisch, dat nieuwe bepalingen in eene wet zóó gemaakt moeten worden, dat zij passen op alle bestaande toestanden, en dat is toch hersenschimmig, want dan zou elke bepaling met zooveel bijvoegingen, omschrijvingen en nevenbepalingen moeten aangevuld worden, dat men eene wet kreeg, die niets veranderde in den bestaanden toestand. Men kan bij een wetsontwerp als dit hoogstens den eisch stellen, dat men met de meest gebruikelijke omstandigheden rekening houdt, maar ook dan nog kan men niet altijd eischen, dat de wet zich geheel daarnaar zal voegen of daarvoor zal wijken.

De heer Goeman Borgesius is teruggekomen op zijn denkbeeld om de bepalingen facultatief te maken en heeft nu een amendement ontworpen, luidende: „Het verstrekken door den vergunninghouder van sterken drank in het klein op den openbaren weg is verboden, tenzij dit uitdrukkelijk bij plaatselijke verordening is toegestaan. Het wordt aan voorwaarden gebonden, doch onder deze voorwaarden mag niet voorkomen het heffen van geld voor het verleende verlof." Daarmede wordt hetzelfde doel bereikt, dat wij in ons voorstel beoogen. Er is dit verschil met ons voorstel, dat er in wordt gesproken over het verstrekken van sterken drank op den openbaren weg in het algemeen. Bedoelt de geachte afgevaardigde, dat aan een vergunninghouder zal kunnen worden toegestaan, niet alleen vlak langs zijn huis, maar ook verderop aan den openbaren weg te verkoopen, dan drukt zijn amendement dit metterdaad uit. Bedoelt hij daarentegen, dat hem alleen zal vergund kunnen worden, vlak langs zijn huis te verstrekken, dan zou er bij moeten: langs het huis, waarin hij het bedrijf uitoefent. Dat „langs" kan wel weer tot moeilijkheden aanleiding geven, maar wanneer het geheel wordt weggelaten, zet het op den duur de deur open voor allerlei ontduikingen. Verder stelt het amendement voor, toe te voegen: bij die verordening worden tevens de voorwaarden gesteld, onder welke het verstrekken mag geschieden. Dat is eene bepaling, waarmede ik instem, want zij zal voorkomen, dat men er van zal gaan maken eene extra vergunning, een misbruik, waartoe de toestand van vele gemeentelijke kassen aanleiding kan geven. Aan het einde van het amendement echter wordt voorgesteld te lezen: onder de voorwaarden mag niet zijn

begrepen het heffen van eene bijdrage voor het verleende verlof. Die uitdrukking acht ik in deze wet bedenkelijk, omdat verlof hier nu eenmaal eene technische beteekenis heeft en de opvatting zou kunnen ontstaan, dat men dan hier ook te doen had met een bierverlof. Ik zie ook niet in, dat die toevoeging noodig is. Overigens geloof ik, dat, wanneer men de lezing, door den geachten afgevaardigde aangegeven, volgt, hetzelfde doel bereikt wordt, dat in het artikel wordt beoogd, maar dat men dan eenigszins secuurder gaat, en daarom heb ik de eer, dat amendement over te nemen.*)

Handelingen, blz. 2038.

Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van de laatste bijvoeging **) van: „binnen een maand" en „binnen twee weken" is, te voorkomen, dat aan den vervallen vergunninghouder absoluut het recht wordt toegekend, altoos het eerst op de lijst te komen en daartoe eindeloos het recht te blijven behouden. Anders zou hij, als hij verzuimde, zich op de lijst te doen plaatsen, zich na 5 jaar, als de mogelijkheid van nieuwe vergunningen gecreëerd werd, kunnen schuiven tusschen andere verzoekers. Daarom wordt voorgesteld, dat recht van voorrang van plaatsing op de lijst te binden aan een termijn. Voor gewone verzoekers is die gesteld op twee weken. Voor den vervallenverklaarde is wat langer termijn genomen, omdat men bij een nieuw verzoek zijn gegevens aanstonds gereed kan hebben, maar door eene vervallenverklaring overvallen kan worden. Het komt ons daarom billijk voor, in dat geval een langeren termijn te stellen.

Handelingen, blz. 2041.

---

*) De heer Goeman Borgesius voldeed aan het verzoek, de woorden „voor het verleende verlof" uit de laatste alinea van zijn amendement te laten vervallen.

**) De rede betrof Art. XV, onderart. 5 *a*, luidende:

1. De namen van hen, wier vergunning vervalt ingevolge een besluit, als bedoeld in art. 2, tweede lid, 3°., en die binnen een maand na de dagteekening van Ons besluit een daartoe strekkend verzoek doen, en de namen van hen, op wier verzoek om eene vergunning afwijzend wordt beschikt uitsluitend op grond, dat het vastgestelde maximum bereikt is en die binnen twee weken na de dagteekening van de beschikking een daartoe strekkend verzoek doen, worden geplaatst op eene daartoe bestemde lijst, met dien verstande, dat de namen van hen, wier vergunning is vervallen, gezamenlijk vóór de namen der andere personen worden geplaatst; dat de

Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord aan den heer Rink op de vraag, of bij dit artikel ook de sociëteiten begrepen zijn, luidt, dat de Regeering aan de sociëteiten gelegenheid wenscht te geven, op andere wijze in haar behoefte te voorzien, t. w. door art. 8*b*.

Aan den heer Borgesius kan ik antwoorden, dat het geval zich metterdaad voordoet, zooals hij het geteekend heeft. De bedoeling is dat, wanneer de vader sterft, aan den zoon in diezelfde localiteit ex lege geen vergunning en geen bijzonder recht op plaatsing op de lijst zal gegeven worden. Eene andere vraag is, of hij niet een verzoek tot het verkrijgen van vergunning in eene andere localiteit kan doen, om zich dan later door art. 8*a* te helpen. Dit kan hij natuurlijk doen. Maar de geachte afgevaardigde vergete niet, dat in de practijk bij het sterven van den vergunninghouder een ander de zaak huurt of koopt, en dat dan de zoon en verdere familie in het voordeel deelen, hetwelk dit afwerpt.

Op zichzelf zou, wanneer de geachte afgevaardigde een amendement, mits onder de noodige waarborgen, in dien geest wilde voorstellen, waardoor aan den zoon zoodanige voorkeur van op de lijst bovenaan geplaatst te worden, zou gegeven worden, bij mij daartegen geen onoverkomelijk bezwaar bestaan; maar die waarborgen zal hij niet licht formuleeren kunnen, want men houde in het oog, dat, wanneer het ras der vergunninghouders voortdurend gehandhaafd wordt, het voor anderen des te moeilijker zal worden, mede te dingen en in de zaken te komen. De voorstelling van de zaak, door den heer Borgesius gegeven, is echter juist. De bedoeling is, om, wanneer er meer mededingers zijn, den zoon geen voorrang te geven.

Handelingen, blz. 2041.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat de heer Talma ons duidelijk heeft doen zien, dat het expedient van den heer Borgesius ons niets verder brengt tot het doel, dat hij zich voorstelt. Dit doel is, om, evenals dit voor de

---

namen van eerstbedoelde personen worden geplaatst in volgorde van de dagteekeningen der besluiten, waarbij de vervallen vergunningen zijn verleend, en die van laatstbedoelde personen in volgorde van de dagen, waarop hun verzoeken om vergunning inkwamen; en dat, voor zoover besluiten eenzelfde dagteekening dragen of verzoeken op denzelfden dag inkwamen, de in leeftijd oudere vóór gaat.

2. Van de lijst wordt aan de personen, bedoeld in het eerste lid, op verzoek inzage verstrekt.

weduwe is gedaan, ook aan den zoon van een overleden vergunninghouder een zeker recht te geven om in de plaats van zijn overleden vader te treden. Men kan zulk een standpunt innemen, maar dan moet dat recht van den zoon, evenals dit is geschied bij de weduwe, ook afzonderlijk worden geregeld. Hij houde mij de opmerking ten goede, dat, wanneer men een zoo geheel nieuw element in de wet wil brengen, men dit dan niet plotseling doen moet bij de bespreking van een artikel, maar dat het dan billijk ware geweest, dat de Regeering vooraf een voorstel had ontvangen, waardoor dat novum in de wet kon worden gebracht en de gevolgen daarvan konden worden geregeld. De Regeering heeft gemeend, reeds ver te gaan door aan de weduwe van den vergunninghouder het recht te geven om in de plaats van haar overleden man als houdster van de vergunning op te treden. Nu wenscht de geachte afgevaardigde dat recht ook te geven aan den zoon. Ik zou echter willen vragen, waarom ook niet aan al de kinderen; al de kinderen staan toch volgens onze wet in dezelfde verhouding tot den overleden vader. En zoo de heer Borgesius wil, dat men ook voor de andere kinderen zal zorgen, dan had hij moeten bepalen, welke zoon den vader in de vergunning zou opvolgen — de oudste wellicht — en dat deze dan een deel der winsten aan zijn broeders en zusters zou moeten afstaan. Doch dan kan weer die oudste allicht de minst geschikte zijn. Men komt met dit alles in eene geheel nieuwe gedachtenwereld, en in allerlei moeilijkheden en bezwaren, die in de Kamer op dit oogenblik niet goed overwogen kunnen worden.

De geachte afgevaardigde noemt mijn argumenten niet klemmend; hij wees op gevallen, waarin het wenschelijk kan zijn, dat bij het overlijden van een vergunninghouder, wanneer er geen weduwe is, de zoon de zaak kan voortzetten. Er zijn dorpen, zegt hij, waar geheele familiën altijd met eere en op goede wijze een logement hebben gehouden. Dit is ook zoo, maar de geachte afgevaardigde mag niet uit het oog verliezen, dat, waar hij met het plan komt om dit voorrecht ten behoeve der gemeente aan den zoon van een deugdelijk herbergier te schenken, hij ditzelfde voorrecht dan ook moet toekennen aan alle zoons, ook aan de verloren zoons van slechte kroeghouders, die men dan eerst op den goeden weg zou moeten terugbrengen. Want is eenmaal dit voorstel aangenomen, dan zal het ook voor de kleinkinderen gelden, en gaat dit recht over van den een op den ander. En wanneer de geachte afgevaardigde zich er tevreden mede wil stellen, dat de zoon op de lijst wordt geplaatst, dan geeft dit toch nog niets, of hij moet de zekerheid geven, dat, wanneer diens aanvraag aan de orde komt, deze die bepaalde her-

bergen als localiteit kan aangeven. Natuurlijk bedoelt hij niet, dat aan dien zoon eene vergunning in het algemeen moet worden gegeven, maar hij wil dit hebben voor die bepaalde localiteit, doch dit wordt alleen bereikt, wanneer men aan den zoon het recht geeft op eene bepaalde localiteit. Bovendien zal dan tevens geregeld moeten worden de verhouding van den zoon tot zijn moeder en zal moeten worden bepaald, of het recht voor den zoon ingaat onmiddellijk na het intreden van den dood des vaders, of pas na den dood zijner moeder. In één woord, er moet eene gansche regeling in de wet gebracht worden, want de zaak is niet afdoende te regelen door eene korte insertie.

Handelingen, blz. 2042—2043.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Goeman Borgesius heeft terecht opgemerkt, dat hij dit vraagstuk bij de algemeene beraadslaging ter sprake gebracht en daarop de aandacht der Regeering gevestigd heeft, maar het terloops ter sprake brengen in het algemeen debat is geheel iets anders dan een geheel nieuw element in een wetsontwerp willen inbrengen, wanneer dat novum eene geheel afzonderlijke en breede regeling noodig heeft.

Verder is de geachte spreker eerst uitgegaan van de voorstelling, alsof het in hoofdzaak hier de quaestie was om te zorgen voor de familie en de zoons, en daarna voor het daarmede verbonden belang der gemeente, maar thans laat hij de zoons en de familiebelangen loopen en wijst hij uitsluitend op de belangen van de gemeenten in verband met de localiteit. Daarmede komen wij precies op dezelfde quaestie als bij de behandeling der wet van 1881 bij art. 26, toenmaals art. 28. Toen werd voorgesteld, zeker recht te verbinden aan de localiteit, wat men gewoonlijk noemt een zakelijk recht, maar Minister Modderman zeide, dat men niet anders dan een persoonlijk recht kon geven met zakelijk karakter. Wanneer nu de geachte afgevaardigde bedoelt, dat in eenzelfde huis of localiteit altijd de vergunning zal bestaan, dan moet hij een voorstel doen in denzelfden geest als art. 26; maar dat zou evenzeer een geheel nieuw element in de wet brengen. Van hetgeen in art. 26 geregeld is, heeft Minister Modderman zelf verklaard, dat het niet als regel was bedoeld.

Bij mij bestaat de vrees van den geachten spreker niet. Hij kan niet ontkennen, dat, als men het recht aan den persoon bindt, men eenerzijds het doel bereikt, dat men het voor de familie behoudt, maar dat anderzijds het gevaar ontstaat, dat elders allerlei verkeerde personen

hetzelfde recht zullen erlangen. Neemt hij echter de localiteit, dan zou hij zekere kenmerken moeten geven, en die nauwkeurig in de wet moeten omschrijven, ten einde het alleen op die onmisbare herbergen te doen slaan; maar geeft hij niets dan eene generale definitie, dan zou het op alle localiteiten slaan, ook op de gemeenste kroegen. De Regeering vreest in het minst niet, dat de zaak, zooals het artikel nu luidt, spaak zal loopen, omdat, wanneer eenmaal zulk eene herberg bestaat, zooals de geachte afgevaardigde bedoelt, deze dan eene kapitaalwaarde vertegenwoordigt, en het in strijd is met alle ervaring, dat zoo'n familie, wetende, dat die zaak, die kapitaalwaarde heeft, niet ten volle bereid zou zijn, ze tegen den hoogst mogelijken prijs aan een ander te verkoopen. De geachte afgevaardigde zegt wel, dat zulk een zoon wel eens weinig geld kan hebben, maar hij weet ook wel, dat, wanneer men geen geld heeft, er allerlei voorschotbanken zijn, die zich om strijd aanbieden om zulk een persoon in een zoodanig geval ter hulp te komen, omdat er pand is.

De geachte afgevaardigde, de heer Rink, is teruggekomen op de zaak van de sociëteiten. Ook daarbij kan men theoretisch alle denkbare gevallen voorzien, waartegen een zeker verweer zou zijn te vinden, maar de hoofdzaak blijft, of het practisch denkbaar is, dat eene sociëteit, als ze werd opgericht en *verlangde* sterken drank te verkoopen, dan niet onmiddellijk gebruik zou maken van art. 8*b* om eene vergunning op te koopen en zoo te zorgen, dat zij eene vergunning kreeg. Ik aanvaard dan ook zonder eenige bedenking de verantwoordelijkheid van wat ten opzichte van de sociëteiten wordt voorgesteld. En wat betreft de bedenking, dat er een conflict zou kunnen komen tusschen Gedeputeerde Staten en burgemeester en wethouders naar aanleiding van het ontnemen eener vergunning, moet ik opmerken, dat, wanneer alle denkbare conflicten voorkomen moeten kunnen worden, men dan alle wetten moet herzien, daar de geheele administratieve wetgeving vol is van bepalingen, die conflicten kunnen doen rijzen, en men niet voor alle gevallen eene voorziening treffen kan. Ik zie dus niet in, dat, wanneer het gevreesde geval voorkomt, het zich niet uitnemend administratief zal oplossen. Het zal niet de minste moeilijkheid opleveren. *Handelingen*, blz. 2044.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alleen te spreken over de vraag van den geachten afgvaardigde uit Zutphen, den heer Goeman Borgesius, of niet in den geest, die door hem aangegeven is, zou kunnen worden ondervangen het bezwaar, door hem reeds te berde gebracht bij art. I. Het

komt mij voor, dat bij art. I deze zaak beslist is en dat het niet aangaat, daarop in anderen zin thans terug te komen, tenzij men eene afzonderlijke overgangsbepaling of exceptie wil opnemen en daarbij ook eene behoorlijke regeling wil geven. Ook in het stelsel van den geachten afgevaardigde zou men met dezelfde bezwaren kunnen komen, want in eene groote stad zijn nog wel grootere afstanden dan die, waarop eene kleine kom van eene grootere kom, als in Apeldoorn, ligt, en ook daar heeft men buurten, waar geen slijterij is, en ook daarvoor zou men dus eene uitzondering moeten maken. Dan kreeg men eene uitzondering op eene uitzondering. Dan werd de beslissing, bij art. I gevallen, onderstboven gehaald. Ik zou dit niet zeggen, als de geachte afgevaardigde niet zelf bij art. I een amendement had ingediend; maar om, hoewel dit verworpen is, daarop thans weer terug te komen, ten einde langs een zijweg hetzelfde doel te bereiken, komt mij niet geoorloofd voor.

Handelingen, blz. 2047—2048.

Mijnheer de Voorzitter! Bij het amendement *) van den heer De Klerk doet zich de eigenaardigheid voor, dat de voorsteller, als het tot stem-

*) Deze rede betrof ART. XVI, luidende:

Art. 6, eerste lid, wordt gelezen als volgt:

„1. De vergunning, met uitzondering van die voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten, heeft geen kracht vóór de betaling van een gemeentelijk vergunningsrecht, door den gemeenteraad vast te stellen."

Art. 6, derde lid, wordt gelezen als volgt:

„3. Het recht voor eene vergunning is niet lager dan vijf gulden en niet hooger dan twaalf gulden vijftig cents voor elke vijftig gulden huurwaarde of gedeelte daarvan, met dien verstande, dat het recht niet lager dan vijf en twintig gulden zij."

Het vierde lid van art. 6 vervalt.

Op dit artikel waren voorgesteld de volgende amendementen:

1°. een van den heer De Klerk, strekkende om het tweede lid van art. 6 te lezen als volgt:

„Als grondslag voor de berekening van het vergunningsrecht wordt aangenomen de jaarlijks te schatten omzet van het gedistilleerd overeenkomstig de verificatie volgens de wet van 20 Juni 1862."

het derde lid te lezen als volgt:

„Het recht, voor eene vergunning verleend door burgemeester en wethouders is niet lager dan vijf en twintig gulden voor de eerste duizend liter gedistilleerd en niet hooger dan vijf en twintig gulden voor iedere

ming komt, zelf zijn stem er tegen zal moeten uitbrengen. Ik geloof niet, dat er veel woorden noodig zullen zijn om de noodzakelijkheid daarvan aan te toonen. De geachte versteller beoogt, dat er zal komen een geheel andere grondslag dan wij nu hebben, een die steunt op verificatie van de wet van 1862. Nu wil het geval, dat art. 112, par. 2, litt. *l*, van die wet zegt: „of de afteekening van het geleibiljet door ambtenaren al dan niet moet geschieden bij den uitslag, bij het vertrek uit de gemeente, op de daartoe aan te wijzen kantoren of posten onder weg, en bij den inslag". Die verificatie gebeurt dus niet in den regel, maar alleen indien men het noodzakelijk vindt. Die noodzakelijkheid is geheel ter beoordeeling van de ambtenaren. En wanneer men vraagt, hoe de practijk is, dan kan ik den geachten afgevaardigde mededeelen, dat mij na onderzoek bij het Ministerie van Financiën deze mededeeling is gedaan, dat de verificatiën niet steeds, maar *bijna nooit* plaats hebben, uitgezonderd in de kringen aan de grenzen en in die om de branderijen. Die verificatiën zijn dus exceptiën. Hoe wil men nu op iets, dat bijna nooit plaats heeft, zijn berekening baseeren? De geachte afgevaardigde zou kunnen zeggen: maar laten zij het dan voortaan doen, en dan ben ik dat met hem eens, maar dan zou hij eerst moeten komen met eene wijziging van art. 112 der wet van 1862. Hoe zou hij hier bij amendement een voorstel tot wijziging van die wet kunnen doen? Dan zou men toch het geheele verband van die wet en wat daarmede samenhangt moeten overzien. En dit ware nog niet genoeg, want hij zou ook moeten voorstellen, op de begrooting van financiën geld uit te trekken voor de aanstelling van minstens 500 nieuwe ambtenaren. Wanneer die verificatiën zoo zelden geschieden, is dat niet uit aardigheid, maar omdat er geen personeel is. Men dient wel te begrijpen wat onder verificatiën verstaan wordt; elke uitslag moet eerst opgenomen worden, en de man, die er voor aangewezen is, moet medegaan tot de plaats van

---

duizend liters meer omzet of gedeelte daarvan, met dien verstande, dat het recht niet lager dan vijf en twintig gulden zij."

Dit amendement werd na 's Ministers rede ingetrokken.

2°. een van de heeren Duymaer van Twist, Van Vliet, Aalberse, Schokking, Brants en Van Asch van Wijck, strekkende om aan het slot van het 3de lid van artikel 6 toe te voegen:

„Dit recht wordt met vijftig ten honderd verminderd voor de localiteiten, waarin geen sterken drank in het klein verkocht of geschonken wordt tusschen Zaterdagavond zes uur en Maandagmorgen acht uur".

Dit amendement werd z. h. s. aangenomen.

bestemming. En dat niet alleen in dezelfde plaats, want ook bij export naar andere plaatsen zou het moeten gebeuren; de man zou per spoor, per schuit en per wagen den drank moeten verzellen tot aan den inslag. Dat is niet te doen. Ik vraag daarom, hoe men zulk eene verificatie kan aannemen als basis voor eene berekening. De grondslag, dien wij thans hebben, is zeer zeker niet gelukkig, maar die, welken de geachte afgevaardigde aangeeft, strijdt met alle beginselen van billijkheid en recht. Men schat thans in verband met den omvang van het bedrijf, maar volgens het voorstel van den geachten spreker zou het klein bedrijf even zwaar als het groot bedrijf getroffen worden. Hij gevoelt toch wel, dat het eene geheel andere zaak is, of men met slijters, dan wel met tappers te doen heeft. In de tapperijen wordt gemakkelijk 70, 75 tot 80 pct. winst gemaakt; in de slijterijen 15 pct. Het spreekt dus vanzelf, dat, als het vergunningsrecht berekend werd naar den inslag, er voor de slijters een onmogelijke toestand zou ontstaan.

Ik voeg er nog bij, dat de heer De Klerk opgetreden is voor de groote heeren. Ik zeg dit, omdat het zijn bedoeling wel niet zal geweest zijn, daar hij anders altijd tegen hen opkomt. Wat is toch het geval? In groote inrichtingen verkoopt men vaak slechts enkele honderden liters, wijl andere consumptie daar hoofdzaak is. Bij gewone tappers daarentegen is de hoofdzaak hetgeen per glas verkocht wordt; dat gebeurt in kleine tapperijen tegen 5 cent, in de groote gelegenheden tegen 10 of 15 cent per glas. Wat zou dus het gevolg zijn, indien het denkbeeld van den heer De Klerk tot uitvoering kwam? Dat op de gewone tapperij met heel kleine winst en op de groote inrichtingen, niet met eene winst van 75 of 80, maar van 220 pct., gelijke lasten zouden worden gelegd, waardoor de kleine tappers naar verhouding veel te zwaar belast zouden worden. En dat terwijl de geachte afgevaardigde het tegendeel beoogt. Bovendien zou het totaal bedrag voor de gemeentelijke inkomsten dalen, en zouden de gemeentefinanciën schade lijden.

Ik meen hiermede genoeg gezegd te hebben, maar wil er toch nog iets bij voegen. Het denkbeeld van verificatie is aardig gevonden; de geachte spreker heeft het waarschijnlijk van zijn vrienden, die er wel belang bij zullen hebben. Maar de grondslag van de verificatie berust op de wet, welke bepaalt, dat uit- of inslag van ten minste één kan niet mag plaats hebben, dan behoorlijk gedocumenteerd en onder behoorlijk toezicht. Maar als de tappers zeggen: dat doe ik niet, ik neem geen kan of liter, maar eene gewone wijnflesch, welke slechts 7½ deciliter bevat, dan is het immers onmogelijk, te documenteeren en dan wordt alle verificatie ondoenlijk, wijl het valt buiten de wet. Het stelsel,

dat de geachte afgevaardigde wenscht in te voeren, is metterdaad in de practijk onuitvoerbaar, terwijl het desorganisatie in de financiën der gemeenten zou brengen. Ik meen niet beter te kunnen doen, om tijd aan de Kamer te sparen, dan den geachten afgevaardigde aan te raden, zijn amendement in te trekken.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, het tweede amendement, dat op dit artikel is ingediend en wel door de heeren Duymaer van Twist c. s. Zij stellen voor om de Zondagsbepaling weder in te voeren. Daartegen heeft de Regeering geen bezwaar. Maar waarom heeft de Regeering die Zondagsbepaling weggelaten? Omdat zij er geen effect van verwacht. Het geldt hier eenvoudig eene rekensom. Zoodra 52 maal de normale verdiensten op Zaterdagavond en Zondag minder bedraagt dan 50 pct. van wat voor de vergunning betaald wordt, sluiten zij allen. Wanneer daarentegen dit laatste minder bedraagt, dan blijven zij allen doorgaan. Maar, en dit stem ik den geachten afgevaardigde toe, het kan zijn, dat er menschen zijn, die uit beginsel op Zondag sluiten, wijl zij het niet geoorloofd achten, zulk een handel op Zondag te drijven, en nu ligt in het voorstel dit, dat men aan die menschen, die door hun principe buiten staat zijn, aan die Zondagsverdiensten mede te doen, eene kleine vergoeding zal geven; als zoodanig zit er iets in het voorstel dat mij aantrekt en ik laat de beslissing dan ook gaarne aan de Kamer over. *Handelingen*, blz. 2050—2051.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik thans het stilzwijgen bewaarde, zou de heer Nolting wellicht daaruit afleiden, dat het door hem beweerde dezerzijds als eene juiste opvatting werd aanvaard. Ik wensch daarom te antwoorden, dat met opzet deze materie door ons buiten de herziening is gelaten, omdat wij overtuigd zijn, dat deze materie, waarvan de bestaande regeling ook ons allerminst bevredigt, eene nieuwe regeling behoeft, maar die regeling is van zooveel omvang, dat zij niet te gelijk met andere regelingen kan plaats hebben, doch apart zal dienen te geschieden. Maar omdat dit punt niet in de herziening is opgenomen, spreekt het vanzelf, dat de tot dusver gevolgde jurisprudentie door ons intact wordt gelaten.

Naar aanleiding van het gesprokene door den heer Bos wensch ik mij nog eene enkele opmerking te veroorloven. Die geachte afgevaardigde sprak over het denkbeeld, het vergunningsrecht alleen te bepalen naar de verkregen winst op den verkoop van sterken drank. Die regeling zou echter in groote plaatsen tot onbillijkheden aanleiding geven.

Wanneer men heeft eene groote zaak op breeden grondslag, die geen vergunning kan krijgen, en er komt daarnaast eene andere van iemand, die wel vergunning kan krijgen, dan heeft deze laatste boven zijn concurrent een ontzaglijk voordeel, en dat is niet alleen te danken aan de winst, verkregen met den verkoop van sterken drank, want het feit alleen, dat die inrichting vergunning heeft, geeft daaraan eene veel hoogere waarde.

Handelingen, blz. 2052.

VERGADERING VAN 1 JUNI 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Juist is de opmerking van den heer Troelstra, dat in 25*a* eene zekere beperking wordt gesteld voor verbouwing en verandering van localiteiten, die niet in 8*a* is opgenomen. Hij acht dit inconsequent. Ik kan die inconsequentie niet zien; het zou inconsequent zijn, wanneer de twee gevallen gelijk behandeld werden, want zij staan in het geheel niet gelijk. In 8*a* is sprake van eene regeling in het algemeen, daarentegen in 25*a* van eene gunst, eene exceptie op den regel. Als iemand zulk een belangrijk privilege ontvangt, dat men zijn bestaan onaangeroerd laat, dan mag daartegenover toch wel staan, dat men hem niet geeft het volle recht, om onder vigueur van dat privilege alle faciliteiten, door de wet gegeven, te genieten.

De vraag, door den heer Borgesius aan de orde gesteld, betreft niet eenzelfde geval als geregeld is in art. 2*a*. Zooals de heer Okma reeds heeft opgemerkt, slaat art. 1*a* niet op dit geval. De bedoeling is metterdaad, dat de wijziging alleen zou kunnen worden geweigerd in de gevallen van lid 4 en 5. Wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat het toch beter is, eene zekere faciliteit te houden, zou ik meenen, dat men beter deed, dit niet voor onbeperkten tijd aan de willekeur van burgemeester en wethouders over te laten, maar daarbij in acht te nemen een zekeren termijn, bijv. totdat de gemeenteraad eene plaatselijke verordening heeft gemaakt. Ik stem toe, dat het geval denkbaar is, dat, wanneer de wet in werking treedt, onmiddellijk door een zeker getal personen daarvan gebruik wordt gemaakt. Er is een tijd gesteld van 4 weken, binnen welken beslist moet worden over de wijziging. Wanneer de gemeenteraad binnen dien tijd niet gereed zou kunnen komen met het maken van eene plaatselijke verordening, dan zou het kunnen zijn, dat geschiedde, wat voorkomen zou zijn, ware die verorde-

ning vroeger gereed geweest. Wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat in deze iets moet worden gedaan, dan zal het moeten zijn bij de overgangsbepalingen. Men kan dan een termijn van bijv. een jaar stellen om aan het bezwaar te gemoet te komen, want het gevaar is niet geheel denkbeeldig. Het is evenwel niet de bedoeling, verplaatsing te beperken. Juist het opsluiten van bestaande vergunningen binnen een kleinen kring bij uitbreiding van eene stad, is eene van de groote oorzaken geweest van den clandestienen verkoop. Wanneer dit stelsel wordt losgelaten, dan zal dat bezwaar ondervangen worden.

Handelingen, blz. 2062.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Borgesius heeft opgemerkt, dat door deze bepaling, wanneer zij ongewijzigd wordt aangenomen, de eigenaar tegenover den huurder in minder gunstige conditie komt te staan. Dit is juist; maar wanneer hij zegt: de huurder heeft den eigenaar geheel in zijn macht, dan merk ik op, dat op dit oogenblik de eigenaar den huurder in zijn macht heeft, zoolang de vergunning gebonden is aan de localiteit. Wanneer nu het voorrecht voor den eigenaar minder wordt, wat krijgen wij dan anders, dan dat het gewone recht geldt? Wanneer wij een huurhuis hebben, heeft de eigenaar op ons en hebben wij op den eigenaar zekere macht. Hij kan er ons uitzetten, wat ons moeite en kosten veroorzaakt, en wij kunnen het huis verlaten, waardoor de verhuurder misschien geen of geen even goed betalenden huurder kan krijgen. Het zijn de gewone kansen van huur en verhuur. Nu zegt de geachte afgevaardigde: dan gaat de vergunning weg. Dit is ook zoo, m.a.w. komen dan eigenaar en huurder te staan in de gewone verhouding; het privilege, dat de eigenaar heeft, doordat de vergunning aan zijn localiteit gebonden is, gaat weg. De eigenaar heeft al die jaren van dit groote voorrecht geprofiteerd op eene wijze, die zeer voelbaar was voor den huurder. Het gewone recht zal dan terugkeeren.

De geachte afgevaardigde heeft voorts gezegd, dat het inconsequent is, in eenzelfde wet eenzelfde woord in verschillenden zin te bezigen. Dat dit in deze wet gebeurt, heb ik reeds toegegeven. De geachte afgevaardigde verliest evenwel uit het oog, dat hier bepaald worden aangegeven de gevallen van weigering, wat in het vroeger artikel niet het geval was.

De geachte afgevaardigde heeft ten slotte opgemerkt, dat verspreiding van nu opeengehoopte vergunningen over een nieuw gedeelte der stad,

waar die vergunningen op het oogenblik niet zijn, aan den eenen kant eene goede, maar aan den anderen kant eene verkeerde uitwerking zal hebben. Tegen de verkeerde uitwerking geeft de bepaling van art. 2*c* een middel; de gemeenteraad kan, wanneer hij meent, dat er in eene wijk te veel komen, daartegen waken. Wat de geachte afgevaardigde wil, n.l. het geheel van de goedkeuring van burgemeester en wethouders afhankelijk te stellen, kan men bepalen, maar daartegen bestaat het bezwaar, dat dit aanleiding zou kunnen geven tot allerlei willekeurige handelingen.

De heer Okma heeft gezegd, dat hij, ofschoon het idée van verplaatsing beamende, toch van zijn zijde bedenking heeft tegen de geheele vrijlating en meent, dat beperking zou kunnen gevonden worden door de bepaling, dat het artikel alleen geldt in gemeenten, waar de splitsing doorgaat. Wanneer er nu een oorzakelijk verband bestond tusschen splitsing en niet-splitsing eenerzijds en overplaatsing anderzijds, zou ik er misschien meer licht in zien, maar ik begrijp niet, wat dit alles uitstaande heeft met de vraag, of eene vergunning in de eene of in de andere straat is. Ik geloof, dat, wanneer men de overplaatsing wil beperken, men zal moeten zoeken naar een maatregel, waardoor eene beperkte arbitraire macht aan burgemeester en wethouders wordt gegeven. Dit zou op verschillende wijzen te vinden zijn en, wanneer hier een amendement in dien geest werd voorgesteld, zou ik dat in overweging willen nemen. De wijziging afhankelijk te maken van de vraag, of het maximum overschreden is of niet, zou eenige beperking kunnen geven, maar zou tevens ten gevolge hebben, dat verplaatsing in zeer veel aanzienlijke gemeenten in de eerste 25 jaren buiten toepassing zou blijven, daar, nu het uitstervingssysteem en het weduwensysteem in de wet zijn opgenomen, het maximum niet zoo spoedig zal zijn bereikt.

Handelingen, blz. 2062—2063.

Mijnheer de Voorzitter! Indien in het ontwerp eene bepaling was opgenomen, die vervanging verbiedt en die verplichtend stelt, dat de vergunninghouder zelf het bedrijf uitoefent, dan zou de bepaling, die hier is voorgesteld, overbodig zijn. Nu daarentegen de vergunninghouders de bevoegdheid hebben*), zich te laten vervangen door een ander, ont-

*) Deze rede betrof art. XIII, sub 2°, luidende:

„In art. 9 worden na nummer 1 twee nieuwe nummers ingevoegd, luidende:

2°. wanneer de vergunninghouder langer dan drie maanden in het ver-

staat dit wezenlijk ernstig bezwaar, dat menschen van geen hooge levensopvatting, maar die in het bezit zijn van een aanzienlijk kapitaal, eene vergunning aankoopen en door een ander het bedrijf laten uitoefenen. Het komt mij echter voor, dat dit inderdaad een kwaad is, waartegen gewaakt moet worden. Men kan tegen den persoon van den vergunninghouder krachtens art. 3 scherp optreden en de vergunning weigeren, indien hij niet aan de gestelde eischen voldoet. Maar al staat er bij, dat ook de vervanger aan die eischen moet voldoen, het spreekt vanzelf, dat deze een veel meer mobiel element is; hij kan telkens plaats maken voor een ander. En zoo krijgt men met een soort personen te doen, op wier moreele qualiteiten men weinig aan kan, terwijl dit stelsel bevordert, dat de man met zeker kapitaal van den drank kan leven, de uitoefening van het bedrijf aan anderen overlatende. Nu zijn er uitzonderingen gemaakt, om de minder aangename gevolgen van het wonen in het huis weg te nemen voor diegenen, voor wie het eenigszins kan, bijv. voor de slijters. Het komt mij voor, dat aan degenen, die op 1 Januari 1904 buitenshuis woonden, dat recht moet worden gelaten. Zoo zijn er meer excepties. Maar wanneer men wil, wat de heer Ter Laan vraagt, moet men deze bepaling er niet uit wegnemen, maar haar niet toepasselijk verklaren voor zoolang de vergunninghouder zelf het bedrijf uitoefent. Ik stem volkomen toe, dat het, als wij de zekerheid hebben, dat de man zelf het bedrijf uitoefent, niet noodig is, hem te noodzaken in de beperkte ruimte van het huis te wonen, hetgeen voor zijn gezin ongezond, en vooral voor het moreel zijner kinderen verkeerd kan zijn. Het doel, dat beoogd wordt, wordt dan volkomen bereikt, namelijk dat men de zaak niet overlaat aan een zetbaas. Ik wil dan ook in de pauze zeer gaarne eene wijziging van de bepaling overwegen, waardoor het doel bereikt en het bezwaar van de heeren ondervangen wordt. *Handelingen*, blz. 2064—2065.

---

gunningsjaar niet woont in het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend.

Deze bepaling is niet van toepassing op eene vergunning, verleend voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten of in de localiteit van eene sociëteit; op eene vergunning voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*; op eene vergunning, verleend voor eene localiteit, welke slechts gedurende een gedeelte van het jaar, doch niet langer dan zes maanden, voor het publiek toegankelijk is; op eene vergunning, welker houder op 1 Januari 1904 woonde buiten het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend; en op eene vergunning, aan eene weduwe verleend ingevolge art. 5*c* of art. 26, eerste lid, letter *b*, voor zoover de overleden echtgenoot woonde buiten het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend."

Mijnheer de Voorzitter! Om aan de geopperde bedenkingen te gemoet te komen en toch te behouden, wat de heeren beoogen, wordt de aanhef van 2°. aldus gewijzigd, dat deze zal luiden:

„Wanneer de vergunninghouder, die zich in de uitoefening van het bedrijf door een ander laat vervangen, zelf langer dan drie maanden ... enz.

Handelingen, blz. 2065.

Mijnheer de Voorzitter! Moeilijkheden en bedenkingen hebben zich in massa voortdurend in de practijk voorgedaan ten opzichte van het bepaalde sub 4°, van art. 9: „Wanneer van eene verleende vergunning gedurende drie maanden achtereen opzettelijk niet wordt gebruik gemaakt". Ik heb er wel over gedacht, het woord „opzettelijk" ook hier op te nemen, maar de qualificatie, die bij 4°. reeds zooveel moeilijkheden gaf, zou hier nog veel meer moeilijkheden geven. De bedoeling van deze regeling is, dat, wanneer bijv. ten gevolge van ziekte of brand de vergunninghouder niet in het huis kan wonen, deze bepaling geen toepassing zal vinden. Dit behoeft er niet bij te staan, want het spreekt vanzelf. Steeds geldt, dat met overmacht rekening wordt gehouden. De man zal dus in dergelijke gevallen zijn vergunning niet verliezen.

Handelingen, blz. 2065.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb straks reeds namens de Regeering de meening uitgesproken, dat, om het nu maar kort te zeggen, de zetbaas valt onder de contrôle-bepaling van art. 3, zoodat dientengevolge, wanneer men zich laat vervangen, daarvan kennis moet worden gegeven en daardoor wordt de zetbaas onderworpen aan het oordeel van de gestelde machten.

Handelingen, blz. 2065.

Mijnheer de Voorzitter! Het denkbeeld, door den geachten spreker aan de hand gedaan, beaam ik ten volle, maar wanneer men „buiten noodzaak" zonder eenige nadere bepaling hier invoegt, dan komt er een subjectief arbitrair element in het artikel, waarvan gebruik zal gemaakt worden om de bepaling op allerlei mannier te ontduiken. Wanneer de geachte afgevaardigde het bindt aan den persoon, heb ik geen bedenking, maar de noodzaak mag dan ook alleen in den betrokken persoon gelegen zijn, anders krijgt men met allerlei dingen te maken, die hier

buiten moeten blijven. Ik heb er geen bezwaar tegen, dat, wanneer de vergunninghouder ziek, voortdurend krankzinnig of verhinderd is, hij dan de zaak door zijn vrouw laat waarnemen; maar men moet zoo weinig mogelijk ruimte laten voor arbitraire beslissingen *).

Handelingen, blz. 2065.

Mijnheer de Voorzitter! De opmerkingen **) van den geachten afgevaardigde, den heer Fock, zijn hier niet ter plaatse; zij moesten zijn gemaakt bij de behandeling van art. 3*a*. Men zou, ter voldoening aan het bezwaar van den geachten afgevaardigde, kunnen bepalen, dat een paar maal in het jaar van de statuten zou mogen worden afgeweken. Maar de geachte afgevaardigde zal zelf niet willen, dat het zal worden vrijgelaten, al dan niet te handelen in strijd met de statuten. Dit gaat toch niet. De geachte afgevaardigde kan eene verzachting trachten aan te brengen door te zeggen, dat éénmaal per jaar van het artikel mag worden afgeweken, maar dit zal ook niet helpen, want zoodra dan tweemaal een professor op de sociëteit komt, wordt eene vergunning toch verloren. Aan den anderen kant zal de geachte afgevaardigde gevoelen, al komt hij op voor zekere latitude voor de sociëteiten, dat het toch niet aangaat, ze geheel vrij te laten, daar dan de pseudo-sociëteiten als paddestoelen uit den grond zouden rijzen. De bepaling is juist gemaakt om dit kwaad te voorkomen. Ik zou alleen in overweging kunnen nemen eene bepaling, strekkende om bijv. de vergunning in te trekken, wanneer tweemaal overtreding heeft plaats gehad, maar verder zou ik niet kunnen gaan. Wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat ten opzichte van de sociëteiten aan burgemeester en wethouders machtiging moet worden gegeven om toe te staan, dat bij algemeene feesten, reunies enz. andere personen dan leden worden toegelaten, moet dit afzonderlijk geregeld worden.

Handelingen, blz. 2066—2067.

---

*) Na nog eenige gedachtenwisseling, waarbij gebleken was, dat de woorden „buiten noodzaak" sloegen op het wonen, nam de Minister deze woorden over.

**) Deze rede betrof art. XXII sub 7°., luidende:

„7°, wanneer zij strekt voor den verkoop in de localiteit van eene sociëteit, en in strijd met de bepalingen van de statuten of het reglement, gelijk die zijn overgelegd ingevolge art. 1*a*, vijfde lid, wordt gehandeld of niet voldaan wordt aan het bepaalde in art. 13, laatste lid.

Voor de bepalingen, overgelegd ingevolge art. 1*a*, vijfde lid, treden gewijzigde bepalingen voor de toepassing van n°. 7 slechts in de plaats, indien

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet mij tegen de bedenking van den heer Borgesius beslist verzetten. De hier ontworpen voorschriften zijn reeds weken te zijner kennis. Ik begrijp niet, waarom men, wanneer deze bepaling zóó in het oog loopend onhoudbaar is, niet met eene wijziging is gekomen. Nu terug te treden in de behandeling van art. 3*a*, waarbij die opmerking niet gemaakt is, acht ik verkeerd. Men kan naderhand de zaak in orde maken, maar niet bij dit artikel, want daarin kan het nooit gevonden worden. Het eenige, wat hier zou kunnen gebeuren, is, — en daarmede kan misschien aan de bedenkingen worden te gemoet gekomen —, dat men leest: „herhaaldelijk gehandeld wordt in strijd met". Dit is eene wijziging, waartegen ik geen principieel bezwaar heb. De autoriteit heeft het dan in haar macht, de pseudo-sociëteiten er toch onder te krijgen. Wanneer de overtreding slechts tweemaal heeft plaats gehad, kan zij zeggen: dat is herhaaldelijk; daarentegen kan zij voor sociëteiten, waartegen zij geen bezwaar heeft, het woord „herhaaldelijk" eerst toepassen, wanneer de zaak al te erg wordt.

Handelingen, blz. 2067.

VERGADERING VAN 2 JUNI 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De poging, door den heer Borgesius aangewend, om nummer 7 zóó te wijzigen, dat de noodige speelruimte zou verkregen worden voor Gepeputeerde Staten, om, wanneer de zaak niet ernstig was, haar door de vingers te zien, en haar, wanneer zij wel ernstig was, te treffen, is waarschijnlijk uitgelokt door de vraag, die ik mij gisterenmorgen veroorloofde, namelijk, of de moeilijkheid misschien opgeheven zou kunnen worden door het inlasschen van het woord: „herhaaldelijk". Daartegenover is de bedenking gerezen, dat door zulk eene bepaling, vooral wanneer die door den een zus, door den ander zoo zou uitgelegd worden, ongelijke behandeling zou ontstaan. Dit kan ik niet toegeven. Wanneer men eene bepaling maakt, om het valsche wezen

---

zij binnen eene maand na haar vaststelling aan Gedeputeerde Staten zijn overgelegd."

Op dit artikel werd een amendement ingediend door de heeren Fock en Goeman Borgesius, strekkende om te laten vervallen de woorden: „in strijd met de bepaling van", en in plaats van de woorden: „wordt gehandeld" te lezen: „niet behoorlijk worden nageleefd".

van eene pseudo-sociëteit te treffen, volgt daaruit niet, dat men onrecht doet, wanneer men haar niet in al haar gestrengheid handhaaft ten opzichte van eene inrichting, waaromtrent een vermoeden van misbruik zelfs niet rijzen kan. Maar toch ben ik tot de overtuiging gekomen, dat het woord „herhaaldelijk" hier niet mag en niet kan ingelascht worden, om eene reden, die van zelf medebrengt, dat ook het woord „behoorlijk" evenmin kan opgenomen worden. De zaak is deze, dat deze bepaling slechts zal gelden voor die sociëteiten, welke onder vigueur van art. 3*a*, 4°., eene nieuwe vergunning hebben gekregen of wel door overdracht in het bezit van eene vergunning zijn gekomen. Maar wanneer eene andere vergunning of eene overdracht gevraagd wordt, dan kan dit alleen geschieden ten name van den rechtspersoon, die dan toch als vereeniging onder de wet van 1855 valt, en dan heeft het openbaar ministerie de bevoegdheid, bij afwijking van de statuten een verzoek te doen om die vereeniging deswege te castigeeren. Er zou dan deze toestand ontstaan, dat men kreeg twee autoriteiten, de rechterlijke en de administratieve, die in hetzelfde geval tot inmenging aangewezen waren. Mijn overtuiging blijft dan ook dezelfde, die ik gisteren in de eerste plaats heb uitgesproken, nl. dat de zaak alleen te vinden is door de inlassching van een nieuw artikel, dat dan zou moeten komen na art. XXXVI van het wetsontwerp; men zou dan art. XXXVII kunnen maken tot een artikel *bis* en het artikel, dat ik nu op het oog heb, inbrengen tusschen de tegenwoordige artikelen XXXVI en XXXVII.

Door den geachten afgevaardigde, den heer Goeman Borgesius, is eene opmerking gemaakt, waarvan men de juistheid niet betwisten kan, namelijk deze, dat de bepaling, zooals zij voorgesteld is, verplichten zou tot intrekking, ook al ware slechts overtreden of niet nageleefd eene niets beteekenende bepaling van de statuten, die met de wet niets te maken heeft. Maar aan die bedenking wordt geheel tegemoet gekomen, indien in dit nummer 7 achter de woorden: „5de lid" worden ingevoegd de woorden: „voor zoover deze strekken ter voldoening aan de bepaling van art. 3, 2de lid, 4°." De bepaling wordt dan zoo gelezen: „wanneer zij strekt voor den verkoop in de localiteit van eene sociëteit en in strijd met de bepalingen" — niet van alle bepalingen dus — „van de statuten of het reglement, gelijk die zijn overlegd, voor zoover deze bepalingen strekken ter voldoening aan het bepaalde in art. 3, 2de lid, 4°." Dan slaat het alleen op de al of niet aanneming van de leden en vallen kleine fouten, die een secretaris of een portier zou kunnen maken en die niets met de zaak te maken hebben, er geheel buiten. Bij slot van rekening blijft de moeilijkheid dan alleen hierin

bestaan, dat in art. 3, 2de lid, sub 4°., eene exceptie moet worden gemaakt; die kan daar evenwel nu niet worden aangebracht, maar zij kan zeer wel aangebracht worden op de wijze, die ik heb aangegeven. De Regeering is bereid, daartoe mede te werken en zal waarschijnlijk zelf het voorstel daartoe doen. Er is geen bezwaar tegen, bij tweede lezing de exceptie naar art. 3*a* over te brengen, zoodat alles per slot van rekening in orde komt. Wij hebben hier niet te doen met eene nieuwe wet, maar met een wijzigingsontwerp, zoodat wij in alle artikelen wijzigingen kunnen aanbrengen.

Ten slotte wensch ik dit nog aan het door mij gesprokene toe te voegen. Men moet niet vergeten, dat het amendement Goeman Borgesius—Fock volstrekt onaannemelijk is geworden juist door de toelichting van den heer Fock, die letterlijk heeft gezegd, — ik heb het uit zijn mond opgeteekend —, „dat het alleen toepasselijk zou worden bij een geheel ter zijde zetten van de wet en een absoluut zich niet houden aan de bepalingen". Waar dat eenmaal als toelichting gegeven is, gevoelt ieder, dat men daarmede te ver gaat. Dit is dus eene wonde, die de toelichting aan de beteekenis van het amendement heeft toegebracht; ik meende goed te doen, hierop te wijzen, opdat men wel wete, wat de strekking van het voorstel is.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft de vraag gedaan, of de zaak niet zóó zou kunnen worden gevonden, dat men eenvoudig niet alleen voor Gedeputeerde Staten, maar ook voor burgemeester en wethouders de verplichting tot intrekking veranderde in eene bevoegdheid. Daar bestaat zeer zeker ten aanzien van het punt, door den geachten afgevaardigde behandeld, op zich zelf geen overwegend bezwaar tegen. Het is volkomen waar, wat hij heeft gezegd, nl. dat, hoe men ook gepoogd heeft in de wet van 1881, alle subjectief oordeel uit te bannen en bepaald heeft, dat de vergunning niet mag geweigerd worden dan in de gevallen in de wet omschreven, er toch een subjectief element in gebleven is, bijv. de beoordeeling, of er vrees bestaat, dat in een drankloKaal dingen zullen voorkomen, gevaarlijk voor de openbare orde en rust. Dat is iets, dat in hooge mate afhangt van het subjectieve oordeel van hen, die beslissen; maar wanneer de geachte afgevaardigde de omzetting der verplichting in bevoegdheid wil laten slaan op het geheele artikel, dan valt daaronder ook 1°. en dat kan niet, want daar worden alle gronden van weigering van art. 3 samengevat en daarin zit de groote kracht. Daarbij komt, dat, door de verplichting in eene bevoegdheid te veranderen, eene aanmerkelijke schrede achteruit zou worden gedaan, want in de tegenwoordige wet staat reeds de verplichting en

door die in eene bevoegdheid te veranderen, zou de geheele praktijk, die zich reeds gevormd heeft, op losse schroeven komen te staan.

Ik begrijp, hoe de geachte spreker tot aanprijzing van het denkbeeld gekomen is, waar het geldt Gedeputeerde Staten; maar het zal ook slaan op burgemeester en wethouders en ik moet toch vragen, wat van de uitvoering der wet zou terechtkomen, wanneer het obligatoir karakter van de bepaling was weggenomen, en dus burgemeester en wethouders ook van de kleinste gemeente alleen rekening te houden hadden met hun subjectief oordeel bij het nemen van eene beslissing, die de invloedrijkste ingezetenen in hun geheele positie kan schaden. Ik denk, dat de geachte afgevaardigde bij nadere overweging zelf zal inzien, dat dit verder zou gaan dan hij bedoelt. Iets anders zou het zijn, wanneer de geachte afgevaardigde voorstelde, dit nummer uit het ontwerp te lichten en een ander artikel in te lasschen, dat niet zoo ver ging, maar zich beperkte tot wat ik aangaf; doch daarmede zou aan de sociëteiten eene exceptioneele toegevendheid worden betoond, die haar bedenkelijke zijde heeft. Met de wijziging, die ik straks heb aangegeven, schijnt mij de geheele quaestie echter practisch opgelost en beperkt tot handhaving van een of twee bepalingen in de statuten. Wanneer voor die bepalingen in de statuten bij een later artikel nog eene exceptie wordt gegeven, die voor deze gelegenheden bij bijzondere dagen noodig is, dan geloof ik, dat metterdaad al de bedenkingen zijn vervallen, en dat men het artikel, zooals het hier staat, kan aannemen. Ik heb dus de eer, de volgende wijziging aan te brengen: achter de woorden „vijfde lid" in de eerste alinea in te lasschen de woorden: „voor zoover deze bepalingen strekken ter voldoening aan het bepaalde in artikel 3, tweede lid, 4°."

Handelingen, blz. 2086—2087.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch alleen te verklaren, dat het mijn voornemen is, een artikel in te dienen, dat eene zeer groote speelruimte zal laten. De Regeering kan dit doen, omdat het eenige doel van het artikel is, de pseudo-sociëteiten te weren, en die pseudo-sociëteiten blijven geweerd, al waren er 50 dagen als grens gesteld. Men behoeft inderdaad niet te vreezen, dat onnoodige beperking zal worden aangebracht. De pseudo-sociëteiten kunnen alleen bestaan, als zij beschikken kunnen over ruimte van dagen. Zoolang het getal van dagen beperkt blijft, zijn de autoriteiten genoegzaam tegen haar gewaarborgd.

Handelingen, blz. 2087.

Mijnheer de Voorzitter! Het is mij niet gelukt, uit de toelichting van het amendement *) de reden te ontdekken, waarom deze wijziging verlangd wordt. Gelijk de geachte afgevaardigde weet, heeft men in de latere jaren in onze administratieve regelingen meer en meer het beginsel van „self-government" opgenomen door de medewerking van de burgerij te hulp te roepen. Daarom is het vreemd, dat nu op eens, waar het geldt het inroepen van de medewerking der burgerij tot het tegengaan der drankzucht en wat daarmede samenhangt, de bezwaren daartegen zoo hoog worden uitgemeten. Ik behoef slechts eraan te herinneren, hoe in andere wetten aan de burgerij bevoegdheden van veel ingrijpender aard verleend zijn. Bij het college van zetters bijv. heeft men eene commissie uit de burgerij, die indringt tot in de diepste geheimen der financieele positie, waarin de medeburgers verkeeren. Daarbij heeft men

*) Deze rede betrof art. XXIII luidende:

„Artikel 10 wordt vervangen door een nieuw artikel, luidende:

1. Eene commissie, als bedoeld in art. 15*q*, kan, voor zooveel het deel der gemeente betreft, waarover zich haar bemoeiïngen uitstrekken, eene met redenen omkleede aanwijzing doen van vergunningen, die ingevolge art. 9 voor intrekking in aanmerking komen. De burgemeester doet gelijke aanwijzing.

2. Binnen eene maand na ontvangst van eene aanwijzing, als bedoeld in het vorige lid, wordt door het college, dat tot intrekking bevoegd is, een besluit genomen, waarvan afschrift wordt gezonden aan bovenbedoelde commissie, en, indien het besluit door Gedeputeerde Staten is genomen, aan burgemeester en wethouders.

3. Is binnen den gestelden termijn geen besluit genomen, dan wordt de intrekking geacht te zijn geweigerd.

4. Intrekking geschiedt bij met redenen omkleed besluit, dat den belanghebbende in gesloten omslag wordt uitgereikt.

5. Uitreiking van een besluit van Gedeputeerde Staten aan belanghebbende geschiedt door tusschenkomst van burgemeester en wethouders".

Op dit artikel was een amendement voorgesteld door de heeren Janssen en Bolsius, strekkende om art. 10, eerste lid, te lezen:

„De burgemeester kan eene met redenen omkleede aanwijzing doen" enz. en om in art. 10, tweede lid, te doen vervallen de woorden „aan bovenbedoelde commissie en".

Dit amendement werd verworpen met 44 tegen 36 stemmen.

niet gevraagd: hoe kunnen zij dat doen, hoe hebben zij de gegevens daarvoor? Men heeft ook niet gezegd: dan moeten zij speur- of informatiediensten gaan verrichten. Men heeft begrepen, dat het college van zetters, zonder nader onderzoek, zekere gevallen beoordeelen kan, omdat het zekere kennis van zaken heeft, die tot het vestigen van een oordeel kan leiden. Men heeft bij de Ongevallenwet eene soortgelijke commissie ingesteld, die men zelfs de bevoegdheid heeft gegeven om op te komen tegen eene te hooge rente, die aan een arbeider, die een ongeluk heeft bekomen, is toegekend. En is er hatelijker ding denkbaar dan te moeten onderzoeken, of de rente, die aan een werkman is toegekend, en waarmeee hij in zijn schik is, niet te hoog is en dus lager moet gesteld worden? Men kan zeggen, dat dit niet zoo erg is, wijl het hier eenvoudig geldt het doen van recht en wijl, evenzeer als er pogingen zullen kunnen worden aangewend om de rente te verhoogen, men er voor op moet kunnen komen om ze te verlagen. Hetzelfde vindt men bij de Leerplichtwet; ook bij die wet zijn commissiën ingesteld, die zelfs het recht van citatie hebben, ten einde de schuldigen voor zich te kunnen doen komen, hen te ondervragen, contrôle over hen uit te oefenen en hen onder zekere verplichtingen te stellen. Hetzelfde heeft men bij de Woningwet, waarbij zelfs drie burgers het recht hebben verkregen, allerlei dingen te gaan onderzoeken omtrent de gesteldheid van de woningen, het getal personen, die daar in wonen, en om, wanneer zij zekere bevindingen in dit opzicht hebben bekomen, daarvan rapport te maken, waarmede men rekening moet houden, opdat aan de verkeerde toestanden een einde wordt gemaakt. Bij de Gezondheidswet hebben wij commissiën gekregen met zeer ver gaande bevoegdheden, die zij niet kunnen uitoefenen zonder zekere kennis te hebben gekregen.

Daarom zou ik willen vragen, waarom men, waar de wetgever dien weg heeft betreden, en wel uit het motief, dat de autoriteiten eensdeels te zeer bezet zijn en anderdeels niet over alle noodige gegevens kunnen beschikken, in dit voorstel iets vindt, dat met kracht moet worden bestreden. Ik had verwacht, dat de geachte afgevaardigde ons daaromtrent nader zou hebben ingelicht. Zooals ik het nu versta, klinkt het vreemd, dat men in eene Kamer, die herhaaldelijk dergelijke commissiën zonder tegenspraak heeft laten doorgaan, toen het betrof de particuliere financiën, ongevallen en leerplicht, thans zoo vreesachtig zou zijn, waar het alleen geldt, de wet tegen het misbruik van sterken drank beter te doen werken. Ik begrijp dit te minder, omdat hetgeen in dit artikel aan die commissiën wordt gegeven, eene bevoegdheid is, die lang niet zoover gaat als de bevoegdheid, die aan de andere commissiën

is gegeven. Het geldt hier eene uiterst kleine, geringe bevoegdheid. Er staat niet, dat de commissiën aanwijzingen *moeten* doen, maar dat zij aanwijzingen *kunnen* doen. Waar de commissie geen obligo heeft, kan de facultatieve bevoegdheid geen andere beteekenis hebben dan deze, dat de commissie, indien zij beschikt over gegevens, die, wanneer zij maar op het stadhuis bekend waren, den burgemeester zouden nopen om bij burgemeester en wethouders eene aanwijzing te doen tot intrekking der vergunning, die dan ook ter kennis van burgemeester en wethouders moet brengen. Wel zeggen de geachte afgevaardigden, dat de commissie toch weer eene politie-commissie zal worden, maar dat is tegen de uitdrukkelijke bedoeling van dit artikel, want juist waar eerst een politietoezicht aan deze commissiën was toegedacht en daarom de vrouwen waren uitgesloten van het lidmaatschap, is daarna dat politietoezicht uitdrukkelijk weggenomen en is ook de beperking weggelaten, dat alleen mannelijke personen in de commissie zitting mogen hebben.

Waaruit leiden nu de geachte afgevaardigden af, dat deze commissiën toch dergelijke speurdiensten zullen moeten doen? De bevoegdheid, die deze commissiën krijgen, strekt zich niet verder uit dan om, wanneer zij kennis krijgen van gegevens, deze, niet lichtvaardig, maar met redenen omkleed, ter kennisse te brengen van de autoriteit, die de macht heeft tot intrekking der vergunning. Als dus noch van politiedaden, noch van speurdiensten ook maar van verre sprake is, maar alleen van het verleenen van zekere hulp vooral in zoodanige gemeenten, waar, door de uitgestrektheid, noch de burgemeester, noch burgemeester en wethouders steeds ten volle in staat zijn om aan de hun opgelegde verplichting te voldoen, wat zal dan van het amendement het gevolg zijn? Dat òf in onderscheidene gevallen de intrekking eenvoudig eene doode letter blijft, omdat burgemeester en wethouders geen kennis van zaken hebben, òf wel dat de gemeente in het leven zal moeten roepen een soort van inspecteurs om onderzoekingen te doen en dat men daarop of op de mededeelingen van de politieagenten zal moeten afgaan. En dan vraag ik, of dit altijd de meest gewenschte personen zijn, waarop men met genoegzaam vertrouwen kan afgaan. En als geen van beide gebeurt, dan zal door burgemeester en wethouders dikwijls niet kunnen gehandeld worden. Daarom komt het mij voor, dat een kleine steun aan den burgemeester en aan burgemeester en wethouders om het artikel betrekkelijk de intrekking van de vergunning meer tot zijn recht te doen komen, in dezen uiterst zachten vorm aan geen bedenking onderhevig kan zijn, als men ernstig den weg van het opruimen van verkeerdheden op wil. *Handelingen*, blz. 2069—2070.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, die het amendement toelichtte, heeft verwezen naar de Memorie van Antwoord en gezegd, dat daar staat, in verband met het opnemen van vrouwen in de commissie, dat vrouwen minder geschikt zijn om in achterbuurten den stand van zaken op te nemen. Hij ziet echter voorbij, dat, juist omdat die taak niet aan de commissie wordt opgedragen, de vrouwen er wel zitting in kunnen nemen. De aanhaling pleit dus niet vóór, maar tegen hem en versterkt wat ik gezegd heb.

De geachte afgevaardigde heeft er ook op gewezen, dat bij het college van zetters en bij de commissies in de Leerplichtwet en in de Ongevallenwet niet zulke groote belangen betrokken zijn, omdat intrekking hier ten gevolge heeft, dat iemand zijn brood verliest. Volkomen juist, maar de geachte afgevaardigde verliest uit het oog, dat de commissie opkomt voor recht en gerechtigheid, en dat degene, die in dit geval zijn brood verliest, het anders zou houden tegen het recht en tegen de wet, terwijl een ander, die aan de beurt was om de broodwinning te krijgen en daartoe gerechtigd was, er buiten bleef. Dit is een opkomen voor de broodwinning van iemand, die er niet toe gerechtigd is en eene onthouding van de broodwinning aan hem, die er al lang op wacht. De geachte afgevaardigde moet niet uit het oog verliezen, dat, wanneer de commissie optreedt en eene aanwijzing doet, de man nog niet zonder broodwinning is. Het advies zal getoetst en onderzocht worden, en wanneer blijkt, dat de aanwijzing verkeerd is, zal zij geen effect hebben. Ik vraag dan ook, of de geachte afgevaardigde, wanneer bleek, dat de aanwijzing juist was, en dat men dus met een verkeerden persoon te doen had, de bescherming van dien persoon, tegen het recht in, op zich zou willen nemen.

Ik heb er zooeven op gewezen, dat voor de besturen van grootere gemeenten de volledige uitvoering van deze wet met de gewone organen, die hun ten dienste staan, geen lichte taak is, en dat zij dus, wanneer er geen andere middelen komen, om hen te helpen, zich allicht gedrongen zullen zien, om, evenals men dat te Amsterdam met het lager onderwijs doet, afzonderlijke gemeentelijke inspecteurs aan te stellen om voor het opsporen van deze zaken te zorgen. Maar laat men niet uit het oog verliezen, dat, wanneer de geachte voorstellers van meening zijn, dat ten deze geen bevoegdheid aan eene commissie moet worden toegekend, en er dus inspecteurs voor worden benoemd, het getal Rijksinspecteurs, dat de Regeering zich nu als zeer klein voorstelt, allicht grooter zal moeten zijn. Laat ons toch niet vergeten, dat wat de wet van '81 afbreuk heeft gedaan juist, was, dat aan de uitvoering niet de

hand is gehouden. Waar het voor de toekomst op aankomt, is dan ook niet alleen, nu eene wet te maken, maar om daarin zulke bepalingen op te nemen, dat, wanneer het ontwerp wet wordt, deze ook zal worden uitgevoerd en opgevolgd. Maar de geachte afgevaardigde is in gebreke gebleven, eenigermate aan te toonen, dat, wanneer deze hulp niet aan de autoriteiten gegeven wordt, deze evengoed in staat zullen zijn, voor de handhaving der wet te waken.

Ik herhaal, wat ik zooeven gezegd heb: er is geen speurdienst. De heer Lohman heeft er op gewezen, hoe de aard van de bepalingen van art. 9 den speurdienst uitsluit, maar bovendien wordt hij uitgesloten door het facultatieve der bevoegdheid. Daarom begrijp ik niet, hoe men, waar bij zooveel andere wetten de hulp der burgerij gretig wordt aanvaard, nu tracht op te komen voor de belangen niet van rechtvaardige vergunninghouders, maar van hen, die tegen recht en rede in handelen.

Handelingen, blz. 2071.

Mijnheer de Voorzitter! Het geldt hier eene bepaling, die niet thans in het ontwerp is gebracht, maar uit de bestaande wet is overgenomen. Bij de voorbereiding van dit ontwerp heb ik mij de vraag gesteld, welk effect het zou hebben, indien een exemplaar werd opgehangen aan den muur zóó, dat het niet meer dan twee meters hoog hing, maar het kwam mij voor, dat uit deze bepaling volstrekt niet zou volgen, wat de heer Talma meent. Die geachte afgevaardigde stelt het voor, alsof die wet in haar geheel, in twee, drie of vier kolommen gedrukt, opgehangen moest worden op een groot vel. Mijn dunkt, wanneer dat het geval was, kon men gerust zeggen met den laatsten geachten spreker, dat het een volkomen nutteloos iets was; men zou er dan bij moeten bepalen, dat men niet lager mocht dalen dan 1 meter, anders ware het stuk even onleesbaar als wanneer het te hoog hing. Ik heb mij voorgesteld, dat deze zaak op eenvoudige wijze is te regelen. Voor internationale treinen bestaan ook verplichtingen, dat enkele gegevens aanwezig moeten zijn. Men heeft daar de statuten of reglementen in boekvorm gedrukt en in een leeren omslag aan een koord ophangen. Wanneer men hier desgelijks doet, kan men de geheele wet in een heel dun boekje en in eene behoorlijke enveloppe van leer ophangen aan een koord op eene hoogte van twee meter, en dat zonder iemand te hinderen. Indien men den omslag mooi maakt, krijgt men een sieraad van het vertrek, en indien men een en ander zóó maakt, dat men het van den wand kan nemen, kan men eene zeer nuttige lectuur verschaffen aan hen, die in die localiteiten komen;

maar ik betwijfel, — en daarin ben ik het met den heer Talma eens —, of dat eigenlijk wel beantwoordt aan het doel, waarmede oorspronkelijk deze bepaling in de wet is gebracht. Dat brengt mij vanzelf op het voorstel van den heer Goeman Borgesius, die er zeer terecht op wees, dat, wanneer eenmaal de bepalingen van de Drankwet er moeten ophangen, er voor het minst ook die bepalingen van de Strafwet dienen opgehangen te worden, waarmede menigeen meer in aanraking komt dan met de bepalingen der Drankwet, want de laatste zijn niet bestemd voor de gebruikers, voor de bezoekers der localiteit, doch voor de vergunninghouders en hun vervangers.

Wanneer de geachte afgevaardigde, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, aan zijn denkbeeld vasthoudt, zou ik willen raden, deze bepaling onveranderd te laten. Het kan zoo gevonden worden, dat het geen hinder geeft en het is gemakkelijk voor de politie. De agenten kunnen ook niet altijd de wet bij zich hebben, of het moet in zoo kleinen druk zijn, dat het niet te lezen is. Maar er zou eene bepaling aan toegevoegd kunnen worden, dat in elk lokaal moet opgehangen zijn in officieel vastgestelden vorm een kleiner stuk, waarin zoowel de bepalingen, die voor de verbruikers van belang zijn, als de betrokken bepalingen van de Strafwet worden opgenomen. Dat kan nut hebben, maar deze bepaling te gaan veranderen vind ik overbodig; daar zij uit de bestaande wet is overgenomen, zou ik haar wenschen te laten staan.

Handelingen, blz. 2073.

Vergadering van 2 Juni 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De heer De Klerk heeft mij eene vraag gedaan van formeelen aard, nl. of, wanneer het amendement, door hem en den heer Ferf voorgesteld, om het verlofsrecht voor bier- en wijnhuizen te doen vervallen, werd aangenomen, niet de geheele splitsing, die hier is voorgesteld *), overtollig, wijl doelloos, zou worden.

---

*) De rede betrof art. XXVIII, luidende:

Artikel 15 wordt vervangen door een nieuw artikel, luidende:

„1. Het is verboden, in eene localiteit, waarvoor niet de vereischte vergunning voor den verkoop van sterken drank in het klein, of, voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, voor den verkoop, bedoeld aldaar onder

Daaruit zou voortvloeien, naar de meening van den geachten afgevaardigde, dat de zaak van het verlofsrecht eerst zou moeten worden behandeld, of wel dat, wanneer het artikel, dat daarover handelt, 15 c, door de Kamer overeenkomstig het amendement mocht worden verworpen, dit artikel weer zou moeten worden herzien. Ik laat de quaestie van het verlofsrecht op dit oogenblik geheel rusten, maar wel wil ik zeggen, dat de splitsing haar beteekenis en bedoeling blijft behouden, ook al mocht het verlofsrecht uit de wet verdwijnen. Dat hangt samen met het geheele doel, waartoe de Regeering deze reeks van artikelen heeft voorgesteld.

De heer De Savornin Lohman heeft de opmerking gemaakt, dat ten gevolge van de voorgestelde regeling ten aanzien van bier- en wijnhuizen en melksalons de considerans en het intitulé van de wet zouden moeten worden veranderd, omdat er nu niet alleen zijn bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling van de openbare dronkenschap, maar ook tot regeling van den handel in andere dranken, zoodat in de considerans en in het intitulé het woord „sterke" geschrapt zou moeten worden. Die opmerking zou juist zijn, indien de Regeering bij deze wet eene poging deed om de bierhuizen onder een vasten regel te brengen, om het misbruik van bier te bestrijden. Maar de Regeering staat niet op dat standpunt; integendeel, zij heeft het afgewezen. Daar het hier niet gold eene nieuwe wet, maar de herziening van eene bestaande wet, moest in de eerste plaats gezorgd worden, dat de strekking, het doel van de wet, bleef wat het was. Indien dan ook de bierhuisverkoop niet op eenigerlei wijze rechtstreeks samenhing met den verkoop van sterken drank, zouden deze artikelen geen *raison d'être* hebben

---

letter *a*, is verleend, anderen drank te verkoopen voor gebruik ter plaatse van verkoop zonder verlof.

2. De verkoop van anderen dan sterken drank voor gebruik ter plaatse van verkoop wordt onderscheiden in:

a. verkoop van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank;

b. verkoop uitsluitend van alcoholvrijen drank.

Het verlof voor den verkoop van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank, geldt tevens voor den verkoop van alcoholvrijen drank.

3. Het verlof wordt gevraagd aan burgemeester en wethouders der gemeente, binnen welke de verzoeker het bedrijf wenscht uit te oefenen.

4. Het in art. 1*a*, derde en zevende lid, bepaalde ten aanzien van de vergunning is mede van toepassing ten aanzien van het verlof."

en uit het wetsontwerp moeten verdwijnen; maar nu in de practijk een zeer nauwe band bestaat tusschen den verkoop van sterken drank en bier- en wijnverkoop, en wel deze, dat juist in de huizen, waar die verkoop geschiedt, het groote kwaad van den clandestienen verkoop schuilt, moet den autoriteiten eenige macht over de bierhuizen gegeven worden, om daar den clandestienen verkoop in het hart te treffen, en worden die bierhuizen uitsluitend in zooverre onder de wet gebracht, als noodig is om den clandestienen verkoop van sterken drank beter tegen te kunnen gaan. Hadden wij tegen de bierhuizen willen optreden, of den kleinhandel in wijn of de melksalons willen regelen, dan had dit moeten geschieden bij afzonderlijke wet en dan hadden wij met deze bepalingen ook niet kunnen volstaan, maar eene geheel andere regeling moeten ontwerpen. Ik moet dus thans ook pertinent recuseeren elk vermoeden, alsof het doel der Regeering was, tegen het misbruik van bier op te treden of den verkoop van bier en wijn per glas aan te tasten. Er kan dus geen sprake van zijn, in de considerans of in het intitulé eene verandering te brengen. Wanneer — als ik dit als voorbeeld gebruiken mag — dit wetsontwerp in hoofdstukken was ingedeeld en elk dier hoofdstukken een afzonderlijken titel droeg, dan zou er een moeten zijn, dat den titel droeg „bestrijding van den clandestienen verkoop van sterken drank", en dan zouden deze bepalingen onder dien titel moeten voorkomen. Voor verkoop van bier of wijn zou geen afzonderlijke titel kunnen voorkomen. Hoe wenschelijk het dan ook moge zijn, voor den bierverkoop een maximum te stellen, dit zou toch in de lijn van dit ontwerp ondenkbaar zijn. Wanneer men de bierhuizen slechts in zoovere in de macht der autoriteiten brengt, dat men daardoor den clandestienen verkoop van sterken drank kan tegengaan, spreekt het vanzelf, dat de quaestie van het maximum hierbij niet te pas komt, daargelaten de vraag, of bij eene eventueele nieuwe wet een maximum voor het bier moet worden opgenomen. Bij het bepalen van het maximum voor den verkoop van sterken drank heeft men te doen gehad met zooveel verkregen rechten, moest men zooveel specieuse bepalingen maken, dat het zeer de vraag is, of de weg van het maximum wel raadzaam is. Maar in de gedachte, waarin het wetsontwerp is opgesteld, kan daarvan geen sprake zijn. Doch juist nu het brengen van de bier- en wijnhuizen en de melksalons onder de wet uitsluitend ten doel heeft, om een middel in de hand te hebben om den clandestienen verkoop tegen te gaan, kwam het ons voor, dat de splitsing in alcoholhoudende- en alcoholvrije dranken beslist noodzakelijk was. En wel hierom, dat, wanneer men niet splitst, de contrôle moet loopen over

al die gelegenheden samen, en men niet moet vergeten, dat, wanneer men voor de politie het terrein voor onderzoek zoo groot maakt, dit ten gevolge heeft, dat er niets aan gedaan wordt. Men zou zeggen: „*à l'impossible nul n'est tenu*; hoe wil ik er mede beginnen". Een goede regel voor zulke gevallen is het *divide et impera*, verdeel en heersch. Splitst men die groote groep in tweeën, en geeft men verlof voor alcoholvrije dranken, dan heeft men reeds eene verdeeling verkregen, die in den regel veroorlooft, het verlof te beperken tot de eerste categorie. Ik zeg in den regel, want als men vraagt, waarom de tweede categorie weggelaten en alleen de eerste genomen wordt, dan antwoord ik, dat men daardoor gevaar zou loopen, dat het kwaad van de eerste naar de tweede categorie zou overspringen.

(De heer SCHAPER: Dan moet de contrôle ook gelijk zijn.)

Wanneer de geachte afgevaardigde burgemeester was van eene groote gemeente en chef van de politie, zou hij spoedig genoeg de overtuiging krijgen, dat van eene contrôle, gelijk bij de Arbeidswet met gelijke kracht en continuïteit over alle bedrijven gaande, geen sprake kan zijn. Door de ontworpen bepaling wordt niet de bedoeling veranderd en de contrôle uitgesloten, maar de contrôle vergemakkelijkt. Ik begrijp zeer goed, dat bij sommige leden teleurstelling is gewekt tengevolge van de abnormale toestanden in Limburg en Noordbrabant, en naar de mededeelingen, die mij kort geleden uit Limburg zijn toegekomen, is daar metterdaad een zoodanig misbruik van bier ontstaan, dat ik uitstekend begrijp het dringend verlangen, hetwelk in die provincie heerscht, dat daar een eind aan gemaakt wordt. Ik zeg niet, dat het daartoe niet zal moeten komen; alleen mogen de geachte afgevaardigden uit Limburg, in deze Kamer tegenwoordig, bedenken, dat, wanneer men op de bierhuizen eene wet maakt, die Limburg afdoende helpt, men die regeling generaal zou moeten toepassen op het geheele land en niet op Limburg alleen; en dan zou men voor de moeielijke vraag komen te staan, of men de andere provinciën, waar dit misbruik in de verste verte die beteekenis niet heeft, zou moeten onderwerpen aan de bepalingen, die noodig zijn om het misbruik in Limburg in het hart te treffen. Ik meen, dat dit wetsontwerp de heeren in Limburg in zóóver te gemoet komt, dat, waar het groote bierverbruik in Limburg nog schromelijker en ergerlijker wordt, doordat in die bierhuizen de clandestiene verkoop van sterken drank zoo groot is, hier juist in dit

wetsontwerp een middel wordt gevonden om daartegen met eenigen ernst op te komen en er ten deele een einde aan te maken. Maar de zaak zóó te regelen, dat in elk opzicht aan hun verlangen wordt voldaan, schijnt mij in deze wet niet wel mogelijk.

Wanneer U het mij veroorlooft, Mijnheer de Voorzitter, in dit verband een enkel woord te spreken over het door de heeren Bolsius en Van Sasse van Ysselt ingediende amendement*), wensch ik te zeggen, dat reeds uit het door mij gesprokene voortvloeit, hoe ik daarover denk. Ik moet deze zaak wel hier bespreken, omdat de heer Goeman Borgesius naar aanleiding van die quaestie eene vraag heeft gedaan. De heer Borgesius heeft toch gevraagd, of door deze regeling van de verloven het onderwerp der bierhuizen Rijkszaak geworden is, zoodat de gemeentebesturen niet meer ten opzichte van die bierhuizen zouden kunnen optreden en of in dien gedachtengang hier niet bepalingen moeten worden opgenomen, analoog aan art. 2 *b* en *c*. De opvatting der Regeering is, in consequentie van wat ik zooeven zeide, dat de regeling van biergelegenheden of wijnhuizen hierbij niet wordt Rijkszaak, dan uitsluitend voor zooveel de enkele bepaling betreft, hier voorgesteld, en dat aan de gemeentebesturen blijft dezelfde bevoegdheid, die zij op het oogenblik bezitten, zoodat de gemeenteraden, waar zij krachtens art. 135 der gemeentewet bevoegd zijn, verordeningen te maken voor de openbare orde, zedelijkheid en gezondheid, ten opzichte van bier- en wijnhuizen dezelfde bevoegdheid behouden, en dat ook de burgemeester aan art. 188 der Gemeentewet dezelfde bevoegdheid blijft ontleenen als nu. Daaruit volgt, dat er voor de Regeering geen aanleiding bestond, om hier gelijksoortige artikelen in te voegen als in 2*c*; zij zou anders het standpunt hebben ingenomen, dat de bierhuizen Rijkszaak werden. Wat betreft daarentegen het voorstel van den geachten afgevaardigde om bepalingen, als in 2*b*, ook hier toepasselijk te verklaren, dat geldt een algemeenen maatregel van bestuur en daartegen zou op zich zelf geen bedenking bestaan. Ik zal het tweede amendement, waartegen ik meer bezwaren heb, bespreken, als wij daaraan toe zijn.

De heer Van de Velde heeft gevraagd, of het niet goed zoude zijn om hier vrijdom te geven van zegel. Overwegend bezwaar bestaat daartegen niet, maar ik zou alleen willen vragen, voordat hij aan de Kamer dit denkbeeld in overweging geeft, of het goed zoude zijn, in eene wet, waarin van vergunningen en van verlof sprake is, slechts een

*) Strekkende om op de bierhuizen van toepassing te verklaren de voorschriften van art. 2*b* en 2*c* van dit wetsontwerp.

van de twee vrij te stellen van zegel. In elk geval zou men kunnen zeggen, dat het eischen van verlof een last medebrengt, dien men niet zwaarder moet maken, dan hij al is; maar van den anderen kant is, wanneer men eenmaal het verzoekschrift heeft ingediend, geen zóó overwegend bezwaar, daarbij een zegel te gebruiken, dat men daarvoor eene bepaling in de wet zou behoeven op te nemen. *)

De geachte afgevaardigde, de heer Verhey, heeft gevraagd, of hier niet ter sprake gebracht moest worden de quaestie, opgeworpen bij art. 1 *b*, of de militaire cantine verlof noodig heeft om bier, kwast of limonades te mogen verstrekken. Er is in art. 15 opzettelijk eene wijziging aangebracht; waar vroeger stond: „vergunning verleend is", wordt nu gelezen: „vereischte vergunning verleend is". Acht de geachte spreker de zaak hiermede niet voldoende geregeld, dan ben ik bereid, bedenkingen daartegen aan te hooren, en te overwegen, op welke wijze verbetering aan te brengen is.

Wat betreft de quaestie van de alcoholhoudende en gegiste dranken, staat de zaak aldus. In het oorspronkelijk wetsontwerp was opgenomen eene definitie eenerzijds van sterken drank, en anderzijds van gegisten drank, welke definitie ingevolge het amendement-Rink uit het wetsontwerp verdwenen is. Daardoor verloor in art. 15 de uitdrukking van gegisten drank, die anders vaste beteekenis had, haar vastheid, en het kwam ons voor, dat, nu in de eerste afdeeling gehandeld is van den sterken drank en krachtens besluit der Kamer de definitie van het begrip is overgelaten aan den rechter, ook hier die uitdrukking niet meer behoorde voor te komen. Daar er nu overblijft een zeker gebied, waar men slechts heeft alcoholvrije dranken, moet gesproken worden van alcoholhoudenden drank, met bijvoeging van „anderen dan sterken drank". Volgens de opvatting der Kamer staat het begrip van sterken drank vast in de jurisprudentie, en daarom zal de hier gekozen uitdrukking ook vastheid hebben.

Handelingen, blz. 2092—2093.

Mijnheer de Voorzitter! De vraag, door den heer Melchers gedaan, kan ik niet anders beantwoorden dan in dezen zin, dat de Regeering op dit oogenblik geen toezegging kan doen voor de indiening van een

---

*) De heer Van de Velde stelde alsnog een amendement voor, strekkende om als 5de lid aan dit artikel toe te voegen: „Het verzoekschrift, waarbij het verlof wordt gevraagd, en de beschikking daarop zijn vrij van zegelrecht.

Dit amendement werd z. h. s. aangenomen.

wetsontwerp gelijk hij verlangt. Daarmede is intusschen niet uitgesproken, dat de zaak niet in overweging kan worden genomen; maar eene toezegging, eene bindende belofte, kan niet worden afgelegd.

De heer Duymaer van Twist heeft zooeven nog eene vraag gedaan, waarop ik vergat te antwoorden. De vraag was deze, of, waar nu een verlof voor bierhuizen en melksalons wordt ingevoerd, het niet billijk was, van deze bepaling uit te sluiten zedelijke lichamen, die, in beperkten kring met eene meer goede bedoeling opgericht, ook dergelijke dranken in hun vergaderingen laten gebruiken. Voor dat denkbeeld gevoel ik wel iets, en wanneer de geachte spreker in dien zin een voorstel tot wijziging aan de Kamer wil doen, dan wil ik hem vooraf wel verzekeren, dat het door de Regeering in ernstige en gunstige overweging zal genomen worden. Ik geloof intusschen, dat het gedaan zou moeten worden in dezen zin, dat dat verlof alleen toepasselijk werd verklaard op zoodanige localiteiten, die voor het publiek toegankelijk zijn, en dat men niet zou moeten spreken van zedelijke lichamen. Maar tevens moet ik den geachten afgevaardigde er op wijzen, dat dan ook eene afzonderlijke regeling getroffen zou moeten worden voor sociëteiten, die als niet voor het publiek toegankelijk, anders het recht van verkoop van bier zouden moeten missen.

De heeren De Savornin Lohman en Goeman Borgesius zijn nogmaals teruggekomen op de positie, die de Regeering heeft ingenomen tegenover de bepaling, hier inzake bier- en wijnhuizen voorgesteld, en hebben beiden opgemerkt, dat eene bepaling wordt voorgesteld, die met wering van den clandesteinen verkoop niets van doen heeft. Wanneer de geachte afgevaardigden bij de later volgende artikelen zulks verlangen, zullen wij dit punt, als wij daaraan toe zijn, bespreken, maar de zaak op zich zelf kan daarmede niet veranderd worden. De Regeering dient het wetsontwerp zóó — en met de nader uiteengezette bedoeling — in; willen de heeren er eene andere strekking aan geven, dan moeten zij dit niet alleen in het intitulé, maar ook in het ontwerp zelf vinden. Daar de Regeering het standpunt heeft ingenomen, dat het hier eene wet geldt tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, mogen wij den verkoop van andere dranken niet anders regelen dan voor zoover dit noodig is om den clandestienen verkoop van sterken drank te voorkomen of te beletten, en ligt het in den aard der zaak, dat de Regeering niet kan innemen het standpunt van den heer Borgesius, die meent, dat aan den gemeentenraad het recht moet worden toegekend, een sluitingsuur voor bier- en dergelijke huizen vast te stellen.

Handelingen, blz. 2094—2095.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in de bespreking van het amendement*) der heeren Bolsius en Van Sasse van Ysselt kort zijn. Ik heb zooeven gezegd, dat het eerste door hen ingediende amendement, hetwelk

---

*) Deze rede betrof het voorstel van de heeren Bolsius en Van Sasse van Ysselt om na art. XXVIII in te voegen een nieuw art. XXVIII*bis*, luidende:

„Na art. 15 worden twee nieuwe artikelen ingevoegd, luidende:

Artikel 15*bis*. 1. Bij algemeenen maatregel van bestuur worden met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching eischen gesteld, waaraan eene localiteit moet voldoen, om voor een verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15 tweede lid, letter *a*, in aanmerking te kunnen komen.

2. Bij plaatselijke verordening kan bovendien de gemeenteraad eischen stellen, waaraan eene localiteit moet voldoen, om voor een verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter *a*, in aanmerking te kunnen komen.

3. Verordeningen, ingevolge het tweede lid van dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand, nadat zij door den raad zijn vastgesteld, aan Gedeputeerde Staten medegedeeld.

Artikel 15 *ter*. 1. Bij plaatselijke verordening kan de gemeenteraad, onverminderd zijne bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet:

1°. enkele wijken, buurten of straten aanwijzen, waarin door burgemeester en wethouders een verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter a, niet of niet dan onder bij die verordening vastgestelde voorwaarden verleend mag worden;

2°. uren bepalen, gedurende welke voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid letter *a*, is verleend, gesloten moeten zijn, met dien verstande, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald;

3°. dagen bepalen, waarop wegens omstandigheden, op grond van welke misbruik van alcoholhoudenden drank te vreezen is, in de gemeente of in bepaalde wijken of buurten voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter *a*, is verleend, gesloten moeten zijn, hetzij gedurende den geheelen dag, hetzij gedurende bepaalde uren.

2. Verordeningen, ingevolge dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand, nadat zij door den raad zijn vastgesteld, aan Gedeputeerde Staten medegedeeld."

De voorstellers brachten in den loop der discussies eene wijziging in hun amendement, waardoor in art. 15 *ter* de bepaling sub. 1°. verviel, terwijl bij eene nadere wijziging het geheele art. 15 *ter* werd geschrapt. Zoo gewijzigd werd het amendement aangenomen met 44 tegen 38 stemmen.

bedoelt, bij algemeenen maatregel van bestuur eischen te laten stellen voor ruimte, licht en luchtverversching, voor mij geen overwegend bezwaar zou opleveren. Alleen wijs ik er op, dat het niet, zooals de heer Janssen heeft gezegd, *kan* gebeuren, maar dat het voorstel luidt, dat het *geschiedt,* zoodat, wanneer het amendement wordt aangenomen, deze bepaling zal *moeten* worden uitgevoerd. Mijn bedenking tegen dit amendement is deze, dat, wanneer men dergelijke bepalingen in een algemeenen maatregel van bestuur stelt, men ze zóó moet maken, dat zij ook van toepassing kunnen zijn voor kleine gelegenheden; doordat men daardoor laag in zijn eischen moet blijven, beteekent de bepaling weinig. Maar, gelijk gezegd, op zich zelf bestaat er geen bezwaar tegen.

Wel echter tegen het tweede amendement. Vooreerst doe ik opmerken, dat in primo de woorden: „door burgemeester en wethouders" kunnen vervallen. Verloven worden niet anders dan door burgemeester en wethouders verleend. Maar in de tweede plaats heb ik deze hoofdbedenking. Wanneer men nummer 1 zoo neemt, als de heeren voorstellen, geeft men absoluut aan de gemeentebesturen het recht om allen verkoop van bier in eene gemeente te verbieden. De bepaling kon bij de vergunningen opgenomen worden, omdat daar een minimum en een maximum bestaat. Hier echter bestaat geen minimum en maximum en is er dus voor de inperkingsmacht der gemeentebesturen geen grens te geven. De geachte voorstellers zullen dit ook wel gevoelen en moeten hierin dus eene wijziging brengen. Hoe zij daarnaar nu ook zoeken, zij zullen altijd aan de gemeenteraden de bevoegdheid moeten geven, om zelf een minimum en maximum te decreteeren. En wel zeg ik niet, dat ik daar op zich zelf tegen zou zijn, maar men mag niet vergeten, dat, toen de wet van '81 tot stand is gekomen, over de vraag, of de zaak aan de gemeenteraden zou worden overgelaten, een heftige strijd gevoerd is en dat men toen tot de slotsom gekomen is, dat het, vooral bij verhoudingen in kleine dorpen tot zoodanige willekeur en misbruik zou leiden, dat ook de Minister het desbetreffend voorstel terugnam, de bepaling van het maximum in de wet opnam en de verdere beschikking over het maximum voorbehield aan de Kroon. Ik zal dus afwachten, of de heeren kans zien, uit de impasse te komen. Ik heb de zaak ook onderzocht, maar ik acht eene goede regeling niet mogelijk.

Ten tweede heeft de heer Janssen er reeds op gewezen, dat, wanneer het amendement wordt aangenomen, vooral na de toelichting van den heer Bolsius, het gevolg zal zijn, dat de gemeenteraden alle bestaande

inrichtingen van dien aard, welke niet beantwoorden aan hetgeen zij wenschen, zullen kunnen vernietigen als bierhuizen. De heer Bolsius zeide immers uitdrukkelijk, dat men van die geïsoleerde huisjes heeft, waar nog al vele ongerechtigheden gebeuren, en dat het gewenscht is, die op te ruimen. De Kamer moet dus goed weten, voor welken toestand men zou komen te staan. Men zou aan alle gemeenteraden in het land eene absolute macht geven om met allerlei bepalingen de bestaande inrichtingen van dien aard te treffen. Daarmede komt men in dezelfde quaestie als in 1881 de heer Modderman; toen heeft men den uitweg gevonden, dat in art. 26 juist aan de bestaande localiteiten, waar de vergunning toenmaals zonder strijd met wet of verordening bestond, levenslange exceptie werd gegeven. Zoo iets zal ook thans moeten geschieden. Het doel kan toch niet zijn, aan de gemeenteraden eenvoudig de macht te geven, het doodvonnis over de meeste inrichtingen te vellen. Ik gevoel zeer goed de bedoeling en ik waardeer deze ten zeerste, maar men moet zorgen, dat men niet in strijd gerake met de eerste beginselen van recht en billijkheid, met de beginselen dezer geheele wet.

Wat het tweede en derde lid aangaat, ik meen dat de leden, die van gevoelen zijn, dat door deze verlofsregeling het onderwerp Rijkszaak is geworden, en den gemeenteraden de bevoegdheid zou zijn ontnomen, een sluitingsuur voor de bierhuizen te bepalen, natuurlijk moeten medegaan met het amendement. Wel niemand zal mij de bedoeling toedichten, dat, als de vergunninghuizen zijn gesloten, men naar de bierhuizen zou moeten kunnen gaan om daar clandestien te drinken. Ik heb uitdrukkelijk gezegd, dat van mijn standpunt de gemeenteraden het recht bezitten, het sluitingsuur voor bierhuizen vast te stellen. Voor mij kan er dus geen noodzakelijkheid bestaan, hun dat recht te geven; wat men heeft, kan men niet meer ontvangen.

De quaestie, of, wordt deze wet aangenomen, de gemeenteraden het recht zullen hebben, te besluiten, in spannende oogenblikken eene algemeene sluiting te bevelen enz., hangt geheel hiervan af, hoe men de zaak opvat. De Regeering vat het nu zoo op, dat de regeling van den bier- en wijnhandel in het klein hier geen Rijkszaak wordt, maar dat die blijft, wat hij op dit oogenblik is. Hier worden alleen regelingen getroffen, in zoover ze noodzakelijk zijn om den clandestienen verkoop van den sterken drank tegen te gaan. Er staat in deze wet geen artikel van zoodanige strekking, dat de regeling van den bierhandel Rijkszaak zou worden. Welnu, degenen, die de wet zóó opvatten, dat de gemeenteraden het recht zouden verliezen om de sluitingsuren voor bierhuizen

vast te stellen, moeten meegaan met het amendement. Daarentegen zullen diegenen, die met de Regeering van oordeel zijn, dat het bier niet tot Rijkszaak gemaakt wordt en aan de gemeenteraden de bevoegdheid blijft, die ze nu hebben, niet, door vóór dit amendement te stemmen, in de wet iets moeten brengen, dat overbodig is.

De geachte afgevaardigde heeft opgemerkt, dat tegen zijn amendement niet geldt mijn zeggen, dat, zoo men deze zaak wil regelen, men dit moet doen voor het geheele land. Dat heb ik niet gezegd met het oog op zijn amendement, maar met het oog op hetgeen ik vroeg, namelijk waarom niet voor het geheele land dat biermisbruik tegengegaan moet worden. En wanneer nu de geachte afgevaardigde zegt: bij ons is het zóó erg, dat soms in het 4de à 5de huis eene gelegenheid is om bier te gebruiken, — en gelegenheid tot biergebruik beteekent bij de groote menigte ook gelegenheid tot gebruik van sterken drank —, dan moet ik opmerken, dat de contrôle, vooral in kleinere gemeenten, waar maar één veldwachter is, onmogelijk is. De geachte afgevaardigde zal mij toestemmen, dat dit alleen te vinden is, als men eene wet maakt van die strekking en met dat doel, en dan zal blijken, dat dit doel toch inderdaad niet zal kunnen worden bereikt.

Handelingen, blz. 2097—2098.

Mijnheer de Voorzitter! Na de wijziging, die het tweede amendement ondergaan heeft, behoef ik op de quaestie van het maximum niet terug te komen. Maar toch, waar de geachte spreker zegt, dat het woord „enkele" genoegzaam waarborg oplevert, moet ik doen opmerken, dat het wel waarborgen oplevert wanneer er een maximum en een minimum is, dus eene grens gesteld is, maar dat het woord „enkele" veel te vaag van zin is om ooit op den duur te beletten, dat men met enkele uitzonderingen zou gaan heerschen op eene wijze, waarop een gemeenteraad niet heerschen mag.

De geachte spreker is teruggekomen op het standpunt, dat de Regeering ingenomen heeft. Ik bemerk tot mijn leedwezen, dat daarover door enkele leden wat luchtig heen gegleden wordt. Men verlieze toch niet uit het oog, dat wij thans bezig zijn, eene quaestie te behandelen, voor het administratief recht van de hoogste beteekenis. Wij hebben in de Gemeentewet art. 151, dat luidt: „De bepalingen van plaatselijke verordeningen, in wier onderwerp door eene wet, een algemeenen maatregel van inwendig bestuur of eene provinciale verordening wordt voor-

zien, houden van rechtswege op te gelden". Er is echter voortdurend allerlei strijd gevoerd over de grenzen Wanneer wij in dit wetsontwerp zeker getal bepalingen opnemen, waarbij aan provinciale besturen en gemeenteraden het recht verleend wordt, zich met die zaak in te laten, zou daardoor de autonomie van provincie en gemeente in groot gevaar gebracht en het terrein van provincie en gemeente geducht beperkt worden, en zou de vraag zelfs gesteld moeten worden, of niet allerlei bestaande verordeningen zouden moeten vervallen. Dezelfde quaestie — ik moet even er bij stil staan, omdat het een gewichtig onderwerp is en omdat dezelfde vraag voor vele andere gevallen geldt — is door Minister Modderman in 1881 hier behandeld. Ook toen is met nadruk de vraag gesteld, of, wanneer in de wet, die enkel regelt den kleinhandel in sterken drank, dergelijke bepaling opgenomen werd, de gemeenteraden dan het recht zouden verliezen om de sluitingsuren vast te stellen. Toen heeft de Regeering uitdrukkelijk verklaard, en de Kamer heeft daarin berust, dat dit in het minst niet het geval was, omdat het engere onderwerp van de sluitingsuren niet in deze wet geregeld werd. Dit is eene gezonde opvatting van het terrein der provinciale en gemeentelijke autonomie. Gaat men die verlaten, — en in dit amendement wordt uitdrukkelijk uitgesproken, dat, wanneer eene wet zich ook maar in enkele bepalingen met zekere materie bemoeit, de overige besturen zich daar geheel buiten hebben te houden —, dan maakt men inbreuk op hetgeen dusver steeds gegolden heeft en beperkt men de autonomie van provincie en gemeente, wier besturen, gelijk niet alleen de Kamer erkend heeft, maar ook de practijk leert, steeds voortdurend over de sluitingsuren beschikt hebben. Zoodanige inbreuk acht ik van hoogst bedenkelijken aard.

Handelingen blz. 2099—2100.

Vergadering van 3 Juni 1904.

Mijnheer de voorzitter! Laat mij beginnen mogen met een klein misverstand weg te nemen, dat gisteren bij den geachten afgevaardigde uit Utrecht bleek te bestaan ten opzichte van de werking van deze bepaling. Het komt herhaaldelijk voor in deze discussie, dat de sprekers eene bepaling, die toch, naar ik meen, op zich zelve duidelijk is, anders lezen dan zij er staat. Zoo merkte gisteren de geachte afgevaardigde, de

heer Goeman Borgesius, op, dat het verlof wel degelijk ernstige beperking stelde, omdat het verboden zou zijn, personen beneden 18 jaar toe te laten in localiteiten met verlof. Inzage van art. 15 *i* toont echter, dat dit niet juist is. Art. 15 *i* spreekt alleen van gelegenheden, waarvoor vergunning voor den verkoop van sterken drank is verleend; van verlof is daarbij geen sprake. En gisteren merkte de geachte afgevaardigde, de heer Röell, op, dat men herhaaldelijk van philantropische zijde poogt, inrichtingen in het leven te roepen, waar limonaden en dergelijke dranken worden verkocht en dat die inrichtingen nu gechargeerd zouden worden met een verlofsrecht. Dit is een misverstand; in het voorstel wordt uitsluitend bepaald, dat de a's — als ik ze zoo mag noemen — dat verlof zullen moeten betalen. Ik zal mij, wat den geachten afgevaardigde uit Utrecht betreft, niet lang ophouden bij de vraag, of in de Memorie van Antwoord eene genoegzaam duidelijke toelichting van dit voorstel gegeven is. In die Memorie is de eenige bedoeling aangegeven, waarmede deze bepaling in het voorstel is opgenomen. Wel zegt men, dat dit breeder uitgewerkt had kunnen worden. Maar ik merk daartegenover op, dat men juist van verschillende zijden in de Memorie van Antwoord heeft geprezen, dat zij aan de eindelooze uitvoerigheid van onze parlementaire stukken een einde maakte en het voorbeeld gaf van korte afdoening van zaken. Ik meen, dat het gevolg daarvan is, dat veel door de leden der Kamer begrepen wordt en meen overigens, dat zich bij de algemeene beraadslaging de gelegenheid voordoet, om, wanneer nadere toelichting verlangd wordt, daarop aan te dringen. En of dit artikel nu duidelijk of niet duidelijk is toegelicht, zal voor niemand een reden zijn om het te verwerpen of goed te keuren. Ik meen, dat deze quaestie verder buiten het debat kan blijven.

Wat opgemerkt is aangaande de vraag, of wij, dit artikel aannemende, in de toekomst op dezen weg verder zouden moeten gaan, hieromtrent zal thans hoegenaamd niet beslist worden, en wanneer van de zijde der Regeering voorstellen van die strekking gedaan worden, zijn de Staten-Generaal volkomen vrij, er over te oordeelen.

Ik laat dat alles verder loopen als minder ter zake dienende en kom thans terstond tot de hoofdstelling van den geachten afgevaardigde, die, wanneer zij juist ware, dit voorstel onverdedigbaar zou maken. Is het waar, dat er geen sprake van heffing kan zijn, tenzij er een maximum bestaat? Is dit zoo, dan kan natuurlijk — want hier is geen maximum — geen voorstel gedaan worden tot de heffing van een recht. Zeer zeker is het eene niet gemakkelijke taak, wanneer men eene geheel andere studie achter zich heeft, om zich op zulk een punt in debat te begeven

met een man van het gezag en talent, dat aan den heer Röell door een ieder wordt toegekend. Maar al is het ook, dat ik niet dan met bescheidenheid tegen hem op moet komen, hij kan het mij niet euvel duiden, dat ik het doe, maar zal zelf van oordeel zijn, dat het mijn plicht is, zijn hoofdstelling aan te tasten, wanneer ik die niet houdbaar acht.

Met het oog daarop zou ik in de eerste plaats deze opmerking willen maken. Wanneer men meent, dat een recht, als hier wordt voorgesteld, alleen verdedigbaar is wanneer er een maximim bestaat, dan ligt daaraan deze gedachtengang ten grondslag: de Staat mag alleen heffen uit winst; dat doet de Staat, wat de normale winst betreft, door de bedrijfsbelasting, maar hier komt eene extra-winst bij van monopolie en daarvan kan de Staat een deel tot zich nemen. Dat is de stelling, door den heer Röell verdedigd. Deze vraag wensch ik daartegenover te stellen: Geheel gelijksoortige rechten worden veel meer dan in ons land geheven in Frankrijk, Engeland, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika; zij worden evenzoo geheven in Rusland, Pruisen, Rumenië en elders. Is in die verschillende landen nu sprake van een maximum? Voor zooverre ik meen, de wetgeving op dit punt te kennen, wacht ik met volkomen vertrouwen de aanwijzing af, dat zulk een maximum elders zou bestaan. En wanneer geconstateerd kan worden, dat in al die landen, die ik noemde, een gelijksoortig recht geheven wordt, zonder dat er van een maximum sprake is, waarop baseert de verdediger van die stelling dan zijn bewering, niet dat die bijzondere eigenschap van dat recht moet voortvloeien uit Nederlandsche toestanden of uit bepalingen der Grondwet, maar dat als algemeene theorie voor alle landen geldt, dat het heffen van het recht zonder maximum niet verdedigbaar is?

Ik kom tot mijn tweede opmerking. Ik kan daarbij kort zijn, omdat de heer Borgesius reeds eene meening geuit heeft, welke de hoofdstelling van den geachten afgevaardigde uit Utrecht in het hart aantast. Hij heeft gisteren doen opmerken, dat eene „licence" op zich zelf beperking schept; en daar het monopolie bij het maximum alleen geboren wordt uit beperking, spreekt het vanzelf, dat het monopolie, zij het op andere wijze, door heffing van „licence" *eo ipso* ontstaat. Ik behoef niet te zeggen, dat, wanneer in de *high-licences-states* van Amerika geen vergunning te verkrijgen is dan bijv. tegen duizend dollars, door het heffen van zoodanig hoog recht de toegang tot het bedrijf *eo ipso* afgesneden wordt voor de concurrenten, die dat recht niet betalen kunnen. De uitkomst toont aan, dat ten gevolge van de „high-licences" het getal

beperkter blijft dan wij door het maximum ooit hebben kunnen bewerken. Het is — het zij met bescheidenheid gezegd — volkomen onjuist hetgeen in 1881 beweerd is, n.l. dat eerst door een maximum beperking van het getal debitanten en daardoor monopolie zou ontstaan.

Ik kom thans tot mijn derde opmerking. De geachte afgevaardigde heeft het reeds in 1881 en ook gisteren wederom door hem ingenomen standpunt verdedigd op dezen grond, dat men hier niet met eene belasting te doen heeft; eene belasting moet op een redelijken grondslag berusten; die redelijke grondslag is hier niet aanwezig, omdat die alleen daarin gevonden kan worden, dat men rekent met verkregen winst. Maar, Mijnheer de Voorzitter! als dit waar is, hoe heeft de geachte afgevaardigde dan in 1881 kunnen medewerken tot de invoering van het vergunningsrecht? Men zal toch toegeven, dat bij elke belasting, uit winst geheven, zeker recht moet gegeven worden, bij voorbeeld van reclame, van beroep. Welnu, in de wet, tot welker totstandkoming ook de geachte afgevaardigde medegewerkt heeft, wordt zulk recht van reclame niet gegeven. En bovendien, wanneer uit winst belasting moet betaald worden, zal er eerst winst moeten zijn. Hier is echter voorgesteld prenumerando te betalen. Men kan verschillen over de vraag, of dit wenschelijk is of niet. Maar volgens de wet van 1881 wordt, wanneer de man, die het recht betaald heeft, sterft, niets terugbetaald. Nu vraag ik echter, bij welke belasting, die naar winst berekend wordt, aldus wordt gehandeld. Wij hebben hier te doen met eene belasting, die uit winst komt, maar die geheven wordt van den man, die de winst niet gemaakt heeft; dit toch is de strekking van de wet van 1881. Het is buiten quaestie, dat de eigenaar van de localiteit de winst maakt en niet de vergunninghouder, die geheel in diens macht staat. Honderden menschen zijn gestorven, die niet geprofiteerd hebben ten gevolge van het maximum, en die toch tot hun stervensdag hebben moeten betalen.

Ik zou op meer kunnen wijzen, maar het gezegde is genoeg om aan te toonen, dat, als men zich stelt op het standpunt, dat het vergunningsrecht is eene belasting op gemaakte winst, de uitvoering geheel in strijd is met het uitgangspunt, waarop men zich stelt. Aan het stelsel van den geachten afgevaardigde ligt natuurlijk ten grondslag eene algemeene opvatting omtrent de wijze, waarop de fiscale regeling tot stand is gekomen, en niemand zal mij tegenspreken, dat het uitgangspunt van zijn stelsel geen ander is dan het uitgangspunt, dat in de vorige eeuw gedurende lange jaren de algemeene opinie beheerschte en dat men gewoon is te indiceeren als het individualistische, privaatrechtelijke

standpunt. Maar is nu toch niet, zoo zou ik willen vragen, in het laatste vierde gedeelte van de vorige eeuw en daarna de houdbaarheid van dit standpunt op wetenschappelijk terrein, zoowel in Duitschland en Italie als ten onzent, — in Frankrijk vindt het meer verdedigers —, dermate aangetast, dat men werkelijk zeggen kan, dat tegenwoordig in wetenschappelijke kringen daarvoor het historisch-organisch, het publiekrechtelijk standpunt, in de plaats is getreden? En al meent de geachte afgevaardigde, — wat natuurlijk volkomen zijn recht is —, op het vroegere standpunt te moeten blijven staan, dan kan daaruit niet geargumenteerd worden tegen de Regeering, wanneer zij meent, uit de praemisse van vroeger niet meer te moeten argumenteeren. Er is, dunkt mij, geen tegenspraak mogelijk, wanneer men zegt, dat niet alle belastingen over één kam geschoren moeten worden, maar dat er verschillende soorten van belasting zijn en dat men dus ook niet met eene algemeene theorie over de rechtvaardigheid van eene belasting kan beslissen. De vraag is dus, of men het recht heeft, al of niet naast de straks bedoelde belasting ook te poneeren eene andere soort, die met de geheele zaak van de winst niets te maken heeft.

De geachte afgevaardigde, de heer Bolsius, heeft gewezen op de hondenbelasting, als eene, die met winst niets te maken heeft. Ik geloof, dat dit zeer ad rem was voor bestrijding van het standpunt, dat men geen belasting mag heffen of zij moet gegrond zijn op winst; van dat standpunt kan men de hondenbelasting niet goedkeuren. Zoowel Oppenheim als Treub verdedigen haar als een middel om het gevaar, dat uit een te groot aantal voor de openbare veiligheid zou kunnen ontstaan, te keeren. Welnu, precies dezelfde gronden, die in het wetenschappelijk debat worden aangegeven voor de hondenbelasting door degenen, die zich daarover hebben uitgelaten, gelden voor het licencerecht, dat zich in de andere landen volstrekt niet beperkt tot den verkoop van sterken drank in het klein, maar dat, vooral in Frankrijk, eene veel uitgebreider beteekenis heeft. Dat licencerecht heeft eene historische beteekenis en wordt voortdurend besproken, en telkens, wanneer het aan de orde komt, blijkt, dat men daarbij volledig erkent, dat de volle vrijheid van het bedrijf als zoodanig daardoor niet onaangetast wordt gelaten. Dit erken ik, maar desniettemin meen ik, dat men in het licencerecht toch niet anders moet zien dan een politiemaatregel, een middel van contrôle. Zoo zegt bijv. prof. Adolf von Wagner in zijn Finanzwissenschaft (III, p. 331): „Das Britische Lizenzsystem dient hier zugleich als passender Controlmittel und eignet sich auszerdem dazu, andere gewerbepolizeiliche und sittenpolitische Zwecke mit erfüllen zu helfen." Max

von Heckel zegt daarvan: „Lizenzen sind eine Form der Besteuerung, welche einen doppelten Charakter tragen, indem sie teils zu den Aufwandsteuern hinneigen, teils gewerbesteuerartige Abgaben sind. Sie haben sich regelmäszig aus dem staatlichen Koncessionswesen auf dem Gebiete des Gewerberechts entwickelt, z.B. für den Klein-Absatz mit Getränken. Grundsätzlich mit dem Systeme der Gewerbefreiheit unvereinbar, haben sie sich dennoch als Konsequenz der rechtlichen Stellung gewiszer Gewerbebetriebe als durchaus berechtigte Ergänzungen der Steuer-Systeme bewährt. Endlich können die Lizenze Hilfsmittel der Kontrolle sein."

Wanneer men nu vraagt, of de Regeering, waar er geen maximum is, het recht had om met een voorstel tot het heffen van een recht te komen, dan meen ik, dat uit hetgeen ik aanvoerde, duidelijk blijkt, dat dit recht aan de Regeering niet kan betwist worden. Wanneer men zegt, dat de onvrijheid van bedrijf hier eenigermate naar voren treedt, dan had men alle bepalingen moeten afwijzen, die over de weigering van een verlof voorgedragen zijn, want die attaqueeren ook de vrijheid van het bedrijf. Immers in alle andere bedrijven kan ieder optreden, die wil, al heeft hij ook misdreven in andere zaken.

Wanneer men, voorstellende een ontwerp als dit, om den clandestienen drankverkoop te weren, het verlof invoert, dan ontstaat de vraag, welke werking dit zal hebben, en nu voorzie ik hier en daar van de invoering van dat verlof op zich zelf dit gevolg, dat ieder, die van goed zedelijk gedrag is en als zoodanig dus geen belemmering ondervindt, zich veiligheidshalve alvast van een verlof voorziet. Niets belet het hem; hij heeft het maar te vragen en het kan niet worden geweigerd. Ik zou zelfs de mogelijkheid niet uitgesloten achten, dat men het verlof onder de huwelijksgiften meenam; men kan niet weten, waar het goed voor is, en als men het eenmaal heeft, dan geldt het voor het leven lang. En wanneer het woord „verlof" nu maar eenmaal op de deur staat, dan maakt men er gebruik van om zooveel mogelijk bier te gaan verkoopen. Gaat men in steeds uitgebreider kring bier tappen, dan is natuurlijk te duchten, dat in afgelegen streken en plaatsen het onmogelijk zal zijn, om behoorlijke contrôle uit te oefenen op het gebruik van sterken drank in die inrichtingen, waardoor dat gebruik weer zal toenemen. Wel heb ik gisteren gezegd en zeg ik nog: strijd tegen het biergebruik wenschen wij allerminst aan te binden, maar iets anders is het, of men het bestaande wil beperken, dan of men door zekeren maatregel eene uitbreiding wenscht te verhoeden. Uitbreiding zou toch het gevolg kunnen zijn van het invoeren van een eenvoudig verlof. Daarom

is in de Memorie van Antwoord gezegd, dat het ter completeering van het instituut en ter voorkoming van wetsontduiking, wenschelijk was, deze bepaling te hebben, waarbij het er niets op aankomt of men het recht stelt op 50 pct. of hoeveel ook van het vergunningsrecht, maar waarbij het eenvoudig de vraag is, of men een middel heeft om eenige uitbreiding, die ten gevolge van het instituut zou kunnen ontstaan, tegen te gaan.

Intusschen is gisteren bij amendement in de wet eene bepaling gebracht, die de Regeering niet had voorgesteld, maar waartegen zij geen bezwaar had. Wat zal het effect zijn van die bepaling? Vooreerst dat het Rijk bij algemeenen maatregel van bestuur eischen kan stellen voor de localiteiten; maar, gelijk ik gisteren reeds heb opgemerkt, kan het Rijk dit slechts in zoo beperkte mate doen, dat het weinig effect zal hebben. Bovendien wordt echter aan de gemeenteraden de bevoegdheid gegeven om zoodanige bepalingen te maken, en daardoor kunnen zij veel dieper ingrijpen dan ooit het verlofsrecht had kunnen doen. Ik vraag thans niet, of de bevoegdheid aan de gemeenteraden gegeven, wellicht niet te ver gaat, maar in elk geval gaat die bevoegdheid zóóver, dat men daardoor kan tegengaan eene verkeerde uitbreiding. Daar dit op aandrang van de Kamer is geschied en de Regeering gevoelt, dat, blijkens het gesprokene door verschillende leden, de Kamer met het voorstel van de Regeering niet is ingenomen, bestaat er geen bedenking om te doen wat gisteren door den heer Lohman is aangegeven, en thans het artikel 15*c* *) terug te nemen, gelijk ik bij deze de eer heb te doen.

Handelingen, blz. 2114—2116.

---

*) Dit onderart. 15*c* luidde:

„1. Het verlof voor den verkoop, bedoeld in art. 15, tweede lid, letter *a*, heeft geen kracht vóór de betaling van een gemeentelijk verlofsrecht, door den gemeenteraad vast te stellen.

2. Het in art. 6, tweede, derde en vierde lid, bepaalde ten aanzien van het vergunningsrecht is mede van toepassing ten aanzien van het verlofsrecht, met dien verstande, dat het recht voor een verlof vijftig ten honderd bedraagt van het recht, bepaald in art. 6, derde lid. Het in art. 6*a* bepaalde ten aanzien van den aanslag in het vergunningsrecht is mede van toepassing ten aanzien van den aanslag in het verlofsrecht."

Er is naar aanleiding van dit artikel *) in de eerste plaats eene principieele vraag gesteld. De bewering is geuit, dat de Regeering met dit voorstel de opvoeding der kinderen van de ouders afneemt en overbrengt bij den Staat. Ik versta die opmerking van die leden van de Kamer, die zeggen, dat de bepaling in het Strafwetboek omtrent het toedienen van sterken drank aan jongelui geschrapt moet worden, en dat hier elke bepaling omtrent de jongelui moet wegblijven. Maar in de eerste plaats al degenen, die hetgeen nu in het Strafwetboek bepaald is gehandhaafd willen zien, ten tweede de leden, die wenschen, dat die bepaling worde verscherpt door het brengen van 16 op 18 jaar, en eindelijk degenen, die mee kunnen gaan met de bepaling hier, als 18 in 16 jaar wordt veranderd, zijn, wat dit punt betreft, met de Regeering in beginsel homogeen. Dat wil zeggen, dat zij allen aannemen, dat er metterdaad eene zekere verplichting, eene zekere wenschelijkheid bestaat, eenige beperking aan de jongelui op te leggen.

---

*) Onderart. 15 *i*, luidende:

„Het is verboden, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere, en personen in kennelijken staat van dronkenschap toe te laten." Het cijfer 18 werd door de Regeering later in 16 veranderd.

Op dit onderartikel was door de heeren Ferf en Zijlma een amendement voorgesteld, strekkende om te doen vervallen de woorden: „personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere, en"; en door heeren Goeman Borgesius, De Savornin Lohman en Bolsius een amendement strekkende om na het woord „verboden" in te voegen: „in daarvoor door Ons aangewezen gemeenten". Dit laatste amendement werd echter ingetrokken, nadat het eerst was gewijzigd in verband met eene nadere Regeeringswijziging, strekkende om het onderartikel aldus te lezen:

„1. Het is verboden in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, personen beneden 16 jaar anders dan in gezelschap van een meerderjarige, en personen in kennelijken staat van dronkenschap toe te laten.

2. Door Ons kan ten aanzien van eene gemeente op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, ontheffing worden verleend van dit verbod, voor zooveel betreft het toelaten van personen beneden 16 jaar".

In verband met deze wijziging vulden de heeren Ferf c. s. hun amendement zoo aan, dat ook lid 2 kwam te vervallen. Het amendement werd met 40 tegen 29 stemmen verworpen.

Intusschen rijst de vraag, of dat werkelijk is het overbrengen van de opvoeding van de ouders naar den Staat. Dat ontken ik, want zulks geschiedt hier niet. Noch in het Strafwetboek, noch hier is sprake van de overneming van de zorg van de ouders. Wanneer er ouders zijn, die het goed vinden, dat de jongelui sterken drank drinken, belet het Strafwetboek hen dat in het geheel niet; zij kunnen het thuis of bij hun vrienden doen, wanneer zij zoo onverstandig zijn. Daaraan is niets te doen. Maar wat is het geval? Onder de ouders in Nederland bestaat, dat durf ik vrij zeggen, nog bij de groote meerderheid de overtuiging, dat de jongelui op dien leeftijd geen sterken drank moeten drinken; een deel is die overtuiging toegedaan, omdat zij als onthouders voor hun kinderen niet willen, wat zij zelf niet wenschen, en een ander deel, omdat blijkens alle medische adviezen de slechte gevolgen van het alcoholgebruik op jeugdigen leeftijd in dubbel sterke mate werken, wijl, wanneer het physische organisme tot rijpe ontwikkeling komt, de nadeelige gevolgen van den alcohol zooveel dieper ingrijpen, en ten tweede omdat, wanneer de jongelui komen op den leeftijd, waarop zich de groote metamorphose in hun persoon voltrekt, die hen van jongen tot man maakt, de gevaren van dronkenschap door de opwinding en de sterke aanzetting tot een sanguinisch leven dubbel gevaarlijk zijn. Nu houden echter ouders, die het opvoeden van hun kinderen goed begrijpen, daarom niet altoos de jongens bij moeders pappot, want zij weten, dat de jonge man, en ook het jonge meisje, verder moet gaan dan het huiselijk leven en met de maatschappij kennis moet maken, en het is onmogelijk, hen daarbij steeds onder hun oogen en toezicht te houden. Dat kunnen de ouders niet en vele jongelui hebben dat ook niet noodig. Ik stem den heer Troelstra volkomen toe, dat er ouders zijn, die genoeg invloed hebben op hun kinderen, en hen in de eerste jaren zoo vormen, dat men ze vrij aan de verleiding wagen kan. Maar men vergete niet, — en ook de heer Troelstra vergete het niet —, dat niet allen van hetzelfde temperament en denzelfden physieken aanleg zijn. Men heeft jongelieden van zulk een aanleg, dat men hen overal kan heensturen zonder dat zij kwaad zullen doen; maar er zijn er ook van zoodanigen aanleg, dat zij door eene kleinigheid geëxalteerd kunnen worden en dan van het een tot het ander komen. Nu is het eenige wat goede ouders wenschen en van den Staat vragen, dit: wanneer ik van mijn zijde doe wat ik kan en mijn kinderen eene goede opvoeding geef, laat dan op die plaatsen, die gij door uw vergunning toestaat en waar mijn kind op dien leeftijd bedorven zou kunnen worden, door u als overheid gezorgd worden, dat mijn kind voor de verleiding gespaard blijft; gij hebt als

Staat de verantwoordelijkheid voor die inrichtingen op u genomen, want gij geeft de vergunning en al wat daarvan het gevolg is komt voor uw rekening en verantwoording.

Wanneer men dat vraagt van den Staat, dan vraag ik in ernst, of voldoening aan dat verlangen er eenigermate toe leidt, dat de opvoeding van de ouders overgebracht zou worden op de Overheid. Wel heb ik allerlei mededeelingen gehoord, dat men zoodanige bepaling voor de jongelieden ongewenscht keurde. Maar wat staat daar tegenover? Dat de breede kring van mannen, die juist met jongelieden van dien leeftijd te doen hebben, die hen gadeslaan, die zelven een deel hebben bijgedragen tot hun vorming en hun opvoeding, bijna eenparig vragen: help ons daarin, want dat is inderdaad wat gedaan moet worden om veel kwaad in hun leven te keeren, omdat juist op dien leeftijd het gevaar voor alcoholistenvorming het sterkst en het machtigst is. En waar zulk eene stem tot ons komt, kan men daar zeggen, dat enkel het verbod van toedienen voldoet? Heeft dan uitsluitend het verbod van het drinken de macht en den invloed om tegen te gaan wat zoo gevaarlijk is? Is er niet eene omgeving, een zeker gezelschap, een zekere toon des levens, die langzaam incorporeert, die er toe brengt om opgenomen te worden in dat leven? Wanneer men zegt, dat er heel fatsoenlijke en goede inrichtingen zijn, dan wil ik dat gaarne toestemmen, want er zijn vele gelegenheden, vooral grootere in steden en ook enkele hoogst fatsoenlijke dorpsherbergen, waar men zeer veilig een kind of jongman kan laten ingaan, zonder dat hij daar eene omgeving vindt, die hem ten verderve zou leiden. Wanneer men eene bepaling maakt, — welke ook —, vraagt men altijd een offer van enkelen ten bate van meerderen, en eerst wanneer men kon aantoonen, dat zij, die vroeg in zulk eene omgeving ingelijfd worden, op zich zelf geen bezwaar voor de massa opleveren, zou men gelijk hebben. Raadpleegt men echter de politie in de groote steden over het gehalte der jongelui van dien leeftijd, dan hoort men, welk tobben en welk eene moeite men in toenemende mate met dezen heeft, en dan gevoelt men, dat het niet anders kan, of, hoe meer men in die kringen en huizen de jongelui toelaat, hoe meer het kwaad wordt aangemoedigd.

Over den leeftijd van 16 en 18 jaar kan men natuurlijk in het algemeen van meening verschillen, maar wanneer men komt op de practische bezwaren, zooals bij voorbeeld dat, als men per fiets komt, men toch onder dak moet kunnen komen en dergelijke, dan gelden die bezwaren evengoed tegen het een als tegen het ander. Men kan alleen zeggen, dat er een graadverschil is; dat jongelui onder 16jarigen leef-

tijd de verleiding lichter weerstaan, dan jongelieden op 17- of 18jarigen leeftijd, op welken leeftijd zich omstandigheden voordoen, die de verleiding grooter maken. In het oorsponkelijk wetsontwerp was de 16jarige leeftijd voorgesteld. Maar toen is van de onderwijzers, welke het beste over jongelieden kunnen oordeelen, van alle kanten een roep gekomen om dit te veranderen. Zij zeiden: het helpt niet genoeg, en wanneer gij het doel wilt bereiken, moet gij den leeftijd op 18 jaar brengen, want dit is juist de gevaarlijke leeftijd, waarop men zich vol gaat gevoelen. Daarom is 16 jaar in 18 jaar veranderd.

Men heeft aanstoot genomen aan de uitdrukking: onder geleide van een oudere. Natuurlijk kan men bij dergelijke uitdrukkingen humoristisch gestemd zijn, maar m. i. heeft de heer Drucker den juisten toon aangeslagen, toen hij zeide, dat de humoristische toon bij dit onderwerp niet paste, dat wij niet moeten spreken over kindermeisjes en meer dergelijke opmerkingen maken moeten, maar alleen vragen, of de uitdrukking „onder geleide van een oudere" juist de bedoeling weergeeft. De Regeering heeft niet bedoeld, daaronder te verstaan, dat, wanneer een jongmensch met een oudere binnenkomt, de zaak daarmede uit zou zijn. De bedoeling van de Regeering is, dat de jongere den tijd, dat hij in de herberg is, met den oudere saam moet blijven. Opmerkingen over portiers en anderen als geleiders doen hier dus niets ter zake; dezelfde aanmerkingen kan men op alle uitdrukkingen maken. De heer Ferf merkte ook op, dat, wanneer er staat „oudere", het voldoende is, iemand als geleider te hebben, die slechts 18 jaar + 1 week oud is. Op zich zelf vind ik niet, dat dit afdoende is. Leest men „een meerderjarige", dan geef ik toe, dat het verschil meer beduidend is. Ik ken echter vele jongelui van 18 tot 21 jaar, die op het oog, als ik ze vergelijk, wel iets, maar niet veel in leeftijd verschillen. Maar hoe men het wende of keere, dit bezwaar zal altijd bestaan. Intusschen, wat dat betreft, hecht ik niet aan de uitdrukking „geleide van een oudere", hoewel ik niet inzie, dat eene andere uitdrukking de bezwaren, die men er tegen inbrengt, zal kunnen wegnemen. Ik stem toe, dat de uitdrukking „in gezelschap van" hetzelfde bedoelt als wat de Regeering wil. De uitdrukking „in gezelschap van een meerderjarige" wil ik daarom gaarne overnemen. De beantwoording van het verzoek om den 18-jarigen leeftijd weder in den 16-jarigen leeftijd te veranderen, laat ik liever aan de beslissing van de Kamer over. Ik blijf prijsstellen op den 18-jarigen leeftijd; niet uit eigen overtuiging, want ik ben niet genoeg bekend in de verschillende kringen om te kunnen zeggen, dat men 16, 17, of 18 jaar moet

nemen. Geen Regeering is in staat, zulk eene vraag afdoende te beantwoorden; maar ik heb de voorkeur gegeven aan den 18-jarigen leeftijd, omdat van de zijde der onderwijzerswereld, die naar mijn innige overtuiging het best over die zaak kan oordeelen, er zeer op aangedrongen is, de leeftijdsgrens op 18 jaar stellen. Wil men bij amendement daarvoor 16 jaar in de plaats stellen, dan zal ik daartegen, wanneer de Kamer het beter vindt, geen overwegend bezwaar maken. Ik heb dus de eer, de woorden: „onder geleide van een oudere" te veranderen in: „in gezelschap van een meerderjarige".

Den heer Zijlma merk ik op, dat in art. 25*h* reeds eene uitzondering is gemaakt voor de wachtkamers. Er is voorts nog op gewezen, — en ik geef dit tot op zekere hoogte toe —, dat, wanneer men deze bepaling heeft, er altijd personen zullen gevonden worden om haar illusoir te maken. Men kan geen bepalingen van dezen aard maken, die niet zullen ontdoken worden; er zullen altijd duivelsche menschen — als ik dat zoo zeggen mag — gevonden worden, die den slechten invloed, dien zij uitoefenen, nog zullen trachten uit te breiden, en wanneer men uit dien hoofde bepalingen zou willen schrappen, zou men het kwaad meer verergeren dan dat men het zou stuiten.

Handelingen, blz. 2122—2124.

Mijnheer de Voorzitter! De opmerking is gemaakt, dat, als men leest „meerderjarige", het voor jongelieden nog veel moeilijker wordt. Natuurlijk begint men met het eene bezwaar er tegenaan te voeren om, als dat bezwaar is weggenomen, van den tegenovergestelden kant met een ander bezwaar te komen. De vraag, waar het op aankomt, is, of geheelonthoudersvereenigingen in een dorp eene localiteit zonder vergunning kunnen vinden om te vergaderen; thans vergaderen zij in eene localiteit met vergunning, maar als deze bepaling wet wordt, waar moeten zij dan eene localiteit vinden om te vergaderen? Ik heb er reeds meermalen op gewezen, hoe onmogelijk het is, bij eene zoo gecompliceerde wet als deze, eene bepaling te maken, die overal, ook in de kleinste gemeente, past op den bestaanden toestand.

Tegenover de vraag van den heer Drucker, of de Regeering alsnog zou kunnen besluiten, het cijfer van 18 in 16 te veranderen, staat men niet geheel vrij. Ware het zoo, als een goede gang van zaken moest medebrengen, dan behoorde de Kamer in de gelegenheid te zijn, zich over zulk een vraagstuk afzonderlijk uit te spreken. Nu ligt de zaak echter zoo, dat het amendement van den heer Ferf van verdere

strekking is en het dus volgens het Reglement van Orde van de Kamer het eerst in stemming moet komen. Dat maakt de positie onvrij, en daar de Regeering oorspronkelijk het cijfer 16 had voorgesteld, maar het om den aandrang, die van verschillende zijden gekomen is, heeft verhoogd tot 18 jaar en zij, zooals zij zooeven verklaard heeft, in eene beslissing van de Kamer zou berusten, zou het gevolg kunnen zijn, dat een vasthouden aan het in het ontwerp geschreven cijfer oorzaak werd, dat men niets kreeg. Daarom blijft er voor de Regeering niets anders over dan het cijfer 18 in 16 te veranderen.

De heer Talma heeft er op gewezen, dat het woord „toelaten" eene uitlegging zou kunnen krijgen, waarbij eenvoudig werd geconstateerd, dat het begin van binnenkomen niet mocht worden geduld, maar dat, wanneer men er eenmaal in gezelschap gezeten was, men er verder kon blijven. Ik zie niet in, dat voor eene dergelijke chicane — zoo moet men het toch noemen — eene zoo ernstige vrees behoeft te bestaan. De bedoeling van de Regeering is natuurlijk geen andere, dan dat het verbod van toelating *in* de localiteit zoo wordt verstaan, dat zulk een persoon daar niet mag zijn dan in het voorgeschreven gezelschap. Wat voor het eerste oogenblik geldt, geldt ook voor het tweede, voor het derde en voor het vierde. Elk oogenblik, dat die man daar zit, kan het niet anders of hij is daar toegelaten en daarom zie ik de noodzakelijkheid niet in om dat woord „toelaten" te veranderen, mits het duidelijk geëxpliceerd is. Ik meen mijn Hollandsche taal toch ook nog wel te verstaan en kan niet toegeven, dat aan den term „toelaten in" een beperkter zin zou kunnen worden gegeven dan deze, dat men iemand toelaat ook op elk oogenblik dat hij binnen is.

Handelingen, blz. 2126.

Vergadering van 7 Juni 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil op het debat met den heer Ferf niet ingaan. Het is genoeg, wanneer hij eenerzijds zijn meening zegt en ik anderzijds mijn meening daartegenover stel. Wij weten bij dergelijke quaesties toch, dat men elkander niet overtuigt. De eenige vraag, welke door mij te beantwoorden blijft, is deze, naar welk criterium hier zal moeten gehandeld worden. Als criterium zal, zooals de geachte spreker uit Goes reeds aangaf, moeten gelden het antwoord op de volgende vraag: is de bepaling in eene zekere gemeente onuitvoerbaar, omdat

er geen andere gelegenheid voor onderkomen bestaat? Is dat zoo, dan zal ontheffing moeten worden verleend.

De geachte afgevaardigden, de heeren Goeman Borgesius, De Savornin Lohman en Bolsius, hebben hun amendement teruggenomen; ik heb mij dus over de quaestie, wat beter is, het amendement of het voorstel der Regeering, niet meer uit te laten.

De opmerking van den heer Troelstra, dat hier weer één van deze drie middelen zou worden aangegrepen om uit de moeilijkheid te komen, nl. òf een maatregel van bestuur, òf dispensatie, òf buiten werking stellen voor enkele gemeenten, is er eene, die hij dikwijls had kunnen maken. Zonder eenig verschil wordt ook bij andere wetten dikwijls van zulk een middel gebruik gemaakt.

De vraag van den heer Talma geeft mij niet veel aanleiding tot bespreking. Waar het de hoogere macht is, die het besluit neemt, en deze niet gebonden wordt aan het voorschrift voor het tot stand komen van het besluit, kan ook zonder een voorstel van den gemeenteraad daarop worden teruggekomen. Geldt het zoo in rechten, het is tot in de kleinste kleinigheden, die ten opzichte van de gemeenten aan de Departementen worden beslist, altoos regel, de gemeenten en Gedeputeerde Staten te hooren; er is geen reden, nu daarvan af te wijken. Maar door te zeggen, dat intrekking niet kan gebeuren dan op voorstel van den gemeenteraad, zou men eenigszins in strijd komen met de bestaande usantiën en de verhoudingen van het recht.

Handelingen, blz. 2132

Mijnheer de Voorzitter! De aangelegenheid, waarop door den geachten afgevaardigde uit Steenwijk de aandacht gevestigd is*), is er eene, die blijkens de Memorie van Antwoord op de Staatsbegrooting reeds bij de Regeering in ernstige overweging is; het is een onderwerp, dat niet alleen voor ons, maar ook voor onzen ambtgenoot van Waterstaat, Handel en Nijverheid zijn beteekenis heeft en het ligt in het voornemen der Regeering, ook dit kwaad — want wij rekenen dat hier een kwaad schuilt — te stuiten. Wanneer nu de heer Duymaer van Twist meent, dat de opmerking in de Memorie van Antwoord, dat het sluiten van een contract eene handeling is, die zoo weinig uiterlijk waarneembaar kan geschieden, dat een verbod dienaangaande geen doel zou treffen, geen hout snijdt en van oordeel is, dat deze handeling

---

*) Het sluiten van contracten enz. in vergunningen.

openlijk plaats heeft, zoodat men haar kan waarnemen, en dat de kastelein de menschen wel kent, dan meen ik daartegen te mogen opmerken, dat aldus de toestand moge zijn, nu er geen bepaling is, die het verbiedt, dus zoolang men geen reden heeft om de zaak te bemantelen, maar dat de opmerking van de Regeering in de Memorie van Antwoord niet den tegenwoordigen toestand betreft, maar dien, welke ontstaan zal, als een verbod zal zijn uitgevaardigd. Wordt zulk een verbod uitgevaardigd, dan hebben zoowel de tapper als de slijter van het contract er natuurlijk belang bij, dit op niet-waarneembare wijze te doen. De geachte afgevaardigde zegt, dat de tappers de menschen wel kennen. Dat is zoo; maar dit helpt niet, want het is niet de vraag, of zij de menschen kennen, maar of het bewijs kan worden geleverd, dat het sluiten van een contract van dien aard is toegelaten. Wanneer het sluiten van een contract gebeurt op zulk eene wijze, dat er geen pen, geen inkt, geen papier, geen handslag of iets dergelijks bij voorvalt, en er dus geen uiterlijke omstandigheden zijn, waardoor kan blijken van het sluiten van een contract, dan vordert men niets. Ik geloof daarom, dat dit ontwerp eene minder geschikte plaats is om het beoogde doel te bereiken; wanneer men een maatregel wil nemen, dan moet hij ook doel treffen, anders gaat men inslapen. Wanneer men dit kwaad wil bestrijden, dan moet men het doen op de nadere wijze, die als resultaat van de verdere overwegingen der Regeering aan de Kamer te zijner tijd, in een ontwerp belichaamd, zal worden aangeboden.

Handelingen, blz. 2134.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Borgesius, heeft drie vragen gedaan.*) Laat mij mogen beginnen met de laatste.

*) Deze beraadslaging betrof onderart. 15*l*, luidende:

„1. Het is verboden, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, kansspelen toe te laten.

2. Het is verboden, in daarvoor door Ons aangewezen gemeenten, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, of in de aanhoorigheid van zoodanige localiteit zonder toestemming van den burgemeester muziek, vertooningen of andere verrichtingen ten vermake van het publiek toe te laten. Deze bepaling is niet van toepassing op eene localiteit, waarvoor eene vergunning is verleend ingevolge art. 2*a*, eerste lid.

3. De toestemming, bedoeld in het vorige lid, wordt telkens voor niet langer dan vijf jaren gegeven en kan te allen tijde worden ingetrokken. Intrekking geschiedt bij met redenen omkleed besluit."

In den derden regel van het tweede lid staan de woorden: of in de aanhoorigheid van zoodanige localiteit. Moet, zoo vroeg de geachte afgevaardigde, hier ook niet staan de „gebouwde" aanhoorigheid? Ik meen, dat dit niet kan. In art. 3 is bepaald, waar de zetel van eene vergunning moet zijn, nl. in een huis of wel, wanneer in dat huis zelf geen sterke drank verkocht wordt, maar er in den tuin een lokaal is gebouwd, in dat lokaal in den tuin, zonder dat het huis in de localiteit is opgenomen. Hier daarentegen is geen sprake van eene op zich zelf staande, zelfstandige gelegenheid, maar van eene gelegenheid, die annex is aan eene localiteit, hetzij dan in een huis of in eene gebouwde aanhoorigheid. De aanhoorigheid beteekent dus niet de gebouwde aanhoorigheid, maar alleen wat men daaronder verstaat volgens de uitlegging van den heer Modderman, zooals warandes, terrassen, tuinen, enz. Men zou dus desnoods kunnen zeggen: laat die geheele bijvoeging van de aanhoorigheid weg, omdat onder de localiteit die aanhoorigheid is begrepen.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde de vraag gesteld, of hier niet de huizen met verlof zouden moeten genoemd worden onder de localiteiten, waar dergelijke spelen verboden zijn, daar die huizen ook genoemd worden in art. 15o bij het verbod van vrouwenbediening. De bepalingen, die aangaande het verlof hier voorkomen, hebben uitsluitend de strekking, de geheime ontduiking van het verbod van sterkendrankverkoop te weren. Nu is het bekend, dat in de gelegenheden, waar de geheime prostitutie heerscht, de ontduiking van het verbod van sterkendrankverkoop groot is. Het is dus niet te doen om het zedelijk kwaad, uit het verlof voortkomende, te keeren, want den wijn- en bierhandel wordt niets in den weg gelegd, maar het verlof heeft men noodig om het verkoopen van sterken drank in het geheim te keeren. Wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat het toelaten van hazardspelen in verlofhuizen zou strekken om daar den verkoop van sterken drank in strijd met de bepalingen der wet te doen plaats hebben, kan ik dit niet toegeven. De zedelijke invloed, door die hazardspelen uitgeoefend, leidt naar mijn meening niet tot dat gevolg en is daarom hier niet aan de orde.

In de derde plaats is gevraagd, of het woord „kansspel" niet een woord is, dat aanleiding kan geven tot min gewenschte interpretaties. Gelijk in de Memorie van Antwoord naar aanleiding van het Voorloopig Verslag is gezegd, was eerst gebezigd het woord „hazardspel". Nadat door de interpretatie van den Hoogen Raad daaraan eene beperkte duiding was gegeven, is het woord kansspel genomen, om een begrip te hebben, dat meer omvatte. Nu geef ik den geachten afge-

vaardigde gaarne toe, dat bij het gebruik van zulke woorden een ander gevaar dreigt, nl. dat er te veel onder begrepen wordt. Dam-, schaak- en kaartspel kan men, als men het heel ver wil uitstrekken, er onder begrijpen. Het is moeilijk, een voldoend bepaald woord te nemen; de woorden, die onze taal voor deze zaak heeft, leenen zich niet voor de onderscheidingen, die wij op het oogenblik moeten maken. Intusschen geloof ik niet, dat het woord „kansspel" door den rechter toepasselijk verklaard zal worden op kaartspel en dergelijke, maar alleen op die soort spelen, die men hier poogt te weren. Nu vraagt de geachte afgevaardigde of het, indien men op deze wijze niet tot zekerheid komt, niet beter zou zijn, bij Koninklijk Besluit of bij algemeenen maatregel van bestuur de spelen te laten opnoemen. Daar is iets vóór te zeggen. Enumeratie door de Kroon biedt dit voordeel, dat men aan de hand van de practijk kan weren wat men beoogt te weren. De geachte afgevaardigde zal mij evenwel toestemmen, dat zij ook het gevaar oplevert, dat elk jaar nieuwe spelen verzonnen worden. Bij de huiselijke spelen komen ook ieder jaar nieuwe spelen op, waaraan men een anderen naam geeft. Ik geloof daarom, dat men, als men de bedoeling van den geachten afgevaardigde wil bereiken, veel liever ongeveer dezen weg zou moeten uitgaan, dat men bijv. bepaalde, dat het verboden is, spelen toe te laten, waarbij, ook al heeft eenige geoefendheid of behendigheid invloed op den uitslag, toch de kans voor den uitslag overwegend is. Dan heeft men de twee elementen van kans en behendigheid en is bepaald, dat alleen die spelen zijn verboden, waarbij, al wordt er eenige behendigheid of geoefendheid bij te pas gebracht, toch het fortuite als zoodanig is de overwegende factor.

Handelingen, blz. 2135.

Mijnheer de Voorzitter! Ik gaf zooeven den geachten spreker toe, dat het woord „kansspel" hier kan opgevat worden, alsof onschuldige spelen daardoor zijn uitgesloten. Ik voegde daarbij, — en ik herhaal het thans —, dat ik mij niet kan voorstellen, — en de geachte spreker ook wel niet —, dat ooit door den Hoogen Raad aan het woord dergelijke duiding zou gegeven worden. Wij hebben gezien, dat zelfs het woord „hazardspel", tegen veler verwachting in, in zooveel beperkteren zin is geduid, dat zelfs het *jeu de poule* daarbuiten viel. Zou men nu meenen, dat diezelfde rechterlijke macht, die er zoo op bedacht is, dergelijke uitdrukking in haar meest beperkte duiding te nemen, juist bij het woord „kansspel" zou zeggen, dat het zoo uitgebreid mogelijk moet genomen worden? Ik meen van niet. Wanneer nu hier uit de dis-

cussiën duidelijk genoeg gebleken is, dat het metterdaad niet ruim beboeld is, dan zal die engere duiding daardoor versterkt worden. Blijft de geachte spreker echter van meening, dat het desniettemin beter is, de redactie in dien zin te wijzigen, dan wil ik hem gaarne de redactie, zooals ik haar in eersten termijn aangaf, nog eens voorlezen. Mijn bedoeling was, dat dan voor „kansspelen toe te laten" gelezen zou worden: „spelen toe te laten, waarbij, ook al oefent de behendigheid invloed op den uitslag, toch de kans voor den uitslag overwegend is". Ik zie echter de noodzakelijkheid van wijziging niet in. Het woord „kansspel" zal niet licht in te engen zin worden gebezigd. Men komt met het bezigen van stadhuiswoorden veel verder dan met breede omschrijvingen.

Handelingen, blz. 2135—2136.

Mijnheer de Voorzitter! Nu tegen het begrip van „kansspel" bedenkingen zijn gerezen, waarvan men de oplossing niet meent te mogen toevertrouwen aan de rechterlijke macht, zal er ter voorkoming van deze moeilijkheid weinig anders overschieten, dan het woord „kansspelen" weer te vervangen door het woord „hazardspelen", omdat dit reeds in onze wetgeving voorkomt en een min of meer omlijnd begrip is, wat van „kansspelen" niet kan gezegd worden. Leest men „hazardspelen", dan zal men geen gevaar loopen, dat daaronder ooit zal worden verstaan dominospel en dergelijke. Maar dan zou, na de beperkte interpretatie, die van het begrip „hazardspelen" gegeven is, eene nadere bepaling moeten volgen, waarbij wordt uitgesproken, dat onder hazardspelen wordt begrepen elk spel, waarbij wel in het algemeen de kans op winst van het toeval afhangt, doch die kans toeneemt met de meerdere geoefendheid of de grootere behendigheid van den speler. Door deze toevoeging wordt van het begrip hazardspel eene verklaring gegeven, waardoor spelen als het jeu de poule en dergelijke er onder vallen. Wanneer van de zijde van degenen, die bedenkingen hadden, geen amendement wordt voorgesteld, is de Regeering bereid, die wijziging aan te brengen.*)

Handelingen, blz. 2136.

---

*) „Onder hazardspel wordt begrepen elk spel, waarbij wel in het algemeen de kans op winst van het toeval afhangt, doch die kans toeneemt met de meerdere geoefendheid of de grootere behendigheid van den speler."

Door den heer Bos werd een amendement voorgesteld, strekkende om deze nieuwe tweede alinea uit het artikel te doen vervallen. Het werd, in stemming gebracht, met 35 tegen 33 stemmen verworpen, waarna het onderartikel z. h. s. werd aangenomen.

Mijnheer de Voorzitter! De Regeering heeft alle waardeering ook voor het doel, waarmede het amendement *) is ingediend. Toch komt het haar voor, dat het noch is genoegzaam gemotiveerd, noch goed genoeg geformuleerd, noch tot het beoogde doel kan leiden. Niet genoegzaam gemotiveerd, omdat wij toch een kwaad als dit met zoo krasse middelen eerst dan mogen gaan bestrijden, als het den geheelen toestand dreigt aan te tasten. Nu heeft de geachte afgevaardigde, die toch wel naar bewijsmateriaal zal hebben gezocht, niets anders kunnen doen dan enkele voorbeelden aanhalen uit een viertal door hem genoemde gemeenten, voorbeelden, waarvan de meeste nog, zoo zij niet nader worden geadstrueerd, niet voldoende zijn om daarop te kunnen afgaan. En daarbij was nog niet eens uitsluitend sprake van het misbruik maken van sterken drank, maar trad zelfs in hooge mate het misbruik van bier op den voorgrond. Het schijnt dus geheel ongemotiveerd om iets, dat in enkele plaatsen voor bestrijding vatbaar zou zijn, te gaan bestrijden door een maatregel, die het geheele land binden zou. En dat niet alleen bij een hoog opgezette verkiezing, maar bij elke verkiezing voor Kamer, Provinciale Staten of gemeenteraad. In de tweede plaats schijnt het amendement niet goed geformuleerd. Er is reeds op gewezen, dat het zóó niet zou gaan. Men kan niet, wanneer er in een district van Amsterdam eene verkiezing is voor den gemeenteraad, in geheel Amsterdam den verkoop van sterken drank voor dien dag stilzetten. In elk geval zou het amendement dus, wat de redactie betreft, eene aanmerkelijke verbetering moeten ondergaan. In de derde plaats komt het der Regeering voor, dat, zoo eene dergelijke bepaling al gewenscht ware, de zaak toch geheel anders zou moeten worden aangevat. Zooals het amendement de zaak nu wil regelen, zou het geen doel treffen, want de bepaling zou telkens worden ontdoken. Wanneer vroeg of laat het euvel op electoraal gebied, dat zich in Frankrijk en in den laatsten tijd ook in België voordoet, bij ons ook mocht doordringen,

*) Amendement van de heeren Hugenholtz, Helsdingen, Van Kol, Ter Laan, Melchers en Troelstra, strekkende om na onderartikel 15*l* een nieuw onderartikel 15*l bis* in te voegen, luidende als volgt:

„Het is verboden in gemeenten waar en op dagen waarop stemmingen en herstemmingen plaats hebben voor leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, der Provinciale Staten en van den gemeenteraad, in voor het publiek toegankelijke localiteiten waarvoor vergunning is verleend, uitgezonderd die in een logement alleen aan logeergasten, sterken drank in het klein te verkoopen, te schenken, toe te dienen of te verstrekken."

Het amendement werd ingetrokken.

wanneer ook bij ons de *politique de cabaret* de overhand mocht krijgen, dan zou — dit is de overtuiging van de Regeering — daartegen een maatregel moeten worden voorgesteld niet bij deze wet, maar bij de Kieswet. *Handelingen*, blz. 2141.

Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel *) moge op wie het buiten verband met de wet leest den indruk maken alsof hier eene poging werd gedaan om een zeker soort van prostitutie te bestrijden, dit kan natuurlijk de bedoeling van het artikel niet zijn. In de Drankwet zou het nastreven van zulk een doel geheel misplaatst zijn; het doel van die wet kan geen ander zijn dan het misbruik van sterken drank te keeren en geen artikel van de wet mag een ander doel hebben. Wel heeft de heer Van Raalte opgemerkt, dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen dezen morgen mijn bedoeling verkeerd had geïnterpreteerd, door die op te vatten, alsof het hier uitsluitend gold den clandestienen verkoop van sterken drank tegen te gaan. Maar de heer Van Raalte houde het mij ten goede, wanneer ik zeg, dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen zeer juist de bedoeling heeft weergegeven. Hij heeft het toch niet gezegd, voor zoover het de vergunninghouders betreft, maar voor zoo-

---

*) Deze beraadslaging betrof onderart. 15*o*, luidende:

„1. Het is verboden, in daarvoor door Ons aangewezen gemeenten, in eene localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning, of waarvoor een verlof voor den verkoop, bedoeld in art. 15, tweede lid, letter *a*, is verleend, zonder toestemming van den burgemeester vrouwelijke personen gedurende de uitoefening van het bedrijf dienst te laten doen of vanwege den houder van de vergunning of van het verlof aanwezig te doen zijn.

2. Die toestemming wordt telkens voor niet langer dan vijf jaren gegeven en kan te allen tijde worden ingetrokken. Intrekking geschiedt bij met redenen omkleed besluit.

3. Het bepaalde in het eerste lid is niet van toepassing op de inwonende echtgenoote en op inwonende dochters van den houder van eene vergunning of van een verlof.

4. Het is verboden personen beneden 18 jaar dienst te laten doen hetzij in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, gedurende de uitoefening van het bedrijf in die localiteit, hetzij ter zake van den verkoop van sterken drank in het klein voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop."

Op dit onderartikel was door den heer Van Raalte een amendement voorgesteld, strekkende om het eerste, tweede en derde lid te lezen als volgt:

ver het betreft de verlofhouders. En dan is volkomen juist; de verlofhouders zijn hier in het algemeen opgenomen om den clandestienen verkoop tegen te gaan. Het standpunt, dat men ten deze moet innemen, is, dat men te doen heeft met lokmiddelen, en dat door openbare of geheime prostituées het gebruik van sterken drank wordt bevorderd, al was het eenvoudig daardoor, dat men de personen, die anders even de herberg zouden inloopen en dan weer weggaan, door die vrouwen langer houdt. In de tweede plaats mag men ook niet vergeten het ergerlijk misbruik van sterken drank, dat door die vrouwen zelven plaats heeft. Die vrouwen zitten daar toch den geheelen dag om anderen tot drinken aan te zetten en het is natuurlijk, dat zij zelf dan ook moeten drinken en op den duur daardoor geheel te gronde gaan.

Op die beide elementen moet worden gelet. En nu is het doel van de Regeering, een maatregel in het leven te roepen, waardoor dit misbruik kan worden afgesneden. De geachte voorsteller van het amendement is het dan ook met die bedoeling van de Regeering geheel eens, maar volgens hem is de wijze, waarop de Regeering dat doel wil bereiken, niet de meest voor de hand liggende. Dit ben ik weder geheel met hem eens. Wanneer men vraagt, hoe, buiten andere overwegingen om, zulk een maatregel zou moeten worden ingericht, dan is het buiten kijf, dat hetgeen de geachte voorsteller wil den normalen weg volgt en dat hetgeen door de Regeering wordt voorgesteld van dien normalen weg afwijkt. Ik geef hem ook toe, dat, wanneer men den weg van zijn amendement inslaat, men de suppositie vermijdt, alsof in de aan-

„In daarvoor door Ons aangewezen gemeenten kan de burgemeester bij met redenen omkleed besluit verbieden, in eene daarbij aangeduide localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning, of waarvoor een verlof voor den verkoop bedoeld in art. 15, tweede lid, letter *a*, is verleend, vrouwen gedurende de uitoefening van het bedrijf in die localiteit dienst te laten doen of vanwege den houder van de vergunning of van het verlof aanwezig te doen zijn.

Het besluit van den burgemeester in het eerste lid bedoeld, wordt den houder der vergunning of van het verlof in afschrift medegedeeld en treedt in werking met ingang van den dag op dien der mededeeling volgende.

Het stelt den termijn vast voor welken het verbod gelden zal. Die termijn is van ten minste één jaar en ten hoogste vijf jaren, behoudens de bevoegdheid van den burgemeester om het verbod tusschentijds in te trekken, alsmede om den termijn telkens met een nieuwen, van gelijken duur als voormeld, te verlengen. Deze verlenging geschiedt bij nader besluit, waarop het bepaalde bij het tweede lid van toepassing is."

Dit amendement werd met 51 tegen 28 stemmen verworpen.

gewezen gemeenten in alle inrichtingen, waar vrouwen dienen, gevaarlijke vrouwen zijn. Al stem ik dus toe, dat de gewone weg zou zijn geweest, te doen zooals het amendement voorstelt, toch zal de geachte afgevaardigde ook wel gevoelen, dat er voor de Regeering bepaalde redenen zijn geweest, waarom zij van dezen meest gebruikelijken weg is afgeweken. De Regeering vreest, dat, wanneer men den gewonen weg volgt, er van hetgeen men beoogt weinig zal komen en dat daarentegen op de wijze, die de Regeering voorstelt, — wij stellen ons er niet *te* veel van voor —, er meer van zal terecht komen. Daar nu naar de meening van de Regeering op deze wijze het doel, dat men beoogt, beter zal worden bereikt, behoeft de kleine afwijking van den normalen weg in deze den wetgever niet te weerhouden.

Waarom zullen wij met het amendement van den geachten afgevaardigde het doel minder goed bereiken? Omdat hier het initiatief van den burgemeester zal moeten uitgaan, terwijl in het Regeeringsvoorstel dit initiatief uitgaat van den verzoeker en de burgemeester gedwongen wordt, eene beslissing te nemen. Wordt het denkbeeld van den geachten afgevaardigde overgenomen, dan zal een burgemeester allicht denken: dit is een wespennest, waarin ik liever niet mijn hand steek, want ik moet eene inrichting gaan attaqueeren en ik moet daarna verklaren, dat ik het vrouwelijk personeel in die inrichting als verdacht beschouw. Want de geachte afgevaardigde wil ook bepalen, — en dat is tegen zijn voorstel niet de minst ernstige bedenking —, dat het verbod met redenen omkleed moet zijn. Wordt nu door de politie den burgemeester bericht, dat het in een huis verkeerd toegaat, dan zal de burgemeester zijn besluit met redenen moeten omkleeden en dit is geen geringe moeilijkheid. Want gaat het in die inrichting zonder burengerucht en zóó stil toe, dat men er buitenaf niet veel van merkt, dan zal het voor den burgemeester zeer moeilijk zijn, te constateeren, welke redenen er aanwezig zijn om op die inrichting den maatregel toe te passen, terwijl omgekeerd, naar het denkbeeld van de Regeering, de burgemeester niet voor die verantwoordelijkheid staat. Integendeel heeft hij daar te beoordeelen, of degene, die zich presenteert, genoegzame waarborgen aanbiedt.

De weg, door den geachten afgevaardigde aangegeven, is dus formeel juist, maar het Regeeringsvoorstel zal het den burgemeester heel wat gemakkelijker maken en zal minder gevaar opleveren, dat hij denkt: *in dubiis abstine.* Evenwel, bij beide voorstellen heeft de burgemeester de beslissing. Heeft men een burgemeester, die de zaak ernstig wil, dan levert het middel van den geachten afgevaardigde ook op wat noodig is. Heeft men een burgemeester, die wat laksch is, dan zal

deze met het geven van toestemming wat mild kunnen zijn, zoodat de bedoeling der wet niet voldoende bereikt wordt. Wanneer dan ook de geachte afgevaardigde de moeilijke bepaling van het met redenen omkleeden van het besluit er uit ligt, dan zou ik de beslissing aan de Kamer kunnen overlaten. Er is voor beide voorstellen iets te zeggen, want het hangt per slot van rekening van den burgemeester af.

Door den heer Nolting is gevraagd, of niet, nu in art. 15*i* 18 in 16 veranderd is, hier ook reden is om 18 in 16 te veranderen; dit denkbeeld is nader aangedrongen door den heer Troelstra, die zeide, dat vooral in de kringen der kellners hierop prijs werd gesteld. Wat het laatste argument betreft, moet ik er op wijzen, dat, vergeleken met het geheele bedienend personeel in gelegenheden met vergunning, het aantal van de kellners, die eene bepaalde school doorloopen en daarna eene hoogere opleiding zoeken in het kellnersvak, niet groot is en men verkeerd doet met uitsluitend te denken aan de kellners. Het geldt hier het geheele bedienend personeel in kroegen, slijterijen enz., het geheele personeel, mannelijk en vrouwelijk, dat bij den kleinhandel in sterken drank betrokken is. Men mag niet vergeten, dat het met het oog op dat uitgebreide personeel stellig iets vóór had om den leeftijd te stellen op 18 jaar, maar nu men bij art. 15i heeft beslist, dat men boven de 16 jaar het aanwezig zijn in dergelijke inrichtingen niet meer acht op te leveren psychologisch gevaar, ontbreekt voldoende grond voor de hier voorgestelde grens van 18 jaar. Er komt nog bij, dat bij personen, uit dezen stand voortkomende, de beroepskeuze niet te laat gedaan kan worden; 16 jaar is al laat genoeg. Het is daarom, dat ik, nu bij art. 15*i* de beslissing gevallen is, er niet tegen heb, ook hier 18 jaar in 16 jaar te veranderen.

Handelingen, blz. 2144—1245.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne voldoen aan de vraag van den geachten afgevaardigde, den heer Van Dedem, en omtrent de instelling van het inspectoraat in nadere bijzonderheden treden. Ik merk dan in de eerste plaats op, dat blijkens art. 25 deze inspecteurs niet zullen worden belast met het opsporen van overtredingen. Het is niet de bedoeling, aan de vele politieambtenaren, die op allerlei wijzen op overtreding toezien, die inspecteurs toe te voegen. Zij zijn bestemd, een gansch anderen werkkring te vervullen. De zaak is n.l. deze, dat bij het ontwerpen van deze wetsvoordracht de Regeering in groote moeilijkheid heeft verkeerd, hoe zij omtrent de wijze, waarop

de wet feitelijk wordt uitgevoerd, het noodige licht kan ontvangen. Bijna uitsluitend is de Regeering daarvoor aangewezen op de jaarlijksche verslagen van de Commissarissen der Koningin, waarvan de een meer, de ander minder den nadruk legt op de uitvoering van de bepalingen der Drankwet. Het gevolg is, dat men door de verslagen naast elkander te leggen wel hier en daar een kijk op de dingen kan krijgen, maar niet bekend wordt met den toestand over het geheele land. Nu kan men zich wenden tot Gedeputeerde Staten en door dezen navraag laten doen bij de burgemeesters, maar ik behoef niet te zeggen, dat, waar juist de administratieve uitvoering van de Drankwet sedert 1881 zooveel te wenschen heeft overgelaten, het moeilijk is, door die mededeelingen, ook al zijn de feiten volkomen juist, een inzicht te krijgen in den geheelen toestand. En nu is het toch voor de Regeering, zal zij met deze zaak ernst kunnen maken, beslist noodig, dat zij kennis draagt van den stand van zaken in het land. Dat is der Regeering met de hulpmiddelen, die haar op dit oogenblik ten dienste staan, metterdaad niet mogelijk. Daarom is toen de vraag opgekomen, of niet een orgaan kan worden geschapen om daarin te voorzien. De bedoeling is niet, een inspectoraat in te stellen, dat het gansche land doorreist op de wijze van de inspecteurs van den arbeid, maar ter beschikking van de Regeering te stellen een drietal inspecteurs, desnoods elk met een adjunct-inspecteur bij zich, die door de Regeering zouden kunnen gebezigd worden om zich voortdurend op de hoogte van den toestand te stellen en na te gaan wat geschiedt.

De geachte spreker heeft ook gevaaagd, uit welk soort personen de inspecteurs zullen worden genomen. Ik ben het geheel met hem eens, dat men in de verste verte niet denken moet aan doctoren, aan wetenschappelijk hoog ontwikkelde personen. Neen, het zal er op aankomen, mannen te kiezen, die getoond hebben in hun verleden, de gaven te bezitten om de toestanden op te nemen, en die daarbij genoeg prestige en autoriteit in hun persoon medebrengen, dat zij niet worden aangezien voor een soort speurhonden, maar die optreden als representeerende het Gouvernement. Het is daarom de bedoeling, wanneer de Kamer dit voorstel aanneemt en de noodige gelden worden toegestaan, om aan te stellen een drietal personen, die als zoodanig werkelijk het doel der wet zullen kunnen helpen bereiken.

Wat de kosten betreft, moet men zich niet voorstellen, dat daarmede eene groote somme gelds gemoeid zal zijn. Wanneer men nagaat, dat er drie inspecteurs zullen zijn, elk met een adjunct, begrijpt men, dat reeds uit dien hoofde die som niet hoog kan loopen. Maar dit stel

ik mij wel voor, dat die inspecteurs zoodanige salarissen zullen moeten ontvangen, dat men de beschikking kan krijgen over mannen van zekere positie, die zullen kunnen beantwoorden aan datgene wat de Regeering van hen eischt. Men zal de traktementen dus in geen geval lager kunnen stellen dan het maximum der traktementen van andere inspecteurs.

Ik hoop, dat ik hiermede den geachten spreker een bevredigend antwoord gegeven heb en dat de Kamer met dit voorstel zal willen medegaan.

Handelingen, blz. 2147.

Mijnheer de Voorzitter! De Regeering heeft gepoogd, aan de geopperde bezwaren te gemoet te komen door voor te stellen een art. XXXVI *bis* *). De geachte voorstellers hebben evenwel gemeend, hun amendement in gewijzigden vorm daartegenover te moeten handhaven.

---

*) Art. XXXVI *bis* luidde:

„Inbreuk op de bepalingen, bedoeld in art. 3*a*, tweede lid, 4°., wordt niet geacht te bestaan:

a. wanneer in de statuten of in het reglement aan het bestuur de bevoegdheid is toegekend, om dagen aan te wijzen, het getal van dertig in het jaar niet te boven gaande, waarop inwoners van de gemeente of van eene aangrenzende gemeente, geen lid zijnde, tot het verkeer en het gebruiken van dranken in de localiteit dier sociëteit kunnen worden toegelaten, onder voorwaarde, dat van de aanwijzing van die dagen telkens ten minste drie dagen vooraf schriftelijk worde kennis gegeven aan Gedeputeerde Staten en aan den burgemeester;

b. wanneer in de statuten of in het reglement bepaald is, dat tot het verkeer en het gebruiken van dranken in de localiteit dier sociëteit ook de huisgenooten van de leden worden toegelaten.".

Op dit artikel was een amendement voorgesteld door de heeren Fock, Rink, Van Limburg Stirum, Hubrecht en Janssen, strekkende om het artikel te lezen als volgt:

„In afwijking van artikel 3*a*, 2, sub 4, kan de vergunning voor den verkoop in de localiteit van eene sociëteit door Gedeputeerde Staten worden verleend, wanneer in de statuten of in het reglement is bepaald, dat de sociëteit in bepaalde gevallen voor inwoners van de gemeente of van aangrenzende gemeenten, niet leden der sociëteit, toegankelijk is, en dat de huisgenooten van de leden toegang tot de sociëteit hebben, met dien verstande, dat de statuten of het reglement overigens aan het bepaalde van artikel 3*a* moeten voldoen.

Dit amendement werd verworpen met 44 tegen 34 stemmen.

Hunnerzijds en van de zijde der Regeering is de bedoeling één, namelijk te zorgen, dat het gezonde, normale sociëteitsleven zich vrij bewegen kunne, maar omgekeerd ook, dat de pseudo-sociëteiten, dank zij deze bepaling, geen misbruik zullen kunnen maken en niet zullen kunnen optreden op eene wijze, die de bedoeling der wet zou verijdelen. Het hangt dus af, zoowel voor de geachte voorstellers als voor de Regeering, van de vraag, of door het eene of het andere voorstel eenerzijds genoegzaam voorzien wordt in de verlangde vrijheid en anderzijds genoegzaam geweerd wordt het kwaad, dat men weren wil. Om nu daarover geen verwarde discussie te krijgen, moet ik beginnen met uit het debat te verwijderen wat er niet in thuis behoort, en wel ten eerste het laatste element, door den geachten afgevaardigde in het debat gebracht met de dierentuinen en soortgelijke inrichtingen, waar de gewoonte bestaat, scholen met haar onderwijzers toe te laten en waar men tegen entréegelden bezoekers toelaat. Ik wensch duidelijk uit te spreken, dat die soort inrichtingen niet onder het begrip van sociëteiten in den zin van deze wet vallen en onder de bepaling, welke thans aan de orde is, ook niet kunnen worden begrepen, en wel omdat in dit wetsontwerp de sociëteiten voortdurend geponeerd zijn als voor het publiek niet-toegankelijke inrichtingen en omdat alle inrichtingen, waarin men kan komen tegen entréegeld, moeten beschouwd worden als voor het publiek toegankelijk. In de tweede plaats wensch ik uit het debat te elimineeren de aan het besproken punt voorafgegane opmerking van den geachten afgevaardigde, dat er inrichtingen zijn, die de gewoonte hebben om localiteiten, hetzij boven, hetzij beneden, hetzij klein, hetzij groot, te verhuren voor concerten, voor het houden van lezingen, van gezelschapsvergaderingen, voor bruiloften of maaltijden. Door de bepalingen van dit artikel wordt aan dit recht niets te kort gegaan. Wanneer deze lokalen voor een van die doeleinden worden verhuurd of tegen entrée worden opengesteld, vallen zij niet onder de sociëteits-bepalingen van dit ontwerp. Blijft dus alleen dit over, dat in gewone sociëteiten nu en dan de behoefte bestaat om behalve de leden ook toe te laten 1°. de familie of de huisgenooten der leden en 2°. andere personen uit de gemeente.

In beide lezingen is, gelijk van zelf spreekt, opgenomen, dat huisgenooten niet zijn uitgesloten. Er bestaat tusschen de lezing der geachte afgevaardigden en die der Regeering dit verschil, dat er volgens de hunne afwijking zou zijn van het bepaalde in art. 3*a* en dat er volgens die van de Regeering geen inbreuk op die bepalingen zou geacht worden te bestaan. De bedoeling is deze, dat de bepaling, welke in

art. 3*a* is opgenomen, alleen slaat op zelfstandige personen, die voor een lidmaatschap in aanmerking komen; daar nu de huisgenooten van een lid als zoodanig niet geacht kunnen worden in den regel voor een zelfstandig lidmaatschap in aanmerking te komen, kan het geen eigenlijke inbreuk op de bedoeling der bepaling worden geacht, wanneer voor de huisgenooten de toegang wordt opengesteld. Daarover bestaat geen verschil.

Blijft nog het laatste punt, nl. dat men wenscht, eene sociëteit ook nu en dan gelegenheid te geven tot eene ruimere introductie, waarbij men ontslagen wil zijn van de bepaling, dat men moet wonen noch in de gemeente noch in eene aangrenzende gemeente. Er worden twee middelen voorgesteld om dit bezwaar te ondervangen. De Regeering stelt voor, daarvoor aan te nemen een zeker getal dagen en de geachte afgevaardigde wil spreken van „bepaalde gevallen". Laat ik eerst de redactie der Regeering bespreken. De heer Fock heeft volkomen gelijk, als hij zegt, dat het getal 30 een geheel willekeurig cijfer is; reeds bij eene vorige gelegenheid heb ik gezegd, dat dit getal op zich zelf niet bindend is. De geachte spreker heeft slechts één voorbeeld aangehaald, waaruit bleek, dat men met het getal van 30 niet zou kunnen volstaan, n. l. eene studentensociëteit. Ik wil echter allereerst vragen, of het rationeel heeten kan, eene bijzondere groep van sociëteiten, die hoogstens 6 of 7 in getal zijn, hier als voorbeeld te nemen en ter wille van die groep de wet te verzwakken. Bestaat inderdaad het bezwaar van den heer Fock wel? De geachte spreker gevoelt zelf, dat het niet kan bestaan ten aanzien van de debating-clubs. Ik weet niet, of het regel is, dat eene studentensociëteit een lokaal verhuurt, maar als ze het doet, dan valt ze, voor zooveel de verhuring van dat lokaal betreft, buiten de sociëteitsbepaling. Ook kan de sociëteit bij het aanvragen der vergunning een lokaal, dat daartoe gebezigd wordt, houden buiten de localiteiten waarvoor ze vergunning vraagt. Dan is het bezwaar vervallen. Blijft dus alleen, dat de hoogleeraren, die wel eens in eene debating-club aanwezig zijn, in de pauze in de eigenlijke kroeg zouden willen komen. Maar ik moet zeggen, dat dit op mij zeer weinig indruk maakt. De hoogleeraren hebben alle gelegenheid, in het lokaal der debating-club te blijven, zooals vele kleine gezelschappen wel genoodzaakt zijn in een lokaal te vergaderen en daar te blijven tijdens de pauze, omdat ze niet in een kroeg toegang hebben. Wordt dus door de Regeeringsbepaling te gemoet gekomen aan een metterdaad bestaand bezwaar, anderzijds wordt het oprichten van pseudo-sociëteiten geheel afgesneden. Eene pseudo-sociëteit, die zich in strijd

met de wet zou willen handhaven, en daartoe noodig heeft, dat zij niet gebonden is aan de bepaling, dat men geen introducé's mag toelaten uit de gemeente zelf en de aangrenzende gemeenten, heeft er niets aan, of ze het doen mag 30 of 40 dagen. Wanneer ze zich daarop wil inrichten en daarvan moet bestaan, dan moet ze doorgaande die faculteit hebben en heeft zij er niets aan, als het slechts enkele dagen kan. Daarom meen ik, dat de regeling, zooals de Regeering die voorstelt, dat gevaar afsnijdt. Aan de bepaling is toegevoegd, dat van de toelating 3 dagen vooraf kennis moet worden gegeven. Dit is noodig, omdat, als geen kennisgeving gevraagd wordt, men bij die pseudo-sociëteiten elke contrôle mist, of het bepaalde getal inderdaad in acht genomen wordt.

In kom nu tot het amendement en vraag, of het voldoet aan de eischen, die moeten gesteld worden. Ik spreek ook nu niet over het tweede lid, ten aanzien waarvan de voorstellers met de Regeering homogeen zijn. Wat het eerste punt betreft, stellen zij voor, dat de vergunning kan verleend worden „wanneer in de statuten of in het reglement is bepaald, dat de sociëteit in bepaalde gevallen voor inwoners van de gemeente of van aangrenzende gemeenten, niet leden der sociëteit, toegankelijk is, en dat de huisgenooten van de leden toegang tot de sociëteit hebben, met dien verstande, dat de statuten of het reglement overigens aan het bepaalde van artikel 3*a* moeten voldoen." Ik denk mij statuten, waarin bijv. staat als art. 3: Niemand mag als lid worden toegelaten dan onder die en die voorwaarden; niemand mag geïntroduceerd worden in de sociëteit, tenzij hij woont buiten de gemeente, waar de sociëteit gevestigd is, en buiten de aangrenzende gemeenten. En dan art. 4: In bepaalde gevallen mag van het voorgaande artikel worden afgeweken. Dan is dus geheel aan het voorstel voldaan, maar dan zijn ook de pseudo-sociëteiten geholpen; dan kunnen de leden daar introduceeren wie zij willen. Wel zullen de voorstellers zeggen: dat hebben wij zoo niet bedoeld, maar het staat er zoo. Maar laten we aannemen, dat zij hun amendement wijzigen in dien zin, dat in de statuten de gevallen moeten bepaald zijn, waarin de sociëteit voor niet-leden toegankelijk is. Dan denk ik mij eene sociëteit, die in haar statuten plaatst het eerste artikel, dat ik aangaf en daarbij een volgend artikel: Van het bepaalde in het voorgaande artikel kan door het bestuur worden afgeweken in de volgende gevallen: 1°. wanneer een der leden jarig is (men denke zich nu eene sociëteit van 400, 500 leden; die zou gelegenheid hebben om geheel tegen de bedoeling der wet te handelen); 2°. wanneer een der leden een kind wordt ge-

boren; 3°. wanneer er een huwelijk in de familie van een der leden is. Zoo kan men eene gansche reeks van gevallen opnoemen, waaruit dan door Gedeputeerde Staten zou moeten worden afgeleid, of die statuten aan de eischen voldoen. Formeel zou voldaan zijn aan de eischen, dat er bepaalde gevallen genoemd moeten zijn, en wanneer die sociëteit draagt het karakter van eene vereeniging van vrienden, kan men er bezwaarlijk captie om maken. Ik geloof dus dat, wanneer men het amendement neemt zooals het daar ligt, het onbruikbaar is; ik moet daarom beslist de aanneming ervan aan de Kamer ontraden, want ik ben er zeker van, dat wij met dat voorschrift zullen krijgen pseudo-sociëteiten in zulken getale en van zulken omvang, dat de heeren zelf naderhand zullen zeggen: het spijt mij, daartoe te hebben medegewerkt.

Wanneer men in de wet de gevallen kon schrijven, dan zou ik met de voorstellers akkoord gaan, en als zij er kans toe zien, het amendement zoo in te richten *), dat Gedeputeerde Staten eene sociëteit mogen toelaten, wanneer in de statuten wordt opgenomen, dat ook niet-leden zullen worden toegelaten in die en die met name in de wet genoemde gevallen, dan, dit stem ik toe, komen wij iets nader tot de zaak. Maar ook dan zou ik er bezwaar tegen hebben, omdat, hoe men die gevallen ook in de wet omschrijft, het altoos mogelijk blijft, er misbruik van te maken. Men kan de gevallen best zoo omschrijven, dat ook de slechtste sociëteiten de meest nette en keurige formuleering nemen om toch van de wet af te wijken. Men ondervangt dat bezwaar alleen, als men een cijfer neemt, want een cijfer is iets, waaraan men niet kan tornen. Ik moet dan ook, zooals gezegd, de aanneming van het amendement zeer beslist aan de Kamer ontraden. Er vóór kan, dunkt mij, alleen stemmen degene, die op dit oogenblik alleen bewogen wordt door het verlangen om den sociëteiten het leven zoo gemakkelijk mogelijk te maken, en die er niets voor gevoelt om desnoods een lastigen maatregel te nemen, waardoor de pseudo-sociëteiten kunnen worden geweerd.

Handelingen, blz. 2188—2189.

Mijnheer de Voorzitter! De vraag of eene gelegenheid, waar bezoekers, die zich aanmelden, tegen entrée binnen kunnen komen, al of niet is eene voor het publiek toegankelijke localiteit, is eene quaestie,

*) De voorstellers brachten wijziging in hun amendement, ten gevolge waarvan in plaats van „in bepaalde gevallen" zou worden gelezen: „in de in de statuten of het reglement aangewezen gevallen".

die natuurlijk in elk bijzonder geval door den rechter uit te maken is. Waar dergelijke quaestie dusver is voorgekomen, is steeds eene zoodanige inrichting beschouwd als wel voor het publiek toegankelijk. Maar nu in deze wet de uitdrukking „voor het publiek toegankelijk" gebezigd is in dien zin, dat doordoor sociëteiten worden uitgesloten, kan de sociëteit als zoodanig er niet in begrepen zijn.

Wat het verhuren van lokalen betreft, over een huis of eene localiteit, die ik verhuurd heb, heb ik de beschikking verloren. Wat voorts de vraag betreft van de voorstellers, of het, nu zij hun amendement gewijzigd hebben, nog bezwaar oplevert, doe ik opmerken, dat de heer Fock wel heeft beantwoord de eene bedenking, door mij geopperd, maar niet de andere. Hij heeft geantwoord op mijn opmerking, dat men in de statuten wel eene bepaling kon brengen, die ridicuul is, en heeft gezegd, dat in dat geval Gedeputeerde Staten de vergunning wel niet zouden verleenen. Ik ben daar nog zoo zeker niet van, maar laten wij het voorloopig aannemen; dan blijft toch nog de bedenking, die ik in de tweede plaats aanvoerde, dat, hoe men zulk een geval formuleert, men het wel niet zóó zal kunnen doen, dat niet iedere pseudo-sociëteit het overneemt om daarvan elk oogenblik misbruik te maken. Wanneer de geachte spreker zijn amendement aannemelijk wil maken, laat hij dan eens geven — en dan zullen wij elkander misschien nader kunnen verstaan — een lijstje van 4 à 7 gevallen, waarmede hij meent, dat, als die opgenomen werden in de statuten, beantwoord zou worden aan zijn bedoeling. Ik wil daarmee zeggen, dat hij ons zijn bedoeling duidelijk make met een paar voorbeelden. Ik verklaar, geen kans te zien, bepaalde gevallen aan te geven, uitgezonderd een geval als van de debatingclub en de professoren, maar zulk een geval zou niet helpen voor de groote meerderheid van de sociëteiten. Laat de geachte afgevaardigde dus opnoemen de gevallen, waarin de introductie zou kunnen worden toegestaan, en laat hij die eens zoo formuleeren, dat pseudo-sociëteiten daarmede geen misbruik van de zaak zouden kunnen maken.

Handelingen, blz. 2190.

Mijnheer de Voorzitter! Het is niet aan twijfel onderhevig, of, wanneer eene sociëteit een lokaal of meerdere lokalen voor eene lezing, een maaltijd, eene vergadering of een gezelschap verhuurt, de leden van die sociëteit als zoodanig gedurende den tijd der verhuring geen toegang hebben. Immers, door verhuring wordt de verhuurde localiteit

voor den tijd van de huur onttrokken aan het sociëteitsverband en verliest de sociëteit, verliezen dus de leden als zoodanig, de beschikking over dat lokaal; daaruit vloeit vanzelf voort, dat de leden als zoodanig er geen toegang meer hebben.

Intusschen heeft de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, gevraagd of hij zoo goed zou willen zijn, om eens te laten zien, hoe het mogelijk zou zijn om bepaalde gevallen in de statuten te formuleeren, opdat hij zoodoende ons zou kunnen geruststellen, dat pseudo-sociëteiten daarvan geen misbruik zouden kunnen maken, geantwoord, — niet met dezelfde woorden, maar dat was dan toch de bedoeling —, dat het een te krasse eisch was, dat zoo maar op staanden voet te moeten doen. Maar is die eisch werkelijk te kras? Mag, wanneer een lid der Kamer tegenover een voorstel van de Regeering een tegenvoorstel doet om in eene bepaling te lezen: „bepaalde gevallen", van zoodanig lid niet gevraagd worden, dat hij over de zaak hebbe nagedacht en de zekerheid kunne geven, dat en hoever het mogelijk zal zijn, zulke gevallen zoodanig te formuleeren, dat pseudo-sociëteiten daarvan geen misbruik kunnen maken? Mij dunkt van neen, en m. i. blijkt, dat de geachte afgevaardigde dit niet ingedacht heeft, dat hij eenvoudig op het denkbeeld van een bepaald geval is afgegaan. Als hem gevraagd wordt, bepaalde gevallen te noemen, wat doet hij dan? Dan noemt hij eenige gevallen op, die de quaestie niet raken. De quaestie toch is niet deze, of niet op nationale feestdagen en dergelijke eene uitzondering zal kunnen worden gemaakt, maar of datgene, wat de geachte afgevaardigde bedoelt, de vrijheid, die hij voor de sociëteiten eischt, zóó kan worden geformuleerd, dat daarvan pseudo-sociëteiten geen misbruik kunnen maken. Het komt mij echter voor, dat de geachte afgevaardigde ten minste had moeten beproeven een voorbeeld te geven van de formuleering van een geval, — niet ontleend aan eene snel voorbijgaande gelegenheid —, die de vrijheid, welke hij wenscht, aan de sociëteiten zou geven, zonder dat de pseudo-sociëteiten er tevens door gebaat zouden worden. Wanneer hij nader wil verklaren, dat hij niet anders heeft bedoeld dan zulke gelegenheden als hij heeft genoemd, dan zullen wij elkander nader spreken. Maar bedoelt hij eene veel grootere vrijheid, dan is het de vraag, of de geachte afgevaardigde het misbruik van de pseudo-sociëteiten wil keeren, want ook het vergaderen van genootschappen is niet eene zeldzaamheid, dat komt in elk gedeelte van het jaar voor. Wat zal zulk eene pseudo-sociëteit doen? Die gaat niet zelve eerst statuten maken, maar wacht, totdat eene groote en nette sociëteit haar statuten heeft gemaakt, en dan weet de pseudo-sociëteit er wel achter te komen, op

welke wijze dit is geschied en formuleert zij haar statuten op precies dezelfde wijze. En wat zullen dan Gedeputeerde Staten doen? Wanneer zij aan de eene sociëteit vergunning hebben verleend, dan kunnen zij die moeilijk aan eene andere, met statuten, gelijkluidend aan die van de eerste, weigeren. *Handelingen*, blz. 2191.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer eene sociëteit een gedeelte van hare localiteit tijdelijk buiten het sociëteitsverband plaatst — en dit doet zij door verhuring daarvan aan een ander — dan kan daar natuurlijk geen sterke drank geschonken worden krachtens de vergunning, welke zij als sociëteit heeft. Voor een dierentuin of iets dergelijks moet men niet vragen eene sociëteitsvergunning, maar eene gewone vergunning. *Handelingen*, blz. 2191.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Rotterdam heeft niet kunnen voldoen aan een rechtmatig gestelden eisch. Ik herhaal, wanneer men in eene ernstige zaak tegen een Regeeringsvoorstel opkomt met eene eigen lezing, dan mag worden ondersteld en geëischt, dat dit voorstel werkelijk doordacht en zóó geformuleerd is, dat het aan de bedoeling beantwoordt, en de gevallen, waar het om gaat, ook omvat. Wanneer eene pseudo-sociëteit kwaad wil, gaat zij niet zelf de statuten maken, maar wacht, tot eene groote sociëteit dat gedaan en vergunning verkregen heeft en copieert daarna eenvoudig alles. Bij de uitvoering eerst komen de misbruiken. De geachte afgevaardigde had dus onmiddellijk gevolg moeten geven aan mijn verzoek om de gevallen te omschrijven en had ze desnoods in de wet moeten zetten, maar hij weet zeer goed, dat niet daarin het eieren eten schuilt, doch in het feit, dat er nog andere gevallen zijn, die hij niet weet te formuleeren. *Handelingen*, blz. 2192.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer metterdaad de Kamer van oordeel is, dat er eenige onzekerheid bestaat *), of men hier te doen heeft met „oude

*) Deze beraadslaging betrof onderart. 25*b*, luidende:

„1. Eene vóór 1 Mei 1904 verleende vergunning voor den verkoop in eene voor het publiek toegankelijke localiteit blijft, behoudens intrekken of vervallen, van kracht tot 1 Mei 1905 voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan twee liter.

vergunningen" — laat mij die korte uitdrukking mogen bezigen — of met nieuwe, dan is er natuurlijk geen bezwaar tegen, dat men dit verduidelijke. Maar ik moet zeggen, dat ik niet kan inzien, hoe hier eenige onzekerheid zou kunnen bestaan. Er is hier sprake van eene vóór 1 Mei 1904 verleende vergunning, niet van andere vergunningen. Wat er dus verder gezegd wordt van na 1905 kan niet ten opzichte van het verleenen gelden; indien het vergunningsrecht tijdig betaald is, wordt de vergunning geacht te zijn verlengd. Op dien regel wordt hier geen uitzondering gemaakt. Nu kan geen vergunning in werking treden, of er moet eene akte gemaakt zijn. De houders van de hier bedoelde vergunningen zijn dus in het bezit van eene akte; als ze dat niet waren, zou er van wijziging der akte geen sprake zijn, en ik kan mij niet voorstellen, hoe men zich zou kunnen denken dat, waar sprake is van *wijziging* der akte van vergunning, die akte niet zou blijven voortbestaan en hoe men zich zou kunnen denken, dat, waar eene akte van vergunning bestaat en blijft voortbestaan, er geen vergunning zou bestaan en blijven voortbestaan. Ik kan dus niet inzien, dat hier eene leemte aanwezig is, maar wanneer een man als de heer Willinge zegt, dat er voor hem iets onduidelijks in is gelegen, kan ik er niets tegen hebben, indien de geachte afgevaardigde eene poging tot verduidelijking aanwendt.

De opmerking van den heer Van Karnebeek is metterdaad van gewicht. Het is, gelijk hij zegt, dat een geheel nieuw korps van slijters onder de wet komen kan, in zoover zij worden gebracht op ééne lijn met de verleende vergunningen, wijl daar eene aparte bepaling voor gemaakt is. Men kan niet anders verleenen dan vergunningen, zooals de wet aangeeft, voor verkoop van sterken drank tot hoeveelheden

---

2. Indien een houder van eene vergunning, als bedoeld in het eerste lid, het bedrijf na 30 April 1905 wenscht voorttezetten, wordt op een voor 1 Maart 1905 tot burgemeester en wethouders te richten verzoek te zijnen name eene gewijzigde akte van vergunning, geldende voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter voor gebruik ter plaatse van verkoop of elders, opgemaakt en hem een afschrift daarvan uitgereikt.

3. Bij gebreke van een verzoek, als bedoeld in het tweede lid, vervalt de vergunning van 1 Mei 1905."

Op dit artikel werd door den heer Willinge een amendement ingediend strekkende om aan het slot van de tweede zinsnede op te nemen: „Voor de toepassing van de bepalingen dezer wet wordt deze vergunning geacht verleend te zijn op den dag, waarop zij vóór 1 Mei 1904 werd verleend".

Dit amendement werd weer ingetrokken.

van ten hoogste tien liter. Ik stem toe, dat eenigen er eene tappersvergunning door zullen krijgen, maar er is op dit oogenblik niets aan te doen. Wanneer de heer Van Karnebeek eene poging wil doen, om daartegen te reageeren, zal ik die met veel belangstelling vernemen en er gaarne mijn oordeel over zeggen, maar ik kan de zaak niet anders inzien dan dat, indien eene zaak vóór 1 Mei 1904 eenmaal bestaat, — tenzij die man een slijter in het klein is —, er op dit oogenblik niets aan te doen is. Men kan dien man krachtens de overgangsbepalingen zijn bedrijf laten uitoefenen, zooals hij te voren deed, en hem dan bij nadere regeling eene vergunning geven overeenkomstig de wet.

Handelingen, blz. 1996—1997.

Mijnheer de Voorzitter! De Regeering komt niet in de Kamer om uit pure welwillendheid haar voordracht te wijzigen; wanneer wijzigingen in het ontwerp zullen worden aangebracht, dan zal de ratio daarvoor moeten worden aangegeven. Ik zou den heer Willinge dus willen vragen, welke twijfel hier overblijft. Ik heb zooeven reeds gezegd, dat hier sprake is van de wijziging van eene akte van vergunning. Dat moet dus eene bestaande akte van vergunning zijn, die in gewijzigden vorm blijft voortbestaan; de bezitter moet daarvoor zijn recht betaald hebben, anders vervalt de vergunning. Ik kan niet inzien, wanneer de geachte afgevaardigde het niet duidelijker aantoont, dat hier ooit quaestie zou kunnen wezen, of de vergunning, die vóór 1 Mei 1904 bestaan heeft, blijft bestaan. Waarom hebben wij in hetgeen daarachter ligt terug te gaan? Dat is eene quaestie die hier geheel buiten valt. We hebben hier eene overgangsbepaling. De wet treedt in werking en op dat oogenblik moet rekening gehouden worden met de bestaande toestanden. Men kan niet alles dadelijk van kracht laten zijn. Men begint met te zeggen: laat alles wat bestaat blijven in den zelfden toestand tot een zekeren termijn; daarvoor moest genomen worden de termijn van 1 Mei 1904, want van een lateren termijn zou onmiddellijk misbruik worden gemaakt, daar er getracht zou worden, veelal met succes, nog tijdig eenige buitengewone vergunningen te krijgen. De vergunningen, die op 1 Mei 1904 bestaan, loopen eerst ongehinderd door op den tegenwoordigen voet tot 1 Mei 1905, en wanneer men daarna de vergunningen wil behouden, moet eene wijziging plaats hebben in de akte van vergunning, dat is de akte, die men moet bezeten hebben vóór 1 Mei 1904 en die men dan blijft bezitten na 1 Mei 1904. Ik ben volstrekt niet ongenegen, zooals ik reeds zeide,

wanneer het werkelijk tot wezenlijke verduidelijking kan bijdragen, het amendement desnoods over te nemen, maar alvorens daartoe te kunnen overgaan, moet eerst duidelijk gemaakt worden het element van on zekerheid.

Handelingen, blz. 2203.

Mijnheer de Voorzitter! Het is nu gebleken, dat de bedenking van den heer Willinge hierin ligt, dat hij meent, dat twijfel zou kunnen rijzen over de vraag, of door de wijziging van de akte de vergunning geacht zou kunnen worden opnieuw verleend te zijn. Waar de akte blijft voortbestaan, kan van een verleenen van de vergunning geen sprake zijn. Bovendien kan aan verleenen niet gedacht worden, wanneer men art. 8*a* leest. Wanneer er echter bezwaren blijven bestaan, dan wil ik wel trachten, daaraan te gemoet te komen, opdat alle onzekerheid worde opgeheven. Het is niet de moeite waard, zich met zulk eene kleinigheid zoo lang op te houden. Wanneer bijv. gelezen werd: „wordt op een vóór 1 Maart 1905 tot burgemeester en wethouders te richten verzoek in zijn akte van vergunning de wijziging aangebracht, dat zij voortaan gelden zal voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter", dan zou, dunkt mij, de bedenking van den heer Willinge ondervangen zijn.

Handelingen, blz. 2204.

Mijnheer de Voorzitter! Afgescheiden van het amendement van den heer Willinge, is door den heer Mees de vraag gedaan, of het wel aanging, termijnen te noemen, waarin wordt voorgesteld om het tijdstip van het in werking treden van de wet te bepalen bij Koninklijk Besluit. Oorspronkelijk was dit niet voorgesteld, maar de moeilijkheid ligt hierin, dat wij niet kunnen spreken van een in werking treden van de wet bij eene herzieningswet, omdat het dan natuurlijk zou slaan op de wet van 1881. Daarom is bepaald, dat de inwerkingtreding zal bepaald worden bij Koninklijk Besluit. Nu kan men theoretisch zeer zeker zeggen, dat, wanneer de datum van het in werking treden van eene wet niet vaststaat, ook data, die daarmede verband houden, niet kunnen worden genoemd. Maar zonder dit zijn de overgangsbepalingen niet te regelen. En waar dit niet kan, komt het mij voor, dat men te rade moet gaan met hetgeen men wel vrij zeker kan zeggen, dat gebeuren zal, nl. dat, wanneer men aan de termijnen toekomt, het Koninklijk

Besluit tot in werking treden van de wet er ook wel zal zijn. Wanneer men dit niet wil, dan zal men moeten zeggen, dat ook de eerste aanwijzing op de lijst, die 1904 zal plaats hebben, niet kan bepaald worden, omdat men in theorie kan meenen, dat het Koninklijk Besluit pas over drie of vier jaar kan komen. Maar op die wijze is de geheele behandeling onmogelijk. Kan de geachte afgevaardigde uit Rotterdam echter eene andere oplossing aan de hand doen, zoodat eene andere formule kan worden opgenomen, die niet terugwijst naar de wet van 1881, dan zal de Regeering niet alleen dien weg opgaan, maar zij zal zelfs daaraan de voorkeur geven, omdat zij erkent, dat daardoor de verschillende data beter zullen zijn geregeld. Maar, zooals ik reeds zeide, ik zie niet in, dat wij nu dat Koninklijk Besluit kunnen missen, aangezien anders de inwerkingtreding terugslaat op de wet van 1881, terwijl het onmogelijk is, zonder dat de overgangsbepalingen en data te regelen.

Handelingen, blz. 2204—2205.

Mijnheer de Voorzitter! Wat de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, betreft, herinner ik er even aan, dat de moeilijkheid niet daarin is gelegen, dat de woorden der wet in de slotbepaling niet anders slaan kunnen dan op de herzieningswet, maar daarin dat, wanneer men in een artikel spreekt van het in werking treden van deze wet, en dit artikel later in het lichaam der wet opgenomen wordt, het dan niet meer slaat op die herzieningswet, maar op de oorspronkelijke wet, die nu gewijzigd wordt. Intusschen meen ik, dat aan de bedenking van den geachten afgevaardigde voldoende wordt te gemoet komen, indien de slotbepaling aldus wordt gelezen: „Deze wet treedt in werking op een nader door Ons uiterlijk vóór 1 October 1904 te bepalen tijdstip." Ik heb met den geachten afgevaardigde er over gesproken, en hij heeft mij gezegd, dat alsdan geen bedenking zijnerzijds meer zou bestaan.

Handelingen, blz. 2206.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het verlof in werking begint te komen ontstaat er groot gevaar, dat de besturen van groote gemeenten overstelpt zullen worden door veel arbeid. Volgens de aangenomen regeling zal binnen eene maand op de verzoeken moeten worden beschikt. Dit zal, vreest de Regeering, ten gevolge hebben, dat de ingekomen verzoekschriften zeer slordig behandeld worden en dat het on-

mogelijk is voor gemeentebesturen als van Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage, al die verzoeken zoo te toetsen, dat inderdaad met kennis van zaken kan worden geoordeeld. Daarom heeft de Regeering gemeend, voor de eerste maal — want dàn alleen doet dit bezwaar zich voor — eene groote ruimte te moeten nemen voor de periode van onderzoek van de ingekomen verzoekschriften. *)

Handelingen, blz. 2209.

Mijnheer de Voorzitter! Toen wij aan de overgangsbepalingen toekwamen, is er gelegenheid geweest om in het algemeen daarover te spreken; maar het ligt niet op den weg der Regeering, waar de heer Ferf bij ééne overgangsbepaling het geheele vraagstuk aan de orde heeft gesteld, daarop in te gaan.

De geachte afgevaardigde heeft verder gezegd, dat er was een gebrek aan zedelijken ernst. Ik heb dusver altijd gemeend, dat onder zedelijken ernst ook behoorde het rekenen met verkregen en bestaande rechten, en waar de Regeering getoond heeft, eenerzijds die rechten te willen eerbiedigen, en anderzijds te willen doen wat mogelijk is om langzamerhand tot een beteren toestand te komen, meen ik de qualificatie van gemis van zedelijken ernst te mogen afwijzen.

Het amendement van den heer Bolsius was te verwachten. Op zich

---

*) Het betrokken onderartikel 25*f* luidde:

1. „Verkoop van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank, en van alcoholvrijen drank in eene localiteit, als bedoeld in art. 15, eerste lid, kan zonder verlof geschieden tot 1 Januari 1906.

2. Een verzoek om verlof voor de voortzetting van dien verkoop na 1 Januari 1906 wordt ingediend vóór 1 Januari 1905. Vóór 1 November 1905 wordt op het verzoek schriftelijk beschikt."

Op dit onderartikel werd een amendement voorgesteld door de heeren Bolsius en Van Sasse van Ysselt, strekkende om aan dit onderart. een nieuw derde lid toe te voegen, luidende:

„3. Op verzoeken, ingevolge het tweede lid ingediend, is art. 15*a* eerste lid 1°. (nieuw) niet van toepassing, voor zoover de verzoeker op 1 Januari 1904 het bedrijf uitoefende in de locallteit, waarvoor het verlof wordt gevraagd. Het verlof wordt evenwel ingetrokken, indien die localiteit op 1 Januari 1916 niet voldoet aan de eischen, krachtens art. 15*bis* gesteld, voor zoover die eischen golden op het tijdstip waarop het verlof werd verleend".

Het amendement werd met 59 tegen 9 stemmen aangenomen.

zelf ware het meest gewenscht, dat men eenvoudig de bepalingen van den algemeenen maatregel van bestuur terstond toepaste, maar er is wat voor uitstel te zeggen. De moeilijkheid schuilt hierin, dat men wel in 1881 ten opzichte van de drankverkoopers een vast gegeven had in de Patentwet, maar dat men dit gegeven thans voor hen, die op een bepaalden dag bierhuishouders waren, mist. Onoverkomelijk zal dit bezwaar intusschen niet zijn. Al zou ik op zich zelf liever hebben, dat de bepalingen onmiddelijk konden worden toegepast, ik geloof, dat men daarmede zeker geweld zou aandoen aan kleine inrichtingen, die volstrekt niet altoos vallen onder de qualificatie van te zijn eene arbeiderswoning, waarin drank wordt verkocht. Onderscheidene inrichtingen van dien aard, al zijn zij op kleine schaal, voorzien in eene zekere behoefte, en wanneer men den eisch stelt, dat zij aan de te stellen bepalingen moeten voldoen, zullen zij vervallen. Ik heb dus geen bezwaar om de beslissing aan de Kamer over te laten.

Handelingen, blz. 2210—2211.

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat ten aanzien van het amendement van den heer Schaper*) om een klein verschil in het cijfer. Ik geloof niet, dat het geraden is, op dit oogenblik van de discussie daarover een breed debat te maken. De Regeering heeft dan ook geen bezwaar, dat amendement over te nemen. Het voorstel van den heer Okma daarentegen is van zeer ingrijpenden aard, want het zou aan de gemeentebesturen het recht geven een voorstel te doen, dat zou leiden

---

*) Het betrokken onderart. 25*g* luidde:

„Vergunningen, vóór 1 Mei 1904, en bijzondere vergunningen, op grond van art. 25*d*, verleend aan vennootschappen, zedelijke lichamen of aan de besturen van deze, vervallen, behoudens intrekken of vroeger vervallen, op 1 Mei 1925. Tot dat tijdstip blijft art. 9, nr. 2, buiten toepassing."

Door den heer Rink werd als amendement voorgesteld het jaartal 1925 te veranderen in 1935, terwijl door den heer Okma werd voorgesteld om aan onderart. 25*g* toe te voegen een tweede lid van dezen inhoud:

„Voor de toepassing van art. 2, 2de lid, n°. 3 worden zij geacht verleend te zijn na 1 Mei 1904."

Eindelijk werd door den heer Schaper voorgesteld om in het artikel in plaats van „1925" te lezen „1930".

Het eerste amendement werd ingetrokken, het tweede verworpen met 65 tegen 5 stemmen, het derde overgenomen door de Regeering.

tot vernietiging van plaatselijke inrichtingen, die toebehooren aan een zedelijk lichaam. Het geldt hier dezelfde vraag, die wij straks hadden, nl. of men de bestaande rechten, welke zulk een zedelijk lichaam eenmaal bezit, niet tot op zekere hoogte moet eerbiedigen, en in de tweede plaats, of het niet geraden is, om, waar men zulk een gewichtig onderwerp regelt, althans hiervoor te zorgen, dat er gelijkheid van recht voor het geheele land bestaat. Welnu, volgens het voorstel van den heer Okma zal voor de verschillende gemeenten in den lande een geheel ongelijke toestand in het leven worden geroepen: in de eene gemeente zullen die plaatselijke inrichtingen worden vernietigd, in de andere niet. Het is uit dien hoofde, dat de Regeering het amendement van den heer Okma niet kan overnemen.

Handelingen, blz. 2212.

Mijnheer de Voorzitter! Na de uitvoerige bestrijding van het amendement*) door den heer Talma behoef ik niet terug te komen op hetgeen deze heeft aangevoerd. De zaak staat, dunkt mij, niet zooals de heer Van Raalte aangeeft. Volkomen juist is, dat men hier in menig opzicht belemmerd werd in zijn wil om verder door te tasten door verkregen en bestaande rechten, maar de strijd met deze rechten ontspon zich ten aanzien van dit punt, of men het aantal vergunningen al dan niet nu reeds zoo zou kunnen inkorten, als men wenschte. Maar naast dit streven naar inperking van het aantal vergunningen komen in deze wet onderscheidene bepalingen voor, die niet uit dat motief, maar uit een geheel ander motief zijn voortgekomen, en wel uit het motief van voor een zeker publiek te waken, opdat dit geen schadelijke

*) Het betrokken onderart. 25*h* luidde:

„1. Vergunningen, verleend voor den verkoop in ten dienste van het publiek bestemde localiteiten van openbare middelen van vervoer, vervallen op 1 Mei 1906. Tot dat tijdstip blijft art. 9, n°. 2, en art. 15*i* buiten toepassing.

2. Het bepaalde in art. 25*g* is ten aanzien van de vergunningen, bedoeld in het eerste lid, niet van toepassing".

Op dit onderartikel werd een amendement voorgesteld door de heeren Van Raalte, Fock, Van Idsinga, Janssen en Van Styrum, strekkende om in het eerste lid:

1°. in plaats van: „1 Mei 1906" te lezen: „1 Mei 1915";

2°. te doen vervallen de woorden: „art. 9, n°. 1, voor zooveel betreft art. 3, eerste lid, nrs. 5, 7 en 12".

gevolgen zou ondervinden van den drankverkoop. Wanneer bijv. bepaald is, dat arbeidsloonen niet meer zullen worden uitbetaald in de lokalen met vergunning, dan is dat geschied in het belang der arbeiders. Maar nu moet de geachte spreker niet zeggen, dat daarmede verkregen rechten aangetast worden, al hadden de localiteiten, in welke in den regel die loonen werden uitbetaald, daarvan groot voordeel. Er is thans bepaald, dat bij publieke verpachtingen de drankverkoop zal ophouden, en zeker is, dat de man, die dusver dien verkoop had en daarmee veel had te doen, verlies lijdt en ongetwijfeld eenige schade ondervindt.

Wij hebben hier dus te doen met eene geheel andere categorie van bepalingen, dan waarop de geachte afgevaardigde wees, nl. met die categorie van bepalingen, die uit een zedelijk oogpunt ter bescherming van anderen zijn genomen. En nu is het de vraag, in hoever daarbij moet gelet worden, niet op verkregen rechten, maar op zekere hardheid, die men zou kunnen begaan. Wanneer men stond voor het geval, dat die vergunningen, die op het oogenblik geëxploiteerd worden in stationslokalen, alle waren vergunningen, waaraan eene broodwinning hing, dan zou men kunnen zeggen: Gij maakt de menschen broodeloos; wanneer gij met die bepaling niet kwaamt, zouden zij rechtens verzekerd zijn, tot hun dood toe, van de bevoegdheid om daar op te treden. Dan zou men er nog iets voor kunnen gevoelen, maar zoo is het geval volstrekt niet. Wij hebben hier bijna uitsluitend te doen met personen, die een pachtcontract hebben aangegaan, en het hebben kunnen aangaan omdat zij in het bezit waren van eene vergunning. Bij het pachtcontract hebben zij zoo weinig hun eigen broodwinning verzekerd, dat dit contract slechts voor een jaar is aangegaan, met een wederzijdsch recht van opzegging met drie maanden. Wanneer zij zoo tegenover de maatschappijen staan, dat die maatschappijen elk jaar, zonder opgave van reden, kunnen zeggen, 3 maanden van te voren, dat zij een ander nemen, hoe kan men dan spreken van verkregen rechten? Die bestaan hier niet. Dat begrip van verkregen rechten geldt alleen enkele vergunningen, die in het bezit zijn van de spoorwegmaatschappijen zelf. Maar zou, waar wij hier te doen hebben met zulke maatschappijen, wier kapitaal, dat zij jaarlijks te verwerken hebben, loopt over millioenen, met het verlies van die enkele vergunningen de broodwinning teloorgaan? Daarbij komt, dat die menschen, die in het bezit zijn van eene vergunning, door de bepalingen dezer wet de faculteit krijgen, in eene andere localiteit die vergunning over te brengen, hetzelfde wat zij zouden verzocht hebben te doen, als de pacht werd opgezegd. In de derde plaats is er hier in het minst geen sprake van, dat die menschen broodeloos

zullen gemaakt worden; wanneer ze weer pachten, moeten ze dat doen voor eene iets lagere som, laat mij zeggen 10 of 15 pct. lager. Dan zetten zij hun bedrijf op eene andere wijze voort, en meenen zij, dat het niet meer genoeg zal opleveren, dan kunnen zij voor hun vergunning eene andere localiteit zoeken. Ik zie dus metterdaad niet in, dat hier sprake kan zijn van eene krenking van rechten, en zelfs betwijfel ik, of wij hier spreken kunnen van eene zekere onbillijkheid. Ik geef toe, dat men niet alleen geen verkregen rechten moet krenken, maar dat men ook niet onbillijk mag zijn. Ik wil er wel bijvoegen, dat de informatiën, die wij hebben ingewonnen, van dien aard zijn, dat zelfs degenen, die de pachters, evenals de geachte afgevaardigden, beschermen willen, het stellen van een termijn van 10 jaren in het minst niet noodig hebben geacht, zoodat, zelfs al ware het juist wat de geachte afgevaardigden meenden, dat hier iets moest gedaan worden om zekere hardheid te voorkomen, die termijn van 10 jaren toch veel te lang zou zijn. Het is daarom, dat ik moet zeggen, met leedwezen dit amendement van de geachte afgevaardigden te hebben gezien en ik meen, dat het niet behoort te worden aangenomen.

Handelingen, blz. 2215—2216.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde zegt, dat, als eenmaal het stelsel van aanbesteding wordt aangenomen, het ook moet worden volgehouden. Sluit dat uit, dat eene maatschappij met de tegenwoordige pachters, als hun positie door een wettelijk voorschrift wordt verslechterd, een akkoord maakt, waarbij de pachtsom wordt verminderd? Ik kan niet inzien, dat de maatschappij dan verplicht zou zijn, de pacht op te zeggen en weer tot vrije verpachting over te gaan. Zegt de geachte afgevaardigde, dat daarmede kapitaal gemoeid is, dan stem ik dit ten deele toe. Men moet dat evenwel niet overdrijven. Zij, die eigen inrichtingen hebben, moeten een huis huren of koopen, meubileeren en alles inrichten op eigen risico, terwijl deze menschen geen localiteit hebben te huren of in te richten en te meubileeren en soms zelfs buffetten en een deel van het daartoe behoorende van de maatschappij in bruikleen krijgen. Kan men dus zeggen, dat hier kapitaal van eenig belang mee gemoeid zou zijn?

De geachte afgevaardigde heeft verder eene opmerking gemaakt over het late indienen van het voorstel; inderdaad had het voorstel vroeger gedaan kunnen worden, maar ik zie niet in, dat dit hier ter zake doet. Het heeft den geachten afgevaardigde toch niet belet, gegevens te zoeken

om ter bestrijding van het Regeeringsvoorstel op te treden. Dat men bij een zoo gecompliceerd ontwerp als dit niet aanstonds op ieder punt alle licht heeft, en ten aanzien van een enkel punt later, wanneer men nader geïnformeerd heeft, zijn oorspronkelijk plan wijzigt, behoeft niemand verwondering te baren. Wij hebben voorgesteld, de vergunning te doen eindigen met 1906. De geachte spreker zegt: laat het 1915 worden. Ik heb reeds gezegd, toen wij over vennootschappen en zedelijke lichamen spraken, dat het altijd een willekeurige greep is, eene zaak van geven en nemen. Wanneer dan ook de geachte afgevaardigde verklaart, dat hij, wanneer de Regeering het cijfer 1906 verandert in 1910, zijn amendement intrekt, ben ik daartoe bereid.

Handelingen, blz. 2217.

Vergadering van 14 Juni 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De hulp, die het Departement biedt aan een lid van de Kamer om een amendement in bruikbaren vorm te brengen, mag nooit worden beschouwd als een bewijs, dat de Regeering voor het amendement sympathie heeft. Dit is eene hulp, die men over en weer elkander bewijst en aan welke geen verder reikende beteekenis mag gehecht worden. Wat nu het amendement van den geachten afgevaardigde aangaat *), hij heeft niet gevolgd de handleiding, door

*) Een amendement van den heer Verhey om na onderart. 25*h* van art. XXXVII een nieuw onderartikel *h*1 in te voegen, luidende:

„Het eerste lid van art. 1*a* is niet van toepassing op verkoop van sterken drank door wijnhandelaren, welke ingevolge art. 13 van de wet van 20 Juli 1870 *(Staatsblad* n°. 127) op 1 Mei 1904 een verlengbaar crediet hadden, of door distillateur 2de klasse, die op 1 Mei 1904 ingevolge de wet van 20 Juni 1862 *(Staatsblad* n°. 62) bij de administratie als zoodanig bekend waren, een en ander voor zoover zij sterken drank bij hoeveelheden van ten minste drie liter tegelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop."

Door den heer Verhey werd nog eene wijziging in zijn amendement gebracht. In den aanhef moest in plaats van „artikel *h*1" gelezen worden „artikel 25 *h*1", terwijl in den vierden regel in plaats van „distillateur" moest gelezen worden „distillateurs".

Het amendement werd z. h. s. aangenomen, nadat het voor de tweede en derde maal gewijzigd was, en wel de tweede maal in dier voege dat in plaats van de woorden: „of door distillateurs 2de klasse, die op

het Departement geboden; daardoor heeft hij zijn amendement van het standpunt der Regeering slechter en veel minder aannemelijk gemaakt. Hij heeft in de eerste plaatst de distillateurs 2de klasse er in opgenomen; daarvan was in het concept, dat ik den geachten afgevaardigde gaf, geen sprake. De Regeering kan daarmede ook niet medegaan. De geachte afgevaardigde heeft zeer juist opgemerkt, dat het hoofdargument, indertijd aangevoerd tegen zijn vroeger voorstel, vervallen is, omdat het beperkt is tot degenen, die thans als distillateur 2de klasse zijn ingeschreven, maar daarmede is volstrekt niet alle bezwaar vervallen, zooals de geachte afgevaardigde meent. Er blijft dit bezwaar, dat, naar de inlichtingen, welke ik van het Dedartement van Financiën gekregen heb, zoo niet het grootste deel, dan toch een zeer groot deel, gewone slijters zijn, die zich slechts ter wille van den beteren klank van het woord distillateur 2de klasse noemen, zoodat men, door zulk eene bepaling op te nemen, allerlei, ook door den geachten afgevaardigde zelf geenszins gewenschte, vrijstellingen van de wet zou geven. In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde niet alleen de distillateurs opgenomen, maar uit het amendement weggelaten een zeer belangrijk element, dat was opgenomen in het concept, dat ik de eer had den geachten afgevaardigde te geven. Toen ik van wijnkoopers sprak, bedoelde ik hen, die niet alleen op dit oogenblik verlengbaar crediet hebben, maar ook in het bezit daarvan blijven. Verviel de laatste eisch, dan zou iemand, wiens wijnhandel op een gegeven oogenblik niet goed ging, dezen aan kant kunnen zetten en voortgaan met den verkoop van sterken drank boven drie liter. Dit gaat in geen geval.

Wil derhalve de geachte afgevaardigde zijn amendement zóó wijzigen, dat de Regeering de beslissing kan overlaten aan de Kamer, dan zal hij twee veranderingen daarin moeten aanbrengen. Er zullen 1°. uit geschrapt moeten worden de woorden: „of door distillateurs 2de klasse"

---

1 Mei 1904 ingevolge de wet van 20 Juni 1862 (*Staatsblad* n°. 62) bij de administratie als zoodanig bekend waren, een en ander", gelezen werd: „zoolang zij dat onafgebroken behouden en".

De derde wijziging deed vervallen de woorden: „of door distillateurs 2de klasse, die op 1 Mei 1904 ingevolge de wet van 20 Juni 1862 *(Staatsblad* n°. 62) bij de administratie als zoodanig bekend waren, een en ander voor zoover zij sterken drank bij hoeveelheden van ten minste drie liter tegelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop." Daarvoor werd gelezen: „zoolang zij dat onafgebroken behouden en sterken drank niet anders dan bij hoeveelheden van ten minste drie liter tegelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop"

en 2°. zal daarvoor in de plaats moeten komen: „zoolang zij dit onafgebroken houden en sterken drank niet anders dan bij hoeveelheden", enz. De Regeering moet evenwel, al is het amendement in dien vorm gegoten, aanneming ervan toch blijven ontraden.

Ik heb bij de behandeling van art. 1 *a*, toen ten aanzien van de slijters boven 2 liter nog eene andere regeling was voorgesteld dan thans is aangenomen, gezegd, dat er voor de wijnkoopers desnoods eene overgangsbepaling kon worden voorgesteld; maar gelijk de zaak nu staat door de in art. 25*d* getroffen regeling ten aanzien van de slijters, is alle aanleiding vervallen om bij overgangsbepaling een privilege voor deze wijnkoopers te scheppen. Zij kunnen nu krijgen eene bijzondere vergunning voor den verkoop van 2 tot 10 liter, waarvoor zij 75 pct. van het gewone vergunningsrecht betalen; en daar zij Zondags nooit zaken doen, wordt van dat bedrag nog 50 pct. afgetrokken, zoodat de *f* 25 slinken op ruim *f* 9. Men zal toegeven, dat dit bedrag voor elken handelaar met eenigen omzet niets beteekent. Wanneer men echter zegt, dat er zooveel kleine handelaars zijn, voor wie deze f 9 een niet onbeteekenend bedrag vormen, dan zou ik daartegen willen aanvoeren, dat dit juist bewijst, dat deze vrijstelling verderfelijk zou kunnen worden, want zij zou dan, in strijd met de bedoeling, een privilege scheppen voor personen, die geneigd zouden zijn om den wijnhandel als bijzaak te beschouwen en van hun handel in sterken drank de hoofdzaak te maken. *Handelingen*, blz. 2221.

Mijnheer De Voorzitter! Onder welwillende bejegening van een amendement versta ik, dat men het oordeel daarover aan de Kamer overlaat. Dit laatste heb ik zoo straks gedaan; ik zie dus niet in, dat mijn houding van thans in strijd is met die van verleden week.

Zooeven zeide ik, dat het amendement zou moeten luiden: „zoolang ze dat onafgebroken behouden en sterken drank niet anders dan bij hoeveelheden enz. verkoopen". De geachte spreker heeft volkomen gelijk, dat dit, althans voor zooveel betreft het woord „zoolang", niet zoo in mijn concept stond, maar het kan zeer goed gebeuren, dat men naderhand inziet, dat er nog eene kleinigheid te ondervangen is. Uit het woord „zoolang", in verband met „niets anders dan bij hoeveelheden van ten minste drie liter verkoopen", volgt, dat het privilege vervalt na eene veroordeeling wegens verkoopen zonder vergunning bij geringere hoeveelheden. Dit was in het concept niet met zooveel woorden uitgedrukt.

Intusschen oppert de geachte spreker bezwaar onder verwijzing naar art. 16, 6°. Dit zou iets beteekenen, als het werkelijk een bezwaar was, maar dat is het niet. Wanneer de wijnkoopers niet anders doen dan wat ondersteld wordt, dan leveren zij eene bestelling wijn, cognac of dergelijke dranken af; daarvoor hebben zij niets anders noodig dan eene kast of een klein vertrek, waar zij die flesschen deponeeren. Zij behoeven geen vaten op te slaan en zelf te tappen, en doen dat in den regel ook niet; ze kunnen dus met eene kleine localiteit volstaan.

Dat mijn bestrijding van het amendement, zooals de geachte afgevaardigde opmerkt, op het oogenblik krasser is dan zij Vrijdag zou geweest zijn, is een gevolg van de omstandigheid, dat ik Vrijdag er niet op bedacht was, dat de wijnkoopers zullen profiteeren van de verlaging van het vergunningsrecht, omdat zij op Zondag nooit verkoopen.

Handelingen, blz. 2221—2222.

Mijnheer de Voorzitter! Wat het formeele betreft, levert het amendement van den heer Van Bylandt, nu hij in lid 3, „vijfde" ingevoegd heeft, geen bedenking. Daar de geachte afgevaardigde reeds gesproken heeft over de overgangsbepaling, merk ik op, dat daarbij nog eene fout overgebleven is en dat 1905 moet worden veranderd in 1904. Ik zou dit, wijl nog niet aan de orde, niet ter sprake gebracht hebben, indien de geachte spreker zelf dit niet gedaan had.

Het heeft ook mij niet aangenaam getroffen, dat ik in deze vergadering de meening heb hooren uitspreken, alsof een amendement, komende van de Rechterzijde, anders zou beoordeeld worden dan een, door de Linkerzijde voorgesteld. Waar natuurlijk zeker verschil van sympathieën bestaat, kan van de Regeering niet gevergd worden, dat zij, als hare overtuiging blijkt, haar hart geheel op zijde zou zetten. Wat het zakelijke betreft, meen ik ter wederlegging van die beschuldiging nog het volgende te mogen releveeren. Er is in de eerste periode, toen wij bezig waren aan de behandeling van art. 1, ten slotte door den heer Borgesius voorgesteld, het vijfde lid aldus te lezen: „Het vierde lid is niet van toepassing op den verkoop in voor het publiek toegankelijke localiteiten buiten bebouwde kommen met meer dan 5000 inwoners, behalve op den verkoop in een logement alleen voor logeergasten." Dit was eene imperatieve bepaling, die, „ubique semper", over het geheele land zou gelden. Ik heb daartegen aangevoerd, dat zij niet aangenomen kon worden, daar men zou krijgen een toestand als te Parijs, waar zich om de stad gevestigd heeft een gordel van kroegen van zóó

slecht allooi, dat de politie nergens elders in de stad zóó als daar te worstelen heeft met allerlei gespuis, dat zich daar ophoudt.

De geachte spreker is op 31 Mei op dit punt teruggekomen en, toegevende, dat het niet zoo „semper ubique" toepasselijk zou moeten zijn, heeft hij niet voorgesteld, maar in overweging gegeven, toe te voegen deze woorden: „Gedeputeerde Staten hebben het recht tevens gedeelten van andere gemeenten op de lijst te brengen, met dien verstande, dat daaronder niet mogen worden begrepen kommen met meer dan 5000 zielen." Ik heb daarop geantwoord, dat ik de zaak zóó niet betrouwbaar achtte, en eindigde met te zeggen wat op bladz. 2047 der *Handelingen* staat: „Het komt mij voor, dat bij art. I deze zaak beslist is en dat het niet aangaat, daarop in anderen zin thans terug te komen, tenzij men eene afzonderlijke overgangsbepaling of exceptie opnam, en daarbij ook eene behoorlijke regeling gaf." Wat heeft nu de geachte afgevaardigde, de heer Van Bylandt, gedaan? Hij heeft eenvoudig gevolg gegeven aan de door mij gemaakte opmerking. Wat hij voorstelt is inderdaad eene exceptie en wel eene exceptie, voorzien van eene behoorlijke regeling, waardoor de zaak loopen kan. Wij vinden hier in de eerste plaats, dat het niet aan Gedeputeerde Staten is overgelaten, maar dat de beslissing berust bij de Kroon. In de tweede plaats, dat de uitzondering niet imperatief is, maar facultatief. In de derde plaats, dat zij niet op voorstel van den gemeenteraad, maar alleen op voorstel van Gedeputeerde Staten in overweging kan worden genomen. In de vierde plaats, dat alleen bijzondere plaatselijke omstandigheden als motief zullen kunnen gelden. In de vijfde plaats, dat alleen een gedeelte zal kunnen worden uitgezonderd, zoodat de Regeering het in haar macht heeft, zoodanige voorwaarden te stellen, dat altoos tusschen de bebouwde kom en het vrij gemaakte gedeelte een kring, een tusschenstrook, overblijft, lang en breed genoeg om de misbruiken, waarop ik wees, te keeren. En in de zesde plaats is er ook geen besluit, geen uitzondering, voor onbeperkten tijd, maar een tijdelijke maatregel, die periodiek verlengd kan worden. Onder die omstandigheden meen ik, dat de geachte afgevaardigde, de heer Van der Zwaag, zich volkomen vergist, als hij zegt, dat, als deze bepaling werd aangenomen, zou worden teruggekomen op eene genomen beslissing. Het beginsel, dat in het ontwerp aan deze zaak ten grondslag is gelegd, en waarop de heer Goeman Borgesius de aandacht heeft gevestigd, is, dat onder de eigenlijke plattelandsbevolking door de verstrooiing van het leven en door den eigenaardigen vorm, er zich moeilijk slijterijen kunnen ontwikkelen; er zouden op het platteland alleen tapperijen komen. Het

platteland is dus minder geschikt om onder de bepalingen van de splitsing te worden opgenomen. Nu bleef nog over de omstandigheid, dat men, vooral tegenwoordig, bij de steden dikwijls geheele stukken, soms geheele buurten vindt, zooals dit te Rotterdam het geval is, die een plattelandsleven leiden. En het is volstrekt niet met het beginsel in strijd, om daar, waar zulke bijzondere omstandigheden bestaan, de deelen met een exceptioneelen toestand uit te zonderen. Over de vraag, of daardoor metterdaad het beginsel van splitsing tot niets zou worden gereduceerd, zooals door den heer Van Raalte en thans door den heer Van der Zwaag is gezegd, is reeds een en ander opgemerkt door den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs. Ik zal daar niets bijvoegen. Wanneer eenmaal deze wet is aangenomen en in werking getreden, dan zal wel blijken, dat dit niet het geval is.

Intusschen zou ik er niets op tegen hebben, dit amendement over te nemen, indien ik daardoor aan de Kamer eene stemming kon besparen, maar daar de heer Van der Zwaag medegedeeld heeft, dat hij toch stemming zal vragen, zou overnemen nutteloos zijn. Ik laat dus de beslissing aan de Kamer over.

Handelingen, blz. 2223—2224.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Fock is begonnen met te verklaren, dat, wanneer hij inzag, ongelijk te hebben, hij dan gaarne dat ongelijk zou erkennen. Ik wensch hem op dien weg te leiden. De geachte afgevaardigde heeft namelijk gezegd, dat de heer Borgesius ongeveer hetzelfde reeds had voorgesteld, als nu de heer Van Bylandt. Ik ontken dit. Tot den 31sten Mei heeft die geachte afgevaardigde geen amendement ingediend; en wat toen door den geachten afgevaardigde zoo losweg in de discussie aan de hand werd gedaan, voldeed niet aan de eischen, die men moest stellen. De heer Borgesius, inziende dat hij zwak stond, heeft zich daarop teruggetrokken en nu beroept de heer Fock zich voor zijn bewering op het feit, dat de heer Van Bylandt de hulp genoten heeft van den Minister. Ik zou den geachten afgevaardigde echter wel willen vragen, of dan de heer Verhey zooeven niet dezelfde hulp heeft genoten en of hij dan misschien den heer Verhey ook rekent tot de Rechterzijde. Mag ik in de tweede plaats doen opmerken, dat ik toch geen hulp aan iemand geven kan, als hij geen amendement voorstelt; maar bovendien, wanneer de heer Borgesius bij mij was gekomen — laat mij het onmogelijke eens denken — en mij hulp gevraagd had voor een amendement, dan zou ik gezegd hebben:

Geachte afgevaardigde, hoe heb ik het nu met u; bij herhaalde gelegenheden poogt gij aan te toonen, dat gij zooveel meer verstand hebt van wetten maken dan ik, en hoe kunt gij nu naar mij komen om mij hulp te vragen? Maar natuurlijk, een oud-Minister vraagt haar niet. Maar veel minder nog kon ik tot den heer Borgesius gaan om mijn hulp aan te bieden; want ik denk, dat hij mij een beetje uit de hoogte zou hebben aangezien en zou hebben gezegd: Denkt gij, dat ik uw hulp noodig heb! Aan die weigering heb ik mij niet gewaagd.

Handelingen, blz. 2225.

Mijnheer de Voorzitter! Nu neemt de geachte afgevaardigde weer een geheel ander standpunt in; het is nu reeds zijn derde. Hij komt nu vertellen, dat het niet daaraan ligt, dat ik geen hulp aan een lid van de Linkerzijde heb aangeboden, maar dat ik niet, als een lid van de Linkerzijde een denkbeeld oppert, aanstonds met eene goede uitwerking voor den dag kom. Hij zal toestemmen, dat van zijn oorspronkelijke klacht, alsof er bij de Regeering bleek van welwilllendheid voor een amendement van de Rechterzijde en van onwelwillendheid voor een amendement van de Linkerzijde, nu zelfs schijn noch schaduw meer is overgebleven. *Handelingen*, blz. 2225.

Vergadering van 10 Juni 1904.

Mijnheer de Voorzitter! Op de wijze, waarop de geachte afgevaardigde streeft naar zijn doel, heeft de Regeering tegen zijn amendement geen principieel bezwaar, omdat er zoo geen reactie zal zijn tegen de beslissing, door de Kamer genomen. De geachte afgevaardigde zal echter zelf zien, dat het amendement *) in dien vorm niet voor aanneming vatbaar is,

*) Het amendement van den heer Van Bylandt bedoelde, na art. XXXVI *bis* in te voegen een nieuw artikel XXXVI *ter*, luidende:

„Op voorstel van den gemeenteraad, kan door Ons, Gedeputeerde Staten gehoord, worden bepaald, dat het vierde lid van artikel 1 niet van toepassing zal zijn op een bepaald aangewezen deel van eene gemeente met eene kom van meer dan 5000 zielen, voor zoover dit deel ligt buiten bedoelde kom." Enz. (zie volgende pag.).

Door den heer Van Bylandt werd later eene wijziging gebracht in zijn amendement, strekkende om in het derde lid in plaatst van „blijft geldig tot 1 Januari van het jaar", te lezen: „blijft geldig tot 1 Januari van het vijfde jaar". Zoo gewijzigd werd het aangenomen met 64 tegen 2 stemmen.

omdat de gevolgen moeten geregeld worden ten aanzien van de lijst en van de verdere bepalingen omtrent de aanwijzing en dergelijke meer.

Ik heb, toen ik het amendement ontving, mij er toe gezet, eene volledige redactie gereed te krijgen en ik zal zoo vrij zijn, die aan den geachten afgevaardigde in overweging te geven. Mocht hij die redactie willen aanvaarden en de Kamer goedvinden haar gedrukt aan de leden te doen ronddeelen, dan zou het wenschelijk zijn, dat de beraadslaging tijdelijk werd geschorst.

Het amendement zou dan moeten luiden:

„Na art. 5*e* wordt ingevoegd een nieuw artikel 5*f*, luidende:

1. Op voorstel van Gedeputeerde Staten kan door Ons op grond van bijzondere plaatselijke omstandigheden worden bepaald, dat het vierde lid van art. 1 niet van toepassing is op een bepaald aangewezen deel eener gemeente met eene bebouwde kom van meer dan 5000 inwoners, indien dat deel ligt buiten die kom en zelf geen bebouwde kom van meer dan 5000 inwoners bevat.

2. Gedeputeerde Staten kunnen een voorstel, als bedoeld in het eerste lid, alleen doen in de maand Juli van het jaar, waarin de lijst, bedoeld in art. 5*e*, eerste lid, wordt vastgesteld. Ons besluit wordt genomen vóór 1 Januari daaropvolgende.

3. De aanwijzing wordt van toepassing met 1 Januari, volgende op het voorstel van Gedeputeerde Staten en blijft geldig tot 1 Januari van het vijfde jaar, volgende op dat waarin zij van toepassing is geworden.

4. Het door Ons aangewezen deel eener gemeente wordt door Gedeputeerde Staten geplaatst op de lijst, bedoeld in art. 5*e*.

5. Voor de toepassing van art. 5*e*, met uitzondering van het tweede, derde en vierde lid, en van art. 8*a* wordt een deel van eene gemeente als eene gemeente beschouwd."

Zoover ik kan zien, past in dezen vorm de redactie geheel in het stelsel; voor het eerste jaar zal echter eene overgangsbepaling moeten worden gemaakt. *Handelingen,* blz. 2201.

Mijnheer de Voorzitter! Het amendement, door den heer Talma voorgesteld *), ontmoet bij de Regeering geen bedenking.

---

*) De beraadslaging betrof ART. XXXVIII, luidende:

In art. 26, eerste lid, wordt voor: „nos. 2, 3, 4, 5, 6 7, 9 en 10" gelezen: „eerste lid, nrs. 2, 6, 13—17, 19 en 21, voor zooveel de nrs. 13—17 en 19 betreft".

In art. 26, eerste lid, wordt letter *b* gelezen als volgt:

Anders staat het met het amendement van den heer De Klerk. Wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat er geen reden is, om, wanneer men aan de weduwe van een vergunninghouder een voorrecht geeft, dat niet ook te geven aan den weduwnaar van eene vergunninghoudster, had hij daarmede niet nu pas moeten komen, maar had hij in dien zin een voorstel moeten doen, toen wij bij art. 5*a* en 25*d* bezig waren, de positie van de weduwe van den vergunninghouder te regelen. Wanneer wij hier den weduwnaar gelijkstellen met de weduwe, scheppen wij een exceptioneel recht voor de menschen van 1881, en ik kan geen reden ontdekken, waarom die gelijkstelling van man en vrouw ten aanzien van de vergunningen van art. 26 wel, ten aanzien van de andere vergunningen niet noodig of wenschelijk zou zijn. De Regeering heeft zich op dat standpunt van gelijkstelling niet geplaatst, maar is uitgegaan van de gedachte, dat eene weduwe, die met kinderen overblijft, minder gemakkelijk dan een man eene nieuwe broodwinning vinden

---

„aan de overlevende echtgenoote van hem, die op 1 Mei 1901 daarin het bedrijf uitoefende, zoolang zij leeft, indien zij op 1 Mei 1904 met hem gehuwd was en bij hem inwoonde".

In art. 26, tweede lid, vervallen de woorden: „na 30 April 1885 wordt, tenzij de vergunning verleend is op grond van eene vrijstelling krachtens het tweede lid van art. 4"; en wordt na het woord: „hebben" ingevoegd het woord: „wordt".

Het derde lid van art. 26 wordt gelezen als volgt:

„3. Het eerste lid van dit artikel is niet meer van toepassing, indien de vergunning is ingetrokken op grond van art. 9, 8°."

Op dit artikel waren voorgesteld de volgende amendementen:

1°. een van den heer Talma, strekkende om aan dit artikel toe te voegen een nieuw lid, luidende:

„Aan art. 26 wordt toegevoegd een nieuw lid, luidende:

4. Het bepaalde in art. 1, vierde lid, is niet van toepassing op eene vergunning verleend krachtens het eerste lid van dit artikel, sub *b*. Het bepaalde in art. 25*a*, tweede, derde en vierde lid, is van toepassing.";

2°. een van den heer De Klerk, strekkende om het tweede lid van art. XXXVIII te lezen als volgt:

In art. 26, eerste lid, wordt letter *b* gelezen als volgt:

„aan de overlevende echtenoote of echtgenoot van hem of haar die op 1 Mei 1901 daarin het bedrijf uitoefende, zoolang zij of hij leeft, indien het huwelijk op 1 Mei 1904 nog bestond en de echtgenooten te zamen woonden".

Beide amendementen werden z. h. s. aangenomen.

kan. Vandaar dat de Regeering bij dit artikel niet kon voorstellen, aan den weduwnaar hetzelfde recht als aan de weduwe toe te kennen. Acht men hier gelijkstelling van mannen en vrouwen noodig, dan geldt dat niet alleen voor dit artikel, maar ook voor de reeds behandelde artt. 5*a* en 25*d*. Meent men echter, zooals de Regeering, dat het alleen de hulpbehoevendheid van de vrouw is, die aanleiding geeft, haar een bijzonder recht toe te kennen, dan is er van gelijk recht van man en vrouw geen sprake; maar dat motief geldt zoowel hier, bij de vergunningen van art. 26, als bij alle andere vergunningen. De artt. 5*a* en 25*d* geven dan ook aan de weduwe ten aanzien van alle andere vergunningen een voorrecht. Intusschen stem ik toe, dat het hier geldt een zoo klein aantal personen, dat de Regeering de beslissing over de vraag, of deze weduwnaars geholpen moeten worden, aan de Kamer overlaat.

De vraag van den heer Van Karnebeek berust op een misverstand. De geachte afgevaardigde heeft namelijk gevraagd, hoe wij schrijven konden in dit artikel de woorden „mogen niet geweigerd worden". Wij hebben die woorden er niet in geschreven; wij hebben die gevonden in het bestaande artikel en hebben nu, waar het geldt het recht van de menschen van 1881, gemeend aan dat gebouwtje niet te moeten wrikken en stooten, daar het rechten geldt, waaromtrent onderscheidene beslissingen zijn gegeven, zoodat het voorzichtig was, daaraan niet te tornen. Dit belet niet, dat men aan die lieden een voordeel te meer kon bezorgen door ook hun weduwen een recht te geven. Daartegen verzet zich niets. Vraagt de geachte afgevaardigde, of naar mijn overtuiging eigenlijk hier niet andere woorden gekozen hadden moeten worden, dan sta ik niet zoover van hem af. Ik meen ook, dat de uitdrukking „kan niet geweigerd worden" geen gelukkige is, omdat zij door de wijzigingen, die in 1881 in het oorspronkelijke art. 28 zijn aangebracht, eene ruimere strekking heeft gekregen dan waarschijnlijk bedoeld werd. Minister Modderman bedoelde aanvankelijk, dat na het in werking treden der wet van 1881 aan allen, die toen sterken drank bij minder dan 2 liter verkochten, en die terstond eene vergunning zouden moeten vragen, die vergunning slechts in enkele van de in art. 3 opgesomde gevallen geweigerd zou mogen worden. Art. 28 van de oude wet was dus niets dan eene derogatie aan art. 3, maar eene derogatie, die voor ééns zou gelden. Was de vergunning verleend, dan zou de jaarlijksche verlenging haar voortbestaan waarborgen. In zoover was er dus van den aanvang af goede reden voor de uitdrukking „mag niet geweigerd worden", te

meer daar de stilzwijgende verlenging slechts korten tijd zou duren. Bij de latere wijziging van art. 28 werd het karakter van die uitdrukking veranderd. Immers, door de aanmerkelijke verlenging van den termijn werd de beteekenis — en dat m.i. niet geheel in overeenstemming met de aanvankelijke bedoeling — deze, dat aan een man, die in 1881 eene vergunning krachtens art. 28 gekregen had, b.v. in 1890 de zaak overdeed aan een ander en in 1895 weer in die zaak terug wilde komen, de vergunning niet kon geweigerd worden. Er werd dus aan de oude vergunninghouders het recht toegekend, zich, zoo dikwijls zij wilden, tijdelijk uit de zaken terug te trekken, en, als zij weer de beschikking over de localiteit konden krijgen, eene vergunning te vragen, die hun, behoudens de enkele excepties, niet kon worden geweigerd. Men heeft enkele malen getracht, in zulk een geval met een beroep op de bedoeling van den wetgever de vergunning te onthouden. Het besluit is evenwel als in strijd met de wet vernietigd. In hetgeen ik aanvoerde ligt dus het motief opgesloten om aan dit gebouw niet te raken, maar het zoo te laten staan.

De geachte afgevaardigde is nu nogmaals teruggekomen op eene opmerking in de Memorie van Antwoord over de te verleenen en over de verleende vergunningen en heeft daaraan toegekend een gewicht alsof het eene wetsbepaling gold. Hoezeer ik er prijs op stel, dat aan hetgeen in de Memorie van Antwoord staat niet alle beteekenis wordt ontzegd, moet men toch die Memorie niet opvatten alsof zij ware eene wet van Meden en Perzen, boven de wet staande, haar geheel beheerschende.

Handelingen, blz. 2227—2228.

Mijnheer de Voorzitter! Misverstand schuilt altijd aan den anderen kant; maar de heer Van Karnebeek moet mij ten goede houden, als ik zeg, dat het misverstand nu bepaald aan zijn zijde is. De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, of de woorden: „niet geweigerd worden", niet insluiten, dat wij te doen hebben met het vragen om vergunning. Natuurlijk, Mijnheer de Voorzitter, en waar eene aanvrage om vergunning is, is natuurlijk sprake van eene nieuw te verleenen vergunning; dat kan niet anders. Als de man 3 of 4 jaren uit zijn huis geweest is en, na het opnieuw betrokken te hebben, weder eene vergunning vraagt, dan is dat niet eene oude, maar eene nieuw te verleenen vergunning. Als er niets bij stond, zou op die nieuw te verleenen vergunning toepasselijk zijn de geheele inhoud van art. 3; maar er wordt in art. 26 uitdrukkelijk — en er is daarbij geen zweem van onzekerheid — ge-

derogeerd aan art. 3, in zoover uitdrukkelijk slechts enkele nummers van art. 3 toepasselijk verklaard worden, die grond van weigering kunnen opleveren voor die nieuw te verleenen vergunningen. De geachte spreker denkt zich m.i. niet genoeg daarin, dat de uitdrukking: „mag niet geweigerd worden" niet ziet op één keer, maar telkens, zoo dikwijls men, na de vergunning te hebben laten vervallen, door vertrek uit het huis, of waardoor dan ook, haar weer wenscht te verkrijgen, van toepassing is, zoodat men, zoo dikwijls men wil, de vergunning kan laten vervallen en met succes eene nieuwe kan aanvragen, mits men haar natuurlijk vrage voor de localiteit van 1 Mei 1881 en niet valle onder een der in art. 26 genoemde nummers van art. 3. Zoo is het volgens de thans geldende wet van Minister Modderman; zoo zal het ook zijn, als dit ontwerp wet wordt.

Handelingen, blz. 2228.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga geheel met den heer Van Karnebeek akkoord, wanneer hij slechts één ding wil opmerken, nl. dat, toen art. 28 oorspronkelijk in de wet werd geschreven, er sprake was van patenthouders, die geen vergunning hadden, en dat dus voor de eerste maal in 1881 aan al die patenthouders eene vergunning nieuw moest verleend worden; maar nadat zij in 1881 eenmaal die vergunning hebben gekregen, zijn die vergunningen na dien tijd altijd krachtens art. 7 verlengd geworden, zoolang het vergunningsrecht telkens tijdig betaald is. Voor zoover dit het geval is geweest, geldt thans nog de vergunning, die in 1881 verleend is, en heeft deze bepaling, dat de vergunning „niet geweigerd mag worden" geen effect, vermits hier alleen sprake is van verlengen. Deze bepaling van art. 26 kan alleen werken in geval de belanghebbenden, na verlies van de vergunning, bijv. door uittreding uit de zaak, eene nieuwe vergunning vragen.

Ik ga volkomen akkoord met den geachten afgevaardigde, wanneer hij zegt, dat deze bepaling voortaan in de wet niets — ik zou liever zeggen: weinig — beteekent; zij beteekent slechts iets voor zoover vroegere vergunninghouders, die hun vergunning kwijt raakten, opnieuw voor hetzelfde lokaal eene vergunning vragen; maar de geachte afgevaardigde verloor uit het oog, dat in 1881 deze bepaling een zeer groot effect heeft gehad, daar zij al die toenmalige patenthouders aan de vergunning hielp onder de zachtere voorschriften, zoodat zij niet waren onderworpen aan alle weigeringsmomenten van art. 3, maar alleen aan de in art. 26 daarvan opgenoemde. *Handelingen*, blz. 2229.

Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den heer Borgesius voor den steun, verleend aan het eerste deel van het artikel *). Wat zijn bedenkingen betreft tegen het laatste deel, geloof ik, dat zij eensdeels berusten op een misverstand, voor een ander deel op eene verkeerde interpretatie van een Hollandsch woord. De geachte afgevaardigde zeide, dat ik hem bij de behandeling van art. 4*a* in overweging had gegeven om er aan toe te voegen de woorden: „langs het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend", en dat hij daaraan geen gevolg heeft gegeven. Hij schijnt dus in de meening te verkeeren, dat die woorden in art. 4*a* niet voorkomen, maar die woorden staan er wel in. In de tweede plaats verklaart de geachte afgevaardigde het woord „verstrekken" zoo, alsof nu verkoopen en te koop aanbieden op den openbaren weg geoorloofd zou zijn, terwijl hij bedoelde bij art. 4*a*, dat alleen het brengen van een glas met sterken drank aan iemand, die buiten zit, geoorloofd zou zijn, niet ook het rondgaan en te koop aanbieden. Mijnheer de Voorzitter! Het begrippen „verstrekken" is een algemeen begrip, dat ruimer is dan het begrip „verkoopen". Waar te koop aangeboden wordt op den openbaren weg, daar zal, wil dat aanbieden effect hebben, ook wel verstrekt worden; wordt niet verstrekt, wat deert dan dat aanbieden, wie zal dat dan doen? Het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde hier min of meer een *casus non dabilis* stelt. Ik kan dan ook niet begrijpen, hoe de geachte afgevaardigde eene min juiste redactie kan vermoeden. Gaarne zal ik intusschen vernemen, welke redactie de geachte afgevaardigde beter vindt.

Handelingen, blz. 2229—2230.

---

*) Het betrokken ART. XXXVIII*bis* luidde:

„Na art. 8 wordt ingevoegd een nieuw art. 8*bis*, luidende:

„Behalve voor de localiteit of localiteiten, waarvoor de vergunning geldt ingevolge art. 8, 1ste lid, geldt zij mede voor de open aanhoorigheden van het huis, waarin zich die localiteit of die localiteiten bevinden, alsmede voor dat deel van den openbaren weg, waarop het verstrekken van sterken drank in het klein ingevolge eene verordening, als bedoeld in art. 4*a*, is toegestaan."

WETSONTWERP tot nadere wijziging der wet tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen en van artikel 26 der wet tot regeling van het armbestuur.

VERGADERING 17 JUNI 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De meest algemeene vraag, naar aanleiding van dit wetsontwerp gesteld door de geachte afgevaardigden, de heeren Van Kol en Van Asch van Wijck, is deze: Waarom partieele herziening en niet eene geheel nieuwe wet? Toch zal ik op die vraag niet diep ingaan, daar beide sprekers erkend hebben, dat het oogenblik om met eene nieuwe wet te komen, nog niet daar is. Wanneer intusschen de heer Van Asch van Wijck de opmerking in de Memorie van Antwoord ten aanzien van de Staatscommissie zóó opvat, alsof, zoodra het rapport dier Commissie zal inkomen, een wetsontwerp voor eene geheel nieuwe krankzinnigenregeling gereed gemaakt zal worden, dan moet ik hem daarin teleurstellen. Het is geen Staatscommissie voor algemeene krankzinnigenverpleging, maar eene Staatscommissie, die een bepaald onderdeel van krankzinnigenverpleging onderzocht heeft. Wanneer de Regeering zich met de conclusiën van dat rapport vereenigt, dan kan daaruit voortvloeien, dat op dat eene punt eene herziening in de bestaande wet zal worden voorgedragen. Over te gaan tot eene algemeene herziening of tot het ontwerpen van een nieuw wetsontwerp, is alleen dàn mogelijk, wanneer in de wereld van hen, die in deze de gedachten leiden, eene zekere communis opinio is bereikt en wanneer men kan zeggen, dat omtrent de wijze, waarop krankzinnigen moeten worden verpleegd, en de wijze, waarop de overheid haar verhouding tot die krankzinnigenverpleging heeft te regelen, eene genoegzame overeenstemming van gedachten bestaat. Daarvan zijn wij nu verder dan ooit af. Het is ook nu weder gebleken, naar aanleiding van het aanhangige wetsontwerp, dat er onder de psychiaters nog verschil van gevoelen bestaat. Dit is niet een verschijnsel, dat men alleen bij psychiaters vindt; men vindt dit op elk terrein. Zoodra men met experts, met deskundigen, te doen heeft, vindt men gewoonlijk twee of drie opiniën tegenover elkander staan en het brengen van die deskundigen tot eene gemeenschappelijke conclusie is gewoonlijk het zoeken van de quadratuur van den cirkel.

Zeer zeker heeft de indruk, door dit ontwerp in den lande gemaakt, invloed ondergaan van het bekende adres van de heeren Jelgersma, Van Deventer en Le Rütte en ik zou zelfs niet durven ontkennen, dat

ook vele leden van de Kamer bij het afdeelingsonderzoek min of meer onder den hypnotischen invloed van dat adres zijn geraakt, hetgeen niet te verwonderen is, zoolang een ander niet gesproken heeft. Wanneer men een adres krijgt namens eene algemeene vereeniging, ontworpen en geteekend door drie erkende experts op dit gebied, wie zou daar dan geen waarde aan hechten? Maar sedert het uitkomen van dit adres is er eene ernstige oppositie gekomen van de zijde van op dit gebied niet minder bekende deskundigen dan de drie door mij genoemden. Wij hebben vier hoogleeraren in de psychiatrie; die van Groningen, van Amsterdam en van Utrecht hebben zich verklaard voor het Regeeringsontwerp en de heer Jelgersma staat als vierde hoogleeraar alleen. Wanneer men het weekblad van het Nederlandsche Tijdschrift van Geneeskunde inziet en daarin leest, wat door den heer Dr. Reeling Brouwer op bladz. 1282, in het nr. van den 4den Juni, geschreven is, dan wordt de beteekenis van het rapport eene geheel andere. Hij zegt daar toch, „dat het ons is voorkomen, naar hetgeen wij uit den mond van verschillende collega's psychiaters mochten vernemen, dat de mogelijkheid niet is uit te sluiten, dat de circulaire de gevoelens der meerderheid der psychiaters niet weergeeft, noch wat den vorm, noch wat den inhoud betreft" en hij voegt er bij: „Er is hier eene overijling in het spel, die in het vervolg een waarschuwend voorbeeld moge zijn, opdat worde voorkomen, dat het Nederlandsche volk onjuist worde ingelicht omtrent de meening der vakmannen in gewichtige aangelegenheden. Het resultaat van het rapport was almede verre van bemoedigend; de Regeering heeft blijkens de verschenen Memorie van Antwoord geen reden gevonden van standpunt te veranderen, naar onze meening alleszins terecht, daar men ook na de lezing van Jelgersma's artikel zijn meening billijkerwijze niet ten voordeele van de Commissie kan wijzigen." De hoogleeraar te Groningen heeft zich niet persoonlijk tot mij gewend, maar in hetzelfde stuk zegt Dr. Reeling Brouwer, dat de hoogleeraar in de psychiatrie te Groningen tijdens een bezoek aan het ziekenhuis aldaar in Februari gebracht, hem verzekerde, dat het voorgestelde wetsontwerp in de gegeven omstandigheden in het belang is te achten van het onderwijs. Prof. Winkler heeft zich over de aanspraken, die het adres van Prof. Jelgersma c. s. kon maken, te zijn de geuite meening van de psychiaters in het land en alzoo de meening van de vereeniging weer te geven, op bladz. 1006 aldus uitgelaten: „Bedriegen wij ons niet, dan staan veler sympathieën met betrekking tot deze wetswijziging bij het Regeeringsstandpunt en niet bij het standpunt, dat de commissie heeft ingenomen". En Prof.

Heilbronner, de opvolger van Prof. Ziehen in Utrecht, heeft aan den president-curator van de Rijks-universiteit aldaar een uitvoerig schrijven doen toekomen over deze vraag en daarin als zijn meening uitgesproken, dat het hem voorkomt, dat er een „Umschwung der Meinungen" tegenwoordig op dit gebied gaande is en hij schrijft: „Ich zweifle nicht dasz die gleiche Umstimmung der allgemeinen Auffassung auch hier später erfolgen wird, selbst wenn die Bestimmung jetzt dank theoretischen Bedenken aufrecht erhalten bleibt". Ik heb mij veroorloofd dit op den voorgrond te stellen, omdat ik niet gaarne den min gunstigen indruk, door het ingekomen adres veroorzaakt, zou willen laten voortbestaan.

De heer Van Asch van Wijck heeft in verband met deze algemeene vraag nog ter sprake gebracht de zeker niet minder belangrijke quaestie, of het Staatstoezicht zich ook niet van lieverlede zou moeten uitbreiden over de zenuwlijders en daarbij eraan herinnerd, dat ik bij eene vroegere discussie mij dienaangaande in door hem ongewenschten zin had uitgelaten. Ik ben dezelfde meening nog toegedaan, Mijnheer de Voorzitter, maar acht het nu het oogenblik niet om op dit punt diep in te gaan en daarmede de Kamer op te houden. Het ligt in den aard der zaak, dat dit eene quaestie, is van zeer moeilijke regeling, waarbij zooveel voorzichtigheid moet worden betracht, dat zij mag worden geacht te behooren tot de moeilijkste die er zijn, te meer daar, gelijk twee andere geachte sprekers opmerkten, ook hier zekere verflauwing der grenzen is ingetreden. Zoolang men eenvoudig practisch tegenover dit vraagstuk stond, wist men tamelijk wel te onderscheiden, of iemand in wezenlijken zin krankzinnig was of niet, maar men heeft, gelijk vanzelf spreekt, nu men de psychiatrie vooruit heeft geholpen en vooral de physiologische zijde van de psychiatrische krankheden meer in het oog is gaan vatten, langzamerhand analogieën en affiniteiten ontdekt, die tusschen krankzinnigen en allerlei andere soorten van personen worden gevonden. Ik behoef slechts te herinneren, op het gebied der criminologische anthropologie, aan de dwangvoorstellingen, de monomanie en de cleptomanie, die de vraag hebben doen rijzen, of men hier niet te doen heeft met zekere afwijkingen, die metterdaad zulk een karakter hebben, dat men zich daarmede op een terrein bewoog, dat niet door een Chineeschen muur van dat der krankzinnigheid was af te scheiden. Men heeft zelfs meermalen de vraag geopperd, of niet alle hartstocht, alle genie en alle hoogere talenten altoos iets aan zich hebben, dat naar krankzinnigheid zweemt. Dit maakt, dat de regeling van het Staatstoezicht over zenuwlijders veel moeilijker wordt dan de regeling van Staatstoezicht over krankzinnigen.

De heer Van Kol en de beide andere geachte afgevaardigden hebben er op gewezen, dat in dit ontwerp gestreefd wordt naar drie doeleinden: 1°. om aan de gezinsverpleging een wettelijken grondslag te geven; 2°. om de klinieken te helpen; 3°. om de evacuatie van ongeneeslijke rustige patiënten uit onze krankzinnigengestichten te bevorderen. Ik moet echter doen opmerken, dat er nog een vierde moment in dit ontwerp ligt, dat er ook duidelijk in uitgesproken is, en waaraan ik zeker niet het minste hecht, en dat is, dat, wanneer de tegenwoordige toestand zoo blijft, het niet mogelijk is, de gestichten, en ook de Rijksgestichten, op die hoogte te brengen, waarop zij behooren te staan. De Rijksgestichten beantwoorden niet aan hetgeen zij moeten zijn en aan wat ervan verwacht kan worden. Men heeft hier reeds herhaaldelijk in de Kamer gesproken over gebrek aan personeel, maar niet alleen het personeel is onvoldoende, want er zijn nog andere zaken, waaraan hoogere eischen moeten worden gesteld. Waar het geldt verbeteringen te verkrijgen, die noodzakelijkerwijze groote kosten zullen veroorzaken, moet worden gestreefd naar het evacueeren van de daarvoor in aanmerking komende patiënten. Het ligt in den aard van de zaak, dat, wanneer men een zoo groot getal krankzinnigen in de gestichten moet blijven verplegen, de kosten, die dan van overheidswege, door Rijk, provincie en gemeente, zullen moeten worden gemaakt, zoo zullen worden opgedreven, dat het onmogelijk zal blijken, over te gaan tot de zoo noodige verbeteringen. Eerst wanneer de gestichten hun oorspronkelijk karakter herkrijgen en de daar niet thuis behoorende elementen kunnen worden geëvacueerd, zullen zij op een hooger peil kunnen worden gebracht. En dat is iets, wat ik als niet het minste beschouw, dat door dit ontwerp kan worden bereikt.

Wat de eerste vraag betreft, op welke wijze aan de gezinsverpleging een goeden wettelijken grondslag kan worden gegeven, ik zal daarop niet te breed ingaan, omdat bij een der ingediende amendementen die zaak vanzelf weer aan de orde zal komen. Maar wel wil ik even ingaan op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Enschedé, of men het niet daarheen zal kunnen leiden, dat men ook hier te lande krijgt instellingen als in België te Gheel en te Liernieux. Daar de geachte afgevaardigde ook na het antwoord, daarop in de Memorie van Antwoord gegeven, er op terugkomt, wil ik die zaak even kortelijk toelichten. Er is voor eene kolonie niets anders noodig, dan dat men in een dorp, in eene gezonde streek, vindt een honderdtal gezinnen, bereid om drie personen bij zich aan huis te nemen, zóó dat de verpleging geschiedt onder gestichtsverband. Nu bedenke de geachte af-

gevaardigde, wat een gesticht is. Art. 7, tweede lid, zegt, dat een gesticht is elke woning, waar meer dan twee krankzinnigen worden verpleegd. Volgens de letter van de wet — ik zeg niet, dat eene kolonie inderdaad op die wijze zal ingericht worden — heeft men niet anders te doen dan in een dorp in eene woning meer dan twee krankzinnigen te verplegen. Die woning is dan volgens de wet een gesticht en dat gesticht krijgt dan de bevoegdheid om patiënten in andere woningen, ten hoogste drie in elke, over te brengen. De geachte afgevaardigde zal mij toestemmen, dat dit op dit oogenblik ook zonder wijziging van de wet mogelijk is, zooal niet met drie, dan toch met twee patiënten. Hij zal mij verder toestemmen, dat de tegenwoordige wet geen bezwaar in den weg legt; eer zal, door hetgeen thans wordt voorgesteld, bezwaar worden in den weg gelegd, omdat er voortaan zekere eischen zullen worden gesteld. Maar de geachte afgevaardigde zal inzien, dat het niet-opkomen van onze kolonies daarin ligt, dat niet is opgestaan een man, die deze zaak heeft aangedurfd en aangepakt en een dorp heeft weten te vinden en te bezielen. Geschiedt dit, dan kan men er op rekenen, dat in het vervolg aan het ontstaan van koloniën als te Gheel niets in den weg zal staan.

De geachte afgevaardigde heeft voorts gevraagd, of de bepaling wel juist is, dat zij, die geëvacueerd worden naar eene particuliere woning, dertig dagen verpleegd moeten zijn in een gesticht. Ik erken de mogelijkheid, dat de geneeskundige in enkele gevallen reeds binnen 10 of 15 dagen eene voldoend gevestigde opinie heeft en ook geef ik toe, dat er gevallen kunnen zijn, waarin het voor zoodanigen patiënt onaangenaam is, dat hij de resteerende 15 dagen in het gesticht moet blijven. Maar men moet toch een zekeren tijd fixeeren. Wil de geachte afgevaardigde bij amendement een ander cijfer voorstellen, dan zal ik dit gaarne overwegen. Ik voeg er bij, dat, zooals het ontwerp nu luidt, de mogelijkheid bestaat, dat, als zulk een patiënt reeds vroeger in dat gesticht verpleegd is, hij niet voor de tweede maal 30 dagen zal moeten wachten. Er staat niet „dertig aan de opneming voorafgaande dagen". De bedoeling is, dat men in het gesticht met den persoon bekend moet zijn; hierdoor wordt het bezwaar van den heer Van Kol tot zekere hoogte verminderd.

De heer Van Asch van Wijck heeft er op gewezen, dat de gezinsverpleging in de publieke opinie over het algemeen gunstig staat aangeschreven, ook in psychiatrische kringen, en hij heeft er tevens aan herinnerd, dat het niet zeker is, dat dit zoo blijven zal. Dit juist versterkt mijn bedenking tegen het denkbeeld, om nu reeds met eene nieuwe

krankzinnigenwet te komen. Ik geloof, dat, waar men, na de patiënten eerst uit de families naar de gestichten gebracht te hebben, nu de patiënten van de gestichten naar de gezinnen brengt, er ook wel weer eene periode zal komen, dat de patiënten bij de families moeten blijven. Men krijgt een cirkelgang. Men heeft eerst gezegd, dat de familieverpleging niet deugt, en zal langs een omweg weer bij de familie eindigen. En deze cirkelgang leert juist de groote moeilijkheid, die het doortasten belemmert.

De geachte afgevaardigde heeft verder gevraagd, of er ook gezinsverpleging buiten gestichtsverband kan plaats hebben; deze vraag van den heer Van Asch van Wijck is mij niet geheel duidelijk. Zoo er één lid is, die volkomen van deze materie op de hoogte is, dan is het de heer Van Asch van Wijck. Maar dan kan hij ook bezwaarlijk vragen, of in ons land wel gezinsverpleging kan bestaan zonder gestichtsverband. Art. 7, 2de lid, onderstelt het bestaan van deze wijze van verpleging. Ik weet wel, dat de geachte afgevaardigde zal zeggen, dat het gemeentebestuur niet tot betaling verplicht is, maar het is toch geheel iets anders, of men van de financieele dan wel van de wettelijke zijde beziet de vraag, of ook in ons land gezinsverpleging mogelijk is zonder gestichtsverband. Deze verpleging is wettelijk zeer zeker mogelijk. Wat de vraag betreft, of het mogelijk zou zijn, behoeftige krankzinnigen voor rekening van gemeentelijke en provinciale besturen buiten gestichtsverband te doen verplegen, die zaak heeft, waar volgens de wet iedere woning, waarin meer dan twee krankzinnigen verpleegd worden, een gesticht is, voor ons land beteekenis. De quaestie van het toezicht van de geneesheeren en de besturen is reeds besproken, maar ik wensch deze vraag te behandelen bij het amendement, waar deze zaak afzonderlijk ter sprake komt.

In de tweede plaats komt de quaestie van de klinieken. Daarbij onderscheide men het algemeene vraagstuk van de saamverpleging van krankzinnigen en zenuwlijders en den bepaalden toestand, die in Groningen zou ontstaan en waarop vooral de heer Van Nispen heeft gewezen. Wat de saamverpleging van zenuwlijders en krankzinnigen betreft, meen ik wel te mogen zeggen, dat er in de wereld der paedagogen en psychiaters maar ééne overtuiging is, nl. dat voor het onderwijs in de psychiatrie bijeenvoeging van zenuwlijders en krankzinnigen noodzakelijk is. Ik zeg dit te meer, omdat een van de onderteekenaars van het adres, de heer Van Deventer, zelf in een door hem geschreven artikel erkent, dat de saamverpleging van krankzinnigen en zenuwlijders, mits op goede wijze, metterdaad een eisch is, die ingewilligd moet

worden. Intusschen rijst daarbij eene tweede vraag, nl. deze: kan men alle zenuwlijders en alle krankzinnigen bij elkaar brengen? Neen. Natuurlijk heeft saamverpleging de meeste beteekenis, wanneer beiden, zenuwlijders en krankzinnigen, zich bevinden nauw aan de grens, die hen thans vaneenscheidt. Niemand van eenigen gezonden zin zal moordlustigen en onhandelbaren brengen bij zenuwlijders. De officier van justitie zou dadelijk de plaatsing van die gevaarlijke personen in een gesticht requireeren.

Nu heeft de heer Van Nispen gevraagd, of het juist was, dat te Groningen veertig bedden voor deze patiënten beschikbaar zijn. Wanneer ik mij de cijfers goed herinner, bedraagt het aantal bedden 20, dus de helft. Ik moet er echter op wijzen, dat daarmee niet is uitgemaakt, dat er nog niet meer zenuwlijders voor demonstratie en onderzoek ten behoeve van het onderwijs op de kliniek beschikbaar kunnen zijn. Dat de toestand te Groningen aan hooge eischen voldoet, zal ik niet volhouden. De zaak is deze, dat, toen eerst sprake was van het aanstellen van een hoogleeraar in de psychiatrie, hier uitdrukkelijk is gezegd: mits het bij ééne Universiteit blijft. Sinds dien tijd — zooals dit altijd gaat — is men daarvan afgeweken. Men heeft er eene tweede en eene derde Universiteit bijgenomen en, hoewel men eerst zeide, dat een psychiatrisch hoogleeraar weinig kosten zou, dat hij geen laboratorium noodig had, enz., zijn spoedig de gewone eischen van uitbreiding gekomen. Elk psychiatrisch hoogleeraar heeft zijn eischen. Gevraagd worden door Prof. Jelgersma een volledig groot krankzinnigengesticht; vervolgens een groot zenuwlijdersgesticht, en dan de eigenlijke kliniek, in twee deelen onderscheiden en elk met 60 bedden. Nu is Prof. Jelgersma een man, die weelde geniet, want een goeden toestand als te Leiden heeft men nergens elders. Men mag echter, al baadt men in weelde, den armen Lazarus in Groningen niet te zeer uit het oog verliezen. Toen men in Groningen begonnen is het gesticht te bouwen, was men in die phase van uitbreiding van het psychiatrisch onderwijs nog niet. Dit is de oorzaak, dat er bij den aanleg toen nog niet op gerekend is. Nu is er een hoogleeraar benoemd. Ik heb gemeend, de voordracht daartoe aan de Koningin te moeten doen, omdat ik vond, dat het niet aanging, medisch onderwijs te doen plaats hebben zonder onderwijs in de psychiatrie. Maar als men zegt, dat uitgebreider inrichtingen beschikbaar gesteld moeten worden, dan verklaar ik, dat dit op het oogenblik afstuit op de feitelijke toestanden.

Wanneer ik wijs op het Wilhelmina-gasthuis, waar men een middentoestand heeft tusschen de gestichten te Leiden en te Groningen, en

daarbij aan den anderen kant neemt het gesticht te Utrecht, wat weder niet zulke groote inrichtingen heeft als dat te Leiden, dan geloof ik, dat Groningen dankbaar moet zijn. Het is slechts een begin en wij zullen zien, of er later uitbreiding kan komen. In elk geval heeft de Regeering — wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen — waarborgen tegen misbruiken, doordat de klinieken kunnen gebonden worden aan voorwaarden en daaronder vanzelf zoodanige zullen gesteld worden, waardoor de misbruiken, waarop de geachte afgevaardigde wees, zullen worden voorkomen. Wel zal men zeggen, dat wij niet op alles bedacht zullen zijn, en dit zal ook niet, maar onder de voorwaarden zal deze worden opgenomen, dat, wanneer de Regeering wenscht, dat er nieuwe zullen gesteld worden, de gestichten of klinieken die zullen moeten aanvaarden. Zoo heeft men het heft in handen, om, wanneer mocht blijken, dat de voorwaarden niet voldoende zijn, deze te verscherpen en te verbeteren.

Evacuatie is voor de klinieken een der gewichtigste elementen. Ik breng hier ter sprake — gelijk de heer Van Asch van Wijck deed — de bekende toestanden te Heidelberg, omdat Heidelberg metterdaad een voorbeeld is, hoe het niet moet wezen. Het zij mij echter vergund er op te wijzen, dat Prof. Heilbronner in zijn schrijven aan den president-curator zegt: „Die Heidelberger Klinik ist daneben Landesanstalt; sie hat die Verpflichtung die Kranken aus einem bestimmten Bezirk auf zu nehmen und zu behalten. Der Klinik darf eine solche Verpflichtung nicht auferlegt werden; sie hat als Unterrichtsanstalt auszerhalb des Irrenversorgungswesens zu stehen; sie darf weder zur Aufnahme gezwungen werden noch gehalten sein Kranke länger zu behalten als der Unterricht es erfordert." Dezelfde hoogleeraar schrijft van de kliniek te Halle: „Die Klinik in Halle hat ohne *jede* Beschränkung, ohne *jede* nachträgliche Controlle jeden Geisteskranken aufgenommen. Ich habe in 5½ Jahren c.a. 6000 Kranke aufgenommen (entsprechend der Gesammtaufnahme Hollands in 3 Jahren), ohne dasz nur ein einziges Mal eine Beschwerde wegen unberechtigter Freiheitsberaubung eingelaufen wäre." Ik geloof dus, dat men aan Heidelberg niet hechten moet en wanneer men de zaak regelt, zooals die in Duitschland bij de goede klinieken is geregeld, zal men geen bezwaren ondervinden. Laat men niet vergeten, dat men bij de academische klinieken het beste heeft wat men denken kan; geneesheeren, die in den regel, anders worden zij geen professor, hooger staan dan de directeuren van andere gestichten; men heeft daarbij het toezicht van curatoren en de samenwerking der geheele faculteit; men heeft te doen met mannen, die zelf niet zouden willen, dat eenig misbruik zou worden gemaakt ten aanzien van iemands

vrijheid of belangen. Ik meen te mogen zeggen, dat in het academisch wezen de beste waarborgen tegen misbruiken zullen worden gevonden. Er kunnen voorwaarden gesteld worden, en al begint men met *carte blanche* te geven, men kan deze voorwaarde stellen, dat men zich het recht voorbehoudt, voorwaarden op te leggen. Elk misbruik kan zoo ten allen tijde worden afgesneden.

Wij moeten ons, wat dat betreft, niet te beangst maken en wij mogen de hoop koesteren, dat Groningen voorloopig geholpen zal zijn; dat ook andere universiteiten zoo noodig hiervan profijt zullen kunnen trekken; en dat, wat de evacuatie betreft, in de voorwaarden zelf elk middel zal kunnen voorgeschreven worden om te zorgen, dat evacuatie plaats hebbe. En wanneer de heer Van Nispen tot Sevenaer vraagt, waarheen die menschen dan moeten gaan, dan antwoord ik, dat dit eene ernstige quaestie is, maar die niet is op te lossen bij dit wetsontwerp. Daaromtrent zal men de voorwaarden zoo moeten stellen, dat men de zekerheid bezit, dat door de klinieken geen misbruik van den toestand der patiënten zal worden gemaakt; dat zij ze niet gebruikt zoolang zij ze noodig heeft, en ze dan eenvoudig op straat zet, indien geen plaats voor hen is in de gestichten. Hij vergete niet, dat, wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen en de gezinsverpleging eene uitbreiding krijgt tot op 3 personen per gezin en te gelijk de dementen meer naar de godshuizen worden gebracht, het gebrek aan plaats in de gestichten minder zal zijn dan nu.

Thans blijft nog over het laatste punt, de overbrenging van dementen naar de godshuizen. Deze kunnen reeds thans krankzinnigen herbergen, mits niet meer dan twee. Die twee zijn op dit oogenblik aan Staatstoezicht onderworpen, maar dat is ook alles. Wanneer het hier voorgestelde wet wordt, dan wordt in dien toestand deze verbetering gebracht, dat men principieel op dezelfde lijn blijft, maar dat gradueel eene verandering wordt gemaakt; men zal, in plaats van ten hoogste twee, meer krankzinnigen kunnen opnemen. Niet echter elk godshuis zal, wanneer het bestuur dat verkiest, meer krankzinnigen kunnen verplegen. Het moet daartoe worden aangewezen; de Regeering blijft dus aan zich houden het oordeel over de gesteldheid in het godshuis, over het personeel, dat aan het hoofd staat, over het bestuur waardoor het gedirigeerd wordt, enz. enz. Voorts zal het godshuis moeten voldoen aan de te stellen voorwaarden. Men kan dus het getal wel degelijk limiteeren. Men zal het limiteeren in dien zin, dat niet de onrustige en gevaarlijke patiënten in de godshuizen komen, maar alleen dezulke, die naar het oordeel van deskundigen voor verpleging in een oude-

mannen- of -vrouwenhuis of soortgelijke inrichting geschikt zijn. Er zal streng toezicht gehouden worden en er zal eene bepaling worden opgenomen, dat, wanneer blijkt, dat de eerst rustige patiënt in zijn nieuwe omgeving minder rustig wordt, hij uit zulk een godshuis zal kunnen worden verwijderd. Ik zie dus niet in, dat tegen de verpleging in de godshuizen ernstige bedenking kan worden gericht.

Wat betreft de vragen, of ten gevolge van de bepalingen dezer wet, gestichten zullen genoodzaakt worden tot kosten van verbouw; of beter en meer personeel moet aangeschaft worden, omdat zij talrijker onrustige patiënten zullen bevatten; en of in verband daarmede de Rijksbijdrage in de kosten van verpleging van behoeftige krankzinnigen zal moeten worden verhoogd, — dit zijn vragen, waartoe de thans voorgestelde wijziging, in haar verdere strekking beschouwd, alle aanleiding geeft. Wat deze punten betreft stem ik toe, dat het mogelijk is, dat mettertijd onderscheiden gestichten verbouwd zullen moeten worden, dat het personeel voor de verpleging zal moeten worden verbeterd, en dat ook de bijdrage, van Rijkswege verstrekt, verhooging zal moeten ondergaan. Maar dat zal niet kunnen geschieden in den zin, waarin de ideale beschouwer van deze dingen het wenscht, zóó, dat men tot eene uitgave van 4 à 5 millioen 's jaars komt, maar aldus, dat de dementen zullen verhuizen naar de godshuizen, waardoor het getal personen, waarvoor het Rijk te betalen heeft, vermindert. Individueel kan de bijdrage daardoor klimmen. Ik voeg er ten slotte bij, dat men niet moet aannemen, dat dan die gemeenten, die een godshuis beschikbaar hebben, waar zij die dementen kunnen plaatsen, ze daar niet zullen plaatsen, omdat zij dan de Rijksbijdrage zullen verliezen. Wanneer men de Rijks- en de provinciale bijdragen van de verplegingskosten in een gesticht aftrekt, is hetgeen dan te betalen overblijft voor de gemeenten meer dan hetgeen ze te betalen hebben aan een godshuis. Ik geloof daarom, dat dit bezwaar niet gegrond is.

De algemeene quaestie, of men zou kunnen komen tot eene gestichtsinrichting op den hoogsten voet voor alle krankzinnigen, is eene vraag, waarop mijn antwoord is, dat ik dat niet zou wenschen en willen, omdat ik overtuigd ben, dat voor zeer velen de gestichtsverpleging niet deugt, en ik zou het ook van de andere zijde daarom niet durven aanraden, omdat 's Rijks schatkist, die toch al van alle zijden genoeg aangesproken wordt, dan wel eens zóó aangesproken zou kunnen worden, dat er geen budget meer te maken viel.

Handelingen, blz. 2296—2299.

WETSONTWERP tot afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar, Hoorn en Purmerend.

VERGADERING VAN 29 JUNI 1904.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Ferf, heeft reeds doen opmerken, dat de verwijzing van den geachten afgevaardigde, den heer Sluis, naar art. 254 der Gemeentewet hier ter zake niets doet. Indien toch de heffing voldeed aan het bepaalde in art. 254, zou geen voordracht tot regeling dezer zaak zijn ingediend.

Nu heeft de geachte afgevaardigde, om zijn meening terrein te doen winnen, eene vergelijking gemaakt tusschen de markten in Zuid-Holland en die in Noord-Holland. Vergeleek hij daarbij gelijksoortige of ongelijksoortige grootheden? Mij dunkt ongelijksoortige. Het behoud van de kaasmarkt — en dit mag niet uit het oog worden verloren, ook niet door den geachten afgevaardigde, den heer Ferf, — levert voor de plaats, waar gewogen wordt, niet alleen indirect nadeel, maar ook indirect voordeel op. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer daar eene groote menigte landvolk komt, deze niet komt om te laten wegen en nadat er gewogen is de stad te verlaten, maar men maakt daar vertering, doet er aankoopen en zoowel de herbergen als de winkels in zoo'n plaats hebben daarvan groote voordeelen. Dit verhoogt wederom de huur der huizen en derhalve de inkomsten en zoodoende heeft de gemeentekas er ook voordeel van. Het is dus zeer verklaarbaar, dat, wanneer men te doen heeft met steden als Leiden, Delft en Gorkum, op welker budget deze uitgaven niet zwaar wegen, deze genegen zijn, voor zoo weinig mogelijk, ja gratis, de kaas te wegen, om het landvolk zoo doende naar zich toe te trekken.

Wanneer nu gelijke toestanden ook bestonden in Noord-Holland, zou men daarop dezelfde regeling kunnen toepassen; maar dit is het geval niet. Wij hebben in Noord-Holland te doen met oude verkregen rechten. Die rechten hebben aan Alkmaar, Edam, Purmerend en Hoorn voor hun stedelijk budget tamelijke bijdragen opgeleverd. Aan die bijdragen, waaronder die van Alkmaar boven alle verhouding geklommen is, kan niet dadelijk een einde worden gemaakt. De gemeentelijke administratie is daarop ingericht, maar wanneer plotseling de hooge winst, door eene stad als Alkmaar uit die rechten getrokken, werd weggenomen, dan zou daardoor haar budget geheel in de war raken. Daarom

achtte de Regeering het niet juist, op eenmaal de door die gemeenten geheven rechten geheel weg te nemen of, zooals in Zuid-Holland, tot het minimum te reduceeren. Het scheen veel billijker, geleidelijk het weeggeld te laten dalen.

Nu hebben de verschillende gemeenten metterdaad veel toegegeven. Alkmaar heeft 10 cent laten vallen op het weeggeld en 10 cent op het draaggeld, en heeft het bewaarloon van 5 cent afgeschaft; eene vermindering dus van 25 cent op de 100 kilo. Wanneer men zoo begonnen is avances te behalen, mag men dan de kaasmakers in Noord-Holland er niet mede gelukwenschen, dat betere dagen voor hen aanbrekende zijn, waar de Regeering er natuurlijk op bedacht is, op dien weg van geleidelijke verlaging voort te gaan? Men moet de belangen van de gemeenten, die hun toestand beheerscht zien door historische antecedenten, niet geheel op zijde zetten.

Maar wel moet ik het uitspreken, — en in zoover ga ik mede met den heer Sluis —, dat het op mij geen aangenamen indruk heeft gemaakt, dat men van de zijde van enkele der betrokken gemeenten de directe en indirecte uitgaven, vooral de indirecte, zoo hoog heeft opgegeven. Het feit, dat men voor de waag te Alkmaar f 180.000 geschat heeft, terwijl bij naschatting bleek, dat zij niet hooger kon geschat worden dan op f 65.000, toont aan, dat men sterk naar zich toegerekend heeft. Voorts meen ik, dat de gemeenten, welke de indirecte uitgaven zoo hoog in rekening brengen, ook meer het oog hadden moeten vestigen op de indirecte voordeelen. Ik meen dan ook, dat voldaan is aan het verlangen van de Kamer, indertijd geuit, om aan deze heffingen paal en perk te stellen, maar aan den anderen kant mag de heer Sluis het bezwaar niet zoo sterk laten wegen. Wanneer de uitgave te staan komt voor de kaasmakers op gemiddeld f 1,50 per H.A. en per rund, dan zou men kunnen zeggen, dat dat cijfer nog wat zou kunnen dalen, maar men kan niet zeggen, dat daardoor zulk een zware last op de landbevolking wordt gelegd, dat zij er onder gebukt gaat.

Van de andere zijde zal de heer Sluis mij toestemmen, dat, al geschiedt het wegen te Delft en Leiden voor niets, de wetgever niet zal kunnen beletten, dat Hoorn, Alkmaar, Edam en Purmerend gebruik blijven maken van de bevoegdheid, door de Gemeentewet toegekend, om proportioneel naar de kosten een waaggeld te heffen. Daaraan zou men niets kunnen doen. Al zou het waaggeld iets kunnen dalen, gelijk ik hoop, dat het geval zal zijn, toch is er voor de Regeering niets aan te doen, wanneer de gemeenten zelf niet wenschen, het cijfer te verlagen tot het minimum van Zuid-Holland. *Handelingen*, blz. 2307—2308.

INHOUD.

TWEEDE KAMER.

Zitting 1903—1904.

(Tweede gedeelte.)

blz.

Wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der Wet tot regeling van het Hooger Onderwijs . . . . . 1—182

Wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz. . . . . 183—451

Wetsontwerp tot nadere wijziging der wet tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen en van art. 26 der wet tot regeling van het armbestuur . . . . . 452—461

Wetsontwerp tot afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar, Hoorn en Purmerend . . . . . 462—463

T. Wever
Antiquariaat
Franeker